

JAKOB
MÄNDMETS

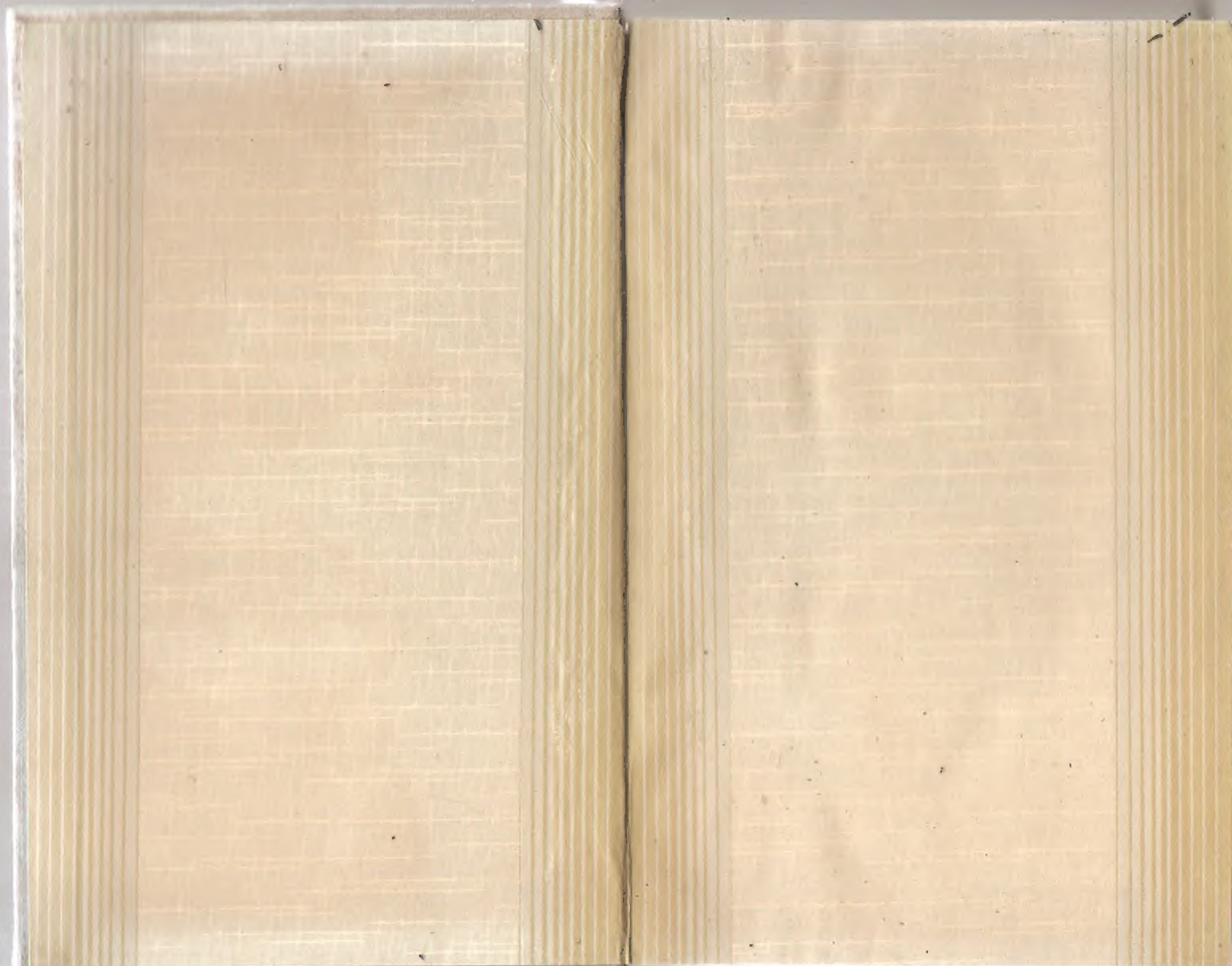
TEOSED

1

JAKOB
MÄNDMETS

TEOSED

Jakob Mändmets

TEOSED I

JAKOB MÄNDMETS

Teosed

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN 1956

JAKOB MÄNDMETS

Jutustus,
novelle ja laaste
1899-1913

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN 1956

Illustreerinud O. Kangilaski
Kunstiliselt kujundanud P. Reeper
Autori portree ümbrispaberil R. Kaljo puugravüür

Mändmets

JAKOB MÄNDMETS ELUST JA LOOMINGUST

Jakob Mändmets, kelle surmast 1955. a. lõpul möödus veerand sajandit, kuulub eesti realistide vanemasse põlvkonda, kes oma loomingulise kõrgpunkti saavutasid 1905.—1907. a. revolutsiooni perioodil. Kuigi Mändmets oma loomingu ühiskondlikult tähtsusest ja kunstiliselt ereduselt ei tõuse selle ajajärgu kesksete realistide H. Vilde, E. Säreava, Juhan Liivi ja A. Kitzbergi tasemele, pakuvad ta teosed siiski palju huvitavaid, tõetruid pilte rahva elust ja on võitnud küllalt suure populaarsuse lugejate hulgas rea aastakümnete vältel, mis ümbritseb ta tööde paremiku uuesti väljaandmist.

Jakob Mändmets sündis 29. (vana kalendri järgi 17.) juulil 1871 Saaremaal Kärja kihelkonnas Kärja vallas Pai külas Suurepere talus.

Mändmetsa kodukoht paistis silma oma kauni loodusega: talusid ümbritsesid suured viljapuu- ja tapuaiad, küla taga laius kõrge Kroomimets, paar versta eemal asetses suur Karu (Järvemetsa) järve oma vile saarega. See sünnipaiga kaunidus on avaldanud kirjanikule suurt mõju, siit on Mändmets pärinud oma loodusearmastuse — tihti kohtame ta teostes värvikaid Saaremaa vaateid.

Kirjaniku isa, olles lõpetanud kihelkonnakooli, oli oma aja kohta haritud ja avara silmaringiga talupoeg, kes muretses linnaskäikudel talu raamatuid ja teilis «Eesti Postimeest». Kirjanik mäletab kodus olevat ka «Perno Postimehe» kokkukõidetud aastakäigud.

Noores Mändmetsas äratas valmiset huvi muusika- ja kirjandushuviline koolitõpetaja Tõnis Jens, kellega ta suviti karjaskäimisest vabadel tundidel koos Karu järvel kalu püüdis. Jens tõi Mändmetsale lugeda uusi raamatuid ja andis talle seletusi raskema lektüüri kohta.

Pärast kodust ettevalmistust käis Mändmets paar aastat Kärja kihelkonnakoolis, kus õpetajaks oli Suur-Tõllu lugude kirjapanijana tuntud Peeter Südda. Selle järel astus Mändmets 1885. a. Kaarma seminari, kus õpetajaks olid Friedrich Ederberg ja Theodor Undritz. Fr. Ederberg oli eesti keelde tõlkinud rea vene klassikute teoseid (Puškini «Dubrovski», Gogoli «Jõuluöö» ja «Sorotšintsõ laad» ning Turgenevi «Oõmaja» ja «Bežini aas») ning võis ka noort Mändmetsa vene kirjanduse rikkuste juurde juhatada. Kuid tõsiselt poolt pastorina on Ederberg rõhku pannud kösterlike vaadete juurutamisele oma kasvandikes. Eesti keelt õpetas Mändmetsale

Undritz, kelle keele nõrkus ja saksamaigulisus annab tunda Mändmetsa varasemates teostes, mis rahvalikust sõnavarast ja pildirikusest hoolimata on keelelt üsna konarlikud, eriti lauseehituse poolest.

Peale pedagoogilise ettevalmistuse tuleb Kaarma seminari harridust kehvapoolseks pidada, nagu kirjanik hiljem isegi tunnistas: «Kool polnud suurem asi, ta oli, nii ütelda, hädabinõu».¹

1888. a. seminari lõpetanud, seisis Mändmetsal ees köstrikarjäär kodukihelkonnas, milleks ta hakkas õppima vajalikku orelimängu. Kuid veel enne sellesse ametisse astumist sattus ta vastuolule Kärja kirikuõpetajaga. See pahandus võttis noorel koolmeistril isu vaimulikul põllul leiba teenida.

Mändmets sai kooliõpetajakoha kodutalu lähedale Karida külla, nii et veel vanemate hoolt vajaval lastekasvatajal ei tarvitsenud isamajast lahkuda. Kuid see valus lahkumine leidis siiski varsti aset, sest Mändmets määrati koolmeistriks «suurele maale». Kunas see täpselt sündis, on raske ütelda biograafiliste andmete lünklikkuse tõttu. Näib, et see toimus 1891. a. sügisel, millal Mändmets kirjutas ühes käsikirjalises luuletuses kodust väljarändamisest.

Mändmetsa esimeseks tökohaks mandril oli Läänemaal Martina kihelkonnas Ahmja (Ahmja, Ahma, Ahma) vald. Uuel ametikohal tekkis noorel koolmeistril mitmesuguseid raskusi, muuhulgas ka vene keelega, mis 80-ndatel aastatel tsaarivalitsuse poolt teostatud venestusreformidega muutus koolides kohustuslikuks õppekeeleks. Mändmetsal oli kavatsus isegi siirduda kaupmehe-õpipoisiks Peterburisse, et õppida seal vene keelt. Kuid nähtavasti laitis Jakob Hurt, kelle poole Mändmets nõuküsimisega pöördus, Peterburisse kolimise mõtte ära ja tsaaririigi pealinna asumise asemel näeme Mändmetsa 1892. a. sügisel siirdumas vaid uuele koolmeistri kohale Harjumaale Kose kihelkonda Alavere valda. Alaveres tutvus Mändmets Vigalast pärineva kooliõpetaja ja vallakirjutaja Pürkovsky tütre Elvinega, kellega ta varsti abiellus. Hiljem siirdus Mändmets kooliõpetajaks Oru valda samas Kose kihelkonnas.

Kirjanduslikke katsetusi oli Mändmets hakanud tegema juba koolipõlves. Esimestel koolmeistri-aastatel on ta virgalt värssse septsenud, kuid tõusmata siin tollal valitsevate Koidula epigoonidegi tasemele, mõistis ta varsti oma värsside abitust ja pöördus oma õige ala — proosa — juurde. Seetõttu saame Saaremaa novellimeistri värsharrastustest teada ainult ta käsikirjadest — trükkis on ta luuletusi ilmunud vaid üks.

Kooliõpetajaks olles hakkas Mändmets 90-ndate aastate teisel poolel kaastööd tegema ajalehtedele, esiteks «Postimehele», hiljem aga «Uuele Ajale» ja teistele, kirjutades nii artikleid, vesteid kui ka jutte. 1899. a. ilmus «Uue Aja» kirjastusel Mändmetsa esimene raamat, 64-leheküljeline «lugu külaelust» — «Lepituse ingel». Paari järgneva aasta jooksul ilmus Mändmetsalt terve rida raamatuid, nii novellikogusid kui ka pikemaid jutustusi.

Kõige sellega oli Mändmets võitnud endale kirjanikunime, mis tollal ajalehetöötajate silmis omas suurt külgetõmbejõudu, ja nii

¹ J. Mändmets, Hülid karil, Tallinn 1921, lk. VII.

õnneligi Mändmets Tallinnasse A. Perdi «Uue Aja» toimetusse. Tallinnasse jõudis Mändmets 2. jaanuaril 1903. a. Sellega algas tema ajakirjanikupölv, mis kestis ta surmani.

Linnasummine mängis pöördelist osa Mändmetsa maailmavaate-
lise arengus. Kuigi Mändmets oli aja jooksul suutnud vabaneda oma noore-aastatilisest vaadetest ja suutnud realistlikult kujutada ning isegi paljastada pastoreid ja kirikut («Juhisaare kiriku kallamees») kui ka lahkusuliste usumärtsusi («Rasked patud»), oli ta maailmavaade siiski piiratud. Tallinnas liberaalse ajalehe toimetuses sattus ta aga 1905. aasta eelsesse revolutsioonilise liikumise keerisesse ja hakkas ka ise poliitika orienteeruma. Talulap-
puna oli ta küllalt näinud mõnoliku kiskjapalet ja nii kujunenud igasuguste feodalismi avalduste vastaseks. Loomulik oli, et Mändmets läks nüüd feodalismi igandite vastu ja kodanlik-demokraatlike vabaduste nõudmise eest peetava võitlusega kaasa. 1905. a. ilmus Mändmetsalt «Uue Aja» rida teravaid mõisnikevastaseid ning pastoreid piitsutavaid artikleid ja juhtkirju. Kõige tähtlikumalt selguvad Mändmetsa poliitilised vaated «Uue Aja» ja «Rahva Lõbulehtes» avaldatud artiklist «Politika erakonnad», kus ta püüdis vestetoonis ülevaadet anda eksisteerivatest poliitilistest parteidest, ilmutades selles oma suhtumist neisse.

Natüürilist, värvikate väljenditega iseloomustab Mändmets igat sellist tagurlast:

«Nemad tahaksid ilma kõik ühte karpi mahutada, mis nagu suur konservi toos oleks, kus misgit uudist ette ei tuleks. [...] Enamasti kõik meie maa mõisnikud, pastoriid, inspektorid, kõik-sugused muud ametnikud käivad selle erakonna hulka. Ka enamasti meie riigiametnikud kõigekõrgemast järgust saadik on meelelaadi poolest konservatiivid. Nad püüavad ühest hingest vana korda alal hoida. Ühe sõnaga: selle erakonna hulka käivad peaaesjalikult need inimesed, kellel siln ilmas mõnus elada ja kes vahete vahel võivad oma pakas rasvast kõhtu ütle mata suure meeleheaga silitada.»¹

Kodanlike erakondade kapitalihuvide kohta teeb autor lõpuks asjaliku kokkuvõtte:

«Aga kõik need erakonnad seisavad ühiselt selle eest, et iga-üks võib oma omandus olla, ehk igaüks võib omal nil suurt varan-
dust pidada, nagu ta seda omale on suutnud korjata. Ükskõik, mis moodi ta teatava varanduse peremeheks on saanud, kõik, mis ta oma on, seda võib ta omal ka pidada.»²

Kuid sellega Mändmetsa teadlikkus piirdubki. Ta ei suuda etu anda sotsiaaldemokraatiast kui kõige revolutsioonilisemast parteist, vaid peab revolutsiooni kandvateks jõududeks esseere, arvates, et just viimased kukutavad vana korra.

1905. a. lõpul pärast sõjaseaduse kehtestamist suleti rida aja-
lehti, nende seas ka «Uus Aeg». Kuid väljaandjal A. Perdil õnnes-
ta ajakirjanik Peeter Grünfeldt omandada äsjahangitud leheluba
ja veel 1905. a. lõpp-päevadel pani ta käima uue ajalehe — «Päeva-»

¹ J. Mändmets, Politika erakonnad, «Rahva Lõbuleht» nr. 24, 1905, lk. 760.

² Seal samas, lk. 761.

lehe», mille toimetusse koos teiste endise «Uue Aja» toimetustööga melega sattus automaatselt ka Jakob Mändmets.

Neil päevil tuli Mändmetsal korduvalt kokku põrgata tsensori-kitsendustega. Nii oli juba 1905. a. algul tsensori «kitsasse väravasse» kinni jäänud ta olukirjeldus «Töötõrkumine Tallinnas», millest «Postimehes» joone all oli jõudnud ilmuda vaid poolteise veeru pikkune algus. Pahandustest tsensoriga Mändmetsa kirjutiste pärast julustab oma mälestusteraamatus «Minevikku jälgimas» ja artiklites ka Peeter Grünfeldt. Kuid «kitsasse väravasse» ei jäänud kinni üksi Mändmetsa publitsistlikud tööd, vaid ka terve rida ilukirjanduslikke teoseid, mille käsikirjade kaotsimineku üle kirjanik kurdab ühes hilisemast ajast pärinevas kirjas.

Mändmets töötas «Päevalehes» toimetuses kuni 1909. a. lõpuni ja siirdus sealt 1910. a. algul «Virulase» toimetusse. Seoses tähelepanuvääriva sündmusega — esimese ajakirjanike streigiga Eestis, kujunes «Virulase» toimetuses viibimine aga Mändmetsale hoopis lühiajaliseks. Streigi ajendiks oli asjaolu, et toimetaja M. Antje kohta levisid kuuldused, nagu oleks ta end ära müünud baltl parunitele, ja kui ta viimaks sisse kukkus altkäemaksu pakkumisega tsensor H. Jannsenile, siis hakkaski toimetuse ajalehe nime puhtana hoidmiseks täies koosseisus streikima, nõudes uut, toimetuse poolt valitavat toimetajat ja üldse toimetustööde suuremat iseseisvust. Kuna M. Antje õnnestus ajalehe väljaandmist streigimurdjate abil suure vaevaga siiski jätkata, lahkus kogu senine toimetuse. Kuigi Mändmetsal oli võimalus tagasi minna «Päevalehe» juurde, ei lahkunud ta solidaarsuse tõttu streikijate hulgast ja toetas streikivate ajakirjanike pingutusi uue ajalehe asutamiseks. Pärast mitmeid ebaõnnestumisi ja suurte raskuste ületamist õnnestus streikijatel veebruaris 1910 asutada Tallinnas päevaleht «Tallinna Teataja», mis võitis kiiresti lugejaid end streigilooga lugejate silmis kompromiteerinud «Virulase» arvel, nii et pärast pooleaastast kiratsemist M. Antje pidas paremaks «Virulast» ära müüa. Olles üks «Tallinna Teataja» asutajaid, jäi Mändmets töötama selle toimetusse.

Ajakirjanikuametis kõrval jätkus Mändmetsa ilukirjanduslik tegevus. Kuigi pärast Tallinnasse asumist Mändmetsalt ilmunud raamatute arv märgatavalt vähenes, pole siiski põhjust rääkida tema loomingulise viljakuse erilise langusest, sest suur osa ta juttudest ja laastudest jäi eri raamatuna välja andmata, kolletades ajakirjanduse veergudel või säilides ainult käsikirjana.

Peale selle jätkus Mändmetsal aega ja indu agaralt osa võtta ühiskondlikust tegevusest. Ta oli tegev karskusseltsis «Valvaja», Eestimaa Rahvahariduse Seltsis ja selle Kirjanduse-haruseltsis. Jaan Kärner mäletab, et Mändmets on olnud ka üks alatisi osa- ja sõnavõtjaid «Valvaja» ruumes korraldatud kirjandusõhtuil, mis olid õieti toleaege kirjandusliku elu sõlmpunktideks.

Mändmetsa lahkumine «Tallinna Teataja» toimetusest ja tagasi-pöördumine «Päevalehe» juurde sündis tõenäoliselt I maailmasõja puhkedes. Saksa okupatsiooni ajal 1918. a. viibis Mändmets ühe aasta ümber Tartus ajalehe «Maaliit» toimetuses. 1919. a. tuli Mändmets tagasi «Päevalehe» toimetusse, kus ta töötas vahetpidamatult kuni oma elu lõpuni.

Ajakirjandusliku ja ilukirjandusliku töö kõrval võttis Mändmets

osakalt osa ka ühiskondlikust tegevusest. Koos Jaan Tombi ja Paul Ojakega oli ta Eesti Ajakirjanikkude Liidu asutamise mõtte algataja ja teostaja, kuuludes hiljem ka selle juhatusse. Peale selle võttis Mändmets osa Draamateatrieltsi, Tallinna Kirjanduse Seltsi ja Eesti Kirjanike Liidu tegevusest.

Jakob Mändmets suri täies elu- ja loomishõõus 59 aasta vanuselt 25. detsembril 1940. aastal äkilise südameataki tõttu. Kirjanik on maetud Rahumäe kalmistule aegade surnuaiale.

Jakob Mändmetsa kirjanduslikud katsed algavad umbes 1890. aasta paiku. Noor kolmeaastane proovib auleonavust nii luule- kui proosavallas, kuid rida aastaid peavad ta kirjutused ainult laualaekesse jääma. Alles 1897. a. lõpul ilmub «Postimehes» joone all Mändmetsa esimene jutukats «Minu jõulukurbus», mille järel saab Mändmetsa niid mõne aasta jooksul nii ajaleheveergudel kui ka eri raamatutena ilmunud juttude tõttu kiiresti tuttavaks. Tõenäoliselt on Mändmets pärast esimesi õnnestumisi trüki toimetanud ka rea oma noorpõlvkatsetusi kõrvuti ajakirjutatud võrdlemisi küpsete töödega. Hoolimata esimeste auleharjutuste tuleb arvata jutukogude «Oma õuest» (1900) ja «Oitseliste jutud» (1901) palasid, mis on teosest veel küllalt algelised pildikesed, kuigi Mändmets samal ajal või isegi varem oli avaldanud juba märksa oskuslikumalt kirjutatud teoseid, nagu «Leptuse ingel» (1899), «Peldetud pärandus» (1899), «Nina raunalt» (1900) ja «Juhisaare kiriku kellamees» (1900).

«Oma õuest» enamasti allegoorilise ja muinasjutulise koega palad olid nähtavasti määratud laste lugemisvaraks. Nende seast asustab aga silma üks meeldejäävalt jutustatud lugu «Lahjavere õnn», kus on üsna kujukalt esile toodud külasandi-tumma oma-pärase kuju ja joonistatud elav olustikupilt vaesest talutarest. Jutukogude üsna emotsionaalsel mõjuvust autori lapsepõlvemälestuste tõttu, kes mälestuspildike muutub veel mõjurikkamaks, kui meenutame, et ka autori 7 õde-venda olid arstiabi puudumise tõttu noores eas laadi ohvriks langenud.

Märgitud raamatust mõneti tugevamaks osutuvad «Oitseliste jutud», kus saadeti leia meeldejäävalt moraali-jutukest ja lapsepõlvemälestust. Siin leidub aga juba ka üks kindlaimelise lihtsalooline novell «Oru ääres», mis äratav tähelepanu oma realistliku kirjeldamisviisiga ja sotsiaalsete vahekordade tähelepanemisega.

Hoolimata lapsepõlvemälestuste kirjapaneku ja Juhan Liivi proosat teostajate võivate vähenõudlike juttude seipsemisega algust teinud, pöördus Mändmets asuda suuremate teoste loomisele. Asja oli raamatutunde palasid oma põnevate ajalooliste jutustuste seeria And-er-land, samuti oli Eduard Vilde oma esimese perioodi (kuigi ole-vikuromantilisest) teostes lõivu maksnud põnevate seikluste tagaaja-misele. Nii ka oma kirjanduslikku teed algav Mändmets kavatses läbi läbi meeldejäävate seikluslugudega, mõeldes põnevaid juhtu-misi välja nii minevikus («Tulesse») kui olevikus («Sala süüd-tants», «Koolimees», «Rauke patud»).

Mändmetsa jõudmisel realismi teele tähistab 1900. a. «Postimehes»

avaldatud ja samal aastal ilmunud kogusse «Koduküla vainult» paigutatud novell «Juhisaare kiriku kellamees» (viimases redaktsioonis pealkirja all «Uus õpetaja»), mis tõi Mändmetsale kui kirjanikule üldise tunnustuse.

Siin kujutatakse rahutusi talurahva hulgas, mida sünnitas patronaadi-õiguse tarvitamine kirikuõpetajate valimise puhul. Asi seis selles, et talupojad eelistasid eesti soost pastoreid, kes oskasid nende emakeeles ladusalt jutustada, kuna mõisnikud, kasutades kiriku eestseisusena (nn. vöörmündrih ä r r a d) neile kuuluvat patronaadi-õigust, surusid läbi pastorikohtadele parunite ja vaimulike võsusi. Tänapäeval võib see võitlus kirikuõpetajate valimise ümber näida tühi kemplimisena, kuid omal ajal, kajastades talurahva diferentseerumisest hoolimata veel säilivat antagonismi sakslastest mõisnike ja eestlastest talupoegade vahel, oli see nähtus tüüpiline ning on leidnud kujutamist ka teiste kirjanike poolt. Nii on eesti kriitilise realismi üks tähtsamaid esindajaid Ernst Säreava selle nähtuse valgustamiseks pühendanud osa oma jutustusest «Issanda kiituseks», kujutades pastor Theeri mahhinatsioonide oma väimehe Stolbeni vastuvõetavaks tegemiseks kogudusele.

«Juhisaare kiriku kellamehes» esitab Mändmets meile kujukalt joonistatud kohusetruu kellamehe Tooma (esimestes redaktsioonides Tõnu) ja vana pastori, kes püüab oma järglaseks sokutada rahvale ebameeldivat poega, ning jutustab seoses sellega tekkinud rahva protestist.

Mändmetsa iseloomustab siin hea rahvaelu tundmine, lihtinimese hingeelu peen mõistmine ja kaasakiskuv jutustusviis. Niihästi konfliktide arendamine kui ka otsustav kokkupõrge on teostatud plastiliselt ja veenvalt. Peale kellamehe ja teiste kesksete tegelaste on muutunud elavateks inimesteks novelli lehekülgedel ka vastuhakuvimmas käärivad talupojad. Novelli lugedes on kogu aeg tunda õhus salajast võitlust ja vastuhakkamise pinget. Onnestunult on edasi antud vana kellamehe rahutus ja sisemine võitlus otsustaval pühapäevahommikul.

«Juhisaare kiriku kellamehega» kõrvuti «Postimehes» ja kogus «Koduküla vainult» ilmunud novellis «Nina rannalt», mis hilisemates väljaannetes kannab pealkirja «Lainete laul», kujutab kirjanik Saaremaa rannarahva elu. See on patriarhaalne küla, kus elatakse karmilt, töökal ja lihtsalt. Ainsaks lõbustuskohaks on siin kõrts, kuhu pillatakse saagipäevadel saadud rahad, et üürikese joobumuse järel jälle edasi virelda. Sellest kultuurivaese ja mahajäetud maa-nurga kitsusest väljapääsemise igatsuse kehastuseks on poisike Enn (novelli esimestes redaktsioonides kannab ta nime Tõnis), kelles päevade kaupa lainete laulu kuulates on hakanud idanema muusikaanne, nii et tema hinges nüüd esimest korda rändmoosekantide poolt esitatud «tõelist» muusikat kuuldes tõuseb äravõitmatu soov ka ise õppida nii mängima.

Novelli traagiline lõpp, mida viimases redaktsioonis ainult aimata lastakse, on õieti realistlikult vähe põhjendatud, näidates Mändmetsa loomingus säilinud romantismi sugemeid. Andeka, avarust ihkava nooruki surm meres näib põhjendatud alles siis, kui me vaatleme seda sümboolsena: kirjanik on tahtnud sellega väljendada, et pole väljapääsu neist kitsastest oludest, et kõikjal ümb-

ritseb meri, mis neelab siit lahkuda püüdjaid. Ennu püüdes välja pääseda kehva kaluriküla kitsusest laia maailma, tema igatsuses kultuuri ja hariduse järele kajastuvad õieti samades tingimustes võrsunud noore Mändmetsa enda pürgimused vaimuvalguse ja avarama elu poole.

Romantismi meetodiga on loodud ka 1901. aastal ilmunud novell «Inelik mees» (viimases redaktsioonis pealkirja all «Raha»), kuigi tuleb hinnata teoses kehastatud ideed, et raha teeb inimese õnneliku ja teiste ekspluateerijaks. Teose lahendus — peategelane pärast pikki raha pärast piinlemisi ja hulluksminemist kingib oma varanduse ära, et muutuda taas külakarjaseks, kellena ta oma eluteed alustas, — oma russooliku juhtimõttega «Tagasi loodusessel» on muldugi idealistlik.

Tubli sammu edasi inimeste ja külaelu realistlikul kujutamisel astub Mändmets novelliga «Tõlbi Tõnu mesinädalad» (viimases redaktsioonis pealkirja all «Mesinädalad»), mis oma humoristliku laadi ja ilmekate detailide tähelepanemisega meenutab Tammsaare «Mäetaguse vanu» või Anna Haava «Väikesi pilte Eestist». Siin kirjeldatud elupõlise vanapoisi, laisavõitu popsi naisevõtmislugu, mis peatseti ähvardab lõppeda lahutusega, on jutustatud lihtsalt, värskes ja lopsakas rahvakeeles, mõjudes just selle tõttu kunstipärasena. Inimesed ja nende saatused kasvavad orgaaniliselt välja ümbritsevaist oludest, on kujutatud suure tõetruudusega ning ilmekalt karakteriseeritud.

1902. a. trükimusta näinud jutukogusse «Pilpad» on koondatud enamasti vormilt vähenõudlikud palad, kuid suur osa neist kõidab oma lihtsuse ja realismiga. Nagu «Pilbaste» eessõnast nähtub, on Mändmets nüüd juba realismi teadlikult taotlenudki: «Ma püüdsin elu küljest midagi lahti lüüa, aga mis võisin ma parata, kui nad minu käes peergudeks ei jooksnud, vaid ainult pilbasteks jäid.»¹ Ja tõepoolest, koos toekate pilbastega on Mändmets ühte kimpu sidunud ka juhuslikke pinnukeid, mis oma abitusega näivad pärinevat «Oma õuest» ja «Õitseliste juttude» ajast. Kogumiku parimateks juttudeks on «Lubjapõletaja» ja «Sündinud lugu», mis oma ilmeke kujutuse ja tugeva ühiskonnakriitikaga kuuluvad Mändmetsa õnnestunud novellide hulka, näidates teda kui kriitilist realisti.

Mändmetsal on annet meeldejäätavate portreede loomiseks lihtsatest inimestest. Juba «Oma õuest» leidsime Lahjaveri tumma meeldejäätava kirjelduse, nüüd on ta «Lubjapõletajaga» loonud õnnestunud vana töömehe kuju. Jutu peategelane Toomas on üle kolmveerand sajandi mõisat orjanud, seliist poolsada aastat raskest lubjapõletaja ametis, kuid nüüd jõuetu raugana pole tal kuhugi oma pend toetada ega midagi hamba alla panna. Haaravalt jutustatud lubjapõletaja viimaste elupäevade ja surma lugu äratav lugejas tugevat protestitunnet kurnamisühiskonna vastu. Me tajume siin kirjaniku sooja kaasaelamist töötavale inimesele ja ekspluateerijate luukamõistu. Oma järjekindla katete maharebimisega elu varjupoolelt on Mändmetsa «Lubjapõletaja» lähedane Säreava «Paiselele».

¹ J. Mändmets, Pilpad, Tallinn 1902, lk. 3.

«Sündinud loos» (viimases redaktsioonis pealkirja all «Kraavikaevaja») jutustab kirjanik talle südamelähedast Saaremaast, kes viljatu maapiinna tõttu saadab suveks oma pojad orjusse «suurele maale»: küll hoonete tellinguile, küll ehituste mullatöödele, küll mõisanike ja kulakute rabadesse kraave kaevama. Viimasest tööst maalib autor otse sunnitööliste eluga võrduva pildi. Veenvalt näitab Mändmets, kuidas üks kraavikaevajatest, Andrus, ei suuda seda elu enam välja kannatada ja hakkab ettevõtjalt nõudma paremaid elu- ja töötingimusi, kuid kihutatakse selle protesti pärast töölt minema. Organiseerimata, ebateadlikud kaaslased, värisedes oma töökohta pärast, ei katsugi seltsimehe eest välja astuda ja Andrus kaob üksi kraavikaevajate killast ning hangib edaspidi teenistust juba kuritegevusega, lõpetades enda ülespoomisega.

Seega näitab Mändmets oma lühikeses jutus, nagu Vilde oma üksikasjalisemalt väljaarendatud meisterlikus jutustuses «Külmale maale», «kurjale tee» sattumise sotsiaalseid põhjusi. Väheste lakooniliste lausetega on Mändmets visandanud julma ekspluateerimise pildi ja näitab realistina, et maaproletariaat mõõdunud sajandi viimasel veerandil oma ebateadlikkuse tõttu ei suutnud ega osanud organiseerida veel üldisemat võitlust ekspluateerijate vastu, mistõttu üksikud protestijad osutusid isoleerituks ja pidid hukuma.

«Pilbaste» linnaainelistest juttudest köidab tähelepanu väikekodanlust paljastav pilt «Sugulaste seas», kus kujutatakse oma äritehingutega üksteise ees kelkivaid agulitõusikuid Maasikuid. Viimastega ei leia ühist keelt väimehena nende sugulaseks saanud vabriku kojamees Villem, kellel Mändmets oma jutu lõpul, nagu Gorki «Väikekodanlastes» Nilil, laseb lahkuda teda ümbritsevast väiklasest ja umbsest seltskonnast.

1902. a. avaldas Mändmets eriraamatuna «tõlise kujutuse Eesti rahva elust» «Tont», mis on õieti kirjaniku esimene pikem realistlik teos. Kirjanik maalib siin värvika pildi mõõdunud sajandi viimase veerandi Saaremaa külast, mis sipleb küll ebausust ja vaimupimeduse kütkeis, kuid kus hakkab ka arenema kapitaliseerumise protsess seoses talude päriksostmise küsimuse tulipunkti kerkimisega. Mändmets näitab küla diferentseerumist: talude ostmisele on võinud asuda ainult üksikud, jutustuse peategelase Nõmmiku Peedu taolised suurte renditalude pidajad, kuna aga enamik külast, rabeldes rahapuuduse ahelais, ei saa sellele mõeldagi, hellitades naiivseid lootusi tasuta hingemaa andmisest. See oli tüüpiline olukord — väheste akumulatsioonide tõttu rentnike juures oli Põhja-Eestis 80-ndate aastate alguseks müüdnud vaid 16% taludest. Kuid autori peamine tähelepanu pole pööratud siiski sellele probleemile, vaid säärasel taustal on ta fookusesse võtnud jõukate talunike omavahelise kisklemise hiljutil loodud vallaomavalitsustes.

Nii satub jutustuses Piisa Hendrik, kes külameeste hulgas toetab valla poolitamise ja uue vallamaja ehitamise ettepanekut, naabri Nõmmiku Peedu viha alla, kuna viimane oma vallakirjutajast sugulase taskuhuvist kaitstes on uue valla moodustamise ägedaim vastane. Nii tekib Saaremaa naabrite vahel Vargamäe Andrese ja Pearu «rehnutipidamistele» sarnanev vaen, mis ulatub naabri aiast üle piiri kaarduvate õunapuude maharaiumisest kuni igasuguste

«arategemiste» kunsti relvade rakendamiseni. Viimasel alal on Mändmets täiesti kodus, esitades jutustuse teises pooles otse mingi külarahva mõistliku kokkuvõtliku entsüklopeedia. Rikkalike rahvauskumuste ja -pruukidega on Mändmets tutvunud noorpõlves kodukülas, nagu nähtub ta toleaeegsetest kirjapanekutest ja osavõtust rahvaluule kogumisest Jakob Hurdale. Selle tõttu on ebausunähkuste kujutamine Mändmetsa üheks lemmikaineks ning sagedane kodukultivate, tontide ja vedajate-pisuhändade ringiuitamine ta teoste tehnikülgedel tundub endastmõistetavusena, millele on vahel koguni rajatud teose konflikt (jutustus «Vedaja», näidend «Ema»).

«Tont» näitab kirjaniku head rahvaelu tundmist ja jutustamis- oskust, mis on tal võimaldanud luua terve rea kujukaid ja meelde- jäävaid pilte (õllekeetmine, kuritegelik õunapuude maharaiumine, valla volimeeste koosoleku kirjeldus teose algul). Jutustus kuulub Mändmetsa loomingu paremiku hulka, kuigi teoses leidub ka puudusi, mitmeid nõrgalt põhjendatud momente ja ebausutavusi tege- laste käitumises (Hendriku loobumine vallavanema kohast, Peedu vihahoo kohutavad tagajärjed ta naise ja lapse surma näol).

1903. a. ilmunud kogu «Talgud» neli väheldast juttu näitavad Mändmetsa püsivast realismi teel, kuigi nad ei osuta edasiminekut juba saavutatud tasemest.

Nimijutlus, mis hiljem kannab pealkirja «Külamehe au», on hin- natav sirgjoonelise, mõisahärrale vastu astuda ja oma õigusi kaitsta julgeva talupoisi kuju. Tähelepanuväärt on ka see, et autor näitab, kuidas talupoegade ühistöö — talgute — traditsioonilist vormi on ekspluateerimise ühe liigina oma huvides ära hakanud kasutama mõis, lastes talgute jaoks kuluva odava söögi-joogi ja mittemidagi- maksva «isetegevuse» eest tasuta ära teha palju tööd.

Väga mitmesugustest hinnangutest hoolimata on Mändmetsa üheks tuntumaks teoseks kujunenud «Talgute» lõpupalana esinev «Sügisene laadalugu» (hiljem lihtsalt «Laadalugu»). See südant- lõhestav lugu vanadest hobusekronudest ja toorest lihunikest oma mõningatest naturalistlikest detailidest hoolimata oleks päris õnnestunud, kui ta poleks esitatud loogiliselt vastuvõetamatus vormis: hobuse jutustusena, kes ka ise langeb nülgi-ohvriks. Nii Mändmetsa poolt armastatud kompositsiooniline võte — esi- mehes isikus jutustamine, olles sisuga vastuolus, on osutanud teo- sele karuteene.

1904. a. avaldas Mändmets pärast «Uue aja» joone all ilmumist eriraamatuna jutustuse «Vana käsikiri», kus kirjanik pole suutnud komiliselt ainet küllaldase huumoriga käsitleda, vaid kipub muutuma melodramaatiliseks, teiselt poolt näib olevat teose süžee võõrsilt laenatud ja jääb meie oludes ebausutavaks.

Sellest pikemast proosateosest hoopis hinnatavamad on mitmed Mändmetsa 1904. a. ilmunud novellid ja lühipalad. Neist tuleb kõigepealt esile tõsta novelli «Ahervare», mis käsitleb talurahva kõige valusamat probleemi — maaprobleemi. Maata kehvikud püü- d- id endale «elamispinda» muretseda metsamaade ülesharimisega, mille eest mõis tavaliselt ka üsna vähe renti nõudis. Kui aga töö- had asunikud olid oma higiga loonud kultuurmaad, kihutati nad m- aalt minema, sest mõisnikule oli kasulikum need maad ära müüa või, nagu Mändmets näitab, metsa täis külvata.

Kõrvuti juttude kirjutamisega tegi Mändmets katseid ka näitekirjanduse alal, jõudes ka siin pärast mitmeid ebaõnnestumisi 1904. a. esimeste avalikkuse ette pääsenud tulemusteni. Ta esimeseks trükitis avaldatud näidendiks on «vaatemäng neljas järgus» «Neli päeva», mille süžeeleks aluseks on kasutatud «Oitseliste juttudest» novelli «Oru ääres», ainult lõpplahendus on mõnevõrra erinev. Kuigi näidendis pole puudutatud mingeid poliitilisi probleeme ja isegi metsatülesostja Arnoldi ja metsatöölise Jüri vaheline sotsiaalne konflikt on nõrgalt arendatud võitluse kandumise tõttu armastussuhete pinna-
le, keelas näidendite tsensuur teose lavaletoomise. Näidendi lavalepääs sai võimalikuks alles pärast tsaari 1905. a. oktoobri manifesti, tsensuurikitsenduste ajutise nõrgenemise ajal. «Nelja päeva» «kitsasse väravasse» kinnijäämise tõttu osutub Mändmetsa

Ilma a klasi võib märgata Mändmetsa trükis ilmunud teoste
 ja valikute, rea aastate jooksul ei ilmu talt enam ühtegi

1908. a. valmis Mändmetsal üle mitme aasta taas pikem proosa-teos — jutustus «Pisuhänd» (hiljem pealkirja all «Vedaja»), mis nägi trükmursta ajalehe «Koiti» kirjandushikus lisas. Oma sisuliselt meenutab see mõneti Juhan Liivi jutustust «Nõia tutar». Ka Mändmetsa jutustuses teeb tegelaste, eriti naispeategelase elu õnnetuks kolar. Iva pime ebausk, kui Liivi Leenat arvatakse nõia tütreks, siis Mändmetsa Elsa ema peetakse pisuhännaks ehk vedajaks, kes aita-dest ja veskest veab ära vilja. Ka kompositsioon on sarnane: nii Leena kui Elsa on sunnitud elu väljakannatamatuks tegevate kuulu-juttude pärast lahkama oma armastatute juurest — esimene linna, teine ema juurde sauna — ja nende õnne taasleidmise teeb võima-luks alles kolmandate inimeste surm. Luv laseb surra «ärategemi-ses» süüdistatud Maali, Mändmetsal ohverdab end tütre õnne heaks oma. Sama ainet kasutas Mändmets ka näidendi kirjutamiseks, kuigi tema draamat «Ema», mis pääses lavale ja ilmus trükis samuti 1908 a., ei saa pidada otse mainitud jutustuse dramatiseeringuks.

Ümbrus määrab inimsaatusel ka novellis «Ei ole aega», mis oma ühiskonnakriitika tõttu on nagu «Lihtne lugugi» avaldamist leidnud proletaarse kirjanduse koguteoses («Mõtted» I, 1909. a). Vaheste sõnadega, kuid kujukalt maalikse sunn Tammsaare «Kahte paari ja ühtainust» meenutav drastiline olustikupilt mõisateenijate haise-vast elamust ja jutustatakse kärnerinaise haige suretapse masen-davast surmast arstriabi puudumise tõttu.

Korduvalt on kõneldud Tšehhovi mõjust Mändmetsale. Kodanlik kirjanduskriitik A. Jürgenstein ei ole pidanud paljaks teda koguni «tükkati Anton Tšehhovi kõrvale seada»¹. Siiani on aga Tšehhovi mõju Jakob Mändmetsa loomingule seostatud peamiselt 1913. a. ilmunud raamatuga «Isa talus», ning sellest varasemaks on arva-tud soome kirjaniku Juhan Aho mõju, nagu teeb seda ka J. Kärner oma pikemas ülevaates Mändmetsa surma puhul. Kuid nagu näi-tab laastu «Uus lamp» («Kui valgus tuli») mitmesuguste redakt-sioonide võrdlemine Aho samanimelise miniatüüri «Sis kui isa lambi ostis», pole kuigi põhjendatud kõnelda Aho mõjust noore Mändmetsa juures, vaid selle mõju ilmumist võib tähele panna just laastukogu «Isa talus» puhul, kus leduvas «Uue lambi» redakt-sioonis on ilmselt jälgitud Ahot. See on seda arusaadavam, et just «Isa talus» kirjutamise eel oli Aho väikepalasid hakatud süstemaatilise-mat eestindama kogumike «Laastud» I (1907) ja II (1911) näol. Sellevastu on põhjust Tšehhovi mõjust kõnelda palju varem. Kui Mändmets sajandivahetusel tundis juba hästi Turgenevi teoseid, siis tõenäoliselt samal ajal tutvus ta ka Tšehhovi teostega, mida võib järeldada novellist «Aated ja ained», kus muuseas raagitakse vene ajakirjast «Niva» ja selle kaasannetena ilmuvatest vene kirjanike teostest, mida siis Mändmets pidi olema lugenud. On aga teada, et just sel ajal «Niva» kaasandena ilmus Tšehhovi teoste kogu. Tšehhovi mõju näib avarduvat vähemalt juba sajandi esimese kümnendi teisel poolel, kui Mändmetsa sulest ilmus peaaegu ainult lülijutte. Vaga tšehhovihkud tunduvad näiteks kümnen-di lõpul ilmu-

¹ A. Jürgenstein, Jakob Mändmets, «Eesti Kirjandus» nr. 7, 1921, lk. 194.

... «Päeva-...», näe kirjastavad kodaniku

... koge paremas korras ... end kohe mina- ... istama ning ni ... vestluskaas.ase ... unanenud ... otub ainult ... punast

... valitsevate klasside sliimakirja- ... puljastatakse ... kodanlaste moraalsel ... vagatseja ... noormeeste häbista- ... on sathri- ... tunde selle ... inimestega ... end enam ... algatakse

... 1907–1917 on palvi- ... aastakümne nime ... laend. ja eesti ... rahva- ... kirjandus, mis on võltsitud on jälgi ja nud ... kirjandus, kuigi dekaentlikul kirjan- ... kirjandust seljendada ja

... avalduvad isna tunduvad ... Mändmetsa loomingus. Selle ... «Viirastused», ... inimeste väljajoonistamisest ... kitsale psüh- ... novellide ... armastuse, abielu ja abielu- ... n. n. partnerid jaanud ... katusekambrites ... suhtes üle Tamm- ... «Noored hinged», «Pikad sammud», ... Mändmetsale mõnevõrra eeskujaks

Analüüsides kriitilise realismi positsioonidelt tundub ka 1911. a. ilmunud Mändmetsa olukirjelduste ja laastude kogu «Isa

M. Toth, Kirjandusest, Tallinn 1948, lk. 403.

talus», mistõttu seda kodanliku kriitika poolt Mändmetsa tippsaavutuseks peetud teost tuleb tänapäeval hoopis teistsuguselt hinnata. «Isa talus» leidis niihästi pärast ilmumist kui ka hiljem aiva kiitvaid hinnanguid, selle kohta kirjutati isegi näiteks: «Oks parem Jakob Mändmetsa toodest, üks parematest töödest Eesti ilukirjanduse proosa alalt üldse»¹ Eesti Rahvabariduse Seltsi Kirjanduse-haruselts pidas tarvilikuks teost auhinnata kui «ideaalse paistega lihtsat mälestuste-raamatut».² Mis oli kodanluse poolt sellise üksmeelse tunnustuse põhjuseks, seda lobises välja päevakrütik «Mändmets on lepitav, tendentsivaba, rahujagav. Selles mõttes seisab ta teostest meie kirjanikkudest korral, selles seisab ta hea mõju ilgeja peale. Kui Mändmets need jutud «punastest aastatest» oleks kirjutanud, siis ei oleks nad meid vististe mitte rahuldanud»³.

Tõepoolest — selles peitubki Mändmetsa «Isa talus» ülistamise mõistmiseks võti: kodanlus kiidab kirjanikku, kelle kriitilistest teostest ta varem vaikides mööda läks, nüüd selle eest, et ta pole hakanud kujutama «punaseid aastaid», ega ole üles kergitanud sotsiaalseid probleeme, vaid juhib lugeja mõtteid mööda rahulikku teed minevikku, vaiksesse idüllilisse isatallu, kus kõik läbi mälestuste ilustava loori nähtuna on rahulik ja lepitav. Seetõttu see Mändmetsa realistlikuna näiv teos on öieti oma olemuselt, Gorki terminit kasutades, passiivsesse romantismi kuuluv ja selle kirjelduste meisterlikkusest hoolimata ei saa meie tänapäeval jagada omaaegsete hindajate seisukohti.

Ebarealistlike elemente leidub ka Mändmetsa järgmises novellikogus «Meri» (1914), kuigi see kahtlemata tähistab teiselt poolt edusammu kunstilise meisterlikkuse suhtes, näidates kirjaniku head novellitehnikat.

Kõige romantilisem on raamatu avanovell «Meri ja armastus», kus rannanoormehest peategelane Anton on pandud kahe armastusobjekti — naise ja mere — vahel valima. Kirjanik on siin mööda läinud tüüpilistest konfliktidest, pole näinud külas vahitsevaid tõelisi vastuolusid, on algu realistlikult joonistatud noormehe muutnud lõpuks erandinimeseks, mingi romantilise igatsuse kehastuseks.

Tunduvalt romantilist kude on kootud ka novelli «Ohver», kus auväärne saarevanem ja ettelugija enese ning saare au jaluleseadmiseks saadab külarahva kuulujuttude pärast väikeses paadis tormisele merele oma noore naise. Juba selline patriarhaalsete kommetega (mere kohtumõistjaks pidamine jne.) saar on ebaharilik ja tundub mõnevõrra skandinaavia saagade maailma kuuluvat (Eestist võiks kõne alla tulla vaid Ruhnu saar), veelgi rohkem romantilisse maailma juhib meid aga naise ainsaks süütõendiks olev, kallima poolt kingitud kodukirje värvi siidrätik, «mis nii kerge olla kui õnk ja õhuke nagu koidu valgus».

«Meri» kõige realistlikum ja ka kõige õnnestunud novell on «Kalkirajutud kaljas», mis on võitnud üldise populaarsuse, olles Mändmetsa üheks kõige tuntumaks teoseks (ta on ka läti ja ungari keelde tõlgitud). Kadeduse pärast oma õnneliku rivaali laeva katki-

¹ «Päevaleht» nr. 108, 14. V 1913.

² «Olevik» nr. 5, 14. I 1914.

³ «Päevaleht» nr. 108, 14. V 1913.

«...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...»
«...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...»
«...võitlused on veenvalt kujutatud ja...»
«...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...»
«...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...»
«...võitlused on veenvalt kujutatud ja...»

...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...
...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...
...võitlused on veenvalt kujutatud ja...
...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...
...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...
...võitlused on veenvalt kujutatud ja...

...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...
...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...
...võitlused on veenvalt kujutatud ja...
...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...
...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...
...võitlused on veenvalt kujutatud ja...

...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...
...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...
...võitlused on veenvalt kujutatud ja...
...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...
...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...
...võitlused on veenvalt kujutatud ja...
...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...
...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...
...võitlused on veenvalt kujutatud ja...

...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...
...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...
...võitlused on veenvalt kujutatud ja...
...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...
...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...
...võitlused on veenvalt kujutatud ja...
...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...
...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...
...võitlused on veenvalt kujutatud ja...

...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...
...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...
...võitlused on veenvalt kujutatud ja...

...mõnede elu- ja meeleolude ränk rikkumine on...
...nõutavalt. Novell on meisterlikult üles ehitatud...
...võitlused on veenvalt kujutatud ja...

Oldiselt väheviljakast 1916. aastast pärineb üks Mändmetsa haaravamaid teoseid, väike novell «Kiir kaugusest», milles antakse tüüpiline pilt kapitalistlikust ühiskonnast. Lihtsa talunaisest ema künnaskäigu abil heidab kirjanik väikvalgust oma arstist kangelase hinge, kus ülesrünkimine karjääriredelil on enda alla matnud kõik noorus-ea kaunid tunded ja helged unistused, nii et edukas doktor on unustanud oma kõige lähedasemad inimesed, kes omelti nii ta abi oleksid vajanud. Võib-olla selles novellis avaldub Tšehhovi mõju enam kui üheski teises Mändmetsa teoses, kaasa arvatud ka otsest Tšehhovi süžee-skeeme jälgivad jutud (nagu näiteks Tšehhovi «Lutsuga» kokkulangev «Jõeääre Madis»). Siin kõlab samasugune nukrus, samasugune võitlev valu mitte õiget teed leidnud inimese pärast nagu suure vene novellimeistri teostes Tšehhovlik on ka Mändmetsa novelli vorm — see on väga ökonoomne ja tihe, siin pole midagi üleaarust: üheainsa väikese pildi kaudu on avatud tege- lase kogu sisemaailm, tema minevik ja olevik.

Realistlikud ja hinnatavad on vaid selle novellikogu kolm viimast lugu, millestest «Vana püss» osutub isegi üheks kõige kriitilisemaks ja meisterlikumaks Mändmetsa novelliloomingus. Paljastades kulaklike elementide kuritegelikkust külaühiskonnas, on novell üles ehitatud pisut omapärasele, kuid siiski väga usutavale episoodile: külas järjest saginevate hobusevarguste teostamisele «auväärse» vallatalitaja poolt, kes kogu aeg ise juhib varaste jälitamist ja lohutab kahjukannatajaid. Külameeste kaitseta olukorra ja silmakirjatseva kulaku kiskjapalge paljastamine on novellis kujutatud meisterlikalt, järjest suureneva pingega. Oige aimuse tekkimine vabadiik Jaagu mõtteis on antud paraja mõõdutundega, nii et teose lõpp eeskujuliku novelli traditsioonide kohaselt saabub puändina.

¹ A. H. Tammsaare, J. Mändmetsa «Küla», «Tallinna Kaja» nr. 51,52, 1915, lk. 818.

... ja kogu aeg ühinevad, kuni nad oma ühise
 juhtimise all hakkavad oma senist elu,
 ootustel jätta mõtteks minema — ega mõi-
 ... ühe hõltsid

ondt lõpul kavatseva Allud'et, välja anda
kuid see aritus jõi (õendhõltselt kirjastuslike
võt) a välja antud «Kodumaa juttude» I

1. «Ilma Mandueta sülest «Rida sõjamälestusi sõjaväelase päevamälestusi» penkirja all «Saatus tujud». Need ena-
a vähemäärtlikud kirjeldused ei paku kunstiliselt palju
on need pildikesed realistlikult joonistatud, ainult
uh «ba talust» ja «Maa jõust» tuttavaid võltsromanti-
tõlgitud kunstimenlaalseid noote. Autor esineb neis lühi-
tõlgitud jutustajana ja astub välja mõtetu hävitamise
aastatu mõjuvaimad lood ongi need, kus kirjanik maalib
saiid jätta sõja inastavast ja rüüstavast palgest, kujutades
olematuid («Viljavihud»), inimeste elutööna rajatud
vitaamad mõne tunniga («Karpide tiik») või talupo-
emate hobuste rekvideerimist («Raske ülesanne»). Ühtlasi
tõlgitud luuletustliku I maailmasõja võitluste eesmärgitust
alle, viimaste lähemist mõtetulist tapatalguist, mis küünib
«...» sõda sõdalte vennastumiseni («Inimene ei ole jahi-
...» Maanatu kõige hinnatavamaks palaks on lõpulugu «Pel-
...» autor astub saamtu edasi pats.f.smi jutlustamisest, näida-

Pärast r.d.a. vahetproduktiivseid aastaid avaldas Mändmets 1927. a. novellikogu «Läbi rādis», mis tahistab teatavat murrangut kirjaniku loomingus. Selles teoses on nii stiil kui käsituslaad tunduvalt muutunud, on tunda jõudmist küpsusele. Mändmets on siin hõljanud oma vüimastes novellikogudes domineerima kipunud kitsa psühholoogitseva laadi ja siirdunud tagasi laia eepilise kujutamise juurde, kus vajalikku tahelepanu leiavad ka inimest ümbritsev miljöö ja ühiskond. Tunduva arengu on labi teinud kirjaniku stiil — see on muutunud meisterlikult ladusaks ja voolavaks. Kõige selle tõttu võime rääkida Mändmetsa loomingus «Noor-Eesti» mõjude ületamisest ja tagasipöördumisest realismi teele, kuigi dekadentlike mõjude retsidiivina on Mändmets «Läbi rādis» avaldanud veel ühe müstikasse eksiva novelli «Pidulaud jõuluõhtul Toolamäe kirikus».

Teose peategelaseks on oma venna poolt isatalust väljalõrjutud Esku Verihorm, kes on veetnud aastaid võõrsil, kuulnud mitmesuguselid tüotsijaid ja püüdnud leida oma tõde ja õigust ning tagasi pöördununa kodukülla saab siin oma kõnedega vabadusest ja võrdsusest revolutsioonileegi süütajaks. Kuid selle ladusalt ja värvikalt jutustatud teose suureks puuduseks on peategelase ebatüüpilisus. Eriti segase, ebaveenva ja romantilis-sümbolistliku mulje jätab Esku välismaal viibimise kujutus, mille realistlik teostamine on kirjanikule nähtavasti üle jõu käinud. Selline võõrsilt saabunud prohvetlik võrdsuse jutustaja 1905. a. konkreetsetes tingimustes on üsna ebausutav ja ideeliselt vähepakkuv otsustavate võitluste päevil ning tema keskele kohale asetamine revolutsiooni realistlikult kuju tada tahtvas teoses näitab kirjaniku maailmavaatelist piiratust. Sellele viitab ka teose esialgselt kavatsatud pealkiri «Uus messias». Mändmets ei usu vabaduse saabumisse otsustava võitluse abiga, vaid arvab võivat seda saavutada veenmise ja inimese lunastamise teel. Kuigi revolutsiooni käigus liikuma hakkavaid rahvamaasse on novellis värvikalt kujutatud, pole peategelase kuju ebaõnnestumine oma kahjustavat mõju jätnud avaldamata teosele tervikuna, nii et tunneme praegagi, nagu omal ajal selle novellikogu retsenseerija R. Sirge, et «midagi on tas lahti, poolikut, lõpetamatut...»¹ Selle tõttu ei tõuse Mändmetsa «Kolm laipa lumisel väljal» Ed. Vilde 1905. a. sündmusi kujutavate juttude ja A. H. Tammsaare «Rahvaugu» tasemele.

Elnevaga võrreldes hoopis realistlikum on Mändmetsa teise 1905. aasta sündmuse kujutava novelli, 1929. a. albumis «Õitsituled» ilmunud «Mart Ormi jutustuse» peategelane, kuid kujunduslikult küljes ei tõuse see võrdlemisi ilmetult jutustatud lugu «Läbi äädi» avanovelli tasemeni, olles kirjutatud nähtavasti märksa varem.

22

[illegible]

avaldamist tegeles. Mõndmete peamiselt oma
teoste ja viimastel aastatel, 1928. a. hakka-
selt, kasutab ilmunud Mandmetsa «Kogutud
oma surma» jündis avaldada ainult kolm
alle väljaandmine pärast autori surma ei
«Kogutud teostes» ilmunud novellid ja jutus-
ed põhjaliku viimistluse ning ümbertöötuse osa
«kvaliteet» on märksa tõusnud. Autori
sed teemad peaaegu alati usutavuse ja realist-
susega.

Maailmmeelsa osa Eesti Haridusliidu poolt korraldatud
alluueal ja sel III auhinna kolmevaatusliku näidendi
poolt, mis annab aastal avaldati Haridusliidu poolt ka
kolmea kirjanik talle hästi tuntud ajakirjandusemaa-
tööd ja teinvalt kodanliku ajakirjanduse müüdavust.
militantses hea raha eest kõige hullemat laimu
ajakirjanik Kasperi ja tema naise Aino vahel ning
mõnega alatus mehest ja seilele järgnevalt Kas-

29

Käsikirjade hulgas leidub ka lopulevitud õnnestunud novell «Alatu inimene», mis tõenäoliselt on kirjutatud käesoleva sajandi esimestel aastatel, kuid mille loomisaja täpsem määramine on raske, sest kõrk Mändmetsa käsikirjad peale paari erandi on dateerimata. Siin on kapitalistliku maailma hundiseadusi teravalt paljastava jutu aluseks mõte, mida kõige ilmekamalt on väljendanud K. Marx poolt «Kapitalis» tsiteeritud inglise majandusteadlane T. Dunning:

«Min kellegi palk,» seletas Jaak edasi, «mis meie töö, kuu kellega võib läbi saada. Meie teeme aasta ühe töö, nii et ots märg ja on see siis patt,

U.S. GPO: 1953, 16-660

kul ma natuke toon Jumal on maa loonud, meie ise oleme kündnud, külvanud ja lõiganud. Kuidas ma sus peotäit ei tohi tuua.»

Renditulunike saatust kujutab kirjanik veel teistki süžeehüli näbda, jutustades noorest ja julgest Konnaveski peremehest, kes ei nõustu renditõstmisega ega lahku koha ülesütlemisel talust, kaitses, kirves käes, oma tööga kättevõidetud õigust isatalule.

See vastuhaku kirjeldus on parimaid kohti kogu teoses. Konnaveski peremehega on Mändmets loonud sirgjoonelise vastuhakkava talupoja kuhu, kes on teose kõige sümpaatsemaks tegelaseks. Ohtlasi rõhutab kirjanik talurahva ühise võitluse tarvidust, näidates eluvaatavate talupoegade seasukoha ekslikkust, kui «nad rumalu kesed hakkasid uskuma, et peremees päris õieti võitleb ja viimaks võitabki.»

Kuid külas ei toimunud ainult keskmiktalupoegade laostumine, vaid diferentseerumine arenes ka teises suunas. Seda näitab Mändmets järjest jõukamaks muutuva pärisperemehe Luige Tõnise kuhu. Mändmets näitab, et eesti kodanlus hakkas 80-90-ndail aastail üha rohkem otsima liitu saksa mõisnikega, jutustades, kuidas Luige Tõnis võtab naiseks mõisa peremamsli ja hakkab läbi käima paruni perekonnaga ja juhendumas mõisniku nõuannetest.

Omapärane maailm tõuseb lugeja silme ette Mändmetsa teoseid lugedes. See on möödunud sajandi lõpu Saaremaa ja Loo-de-Eesti küla oma pooleldi patriarhaalsete tavade ja kommelega Sinna on veel vähe ulatunud vaimuvalgust, peaaegu ainsate raamatutena tun-takse seal kirikulauluraamatut ja mõnd «Siioni kannelt», seepärast kardetakse kurja silma kahetamist, võidakse uskuda kodukäijate kummutamisi ning nähakse pimedail sügisõil vilja vedavate pisuhän-dade lendu. Verdimeva ämblikuna hoiab seda küla veel ikka oma haardes mõis, ainult üksikutes peredes on suudetud sukasäärde varjata niivõrd palju haljaid hõberublasid, et võidakse alla kirjutada talu päriksostmise kontrahile. Ent nendegi peremeeste pea kohal varitseb oksjonihäamer ülejõukäivate ostuvõla protsentide ja osa-maksude tõttu, nii et üsna sageli tuleb mõnel eilsel talunikul kolida üle kitsasse ja räpasesse moonakatarre. Seal võib iga päev kuulda «vaesusest süttinud» moonakanaiste omavahelisi tülisid, näha näljas ja mustuses kiratsevaid lapsi. Mõisa väljadel aga venivad tigudena teomehed, et näruse näljapalga eest oma kontidele mitte liiga teha. Veelgi viletsamatena kükitavad talude ääremail ja metsaservades saunikute onnid. Ent nende hurtsikute vähenõudlikkusest hoolimata ei anta neile, nagu vahel metsatihnikuist ülesharitud taludelegi, alati asu — seal tuleb mõisahärral äkki tuju talupoja eluhooned maha kiskuda, ta põldudele metsa külvata. Ja mõnel elupäevad rüh-manud vanakesel ei jää muud üle kui hakata külakorda käima või otsida peavarju metslooma-urust...

Kuid on ka teistsuguseid talusid. Seal toovad ööd-päevad vura-vad veskirattad kokku mativilja või orjab mitu aastasulast nurmedel — seepärast on siin kõrgemad kambrid ja lihavamad loomad lauta-des, peremeest näeme aga tihti istumas vallamajas, talitaja ameti-rahha kaelas. Mõni neist on oma upsakuses valmis vallasanti jätma

oma lasterahata, teine aga leiab võimaliku olevat varga läbi viie-t... on langenud vabadikulegi paar rubla pihku suruda, olles enne sõna pööre kirjadega sedelgavööle peale õmmelnud nahkkatte...

Kõik ka nendel viletsatel, punasest rebaseliivast nurmedel ja kõr-toomad kambrikunõmmedel, nendel kivistel randadel ja halastama-tool võetavõngudel näeme juba järjest rohkem pea püstihoitu, tun-neme kasvava nne sajandi, töörahva revolutsioonide ajajärgu hingust. Siin tõrgub truu kellamees kella löömast rahvale vägisi peale suruda

... p... torile, sin loob age talupoiss naha oma pruudi kal-ole klippuva noorparuni, siin kaitses noor peremees kirvega kaes mõisahärra vastu oma isatalu, siin tõrgub kraavikaevaja ebainimli-ke tingimustes töötamast, siin kaitses vabadik vana püssiloksuga vengast vallatalitaja vastu oma vara, siin jätavad töö seisma tellis-tivabrikul töölised ja siin toovad külamehed püsside vahel rahva toitu ette paruni ning pistavad ta trellide taha...

Enamasti on need pildid jäänud laiemaks lõuendiks liitmata, olla meile pükulud lihtsate «sündinud lugudena», kildudena elust, aga vanade koltunud raamatukeste ja ajakirjanduse veergudelt otstode kaante vahele kogutuna siiski pakuvad omamoodi terviku-koopi nägva mosaiikmaali. Jutustatud on nad lihtsalt ja rahvalikult ning ikka tajume kirjaniku soojalt kaasatuksuvat südant. Aimame seda turgeenevlikult täpselt joonistatud külamaastikes, tunneme tsühivõlikus nukruses, valus ja mures inimese pärast. Ainult vahel tajume kirjaniku maitset libisemas liigsesse sentimentalismi või ekssi-maas tõelrnu kujutuse teelt kunstliku romantilise lahenduse otsin-ud. Ohtlasi paneme tähele aeg-ajalt kirjaniku vähest usku oma tuntevõime hingelisse ja füüsilisse jõusse, kui ta laseb neil raske-tele olukordades liiga kergesti alistuda meeleheitele ja otsida pääs-õit vellehüppamises või oksariputamises. Võib-olla on selles vahel süüdi ka järeleandmine lühivormist tingitud kiusatusele — ... mõjuva, efektse punktiga. Enamasti juhtudel aga võime ... vormi ilusat kooskõla, nii et Mändmetsa paremad novellid («Uus õpetaja», «Lubjapõletaja», «Mesinädalad», «Aher-...», «Kõnelus venel», «Katkiraiutud kaljas», «Klir kaugu-...», «Vana püss») võivad oma žanris olla eeskujuks. Ja kui veel hame juurde Mändmetsa teoste keelelised rikkused — rahva-... traseoloogia, vanasõnade, kõnekäändude ja võrdluste aar-... murdevormidest ja arhaismidest rikka sõnavara — siis võime kõnelda Mändmetsastki, hoolimata tema ajutistest järele-... dekadentliku kirjanduse mõjudele, kui kirjanikust, kelle looming on sündinud elu tähelepaneliku jälgimise tulemusena ja ... rahva huve.

OSKAR KRUUS

PEIDETUD PÄRANDUS

1

Emma ja isa istusid kolde ääres. Kolme jalaga tulehark seisis ahju nurgal. Ta otsas oli haakraud, mille vahel pides peeri. Kolde kõrval oli äsja kistud valgete peeride hunnik, nagu õhukesed rihmad üksteise peale laotud. Peeruniiste tõmbus rõnga, vahel lõi välja peenike, naaskellerav sinakas tulekeel. Niiste langes maha, tekitades all olevas sütehunnikus hõõgumist.

Isa nikerdas kulpi. Emma istus voki taga ja tõmbas suus märjaks kastetud sõrmiga linakoonlast kiudusid, mida neelas ahnelt lühikurk. Vahetevahel vaikis ühetasane vokiurin ja vana inimene pühkis rootsi riidest trilbullse põlde nurgaga silmi.

Suitsunud raudkivist laotud ahju pragude vahel kriiskasid kilgid.

«Teab, kuhu see Jüri nii kauaks jääb?» küsis isa. Ta lõi kulpi ja lusiknoa kõrvale pakule, võttis kaukasti tuba ja tubakakoti. Tubakakotis oleva vasknõelaga urgiti pihust põhja jäänud tubaka kotti tagasi, toppis piibu tühjaks kuiva, peenikest tubakapuru, murdis maas oleva peeru küljest pilpa, võttis sellega tuld ja süütas tubaka põlema. Hallid suitsutombud heljusid laiali mööda saunatuba. Mõnes kohas eraldusid suitsupilvest suitsurõngad, mis tõusid keereldes kõrgele mustaks suitsunoolde alla.

«Sa ikka selle kibeda suitsuga. Tea, mida põrgut sa sellega põletad. Läheb kurku teine. Parema anna see ahju Jüri!»

«Noh, ketra sina edasi!»

«Ega saa sõnagi rääkida. Oleme eluaja tööd teinud, aga nüüd saada ära, pole mitte õiget leivakottigi kaasa panna.»

Isa ei lausunud sõnagi. Tõusis püsti, süütas põlema väikese suitseva kardlambi. Ta jäi keset põrandat seisma. Nagu oleks pidanud millegi üle aru.

«Kuhu sa tahad minna?»

«Ah, võta nüüd sinu pärimist.»

Aga ta ei läinud kuhugi. Pani lambi leivaküna otsale.

«Kes see siit tänavu läheb nekruteid küütima?»

«Mina nüüd seda tean.»

«Läheksin õige ise, viiksin ta sinna. Aga kõrvi jalg — ta ei saa sellega sammugi. Küllap tuleb ikka teisele lüüa nuiaga otsa.»

«Ene mis juttu sa nüüd ajad. Või sina teda nüüd paremini viiksid.»

Vanad inimesed olid rahutud. Neil oli nagu kitsas väikeses ruumis. Tahaks kõnelda, aga ei leia, mis oleks sünnis. Ometi on hinge peal nii palju.

«Kus ta mujal on,» kõneles ema, «eks ole Samblal. Aga mis ta muidu tühja seal aega viidab. Ega see Ann teda ikkagi jää ootama. Ja mis ta peakski ootama sellest puupaljast soldatist.»

Ema kummardus lühi peale. Aga ega lõng katkenudki. Kes ei näinud siis, et ta silmist kukkusid jämedad selged pisarad.

«Mis sa selle vokiga mässad,» tähendas isa. Ta toon oli pehme, trööstiv. «Kas poleks parem, kui paneksid valmis, nii et hommikul poleks ajaviitu. Ega see teenistuse aeg ole siis nüüdsel ajal enam midagi. Aru Tõnis ütles eilagi: «Ega tubli mehel ole seal viga midagi. Ja kellel natike keelt suus, see ei tulekski pärast ära.» Eesti pois- test peetavat igal pool lugu.»

Ema tõusis üles, lõi ära oma seeliku pealt valged lina- luud ja läks väikesesse kambri, kus hoiti toidutagavarad.

Isa mõtles veel, pööras siis ümber.

«Olgu peale, kui tuleb koju, eks siis ta saa. Sellest juba talle jätkub.»

Istus pisukese laua äärde, võttis taskust määrdunud rahakoti ja luges lauale hõbe- ja paberrahasid.

pea lüüa valgetestellise pika kasvuga noormees.

«Nüüd kuuks ära,» tähendas isa pisut etteheitvalt.

«Nüüd olegi kuuks kaksikultuuri pool. Olin ka toa

«Nüüd kuuks ära,» tähendas isa pisut etteheitvalt. «Nüüd olegi kuuks kaksikultuuri pool. Olin ka toa

«Nüüd kuuks ära,» tähendas isa pisut etteheitvalt. «Nüüd olegi kuuks kaksikultuuri pool. Olin ka toa

«Nüüd kuuks ära,» tähendas isa pisut etteheitvalt. «Nüüd olegi kuuks kaksikultuuri pool. Olin ka toa

«Nüüd kuuks ära,» tähendas isa pisut etteheitvalt. «Nüüd olegi kuuks kaksikultuuri pool. Olin ka toa

«Nüüd kuuks ära,» tähendas isa pisut etteheitvalt. «Nüüd olegi kuuks kaksikultuuri pool. Olin ka toa

«Nüüd kuuks ära,» tähendas isa pisut etteheitvalt. «Nüüd olegi kuuks kaksikultuuri pool. Olin ka toa

«Nüüd kuuks ära,» tähendas isa pisut etteheitvalt. «Nüüd olegi kuuks kaksikultuuri pool. Olin ka toa

«Nüüd kuuks ära,» tähendas isa pisut etteheitvalt. «Nüüd olegi kuuks kaksikultuuri pool. Olin ka toa

«Nüüd kuuks ära,» tähendas isa pisut etteheitvalt. «Nüüd olegi kuuks kaksikultuuri pool. Olin ka toa

ise tuleb. Eks see ole ükskõik, või nüüd keegi selle sandi leega saab vankril istuda.»

«Ma oleksin su ise linna viinud, aga see ei saa ju relalgi sammu edasi. Ega temast ikkagi töölooma enam saa.»

«Te peate õige vara hommiku hakkama minema, kui kella üheksaks linna tahate jõuda?»

«Eks pea ikka kella nelja ajal teeles asumata.»

«Noh, mis sa siis veel vaatad, eks mine magama.»

Isa ise läks redelit mööda ahjule, kuhu heites kuuldus ta rinnust kerge ohe.

Poeg istus tule all ja lõi terava noaga valgest õhukesest peerust midagi. Kuid sellest ei saanud mitte midagi. Ikka väiksemaks ja väiksemaks kahanes ta käes pilbas. Oli küll esmalt nagu hobuse, siis jänese moodi, viimaks jäi järele ainult pisuke nurgeline pilbas, millel polnud küll ühegi looma kuju. Pilbas murdus praksatas katki.

«Kas paned veel peergu?» küsis ema.

Sõna lausumata võttis noormees uue peeru, süütas selle lõppeva küljest põlema ja pistis otsa harki. Uue jõuga valgustas tõusev hele leek mustaks suitsunud, nõekorraga kaetud sauna seinu.

«Mis sulle seal toa juures siis õeldi?» küsis ema.

«Mis mulle siis pidigi öeldama. Eks ma lähe nüüd hulgaks ajaks ära. Nende kohus on teie eest hoolitseda, kui seda vaja. Ma ütlesin seda neile.»

«Nemad nüüd hoolitsevad. Kas see Mall seda laseks.»

«Ei tea ühtigi. Ta saab vanemaks, läheb ka ehk targemaks.»

«Mis nad siis ütlesid?»

«Lubasid küll. Ütlesid: «Ega me keelagi neid tulemast toa juurde elama.» Aga ma arvasin, et teil siin ehk ongi rahulik. Olgu ehk pärastpoole.»

«Isa nüüd läheks sinna.»

«Ma arvan ka, et ei lähe. Sellepärast ütlesingi nõnda. Kas arvad siis, ema, et ma ei mäleta, mis sõnad Mall isale ütles. Aga see on niisuguse ägeda loomuga ja Andrus ei või ka midagi teha.»

«Laseb naisel ajada oma tahtmist.»

«Kas ta peab siis temaga kiskuma, nagu kass ja koer?»

«... ja nüüd paremat inimest. Eks keelatud küll.»

«... et nüüd enam rääkida. Mall on tema naine,

... teha, Kuid nad ise aga läbi saavad.

... midagi mööda läheb. Tulen varsti tagasi.»

... da teha, näevad meid alluvad sind veel.»

... eestid pööravad,

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... lähe.»

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

... Ma kirjutan sulle sageli. Kui

Ilku leek valgustas nõrgalt tuba. Ta süütas põlema kard-lambi. See oli hoopis armetu kollane leek, värises ja ahivardas igal silmapilgul surra. Aga ometigi ei kustunud. Leek tõusis kõrgemaks ja nüüd valgustas ta isegi kaugemaid nurki. Ometi ei suutnud see nõrk valgus peletada kilkisid oma pragudesse. Nad läksid koguni julgemaks, jooksid laual edasi-tagasi — vist otsides leivaraasukesi ja muidki toidujäänuseid.

Ma istus ristas kätel toolil. Ta vaatas ainiti enese ette. Teda rõhus raske koorem, see riisuski täna öösi une nagu mitmelgi ööl enne seda.

Ta võttis lambi ja astus poja voodi ette. Noormees oli pealt lükanud kõrvale teki. Ta tugev rind oli paljas ja ühikese l sargivarrukad lasksid paista tugevaid, muskli-rikkaid käsivarsi. Aga kas polnud ta silmalaud nagu veidi tursunud. Püüdis küll trööstida ema, ega ta kauaks kodust lähe, see pole midagi, ta läheb heameelega, saab ometi ka maailma näha. Aga ometi polnud see nii. Tema pidi ennast lahti kiskuma nii paljustki, millega oli kasva-nud ühte. Ja kui see tuli talle meelde, ei jaksanud ennast pidada ja tee mis tahes — pisar veeres silmast.

Aga noormehe põsil ei näinud neid keegi.

Emal vaatas teda ainiti.

Kas ei olnud siis tema seesama, kes alles hiljuti jook-sis ta kõrval, hoolega kinni hoides rõiva hännast? Eks olnud ju needsamad õrnad käed, mis võtsid ümber ta kaela ja pigistasid teda kõigest rammust? Aga miks ta siis läheb? Kuhu? See tulevik oli ees nii suur, nii pime, nagu kõige pimedam sügisöö. Kui vähe tema teab ja mis peavad need inimesed küll kõik nägema. Tema polnud oma linnast kaugemale saanud ja see oli ometi küllalt kaugel, olgugi et seda teed sai käia ühe päevaga. Aga need lähevad mitu päeva. Eks olnud ta kuulnud, kui kõneldi: oi — olime teel terve nädala. Aga milleks seda mõelda, mis käib üle mõistuse, mille juurde aru-saamine ei ulatu. Oleks tal olnud mõni viga, siis ehk ei oleks teda viidud. Aga ta on terve, ei ole ühtegi viga. Ainult see on teaga, et sellest ei pääse keegi, sest ega need ükski lähe rõõmuga. Mõned neist käisid veel eile mööda küla ringi, jaunasid, ajasid suust välja ülemeeli-kuid sõnu, aga just niisugustel oligi rohkem veel nutt

lõugus. Ta tuleb koju, aga enne läheb mööda aastaid. Ta on üks seal võõraste hulgas. Ei ole kedagi, kes ta ei loolitsaks, ega ole kellelgi vaja ütelda talle lahketa. Ja jumal teab, ons mind või teda olemas nii mõne aasta pärast enam. Eks kuuldu ju nii sageli kirikukella löli. Lühikse järele ühele ja teisele hingekella ja üsna varsti haudu sigineb alatasa juurde. Inimesi nopitakse üksteise hulgast nagu valminud marju korjatakse peen-

Nagu oleks kellegi võimas käsi vajutanud ta turja. Tema kummardas ja ta huuled puutusid noormehe omi.

See avas silmad.

Ma oled, ema. Ma nagu tundsin, et keegi seisab mu Arvasin unes nägevat. Mis sa üleval teed, eks telda magama.»

Ma pööras ümber ja uinus pea.

Ma läks eemale ja kustutas tule.

Oma aseme ette jäi ta seisma. Ega sellest olnud lugu, et tuba täitis pilkane pimedus. Ta nägi teda nüüd veel selgemini; ta nägi kogu oma minevikku. Ta nägi isegi seda, kui oli alles noor. Sellel lapsel oli imelik süda, sest ta hoidis alati ema poole. Polnud temal aega tullagi alati õigel ajal õhtust sööma, sest rohked majatalitused pidasid perenaist kaua kinni. Aga see poiss oli niisugune imelik, et ta oma suutäisi hoidis emale järele. Jüri ja Andrus olid ju mõlemad tema lapsed, aga ta tundis, et Andrus ei seisa talle nii südame ligidal. Ja nemad ei saanud enam olla koha peal. Alati kahetses isa oma tunnetust, et kirjutas koha Andruse nimele. Kas ei teinud nad pulmi, nii kui jõud kandis; eks tulnud see tüd-rük puupaljalt neile. Aga teravad sõnad tõi ta kaasa ja oskas üles kihutada oma mehe. Elamine ühes muutus vahtuks, sest nad ei mahtunud ühte majja. Nad asu-ti muna. Ka Jüri tuli nendega ühes, otsis endale väl-jast tööd ja leiba ja vabad silmapilgud veetis isa-ema pool.

Aga nüüd võetakse temagi nende juurest. See võtja on niisugune kindel käsk, millele vastupanu keegi ei ole avaldanud tema elu vältel. Tema ei või ta heaks öieti midagi teha, sest ta lahkub, nii et teda ei näe aas-ta vältel. Ja ometi võib ta, ja kui hea, et see tuli talle

meelde nagu iseenesest, justkui oleks talle seda keegi kõrva sosistanud. Ta langes põlvili ja palus. Oi kui palju tuli talle nüüd meelde. Vaevalt lõppesid palvesõnad poja tervise eest, juba olid jälle teised ees: anna, issand, talle sõnakuulelikku südant, siis tarka meelt ja mõistust, siis häid ja armulisi ülemaid, kaitse teda õnnetuste ja hädadohtude eest. Tal oli tunne, nagu seisaks ta kellegi isiku palge ees, kes vaatab ta peale heatahtlikult. Üksainus pilk kinnitas, et tema palvet kuulda võetakse. Temal pole vaja midagi karta. Nüüd imbus hingesse midagi heameeletunde taolist. Kui ennemalt oli nii päratu raske, hing haige ja hell — nüüd oli juba palju kergem. Tuba nagu muutus valgemaks, ta nägi, kuidas ta käsi hästi käib ja kuidas ta tuleb tagasi ja neile mõlemaile vanadele sirutab juba eemalt käed. Ja imelik — see aeg on läinud mööda — mitte ei pannud seda tähelegi. Sa läksid ju kodust, kuidas seda selgesti mäletame; see oli nagu eile alles. Ja nüüd tuli kusagilt kaugelt nagu valguse kiir ja sellel oli suur ere valgus. See soojendaski südant. Ahastus oli kadunud ja ta oli tugev.

Tõusiski üles vanainimene ja süütas uuesti lambi.

«Ega mul maksagi magama heita. Tarvis valmis panna.»

Ja ta hakkas taas liikuma tasa, tasa.

2

Väga pikkamisi venisid päevad peale poja lahkumist. Oli kõik tühi. Polnud kedagi oodata. Kaks vanainimest. Pika elu vältel olid kõik jutud ära kõneldud, nii et nüüd polnud päeva kohta vaja kümmet sõnagi.

Isegi palju ei toonud elavust kirjad, milles oli öeldud tervist kümnekonnale tuttavale.

«Hea seegi, et ta seal ikka läbi saab,» tähendas isa. Aga sellepeale tuli tal kõhahoog, sest rinnad olid änges. Ega see saun nüüd oma madalal alusel ja niiske põrandaga terviselegi olnud hea. Inimene läheb vanemaks, aga hädad ja tõved alati nooremaks, niisugune raudne seadus on pandud ilmas maksma. Ta sidus oma paistesse lõõnud sääрте ümber suvel korjatud kupulehti, las-

keema keeta maavitsa teed ja siis tundus ikkagi kergendust. Aga see jooksjä on alati ettenägija: tuli külma järele sula, siis raius ta puusas vahet pidamata. Võib olla, et viinaga määrimine ja leelõkkel paistmine teda veel valgistas, aga ajuti kargas ta ainult teise kohta.

Mida tugevamalt ja hoolimatumalt jooksjä raius, seda sagedamalt luges isa kuid, millal poeg peaks koju tulema.

«Angel seegi päev ei võinud enam olla.»

Aga nüüd sündis nii, nagu oleksid tõved teda kiuste juba hävitanud. Ka teati toa juures isa haigustest ja lahus ühel päeval Andrus teda tagasi.

«Eks tule ela tagakambris, sinu jaoks seal ruumi küll. See oli siis nõnda, ega nüüd sulle keegi enam midagi ütle.»

«Pole vaja. Minul siin hea küll,» vastas isa.

Keskööl tõusis ta voodis istukile, kõhis, kõhis, aga nähtavasti ei jatkunud jõudu rindade põhjalikuks puhastamiseks.

«Sul nii kange kõha,» ütles ema. «Tahad, ma keedan sulle poolalehe teed?»

«Pole vaja. Maga aga peale!»

Ta heitis uuesti, aga sügavat ohet võis kergesti kuulda ta korvalolija.

Kord pigistas isa oma jalgu sõrmedega. Jalad olid paksud, pehmed ja nahk oli lõõnud läikima.

«On jalad ju paistes,» ütles ema.

Ta ei lausunud tükil ajal sõna.

Sis laskis ta üleskääritud püksisääre alla ja ilma et oleks pilku tõstnud, tähendas:

«Teab seda, elangi sinnamaale, kui ta koju tuleb.»

«On sul siis paha?»

«Sa nüüd pärid! Kõik kohad valu täis. Siin on nad jalgades, rasked nagu pakud.»

«Eks see anna järele. Ma toon sipelgaid ja hautan. Karksi Tiit teadis, et sipelgad võtta paistetuse kohe alla.»

Sipelgate hautus kergendas, paistetuse tõmbus tagasi.

«Sa tahtsid kord midagi ütelda,» kõneles ema.

«Mida?»

«Sa ütlesid kord, kui ma niikaua ei ela, kui Jüri tagasi

tuleb, et ma temale ütleksin. Aga mida ütleksin, seda sa ei rääkinud.»

Isa jäi mõtlema. Siis katsus ta jalgu.

«Need sipelgad on ikka head küll. Paistetust on nad alla võtnud üsna tublisti.»

Poja viimane kiri jutustas, et ta ehk mihklipäeva aegu koju jõuab. See andis isale võitlemiseks uut jõudu. Ta oli nagu visa võidujooksja, kes tahab eesmärgile jõuda, olgugi hing rinnus juba kinni. Nüüd ta tõusis voodist üles, sammus väikeses toas ringi ja nurises, et ta ei saa üht-teist teha.

Aga see näilik tervenemine oli pete. Ilmad muutusid hoopis sajusteks, päikest polnud näha päevade kaupa, kogu ilma täitis suitsutaoline veeaur ja peatselt raagus puie oksadel hiilgasid läbi päeva hõbedakarvalised tilgad. Sageli tõi tuulehoog ühes tugevasti vihma. Karjamaad ja sood porsusid ja kõvadel kohtadel seisis alati veelombid.

Isa jõud lõppes ja ta pidi uuesti jääma läbi päevaks voodisse. Valud pidasid vanas kehas lustipidu, nii et ta ei leidnud ühtegi tervet kohta oma ihus.

«Sa oled jäänud nii hädiseks,» kõneles ema. «Jumal teab, kas su silmad näevadki teda.»

Isa ei lausunud selle peale sõnagi. Ega siis temagi enam üsna kindel olnud, et poja kojutulekuni elab.

«Jüri tuleb sealt ära,» jätkas ema. «Eks ta ole puupaljas. Mis ta nüüd siin peale hakkab? Ega ta siia sauna ikka saa jääda. Ma pidin su käest küsima, ons sul tema jaoks ka mõni kopik tagavaraks, või matsid kõik koha sisse?»

Isa vaatas emale suuril silmil otsa.

«Mis sul seda vaja teada? Kas Andrus käskis küsida? Koht tervelt tema käes, aga tahaks veel saada.»

«Sa oled ikka niisugune, ega see surma liginemine sind tee teissuguseks.»

«Sa käid nüüd tihti seal. Küllap olete Mallega nina-pidi koos.»

Nüüd mattis kõhahoog kinni isa rinnad ja kui ta suure raskusega sai sellest võitu, pööras silmad seina poole. Küllap ta uinus magama, sest kuuldus ühetasane möödukas norin.

Viimatu öö muutus tuul tormiks. Igal pool ümbruses hakkas liikus. Seal kuuldus õuest, nagu oleks sõidetud raskete vankritega, peagi kostsid tuppa hääled, nagu oleks kergl kusagil kaugel kisendanud. Iilid rõhusid nii-võrd suure jõuga, et väike sauna nagises. Sauna taga kasvava vana haava viimased poolkuivanud nahksed oksad klaperdasid. Aga hommikuks vist ei jäänud neist enam ühtegi. Maru kiskus nad laiali ja pillas mööda teed.

Isa oli uinunud, olgugi et ta ei teadnud, millal vajunud laud kinni. Ta viibis mõttes oma poja juures ja isegi, kui kuuldusid õuest nagu sammud, arvas, et ta on jõudnud koju. Aga need olid muidugi ainult maru hääled. Vahel olis, et ta ongi nüüd küll teel kodu poole. Ehk on veel hoopis kaugel, nii kaugel, et peab tulema veel mitu päeva, terve nädala, enne kui jõuab siia. Aga ehk ongi juba ligil. Ehk on juba oma linnas, ehk veelgi ligemal, nagu selle maruse ööga ei rutanud, vaid tuleb hommik.

Aktselt käis vali raksatus ja midagi langes maa peale, ühtlasi riivates sauna seinu. See äratas ema unest. Küllap maru murdis vana haava haru, sest see oli juba õige peada. Mullu kiskus ta ära teise haru, nii on selle igi-vana puu elul lõpp.

Isa tõusis üles ja süütas lambi põlema. Ega talle oleksid tulnud enam uni. Mis seal siis lamada, võib ühtlasi näppude vahel teha.

Väike kollane leek peenikese tahi otsas kasvas, pikenes. Ta muutus suureks kollaseks tulekuhjaks, mis ulatus laeni ja mis pildus ohtralt toa täis valgust. Oi — see oli nagu tulemeri, mis lainetas ja loitis.

«Kostis korin. See tuli raskelt, pääsedes vabaks takistuse tagant.»

Isa elumatas. Ta tõusis ruttu ja läks voodi juurde. Ta tahtis kohendada haige peapatja. Aga niipea kui puutus teda ta käsi, jäi ta seisma otse puukangena. Selles kohas oli midagi võõrast. Ruttu tõi ta tule.

«Isa, mis sul on? Oled sa haige?»

Isa küsis, et ometi kuulda oma häält.

Lambituli valgustas magaja nägu. See oli kahvatanud, hoopis kereku. Silmad olid kinni ja suuaugus värises

välke vahumull. Ta rind tõusis ja vajus, suugi ahmis õhku.

«Isa, tõuse üles! Miks sa magad seliti? Heida küljele!»

Ta avaski silmad, aga need olid värvitud, eluta. Need olid hallid, nagu oleksid pähe pistetud odavast klaasist. Nende pilgud uitsid hälbinult ringi ja ei jäänud kuhugi peatuma.

Ema katsus käega jalgu. Jämedad olid need nagu pakuotsad ja külmad. Kas see pole märgiks, et surm on astunud üle läve.

Tal oli veel mõistust. Ta huuled liikusid, aga sõnu nad ei suutnud teha. Mingit kahinat tuli.

«Tahad sa mulle midagi ütelda?»

Ema kummardus ta üle.

Nüüd haaras ta kinni ema kätest, tahtes tõmmata end istukile. Veel selgemini kahistasid ta huuled. Võib-olla oleks ta sellest kahinast võinud lugeda sõna «raha», aga võib-olla ka midagi muud.

«Jää nüüd rahule,» ütles ema ja surus ta õrnalt tagasi voodi. «Eks sa ütle siis, mis sa tahad rääkida. Kuhu sa tahad siis minna?» küsis ema, kui ta emast haarates ajas end uuesti istuma.

Aga siin lõppes ta arusaamine, vaatas ainult ringi laiul silmil.

«Ta on kaotanud oma keele ja mõistuse,» libises ema peast läbi mõte nagu kiire vari. «Ta vist sureb. Ma pean jooksma toa juurde.»

Ta tõmbas enesele ümber kilkidest urmseks söödud suurrätiku. Nähes, et isa ajab uuesti istukile, heitis ta rätiku ära.

«Sina armas jumal, ma ei või teda üksi jätta. Ta puperdab voodist välja.»

«Mis sa siis tahad? Kuhu sa tahad minna? Eks sa ütle siis.»

Ta lükkas isa uuesti padjale.

Haige värvita, klaasistunud silmad otsisid ringi. Isegi arvas ema, et ta huuled liikusid. Lõi sõrmed ema varrukasse ja tõmbas teda enese poole. Ta hingeõhk kahistas midagi: oli arusaadav, et tahab midagi kõnelda.

«Jumal, ma ei saa ju aru, mis sa tahad ütelda,» hädaldas ema ja talle valgusid pisarad silmi.

Emad püüdis ta võimsalt tõusta voodist ja ema pidi tarvitama kogu oma jõu tema asemel pidamiseks. Aga ta ei kullalt logev. Juba ajaski ta oma jalad üle ääre ja tõusis voodist kogu keha. Ta oligi pörandal.

«Noh, mis siis, kuhu sa tahad, lase mu nõjale,» kõneldas ta.

Kõik ta ei läinud kuhugi. Kogu ümbrus näis talle olevat voodis ja tundmatu. Ta oli nagu paksu laande raketin, kes ei tea, kuhupoole minna. Kauaks ei jätanud ta joud, raske keha lõi kõikuma.

«Ta kukub!» hüüdis ema. «Tule, ma aitan su voodi.»

Aga ta ei suutnud enam astuda sammu ja langes maha. Raske ligamine tuli ta rinnust ja ta hingeõhk tõusis maha, millest ometi keegi aru ei saanud. Veel

ta ei jäänud ta rahule, kuid keha ei suutnud maha. Pea lõppesid tõusmiskatsed, külm higi kattis palet ja lõpuks vajunud silmalaud värisesid kergesti.

Emad tõkestatud hingamine ja vaikne lamamine ajas ema peale suure hirmu. Ta sureb praegu siin pörandal, mõeldas ta, ilma jumalaarmuta, nagu vaene sant. Ta

ta tõesti midagi ütelda, aga ta ei saanud enam. Ta ei tahtnud, et see oli midagi tähtsat. Võib olla, et tal oli

et jooks ka raha tagavaraks, aga nüüd ei tea keegi, kuhu ta see peidus. Tema juurest ei või praegu jätta silmapilguks. Jumal teab, mis teeb. Tal ei ole

ta mõistust peas. Olgugi toa juurde ainult paar- et minna, aga seal nad magavad nüüd rahulikult, kui etta surmaga võitleb. Oleksid nad saanud ometi enne

et ta ära leppida. Mis see siis on — ta lahkub, ilma et ta oleks andeksandmiseks kätt sirutaksid. See oli

ant püeva eest, kui ema küsis isalt, kas ta ei jooks ka raha tagavaraks, aga isa sai pahaseks, sest neil ei

et hobust. Kui ema ütles, et ega Andrus hobust, tõusis ta meelepahaga: «Ei minul ole vaja

et opetaja toomata ja nüüd lahkub ta ilma etta. Juba endistel aastatel oli neil selle üle

et taliloolal sõnavahetusi, sest alati oli isa liiga etta nõudmisel, jäid sageligi korrad aastad etta. Et seal nüüd küll palju antakse,» ütles ta ja jättiski tarvitamata selle, mis ometi päästab

hinge hukatusest. Siis jäi ometi emale troost, et las'nd ise kord teda kutsub, aga nüüd polnud ometi midagi enam loota. Kõige viletsamagi voodi juurde astub õpetaja ja annab talle Kristuse ihu ja verd ja kustutab ära tema patud. Aga tema, kes elanud kogu elu jõukal jalal, peab nüüd surema ja ei saa seda, mis on inimesele kõige laryilikum.

Ema hingedaastus kasvas väga suureks. Ta ei saa taeva ja nad ei saa pärast ülestõusmist enam teineteisega kokku. Ta peab minema hukka, igaveseks põrgutulesse. Ema langes isa rinnale, tal tuli nutt täie hooga ja ta palus, et issand ei laseks seekord teda surra. Kui ta vastu peaks veel homseni, siis saadab ta Andruse õpetaja järele. Kui ta jääks rahule, jookseks toa juurde ja mingu toogu Andrus nüüd kohe õpetaja.

Ära minna ei saanud ta, sest vahetevahel tahtis ta tõusta. Vagusi olles tõmbas ta sügavalt hinge. Ta kis- kus võimsalt enesesse õhku, nii et rind kerkis kõrgele ja seisis üleval kummis. Siis vabanes õhk ja voolas välja korinal. Rind langes alla ja jämedad hiihired ilmu- sid otsale.

Ena võttis rätiku ja pühkis hellasti ta nägu.

Vahetevahel haaras ta kinni ema rõivast, ta kõntis sõrmed kiskusid ägedalt riidet, seal laskis ta riide jälle valla ja käed langesid nõrgalt põrandale.

Ja nii kestis see võitlus, mille pealtvaatajaks oli aastakümneid olnud eluseltsiline. Veel mõni sügav, võimas tükeldatud hingetõmbus ja ta vaikis.

Löppes elu.

Kogu keha oli nüüd külm ja nägu omandas veidi kohutava iselaadilise ilme. Ta suu oli vajunud praokile ja silmad olid üsna vähe avatud. Ema vaotas kergesti laugudele, nii et silmad olid nüüd kinni. Ta võttis paksu käterätiku ja surus selle lõua alla. Nüüd oli ka suu kinni. Siis jäi ta põlvile ja laulis peast «Mu elu Kristus ise». Ta oskas sellest laulust paar salmi. Ta hääli oli lahja, värisev, aga ometi suutis ta hoida viisi. Ta teab, et hing viibib praegugi siin toas, kuuleb ta laulu, aga ta ei kartnud teda. Nii ei olnud enam seda, kellega nad olid astunud pikast elust läbi külg külje kõrval. Aga ometi oli see läinud nii kiirelt, nagu oleks see sündinud

„Tõnuks peanü püeva vältel. Nüüd ei olnudki tal enam
võtet et olundki halb viibida tema juures. Ega minagi
et kaardes, kallap tulengi pea järele. Kas poleks see
lood tema kera, kui oleksime nüüd lainud ühes. Kuna
ed eemendalt oli hirm, et isa sureb ilma jumalaarmuta,
tõttu see tüd ta südamest. Ta tundis, et isal ei ole
olevat tuld. Ta on eluaja töötanud, vaeva näinud hom-
meid ja naised, kes võib siis teda hukka mõista. See oli
ta jaoks. Ta ütles nüüd tema süda jälgustas ja
tõttu. Ta silmad selgisid ja ta nägi midagi, mida ta ei
oleks võinud taldest mõista. Niipalju aga küll, et isa teda
tähta ja nad lülle saavad kokku.

...on ta nädal istunud koolja juures tunni või kaks, kui
...on olnud oma mõtteid.

Abi peeti ometi jooksuma toa juurde ja neile ütlema,
 et nad •

1. 10 11 12 13 14 15 16

oma jõe tüh saana juurde — ka teenijad. Nad vaad-
 til tuleks pikkuses maas lamajat eemalt, nagu argelt.
 abas lauges poeg ta juurde põlvili ja luges kõvasti
 mees palve. Võtsid vana puukaantega lauluraa-
 ja laulsid ära mitu viisi. Nüüd kostis laul julgelt
 ja sest minial oli kõrge hääl.

Enne seda ütles ei ütelnud, et isa raskemini haigeks talendaks Andrus emale.

nõutud oludki. See tuli öösi »

«... ja jumalaarmugi?»

latissime kostis argset.

...et võinud ju ütelda. Ma oleksin hobuse ette
...ja opetaja toonud.»

ta viha pärast kõnelda. Olgugi et ema ei ütel-
sellest isaga oli teinud juttu, sai Andrus isegi
dovvuheline vaen jättis isa ilma jumalaarmuta.
Igal hinsti maaslamaja juba koolja näkku vaa-
et lartlis ta viha, etteheidet. Nüüd tuli see
tule. Eks olnud tema see, kes kõik selle
lake oli kogu oma elu vältel üles ehitä-
t. Taas siin tema ees ja võib-olla lausus ta
seda hängeõhuga tema üle rahulolematust. Mis
olnud viha, kui ta oleks olnud ka lõpuni toa juures,

kuidas siis oleks olnud temagi süda kergem. Kui hea oleks tal nüüd olnud, kui nad oleksid elanud leplikult, aga nüüd surus mingi raske koorem südamele. Ja teab, kas see kaob edaspidigi.

«Tõstame ta õlgede peale,» ütles ema, kes laotas keset tuba laiali õlekoo.

Andrus pani käed isa külge. Kui ta puutus ihu, tundus see jääkülmana. Oli õudnegi haarata kooljast.

«Kas sa aitad teda pesta?» küsis Andrus Mallett.

«Ema üksi ei saa.»

Noorik vaikis.

«Ei, mis tema nüüd aitab,» kõneles ema. «Ma kutsum Altaida Viiru, eks tema aita. Tal on suririided valmis. Pane sa lauad üles, kuhu peale ta tõstame. Aga puusärgi pead sa küll tegema.»

«Seda sa nüüd räägid! Muidugi teen.»

*

See kipitas kogu päeva Andruse hinges. Uustalu koht oli hea koht, isa pidi siit ometi koguma eluaja vältel palju rohkem raha, kui see summa, mis ta koha eest sisse maksnud. Seda teati, seda arvati, et tal on kusagil peidus õige suur summa. Kui ema kõneles ta surma-eelset rahutusest, siis aimas Andrus, et isa tahtis vist näidata, kus on peidus raha. Aga ta ei saanud seda. Ja võib olla, et see on nii peidetud, et seda ei leia keegi. Kes suudabki eluhoonete juures läbi otsida kõiki kohti: raha võib matta maa sisse kardkarbiga, võib tõugata kahugi katuseräästa, võib peita kivieeda jne. Võimatu leida.

Hõlma alla peidetud laterna tuli vilkus. Andrus avas sauna ukse. Siin peaks kusagil olema, aga kust otsida. Ta pidas aru, kust alata. Võib-olla on kuskil põrandakivi all, ehk on peidetud seinapalkide vahele, võib-olla pistetud katuseräästa või peidetud maja alusmüüri. Ta sattus otsimispalavikku. Kergitas ja koputas põrandapaat, urgitses läbi kõik kohad, mis paistsid veidigi kahtlased maja alusmüüris, soris läbi suitsunud katuse, pildus laiali aastate vältel lakka kogunenud koli, aga töö ei andnud tagajärge. Lõi õues juba nähtavale kahvatanud

ma, lüüsi noofimees istus väsinult ja tusaselt tugeva ja selava valtrapaku peale.

Küllap tal ikka jäi raha järele, mida ta tahtis hoida tunde. Aga nüüd ei saa sellest keegi. Kaugele ta teda ei ole peitnud, aga mina ei leia.»

Patameed tõusis lemas niisuguse mõistmatu ja rumala häälega, mis tal oleks küll vaja seda raha. Oleks ta võinud koha kätte seada hästi, lasta teha uue vedru- ja hobuseriistad. Neid oleks vaadatud liikumise sõidul igamees ja kadestanudki tema rikkust.

Aga võimatu leida, sest ei jäänud järele ühtegi kohta, kuhu ta poleks hoolega vaadanud. Aga ta tuleb otsib veel muid.

Ja see, kes seal aidas pruuniksvärvitud puusärgis leida, ei juluta talle kohta, kuhu ta peitis raha.

3

Maapiik maailmale näidata, kuidas kõik need tühjad jutud, mis pandud liikuma keelepeksjate poolt Uustalu Andruse kohta, ei seisa sugugi tõeljalal. Aga kui tema kohta kõike ei kõneldud. Tema peksnud kogu aeg visanud ta toast välja. Minia sõnadel ei ole ta vana. Nälgjas peetud vanad inimesed saavad peetud neil hinge sees pidada oma napi elu. Täevake, isegi vitsaraagu ei lubanud Andrus tal alhukateks ja nad koonutunud seal külma talveks. Ta ei saanud õige ja loomulik surm olnudki, mil- le ees ta suri. Küllap ta läinud talvel külme- poole, et nälg kurnas teise niikaugele, et hai- uhaud vastu panna. Paljuks jõudu sellel talvel õige ongi.

Uustalu elanikkude poolehoidu osaline oli vana talu. Ta on: eks ole nad eluaja küllalt teinud talu ju kõik vanemad inimesed, mis tühja talu siis enne oli. Metsa ääremaad, päike ja tuule ääres. Vahuoja oli umbne, heinamaad ja vee all. Aga kas noorel peremehel meeldis. Ega olnud tal õiget õõhingamist, ja varahu. Ja kes seda siis nägi ja õieti

tähelegi pani, aga aastate vältel oli sündinud suur muudatus. Nüüd oli Uustalu üks esimestest kohtadest võib-olla kogu Toolamae kihelkonnas. Heinamaadel, mis kasvas kümnete aastate eest jõhvhein või mõni muu rohi, oli nüüd paks söödav rohi, milles mustasid ristikeinatuid ja puretasid ristikeinanupud. Heinaajal okiises aasadel niidamasin. Ja olgu keegi hea ja nimega, nagu see kevad, mil Uustalu salved oleksid olnud viljast tähtjad. Uued majad olid tehtud küll aastate eest, aga ega praegugi ümbruskonnas kellelgi olnud paremaid. Kolm aega järgemööda oli Mart vallakohtu esimees ja ega võinud keegi öelda: näe, see mees väänas omakasu pärast õiguse kõveraks.

Ja niisugune vanamees pidi suurema saunahurtsikus, võib-olla külmetamise tagajärjel, võib-olla koguni nälga.

Uustalu Mardi surm oli suureks sündmuseks ja vaevalt pääses kusagil jutlemine, ilma et seda ei oleks põhjalikult arutatud.

Aga matustega võib kõigil neil juttudel lüüa jalad alt. Nähtagu siis, et Uustalu peremees maetakse, nagu niisuguse tubli peremeha au kohane. Peale selle erutas Andrus ka mõte, et ta nüüd võib end näidata ilmale täielise iseseisva peremehena. Suur matuseliste hulk, mõnel vaeasel mehel käiks nii suure rahvakarja söötmine üle jõu. Aga Uustalu Andrus, näe, see võib seda. Küllap siis lüüakse käega: mine nüüd usu ilma lori. Räägiti, et vanamees pidi elama suures puuduses. Ega Andrus oleks siis raatsinud kokku ajada poolt maailma. Oli ju neidki, kes oma üleannetu suuga ütlesid küllap vald matab Mardi. Aga näe nüüd: nende kultuurega võiks ju mätta kogu valla sandid ja üle jääks veel küllalt.

Uustalu suguvõsa oli suur. Miks ta seda ei olnud, kui otsiti üles kõik, ka need, kelle järele ulatusid väga kaugelt sellesse perekonda. Ega olnud kutsumata jäetud ka vana peremeha tuttavad ja eluaegsed head sõbrad. Moistagi, et ka kõik lähemad naabrid olid kohal. Oli neid, kes sõitsid kohale laupäeva õhtul, muist teati tulevat pühapäeva hommikul. Mõned ütlesid koguni: «Meie elame teisel pool kirikut. Ei me tule ühti teda kodust ära saatma. Aga pühapäeva hommikul tuleme kiriku ja siis teiega ühes.»

Laupäeva õhtul kogunes ümbruskonnast rohkesti küla- ja talulule. Juba varakult toodi aidast surnukeha ja pöörges, millel olid otsade peal tiivadega ja ümberkaudu ja sedasama karva kapakujulised kinnised ja seali toolidele. Toa semad olid üleni kaetud, tugevasti lõhnavate kuuseokstega. Kammal puusarki olid pandud pingid ja toolid, kus võisid istuda.

Ja toolid ära puusärgi kaas.

Uustalu peremees nüüd lamas. Ta paljalt vajunud auku, nina muutunud teravaks, selle otsa otsa, hinded olid kramplikult koos. Luitunud ja valged sõrmed olid rinna peal ristsis. Inimene ei võinud vaadata. Surnu olevat nii oma nägu, nii keha ja kena, nõnda ütlesid vaatajad ja astusid jälle teises loos oli laud kactud ja vanemad inimesed ooma. Aga vahutav õllekapp käis ometi riigi kogu külaliste hulgas.

Surnu peatsa pandi põlema jämedad steariinküünlad ja nende norgas värisevas helgis muutus surnu nägu rõhuvamaks, silmad vajusid sügavamale, põsenud korgemale.

Uustalu ümber pandud pingid ja toolid istusid. Iru Mae Eeva võttis lauluraamatu ja kõrge häälega täitis ruumikat talutuba. Missuguseid lauluid ja uhkeid hääli seal leidis. Antsu Ädi andrus, kuidas ta hääli nüüd üle teiste löikas. Seal pool jällegi Aaviku Tiit — ta hääli polnud nii kuuldus siiski hästi — tal oli midagi pehmet, ja puures. Ega saanud neid hääli üksikult tundagi, sest oli ka hulk noori mehi ja neil olid jällegi tugevad toonid. Esmalt lauldi lauluraamatust läbi laulud, siis võttis Iru Mae Eeva «Ohvri altari» ja «Missa» ja lauldi sõnade etteütlemisega nendest sõnadest. Sageli ja tiidsasti käis ringi õllekapp ja tal oli suur sõelatais rasvaga ja soolaga keedetud herned. Neid söödi peoga ja vahetevahel võeti vallatu poiss ühe või rohkem teri lauljale peale ja vahelt alla. Sellest siis tõusis väike lüü, kuid kuigi suureks see ei paisunud. Surnu järele ei lubanud tõusta valvajate hulgas lärmi.

Vanemad inimesed istusid kambris laua ääres ja kõnelesid kõigest sellest, mis neil kadunu elust oli püsinud meeles.

Lõpuks kippusid hääled vajuma, olgugi et Irumäe Eeva ja Antsu Ädi püüdsid jõuliselt pidada tooni. Siin ja seal lakkasid üksikud laulmast ja nad jutlesid, olles ninapidi koos, pooleldi sosinal.

Oli juba üle poolöö. Talutuba oli soe, õhk segatud kuuseokste lõhnaga ja kustuvate küünalde tahihaiguga. Olid jäänud üksikud veel puusärgi äärde, aga nendegi laul oli nõrk, vaibuv, helita.

«Hea küll, jää sa nüüd puhkama,» ütles Altaru Preekik, astudes puusärgi juurde. «Nõnda see meie elu on. Eks me tea küll, kus olime veel noored, siisugused täis töömehed. Aga nüüd oled sa siin. Eks me lähe sedaviisi kõik.»

Ta katsus koolja käsi, pani siis käed risti ja luges «Meie isa» palve. Ka teised naabrid jätsid surnu jumalaga, aga vähe oli siiski neid, kellel veeres põsile pisar.

Noored inimesed läksid salgas külavahelist teed, aga vanemad lahkusid üks ühele, teine teisele poole. Oli ka neid, kes läksid ühes, sest oli vestlemiseks veel mõndagi südame peal.

«Eks see laste asi ole,» arvas Kaunispea Mari. «Mis seal viga, isa jättis Andrusse suure koha kätte. Ela ja ole nii, kui süda kutsub.»

«Noh, ega see Andrus olegi, nagu ilm kõneleb. Kuulukse ajavat kokku terve kihelkonna. Mõistab olla niigi tänulik vanamehele.»

«Eks see suur pillamine olegi nüüdse aja uhkus,» torakas vahele vana üksikus saunas elav Lepa Kadri. «Ega nad ole ühti siisugused, nagu nüüd maailmale näitavad. Mine küsi muul ajal Malle käest, küllap siis kuuled. Olla ju Andrus otsinud saunas mitu ööd vanamehe raha. Kuhu ta selle siis võiski mätta, et noormees seda ei leidnud.»

Jõudes küla otsa, lahkusid kõnelejad. Oli juba hommiku poole sügisöö. Tarvis ometi lasta tulla korraks räämastus silmile, sest homme pidi juba vara olema Uustalu.

Juba pimedal kamul hakkas kogunema Uustalu õue

meesteliste hobuseid. Tuli küll täkkusid hirnudes ja mõlme pillamaga pidi neid seotama kõige kõvemate aiapostide külge. Jumaluke, kuidas suutis see vanamehekõss, kelle korval istus üleni ruudulistes suurrätikutesse mahitud naine, küll taltsutada seda üleannetut hobusehõlma. Ta oli seisnud nädalate kaupa sõime küljes ja kuidas ta oleks nüüd tahtnud vabas õhus ja porisel teel kühkida. Aga mehekõssi kondised käed tõmbasid kõvasti

Uustalu suuruad ja sundisid looma minema teed kooli poole. Vaesed tulid lihtsate punaseks värvitud vankritega, mis pörutasid ja suurt müra tegid auklikul ja kivisel teel. Matusemajja jõudes turkasid nad sarapuuvarega ja kotipaelast keelega piitsa põhukoti alla ja tõmbasid oma looma värava taha aiateiba külge. Ega nad kartagi, et see lahti tõmbab, sest talle näis seisvat nii meeltmööda, pealegi kui talle oli ette visatud, mis täna täis topitud peenikest aruheina.

Meestel oli veel aega, sest naisterahvastel oli toas nii palju talitust. Toodi raskeid pudruvaagna, millesse oli vajutatud kruusidega võid, mis nüüd sulanuna läikis õhku aila kuld. Noored inimesed riputasid toa põrandale ja ukse ette kastealustele kividele katkiraiutud kuuseoksi.

Mehed olid ukse ees kobaras. Juurdetulijad teretasid ja jäid esmalt seisma veidi eemale. Varsti olid ka nemad. Üks neist üks teadis karvapealt, mis sootaguse kraavi perenaine Aniste parunil maksma läheb, kuna teine teadja mõneste suust oli kuulnud, et uus kirjutaja on Pärnumaalt tulnud, aga mitte Tartust, nagu Pahulepa Mart praegu arvustas. Suur tüli on siitnurga meestel sellest, et nad nüüd peavad Laheperega olema ühendatud vallas. Sealt vahitigi peakohtumees, aga siin teavad mitmed, et selle mehe juurest ei maksa minna õigust otsima. Kas ei olnud Irumäe peremehel Pirnil jumalaõigus, aga kas ta tõi ta välja. Ei. See on ju käpuga katsutav, et see mees hoiab selle poole, kes talle selle eest midagi mõistab. Aga vale on see Pirn nüüd ole siisugune mees. See ei jäta — kuhu võt sinatist saati.

Uustalu segas noor perenaine ise, kes tuli meeste juurde ja kutsus nad sõõma. Virk oli Mall küll ja nii ei saanud ta hakkama kõige tegevuse ja talitusega, olgugi et kasvas üles õieti pisikeses kohas.

Kambris oli kaetud pikk laud suurte pudruvaagnatega. Toredest lõhnas sõre odratangupuder ja meelitas oma puhla kollase värviga. Keskel hiilgasid kruusides kulla-vedelikuga täidetud järvekesed. Kausside vahel olid moodsalt voolitud valgest puust lusikad.

Enne söögi algust kuuldus hele laul. See oli Irumäe Eeva, kes võttis üles tuttava söögilaulu otsa. Laul heljus jõuliselt ja kiirelt ja mitmed vanad mehed nägid ilma-aeu vaeva ta tabamisega. Siis jätsid nad katse, vaatasid oma ristipandud kätele ja urisesid omaette tasa kaasa.

Söögi ajal vaikus jutt, kuuldus ainult lusikate klobin.

«Ega ole aega kuigi palju. Eks ole tee paha. Ega siin saa ruttu minna ühti,» kõnelesid lauasolijad isekeskis. «Eks pea katsuma ikka üsna varma minna, paljudest seda päeva nüüd on.»

Varsti kogunesid matuselised ümber puusärgi. Juba seisiski seal ees päitsi pool otsas koolmeister. Ta oligi otsinud raamatust soodsa koha ja ootas nüüd, sõrm lehtede vahel.

Sõnu öeldes värises ta hääl, aga ta pidas tugevasti viisi kinni. Nüüd said laulda ka vanemad mehed, sest selle tooni pea ulatus nende hääl igal pool kaasa astuma. Koolmeistril oli palju rääkida, sest kümneid aastaid oli tema elanud kadunuga külge külje kõrval. Kõne oli südamlük, sest temagi oli üks nendest, kes Uustalu Mardiga seisis alati sõbrajalal. Miks ka mitte, sest kadunud ei olnud siisuguseid omadusi, mis teda sunnivad põlgama. Seda rahulikku puhkajat võis julgesti seada igamehele eeskujuks, sest tema on osanud oma eluteed nii käia, kui seda nõuavad issanda seadused ja käsud.

Vana perenaine istus puusärgi kõrval ja ta nuuksumine kostis läbi koolmeistri kõne. Palju ta kõrvald küll sellest kõnest ei kuulnud, aga teda kohutas tund, kus see, kelle kõrval kogu oma elu viibinud, nüüd temast jäädavalt lahkub. Veel viimased silmapilgud võib ta näha seda nägu, mis kord oli noor, lahke ja mille naeratus pani ta südame joovastades tuksuma. Ta hoidis oma käe isa kätel, mis olid nüüd jääkülmad ja kontkõvad. Aga kas see polnud eile, kus need käed olid palavad ja nii tugevasti surusid teda, et ta pidi otse karjatama.

Palve lõppedes tulid matuselised veel kord puusärgi

... ja mõned käed risti, mõned langesid põlvili, teised ... tugevasti vastu rindu. Kogu toas valitses ... pool askeldasid naised, valmis pan- ... kottidesse, et oleks surnuaial oma- ... ka vaestele, kes istuvad sandikojas ... puupinkidel.

... laukkame peale,» ütles Mäe Rein, Uustalu naabri- ... see aeg kulu ära küll.»

... peale puusärgi kaas ja tisker Maanus keeras ... «kruupinderiga» puusärgi kaanest kruvid ... Mehed tõstsid kirstu vankrile, millel kaks hobust ... kogunenud kogu küla rahvas. Olid ka ... inimeste lapsed ja nüüd olid nad seisnud ... paljaste jalgadega sügisises pea külma kahu- ... mudas. Kes see siis ei tahaks näha seda suurt

... rongi. Pikkamisi veeres vanker puusärgiga, ... astus koolmeister, hoides mütsi kaenla all. Ta ... ette ja teda toetasid Irumäe Eeva ja ... Adli. Ega seegi olnud iseäralik, kui nähti mitmel

... inimesi, kes eemalt vaatasid, kaelad õieli. ... vilja Kurena põldude vahelt, pani koolmeister ... raamatu ja lõppes laul. Sest oli küllalt, oli ... üldse jumalasõnaga saadeti nii kau- ... peremehe kohta polnud see iseäralik ja ... tundis omapoolsest austamise ülesnäitami- ... heameelt.

... hulk jalasaatjatest pööras siit nüüd tagasi. Need ... külast kokku tulnud poisikesed, teenijad, ... puusärgi järel. Leinarong peatus. Matuselised ... vankritele, kohendati istumisealuseid ja ... võtsid külmarohuks tilga viina.

Juba eemaltki nägi Nõmme teed mööda tulev noor- ... vastu mingisugusele rahvahulgale. Kuul- ... jält, mis tuul kandis, sai ta aru, et on kellegi ... Ta ei tahtnud end näidata, sest soldatiriided ... kulunud, säärsaapad porised ja vististi isegi ... sündinud, sest ta oli olnud kuus päeva-oöd raud- ... ta lõi end tee kõrval kasvava kahe suure kadaka

... kohal jäigi matuseliste rong seisatama.

Nõmmees vaatas. Ta tundis neid. Midagi löögi taolist

tabas kogu ta keha. Ta peast käis läbi arusaamine ja teadmine: sinu isa või ema maetakse. Oli see ju nende vana sulane Jaak, kes puusärgi juures praegu korraldas. Ta silmad leidsid rongis hulga tuttavaid. Seal kolmas vanker — see oligi tema vend, venna naine ja see vana naine üleni paksudes riides — tema ema.

Unustades kõike, jooksis ta kadakate tagant välja vankri juurde ja hüüdis:

«Ema, kelle matused need on?»

Vana inimene vaatas imestades. Siis valgustas sise mine rõõm äkitselt ta palet, ilmus huulile nagu naerumuiegi.

«Jüri, sina! Kas sa tulid koju?»

«Ema, kelle matused need on?»

«Sina isa matused. Miks sa ei tulnud siis ometi enne- malt. Ta ootas sind.»

See oli küll väike vahejuhtumine ja ei peatanud matu- serongi kuigi kauaks. Ega olnud aegagi. Nüüd jõuti sile- dale kruusatud maanteele ja aeti hobused parajasti tra- a- vile.

Kogu ümbrus, metsad, eemalt paistvad heinamaad ja külad uppusid tihedasse sügisse ulu.

4

Muidugi ei tarvitsenud ema minna pärast isa surma sauna. Ta võib jääda toa juurde, ega noorikulgi midagi ole selle vastu. Palju sellel vanal inimesel siis ruumi vaja. On tal kusagil nargake, seal võib ta sukka kududa, säkki lappida ja vahel ka poja lapse järele vaadata. Ega see raske ole, kui tõmbab külge käima või paneb midagi kuiva alla, kui väike on teinud ennast märjaks ja kar- jub. Ega vanainimesel siis tarvitsegi toppida oma nina noorte talituse ning tegevuse vahele. Ta on ära elanud oma ea, las nüüd noored teevad, nagu heaks arvavad. Kui vana inimene oskab aga vaikida ja ta keel terav ei ole, ega ole siis viga midagi.

Aga vennal pole küll kohta kuidagi leida. See on ju igaühele teada, et ta nüüd väeteenistusest tulles õieti puupaljas on, aga mis siin teiste abigi aitab. Eks inimene

... elama ja kui sul tervis on ja virgad...
... üks saa siis elus edaspidigi järje peale. And-
... võtaks ka venna enda poole, aga Uustalul on kõik
... kohal, on kaubeldud ja ega koht ka kuidagi üle-

... ma. Vend võiks ju venna aidata, aga kuidas sa
... omalgi alati vaja. Oleks nüüd isa midagi raha
... järele jätnud, ega siis oleks midagi, on teist
... mil. Viga siis teiselegi anda. See on ju õige, koht
... on ju hea ja töötegemist tasub ausasti. Aga ta nõuab
... kogu jälle tagasi. Eks ole juba teine aeg, kus ka teistpidi
... kohta pidada ja inimesed ise elavad ka teistmoodi
... et ennevanast.

See on ju tõsi — vend oleks heameelega vastu võtnud,
... talle antud kusagilt koha servast mõne vaka-
... mine plats ja metsast mõnikümmend paki maha
... Küllap ta oleks sinna teinud endale siis
... maja, oleks ka üles ajanud maa põlluks ja in-
... oleks olnud ikkagi peavari. Aga kustkohast sa siis
... Andrus arutas läbi kõik servamaad ja näe, kui-
... koiki oli koha külge vaja. Lõika ära see tükk
... sealt ja näe, see rikub koha koguni. Palju
... oleks vaja mõne naabri käest serv juurde lõigata.
... ki palke, aga kust sa neid võtad. Laanemetsas
... ju kena majaehituse mets, aga näe, kui toredas kasvu-
... läheb veel kümnekond aastat, siis on nad kõik
... saepakud. Ja missugune hind neil siis!
... mine lõika need puud maha — tule jumal appi —
... talilik metsa raiskamine.

Uustalu noorel peremehel polnud kõige paremal
... võimalik olla oma vennale abiks. Võiks ju
... talvise töö eest kõhutäie süüa, aga mis nägu
... on. Noorimees peab ju ikka midagi teenima ja kui
... kopikat raha taskus, siis läheb ta meel vii-
... tuseks. Eks ole seda nähtud, et vendadegi vahel
... tult ja ons niisugust asja vaja. On ikka hoopis
... kui elatakse uksteisest eemal.

... päevade möödudes tuli Jüri isegi otsusele, et
... pikemaks ajaks ei maksa jääda. Isa polnud tei-
... määrust, mis oleks Andrusse peale pannud
... kohustused noorema venna vastu. Kuigi ema sel-
... Andrussega teha juttu, siis pidi ta ometi selle

tõenduste põhjal tulema arusaamisele, et siin kuidagi ei saa olla vennale kasulik.

«Oleksin minagi tema asemel,» ütles Andrus, «siis oleks see igaühele selge, et ta mind kuidagi ei saaks aidata. Mis ta võikski ära anda koha küljest? Ega jääks mul muud järele, kui minna laia ilma ja otsida teenistust. Ega nüüd temalgi jää üle teist teed.»

Tulles koju, elas noormees ilusate lootuste vallas ja need tegid ta südamele lõbu. Aga nüüd nähes elu ta tõsiduses, surid need plaanid ja südamesse asus nende asemel tusane olek. Nii mitmel õhtul läks ta hulkudes mööda Ristivälja teed, mis viis Hippu küla poole ja kus oli Sambla esimene talu metsa ääres. Ann on alles tüdruk, oli ema talle kõrva sosistanud, ja ma viisin ka alati lähedesse, mis sa kirjas temale saatsid, tema kätte. «See on küll imelik tüdruk,» lisas ema juurde, «mehele ta küll veel ei ole läinud. Tal käisid mitmele korrale kosilased ja vana Kristjan saanud õige pahaseks tüdruku peale. Aga ega nad teda ka kurjaga läinud sundima.»

Aga poole tee peal pööras Jüri tagasi, hulkus niisama metsi mööda, aga ta süda jutustas: «Mis sa sinna lähed. Sul ei ole midagi. Mis sa naisega teed, kuhu ta paneksid. Kas teiste toanurka, kus ta oleks igaühel lükata ja tõugata. Enesel sul ju talle ulualust ei ole anda. Ja sa ei saa ilmaski nii jõukaks, et võiksid teda üleval pidada. Hea, kui saad endalegi igapäevast leiba.»

Tusaseks tegid niisugused mõtted, aga ega ta nende käest ei pääsenud.

Jõudes koju tagasi, tundis ta ometi kahetsust, et edasi ei läinud, ja järgmisel õhtul kordas ta jällegi oma eesmärgita käiku.

See oli ühel hilissügisel õhtul, kui maa oli kahutanud ja veeloikudele oli peale tõmbunud jääkirme, pööras Jüri tagasi ja ütles, et ta seda käiku enam ilmaski ei korda. Parema läheb siit ära, kus tema jaoks ometi midagi ei ole näha. Võib olla saab kusagil kaugemal mingile otsale ja võib olla tuleb alles kümnete aastate pärast vaatama kasvukohta. Nii on ju teisigi enne teda siit kandist kadunud ja ainult udused mälestused elavad neist alles.

Keegi tuli talle vastu, sest tiidsalt jalaastumisel kuuldi murdavalt jääkirme. Lähemale tulles selgus, et ruttaja oli

Andrus. «Tõnne kui Jüri teda tundiski, hüüdis vastu-
tulja

«Näe, lülega kokku juhtun. See oled ju sina.»

Andrus ei osanud midagi vastata. See ju juhtus kõik
tõnne ja ta mõttekäik oli hoopis teisel teel.

«Tõnne, et sa tulnud isa matuste ajal koju,»
Andrus noor naisterahvas. «Aga miks sa siis meie poole
tulnud?»

«Ma sinna pidin tulema?»

«Mida? Ma ei saa su jutust aru?»

Andrus noormehel ette ja vaatas talle tõsiselt otsa.

«Võib-olla imeks, et sa pole veel mehele läinud. Kuul-
dud on, et tal kaimud ju mitmele korrale kosilased.»

«Tõnne, tal kaimud ju mitmele korrale kosilased.»
Andrus lehvitas punagi tüdruku näole, aga metsaalune oli
Andrus ei häämar, et see välja ei paistnudki.

«Tõnne, et sa oleksid siis tahtnud, et ma oleksin mehele läi-
nud?»

«Võib olla, et ta ütlusest oleks võinud kuulda ahas-
tada. Aga ega need lihtsad inimesed nüüd peeni hääle-
ga kuulnud karva pealt mõista.»

«Ma sinna nüüd seda küli oleksin tahtnud, aga...»

«Mida sa siis nii kõneled. Sa oled nii imelik. Ma ei saa
Andrus sa siis mulle kirju saatsid, kui see sulle nii
Andrus on.»

Andrus tundis, kuidas ta hingel tõusis midagi ahas-
tada. Ta ei olnud ju praegu mitte niisugune, nagu
Andrus poolest on. Ega ta olnud ükskõikne. Ega tema nüüd
Andrus teid õhtul teekondi, aga eks ta ise tea küll. Eks
Andrus mulki parem pidada ennast nii, kui ta juba otsusta-

Andrus ei ole neid ometi ees n... Lase nüüd pin-
Andrus ei ole neid ometi ees n... Lase nüüd pin-

Andrus ei ole neid ometi ees n... Lase nüüd pin-
Andrus ei ole neid ometi ees n... Lase nüüd pin-

Andrus ei ole neid ometi ees n... Lase nüüd pin-
Andrus ei ole neid ometi ees n... Lase nüüd pin-

Andrus ei ole neid ometi ees n... Lase nüüd pin-
Andrus ei ole neid ometi ees n... Lase nüüd pin-

Andrus ei ole neid ometi ees n... Lase nüüd pin-
Andrus ei ole neid ometi ees n... Lase nüüd pin-

«Ehk ma oleksin ka tulnud, aga ma ei tea. Võib-olla poleks see olnud te vanematele meelt mööda.»

«Miks?»

«Noh, niisama. Mis see vaene soldat siis käib.»

Noin suule ilmus muie.

«Eks meil käi kõiki — vaeseid ja jõukaid. Aga ma ei ole näinud, et mu isa oleks kellegi välja kihutanud.»

«Eks neid käi küll, aga ma, ma ei teadnud, maksab see tulla veel. On ju nii mitu aastat mööda läinud.»

«Aga kas sa siis ka seda ei teadnud, et mul põhjust oli sind oodata.»

Nüüd lõppeski see vastupanev tõrges jõud. Jüri haaras kinni neiu kätest.

«Sina ootasid mind?»

«Muidugi ootasin ja ma panin imeks, et sa meie poole ei tule.»

Nii sulaski jää, mis oli asenenud nende kahe inimese vahel aastate vältel. Ja kui nad nüüd käsikäes sammusid metsaalust teed, olid elavas jutus.

«Ma arvasin, et parem on, kui me enam teineteist ei näegi. Mul ei ole ju midagi, venna käest ei saa ma ka midagi. Koht on tema, isa suri järsku, nii et ta ka ei saanud malle midagi jätta. Vend juba ei anna. Mis mõte oli mul veel teile tulla. Siis olime alles rumalad, päris lapsed, aga nüüd olen ma juba ilma näinud. Kui astuksingi su vanemate ette ja tahaksin sind kosida, siis küsivad nad kõigepealt: «Aga, kulla noormees, kuhu sa naise paned? Kas mõnesse toanurka, kus te olete teistele tülik, või võtad mõne teomehe koha, kus naised isekeskis kisklevad. Niisugune elu poleks ju meie tütrele kuigi meeldiv.» Arvasin, et lähen kuhugi maailma, kaon siit. Võib-olla saan ka südamevalust ja igatsusest võitu, sinagi unustad minu, lähed mehele ja elad õnnelikult.»

«Küll te, mehed, olete aga saamatud. Kas oleksin mina siis sulle kohe ütelnud: võta mind nüüd ära! Mis kihma minulgi selle meheleminemisega arvad olevat. Oleks tahtmine olnud, küllap oleksin ammugi läinud. Mul on kodus küllalt hea olla. Kui olen need aastad oodanud, mis viga siis veel oodata. Sul on terved käed ja oled ilmas nii mõndagi näinud, küllap saad ka hakkama. Näe, ka Saare valitseja oli soldat, aga nüüd elab nagu härra.

«Mõnuses. Saas hakkas ka väikeselt peale, aga mis tal mind võlu. Ega need kohapidajad üksi ela, eks ole ju mõttumises veel teisigi ameteid, kus inimesed üsna hästi tubi saavad. Vaata ümber, küllap sinagi hakkama saad. Ei ole juba midagi kindlamat on, eks siis tule. Mu täditütre mees, sa ju tunnud Upa Juhanit, rentis Sarja veski ja mu õllen, nad elavad väga kenasti. Kui mul oleks niisugune elu, ega ma paremat oskagi tahta.»

Ilvise juteldes jõudsidki nad Sambla taluni. Seekord muidugi ei maksa külalisel enam sisse astuda, sest pereolivas on ammu magamas. Küllap nad isegi mitu korda on nimenanud, kuhu ta täna õhtul nii kauaks jääb, sest võib juba ammugi olla üle poole öö.

Oi kui kerge ja hõlpus oli nüüd astuda. Ei näinudki, kui kadus tee, oligi juba Uustalu kopli aed.

Ah nii, sa oled mind oodanud. Kui oleksid tahtnud, ammugi oleksid võinud olla perenaine. Hea küll, hea küll. Seda ei pea sa kahetsema, küllap minagi leiad midagi. Siis ma tulen ja võtan su, ma võtan. Ma suudlema läinud — sa oled ilus ja mina olen sinule kõige enam vaar. Noh, hea küll.

Ilvise tahtnud enam hästi rindugi need mõtted, nii suu- ja silmaga välendasid nad südame. Inimene tundis ennast nii rõõmsana, tublina ja silma ette kerkisid ühed kavatsused ja tegevussamad.

Ilvise olnud ta veel voodis uinunudki, kui keegi astus ta voodi juurde.

«Kes siin on?»

«Mina.»

«Ah sina, ema?»

«Kus sa olid nii kaua?»

«Ah, käisin niisama.»

«Külsid sa ka seal?»

«Jah.»

Ilvise varj kadus voodi juurest.

Üheski oli tal nüüd lõbus ja hea.

See koht oli muidugi ajutine. Ega olnud ometi võimalik elu rajada telliskivivabriku töölisena. Aga vastu

talve pole ometi kerge leida teenistust. Põdra telliskivi-vabrik hingitses alati, sest sügisel võeti üles rohked savi-tagavarad. Aga võib-olla ikkagi teenib inimene mõne rubla ja kust sa seda suurt nüüd korruga lähed taga ajama.

Selle juures pidas noormees silmad-kõrvad alati lahti: kui midagi juhtub kuulma, et võiks kohe kinni haarata.

Töö vabrikus oli õieti jäme ja võib-olla lõpeb seegi talve poole. Aga mis neil meestel sellest — kui juhtus olema taskus kopik, siis viidi see tingimata Põdra kõrtsi.

Jüri teiste lõbutsemisest osa ei võtnud. Olgugi et selle palgaga nüüd mingisuguseid tagavarasid korjata võimatu, aga priskamiseks ta ka ei ulatunud. Ta iseloom ei sallinud niisugust poole kortli ääres norutamist. Tehti talle ka märkusi teiste poolt ja anti nii mõnelgi korral mõista, et tuleb ikka maha juua uue mehe liik, aga ka sellele ei läinud ta kaasa. Lõpuks jäeti ta üsna rahule. Küllap nad said aru, et tema neile ei olegi sünnis seltsimees ja see mees on siia tööle tulnud nii hädavajaliselt.

Ta jäeti kõrvale ja öeldi otsekohe: «See pole meie kamba poiss.»

Aga mis see oli, millest nad isekeskis kõnelesid? Jüri juurde tulles vaikisid nad. Ta sai aru, et midagi tema eest nagu salatakse. Polnud tal sellega küll asja, ei teinud ta esiotsa sellest väljagi, aga pikapeale tundus see ikkagi veidi ärritavana. Käi nendega ühes kõrtsis, praali, joo maha vilets kopik, mis olel teeninud suure vaevaga, siis oled alles neile sõber ja seltsimees.

«Teie olete õige iselad ja mehed,» tähendas Jüri õhel esmaspäeval omnaku. «Lüha. Nii d'le — kellel nad täna olid kahekesi töö. «Kus su seltsimees on? Mida is lamab koikul, pea kinni seadud — ei tea, kas jao oli hing sisse. Ja ega selle M...d'g lervis jare... ole line, k' idas sinagi täna jalul seisad.»

«Mis nad siis minugi seltsimehed paremat on?»

«Kuidas? Olete ju sageli ninapidi koos, aga kui mina tulen, siis kaob kohe jutt.»

Juhan ei lausunud tükil ajal sõnagi.

«Ega siis kõiki asju võigi kõnelda.»

«Sooh, ei võigi. Vist on teil suuri saladusi, mida peab varjama.»

«Võib-olla ehk on ka.»

Mehed töötasid veidi aega vaikides. Nähtavasti ei meeldunud see Juhanile ja ta otsis juttu.

«Muldugi ei või kõike kõnelda. Milleks siis teie meelt pahandada.»

«Ole mureta, ega ma tahagi teie saladustesse tungida. Aga minu arvates on see paljalt tühi ettekääne.»

«Pole see ettekääne ühtigi. Kui sa seda minu käest ei loole, pärast kuuled ikkagi.»

«Ol — see teeb mind üsna uudishimuliseks. Teie salajutt küllb siis otse minu kohta?»

«Küllap vist.»

«Noh, ma tahaksin seda ometi kuulda.»

«Su süda saaks täis.»

«Pole viga. Ega sina ole seda juttu teinud.»

«Kas nüüd mina. Räägitakse. Eks ole ma niisama kuulm...»

«Lase siis käia!»

«Räägivad, et sinu isa käia kodus.»

«Kuradi kaabakad! Ah niisugune oligi teie jutt.»

«Ja meie siin seda juttu ole teinud,» kordas Juhan. «da kõneldakse igal pool.»

«Kas see kõneleb?»

«Kuidas seda nüüd teada. Olla ju nähtud mitmel korral. Sageli paista tuli saunast, olla nähtud seal sees inimesed liikumas. Kuuldud kobistamist.»

«Kas sina siis niisugust juttu?»

«Lüha ma või ei, eks see ole üsna ükskõik. Aga kui jutt ole ja kuuldakse, eks seal siis midagi pea olema. Ometi seal saunas siis öösi peaks asja olema.»

«M...d'g seal lähedki vaidlema, kus sul eneselgi ei ole õigust ära näidata, et see jutt õige ei ole. Ja ega see jutt ole niisugune, korda ole, kus kodukäijast kõneldakse.»

«Lüha vaikus.»

Kuid ta südamele tegi see ometigi valu, et ta isast nii kõneldi. Ta isa oli ju ometi hea inimene. Aga kas ei lausunud kord ema talle murelikult: «Vaene suri nii, et ei saanud jumalaarmugi.» Kas siis temal polegi rahulist k...d'g...»

Noormees tundis, et ta südamel on halb. Midagi valmis talle piina. Ta ju mäletas kõike seda head, mis ta

isa põlvel, isa kaasas oli maitsnud. Need lapsepõlve päevad olid lõbusad. Ja nüüd ei saa ta hauas rahu. Aga see on niisama tõusnud tühi jutt. Ometi ei saanud ta seda sootuks peletada oma meelest.

«Kuidas seda siis teatakse, et see minu isa on?» küsis ta. Ilcameelega oleks ta tahtnud Juhanile näidata, et sellel kõigel tema isaga ei ole mingit tegemist.

«Tema ju suri seal saunas. Ka olla ta hauas reharrejämedune ümmargune auk. Andrus olla selle mitu korda kinni toppinud, aga ikka minna jälle lahti. Ta olla ise seda kõnelnud. Toa juurde ei pidada tulema, aga ikka seal saunas. Seal ta ju suri!»

Oudne oli see kuulda. Küll oleks Jüri tahtnud hüüda, et see on vale, aga ega temalgi selleks olnud jõudu. Ah see on siis tema isa, kes ei saa hauas rahu. Iselaadi kurbustki tundis noormees, sest ta oleks ometi tahtnud, et ta puhkaks rahulikult. Miks peab ta siis veel rändama ja hirmutama neid, kes elavad.

«Teda on ka väljaspool nähtud,» jutustas Juhan. «Vana Laane Mart tulnud Mäekalda nahaparkali juurest. Mees tulnud otse üle Haua raba jalgteed mööda. Rada tuleb ju Uustalu kopli taha välja. Äkitselt näinud ta Lepiku mäel, et suure haava all seisab mees. Pole teine esmalt midagi märganud, teab kes külamees on. Aga ligi jõudes näinud selgesti, et olnud sinu isa. Miks ta'p teda siis ei tundnud, olnud päris oma nägu. Tema veri lõõnud korraga seisma ja sosistanud enese ette issameiet. Ilma et oleks tema poole vaadanud, läinud üle aia Uustalu kopli. Aga läinud teine nõnda, kui poleks aeda ees olnudki. Kuhu ta siis mujale läkski kui sauna, sest sealsamas ju saun ongi.»

Jüri tundis häbi oma isa pärast. Kuidas sa nüüd lähed veel inimeste hulka. Sa näed, nad pistavad ninad kokku ja kõnelevad sinu isast. Miks ei ole temast siis järel hea mälestus?

«On ikka hull küll, kui ise näed. Kõpsetab inimese otse ära.»

«Kas ka sina oled näinud?»

«Ega ma sinu isa ole näinud, aga näinud olen,» kõneles Juhan. «Tulin mullu just nädal enne jaani teiste külameestega linnast. Sai Naerikõrve kõrtsis pisut napsita-

lut ning aega viidetud. Kutsusin teisi koju, aga või need napsa kõrtsist pääsevad. Hakkasin üksi tulema. Oli nagu ole viing peas, ajasin omaette laulujoru. Tead ju küll, see koosu sild on. Jõuan sinna, kuulen äkitselt selgesti tema kangutamist. Kust pagan see kana siia tuleb, mõtlen, et ela ju lähedal inimesehingegi. Aga tee mis tahes, et see kana hää, nagu seda nüüd ei tunneks. Ja seal ta ometi — tead, ööd on ju sel ajal valged — näen, jõe kaldal liiva peal nokib ilus hallikirju kana. Just karvapealt otsuke kui mu õel Leenal kodus. Mõtlen, kust ta pagan siia sal. Pean hobuse kinni, ronin vankrilt maha — oota, üks ta kätte. Sirutan käed, aga seal kerkib äkitselt mu ette ette nagu suur heinalabu ja läheb lohinal üle jõe. Oh sa püha issand — mu keha löi kangeks kui puu. Ei taaleta mina seda, kuidas vankrile sain, tegin hobusele paar tulist ja tulin ühe hingega läbi metsa. Ei tulnud hirmuga meelde issameietki lugeda. Ega see lahkunud muul ajalgi verest, ega ole praegugi üsna kadunud.»

Niihes, et Jüri midagi ei kõnele, jätkas Juhan:

«Aga seda asja võiks kinni panna. Teised panevad, miks Andrus õpetajat ei too. Õpetaja paneb kolle tulla. Vilu vallas käinud ka üks peremees kodus. Kõltsunud teine ühtepuhku, loopinud asju laiali, ei lase, pagan, inimestel eladagi. Toodud kõster. See lugenud ka oma lugemised ära, aga kõster ei saanud temast jagu. Ometi olnud veel vihasemgi, kerisekivid aina lennanud. Ometi toodud siis õpetaja, see olnud tust tugevam ning pannud teise kohe kinni.»

Lupäevaõhtu jõudes ruttas Jüri koju. Aga vennal polnud see jutt uudiseks:

«Olen niisama kuulnud, et sauna juures olla niisugust uut asja nähtud.»

«Oled sina ka näinud?»

«Ei. Aga sulane on näinud saunas tuld ja kuulnud inimest.»

«Kas sa usud, et isa kodus käib?»

«Kuidas mina seda tean. Kõik ilm räägib. Mäe Rein otse tänagi: «Mis sa nõnda lased. Su isa oli ometi kõigiti hea ja tubli mees. Mis tal siis on, et ei saa rahu. Eks too end õpetaja, küllap see paneb kohe kinni.»»

Jüri kuulda saades poja nõu, et tahab õige ööseks sauna

juurde minna, keelas teda ema. Vanainimesel oli see asi südamele suureks raskuseks.

«Ma kartsin seda küll,» kõneles ta ja pisarad valgusid põsile. «Ta suri, ei saanud jumalaarmu. Võib olla, et ei saanud oma hinge eest õhatagi. Ja nüüd ongi käes. Ära mine sa ühti sinna, kes teab, mis juhtub.»

«Ma lähen. Kui teda näen, siis küsin otsekohe: «Isa, mis sa tahad, et sa hauas ei seisa?»»

«Kas sa ei karda? Oh jumal, see ajab mulle otse praegu hirmu peale.»

«Mis ma tast kardan. Mis ta mulle siis teeb. Ta ei ütelnud mulle eluski halba sõna. Ma ei või niisugust juttu kuulda, päris häbiasi.»

Saun seisis isa surmast saati mahajäetuna. Ega seda hoonet seal karjamaa serval praegu kellelegi vaja läinudki. Vokitreial Annus oli ta aastate eest ehitanud ja peale vana poissmehe surma jäi ta tühjaks. Ega Uustalu peremees võinud sel ajal seda uneski näha, et see sauna jääb temalegi viimaseks eluasemeks.

Jüri süütas põlema kaasatoodud lambi. Imelik, kuidas siin oli põrand üles tustitud, iga paas lahti kangutatud, kus praegugi nad seisid poolserviti. Ummarguste seinapalkide vahelt oli sammal välja urgitsetud. Arusaamatu. Ka hiired olid teinud omajagu tööd ja ahju ääres üles ajanud mullahunnikud.

Õudne oli siin ja ega noormees saanudki maha suruda hirmu, mis tema südames ähvardas kiiresti suureneda. Kas pole see ilmaaegu, et tullakse siia valvama, nagu kelkides näitama oma julgust. Ja kuigi ta nüüd ilmub, ega ta olegi elus inimene, et lähed temaga kõnelema. Mis eesmärk on siis siinolemisel? Aga mis teha? Ära minna? See oleks hoopis sündmatu. Talle öeldakse: mis sa nüüd tagasi ajad. Nägid küll midagi, ei julgenud olla. Ei, mis seda rääkida, ega olegi niisugust meest, kellele see ei ajaks hirmu peale. Olgugi oma isa, ega sellel olegi tähendust. Oled ju ihuüksi. Vaata, ehmatad nii, et jääd haigeks ja suredki.

Noormees tundis otse ahastust. Ta juba kahetses oma tulekut. Närvid tõmmati iga silmapilguga rohkem pingule. Ta juba kuulis häält: olid nagu jalasammud, mingi lohin, nagu kraapimine mööda seina.

Ja laevana — millal lõpeb siin siis see aastapikkune öö! Midagi liigutas. See käis silmade eest mööda nagu vool. Vool-olla kerkisid noormehes peas juuksedki. Aga see ei olnud kardad, see oli igatahes hiir. Ka tuli teisi ahju ümber. Vaikesed loomakesed jäid uudishimulikult vaatama. Valgust polnud nad siin näinud vist hulgal ajal. Noormees võttis puutüki ja viskas. Ruttu jooksid hiired tagasi auku. Aga kauaks? Ka nende uudishimu näis kaduma. Tulid uuesti ja tõid seltsilisi kaasa. Oi, nüüd nad juba joosta mööda põrandat, karati leelõu- ja künki jämeda paku peale. Neil oli päris lõbus mängida viletsa lambi valgel.

«Aga kui ma teie augu kinni topin, kust te siis veel tulete. Aga küllap olete vist kogu põrandaaluse ala kaevanud.»

Noormehes liigutades jooksid arad loomad ära. Nähtavasti oli paku taga nende peavarav.

Jüri viskas tugeva tõukega paku kõrvale. See veeres otse õnnepluul põrandal. Aga mis see oli — ometi kuuluti korvad selgesti. See oli kõlin, hele metalli kõlin. Jüri omelti paku seest, sellest samast pakust, mille ta oli lükkas. Ta lükkas uuesti jalaga pakku, veeretaski ja jälle kuuldus nõrk kõlin.

Arusaamine tekitas ärevust, nii et ta unustas hooletult ta õieti oli. Võttis lambi ja vaatles pakku lähedalt. Ega siin olnudki vaja teravat silmitsemist. Oige oli võis näha ja aru saada, et altpoolt paku sisse on pandud. Kalse nuga vahele pista oli ilmaaegu. See oli talle lihtne ja mis jaksabki nõrk tera. Võid ta ainult muuta.

«Hea küll, aga küllap ma ometi uurin, mis siin sees on,» ütles noormees. Ta silmad otsisid roostetanud kirvest. Ta ennist oli silmanud seina veerel. Ta tundis, et see oli ju seesama kirves, millega temagi lapsena oli lõigatud emale paku peal hagu. See kirves oli ära elanud ja ta ei läinud teda kellelegi vaja.

«Noh, olgugi pooliti paljas silm, aga ikkagi kirves,» ütles noormees. Ja tulehargi otsast tugev haakraud, mis nagu küll läks praod vahele ja selle peagi hirvendas. Ta ei paitsidki riide ääred pakust — nii siis temasse oli minna midagi peidetud. Aga tüse vahtrapakk ei and-

nad omel'gi kergesti kätte oma saladust. Jüri töötas, töötas, loi se ja vahel sirgeks ja pühkis higi. Ta kirve hoobad pidi küll selgesti välja kostma. Küllap nüüdki tullaakse väljast tuld ja kuulatakse kolinat. Eks seegi kinnitaks, et kodukäija usku ja võib-olla tõuseb tänagi öösi mõnel möödaminejal kananahk ihule. Jüri unustas karuse hoopis. Talle tuli äkitselt arusaamine: küllap on ennegi siin saunas töötatud. Põrand on üles kaevatud, peranda paed lahti kangutatud. Seda ei tee juba hiired. Hea küll, veel mõned hoobid. Nüüd võis juba appi võtta kargeva kiila ja pakk andiski järele. Ta küljest langes ära suur tükk. Mis sea, sees siis peitus? Hulk hõbe- ja kuld- raha. See kõik oli nagu viirastus silme ees, sest hulk läikivaid rublasid ja heledasti kollendavaid kuldtükke veres põrandale. Aga seal oli ka kiri, oli üsna viletsale varesejalgadega midagi peale kritseldatud. Istudes võttis ta lambi ja vaatles seda kirja. See oli trükitähtede viisi tehtud, aga teda võis lugeda.

Ja kirjas seisis järgmised sõnad:

«Mu poeg, ma annan selle raha kõik sinule. Ma ei maksnud seda mitte koha sisse. Kui ma enne suren, kui sa koju jõuad, siis juhatab ema selle sulle kätte. Aga seda ei tea praegu keegi, ma ütlen seda emale pärast. Sa võid selle rahaga omaile osta koha, aga lase mu hauale panna ka kivirist ja lase ema matta mu kõrvale ja tema hauale ka kivirist. Kui ma sind ei näe, siis on mul sellest kahju, aga käigu su käsi hästi.

Mart Vaheväli.»

Jüri suudles isa kirja. Ta ümber nagu oleksid põlema lõõnud tuhanded tuled, nii valge ja hea oli hingel. See oli isa kiri. Kui hea inimene ta oli. Ja nad kõnelevad, et ta kala kodus. Isa — nad valetavad su peale. Nad käivad otsimas, kas sa ei ole midagi järele jätnud, nad aimavad ja siis nad valetavad. Jüri teadis ema jutu järele isa surma võitlusi hästi. Sa tahtsid siis sellest emale kõnelda ja talle kätte juhatada. Aga nüüd tõid minu enese kättpeid jaurde. Ta eest oli, nagu istuks ta praegugi isaga ühes siin kitsas ruumis, nagu oleks ta elus, nii tuntav oli ta

Vahkesed loomakesed jäid uudishimulikult vahtima. Valgust palnud nad siin näinud vist hulgal ajal.

LAINETE LAUL

1

Uduvees valju vöörasisa silmapiirist, jooksis Enn
allhambule, istus seal ja kuulas tundide kaupa lainete
hääli.
Ta kostis kõrge teravnurkse kalda alt, hääli kuuldus
oli rahudel, kus ümmargused laineterullid pärreldes
süüa veest väljaulatuvatel kividel; sügavad toonid
lõppesid sinkjalt merelt — sealt, kus ühte joodeti
veehallide pilvedega.
Ta tõi lahja poisike, nārustes riietes nagu hālbinud
allhambule ja istus sinna. Vahel vajutas ta oma
lõuad kinni, kuulatas. Teinekord ajas ta need
ol ja puuris pilgud ahnelt āāretusse avarusse.
Kõik olid hāāled. Tumedad, sügavad toonid mās-
sa tūmber, pehmed nagu kõige pehmem sammal palu-
mal. Midagi ei kuule sa sellest ühtesoodu kostvast, pik-
eol tūsvast ja vaibuvast kohinast. Seal kostab ākit-
midagi erandina, muutub valjemaks ja virgub nūūd
hāā, kērglikuks vingumiseks. Sellele ārkab kōrvale
laul, algab esmalt madala mulisemisena, kerkib
lāā Joevooluks ja sureb rōkates rahurāhnudel. Aga
sāāāmast kuuldubki nūūd hele lehtpilli viis, kiire,
o ja āāurehooline. Ikka āgedamaks muutub ta, val-
vāāāmiseks kuulmeis, kuni ta viimaks āra eksib
āāāā āāāpōhja — kohinasse jā sinna surebki.
lāā kuulel sa pōhitooni tā suuruses, sest tā matab
lāāāāā enese alla. See on lainete vihane rūma rahul
āāāāāāāā. Sealtki kannab ju tuul halli veevihma

nagu peenikest loori kaldale ja punub kuulaja kuuele
nagu ette ämblikavõrgu.

Tana on laul mere poolt, aga tuul ei ole mitte kange.

Ka tooni ajal on Enn siin istunud. Oi — sel ajal on
lainete laul veel palju kõitvam ja magus hirm pesitseb
saa ja sügavusse.

Sealt mässavad võitmatud väed, aga siia kaldale nad
ei ulatu — seda Enn teab. Sealt kuuldub ähmimine,
äikimine, purelemine. Tulises vihas ajavad nad üksteist
taga ja nende ninasõõrmed heidavad auru.

Ükskord laks ta õhtul varakult magama. Teda äratas
unest ragin. Kui ta silmad lahti lõi, nägi ta, kuidas vana-
isa murelikult istus tule juures ja ema vaatas aknast
välja pimedasse. Ema õhkas. Maja varises ja veepisarad
käisid vastu ruute. Oi, see oli ka lainete laul, mis ta siis
kuulis — aga ta värises siis ja võttis teki üle pea. Ta
kuulis, kuidas vood kisasid vihas, näis, nagu oleks
külm vesi puudutanud ta jalgu. Ta tundis hirmu, värises
ja hakkas nutma. Teda kästi vagusi olla. Seni kuulis ta
voogude ägamist, kuni unustas.

Sellest ajast peale ei näinud ta enam oma isa.

Aga sellest oli möödunud palju aega. Muud ta tollest
ööst ei mäletanud kui õist lainete laulu.

See kuuldus ka nüüd veel ta kõrvus.

Kus on see koor, mille helisid Enn kuuleb? Koorist ei
ole poisikesel mingit mõistet, ta ei oska ise laulda ega
ole peale randlaste lallutamise kuulnud mingit laulu.

Aga Enn kuulab, kuulab ja vahib parani silmil ava-
russe.

Lainetest kaldale visatud puutükk on poisikese jal-
gade ees ruskel sõmerliival. Enn võtab selle ja viskab
kaugele lainetesse. Need kiigutavad seda, näib, nagu nih-
kuks ta ikka kaugemale ja kaugemale.

Kuhu lained ta viivad? Kui kaugele ulatub ometi meri?
Mis tuleb sealt tagant taevarannalt vastu, kus meri
lõpeb?

Kord küsis ta ka vanaisalt, kui kaugele ulatub meri?
Vanake siltas siis poisikese pead ja ütles. «Oota, kui
sai eks saad, küllap siis ise näed.»

See ütles teda ei rahuldanud. Suureks ei jõua niipea
kasvada.

... ja tuul ei ole mitte kange. Kui

... majad,

... majad,

... pimedas tor-

... laul

... hambal?

... nõi.

... laul ja

... pool

... lainete

... viisi.

... ei

... keda

... veel pees-

... magu

... järele

... väle-

... äikimise

... lai-

... jalgu.

... tõm-

... linad

... Ta nägi

... rat-

... nagu

... pursa-

... auru.

... ei näi-

... vahis.

... ees.

... Tule koju!»

... Ennu

... viinud

... meri,

... kohises.

... haise-

... ja

nüüd kellelegi ei viitsinud anda teed. Siit ja sealt kuuldus hämaruses jutukõmin ja naer ja kõrtsi juures hirnatas kellegi maamehe hobune.

Iletes võõrusesse magama, kuulis Enn jälle lainete laulu. Ta tõstis pea üles, kuulas — kuulas — kuulas...

2

Reina rannal oli tänavune sügis kalasaagilt rikas. Paadid tulid alla, seest valged nagu lumehanged. Vabu-aedadest paistsid hõbehunnikud ruskelt liivalt, nende vahel taarusid joobnud kalurid, närtsid lehttubakat ja vandusid. Tuli uus paat. See tõi ärakustunud punnis silmadega ja jämedate magudega turski ja suuri pruunide selgadega lesti, kes liigutasid endid visalt.

Maamehi käis rohkesti Reina rannal. Ka sõitis sinna hulgana vaheltkauplejaid Riist ja Tallinnast, pakuti üksteise eest hinda, meelitati randlasi viinaga, leivaga, tubakaga ja lahtunud õllega. Hommikust õhtuni leidis kõrtsis randlasi, kes seal jõid, tülitseid ja laulsid auklaule.

Pea ööd kui päevad nõjatus letile pundunud näoga unine kõrtsmik ja valas ostjatele agarasti viina.

Kogu oma eluajal ei olnud ta siin rannas pidanud nii rikkalikku lõikust.

Viletsustel ja hädadel on raske randlastest jagu saada, sest loomulik sitkus ja vastupanemisjõud on neil headeks võitlusabinõudeks.

Iloopis teine lugu on rikkaliku õnnistusega, sest selle vastu ei ulatu randlase jõud.

Rikkalikust saagist oli vähestel kasu, sest kõrtsis sulasid sissetulekud ruttu kokku.

Ennu võõrasisa viibis alaliselt kõrtsis. Sealt koju tulles käis ta omastega valjult ümber. Vana Tiit vaatas poisikese peale, kelle võõrasisa toast välja viskas. Talle veeresid isegi pisarad silmi, kuid aitamiseks oli ta võimetu.

See oligi Reina ranna saagirikkus, mis lähemast linnast sinna meelitas hulkujate mängumeeste koori. Kui kuus meest ühel päeval vaheltkauplejate vankritel rannale sõitsid, siis teati sellest uudisest ruttu kõnelda kogu rannal.

Võimustusega kõneldi nende mänguriistadest, mis peest olla ja niisama särada nagu meri koidu ajal.

Ainult üksikud olid näinud mänguriistu. Need pandi lootsi tagakambri. Kes aga neid näha tahab ja kuulda, keldas nendega mängitakse, see mingi õhtul kõrtsi, aga ta peab selle eest raha maksma.

Vana Tiit istus üksipäini toas. Seal kaugel paistis allatugev päike üle mere ja ta kiired jooksid randlase tuppa. Mida need kiired iganes puudutasid, muutus kiirgavaks metalliks: veepind, kogu meri, liivajoomed, ka randlase naha aknaruudud. Kogu meri oli nüüd laisalt õõtsuv sulakulla kogu.

Vana halli habemega randlane vaatles oma kätt.

Kui lahja ja jõuetu. Kogu võim on temast kadunud nagu kerge tuhk tuleasemelt. Aga ta paljale, kortsulisele rinnale langevad kiired mõjuvad soojendavalt. Jõudu need küll enam ei ärata, aga viivad mõtted endistesse aegadesse tagasi, sinnamaale, kus ta elas kuldset noorust. Jõuetus ja vanadus olid sellal arusaamatud. Ei olnud raskust, mida need käed ei oleks suutnud võita, ei olnud hirmu, mis oleks pannud selle südame ehmuma.

Päike vajus alla taevarannal — ainult vereva poolkuuln paistis ta äär. Imelikul viisil tuli Tiidule ette, et ta elu on sarnane allalangeva päikesega. Kauakski tema siis vahest veel viimsed hingetõmbed. Elu oli niisama lühike kui aasta-aeg; oli olnud päikesepaistet, oli ja maru, aga nüüd oli käes hilissügis. Veidi veel ja ta tuleb talv. Ta nägi ennast istuvat kangruna telgede vahel, kus alaliselt lõi koesid lõimesse. Kuidas ta kodus, ta see olnud ta enda asi. Mis aitaski nurisemine nüüd, kuigi ta sagedasti oli niisugused lõngad võtnud, mis katkestid kergesti.

Oli veel üksainuke inimene, kelle pärast vana randlane elada. See oli ta tütrepoeg Enn. Ta nägi seda lapse nägu, ta vaatas vahel kaua neid suuri siniseid silmi, ta mõistis, kuidas poisikesele läheks vaja päikesepaistet. Aga kust seda võtta. Ta vana rind oli külm —

ei suutnud enam soojendada. Poisikese käekäiku ei olnud vanamees oma eestkostmisega kuidagi hõlbustanud, sest joobnud randlasele on vasturääkija vaigistamiseks igasugune kättejuhtuv asi hea küll.

Enn tuli tuppa, istus koldekivile ja hakkas vitsaraaga sorkima lees olevaid elavaid süsi.

«Ära tee suitsu!» ütles Tiit. «Mis need mehed arutavad seal rannas kobaras?»

«Eks nad kõnele mängumeestest.»

«Kus need mängumehed mängivad?»

«Eks täna õhtul kõrtsis,» vastas Enn ja hakkas uuesti tublika sorkima. «Neil olla vasest pillid.»

«Kuule ära tee suitsu. Sa ütlesid, neil on vasest pillid. Need on siis moosekandid. Eks mina ole neid küllalt kuulnud.»

Poiss sorkis süsi edasi.

«Ära tee suitsu! Kas sa ka tahaksid kuulama minna? Nad mängivad muidugi kenasti.»

«Ega sinna siis muidu sisse lasta. Igaüks peab raha maksma.»

«Ah seal nõutakse ka raha.»

Vana randlane tõusis üles, läks oma voodi juurde ja võttis õlgedega täidetud aluskotist väikese määratud kotikese. Ta otsis oma värisevate sõrmedega sealt seest kaua, enne kui leidis paraja raha.

«Tule siia, ma annan sulle kümme kopikut. Küllap nad selle eest sind sisse lasevad.»

Poisikese suured sinised silmad hiilgasid ja raha võttes värises ta väike kõnn käsi. Elus ei olnud tal veel peos olnud hõberaha. Ta vaatas üksisilmi väikest õhukest rahatükki.

«Võta aga peale, selle eest saad sa nende mängu kuulda. Hoiä kõrvale, et isa sind ei näe. Eks mine siis peale.»

Poisike jooksis kõrtsi poole, hoides raha kõvasti peos.

3

Salkadena seisid sagris juustega rannakülapoisikesed kõrtsi akende taga ja püüdsid sisse vaadata. Neil ei olnud raha sissepääsuks. Kui nad uksele liiaks lähenesid, hirmutas ukse vahiks seisja kõrtsmiku vanem poeg nad sealt nagu varblasekarja eemale.

Kõrts sumises nagu mesipuu suvise hommiku päikese paistel.

Argsalt, pooleldi hiilides läks Enn kõrtsiukse ette.

«Kasi eemale!» hüüdis talle uksehoidja.

«Ma tahan sisse minna.»

«Kas sul on raha?»

«Mul on raha.»

«Naita siia!»

Enn näitas peos olevat kümnekopikalist hõberaha.

«Noh, selle sa nüüd küll kusagilt varastasid. Aga olekoik, raha on raha. Ma lasen su sisse. Anna siia!»

Enn lippas ukse vahelt tuppa. Kõrtsmiku poeg viskas tuba toolil istuva võõra mehe süles olevasse puukaussi.

Tuba oli tubakasuitsu täis. Joobnud mehed lärmitsevad keel põrandat. Mitmed tungisid leti poole. Irvakil ukse vahelt paistis selgesti, kuidas mängumehed tagakambris pille korda seadsid.

Enn astus nurgas kummulipandud toobri peale. Sealt võts ta üsna hästi üle kõrtsis olijate peade tagakambri naha.

Olge. Need pillid kiirgasid tõepoolest. Nad heitsid tulele niisama helki kui hommikul tõusva päikese kiir-
võrkne veepind.

Enn ootas. Rahutus täitis ta südant. Oma suurte silmidega vaatas ta ainiti mängijaid, valvas nende liigutusi, ja kui keegi pani pilli suu ette —
— las ta süda seisma jääda.

Valmist! Üks—kaks—kolm.

— lasid toonid, mürin, hele vile. Kõik need hääl-
— d kitsas kõrtsitoas nagu hullumeelsed ringi, segu-
— d uksteisega üleshirmutatud vilgaste hiirtena ja otsi-
— tavad väljapääsuks. Nad tungisid teravate, tules kuu-
— tatud naasklitena kuulajate kuulmeisse, sealt pea-
— ajadesse, südamesse, verre. Olgugi et kitsast kõrtsituba
— tuta kõrvulukustav kära, kuid siiski kõlasid sealt seest
— lund toonid, pikad, kriiskavad, kõrgeit lendavad. Need
— ol nagu kõvast nahast palmitud piitsakeeled, mis käi-
— bl viigudes õhust läbi ja löid valusalt vermeid. Seal-
— mms esinesid jälle röökimised, rõhkimised; need olid
— medad, jõhkrad toonid, nad liikusid õhus toorelt, hoo-
— lmatult ja pörutasid halastamatult peaju.

Enn kuulas. Esmalt seisis ta hing nagu halvatuna sel-
— les toonide rägast. Ta oli nagu hõlbinu, kes sealt kõigest

jõust otsib teed väljapääsemiseks, sest ta hingel oli ohust puudus. Ta oli nagu kala kuivale tõmmatuna — kes vett ahmib.

Aga varsti hakkas Ennu kõrv selles rāgas midagi leidma. See oli niisama, kui kullapesija silm sõmerliiva hulgast välja seletab hiilgavad terad. Ometi tabas ta kõrv siin ja seal ühe tooni, mis arglikult, hellalt talle lähenedes ta kuulmeid puudutas õrnalt. See arglik toon liks ikka omasemaks, julgemaks ja suudles ta hinge. Ta tundis selle hingeõhku. Kuid see toon kadus äkitselt. Nüüd tuli terve hulk helisid ühiselt. Nad otsisid ta siit nurgast üles, võtsid ta kiljatades kätele ja tantsitasid teda üleval õhus.

Ikka tugevamini ja tugevamini surus Enn enese nurka. Ta ei näinud sugugi enam säravaid vaskpille, ka mitte kõrtsis olevat rahvahulka, vaid ta vaatas, kuidas helid nagu päikesekiired üksteisega kokku põimitult õhus liikusid. Need olid just siisugused kui kiirgavad kiirtevihud merepeeglil, kus nad liiguvad, liiguvad.

Ta ei näinud nüüd enam musti suitsenud kõrtsiseinu. Ta istus Kassihambul, vaatas sealt; ja sealt ülevalt need helid, need viisid ju kostsidki. Need olid needsamad hääled, mida ta ei suutnud tabada kaua aega. Nüüd ta leidis nad. Ta kuulis sedasama vilet, mis ennegi ta kõrvus mänginud — seesama turtsumine, rüma sealt eemalt rahult.

Mäng vaikis. Uimasena vaatas Enn ringi. Nüüd nägi ta suitsenud kõrtsiseina. Randlased tungisid ettepoole, kisendasid üksteise võidu, kelkides oma jõukusega ja visates raha letilaual olevasse savist vaagnasse.

Muiates pühkisid mängijad higi.

«Kuule, poiss, kas oli ilus?»

See oli vana tuttav lestakaupmees Karp, kes mitu aastat juba rannas käis ja iseäranis lastega hästi läbi sai.

«Oli küll. Kas nad veel mängivad?» küsis Enn sosinal.

«Ah oli ilus! Ei, enam nad ei mängi. Nüüd on selle raha eest küllalt. Ega see kerge amet ole, näed, mehed pühivad ju higi. Kas tahaksid ka nii mängida?»

«Ega ma saa.»

«Miks ei saa, kui inimene aga tahab. Peab ära õppima. Ta näeb, kui kergesti see nende käes läheb.»

«Kuidas seda õpitakse?» küsis poiss ja ta arust oli, et nad kuuleb korraga hirmus suurt saladust.

«Noh, seda ma sulle küll ei oska öelda. Peab ikka pilli õppima ja puhuma. Mis seal siis muud.»

«Ega oska puhuda.»

«Peab, ega see nii raske olegi. Minul on nii. Kui ma poeg kodus kui sinagi. Aga ta puhub üsna hästi.»

«Kui et lust kuulda. Ta võib just niisama mängida nagu teie mehed. Ega õppinud teine kuigi kaua.»

«Kas tal on samasugune pill?»

«Kuldas muidu. Pill peab ikka olema, millega siis õpid. Minu ostsin talle pilli.»

«Kas nad kauaks siia jäävad?»

«Nad homme lähevad ära. Kus siisugused mehed nüüd elavad. Nad sõidavad Toise randa. Seal mängivad homme õhtu. Mis sedasi viga elada. Longi ringi, kus pillid ja raha tuleb.»

«Kas mehed istusid ja jõid õlut. Ikka lärmitseti kõrtsis laadeti meeste mängu.»

«Mina vahid ka siin,» hüüdis Ennu võõrasisa, kes oli toobri peal tähele pannud. «No mina tahan ka õppida. Sa ei oska kodus magada.»

«Tahad masama õigus kui teistelgi. Ta maksis raha.»

«Ah raha? Küllap minu taskust sa lurjus selle siis vutustasid.»

«Kas nad randlane taarus poisikese poole, käed kinnimaks väljasirutatuina ees.»

«Võib laps olla,» tõrjus lestakaupmees ta tagasi.

«Kas tühjalt ruttu toobri pealt maha, vilksatas uksest välja ja kadus pimedusse.»

Enn istus Kassihambul ja kuulas lainete laulu. See oli tuttav, ühtesoodu kestev, vahel tõusev, vahel vaibuv üm. Preenike veeaur tõusis kerge suitsuna rahu kohalt, ta tuli jälle ruttu laiali pühkis. Lauka sopis tihedalt vav pilliroog kahises. Eemalt laiu äärest kõrkjaist mähk leudu meripart.

Enn kuulas.

Aga omeli. Ta kõrv tabas sellest mühinast üksikud helid. Kusagil tõmbas keegi läikiva teraskeelega pingule, tõmbas seda sõrmega, üksikud tuliteravad helid puurisid poisikese kõrvu.

Nüüd katkes pingulikistud keel ja vingumine kuuldus ohus.

Need olid vilespilli hääled. Küllap see istus seal kaugel tainete harjal, sest need helid lidusid siia mööda veepinda.

Helid ise kostsid kergelt, üksteise ümber mässudes, ja neid kandis õrnalt tume kohin.

Enn vaatas pärani silmil sinisele merele.

Nüüd läksid helid selgemaks, ta võis neid korralikult lahutada üksteisest. Seal uitis kõrge toon. See lõi kas uhkelt õhust läbi, täitis kogu ilma, kogu selle avaruse, mis oli kergete pilvede ja sinise veepinna vahel. Seal jooksid jälle kõrvalhelid, puudutasid kergelt ja õrnalt Enna kõrva, ta peaju, ta südant. Nüüd tundis ta imelikul kombel ka maitset. See küll ei olnud keele peal, aga magus ta oli, väga magus ja erutas südant.

Poisikese sinised silmad löid vastu tuult vahtides niiskeks.

Ta seisis vagusi paigal, unustas enda täitsa ja kuulas, kuulas, kuulas.

Seal ärkas ta äkitselt. Eks see olnud kõik tuttav, mis ta kuulis. Need helid olid seesama koor, mis ta eilegi kuulis rannakõrtsis. Nemad puhuvad — needsamad mehed, needsamad pillid. Needsamad tugevad hääled. Eile panid nad kõrtsi põrandale ja seinad värisema, nüüd jälle maapinna Ennu jalge all. Peenikesed hääled venisid tuules vaevalt nähtavate ämblikuvõrkudena, nad mässusid poisikese pea ja südame ümber. Helid tantsisid ohus nagu sääse soojal suvisel õhtul päeva loode eel.

Oi, see on ju seesama koor, mida ta kuulis eile õhtulgi. Nad mängivad Toise rannal, aga helid jooksevad võidu ajades üle vee siia. Aga ilusamini mängivad nad seal, palju kauemini, suurema jõuga, vaheajata.

Neile makstakse vist rohkem. Nad seal ei vaikigi. Võib-olla mängivad õõ otsa, ehk mängivad kogu homse päeva.

Helid tõusid üles, jooksis mööda sõmeraliivalist merele. Hõppas üle vängelt lõhnavate adruhunnikute ja kivi paatide juurde. Kogu oma jõudu kokku võttes lükkas üle paadi vette, võttis lemmendavad aerud ja

ebanormaal ajal jõudis ka vana Tiit sinna.

«Mulle, pois, kuhu sa lähed?» hüüdis vanamees.

«Minu ebameeldiv. Ta käed jäid äkitselt nõrgaks, nii et ta ei saanud jaksanud.

«Kuhu sa lähed minna? Sa olid päeva läbi kodust ära. Kuhu lähed?»

«Lähed sõudis poisike paadiga kaldale.

«Kuhu sa lähed minna?»

«Lähed.»

«Lähed? Mis anna?»

«Mängukoort mängib seal.»

«Kust sa seda tead?»

«Väga hästi.»

«Kust sa tead? Kus kuulsid?»

«Kaldalt.»

«Kuhu vaatad poisikese peale, kes ta ees seisis ja

«Varbaga auku sõmerliiva.

«Minu kuulnud midagi. Toiselt ei või siia kosta mingi

«Hääled. See oli ainult mere kohin.»

«Kust sa kuuli, ütles poisike ja vaatas oma selgete

«Kust sa vanakesele otsa. Niisugused silmad ei valeta.

«Kust sa kuulsid, kuulsid muidugi. Kui ma poisike

«Kust sa kuulsid ka. Kuulsin mitugi korda. Aga nüüd ei

«Muidugi. Aga Toisele ei oleks sul ikka sünninud

«Muidugi on hulk maad ja meri on vahel.»

«Kust sa kahekesi koju minema.

«Kust sa kõneles vanamees. «Sa oled juba kaksteist-

«Kust sa tead vana.» Ta pani käe poisikese pea peale.

«Kust sa tead sooja ja päikesepaistet, aga seda ei ole sul

«Muidugi. Anna olen jouetu, mu rind on sisse vajunud —

«Muidugi ei soojenda. Aga oota, oota!»

Pärtlipäeva aeg on iseäralisemaid rannas. Äkitselt tulevad tormid, tuulehood pühivad nagu suurte kulmu lagudega üle vee ja on rahutu kogu merepind. Seal sinas jääb jälle vaikseks ja päike muudab mere sügavsimseks.

Alaliselt tulevad lained laksudes kaldale, ka siis, kui ilm näib olevat õige vaikne.

Salarahutus paneb vood liikuma ja ühtelugu kostab mere poolt kaugelegi maale tume sügav kohin.

See oli ühel soojal pärtliaegsel öhtul, kui vana Tiit Ennuga kodust läks piki mereranda Kassihambu poole. Päike oli loojas ja taevas asusid üksikud julgemad tähed. Mäelt paistis kõrts. Ta suitsenud, tahmaste klaasidega aknad olid nagu veripunased haiged silmad. Öhtupoolisel taeval kandis tuul hoogsalt üksikuid pilvi nagu vahu-torte.

Oli haudjas ilm.

«Mis su elust siin ikkagi tuleks,» kõneles vanamees. «Mina sind kaitseda ei saa. Lööbki sinu joobnud peaga surnuks, kes see küsib. Mine — mine, võib-olla väljas on i.m armulisem.»

«Kuhu me läheme?» küsis Enn.

«Ole vait, seda saad sa varsti kuulda. Ega meid keegi näinud?»

«Ei ole kedagi.»

«Soe on. Vist hautab vihma,» ütles vanamees kähiseval häälel ja pühkis varrukaga higi. «Jõud mul otsas.»

Kaks suurt adruhunnikut, ja nende vahel oli paat tõmmatud kaldale.

«Siin on paat,» ütles vana Tiit. «Sa pead kodust ära minema.»

«Kuhu?»

«Karta ei ole sul midagi. Keegi ei tule öösel su kallale. Näed, sinnapoole, seal on Kõrgesaare kallas. Sa tead ju?»

«Miks ei tea.»

«Noh, sinna ei ole palju maad. Sa suudad sinna küll sõuda. Tõmba siis paat äärde. Ole öösel paadis. Hommikul mine teed mööda edasi ja küsi teed Kõrgesaare

pooleni. Nüe, anna see kiri sinna ja palu, et see härra sulle antaks. Köster kirjutas selle valmis. Ma olen elus oleo teinud, mille eest ma tasu ei võtnud. Tasugu nüüd sulle. Kas said aru?»

Enn teadis Kõrgesaare randa küll, sest ta oli seal juba olnud.

«Ole küll. Vaata aga, et sa paremale poole ei hoia. Vood ümber neeme suurele merele minna. Tõmba aga vood kätt.»

Enn võttis Tiit poisikese ümbert kinni.

«Ah nae, seal taeva veerul see täht. Kas näed seda tähte?»

«Näen küll.»

«Võta ikka selle tähe poole, otse sinna tähe alla, siis saad öösti. Sealt on mõisa natuke üle versta, umbes nii-ku kui meie külast kordonini. Anna aga kiri härra. Nüüd sa tead.»

«Poleks teadis kõik.»

«Noh, mine siis nüüd peale. Vaata aga, et sa ilusti loe pead, mis ma ütlesin.»

Enn andis poisikese paati ja lükkas sõiduriietist vette.

«Mine aga ilusti, vaata tähte!»

Vanamees istus pehme adruhunniku peale ja vaatas veele järele. Alguses nägi ta midagi mustavat, kuulis ka aerude taktis lööke, aga nüüd ei näinud ta mitte midagi.

«Aga ta vaatas hallide, pooleldi kustunud silmiga ainult veele. Ta vaatas — vaatas...»

Tuul tuli kergesti karates. Tõi lained ülevalt ja viskas veele kaldale, ikka rohkem ja rohkem ära uhtes peenikest lihvitud kivide vahelt. Tuul kargas kõval nõmmel ja painutas kassikäppade käharaid päid ja pani kahilava liivaluha mõõgataolised lehed. Siis puhus ta vanamehe hatul riietest läbi ja pritsis ta nägu soolaste pisaratega.

Vanamees ärkas oma vaatamisest.

Ta ei näinud enam midagi, ta ei kuulnud ka aerude taktis lööke. Kuid tuul oli vali, tahtis teda isegi pikali lüüa adruhunniku peale.

«Ah? Tuul on valjuks läinud?»

Enn vaatas ringi. Lõi silmad taeva poole.

Taevas oli üle tõmmatud musta paksu samblakorraga
«Kus täht on?»

Ta otsis ahnelt, nagu nõdrameelne — ta kiskus oma vanad silmad pärani. Ta vaatas nendega nii, kui ta elus ka kõige pimedamal ja marusemal ööl ei olnud ilmaski otsinud kilget.

Ta otsis tähte.

Mitte midagi ei paistnud. Teda ümbritses pime öö. Taevas oli laskunud merepinnani ja lamas nüüd raskelt vee peal.

Käisid rasked ilid.

«Oh jumal,» ägas vanakese rind. «Mina ise saatsin ta sinna. Kas ei olnud ilmne, et torm tuleb. Ta eksib, eksib... Ta ei pääse Kõrgesaare kaldale. Ta ei näe tähti!»

Vanakese halina mattis valjenev lainete laul.

UUS ÕPETAJA

I

Jana oli koos Pauluse kiriku konvent. Ega teda Pauluse kirikuks kutsutud, see oli ainult pühakoja nimi, mis oli üleval käärkambri ukse kohal. Sinna oli tähtitud talle kivilahvlisse suurte, vaevalt loetavate tähtedega «Pauluse kirik. Jumala auks Anno 1...» Nime all oli veel midagi kirjutatud, arvatavasti mingi sünnisõnn. Aga ei aastanumbrist ega piiblisalmist olnud võimalik aru saada, sest müürsepad olid selle kõik kiriku oma krahvimise ajal matnud lubjakorra alla. Siia-ajale polnud kellelgi meelde tulnud kätt liigutada kiriku puhastamiseks.

Enne kolmekonnas ei olnud neid kuigi palju, kes teadsid kiriku nime. Igal pool, niihästi rahva suus kui ka lühikes kirjus kutsuti teda Juhisaare kirikuks ja mõispeetaja kogudust sellesama nimega.

Pauluse kirik oli saanud niisuguse iselaadilise nime, kuidugi ei teatud seda kindlasti, olgugi et sellele avaldati mitmesuguseid seletusi. Meie ei taha neid seletusi siin esitada, kuna nad siamaale ei ole suutnud ükski teaduslikult osutada tõeks. Ainult jutustame lühelookese, mis rahva suus liigub ja Juhisaare kirikule meelde tuleb selgitab. Olgugi et see on käegakatsutavalt vaevalt tõeline, ometi usub seda praegugi suur hulk koguduse liikmeid.

Vanal ajal katsutud kirikut ehitada mitmele poole, küll ühtele, küll Vihula mäe jalale, aga ehitusega ei saanud kuidagi hakkama. Mis päeval jõutud ehitada,

selle laotanud pahiad vaimud öösi ära. Tulnud ka seda ette, et monel pool ehituse alul öösi vajunud tehtud töö alla. Seal olevat andnud keegi nõu (talle avaldatud seda unes): pandagu paari must härg ja must hobune, laotagi vankrile peale kivikoorem ja lastagu loomad minna omapead. Kus nad jäävad seisma, seal on kiriku ehitamiseks sünnis paik.

Nii ka tehti.

Loomad läinud omapead. Jõudnud teed mööda Kärn jõe äärde, karanud põõsast välja mingi loom. Mis loom see õieti oli, sellest ei saanud keegi aimu. Hobune kohkunud, ajanud püsti ja kiskunud härja teelt kõrvale järsule jõekaldale. Sealsamas kohas teinud jõgi käänu ja sünnitanud saare. Keegi hüüdnud: «Juhi saarele!» Aga enne kui keegi jõudis haaratagi ohjahu, heitnud härg maha ja puurinud sarve maasse. Pärast nähti, et härg oli tõmmanud oma sarvega maakamarasse risti ja see võetudki märguandmiseks õige kiriku ehituspaiga jaoks.

Ja kui seal tööd alati, ei tulnud seda keegi takistama.

See on muidugi muinasjutt, aga Juhisaare kihelkonna rahvas on selle kirikunime seletusega päri ja usub seda lugu tänapäev.

Aga nüüd pöörame tagasi oma jutustuse juurde.

Konvendi koosolekut peeti peretoas. Peretuppa pääsis köögiukse kaudu ja see ruum oli kihelkonna vaimuliku teenijate jaoks. Äripäeval oli peretoas akna all pikk puna-seksvärvitud söögilaud, kus sõid köögitudruk, toatüdruk ja poissmees kutsar. Kubjas oli naisemees ja elas oma leivas. Peale selle oli peretoas veel paar voodit, pikk valge pink ja ahju vastas sein ääres lukustatud leivaküna. Laupäeval ja pühapäeval oli peretuba kihelkonna rahva tarvitada. Laupäeval ootas siin laualekirjutaja järke ja pühapäeviti istusid pingil õpetaja jutule soovijad.

Peretoast viis uks õpetaja kirjutustuppa.

Tänaseks konvendipäevaks oli peretuba tehtud tühjaks. Põrand oli hoolega küüritud puhtaks ja kubjas Mart oli tagasi löönud põrandast väljakulunud naelapead oraldi sealt kohast, kustkaudu õpetaja sammub võormündrihärrega akna alla pandud laua äärde. Akna alla oli seatud kaks kõrge korjuga treitud jalgadega tooli,

ees oli kolm valget pikka pinki. Laual oli tindipott, savars ja mitu poognat valget, siledat paberit. Ahju ülal seinal (köögitudruk Leena voodi kohal) rippus pilt, mis kujutas head karjast, kes hoidis süles pruun-põlast kimara villaga lambatalle. Selle pildi oli proua Lord kinkinud Leenale, millele Kingsepa Jaan, kes Hiiu-nõmme külas tegi puusepatööd, valmistas maarjakasest puid.

Endistel aastatel seisid võormündrid konvendi puhul pöidl. Aga aastat viis tagasi sünnis õnnetus. Paluvere võormünder Jalaka Juhan kukkus koosoleku ajal otse laua pealt maha ja sai niivõrd raskesti häda, et õpetaja-proua pidi andma talle tilku ja hobusega tuli ta viia koju. Aga seda teab, mis häda kargas vanakesele südamesse, aga sellest ajast peale toodi konvendi ajaks peretuppa toolid.

Võormündrid kogunesid köögi ukse ees kivitrepi peal. Vaatunud istusid trepiastmeil ja põletasid piipe. Trepi ülas oli õunapuuaed. Alles hiljuti oli ta valges õiemeres, aga nüüdki jalgteed veel valendasid allalangenud närtunud roosakaist õielehist.

Võormündritel oli teada, et tänasel koosolekul tuleb lähe alla uue õpetaja valimise asi.

«Ega meie ikka teisiti saa,» tähendas Salli valla võormünder Jüri Kuusk. «Te teate ju kõik, mis on koguduse arv, ja selle eest on ometi meie kohus välja astuda.»

Mehed vaatasid enda ette maha.

«See on hea rääkida küll,» tähendas Malla valla võormünder Andrus Arupea. «Aga kuidas sa seda nüüd ütled. Jüri, oled kõige noorem, eks võta see asi oma kätte!»

«Miks siis just minagi?»

«Noh, üks peab ometi otsa lahti tegema,» tähendas Mulla pealt Mart Liiv. «Eks meie aita siis tagant ka.»

«Näh sina, Jüri, ikka. Ega sinul sellest suuvärgist midagi puudu tule.»

Jüri tundis kiitusest meelitust.

«Eks ma või oma sõnad ütelda küll, mis ta siis minule võib teha. Aga ka teie peate siis kõrvalt rääkima. Muidu ma jään üksipäini.»

«Ei, kus nüüd seda,» kinnitasid mitmed.

Ukse vahele ilmus toatüdruk Leena. Kevadine tuulehoog vedas kiiva ta lumivalge põlle ja paiskas otsa ette ta ilusad kollased juuksesalgud.

«Küll on aga vali tuul!» hüüdis tüdruk. «Õpetajahärra käskis teil tuppa tulla.»

Voormündrid tulid peretuppa ja istusid üksteise kõrval valgeile pingele. Esmalt valitses toas taeline vaikus, nii et kuuldusid valjude hoopidena vana seinakella tiksumised. See vana raskete vasknuiadega ja mustunud numbrilauaga kell seisis seal üle koige vanema voormündri mäletatavate aastate. Ikka uhesuguses tempos liikus ta perpendicular kindlal sammul ja parinal kostsid ta tunnilöögid aastaid otsa.

Ta pikad, roostetanud seierid liikusid otse silmanähtavalt.

«Kell kümme pidi algama, aga ega nad veel tule.»

«Küllap läheb neil aega.»

Esiotsa kõneldi poolsosinal.

Nüüd tundis Pati valla voormünder Kotlep Sarapik, kuidas äkitselt tuli kange piibuhimu. Aga siin ei sündinud ometi suitsetada. Ta vaatas ukse poole, aga välja ei sõandanud minna.

Saksad võivad ju tulla igal silmapilgul.

Nüüd surus mees taskus piipu. Ta hoidis piibu keskmise ja nimetissõrme vahel, kuna pöidla ja esimese sõrmega kaane lahti tõstis ja jälle naksatades kinni surus.

Suitsetamishimu vaevas justkui kurjast.

Kõige vanem voormündrite hulgas oli Metsanurga Pärt Kruusakivi. Ta sügavakortsuline pale, lahja, sirge ja terava seljaga tugev nina, kõrge ots, ülestõstetud kulmud ja pikk, juba lumivalgeks läinud habe andsid ta näole aukartustäratava ja mõjuavaldava ilme. Ametivennad pidasid vanast seltsimehest rohkesti lugu, sest tema julges vahetevahel ka konvendil midagi niisugust öelda, mis sakstele just ei näinud meeldivat. Kuid sellegipärast kõneles õpetaja temaga ikkagi aupakkuval toonil ja tuli sedagi ette, et vana Kruusakivi arvamine jäi peale.

Ka teised voormündrid küsisid alati enne Kruusakivilt, mis ta ühest või teisest asjast arvab, ja enamasti leiti, et tema mõtetele ei saa vastu rääkida.

Vastat kolm tagasi soovitas õpetaja Metsanurgast tulla kedagi teist voormündriks, sest vana Kruusakivi on pidanud kõrget auametit juba kolmkümmend aastat ja ta on ta nii hädine, et talle amet raskeks läheb. See oli Metsanurga valla volikogus ka arutusele, aga otsustasid kõik hääled Kruusakivile ja ta jäi uuesti voormündriks.

Tõesti, juba, et vanal Pärt Kruusakivil oli suur kogemus ametivennade hulgas. Oli ta ju kõige vanem voormündritest ja oli tema kandnud kõige raskemat tasket ametit oma õlul. Metsanurga vald oli üheks suurem kolgas kogu laialdase Juhisaare kihelkonna piires. Aga vana Kruusakivi alati õigel ajal kohal, kuhu kutsuti teda ta ametikohused. Ka olid ta ametiajadel korras kirikumaksud õigel ajal makstud ja abielu- ja perekonnad omandatud. Ka kiriku aruandes seisis Metsanurga ametil kaamesel paigal; mingi annetused vaeste paganate, haigete või abikassa heaks, — alati tuli Metsanurgast õige suurem summa.

Tuli juba midagi annad, ütles alati Pärt Kruusakivi, anna siis narri ega ilmaaegu tempe teel Anna ikka nii, et sellest kellelgi kasu.»

Toodi voormündri juurde kokku õpetaja vili, tukkas vana Kruusakivi käe viljavakka, ja kui see oli täis kõlbid, vaatas ta toojale otsa:

Kolka anna oma lojusele, aga kodust too õpetajale pidu viljal!»

Kõige Metsanurga vallast toodud maksuvili läks kirikule alati esimese numbri alla.

Vana Pärt Kruusakivi oli Juhisaare ajaloo läbi elanud ühe ja kurvastuse päevi. Ta mäletas seda tornikella tinnist, nagu oleks see olnud alles eile. See oli pühapäeva hommikul, rahvas oli kiriku ees koos kobaras. Aga metsanurk armuline kasi hoidis ära suurema õnnetuse; tootuks vana naine sai surma. Ka seda teadis ta hästi, et ta oli tegi aastakümnete eest kirikumõisa tuhaks, et ta oli elanud suutsid pääseda puupaljalt. Ka praegune õpetaja, kes oli nüüd lumivalge ja toetus kepi najale, oli vana Pärt Kruusakivi ajal noormees. Metsanurga voormünder Pärt Kruusakivi oli Juhisaare ajaraamat. Ta jutustas heameelega üksikuid juhtumusi Juhisaare koguduse ajaloo ja

osk. s sellejuures kuulajale selgeks teha, kuidas issand oma kogudust armastab, aga sellegipärast teda vahete-vahel kibedasti karistab.

Kuid ometi leidis vanake nüüdse ja endise aja vahel suure vahe maksude tasumiseks anna mitu korda käsku, ja kui sa heidad silma vähe kõrvale, siis on sahvatud kõlkest vilja heale hulka. Olgugi õues tore kanakari, aga õpetajale otsitakse see kõige lahjem: kas tal oli viga lii-vapugus või munes koguni nahkmune. Mine viska heina-leisik päsmri otsa, ikka paar naela kergem, õlekubu sageli seest sasine ja linapeo enamasti ikka hooletult soetud. Kuuled siit ja sealt abielutülidest ja mine heida ette eksinud tüdrukutele ja poistele nende pattu, siis kuu-led, et julgevad sulle isegi vastu haukuda, justkui oleks ka neil mingit õigust.

Millal on tunginud säärane vaim elanikkude hulka, seda ei osanud küll keegi seletada. Ennemalt oli palve-maja alati inimesi täis ja kirikus nägid sageli, kuidas inimesed pühkisid pisaraid. Siis tegid inimestele patud hirmu ja vaeva. Aga näed sa nüüd veel midagi selletaolist! Sa noomi niipalju kui suudad, aga sõnad kaovad kui tuulde. Otse ime, kui näed pisarat isegi vanema inimese põsel. Aga kiriku müüri ääres seisavad noored kobaras koos ja isegi jutluse ajal kuulduv sealt nende jutukõma ja naer.

Võõrmündrid ootasid.

Aeg-ajalt muutus nende pooleldi sosin juba tasaseks kõminaks, aga niipea kui kuskilt kuuldusid sammud, vai-bus kõne. Võõrmündrid silitasid käega üle pikkade juuste, mõnigi kõhatas, ja jäädi siis ootama, ainiti vaa-dates kirjutustoa uksele.

Sammud kadusid.

Türgioad, mis kõõgi-Mari istutas kevadel akna alla rammusa mulla peenrassa, olid juba nõõri mõõda üles roninud ja nende haljad lehed suudlesid õrnalt päevitu-nud ruute. Siit ja sealt lehtede vahelt piilus ka noor punetama lööv õiekene, mis oli nagu noore tütarlapse kirsikarva huul. Lehtede vahelt tungis tuppä päikesekiir, mis maalis valgele põrandale heleda täppe. Kiir otsis üles kulunud halja naelapea ja andis sellele vahel kulla, vahel jälle hõbeda läike. Kiire joomes tantsisid miljardid

tolmukübemed, nagu sääsed suruvad kevadisel õhtul vai-nul magava lambakarja läheduses.

Vürsti tüdisid päikesekiired mängust, nad hulkusid mõõda paremapoolset seina, peatusid veel viivuks akna-lauul ja lahkusid toast.

Kuid õpetaja ja võõrmündrihärä ei tulnud veel.

Lõgistati kirjutustoa kulunud ukse käsirauda. Pikka-misel avati uks ja nähtavale tuli väikese poisikese kollaste lokkldega pea. Võõrmündrite ridadest käis läbi rahutu liikumine: pidid nad austama püstitõusmisega poisikese pead või polnud seda vaja? Nad jäid küll istuma, aga kas oli see nii sünnis kirikumõisa peretoas?

Peagi surus poisike end kõige kehaga ukse vahele ja ta lapsesilmad vaatasid veidi aega imestades karvaste habemetega, pooleldi rasketes tüssijõkkides olevaid talu-mehi. Varsti tõmbus ta tagasi, paugutades langes uks ta järel kinni, ja kuuldus, kuidas ta jooksis vadinal teistesse toadesse.

«Kelle poeg see on?» küsis Pati valla võõrmünder.

«Muidugi õpetajatütre poeg,» vastas Metsanurga Part, sest tema teadis õpetajatütre olevat mehel Kaupsi mõisa rentnikul v. Rosenbergil. Ja sellel Rosenbergil oli ometi mitu last.

2

Juhisaare õpetaja Johan Christian Roth istus Juhisaare võõrmündrihärä, Pati mõisa pärishärä Otto Reinhold v. Ungerniga oma armsamas ruumis. Vähe oli koguduse-liikmete hulgas neid, kelle jalg oli astunud üle selle toa läve. Teistest tubadest oli see ruum lahus, üheainsa uksega, kustkaudu pääsis kirjutustuppa. Ta oli õhtu pool küljes ja aknad käisid rohuaeda. Siia vaiksesse, armsasse ruumi põgenes vaimulik igasuguste ilmlikkude tuulte ja tormide eest ja siin ta leidiski rahu. Tihe viljapuude oks-kate ei lasknud tuppä tungida eredat valgust ja ta rahu-lik hämarus pakkus erutatud hingele alati mõnusat puh-kust. Kui olid kevadised päevad, siis olid õunapuud, kas-lanid, kirsid, kreedid õie-ehtes* ja hommikust õhtuni ei vutkinud lindude lustiline sädistamine. Lilid mänglesid viljapuude ladvus ja kui pudenesid õielehed, siis paisati need sissegi lahtisest aknast.

See tuba oli Johan Christian Rothi elus pühapaik. Siin oli ta palju aastaid kõnelnud oma issandaga ja vististi küll ka mitu korda oli issand siinsamas viibinud tema läheduses.

Aga see oli ka tuba, kuhu ta põgenes peale lõunat, kui oli oma laualt seda võtnud, millega issand oli õnnistanud ta majapidamist, ja unustas uinakus tunniks-poolteiseks kõik maapealsed ja taevalised mured. Ta uinus siis kate-tega seisval pehmel voodil ja rohuaia veerel üle kivide jooksva jõe vulin laulis lõputa unelaulu.

Kui aga tuli õhtu, siis tungisid loojeneva päikese kiired läbi lehestiku tупpa. Need langesid kirjutuslauale, õpetaja luuvalgeile kätele. Jah — lahkumiseks suruvad nad jumalagajatuks kätt. Seal peatub kiir suurel kuld-pitseri-sõrmusel ja peened kiirekiud helgivad sealt laialt. Teisel pool pörkab kiirtevihk tagasi kirjakuivataja kullatud nupult, heidab helki raamatukapi simsul olevale kullatud ristipoodud Kristuse kujule, tõmbab jooni ahju portselan-kahvlitele ja viimaks kustub.

Päike on vajunud paksu Niidinõmme männiku rüppe. Jõuab õhtu ja ligineb öö.

Kui palju on askeldamist ja häälitsemist siis kiriku-mõisa õues. Seal tuleb koju kari ja ees sammuja lehma kaelas lööb kell taktis. Talled kaotavad nagu oma mõistuse, sest nende määgimisel pole otsa. Nad otsivad emasid, et võtta enne ööd udarast veel ometi suutäis rammusat piima. Rahutu on kopliväraval vasikas ja vähematki vahet ei pea ta oma inetus möögimises. Nii näljas ja himukas on ta selle leige jahuvee järele, mida ta ootab kannatamata karjatüdrukult.

Kõik see igaõhtune talitus ja askeldus annab kiriku-mõisa õuepealsele igapäevase, hariliku ja ilmliku näo. Aga siia tупpa see kõik ei ulatu, siia ei ulatu need hääled segama hinge, kes viibib oma issandaga.

Ja siit toakesest paistis valgus sageli südaööni ja vahel veel kauemini.

Siin toas elas õpetaja Rothi ja kogu Juhisaare kihelkonna minevik. Õpetaja Roth tõstis oma silmad seinal rippuvale naisterahvapildile, mis oli küll veidi luitunud, aga kelle silmist paistis siiski lahke, elurõõmus vaade. Jah, see oli siis, kui soontes voolas veel noor, kuum veri

kui huuled oskasid otsida huuli ja sosistada magusaid mõtlustussõnu. Nagu kaugel unenäona kajastusid need pölevad ja tunnid ja praegugi oli nii lõbus hetkeks sõita sinna kaugemale õnnesaarele. Aga nüüd oli see inimene juba vanemgi hauas ja rist kalmul oli roostetanud. Juba aastad oli õpetaja Roth nikutanud talle peaga ja mõelnud mõtlemisi: «Mathilde, arvan, et sul ei ole vaja enam kaua elada. Küllap tulen peagi.» Ainus pilk pildile ja kogu tema elu aga seisis ta ees lahtise raamatuna.

Aga seal need kolm asja — see oli tükk Juhisaare kihelkonna ajalugu. See oli sel päeval, kui ta pühitses oma 25-aastast ametijuubelit. Kogudus tõi siidist kirikukoori, kihelkonna mõisnikud kallihinnalise lauakella ja talle ülemvalitsus ülekullatud Kristuse kuja ristisambas. Neile kolmele kõrgeväärtuslikule annetusele oli õpetaja Roth määranud sündsad kohad peale oma surma: siidist tубa jäägu katteks ta mullast majale, poeg, kes oli naa-lik kihelkonnas mõisaomanik ja selle koguduse vöör-ondrihärä, pärigu kell, aga Kristuse ristikuju?

See jäägu Juhisaarele.
Kellele?

Õpetaja Rothi teine poeg Kurt Roth oli vaimulik. Ja ta oleks küll pojal sündsam kui siin. Ta ehitagu seda tубa, mis isa on rajanud kogu oma pika elu vältel. Ja ta anna ristilöödu peale toetagu temagi oma töö. Ja siis peab juba ristikuju jääma siiasamasse.

Õpetaja Johan Christian Roth oli vana 73 aastat ja hõrkund. Ta hõredad juuksed kõrvade ääres olid lumised, niisama ka habe ja ta lahjapõime pale täis olid kortse. Tugev keha oli vajunud küüru ja kui ta oli laualt raamatu, siis värisid ta valged, veretud käed.

Alati vestihallid, terasläikega silmad vaatasid teravalt ja tungivalt. Seda teati, et need näevad läbi inimese keha ja otsivad üles patu sügavaist südame kurdudest. Ta suu puhul helkis ta palgeile nõrk puna ja siis surus ta kiiresti sõrmed kokku peopesades. Sellejuures kuul-
ti sõrmede liikmeis tasane krudin, sest ta kondid olid kokku pahtunud raske tööga.

Õpetaja Roth kinnitas, et ta oleks võinud pühitseda oma 50-aastast ametijuubelit, kuid noores eas raisa-

nud ta mitu aastat kooliõpetaja-ameti peale. Just vöör-minder Otto Reinhold von Ungerni isaga tutvumine jultatamulki tema Juhisaare hingekarjaseks. Vana Un-gerni ja õpetaja Roth olid eluaegsed sõbrad ja peale isa surma ei katkenud sõprusesidemed õpetaja ja pojagi vahel.

Oligi gi et ta vabalt ei saanud kõnelda maakeeles, mis tegi tal jutlusepidamisel maakogudusele teatud raskusi, oli tal ometi küllalt teisi omadusi, mis tõstsid ta kõrge vaimaliku ülemuse silmas väga lugupeetud vaimulikkude hulka.

Vöörmündrihärri von Ungern oli rikkast, põlisest soost, sest Pati mõisa piirid olid laialdasemad kogu Juhisaare kihelkonnas. Ta silmad vaatasid kõrgi iseteadvusega ja ta näonahk oli põlenud päikese ja tuulte käes pruuniks. «Meie ei ole toalinud,» tähendas parun, «vaid peame alati väljas olema. Kirjutuslaua taga istudes, seal võib inimene pidada endal siidpehmed käed.»

Teda peeti kogu Juhisaare kihe konnas kõige suuremaks mõisnikuks ja kirikuasja juhtimine oli Pati Ungrute käes vististi kolmat põlve.

«Sellest ei või juttugi olla,» kõneles v. Ungern, koputades sigarituhka hobuseratukujulisse hõbedast tuha-toosi, «et teie oma viimased päevad tahaksite kuskil mujal mööda saata. Teie jääte Juhisaarele oma surmatun-nini. See on arusaadav, et kirikuteenistus käib teil üle jõu. Aga abiline võib kõik need talitused väga hästi võtta enda peale. Teie jääte Juhisaare õpetajaks edasi.»

«Röömustan väga, kuuldes neid sõnu teie suust,» ütles õpetaja Roth. «Kahekordselt on mul hea meel, et nad tulevad vee selle saust, kes mu parema sobra poeg. Aga...»

«Ei, selles asjas on kõik kihelkonna mõisnikud minuga ühel arvamisel,» tähendas v. Ungern vahele.

«Ma usun seda,» kõneles õpetaja Roth, «aga ma ei talia teie eest ka midagi salata. Mina tean seda väga hästi, et viimasel ajal seal nende hulgas on inimesi, kes teevad minu vastu, või õigem mu poja vastu kihutus-tööd.»

«Kurdi vastu?»

«Jüst nii. Minu poeg on nüüd olnud paar kuud minul

abiks ja juba karta nad, et ta jääbki siia, esiotsa abi-
... aga pärast päriselt Juhisaare õpetajaks.»

«Võib ju olla, et on neid, aga mis tähendus sellel siis v. Ungern. «Kas nemad siis tulevad sellele
... teie teadkima, keda abiliseks valitakse»

«Ma ei tea seda, aga minule on ustavad inimesed ette
... öelnud, et nad tahta eesti soost õpetajat.»

Von Ungern hakkas naerma.

«Ka minu kõrvu on midagi selletaolist puutunud, aga
... ei anna sellele ometi mingit tähendust. Küllap
... Juba täna panen ma ette, et Kurt valitaks Juhisaare
... õpetaja abiks, ja ma ei usu, et sealt nende hulgast
... keegi peaks sõna vastu kõnelema.»

Õpetaja Roth ei lausunud selle peale sõnagi, kuid ta
... vabis ainiti laes. Näis, et ta mingi asja üle sügavasti
... motleb.

«See oleks ju väga kena, kui see nii jääks. Ma pean
... tean, naaksin rõõmuga, et mu poeg asuks edaspidi mu
... meele. Aga ometi täidab mu südant kurbus. Miks on
... nii? Kust on pärit rahulolematus? Kas pole ma kogu
... elakümneid neid manitsenud ja vahel küllalt valjusti
... öelnud! Alati olen ma neile meelde tuletanud jumala
... teie kuulge ülemate sõna ja olge allaheitlikud oma
... meenale! Aga mis me nüüd sageli kuuleme? Kust on
... saanud selle vastupanija vaimu? Ma tean, neil käi-
... vahed — kirikumõisa kaudu ei lase ma neid küll
... tulla — ja sealt nad loevad, et neil olla siin ja
... oma õigused. Mina ei saa aru, miks issand laseb
... teeksitada rahvast, teda hukutada õigelt teelt ja talle
... eluesse panna kurje tahtmisi ja mõtteid.»

«See olevat ajavaim,» tähendas v. Ungern. «Ma ütlen,
... teie meele hulgas on isikuid, kes niisuguseid nähtusi põh-
... davad ja vabandavad eespool-nimetatud ütlusega.»

«Võib ju olla, aga mina niisugust ajavaimu ei mõista.
... Ma arvan, et niisugused mõtted on kurjast antud. Võib
... et minulgi on sellejuures omajagu suudi, sest saan
... aru, olen viimaseil aastail ehk jäänud nõrgaks.»

«Ma ei usu seda, sest niisugused mõtted pole ainult
... Juhisaarel.»

«Võib ju olla, aga ometi tean ma seda, et see ennist
... öeldud nii. Võib-olla pani issand ennemalt mulle suhu

lühisemaad sõnad, võib-olla nägid mu silmad sel ajal rohkem ja ma staatsin põhjalikumalt juba idas havitada, mis teesid olevat kurjast. Aga nüüd — nüüd lõõvad mu viljaväljal ohakad ja umbrohi siin ja seal lokkama ja ma ei saa seda välja kitskuda.»

Õpetaja Rothi käed langesid nõrgalt põlvile.

See vana inimene sai aru oma jõuetusest.

«Rahustuge,» kõneles v. Ungern. «Usun, teie pitk on liiga pessimistlik. Usun, et kõik veel hästi läheb, nii läheb, nagu me seda oleme kavatsenud. Arvan, et kihelkonna mõisnikkude toetus on enam väärt kui see väike rahulolematuse sear al. Pealegi ei tea nad ju isegi, mida õieti tahavad. Neil on seal peas kõik segane ja udune. Loodan, et korda läheb seda udu peletada mõne mõjuva sõnaga. Aga —» von Ungern tõmbas taskust kuldmüri, «kell on juba varsti üks. Peame küll minema.»

«Annaks jumal,» sosistasid õpetaja Roti huuled

Mehed tõusid ja astusid peretuppa.

3

Kauasel ootamisel tõusis võormündrite hulgas esialgne tasane jutt valjuks kõnekõminaks. Jutt keerles õpetaja abilise valimise ümber, mis teati olevat tänase päevakorra peapunktiks.

«See on ju kindel, et vana õpetaja kuigi kaua enam ametit ei suuda pidada. Ta hää on ju nii tasane, et ei kosta enam esimeste pinkideni. Oma jalaga ei suuda ta kiriku tullagi ja viina loksutab karikast maha.»

«Mis seda kõnelda, eks ole teine ea otsas.»

«Ta sai küünlakuts seitsekümmend kolm täis,» tähendas Metsanurga Pärt.

«Seda ma tean. Ja ega ta meie moodi tugeva luuga ole eluagaski olnud.»

«Täna ikka tuleb abilise valimine. Selleks panevad nad muidugi Kurdi ette.»

«Keda sa siis veel mõtled! Ega ta muidu siis siia tulnud.»

«Igatahes tean mina seda, et see va õpetaja väga soovib poega omaile abiliseks.»

«Lullap see nii on, sest kus see parem koht siis oleks,» ütles Andrus Arusaun Järve vallast. «Aga mis meie kolita ütleme?»

«Mis sa moistad ütelda.»

«Noh, peaksime ikka mõistma ka. Kas ta ei tea siis, kihelkonna rahvas kõneleb.»

«Miks ei tea, aga või see nüüd meie otsustada.»

«Kui see meie otsustada ei ole, milleks meid siis siia kuti. Poleks ju vajagi läinud.»

«Ma arvan, et ka meil on ikka sõna kõnelda,» arvas valla Andrus. «Igatahes peame siin ka seda ette tooma, rahvas tahab. See noorhärja Kurt ei oska ju meie ütle. Olete ju ise ta jutlust kuulnud.»

«Miks me pole,» vastasid mitmed.

«See on ju kõik õige, mis sa, Andrus, kõneled. Aga kes meist midagi ütleb?»

«Kes see ütleb? Kuidas mina seda tean.»

«Kui see asi on.»

«Huule, Andrus, ütle sina ära,» panid ette paar meest. «Ega nüüd kõigil küll sünni korruga kõnelda. Ja mis sul on. Teil seal Mallal renthärja sees ja ega see ka nii-öelda ei astust suurt hooli. Sul pole karta midagi.»

«Miks siis just mina?»

«Noh, kui midagi tahetakse ütelda, siis on hea, kui üks teeb,» kõneles nüüd ka vana Kruusakivi. «Ega ei küll sünni segamisi kõnelda. Ka mina arvan, et ikka seda ette tooma, mis rahvas räägib.»

«Kas poleks parem, kui sa, vanaisa, ise ütleksid,» tähendas Andrus Kruusakivile. «Sinule nad juba silmilt lausa.»

«Ütle jah sina,» tähendasid mitmed. «Ega sul ole midagi karta.»

«Ma ma voi ütelda küll. Ka mina pole Kurdiga rahul,» arvan, temast ei saa niisugust õpetajat kui see on. Juhisaarel olema. Te teate, mu väimees elab Lahu kihelkonnas. Olen ka sealse õpetajaga tuttav. Noor herra aga hoopis teistsugune inimene. Ranval on narisev. Igatahes omajagu õigust. Oli vana, mis oli, ta oli vana elaja, aga uuega on teine asi.»

«See on sulatõsi. Kui sa kõneled, eks ka meie löö ääri,» ütles vana. «Sina tee aga ots lahti!»

«Ega see asi ole sugugi ikka nõnda, nagu arvatakse. Ajad on muutunud. Nüüd ei või saksad üksipäini õpetaja ametisse panna, sest ka talurahvas maksab talle palka. Olla se la ka mujal ette tulnud ja talurahvas võitnudki. Kui maakogudus teab kedagi kutsuda, kes on kõik oma eksamid ära teinud, ega siis saksa kogudus või midagi teinud.»

«Armas vend, ega meil maksa tüli peale minna,» rahustas Kruusakivi kõnelejat.

«Seda mitte, aga ega oma õigust ka maksa käest anda. Näituseks ka seal Linnapea kihelkonnas valiti õpetaja, olla kuskilt Virumaalt pärit, päris talupoja laps. Kantslik kõneleb just niisama nagu meie kõik. Möisnikud olnud esmalt vastu küll, aga mehel kõik kirjad korras, ega ole teha midagi.»

«Mis sa seda asja nii kaugelt lähed rääkima. Eks pidanud ju kevadel Kõõts siinsamas jutlust. Mis sellel viga oli, ega paremini oskaks ometi keegi kõnelda. Ja ma usun, Kõõts tuleks heameelega siia, kui aga peaks kutsumata.»

«Ei tea, kus ta praegu õieti on?»

«Olin alles hiljuti ta lallega, vana kellamehe Toomaga koos. Ta nimetas küll, kus on, olla abiliseks, aga mu pea oskab nüüd neid nimesid kinni pidada! Ka vanamees arvas, et tuleks küll. Ja miks siis siia ei tuleks! Kus see parem koht siis veel on?»

«Imelik see Kõõtsi asi,» kõneles Kruusakivi. «Eks ma tundnud ta isa küll. Aga läks juba poisikesest peast siit ära ja nüüd on poeg kirikhärra.»

«Noh, miks ei ole siis. See on ju teada, et vana Kõõts kord olnud Paide ligidal kõrtsmikuks. Ju ta seal ikka midagi kogus. Pärast olnud teisel Tartus või kuskil mujal kena nahaparkali-töökoda. Teine poeg olla ju Venemaal kohtunikuks või komissariks.»

«Küllap tal ikka jõadu oli, et lapsed jaksas ära kooli tunda.»

Kõõtsi jutlus oli Juhisaarel suureks sündmuseks. Seda mäletas veel nüüdki igamees ja sellest kõneldi sageli. Öeldi mitmed lausedki, mis olevat olnud ta jutluses. Kui das täiskiilutud kirik kuulas, ei kõhatamistki. Kuuldus isegi kärbse poristamine aknaraudul.

mis tuli selle noormehes suust, polnud poolestki pinnalasõna, mis oli kuulnud Juhisaare kantslist aastamööd. Tekkis arusaamine, nagu oleks neid joodetud maale niisugusest riistast, mille ääre ümber huuled ei ole, nii et laheb kaduma suurem osa kallist joogist. See noormees andis neile kibuvärest, andis õhukese-õhukese kruusiga, nii et kaduma ei läinud tilkagi. See meeldi jook, see uus toidus, mis tema jagas, oli hingele kergendav ja kosutav.

Enne juttu lõppes, tunti kahju, et see käest kadus. Noor-õpetaja oli kogu kirikutäie rahvast jaksanud võtta käekõr-õpetaja ja teda talutanud niisuguseid teesid ja radu, mida ta ei teinud mitte enne käinud. Ja kui huvitavad, iseäralised need need teed, mida näitas neile oma jutluses Kõõts. Tõesti siis liikus kirikuliste hulgas ümber lause: «Oleks ka meil niisugune õpetaja!»

Ja kui pärast teatavaks sai, et vanale Rothile valitakse õpetaja, siis tekkisid kohe kaheksugused arvamised.

«Tulgu abiõpetajaks Kõõts, ei keegi muu,» ütlesid ühed. «Pärast vana õpetaja ameti täitsa maha paneb, eks ta ole siis Juhisaarele päris õpetajaks. Oma kihelkonna jaoks ka, eks see oleks üsna sünnis.»

Mistariis siis abiõpetajaks,» kõnelesid teised. «Ega Roth ometi midagi enam jaks, on ju teine juba valitud. Läheb armuadra peale ja elab edasi, ega tal vaja ole. Kauaks siis temal enam elupäevi. Eks Kõõts tuleks ka siia kohe päris õpetajaks.»

Muidugi olid need ainult soovid ja kellelgi polnud mõtet, missuguseid samme peaks astuma nende soovide tähtsustamiseks.

Kuuldus samme kirjutustoas. Harjunud käsi avas ukse ja astus Juhisaare õpetaja Roth kihelkonna võõrmündrihärä v. Ungerniga.

Võõrmündrid tõusid püsti.

Õpetaja pani ukse kinni, astus võõrmündrite juurde ja tõstis neid kättpidi. Von Ungern nikutas kergesti pea, astus akna alla, heitis pilgu üle ja istus siis laua taga seisvale toolile.

Õpetaja koosolek algas laulu ja palvega.

Õpetaja palves pööras Roth iseäralise tungiga issanda poole, et ta annaks oma rahvale alati tõsist tundmist

ja aadlikk... meelt. Võimsalt hüüdis ta, et issand poeaks... inimeste meeled nende poolt, kes püüa... segada mõtteid ja ära pöörata südamed õigelt teelt.

«Nagu vanast Jakob hoidis kinni sinust, issand, nii tahame ka meie sinust kinni pidada. Sinu abi on meile hädasti vaja, sest käivad ringi need, kes eksitavad rahvast sinu õigetelt teedelt. Issand, karista ise oma õiguse viitsaga neid, kes ei taha kuulda sinu kärke. Sina anna ise oma koguduse karjastele jõudu ja valgusta ka neid oma vaimuga, keda oled kutsunud oma pühakoja ja koguduse teenistusse. Anna neile alati selget mõistust, et nad suudavad seista kõikide pahade asjade ja kurjuse vastu, mis vaenlane külvab inimeste südamesse. Lase, issand, tulla ikka karjaseid oma kogudusele nende hulgast, kes juba aastate kaupa on kogunud lambaid su rohumaadele...»

Palve lõppedes ja juba palve ajal tõusis võõrmündritel tunne, et vana õpetaja polnud ennemalt ilmaski nii palunud. Nad ei suutnud küll kõikidest sõnadest saada täitsa aru, aga ometi aias pea igaüks, et õpetaja palus issand, karista vastupanijat ja sõnakuulmatut vaimu. Suur süü on see issanda ees, kui talurahvas peaks midagi niisugust tahtma ja soovima, mis ei käiks kokku mõisavanemate tahtmisega. See arusaamine mõjus mitmesse niivõrd masendavalt, et ei julgetud õpetaja ja võõrmündrihärja poole vaadatagi. Ja kui nüüd meelde tuli see Kõõtsi asi, siis tundsid pea kõik, kuidas julgus väibus ja selle noormehe kuju taganes ikka kaugemale ja kaugemale. Ütles ju õpetaja küllalt selge sõnaga: issand, anna karjaseid ikka nende hulgast, kes on hoidnud su karja aastate kaupa. Aga eks olnud noor Kõõts ometi talupoja poeg, nende eneste sarnane, ta isa oli siinsamas sündinud. Tema ei kõlbagi siis õpetajaks.

Ja kuidas saab siis teha temast veel juttu?

Võõrmündrihärja v. Ungern kuulas palvet istudes, kuna võõrmündrid pinkide vahele põlvili laskusid puhtale valgele põrandale. Von Ungern oli palvega rahul. Palve lõppedes heitis ta pilgu üle võõrmündrite ja see pilk kõneles: «Nüüd kuulsite, mida tuleb paluda. Arvan, et sellest aru saite.»

Õpetaja Roth ise oli oma palvega rahul. Ta teadis oma käest, omast jõust ei jaksa mina midagi. See oli issand, kes pani minule suhu need sõnad.

Ikka palve ajas tal üles palava ja väsitas teda.

Ta puhkas veidi aega.

Andes päevakorrale, võeti esmalt käsile väikesed jooksvad asjad. Mõnelt poolt oli alles toomata õpetaja palgavili, teiselt jälle karjalauda katuse õled ja kolmandal tegemata künnipäevad.

«Armsad võõrmündrid, teie peate ometi oma ametis olema truud ja hoolsad, sest muidu ei saa pidada kirikumeest majapidamist korras. Teie olete ise peremehed ja ma usun, ka teie ei salli oma majapidamises lohakat teoda. Seda pidage meeles, et kõik kiriku käsud täide-
laks.»

Von Ungerni sõnad olid kindlad ja käskivad.

«Eks saa ikka käskusid antud küll,» kõneles Malla Andrus, «aga ega nad jookse neid kohe täitma. Omal ka... ja toimetamist, ega saa ka alati uuesti joosta.»

«Sa ei tohi mitte nõnda kõnelda,» tähendas v. Ungern. «Kui sind on valitud niisuguse suure aurikka ameti peale, kui oled selle ise vastu võtnud, siis pead ka oma kohused täitma.»

«Manitse neid jumala sõnaga, armas Andrus,» tähendas õpetaja. «Teie kohus on seista alati oma issanda teenistuses ja tema küsib ka teie käest vastust. Ta on teile seadnud minule abiliseks ja meie töö peab käima...»

Näituseks on Völlapea vallas,» (õpetaja vaatas märkijutatud lehelt) «kolmel või viiel peremehel mõnel lühel aastal maksud tasumata. Ma usun, armas Jüri, sa oled küllalt hoolas olnud.»

«Ma olen küll rääkinud,» vastas punase habemega Jüri kondiga mees. «Lubavad küll, aga ütlevad: tee... lahes — ei ole.»

«Ja nüüd niisuguse loriga tule,» tähendas v. Ungern. «Maksud peavad nad õiendama. Kui nad seda ülpäevaks ei tee, siis — ütle neile, antakse nad kohtu...»

«Eks ma seda ütle küll,» tähendas Jüri ja istus oma kohale.

Apn istudes liikusid ta huuled. Talle tuli meelde kodu-

külla, see kõige vaesem paepealne nurk Juhisaare kihelkonnas. Mitmel on seal praegu pealt otsas katused ja mis tilk taevast tuleb, see kaela kukub. Kevadel oli põhunälg. Esmalt söödeti lahjadele loomadele küünide katu-
ed. Nende lõppedes sõid loomad ära ka suitsunud ja tolmunud toakatuse õled. Aga ka tänava polnud lootud, et neid auke kuidagi saaks katta, sest kuiv pani rukki kinni, paljas kihu paepealsel põllul. Tuleb talv, tuisk loobib lakka lund ja pisikesed lapsed konutavad kadaka vinguga täidetud toas.

Nad jäävad haigeks, kaebavad valu kaelas ja rinnus ja peagi kõhivad nii kinniselt, nagu löödaks neile rinnus terava kirvega haavu. Varsti kuulduvad koiduajal juba haamrilöögid ja valmib valgeist laudadest puusärk. Isa silmist ei veere pisarad, vaid sealt vaatab tume valu. Ega see ole siis esimene puusärk, mis valmis siin peres, sündimine ja suremine — need vahelduvad sageli. Nüüd astub seesama õpetaja puusärgi äärde ja ta oskab öelda, et need, kes panevad selle muulase keha täna hauda, olevat õnnelikud inimesed. See, kes oli nende südamele armas, on pääsnud maailma vaevast, ja kas võivad soovida vanemad veel paremat. Aga ometi pöörab võimalik veel teise lehe ja seal seisab üleval: küllap issand karistab ka vanemaid nende pattude pärast. Ja patte, neid on ju igal sammul ja pattude hulka käivad ka võlgned kirikumaksud.

Kiirelt ütles Võlapea vöormündri mõte niisuguste asjade hulgas. Aga mis sinna teha, nii oli see ilmakord ja teistsugusena polnud see mõeldavgi.

Varsti jõuti väikeste asjadega, mis puudutasid kiriku mõisa majapidamist, läbi, aga konvent polnud sellega veel lõppenud.

Õpetaja Roth otsis oma jutule algust ja ta hakkas kaugelt peale. Ta tuletas meelde aegu, kus ta oli noorelt tulnud Juhisaarele ja kogu oma elu siin andnud issandi teenistusele ja armsa koguduse juhtimisele. Vähe on see koguduses neid veel järel, kelle pea peale poleks ta pannud oma käsi õnnistamiseks olgu ristimise, leeritamise või laulatamise ajal. Aga nüüd on ta jäänud vanaks ja tunneb, et ei jaksa issanda viinamäel teha tööd, nagu seda issand tema käest nõuab. Iseäranis viimasel ajal

havad rahva eksitajad nagu ussid, aga tema ei suuda enam jumalasõna keppi ja purustada nende päid.

Üks kõnest leidis ta kord-korralt rohkem vaimustust ja ta hää muutus hoogsaks.

Milmed teie hulgast, armsad vöormündrid, on olnud minu minuga ühes valvamas, et kurat ei saaks maabrohtu nisu hulka. Ma pean tunnistama, et teie hulgast on täitnud oma kolust truusti ja omandanud taita minu kaske ja nõudmisi. Aga viimast on paharet väga tegev ja ta vastu peab issanda maailma valvamas olema alati tugev jõud. Sellepärast olen mina ka kirikuvalitsuse poole ja palusin, et saaksite abiliselt tubli noor jõud. Minu palvet voeti vastu ja sellepärast kutsusimegi teid, mu armsad vöormündrid, täna kokku, et selle asja üle läbi rääkida. Valgustagu armas issand siis ise teie mõistust selleks suuks ülesandeks.»

Õpetaja vaikides võttis v. Ungern sõna.

Armsad vöormündrid, mina ei räägi teile palju. Teie õpetajad on halvad. Sellepärast tahame meie panna teie õpetajale ka niisuguse abilise, keda meie olemasoleva katsunud ja kellest meie teame, et ta selle ameti peale kõlbab. See noormees on meie vana armsa õpetaja noorhärja Kurt, kelle jutlust olete juba kuulnud ja illega te muidugi ka väga rahul olete.»

Vöormündrid vaikisid.

See oli ometi õige, mis kõneles õpetaja Roth. Kas polnud terve noorem põlv tema ristitud, tema õnnistatud õpupühal. Kas polnud ta aastakümneid igal pühapäeval olnud, kus ta valjusti noomis, sõitles, tõreles. Kas ei olnud ta pilk alati üle laialdase kihelkonna piiride, nii et ta halb tegu ei jäänud tema poolt tähele panemata. Ta peab lugeda üles kalme niihästi vanal kui uuel maailmal. Kõiki neid, kes nende al. puhkavad, oli tema olnud selle õige ja tõsise jumalasõnaga. Eks vanemad ei ole mäletanud aegu, kus ta oli alles noor, siis arvas ta, et sõna üksi ei aita, vaid võttis isegi appi teo. Ta lahuvõre noored tegid üles kiige ja sealt kostis kogu see oo poiste ja tüdrukute kilamine, siis kutsus õpetaja Roth enesega talitaja ja veel paar vanemat tõsist meest.

«See kõik viib noored inimesed hukka ja õõ läbi patulõbu tagaajamine äratav inimesed lihahimule. Seda ei või ma lubada, sest see on ka kuradi tööriist. Raiuge sambad puruks!»

Ja mehed raiusid puruks sambad ja aisad, lõhkusid ära põhilaua ja need pooleksrajutud kiigesambad seisis seal aastate kaupa.

See oli aeg, kus õpetaja Roth suutis võimsalt hoida oma karja koos.

Aga viimastel aastatel oli midagi nagu vargselt hulinud kihelkonda, mida esmalt õieti ei märgatud, ei teatud, kust see tuleb, aga leiti siin ja seal, et ta on. Kuuldi märkusi õpetaja Rotni kohta, mis püüdsid tõendada, nagu oleks ta inimene, kes ainult oma leiva pärast kohta peab. Oli isegi neid, kes julgusid ütelda, et õpetaja Roth on pannud kammitssasse Juhisaare vaimlise elu ja tema polla muud kui mõisnikkude käsilane. Ei võetud sugugi arvesse kogu ta elutööd. Kuigi seda tuletati meelde, siis oli neid, kes selle üle aina irvitasid. Mõistagi, et väga südamega ja jumalakartlikud inimesed siisuguste mõtteavaldustega ei ühinenud ja vahel astuti ägedasti vastu siisugustele koristamatutele suudele.

Aga ikkagi säärase meeleavaldus oli nagu laud ja see lagunes kiirelt edasi kogu kihelkonna piires.

Aga ka need, kes kõiki Rotni suuri teeneid Juhisaarel tunnustasid, ei leidnud siiski oma südames talle poole hoidu. Oleks ometi kordagi maitsnud südames tunnet, mis oleks selle mehe kuju toonud hoopis lähedale. Olgugi et teda oli nähtud aastakümneid, jai ta inimestest ikka kaugele ja isegi vöormündrid, kes temaga sageli puutusid kokku, tundsid alati rahutust südames, astudes nende hallide teravate pilkude ette.

Vöormündrid tundsid, et nüüdki oleks midagi õpetaja ja v. Ungerni kõne peale öelda. Aga mida? Ei ühelgi olnud ühtegi lauset keeleotsas, mida sünniks avalikustada. Mõtteid oli küllalt peas, aga need jooksis laiali mitmesse harusse. Ometi olid nad otsustanud midagi ütelda, oli ju neile ka väljastpoolt ette pandud öelda, aga nüüd olid need kõik käest kadunud. Otse tundus suurt häda südameis, et see kõik nõnda läheb.

Õpetaja Roth ja vöormündrihärja v. Ungern ootasid üksteist. Von Ungerni näppude vahel oli kullast uuri-õõ, mis pahemale põlvele visatud parem jalg kõikus õige poolel.

«Nagu näha, armsad vöormündrid,» algas v. Ungern, «pole ka teil selle vastu midagi. Mina näen, teie olete mõeldlikud inimesed ja saate väga hästi aru, et meie õpetajahärral on abi vaja. Ja kes oleks siis küll parem abiline kui ta poeg, noorhärja Kurt, kes siin-kiitumõisas üles kasvanud ja keda te kõik olete teada saanud. Palun, armas õpetajahärja, pange see teile kirja, et teie abiliseks jääb teie poeg Kurt ja et Juhisaare kihelkonna konvent on selle täna nõnda otsustanud. Pärast kirjutate teie sellele siis nimed alla.»

Kurt kuuldi vöormündrite hulgas sosinat:

«Puh, sa pidid ju rääkima. Eks sa räägi siis ruttu teile ennemini, kui kiri valmis!»

Vanana Pärt Kruusakivi istus otse kivistunult.

Tema langes oli midagi, ta oleks tahtnud ütelda, aga tema nagu suruti kinni ta suu. Mis tal ütelda siis ongi! Tema mõeldud see ju õige, mis seal esmalt palves paluti ja see ei kõneldi. Kuidas saab ta selle vastu rääkida. Ta oleks nagu oleks ära lahkunud, jättes teda sinna istuma ja mõtelda, ilma arusaamisvõimeta.

«Eks ütle siis sina, Andrus,» sosistasid teised Malla valla vöormündritele. «Sa ju ise lubasidki. Eks sa ütelnud kommuikul Naarimaa kõrtsis: «Kui kõik vaikivad, mina olen...»»

Mis sa siis kardad,» sosistasid teisel pool istujad. «Tul seal Mallal renthärja sees, tema neist asjadest ei tundu. Sul koht välja maksetud, mis nad võivad teha.»

Õpetaja kirjutas protokoll. Sulg jooksis krabinal üle laua.

Andruse enesetunne ärkas suurejõuliselt. Olgugi et ta tema ei saanud oma mõtteid korraldada, aga sellest sai ta aru, et ikka tuleb rääkida. Tema oli Naarimaal luupoolsest lasknud sõna kukkuda, et tema kõneleb Kurdi vastu ja paneb otsekohe Kõõtsi abiliseks ette. Ja nüüd tuleb see kõne muidugi laiali mööda kihelkonda. Aga kui ta nüüd vaikib nagu kala, kus siis pärast selle naeru

Andrus tõusis püsti.
Kuid seda ei pannud tähele ei õpetaja Roth ega vöör-
mündrihärä v. Ungern.

Andrus kõhatas.

Vöörmündrihärä v. Ungern vaatas ta poole.

Von Ungerni kulmule tekkis sügav korts. Ta pahem
jalg, mis oli visatud paremale põlvele, kõikus nüüd õige
hooga.

«Kas sina tahad midagi ütelda?» küsis v. Ungern.
«Ons see mõni hädaline asi?»

«Aulikud härrad,» ütles Andrus, aga siin tuli juba
takistus. Ilma et ta oleks suutnud hoida, kompsis tuge-
vasti põlvega vastu pinki.

«Mis sa tahtsid kõnelda, armas Andrus?» küsis õpe-
taja Roth, kes jättis kirjutamise seisma ja vaatas ainiti
Andrusele otsa.

«Ütle ometi!» sosistati pahemalt poolt.

«Muidugi austab kogudus vana õpetajahärrat, aga
ma tean, olen kuulnud, et räägitakse ühes ja teises
kohas...»

«Ütle, mida räägitakse,» küsis v. Ungern teravalt.

«Räägitakse, keda kogudus tahab uueks õpetajaks.»

«Uueks õpetajaks, ütled sa, armas Andrus,» kõneles
õpetaja Roth. «Ega mina siis täna ometi ametist ara-
astu. Meil oli siin jutt amalt abilisest. Ma jään, armsad
vöörmündrid, edasi teie õpetajaks.»

«Ega mina ka seda asja räägi,» sõnas Andrus juba jul-
gemalt, sest ta tundis, et peas lõi selgemaks. «Mina ju
ütlengi sellest abilisest.»

«Abilisest ikka muidugi,» ruttas ka keegi teine vöör-
münder. «Eks vana õpetajahärä jää ikka.»

«Armsad vöörmündrid,» kõneles õpetaja Roth edasi.
«Nähtavasti ei saa teie sellest asjast aru. Eks mul ole
ometi õigus seda võtta abiliseks, keda tahan ja keda
kõrge kiriku ülemus selleks sündsaks arvab. Selle vastu
ei peaks ometi kellelgi midagi olema.»

Nüüd oli juba jutt sehest asjast pääsnud veerema ja
vöörmündritest tundsid nii mitmed keelel midagi kerki-
vat. Ka Andrus tundis olevat oma südame üsna rahuliku
ja ta hääles ei tundunudki suuremat kõikumist, kui ta
sõnas:

«Nii see küll on, aulikud härrad, aga eks meie arva-
da seda rääkida, mis kihelkonna rahvas isekeskis kõneleb.
Ma ei ütle polegi muud juttu, kui sellest abilisest.»

Von Ungern, kes siamaale oli pealt kuulanud, ei suut-
nud ennast pidada ja küsis, veidi hääle ärrituse pärast
hüüdes:

«Noh, ütle siis sina mulle, mis nad seal kõnelevad.»

«Mis nad kõnelevad,» vastas Andrus. «Eks ikka, nagu
alati: nad ei taha noort õpetajat Kurti abiliseks,
vaid...»

«Keda siis?» hüüdis v. Ungern.

«Nad ütlevad, tulgu õpetaja Kõõts Juhisaare. Pärast
sõda see ka jääda siia päris õpetajaks.»

Õpetaja Roth oli sulevarre pannud lauale ja nüüd
arvas ta oma käed kokku, nii et valged, luised sõrmed
kõudisesid.

«Või nii! Ja sina kui üks kiriku vöörmünder tuled seda
«tule kõnelema,» hüüdis v. Ungern vihaselt. «Mina näen,
«tule el kõlba selle ameti peale. Kui me oleme otsusta-
nud valida noore õpetaja Kurti abiliseks, siis ei või te
«tule sellele vastu panna. Te peaksite sellest aru saama.
«tule teeme sellele jutule lõpu ja teie panete nimed
«sellele kirjale alla.»

Siis tõusis äkitselt püsti Pärt Kruusakivi raske keha.
Kõõts märkas kohe õpetaja Roth.

«Oh, mu armas Pärt, sina ütled need õiged
sõnad.»

«Nii see küll ei lähe, et me sellele kirjale oma nimed
«tule paneme,» kõmises vanamehe hääl. «Siin tuleb ikka
«tule sellest kõnelda, mis on kihelkonna rahva soov. Kihel-
«tule ei ole ometi üks inimene. Ja kui üks õpetaja astab
«tule teie rahva tahtmise vastu, siis ei sünni ta oma koha
«tule.»

«Tule haales ei tundunud vahematki virvendust, mis
«tule tunnistanud vanamehe ärevust. Ta uhke, kortsu-
«tule palg oli rahulik ja ta silmad vaatasid otsekoheselt,
«tule.»

«tulemündritesse oli sellel ütlusel tugev moju. Nad
«tule olid otse kartlikult laua poole. Oma südames pidi aga
«tule tunnistama, et ükski nende hulgast poleks mõist-
«tule ütleb nii targasti.»

Näbusti v. Ungerni kui ka Rothi rabas see ütlus nii-
võrd lugevasti, et mõlemad tundsid pinna kõikuma löö-
vat jalge all.

Kõitselt astus v. Ungern paar sammu meeste poole ja
vaatas neid ainiti valju pilguga.

«Mis see on, mis te kõnelete? See on ju otse ülematele
vastupanemine. Kirikul on oma valitsus, mille esimees
olen mina. Kes küsib siin igamehe käest, mis ta tahab?
Teie peate ometi sõna kuuama. Kes teile siis ütleb, et
see — see — keda teie tanate, ka kinnitatakse Juhisaare
kiriku peale?»

«Eks me kuulaksime ikka küll, aga mis sa inimestele
teed,» kõneles keegi tagant pingist. «Räägivad ju ühte-
lugu, et ka kogudus võida valida. Tal olla selleks õigus,
sest ta maksab ju ka maksusid.»

«Olla lehtedeski üleval,» ruttas keegi kolmas ameti-
vend appli, «et saksad ei võida ka ikka seda panna, keda
nemad tahavad.»

Õpetaja Roth suutis ennast pidada.

«Armsad vöörmündrid,» hüüdis ta, «ärge neid lehti
uskuge! Just need ongi, mis teid viivad suurte eksituste
sisse.»

«See on kõik tühi lori,» tähendas v. Ungern. «Kiriku-
valitsus on see, kes määrab õpetaja ja kes selle ametisse
kinnitab. Kirikuvalitsus ometi teab, kes sünnib selle
ameti peale. Rahvas ei või ju seda ometi teada.»

«Ega või nüüd küll,» ütles Andrus, «aga eks ta taha
ikka ka niisugust meest, kellel kõik need paberid ja kir-
jad selged.»

«Meie räägime seda asja sellepärast,» kõneles vana
Kruusakivi, «et see kõik selgesti teada oleks. Siin peaks
ikka kirikuvalitsus ka rahva soovi tähele panema. Sak-
sad teavad ju ise, et Lühaveres taheti õpetaja viia väe-
võimuga kiriku, aga mis sellest tuli — paljas pühakoja
teotus. Nii ei peaks ometi mitte Juhisaarel sündima.»

Von Ungern ei suutnud tagasi hoida oma viha.

«Kas sa ähvardad? Kas sa ei karda, et langed selle
eest karistuse alla?»

«Kuidas mina siis ähvardan,» vastas Kruusakivi
rahulikult. «Mina ju hoiatan, et ei sünniks paha ega
kurja.»

Kui v. Ungern jõudis uuesti sõna võtta, pani
Roth käe ta õlale. Nad kõnelesid tükk aega
õpetaja kõneles tungivalt ja aeg-ajalt näis
võimust saavat rahulikumaks.

«Teie teadsid uuesti laua juurde.

«Mina ei võormündrid,» algas Roth, «need olid väga
võrd haled, mis täna tulid kuuldavale teie suust. Aga
teie, mina ei taha ju veel lahkuda, vaid ma tahan
siin anda abiga jääda ta koguduse juurde. Mina ei
ju ka endale võtta niisugust abilist, kellele kogudu-
selt leppa maksta. Kui minu poeg siin on ja mind
siin ei või ometi kellelgi olla midagi selle vastu.
Mina armsad vöörmündrid, peate ometi teadma, ei
kirikuvalitsus ometi seda paremini teab kui ta rah-
vas, kõlbab Juhisaare õpetajaks, kes mitte. Teie
peate seda ka rahvale seletama, et kui vaimulik valitsus
siin on ja niisugane ei taha, siis ei või niisugune
ometi siin õpetajaks olla. Nõnda ei või praegu
siin seda teada, keda issand tulevikus siia ame-
tustab. See on ju issanda tahtmine ja meie vae-
vatused inimesed ei või ometi teha ta tahtmise vastu.
Mina lõpetame ära täna konvendi ja ma usun,
et kes te ka issanda ja ta koguduse teenistuses
teie kõik niisugused valcarvamised ja väärmõtted maha

konvent lõppes.

Viimased jäid paberile alla kirjutamata.

4

Juhisaare koguduse elu oli lõõnud käärima.

See hulleilma käisid üle kihelkonna konvendi rää-
gitud sõnad.

«Teie tead tulid Malla valla vöörmündrid Andrus ja
Päät Kruusakivi. Teel pöörasid nad Naarimaa kõrtsi.
Siin olid Naarimaa külast Reinu Tiit, Arusaare Laas
Võlaku Priidik. Peale selle olid seal veel Kandlemaa
Kõrtsikambris Mõisa ja Riuhka Kustas. Kõrtsikambris
oli Viluste mõisa metsavaht Rein ühes loomadeostja
Hildeguga.»

Kõrtsis oli jutt hoos ja vilkalt liikus paks kõrtsinaane õlut ja viina valades. Vana kõrtsi-Juhan ise seisis puusakil leti nõjal ja kõneles Naarimaa meestega.

Nlipea kui vöormündrid tõtsid jala üle läve, katkes korra jutt.

«Noh, kuidas on,» küsis Reinu Tiit, «panite Kõõtsi Juhisaare abiõpetajaks?»

Pärt ja Andrus küsisid kortli viina, istusid leti lähedale pingile.

«Noh, kuidas läks?» päris nüüd omakorda ka Arusaare Laas. «Kõnelge ära, siis meil ka naistele kodus rääkida. On ju teised nüüd nagu munas kanad: ikka Kõõts ja Kõõts, nagu teaks, mis see Kõõts neile nüüd õige annab.»

«Abiõpetaja jäi täna valimata,» vastas Andrus.

«Jäi valimata?»

«Kes see siis edaspidi teid hingeasju toimetab?» küsis Tiuks üle ukse. «Vanal Rothil on ju hing niidiga kaelas. Temapoolt mingu kogu Juhisaare põrgu, ega see mees suuda jalga ette panna.»

«Miks ta siis valimata jäi?» küsis Arusaare Laas. «Pidi ju täna ikka valitama.»

«Vana õpetaja arvas, et ta ise valmis saab. Kurt ainult aitab teda ajuti,» vastas Andrus.

«Noh, seal see vana rebane teid ilusti sisse vedas,» tähendas Riuhka Kustas. «Te muidugi olite sellega päri.»

«Kas nüüd just päri,» tähendas Andrus. «Eks sai ühteist ka kõneldud, aga mis me'gi võisime parata.»

«Nii ta läheb, on koer kord kirikus, küllap ronib juba isegi kantslisse. Mine aja siis veel välja,» naeris Tiuks. «Hei, kõrtsimamma, anna paar pudelit, joome siin õige Kurdi tervist. Aga eks see ole õige ükskõik, kes seal kantslis pühapäeviti Peetrust ja Paulust paugutab.»

«Ei ole see nii ükstapuha sugugi,» arvas Arusaare Laas. «Siin peab ometi ka seda tähele pandama, mis kogudus tahab. Eks kogudus ole ometi palgamaksja, siis peab olema õigus ka sõna öelda. See on ometi ilmas igal pool nõnda. Aga ega teie nüüd seal julgenud teha suudki lahti.»

«Ja mis te siis arvate, mis me oleksime pidanud rääkima,» küsis Pärt Kruusakivi. «Mina just ütlesin,

Mis nad kõnelevad,» vastas Andrus. «Eks ikka, nagu ütlesin nad ei taha noort õpetajat Kurti abiliseks, vaid...»

et ei või ometi see mees õpetajaks olla, keda kogudus ei laha.»

«Ja mis nemad siis vastasid?»

«Kirikuvalitsus teada paremini, kes õpetajaks sünnis.»

«Noo, nüüd on kurat väljas,» hüüdis Aidaku Priidik. «Mina maksan oma maksud, linaleisikad ja kindapaa-rid. Eks kirikuvalitsus maksku siis üksi. Näe, kui tulevad veel, küllap siis näitan, kus õuevärav.»

«Nii ei sünni kõnelda,» tähendas Kruusakivi.

«Ei sünni, ei sünni, aga neil sünnib. Kirikuõpetaja on niisama ametnik, nagu iga teinegi, kes saab palka. Ja meie ei või siis sõnagi kaasa rääkida! Ega nüüd ole enam endine aeg.»

«Ah, ah, ah!» naeris Tiuks. «Siin Juhisaarel saab viimaks päris nalja näha. Aga ega need teised nii kanged ole kui Naarimaa mehed. Teil kõrts külje all, võite julgust võtta iga tund.»

«Ära sa, Tiuks, nüüd lobise, aga meil on asi tõsine,» kõneles Reinu Tiit. «Siin Juhisaares tahab igamees Kõotsi abiliseks. Võib-olla mõned vanad naised on Kurdi poolt, neile laulab vanamees ette.»

«Taevake, see Kõots on ju nii selge keelega ja ütleb niisuguseid sõnu, mis lähevad otse südamesse,» kõneles heleda häälega ja vesiste silmadega Härjapere Mihkel.

«Viib otse püstijalu inimese taeva,» irvitas Tiuks. «Tahad või ei taha — pead minema. Sudib sind kord veel ukse vahel ja näe, vopsti oledki juba eeskojas. Sealt sa juba enam ei pääse.»

«See on ju kõik väga kena,» pistis nüüd kõrtsmik Juhan vahele. «Ma olen kuulnud teie arutusi, aga targemaks neist ei saa. Hea küll, vana Roth jääb ametisse. Igamees teab, et ta on jõuetu ja ega siis keelda ei või, kui poeg teda aitab. Sellel on muidugi kõik paberid ja kirjad selged, ega ta siis muidu või ometi kantsli astuda.»

«Noh, hea küll, aidaku siis vanameest,» hüüdis Aidaku Priidik. «Aga Kõotsi toome Juhisaarele.»

«Teie toote, aga kuhu te ta panete,» kõneles kõrtsmik edasi. «Niisugusel koolitatud mehel peab ju olema ka korter ja palk. Kes see siis maksab? Kes teab, palju vanal elupäevi on. Võib-olla elab aasta, võib-olla elab

küünne, niisugused vanad visisevad vahel kaua. Ega ole töö ta konti tapnud. Kurt on ikka abiliseks, mis sellest, et eslotsa ilma palgata. Aga küllap pärast kogudus harjab ära ja näe, valite ta ise Juhisaarele õpetajaks.»

«See on targa mehe jutt,» tähendas metsavaht Rein. «Nii aetakse targu kõik asjad ilusti korda.»

«Kurat võtaks, see oleks ju täieline ninapidi-vedamine.»

«Aga, armas mees, ega keegi su ninale selle juures haiget tee,» tähendas Tiuks.

«Sina pea oma suul Nii see küll ei lähe. Kogudus ei taha ja siiski jääks ta siia õpetajaks. Ah, meil pole siis muud kui maksa aga palka. Eksite, mehed! Seal Luha-veres taheti ka panna, aga näe, meest ei lastud kiriku. Tõmmatud kuub seljast maha ja nüüd on mees sunnitud vaimulikust seisusest lahkuma.»

«Mehed, milleks nüüd niisuguseid juttusid vajal» hüüdis Kruusakivi. «Need on ikka kõrtsijutud ja muud midagi. Kas te tahate siis jumalakoja juures hakata tarvitama vägivalda?»

«Noh, teie, võõrmündrid, tantsite muidugi nende pilli.»

Vana Kruusakivi tõusis püsti ja ta pikk habe värises.

«Sina, Priidik, ei kõnele õieti. Mina olen alati nõudnud, mis tuleb koguduse kasuks ja pole ma ilmaski ütlemata jätnud, mis pidasin ütelda oma kohuseks. Aga seda tea, et ma kirikut pean jumalakojaks ja selle teotamine on alati suur patt.»

Kruusakivi sõnad sundisid mehed veidiks vaikima.

«Ei, mis nüüd seda ütelda,» algas Arusaare Laas. «Sa, vanaisa, pahandad ilmaaegu, eks me tea kõik sind. Aga ka Priidikul on ometi õigus. Ega ole endine aeg, et lase aga nina peal edasi tantsida. Peab ikka ütleva, ja kui sul on õigus, ega ka see mõisahärra või teha midagi. Mina olen nii mõnigi kord ka Ungerni suu kinni pannud, sest eks igal inimesel ole oma õigus.»

«Ära ajal» hüüdis metsavaht Rein.

«Noh, sind, meest! Küllap lähed laulad ette, mis kuulsid. Selle eest ju leiba saad.»

Metsavaht tõmbus tagakambri.

«See on selge, et Kurt jääb siia kohta varitsema,» kõneles Aidaku Priidik. «Ja ühel heal päeval, kui teid

pole konvendil, küllap siis pannakse ka nimed kirjale alla ja see vask. Mine saa siis enam nuhtlusest lahti.»

«Vivan, et see täna minul viimane kord oli,» kõneles Pärt Kruusakivi. «Ma olen vana, ajagu nooremad asja. Mina annan ameti ära.»

«Noh, see oleks vanale Rothile õige mesi moka peale,» ütles Arusaare Laas. «Ta tahtis sinust juba ennemaltki lahki suuda. Metsanurgast valitakse siis muidugi Soomuse Siim ja see mees laulab vanale Rothile iga sõna peale Jali ja aamen.»

Paike vajus juba Niidi männiku taha, kui Pärt Kruusakivi lahkus ühes Andrusena Naarimaa kõrtsist.

«Kas sa tahad siis töepoolest ametist ära astuda?» küsis Andrus teelahkmel vanamehelt jumalaga jättes.

«Nii küll. Olen vana. Küllap mõni noorem ajab asja paremini.»

«Kahjul Ega siis jää kedagi, kes seal julgeks sõna lada.»

«Voib-olla teevad need mu sõnad veel pahandustki. Mina seda nüüd tean, mis see issanda tahtmine õieti on. Eks ta ise juhi oma koguduse asju, nii nagu ta vana heaks arvab.»

Mehed lahkusid. Verev suvine paike paistis läbi männiku ja metsaveerselt murult õhkus juba veidi vilupool- et tuulehõngu. Eemalt jõe luhalt kuuldus räägu hää. Need olid tal viimased pidupäevad paksus rohus, sest Luha-verre mehed lubasid vikatid viia juba tuleval nädalal elamaale. Kiirelt sõites tuli veskiline mööda maanteed. Tolmupilv tõusis kõrgele ja kergest tuulest suru- tud, langes jahupeenike tolmutangas paremale poole teed talal põllupreenrale.

Maa janunes juba mitmendat nädalat vihma järele.

Kus iganes juhtus paar või enam inimesi olema koos, olit kõne uuest õpetajast. Need jutud said jõudu nagu min- ni elaväetusest; nad ei suikunud, ei vaibunud, vaid kasid päev-päevalt elavamaks. Ka niisugused inimesed, kes siamaale kirikust suuremat ei hoolinud, võtsid elavalt osa uue õpetaja valimisest. Igauhel oli oma arva- mine ja selle eest katsuti seista kõige jõuga ja mõistu- sega. Isegi hoopis ükskõikseid suudeti kiskuda kaasa, oli alla Kurdi poolt või vastu.

«Sellega ei või ometi kuidagi leppida, et meile sunnitakse peale niisugune inimene, keda me ei taha. Vaa daku, mitte ükski ei tõsta oma jalga kiriku, katsugu, kas tal seal ei hakka üksi õudne.»

«Ää nüüd tühja ajagel! Küllap neid juba on, kes lähevad. Või temal nüüd sellest lugu, on teid seal pisut või palju, peaasi kui aga palga saab. Ja juba selle eest hoitsetakse, et see kätte tuleb.»

«Aga me ei maksa.»

«Rumalad lapsed olete. Milleks siis need kohtud ja kordnikud.»

«Noh, sa lähed käest hoopis metsa. Mis õpetaja ta siis on, kui aina kohut käib.»

«Su tarkus ei ulatu ometi ümber nina otsa. Kohus mõistab palga niisama välja kui iga teisegi palga. Kui sa ei maksa, vaata, pannakse ühel heal päeval su pullile kohtupitsat sarve külge ja ma ostan ta oksjonilt omale.»

«Käi kuradile oma jutuga!»

Kareldes lendas sõnum läbi kihelkonna: võõrmündrid pannudki nimed paberile alla.

Oli neid, kes kahtlesid.

«Mis seal kahelda. Vana Metsanurga Kruusakivi ütles ju ameti ära ja Soomuse Siim — noh, seda meest teate, see puhub ju eluaja vana Rothi pilli.»

«Aga kus siis Malla Andrus oli? Tema ütles, et kõneleb vastu.»

«See mees raius jala vikatisse ja ei saa kolmat nädalat toast välja.»

«Noh, mõistsid valida paraja aja.»

«Kirikuvalitsus olla kõik teinud tipp-topp ja paar nädala pärast laulatavat Kurt Juhisaare õpetajaks.»

«See on ju kõik nii kavalasti valmis küpsetatud, sul pole muud kui võtta aga vastu.»

«Kõik pudrud süüakse palavalt.»

«Ei, mis sa neid mehi lähed rääkima, need oskavad juba õigeks ajada oma asjad. Aga meie siin koha peal tokerdame nagu kanad takus. Eks paneme ka mehed kokku ja lähme räägime, et meie seda Kurti ei taha.»

«Olete juba hiljaks jäänud. Kirikumõisas käidud alla kirjutamas, et tahetakse ainult Kurti.»

«Aga oleksid pidanud ometi olema ka proovijutlused.»

«Keda on seal veel siis proovid, kui inimesed ise paluvad.»

«Kes need palujad siis on?»

«Mine aja sa luult taga! Olla mitusada nime ja risti paberile alla pandud. Mine küsi, kas sulle antakse seda leppida.»

«Korjame ka meie allkirju!»

«Kas see korjab? Kas sa hakkad käima perest perre? Vaata, et sind ei turgata ühel heal päeval riivi taha.»

«Aga päevade minnes hakkas kohati leek vaibuma.»

«Kas see ole üks juudas puhas, ons seal nüüd Kurt või Malla, Ei ole nende kummagi käest ivakest kukkunud nimet suhu.»

«Aga kus meie õigus?»

«Ainult seda õigust nüüd vakaga mõõta. Seal see Malla Mart. Oli suure koha peremees, aga ajas niikaua püünlga õigust, kui sai omale sauna peavarjuks.»

«Nüüd mõni õpetaja! Ta ei oska ju kõnelda, Mine vaata, va kingsepp Lõhmus oskab teda nii hästi järele hoida.»

«Siis nüüd seda keelt tead! Kes teab, mis keelt see unal õige kõige paremini oskab. Ja kui juba meie temast midagi saame, pole siis viga midagi. Ehk palju sinusugusele patusele neid ilusaid sõnu õige vajagil Haugutab unal täis — käib küll. Ja juba ta seda oskab.»

«Näe, nime allapanemisest oli õige.»

«Näe vana õpetaja Roth kuulis Pärt Kruusakivi ametist allapanemisest ja Soomuse Siimu valimisest Metsanurga omundriks, kargas ta süda rõõmu täis. Ta nägi ära, et need ise on ta poja Kurdi poolt. Näia polnud vist ainsake võõrmündritesse mõjuda, et need paneksid oma nimed alla.»

Vana Kruusakivi oli talle alati pinnaks silmas, aga ta ei võlnud temast kuidagi vabaneda. Kruusakivi oli kõiki-pidi lõsine ja aus ristiinimene ja Metsanurga asjad olid talle alati paremini korras. Ei leidnud ühtegi haaki, millest oleks võinud kinni hakata ja talle etteheiteid teha. Aga lga sõna, mis tuli vana Kruusakivi suust, avaldas ta mõtlevendadesse mõju ja sageli pidi õpetaja konvendil oma oma ettepaneku tagasi, sest seda ei poollanud Metsanurga võõrmünder.

Aga Soomuse Siim, seda meest ta tundis. Heameelega murdis ta oma valgeid lahju sõrmi ja need krudisesid.

Varsti kutsuti konvent uuesti kokku ja kui nüüd ka Malla Andrus juhtus puuduma, siis ei võtnud võõrmündritest Kurdi vastu ükski sõna. Soomuse Siim lausus koguni: «Rahvas on noore õpetajaga väga nõus. Mineval pühhal kõneles ta drahmirahast nii ilusti, et inimesed nutsid.»

Konvendi lõppedes tänas õpetaja Roth südamest issandat, et ta on andnud oma kiriku ametnikkudele tarka mõistust ja nende südamed lahti teinud kui veeojad.

Õpetaja tänusõnad tulid südamest.

Et asjalugu kõikipidi kindel oleks, kutsus õpetaja pärast konventi veel kolm-neli võõrmündrit enda juurde, nende hulgas muidugi ka Soomuse Siim, ja kõneles:

«Nagu näha, oli konvent minu pojaga väga nõus. Konvent otsustas, et ei ole vaja pidada proovijutlust...»

«Milleks jah seda,» tähendas Soomuse Siim vahele «Me oleme ju kõik noorhärja jutlust kuulnud ja kõik kogudus on sellega rahul.»

«Oleme kuulnud küll, mis seal vaja nüüd veel proovida,» tähendas ka paar teist meest.

«Väga hea, mu armsad sõbrad,» kõneles Roth. «Mõis tagi, ma jään esiotsa veel ise teda juhtima. Aga asjalugu on nii, ta saaks mujalt väga hea koha. Sellepärast peaks ta ikka päris kiriku peale jääma, peaks laulatama Juhisaare õpetajaks. Ega mina siis teie juurest pärastgi lahku.»

«Eks või siis laulatada küll,» tähendas Soomuse Siim.

«Kirikuvalitsus on temaga nõus, aga hea oleks, kui ka Juhisaare kogudus avaldaks oma tahtmist. Sellepärast tegingi siisuguse kirja, kus Juhisaare inimesed ütlevad oma allkirjadega, et nad kedagi teist ei tahagi õpetajaks kui minu poega Kurti. Kas teie, armsad võõrmündrid tahate sellele alla kirjutada?»

«Miks mitte,» ütles Soomuse Siim. «Mina panen oma nime alla.»

Teised võõrmündrid löid kahtlema, andes märku sellest üksteisele otsa vaatamisega. Neile tuli meelde, et ennemalt siisugused asjad mitte ei läinud nii kiiresti.

«Ja teie, minu armsad sõbrad,» pööris Roth küsimuse nende poole, «kas ka panete oma nimed alla?»

Kes see seda nüüd teab,» vastas Nõmme Larats. «Eks ole nüüd ikka nimed alla panna ka, kui õpetajahärja tahab. El teie, kas ka teised peaksid alla panema? Oleks õpetaja ennemalt küsinud.»

«Miks te kahtlete!» ütles õpetaja Roth. «Kas me pole leidnud aastakümneid külg külje ääres tööd siin issanda vaimuajal ja miks peavad siis nüüdki lööma meie vahele lobkarvamised? Küllap ka teised kirjutavad.»

«Mis te ajate,» kõneles Siim agaralt. «Pange nimed alla ja asi tehtud.»

«Eks me kirjuta siis ka.»

Kurti tõi õpetaja täiskirjutatud paberipoogna ja melhed kirjutasid sellele nimed alla.

Kirjutlise sisu oli neile õpetaja sõnadest juba tuttav.

«Sellest pole vaja kõigele ilmale kõnelda,» tähendas Roth. «Teate ju isegi, missugused tahtmised ja soovid siin valmas on. Hinge vaenlane teeb oma hävitustööd ja hukutab inimesi. Aga meie, kes oleme usklikud ja armastame oma lunastajat, jääme ikka ühte. Aga neile võite telda, kellest teate, et nende hinged igatsevad õndsuse üle, võite küll ütelda, et nad selle nädala sees tuleksid siin oma allkirjad annaksid.»

«Kas ka vanatüdrukud ja lesknaised võivad tulla?» küsis Siim.

«Armas sõber,» tähendas Roth ja ta huulekolkas lehvis naeruvine. «Meie lunastaja ees oleme ju kõik ühesugused. Ta on meid kõiki ostnud oma kalli verega. Ka naised võivad tulla ja oma nimed alla panna.»

«Lahla lõpuks kogunes kirjale, milles paluti Juhisaare kirikuks usuteaduse kandidaati Kurti Rothi, mõnisada marka ja risti. Paljud neist allkirjadest olid siisugused, et ka kõige parem käekirjatundja ei suutnud üles lugeda.»

Aga mis sealgi imestada. Taluinimesele puutub sulg ja harva näpu vahele.

Pühapäeval peale jaani oli noore õpetaja Kurdi laulatama Juhisaare kiriku peale. Siis tuleb siia praost Looring ja lohavere õpetaja Schmidt. Köster õpetab koorilaulu ja

kirikus pannakse uste juurde, altari äärde ja lühtrite külge pärjad.

See juht tõstis uuesti pea suikuma lõõnud ärevust.

«Näete nüüd, viivad oma asja ilusti läbi. Ka teie rabelete, aga sõnadest kaugemale ei jõua,» tähendas metsavaht Rein.

«Kui koguduses niisugused inimesed on, nagu sina, ega siis ole midagi peale hakata,» vastas Aidaku Priidik vihaselt.

«Ei ole mina teda käinud mangumas,» irvitas Rein. «aga teie ise. Minge vaadake, kelle need allkirjad seal on. Võib-olla on ehk sinugi nimi seal üleval.»

«Mis te nüüd ilmaaegu tülitsete,» noomis kõrtsmik. «Ega seda asja ikka teiseks saa. Näete, niipea kui vana Kruusakivi kadus, läks kõik libedasti nagu lepsi reega.»

«Minugipärast,» urises Priidik. «Pole ma suuremat seda vana tarvitanud, pole mul ka noorega asja. Teen oma paar lauakorda aastas ära, see on kõik.»

«Aga ikka pead,» naeris keegi nooremaist mehist.

«Näe, kui ei lähe — mis ta võib teha. Mitte midagi. suurustas Priidik.

«Tema küll mitte, aga näe, pärast tuleb kurat hingejärele.»

See oli Lepa Tiit, kes oli kõrtsi tulnud kõrtsiemanda käest suga laenama.

«Naised teavad asja,» hüüdsid mitmed.

Olgu kõrtsis, olgu tee, olgu laupäevaõhtul küla vahel vainul, küll kõneldi igal pool uue õpetaja laulatamisest, aga igal pool jäi küsimus lahtiseks ja lõppes mõnel pool naljaga, sest oli ka neid, kellele see õpetaja lugu oli päris ükskõik. Aga oli ka kohti, kus mõni leidis sellel põhjal teravaks pilkeks head juhust ja võib-olla oleks tekkinud mitugi korda selle aine varal taplus, poleks mõistlikumad astunud õigel ajal vahele.

Oli jaanipäeva aega veel nädalat poolteist, kui hakkas Juhisaare kihelkonnas ümber käima mingi naeratav sosin. Kõneldi nelja silma all ja kinnitati lõpuks: «Ära sa eda räägil!»

Oldi koos Kruusakivi kopli taga vainul ja arutati uue õpetaja asja. Seal lausus äkitselt lesknaine Mätliku Viit, kes oli siinamaale pealt kuulnud vaikides:

«Pole see Kurt veel Juhisaare õpetaja.»

Noh, sina nüüd saad teda takistada. Pannakse teine mehele, sinu käest juba küsima ei tulda.»

«Eks me näe. Küllap koristab oma kolid kokku ja kaob Juhisaarest nagu jumala õhk.»

«Oh-oo,» hüüdsid mitmed. «Kust see ime tuleb? Eks komele seda ka meile!»

«Mina nüüd tean,» vastas kõneleja. «Eks ma ole niisama tark kui teie kõik.»

Ja kõneleja suu vajus lukku.

Viiu ütlust kuulis ka vana Kruusakivi, kes oli kõndides number põldude peatuma jäänud nooremate kobara juurde. Ara minnes tõmbas Pärt Viiut küünarnukist ja tähendas: «Sa lahtsid meilt vahetada paar pikksaba talle. Kas tuled komeled sellest tänase perenaisele? Võid ka ise välja vaadata.»

Minnes teed mööda, jäi vanamees seisatama, vaatas tõsiselt Viiu otsa ja küsis: «Mis need su sõnad ennist tähendasid?»

Naine sai aru, ei julgenud silmi tõsta ja lausus:

«Ma ütlesin niisama.»

«Ära nüüd võta valet hinge peale! Ei ütelnud sa niisama. Ka mina olen midagi sellesarnast kuulnud. Aga ma ei saa aru, mis plaanid neil nüüd käsil on. Kui on juba alla kirjutatud, mis nad siis veel tahavad teha. Meie ilane Madis kuuldi niisama ütlevat: küllap näete, Kurdi küll õpetajat ei saa. Kas sa tead, mida tahetakse in?»

«Kui teda ei taheta,» vastas Viiu. «Ega sinagi, isa, ole selle Kurdi poolt?»

«Mina ütlesin seda juba kevadel konvendi koosolekul. Aga nagu näha, ei pandud seda tähelegi.»

Viiul kipitas eneselgi kangesti südame peal.

«Ma ei tohi seda kõnelda,» ütles ta veidi aja pärast. «See on kangesti keelatud.»

«Mis see siis on? Kui see ei käi jumala käsu vastu, miks seda siis ei tohi?»

«Seda ma ei tea,» vastas Viiu. «Aga mina kuulsin niisama. Nad ei taha Kurdil lasta jaanipäeval kiriku komele.»

«Kuidas nad siis teda keelavad?»

«Olla nii maha tehtud. Mõned naised lähevad käärkambri ukse juurde ja varitsevad seal. Kui Kurt tuleb, siis lähevad ta kallale ja tõmbavad kuue seljast ja kisuval valged lapid kaelast. Kui õpetajaga nõnda tehakse, siis ei saada ta üldse enam õpetajaks.»

Vana Pärt hingest käis läbi otse hirmuvärin.

«Sa ütled, et naised lähevad.»

«Naised muidugi. Ega mehed siis või. Naistele ei pidada kohus midagi tegema.»

«Kes need naised on?»

«Ega mina seda nüüd tea. Seda kuulsin Naarimaalt oma mehe venna Priidiku naiselt. Eks nad ikka sealtpoolt ole.»

Nad läksid veidi aega vaikides.

«Küllale, isa, ega sa seda kõnele? Ega sa räägi, et minu käest kuulsid? Juula kinnitas kangesti, et ma sellest ei kõneleks mitte ühelegi hingele. Ja nüüd ei jaksanud ma oma suud pidada.»

«Mina ei kõnele, aga sulle ütlen: mine Aidakule ja ütle seal oma mehe vennale ja Juulale, et nad seda mitte ei tee. Nad langevad raske karistuse alla. Kohus karistab kuritöö eest ka naisi.»

«Ka kellamees Toomas teab sellest asjast. Talle olla öeldud, kui kirikutoa trepilt lehvitatakse valget ratikut, et ta hakkaks kella lööma, siis ei tee ta seda mitte. Nii ei saaks siis inimesed teadagi, millal kirik sisse läheks.»

Kõike teada saades täitis Pärt Kruusakivi südant suur rahutus. Ta ei saanud öösi oma asemel und. Olgugi et ta hukka mõistis niusugase teo, kuid oma südames pidi ta süüdistama vana õpetajat Rothi, miks see on asja viinud nii kaugele. Kogudusel on ometi õigus nõuda seda endale õpetajaks, keda ta tahab. Aga siin sunniti tallo peale vägisi hoopis keegi teine. Ta kahelses nüüd väga, et vööründriametis maha pani. Oleks ta olnud seal, see poleks ehk asi läinudki sinnamaale. Aga nüüd ähvardab sündida kuulmatu lugu: jumalakoda tehakse riidu- ja tüli- paigaks.

Vana Kruusakivi oli kogu öö voodis üleval ja mõtles, kuidas saaks seda kõike ära hoida. Aga ometi ei näinud ta mingit väljapääsu. Kuid ka seda ei pidanud sündima.

Juba hommikul vara pani ta enese uude riide, aga

naistele ei ütle nud ta mitte kõike, millepärast ta välja

...leel katsus ta leida, kuidas kogu asjale võiks anda ...leku, aga tee lõppedes oli ta niusama tark kui selle

...le et ta oleks osanud ette valmistuda, laks ta kiriku- ...juurde ja palus, et kõõgi-Leena teda teataks õpetaja- ...harrule.

«Mul on rõõm sind näha, armas Pärt,» ütles õpetaja Roth, sisseastujale kätt andes, kuid sellegipärast paistis ta ...kusimus mis asi ajas sind siia? «Kuidas sa elad?»

«Ikka tasapisi,» ütles Pärt kirjutuslaua korvale ...jäädes, «mis sellest vana inimese elust siis õige ...On päev õhtus, eks oli siis jälle samm surma poole.»

«Nii see on. Hea, kui see tund meid leiab cest õieti ...hustatult. Aga sinul pidi küll minu juurde olema ...talist asja?»

«Oli veidi ka. Ma tahtsin õpetajahärralt küsida, kuidas ...õpetaja valimisega õieti on.»

Rothi kahvatanud näo üle jooksis kerge punetav läige. ...ad ta leidis kiirelt oma rahu.

«Hinu jumalale, sellest asjast oleme üle. Püha peale ...tulatatatakse minu poeg Juhisaare kiriku peale.»

«Ah nii. Aga ei ole ju proovijutlusi peetud.»

«Konvendi koosolek arvas, et neid sugugi vaja ei ole.»

«Aga ega konvendi liikmed üksi ole kogudus.»

«Võrrekindrid on ju ometi kiriku ametnikud. Vallad ...d ise valinud,» ütles õpetaja Roth, kuna ta hääle ...e pärast kergesti värises. «Pealegi saatis kogudus ...allkirjadega kirikuvalitsusele palve, et ta tahab Kurti ...petajaks.»

Pärt Kruusakivi mõtles veidi.

«Ma arvan, et see pole üleliigne, kui kõnelen otsekohe ...ära, miks mu süda sundis mind siia tulema. Nii ...peaks mitte tehtama.»

«Ma ei saa sinust aru, armas Pärt.»

Õpetaja surus oma lahju sõrmi ja luud krudisesid.

Õpetajahärra, teie saate minust aru küll. Mina liigun ...mineste hulgas ja tean ka nende talitmist. Kurti ei ...tabela Juhisaare õpetajaks.»

Rothi peitis oma seesmist ärevust naeratuse taha.

«Aga, armas inimene, nad ju saatsid oma allkirjadega palvekirja.»

«Ma ei tea, kuidas selle kirjaga lugu on. Seda ma tean, et meie vallast sinna alla peale Soomuse Siimu küll keegi oma nime ei pannud. Koguduse suurem hulk tahab, et oleksid olnud proovijutlused ja see mees valitaks, kelle jutlus kõige rohkem meeldib.»

Rothi kannatus näis lõppevat.

«Aga seda ei saa nüüd enam muuta. Kirikuvalitsus on juba nii otsustanud. Sellest ei maksa enam kõnelda.»

«Teie, õpetajahärra, peate selleks samme astuma, et see nii ei lähe.»

«Teie kuulete ometi, et see on nii otsustatud ja ma ei või ometi kirikuvalitsuse asjadesse segada.»

«Kuulge, õpetajahärra, mina olen vana mees. Olen olnud aastakümned võõrmünder ja sellepärast mina ka räägin. Mulle on meie pühakoja au kallis. Aga kui sünnib midagi niisugust, mis teotab seda?»

«Mis sa sellega ütled?» hüüdis õpetaja ärevalt. «Kas sa ähvardad?»

«Mitte mina. Aga teie ajate asja niikaugele, et inimestel katkeb kannatus.»

«Räägi selgemalt!»

«Mis ma räägin, kui teie kõrval, õpetajahärra, minu kõnedele jäävad kurdiks. Ma ütlen veel kord: ärge ajage asja nii, vaid pange tähele ka koguduse tahtmist ja kuulake järele, mis väljas sünnib.»

«Kõnele, Pärt! Ütle seda kõik, mis sa tead.»

«Mina pole selleks siia tulnud, et seda ette kanda, mis inimesed isekesks saladuses hoiavad. Ma usun, teie, õpetajahärra, on kihelkonnas teisigi, kellelt võite küsida. Mina pidasin oma kohuseks hoiatada, et pühakoda ei teotataks. Jumalaga!»

Ja vana Pärt tuli toast välja. Õpetaja Roth ei suutnud teda kinni hoida, olgugi et ta oleks tahtnud seda.

5

Pühapäeval enne jaani pidas vana õpetaja Roth ka jumalateenistuse algusest lõpuni. Ta ehitas oma jutluse ütlusele: «Jumal murrab kangekaelsete ja vastuhakk-

jate käsivarred ja saadab nad oma pale eest suure häda ja tühjuse sisse.» Haruldase osavusega astus Roth oma jutluses iga sammu, ära näidates, kuidas Juhisaare kogudus viimasel ajal oli levinud vastuhakkamisvaim. Enamakuulmatus laste poolt lihaste vanemate vastu, sõnakuulmatus rahva poolt oma mõisavanemate vastu on muutunud igapäevaseks nähtuseks. See toob issanda välja karistuse. Inimesed hõlbivad ringi ja nad ei oska enam lugu pidada sellest, mis on olnud koguduses aastakümneid valgustajaks lambiks. Lõpuks tuli õpetaja Roth oma jutluse ainele veel lähemale. Ta kirjeldas seda pikalt, kuidas ta on aastakümneid Juhisaare kogudust armastanud, teda juhitanud, noominud ja talle alati näidanud seda teed, mis issanda meele pärast. Ei ole ta hoolinud oma ihuvaevast, vaid on püüdnud alati valvel seista nagu otse Sioni vahimees kantslil, kuhu issand ta seadnud. Ta tahab ta ennast veidi tagasi tõmmata oma tööst ja koguduse usaldada noormehe hooleks, kelle südame mõttel talle tuttavad ja keda kohalikud mõisavanemad ja naised ka kirikuvalitsus sündsaks peab sellele ametile. Ja seal on koguduse hulgas inimesi, kes julgevad sellele teele vastu panna ja kes peavad isegi kurja nõu. Muide, langevad niisugused inimesed raske karistuse alla, kui issand valab oma viha karika nende peale tühjaks. Ja üks ütleb ise selge sõnaga püha prohveti suu kaudu: «Kes inimest noomib minu viisi järele, see leiab enam armu kui see, kes keelega libab.» Ja mina olen teid nii noominud, nagu seda issand käsib, ja ma tean, et see, kes tuleb minu järele, käib minu jälgedes.

Kirikust tulles sammusid Reinu Tiit ja Aidaku Priidik kõrvuti maantee kõrval laial murul.

«Näha on, vanamehel hais ninas,» tähendas Tiit. «Ega ma muldu täna olnud nii sõjakas. Sellel vanal on veel palju küllalt. Ei tea, kas maksab õhtul tullagi teie poole. Tahame ehk nõuks.»

«Oled nüüd, tule ometi! Ma ütlesin ka Arusaare Laale, et ta sisse astuks. Eks räägime veel läbi.»

«Kes pagan võis temale sellest küll pista?»

«Mina nüüd tea. Küllap see on laiali läinud.»

Mehed kõndisid veidi aega mõttes.

«Aga ometi,» kõneles Priidik, «nii ikka seda asja ka ei

või jätta. Kui me nüüd ei tee, ära pärast enam looda. Istub Kurt kord juba kantslis, sinna ta ka jääb. Ja me seal on, naised lähevad, ega nendele nüüd ikka midagi leha.»

«Kes need on? Su venna naine...»

«Ei. Viiu ei lähe. Tema ütleb, ei julge. Aga lähevad Völlapea Mai, Altsaare Anu ja Liivaku Mari. Need on kõik vahvad naised. Anu on ka Kõotsi sugulane ja see aina ässitab teisi taga. Anu ja Mari olid eila õhtul meil, oleksid pidanud kuulma nende juttu. Anu ütles mulle otse kohe suu sisse: «Kui teie, mehed, olete nii tössikesed, meie läheme ise. Tõmbame ta valged lotid eest maha, nii mis ühtid, mingi siis veel mõne kiriku peale.»»

«Ei tea, kas Altsaare Mart peaks teadma?»

«Ei ma usu. See tragi eit on selle vanamehe nii maha surand, et see palju muud ei oska teha kui haigutada. Vanamehele ta sellest küll sõnagi ei kõnele. Ma ei usu seda.»

«Ah, ikka lähevad?»

«See on kindel. Kõik on labi räagitud. Nad jaavad kohe kiriku rohuala värava kõrvale. Niipea kui Kurt tuleb, haaravad ta külte ja tuuseldavad paljaks. Saab õige nalja näha.»

«See on ikka lugu küll,» arvas Tiit. «Võib-olla lähevad kohtu alla.»

«Ah tühja, naistel nüüd häda. Mis nad siis õige seal tegid, tuuseldasid veidi noorläärrat. Oleks see kirikus, siin asi teine. Aga see seal kirikumõisa õues. Nad olla ka ääri-veeri mööda kuulnud rätsep Andreilt. See ütelnud ega ta veel kiriku peale laulatatud olnud. Valged lotid ei ole veel pühitsetud, mitte midagi.»

«Kas keelamees Toomas teab?»

«Kuida muidu. Vanamees lööb kaks korda kellad ära. Kui trepilt valet rätikut lehvitatakse, siis ei löö ta esmalt. Kui siis veel lehvitatakse, siis tõmbab ta paari korda ja niipea kui Kurt jõuab aiavärvasse, jätab ta loomise järsku seisma. Näe, Anu lähebki, püüame teise kinni. Kuuleme, mis nad veel on otsustanud. Mina nende naise küll tühja ei aja.»

Mehed kiirustasid samme.

See oli aasta neljakümne väga käbeda ja vilka liik

meeste naine. Ta laiad siidist mütsipaelad lehvisid tuu-

«Küll on sul aga vilgas jalg,» naeris Priidik. «Kui sa tänna kärvaks, ma ütlen, poisid kastaksid ära su meelaga.»

«Ma sa ajan,» naeris Anu heameelega, «kes see nii- ja naani eidelõrtsi enam tahaks.»

«Moi vana nüüd, enesel paled aina lõkendavad.»

Anu puhkis rätikuga higi.

«On ju nii palav.»

«Miks siis na ruttad? Sa väsitad meid seljasi ära. Meie ei jona ju kõrva.»

Anu tasandas samme.

«Noh, said täna vana Rothi käest tubli nahatäie torelda.»

Vill si vaatas Anu meeste poole.

«Lohus vist äragi,» sõnas Priidik. «Ta on vist teie sõnadest läbi näinud.»

«Kui jõudsid jalgraja lahkmele. Paremat kätt viis jalgratast üle heinamaa Altsaarele.»

Anu jäi teelahkmele seisma.

«Teie, mehed, olete ka päris tössid, lasete omale mis- tahes otse suhu ja silma öelda. Küll mu süda kargas täis, oleksin tulnud välja, aga tahtsin õige kuulda, mis ta ütleb. Ja tema sõimab ja manab ja keegi alt mitte ei ohutagi.»

«Mis sa teed, eks ole ju kirik,» tähendas Reinu Tiit.

«Ei oleksid tahtnud, et oleksime alt hakanud vastu rüütelma,» naeris Priidik.

«Olgu, aga inimese kannatus peab ometi lõppema.»

Tall nagu tahtis katkeda.

«Või see nüüd mujalgi teisiti on?» tähendas Tiit.

«Muidugi on,» vastas Anu. «Minu taditütar on Kansi.

«Räägib nagu imeasju. Nende õpetaja noor mees, kui inimestega läbi, peab kõnesid, tuleb pidudele just nina nagu iga teinegi inimene.»

«Ei tea, kas see nii hea ongi,» arvas Tiit.

«Olgu hea või paha, aga inimesed teda kiidavad ja on naga rahul. Aga meile tahetakse kaela panna, keda te ei taha, kes ei ole ära õppinud meie keeltki. Ja mis mõtus see on, mis ta peab, kui tahad, hoia naeru kinni.

Ja kogudust ei panda tähelegi, muudkui pannakse aga ametisse. Kas see ei aja hinge täis? Ja teie, mehed, vaa lalle aga seda kõike pealt. Niisugused mehed ja endil ka peaksid jalas.»

«Mis meile siis veel vaja, kui meil niisugused tragid naised on,» naeris Priidik.

«Muidugi, ega me seda niiviisi küll ei jäta.»

«Lähetate ikka?»

«Muidugi.»

«Tulevad Mai ja Mari ka?»

«Muidugi tulevad.»

«Tea, seda ei karda, kui pärast kohtu lähete.»

«Ene mingul! Mis meile seal ikka tehakse. Me oleme meeste naised ja ega me kirikus midagi ole teinud. See niisama väljas. Ega me teda seal ära söönud. Eks ka kohus saa aru, et vägisi kipub ja rahvas teda ei salli.»

«Aga nähtavasti on teie plaan teada. Ega vana Roth täna muldu olnud nii sõjakas.»

«Kes see talle seda kõneles? Ja kui teabki, ega tema seda tea, kuskohas me Kurti ootame. Jaanipäeval kiriku ümbrus rahvast täis.»

«Vahvad olete,» naeris Priidik. «Ega ole muud kui me soovime, et ta korralikult läbi tuuseldaksite, nii et õieti himu tal kaob Juhisaare järele.»

«Kui teist, meestest, asja ei saa, eks meie, naised, pea siis olema platsis,» naeris Anu ja keeras üle heinamaa käivale Altsaare poole viivale jalgrajale.

*

Kuulnud vana Pärt Kruusakivi ähvardusetoonilist ütlust, täitis õpetaja Rothi süda murega. Ääri-veeri mööda oli tal see muidugi teada, et kogudus tema pojaga sugugi ei lepi, isegi midagi ähvarduse taolist oli talle ette kantud, kuid ta ei pidanud seda kõike kuigi tõsiseks. Selleks astuski ta teatud sammud, et seljatagust kõiki pidi kindlustada. Kui võõrmündrid on valimiskirjale alla kirjutanud, kui kogudus oma allkirjadega Kurti õpetajaks palub, mis siis peaks olema veel takistuseks? Need hääled, mis praegu vastu kõnelevad, peaksid siis ometi vaikima. Ta pani mitmele võõrmündrile südame peale, et

need Kurdi heaks kõneleksid, ja ta uskus, et nad täidavad ta soovl. Proovijutluse eest püüdis ta kõrvale põigata, et ta leidis kindlasti, et Kurt nende noortega ei suuda järele, kes tulnud rahva hulgast. See oleks ainult teritunud ja kõvendanud vastupanu.

Kui juba kogudus ise palub, milleks seal veel vaja proovijutlust.

Õpetaja Rothi süda oli aga raske. Ei tulnud öösigi meel Olgugi et arvas kõik olevat targu toimetatud, kuid all ja sealt püüdis lahti hargneda äär, mis ähvardas lasta kaiki karestada kogu ettevõttel. Isegi palve ei suutnud anda tarvilist rahuldust.

Päevatera vähe kumas, kui õpetaja Roth juba lahkus talust ja läks rohuaeda. Siin oli koht, kus ta viibinud aastakümneid ja need noorevõitu õunapuud, mille roheliste lehtede vahelt paistsid õrnalt punetama lõõvate külmetega õuntemugulad, olid ju kõik tema enda istutatud ja isegi virved pandud tema enda käega. Ei olnud siin veel ühtki ruuttolli mullapinda, kuhu ta ei olnud astunud oma jalaga. Kui mitmed tunnid ja hetked oli ta siin viibinud raske ja murelise südamega, ja oli ka küllalt neid silmapilke, kus ta siin jalgteedel kõndides tundis hinges olevat rõõmu.

Inimese elu on ju nii vaheldusriikas.

Kõik need endised ajad kumasid siin ta meelde.

Ja kui ta peaks nüüd siit lahkuma? See oleks suurem hoop ta hingele. Kurdab ju isegi lojus oma karjamaad, milles siis mitte inimene paika, kus ta on veetnud kogu oma elu.

Ma tean, kauaks mind siia ei jäeta, sest olen juba hoopis täis,» kõneles õpetaja Roth endamisi. «Aga eks ole veel koht seal, kus puhkavad teisedki Juhisaare õpetajad. Ma tahan tahaksin ma ka panna oma silmad kinni.»

Õpetaja Roth istus suure pärna all olevale pingile. Ta hakkas minema õide ja hurmav lõhn heljus hommikuses puhtas, öösisest kastest niisutatud õhas. Aia ümber kiriku puistikus jooksis väheveeline jõgi murmel-lik kivilisel põhjal.

Aga õpetaja Roth ei pääsnud ka etteheidetest. Ta sai aru, et see just õige mood ei olnud, kuidas ta talitas. Kõik need allkirjade kogumine, proovijutlusest kõrvale põika-

mine jm. tegid veidi vaeva. Küll püüdis ta kinnitada, et see talurahvas peab ometi seda kuulma, mis talle öeldakse, sest eks ole taluinimesed lapsed, keda ei tohi ometi lasta minna omapead. Võta nad oma käekõrvale ja taluta neid, eks käi seegi su ülesannete hulka. Miks tunneb su süda rahutust, sest neid juhatama, õpetama ja manitsema oled sa ju kutsutud ja kas pole see ka issanda käsk, et tuleb kuulda ülemate ja vanemate sõna. Kust on ometi pääsnud niisugune vastupanija vaim Juhisaare kogudusse? Vist oled ise selles süüdi, sest oled võitluses jäänud nõrgaks. Äkitselt lõi nagu virvendama ta silme ees: ta seisab üksi, kuna kõik ta juurest eemale hoiavad. Need, keda ta juhatanud, kellele ta teada andnud issanda tahtmist, need põgenevad nüüd tema juurest eemale. Aga kas ta on suutnud kogu oma elu vältel äratada armastust? Kas ta pole kogu need aastad jäänud isandaks, kelle juurde tullakse küll alandusega, aga mitte armastusega?

Õpetaja Rothi hing sattus segadusse. Kas ta polnud siis õieti pidanud oma ametit? Mis ta oleks pidanud tegema?

Ta ei osanud nende küsimuste peale anda vastust.

Mööda jalgteed tuli Kurt.

«Sina, isa, nii vara väljas? Kas sul ei hakka siin vilu?»

«Ei. Istu siia minu juurde!»

Kurt istus isa kõrvale.

«Näe, Kurt, siin oled sina sündinud ja siin olen mina vanaks elanud. Ja nüüd jätan selle koha sinule. Mina ei suuda enam. Juhisaare on suur kogudus ja su õlule langeb raske töökoorem.»

Kurt vaatas enese ette maha ja tõmbas sirelipõõsast murtud oksaga jooni ja riste jalgteel liivale.

«Sa pidid ütlema pühapäeval jutlust, aga ma mõtlesin ümber, ma teen ise.»

«Kas see sind liiga ei väsita?»

«Pole viga, küllap ma jaksan. Võib-olla jääb see ehk viimseks korraks. Sa pead jumalateenistust jaanipäeval ja püha peale jaani laulatatakse sind Juhisaare õpetajaks.»

Kurt vaatas enese ette. See teade ei suutnud kutsuda ta näole iseäralist heameeleilmet.

«Ma tahan neile pühapäeval kõik oma südamest ära ütelda. Mul on neile palju ütelda. Annaks jumal mulle jõudu, et suudan nende vastupanijad südamed puruks peksta. Olen jutluse kallal kaua töötanud ja loodan, et ma nendesse avaldab mõju.»

«Tend isa!» ütles Kurt ja vaatas ainiti vanale õpetajale otse. «Ma ütlen sulle midagi.»

«Mis sa tahad rääkida?»

«Ennemalt tegi see Juhisaare õpetaja koht mulle üsna heid meelt. Aga nüüd on mulle tekkinud nagu teised tunded.»

«Kuidas see on?»

«Minu meelest oleks parem, kui oleksin jäänud mõnusse linna kuhugi koguduse peale. Seal on ikka hoopis taltsugused inimesed. Aga siin maal, ma ei tunne neid inimesi. Kui vaatlen, siis on need nii kaugel mu eest, nii võõrad, et otse hirm hakkab. See mõjub vahel nii tugevalt, et ma ei saagi kõnelda, mõtted lendavad käest maha. Ma ei tea, mida pean neile ütlema.»

«Seda ma usun,» tähendas vana Roth nukralt. «On loodi, kus su jutlusel puudub otsekohene julge mõte. Ja ma ei tule julgelt, mille juures tundub kahtleva hinge varjul, see läheb seal all neil ühest kõrvast sisse, teisest välja. See tuleb sellest, et sa oled oma noorpõlve siit maal elanud, sinne elu on sulle võõras. Ja ma arvan,» tähendas isa nukra etteheitega, «sul pole ka tubli võitluse iseloomu. Sa oled sõjamehe sarnane, kellel pole lahingusse minnes vahedaks ihutud mõõka puusa peal. See on muidugi suur puudus. Aga ma usun, sa õpid tundma neid peagi ja ma loodan — siis oskad sa neile ka ütelda, mis avaldab mõju. Mina tahan sind selle juures alaliselt juhatada.»

«Aga ma olen kuulnud, et nad on mu vastu.»

«Arvan — see on ainult esiotsa. Mingit olulist tähtsust ei ole nende vastupanul. Peaasi — sinu poolt on mõistsus ja kirikuvalitsus. Ma usun, ka võõrmündri- lührra v. Ungern jääb sinuga edaspidi sellesesamasse vahetorda, nagu oli tema isa ja tema ise minuga. Mõis- nikkude õlal seisab ju alati meie usu tugevus ja see kir- jutab meile ka ette, kuidas peame oma ametis talitama. Altiult mõningad õpetajad uuemal ajal nagu ei tahaks

seda mõista, ja mina pean ütlema — nende pärast tunnen oma südames häbi. Aga nüüd mul nagu hakkaks loepoolsest veidi vilu.»

Õpetaja Roth tõusis üles ja läks pikaldasel, aga küllalt kindlal sammul tuppa.

Selle aja jooksul oli kirikumõisa õues tõusnud vilgas elu. Sõideti vankritega, kuuldusid hobusemeeste hüüded, loomade kellad palisesid, sest nad aeti karjamaale, lambad määgisid, loobiti vankritele raskeid asju, tallide ja lautade aksed kääksusid sagaratel ja alaliselt liikus kaevu hooratas.

See oli argipäevane elu.

Kurt mõtles üksipäini. Ta oli noormees, kes väga hästi aru sai, et ta kuigi tugev ei olnud tahtejõult ja midagi ei pakitsenud ilalgi ta südame peal, mis ta oleks tahtnud kantslist pilduda.

Ta oli harilik igapäevane inimene.

Ja kui nüüd siisugune harilik inimene saab hea koha, nagu seda on Juhisaare koguduse õpetaja oma, eks pea ta siis pidama end õnnelikuks inimeseks.

Ja mis ongi harilikul inimesel ilmast suuremat loota ja ihaldada kui õnnelikku elu.

6

Võis juba märgata koidupuna, kui vaikisid jaaniöö hõisked ja nõrkesid leegid mäeküngastel. Veel kuuldusid metsateilt üksikud kiljatused ja suutäied pilli häält.

Lõppenud oli jaaniöö.

Mis siamaale oli olnud üksikute teada ja suure saladusena julgeti teisele usaldada, see valgus jaaniööl kergesti laiali. Nüüd teadis seda kogu Juhisaare kihelkond, vähemalt need külad, mis olid Naarimaa ümbruses.

«Täna lähme kiriku,» kõneldi isekeskis, «täna saab näha näha. Kurdil tõmmatakse kirikukuub seljast ja valged lotid kaelast.»

«Tule jumal appi, mida meie silmad kõik peavad veel nägema enne surma,» hädaldasid vanad inimesed. Aga sealsamas ei andnud neilegi rahu uudishimu ja nad küsisid: «Ei tea, kes need lähevad?»

Kuid kes just, seda ei teatud, üks nimetas üht, teine teine aga kes just, kedagi ei teatud kindlalt.

«Lullap on misama tehtud jutt.»

«Tea seda ole,» kinnitasid teised. «See on kindel, et tema midagi sünnib.»

«Mis sa teed. Inimestel on võetud peast see aru-
võtte.»

«Aga mis ta tikub vägisi kantsli.»

«Lõu, kes täna kellasid lööb?»

«Kuidas kes? Kus siis Toomas on?»

«Kas sa pole veel kuulnud? Eila käinud kirikukubjas Tooma pool, viinud vanamehele sõna, et õpetaja ta ameti lahti lasknud.»

«Ta laevake! Mis see Toomas temale siis tegi?»

«Eks Kõõts ole Tooma vennapoeg ja Kõõtsi ju kantsli lahetakse.»

«Või lahti? Ei tea, kui kaua vana Toomas on kella löönud?»

«Ta ise ütelnud, et täna just 25 aastat täis saada.»

Tooma lugu äratas üldiselt kaastundmust, sest ei olnud keegi Juhisaare kihelkonnas ühtegi hinge, kes poleks tundnud vana kellameest.

Tema oli Naarimaa külast taluperemehe poeg. Praegugi elas Naarimaal ja mujalgi veel ta laialdane suguvõsa. Aga ei tulnud neist vennaga kummastki kohapida-
jale. Juba poisikesest peast kadus Toomas kodust, teenis
donaaneri laevadel, aga aastate pärast tuli tagasi, hoo-
peline ja otsa lõppenud. Ta oli saanud haiguse külge
ja tuli kodumaale surema. Aga sündis ime, mida ta isegi
ei osanud arvata: ta hakkas paranema ja aasta kolme pärast
oli ta tervis üsna hea. Aga suur ilm oli palju kulutanud
ja toonud noormeest: ta meel oli muutunud vaikseks, üks-
kõnneks ja 35-aastaselt oli ta nagu äraelanud mees. Siis
lõppis ta üht-teist; oli Lõa mõisas puusepaks, aasta või
kaks sellest kupjakski, aga need ametid ei läinud. Seal suri
võib-olla värvavahi maade pidaja Tõnu ja Toomas võttis
võttes maad ja maja enda kätte rendile. Aasta paari
pärast sai ta ka Juhisaare kellamehe ameti kätte ja hak-
kas vedama kihelkonna posti. Suuremat need toime-
tused ei toonud, sest postivedamise eest makseti

aastas kolmkümmend rubla ja kellamehe amet andi kolm vakka vilja.

Aga Toomas elas.

Ega olnud see põldki mingi asi: liivasoss kõrge männi metsa kaabemes. Kevadel ikka tõusis oras, lõid ka haljendama kartulipealsed ja paar Tõnu istutatud kirssi olid üsna pierikkad. Tuliid aga palavad päevad, oli liiv peagi nagu kuum jahu, oras tõmbus kollaseks, kartulid närtsid ja herneterasulrused kirsid sadasid maha.

Nii oli Toomas elanud Vööksal aastakümneid.

See oli aastat viis tagasi, kui Luhaneeme Maanus kord võttis Tooma käsile.

«Ei tea, mis sa ennast vaevad selle postiveoga. Ise vead vaevaga jalgu järele, oled ristluust kange nagu ära-aetud hunt. Anna tühi ära, las nooremad jooksevad. Oma nahakoogutamiseaga jõuad küllalt niipalju teenida, kui sulle, vanale inimesele, vaja. Vaata, aja aga ennast taga, jääd viimaks päris sandiks.»

Küllap sai Toomas isegi aru, et sugulasel Maanusel õigus oli. Ta ütles enese postiveost lahti.

See oli alles tänavu kevadel, kui Maanus uuesti kõneles:

«Ma olen sulle mitu korda ütelnud, viska see kellamehe amet kus pagan. Ega see sinu ealisel kerge ole neid treppisid mööda ronida. Kuvad viimaks seal kuras otseli ja sared. Ja kas see ronimine ütleb jalule head?»

Aga Toomas pani sellele nõuandele vastu. Ta lähemad sugulased teadsid ka põhjuse, miks ta nii visalt ametit odasi pidas. Ega see siis vanematel inimestel olnud teadmata, et sellest tänavu jaanipäeval täis sai kakskümmend viis aastat, kui Toomas esimest korda pihku võttis Juhisaare kiriku kellade noorid.

«Vanamees tanab oma juubeli ära pühitseda,» naersid sugulased. «Küllap siis kolib ülevalt alla.»

Tõepoolest vist oleks sellest paljudelgi kahju olnud, kui Toomas oleks lahkunud. Kirikukellad olid aastate vältel ta kätega nii harjunud, et nad otse laulma hakkasid, kui ta nende nõõre puudutas. «Kuskil kirikus ei lööda nii ilusti kelli kui meil,» see ütlus oli kogu Juhisaarel üldiselt tuntud. Selle vastu ei võinud vaielda ega saanud seda ütlust pidada ilmaaegseks ülistamiseks. See juhtus

... kolm tagasi, kui vana Toomas jäi pikemaks aegadeks. Seal loi ta asemel siis kirikukelli õpetaja mees eluv Altsauna Ants. Aga taevake, mis heli see oli. Kõnksaugust lakli, lihtne soperdamine. Ja kellade suud olid nagu täis topitud takku, nende hääli ei kostnud õieti ümbrusesse, kaugemaist kihelkonna nurgist ei kuulnudagi. Inimesed naersid, pilkasid ja kaua sai ootada konet. Kui siis Toomas pärast jälle pihku võttis, siis oli kellade heli nagu rõõmsast hingest tulnud. Inimesed jäid seisatama, neile oli tuntud see heli juba mitmes igaühel: Toomas ise on täna kellator-

... õpetaja Roth lausus: «Iga teise lähenedes löövad nad tõrkuma Vana Toomast nad tunnevad.»

... õpetaja oli vanamees oma ametis. Ikka ühel ajal ta mehine kuju pühapäevahommikul metsanurga all Jõudes kiriku karjalautade taha, jäi ta sinna veidi aega. Seepeale võttis ta peretoast kapi kõrvalt naela ja kuuksid võtmed. Jõudes torni, lükkas ta luugid lahti neljal küljel. Niipea kui ta puudutas nõõre, algasid kellad kohe oma pühapäevahommikuviisi. Kaugele üle Juhisaare kuuldus kellade heli ja igamees seda kuuldes laulama ja kergitas tervituseks mütsi.

... kellad tuletasid meelde: täna on pühapäev. Vahel ajal talitas ta kirikus.

... kerkisid kellad kutsusid juba tungivalt ja panid kogu ka kõhkleja: ei tea, peab ikka täna minema õige kiiruga poole.

... kui Toomas helistas kolmat korda, siis lõi ta kiriku pühakoja ümbrus tühjenes kiiresti, sest kellade heli muutunud Juhisaare koguduse liikmeile aastate jooksul kindlaks käsuks.

... poolt, pooleldi väriseva südamega ronisid poisikesed ümber keerulist pimedat treppi üles, kuni nad jõudsid keldrimehikuni. Sealt vaatasid nad lõpmata aukartusega kellade vasksuud liikusid ja nii häälitsetesid, et ähvaratavalt puustada kuulmed. See oli niivord erutav, et jäi meelde ja mis olekski pidada sellest, kes veel ei ole pole kaimud kellatornis.

... taes viibisid Tooma pilgud kaugel. Võib-olla Tooma kellade kõnest rohkem kui ükski teine Juhisa-

saare kihelkonnas. Võib-olla kõnelesid nende vasksed suud talle uudiseid, millest tema hästi aru saab ja mis on nii huvitavad, et kannavad ta hinge enesega ühes.

Toomas tundis enese siin eraldatud igapäevasest askeldavast ilmast, väljaspool muresid, vaeva, ohkamisi.

Lõpmatu avarus avanes ta vaatele. Seal on põllud, rohelised, nõrgalt kollendavad, ja neid piiravad rohelised metsaraamid. Küllap rukkiväli lainetab tuule mõjul ja see tuletab isegi meelde merd, mille pinnal ajavad lained üksteist taga. Sealt paistavad külad, pered kobaras koos. See on Naarimaa küla ja Toomas tunneb isegi ära üksikud puud, metsatukad, mäekünkad. Need on kohad, kus ta paljude, paljude aastate eest jooksis, siis kui ta oli alles noor. Nüüd on see kõik ammugi möödas, kõik on olnud nagu pikk uni. Ta silm otsis paiku, millest ta teadis, et seal kord täitis ta südant armuõnn. Seda kõike mäletab ta veel läbi udu, nagu kuma suurest kaugusest. Aga neile, kelladele, on jäänud seesama heli, seesama jutt, mis paarikümne aasta eest. Kui ta neid alguses ei mõistnud, aga nüüd ta mõistab neid. Ta saab aru igast sõnast, olgugi et ta ei oskaks seda kellelegi edasi kõnelda.

Nende kõne oli ta südamele magus, nii et sellest oli lahkuda raske. Tuli ette, et vanamees helistas ka sinu edasi, kui hommikulaul juba jõudis lõpule. Aga viimasel ajal oli juhtunud ka seda, et teda tuldi keelama. «Mis sa, pagan, teed, sa lööd ju kelli kogu kirikuaja.»

Jumalateenistuse ajal istus Toomas altari taga kivi simpsul. Kes seda nüüd nägi või õieti tähele pani, millal ta sinna läks, aga seda nähti alati, kui ta sealt välja tuli. Iga kord, kui õpetaja astus välja käärkambrist, paksud raamatud pahema kaenla all ja parema käega veidi kergitades pikka musta kirikukuube, tuli Toomas ja avas ukse, mis viis altarisse või kantsli.

Laulu ajal ilmus ta äkitselt pinkide vahele, käes pika varrega kirikukott, mille küljes väike heleda häälega kell. Igamehe peakohal raputas ta kellukest ja vähe oli neid Juhisaarel, kes ei oleks pannud kirikukotti kopika. Ärge arvake, ka selles asjas olid Toomal suured teadmised. Ta teadis, kes ohverdab heameelega, kes rohkem kitsi ja olgugi et ta iga kord kopikapealt ei teadnud, palju kolikuraha on, kuid kuigi palju ta ei eksinud. Tuli ka ette, et ta

vanema lapsele vanema näpunäitel korda kolm koputas kirikukotiga kergesti pähe. Tema oli heasoovlik.

Toomas korjas kotiga aasta kohta palju raha. Kuhu see raha läks, seda ta ei küsinud, aga see oli ammugi teada, et üheski naaberkihelkonnas kotiga nii suurt summat kokku ei tule. Oli ka kuulda, et mõnel pool kotiga korjatut olevat ära kaotatud, aga just selle jutu kiuste laskis Toomas ise juba naruseks kulunud kotile oma kulul ümber lõmmata uue pruuni siidriide, mis heledais päikese all hülgas. See maksis küll kolmandiku ta tervest aastapalgast, aga sellest hoolimata löid ta silmad ühe kofi peale vaadates sisemise heameele mõjul otse hülga.

Toomas ilikonnale ei suutnud tuua silmapaistvat muud kui ühe soojust ega talve külmi. Hall kaap ja seda halla pikk kuub — ja see oli kõik. Vest, püksid, hall alumine värk, jäi võõrale silmale nägematuks, kuub kuub oli ümber seotud punaste triipudega halli peal võoga. Ta hallid silmad lahjas, hõredahabeme-palges vaatasid alati tõsiselt, sügavalt mõeldes, kuigi ei paistnud neist valjuse ega karmuse pilk. Oli aga kordi, kus ta suu ja silmade ümber mängles margatav naeruvine. Iialgi ei kuulnud ta suust murinat raske elu üle, sest kõik, mis talle peale pandud, ta tegi nagu vabatahtlikul kokkuleppel. Suur kõneleja ei olnud, aga mõnikord asus ta jutustama erilise ümaga, iseäranis nooremate hulgas, kelle rõõmus meel ümbrela olek näis olevat ta hingele õieti ihaldusväärne.

Kaugelt tunti Toomast ta hallist palitust ja käimisviidest. Ta samm oli alati ühetasane kindel ja keegi ei püüdnud seda tühiseks kiitlemiseks, kui ta kinnitas, et alati ei ole sammudega karva pealt metsa-heinamaa või jälle põllutüki pikkuse.

Nähes Toomast, olid lastel tema ees imelikud tunded. Oledas tahtnud ära joosta ja ei tahtnud ka. Kui väike poisikene pidas sõrme suus, siis ütles Toomas: «Sina võta sõrme suust ära, sest sõrme otsa kasvab nupp.» Kui poisikene jäi vahtima, suu avali, ütles Toomas: «Sina pane sõrme klunni, sest süda jahtub ära.» Tuli ka ette, et ta kohen-
das põlsikese mütsi õieti pähe ja ise sõnas: «Müts on

mehe peakate. See on see kõige ausam riidetükk, see peab alati olema õieti peas.» Poisikesed pidasid meeles Tooma õpetusi ja nad katsusid alati kohendada nii, nagu ta oli emalt õpetanud. Eemalt nähes teda jõöksid lapsed sageli tuppa ja teatasid suure erutusega: «Kellamees tuleb, kellamees tuleb!»

Toomas oli heameelega nähtud külaline. Juhtus olema õlemärga ja see ta meeleolu tegi rõõmsamaks, siis paa- sis ka jutt valla palju vabamalt. Ja Toomal oli ka midagi kõnelda. Iseäranis kuulasid teda niisugustel puhkudel poisikesed erutatud hingel, kui ta kergitas siit ja sealt ilma osadelt saladusekatteid. Oma meresõitudel oli ta käinud läbi ekvaatori alt, oli laevaga maandunud seal, kus pigimustad inimesed veavad kirikutorni pikkusi palka- elevantide abil, oli näinud mehe keha jämuscid madusid, oli olnud nädalapäevad lainete vintsutada, mis kõrgemad kui talumaja.

Aga ka vanematele inimestele oli Toomal alati teatada mõnd uudist, sest temal käis juba mitu aastat järjest ajaleht. Tema oskas hinnata nalitusi ja oskas tagajärgi järel- dada ühest ja teisest juhusest. Tema sõna oli niisuguseis asjus autoriteetlik ja sellele ei saadud sageli mitte vastu vaielda.

See on tõsi, kaua ei tahtnud Toomas õpetaja valimise asjus sõna võtta. «Oleks see mõnes teises kihelkonnas,» lausus ta kord, «külap siis teaksin, mis ütleksin.» Aga ometi kord olles Aidakul, kus see asi oli jälle elavalt kõne all, ei suutnud jääda Toomas vaikivaks pealtkuula- jaks.

«Panen imeks, mille kallal te arutate. Kas kogudusel on õigus valida. Miks siis tal seda ei peaks olema. Kogu- dus on ju see, kes maksab õpetajale palka. Või ei maksa sina, Priidik, õpetaja heaks mitte punast kopikut? Ja sina, Mart, ja Tiit niisama?»

«Miks me ei maksa,» hüüdsid mehed. «Meie maksud on alati õiendatud õigel ajal.»

«Noh mis siis veel seal päid murrate. Muidugi on teil siis ka oma sõna ütelda selle kohta, kelle heaks teie mak- sud lähevad.»

«Aga meie käest ei taheta midagi küsida. Seal öel- dakse: meie paneme ja teie olge rahul!»

on jalle hoopis teine asi. Kui olete sedasorti rah- tusega nii laseb teha, miks ei peaks siis nii olema?»

«See on ju süla ülekohus.»

«Te teate la vaikides pealt vaatate, sellega pealegi teate, mis ülekohus ta siis on. Alles siis muutub ta ohtlaval ülekohtuks, kui te oma vastupanemisega ei laske selleks teete.»

«Kelle vastu sa paned? Sa'p teagi, kelle poole pead minema? Need seal on ju kõik ühe mütsi all.»

«Te kohtate ei tea ma teile nõu anda. Aga seda ma ütlen koige vagusam loomake vahel vastu hakkab olema ja ka mitte mõjuda. Selles asjas peab olema meel ja talitama oma mõistuse järele. Ehk küigi teid teaksin utelda, mis kasu oleks sellest. Ega te juba ole teie ahvokaat. Peate ise nõu otsima ja tegema.»

Tooma sõnadel oli mõju ja pikkamisi seletati kogu plaan ära.

«Noh, Toomas,» ütles talle paar päeva enne jaanipäeva Priidik, kes oli tulnud ühtlasi Altsaare Anuga kaasa, «ilma sinu abita me läbi ei saa.»

«Mina ei ütle teile midagi, ei keela ega käsi. Aga mil- lal minu abi sinna vaja?»

«Tule, kui lehitatakse kirikutoa trepilt rätikut, ära sa ei tulla kella!»

«Mina Mina ei pea lööma?»

«Muidugi ära löö! Siis on sel ajal ikka suurem rahulolu.»

«Mina ei löö teie nõusse. Mina olen neid löönud kümme viis aastat ja löön ka jaanipäeval. Nii- kuu jutt jatke õige järele!»

«Oleks maksnud talle rääkidagi,» tähendas Ana viha- lalt.

«Vaata, et kannab kõik veel vanale Rothile ette.»

«Nis tee niisuguse mehega!»

«Tule, naine, ära lobise oma suuga!»

«Mina sa siis lööd. Löö pärast niipalju kui tahad, löö veel teist kakskümmend viis aastat, kellel sellega ei ole midagi.»

«Aga jaanipäeva hommikul see natuke aega.»

«Ja sellest nüüd suurt olegi, lööd või ei,» tähendas Priidik.

«Arvasime, et oleks olnud mõjuvam. Tead ju ise,»

ega meele nüüd kedagi muud taha, kui seda Kõõtsi. Sinu vennapoeg ja mulle ka nagu kaugelt sugulase haisu.»

Toomas jäi mõtlema.

«Mis seal nüüd mõelda. Ma arvan, see on päriselt sinu kohus mitte lüüa. Mis kelli sellele vaja, kes vägi tükib kiriku vastu rahva tahtmist.»

«Sa oled ju ise mitu korda ütelnud,» kõneles Priidik, «et inimesed ka võivad nõuda oma õigust. Aga kui nüüd sulle kõneleme, siis sured ise hoopis ära.»

«Hea küll, mina ei löö siis kelli,» ütles viimaks Toomas, aga näis, et see otsus tuli tal raske võitluse järel. Aga see oli nüüd Anu ja Priidikul teada: kui vana Toomas midagi lubab, siis ta seda ka peab.

Kogu jaani-laupäeva oli Tooma süda väga raske. Ta ei jõudnud otsusele: kas see nüüd õige tegu, kui ta homme hommikul kelli ei löö. Kakskümmend viis aastat oli ta truult pidanud oma ametit; kogu selle aja oli ta, nähes kirikutoa trepil lehvivat rätikut, haaranud kinni kellanööri. Aga homme hommikul ei tõuse ta käed.

Midagi piinas teda, tegi valu. Oma rahutust püüdis ta matta kiire töö ja toimetuse alla, olgugi et midagi häda list ei olnudki. Ta kohmerdas majas ringi, käis mööda põlluääri, kohendas aiaauke, aga närvivat piina ei suutnud ta peletada eemale.

Ta oli andnud sõna ja seda ta ka peab.

Ei mällanud õhtul kodus seista. See oli teada, et tehakse Võllamäele jaanituli. Võib-olla unub seal nooremate seltsis see mõte, lahkeb südamest vaev. Aga joudes poole teeni, jäi ta seisma ja istus pihastunud kannu otsa. Kas see pole viimaks neil seal teadagi? Kas suute Anu pidada suu? Tälevad viimaks veel küsima: «Kui ole Toomas, kas sa ei löögi homme kirikut sisse? Küll see on tore, Kurt tuleb ja mitte kella õhkugi.» Kas ta peab neid tõtt ütlema? Kas ta peab kalliduse maha salgama? Parema ta ei lähegi.

Toomas pööras tagasi, aga tuju polnud minna koju. Ilma eesmärgita hulkus ta metsa all. Kui viimaks kuulidusid mäelt hõisked ja harmoonika hääled, tundus, nagu oleks ta kistud pooleks. Hecameelega oleks ta launud sinna, aga süda ei kandnud. Kui ta tuli koju, pani naine Mari seda imeks ja küsis:

«No kes pagan sinu sealt nii varmalt ära kihutas?»
«See nüüd ka veel, nagu ei oskaks pidada oma suud. Ta lahkus uuesti toast ja lõi ukse paukudes enese järele.»

«Alta siis su, pagana, sisse läinud,» kõneles Mari endamisi. «Hõla teise jaoks pudrukauss riide all, tema aga sinu tuulutab sisse ja välja.»

Nüüd oli juba pimedik ja paistsid jaanituled: Võllamäelt, Arupere kuusikust ja Varsa-allika karjamaalt.

Ta lasakesi, pikkamisi langes karge kastene õhk jaanituledele maapinnale.

7

«Mis sul, paganal, ometi on,» ütles Mari, kui Toomas laulukumal voodist tõusis ja hakkas riide panema. «Pöördud ja neled kogu õõ, nii et silma peale ei saa nahka.»

Toomas riietus sõnalausumata.

«Kuhu nii vara siis lähed? Oled ju alles söömata. Ise ei võtnud eila õhtu ivagi. Pean sulle süüa tooma?»

Mari ajas enese istukile.

«Pole tarvis,» kuuldus Tooma poolt. «Maga sina aga rahusti!»

«Miks ma'p maga siis. Päike pole ju veel tõusnudki. Kuhu sina siis lähed?»

«Kas sa ei tea siis, kuhu ma pühapäeva hommikul lähen?»

«Miks ma'p tea. Aga praegu on ju vara. Ega sa siis ei lähe juba kelli lööma.»

«Ah, jäta nüüd! Mis sinul sellega pistmist.»

Toomas oligi riides ja läks uksest välja.

«Kas aru on teine kaotanud,» urises Mari. Kuid süda ei näinud see lugu teda huvitavat, heitis uuesti voodile ja tõmbas kärbest katteks sitsirätiku palgele. Tema mikune õhk oli veidi vilukas. Kastetilgad särasid kasteheina kurdudes ja lepalehtedel. Kasteheina lemme hõlgas hobedane tilk.

«Kogu mets, kogu laas juba elas. Sidistamisest. Toomast täitus lehestik, okasmets, ka rohi põllul. Midagi ei puutunud silma, aga kõrv püüdis neid tohanded hääled. Ikka heledamaks, heledamaks loi

taevavõlv ja juba püülsidki kinni pikkade laanepuude ladvad esimesed päikesekiired.

Astudes melsateele, tundis Toomas nüüd selle koormatavust, mis teda rõnus. Kakskümmend viis aastat oli ta linnud pühapäevahommikuti alati rõõmuga. Ka vahsalu ja hingemattev tuisk ei suutnud palju rikkuda taluju. Ta teadis, et need seal üleval tornis teda ootavad. Kord olles haige nädalat kolm, tundis ta alaliselt igatsust nende järele, nägi unes, et viibib kirikutornis, tundis, kuidas ta käed tõmbavad taktis nõõridest, kuulis alaliselt kõrvus nende heli.

Aga täna, täna tõrgub ta kiuni haaramast neist nõõridest, mis tuuleõhk seal üleval kõigutab, justkui ulatab neid talle kätte.

Kas see pole patt, kas see pole niisugune süü, mida ta andeks ei saagi?

Aga ta oli ometi seda lubanud ja südames tundis ta, et see uus inimene, keda nad vägisi topivad altarisse ja kantslisse, polegi kellade väärt.

Mis teha?

Jah, kes ütleb inimesele niisugusel korral selle õige otsuse. Süda on kistud kaheks osaks ja kumbki osa ajab oma õigust.

Pikkamisi astudes jõudis ta, ilma et ta oleks isegi märganud, välja laanest seljandikku mööda käivale teele. Siin avanes lai silmaring Jootma küla madalale heinamaile. Seal kaugelt sinetava taeva veerult paistsid lehtpuisse mässitud talupered ja paremat kätt Jootma mõisa künnide valged müürid ja eluhoonete punased telliskivikatused.

Harilikult peatus Toomas siin mõneks viivuks. Oli ta laanest pääsedes see vaade siin niivõrd laiaulatuslik ja avar, et sundis end tükk aega silmitsema. Pilgul, mida silmamaale laas vangistas, oli nüüd üllilõbus joosta võttade viisi, leidmata eest mingit takistust. Ja see lai avarus hingas lõpmata rahus, ei olnud tuuleõhkugi, mis oleks liigutanud paie latvu.

Aga täna ei sautnud see lai avarus tõmmata Tooma tähelepanu enese peale. Ta ei suutnud lennata sinna kaugele, kust paistsid roheliste paplite ja pooppuude kuhjad.

Ta nägi taeva aarde, millest sai Juhisaare jõgi alguse. Ta nägi tooni ja hoolimata vaikusest tulid lained ka laanest madalale liivasele rannale nagu keerutavad. See on ju loomulik, et järve hommikul päikese ajal on kerge lüüsam. Iseäranis siis, kui puude ja rohtude kiired veepinnale. Siis lööb järvepind tühjalekavaliselt kiirgama ja sätestama. Siitki laanest tõusevad lenda pardid ja lendavad voolavalt noolekiirusele järve äärde rändisse.

See on see järve väga tuntud, sest aastate kaupa on loodud kaes Jootma mõisast rendil. Tasuks viis ta on määranud hulga kalu ja mis ta rohkem püüdis, võis võtta endale. See on õige — rasva see töö Toomas on ajanud, aga ta luges seda siiski endale väga kalliks. Sealsamas ääres oli ka ta lootsikutükk. Toomas onanud seda enesele ette kujutada, kuidas siis ta on poleks seda järve. Kui on sügisel õhtud pime, ta vaatab ta hoolega, kas lipendab veel pikavarreline laev. Aga kõik on vaikne. Siis kiirustab ta Marit ja on nii hädaline, et ei malda öieti süüagi. Pea on ta kinnakott turjal, Mari kannab kalakotti ja kahestilist kott.

Marit ütleb ette, et tooselkäik annab mõnikord hea saagi. Aga siis on Toomas rahul, kui saak pole kuigi suur. Ta on veel võrgud, abarad, liivid, ja kui külapoisid tulevad, siis lähevad nad ühes kalale.

Marit, pudes pühapäevahommikul järve äärde, seisatas ta siin. Ega selle juures pole midagi imestada. Ta vaade peegelselgele ja päikese kiirtes kiirgavale veepinnale silus silmi. Pealegi tuli meelde tüht-teist, sest ta lapsega oli seotud elust palju aastaid.

Ta ja hommikul jäi järve ta pilkudele olematuks. Aga ta tuli talle meelde, kuidas ta aastaid, aastakümneid oli taanud seda teed, oli küllalt olnud hommikuid, kus ta tundis hingel hea ja kerge, kus ta tundis enese olevat õnnelik. Aga täna ei olnud hingel mitte hea ja kerge, oli, nagu oleks kadunud alt kindel põhi, ja ta ei leidnud siin, kus voiks jääda seisma. Ta kõikus alaliselt edasi-tagasi isegi kõikuvaks muutus vanamehe samm, kannatas tal raskust. Ruttu katsus ta astuda, sest see selge toonide valgus, mida pildus järve pind, oli ta hingele

tuna valus. Ja uuesti jõudes teed mööda tihedasse metsa, tundus siin mõnusam. Eredas valguses nagu oleks paistnud hing ülekohtusena. Aga siin tihedas laanes, siin all oli alles õige hämarik, siia ei pääsnud ei tuuleõhk ega päikesekiired, siin tundus sambla ja mädanevate okaste veidi rependavat lõhna.

Ja see oli südamele nagu kergem.

Toomas võttis mütsi peast ja puhkis higi.

Kuid pikk polnud metsatee ja ega praegu veel sünnilüüa kirikukella. Peab ootama. Kuid ta ei lahkunud n. pea röske metsa vilust, istus tee ääres olevale järsule liivakaldale. Aga ega istuda polnudki hea, sest siis hakkasid mõtted käima peas hoopis hoogsamalt. Vahel nagu oleks kuulnud kuskilt häält, mis ütles: «Kui sa ei loo kirikukelli, siis on see suur süü. Ega need kirikukellad ole ometi ilmlikud asjad. Neil on ju niisugused haäled, nagu pole ühelgi elusal inimesel. Kirikukellade haäl on jumala haäl, sest kui inimene sureb, siis kuuleb ta veel väga hästi kirikukellade heli. Ja kui sa nüüd ei löö, siis võtad sa ju ära jumala haäle.»

Juba otsustas Toomas: «Olgugi et ütlesin, ma ei löö, aga ma löön ometi.»

Aga seal tuli jälle teine mõte: «Muidugi on see jumala haäl, aga kas jumal tahabki seda, et see ta häält kuuleb, kes vägisi topib end kiriku. Kogudus tahab, ja üks jumal ole neile sisse pannud, keda nad tahavad. Üteldakse ju: kui see, keda me tahame, kõneleb, siis me usume seda ja elame ka nii, kuidas tema käsib. Ja see on ju ometi jumala tahtmine, et inimesed nii elaksid.»

Päike oli tõusnud päle ladvule ja kirikumõisa õuet kostsid hääled. Karjane ajas karja välja.

«Aeg on käes,» lausub Toomas ja veidi kõndimise järel jõudis ta metsast välja. Oligi karjane, kes tuli suure ajuga loomade karjaga. Õueväravas vaatas veel järele karjanaine Krõõt.

«Oi kui vara sina juba väljas oled,» tähendas Krõõt. «Kas lähed juba üles?»

«Noh, mis sina sellest siis pärid?» torises Toomas, sest tal polnud tuju kõnelemiseks.

Krõõt vaatas kartlikult ringi ja astus Tooma juurde.

«Oled sa kuulnud?»

«Mida ütled?»

Tuna pidada noorel õpetajal kirikukuub seljast ära

«Ei ole oma suul»

«Tule nüüd ikka! Seda räägitakse.»

«Kas see räägib?»

«Tunni, minna nüüd seda tean. Aga niisugused jutud ei ole eila jaanitulel ringi.»

«Kas vana õpetaja teab seda?»

«Tema sinu teab. Kes seda temale läheb ütleva.»

«Noh, eks jookse siis sina ja kõnele!»

«Ei jooks appi, minna! Miks siis mina? Ma kuulsin, et see räägib. Võib-olla on muidu jutt. Ja kust mina saan sellest kõnelda.»

«Tule, lase ringi toa juurde köögitrepist. Trepil on see paistev mustakirju Sulli. Loom tundis kella. Toomas üles ja ootas tulija poolt lahket sõna. Nii korda patsutas Toomas loomale sõbralikult tared ja aga liukati ta jalaga cemal.

Toomas astus trepilt maha, jäi seisma keset jalgteed ja vaatas laisalt.

«Kas tõi tulla toa-Leena Toomale vastu.

«Lähed võtmeid võtma?» küsis Leena.

Toomas vaatas ümestades tüdruku otsa.

«Tule, õpetajahärra ütles eila õhtu, et sina ei pea võtmeid võtma.»

Toomas hakkas naerma.

«Kuidas ma muidu siis torni pääsen. Ega ma mõni aeg ole, et lendaksin.»

«Ei ole tarviski minna. Õpetaja ütles, et ta on sinu poolt ametist lahti lasknud. Täna lööb kelli Altsauna.

«Tule, pidi seda sulle ütleva. Kas ta ei käinud siis talle?»

«Ei talle oli hoop pähe.

«Nii. See on siis õpetajal juba teada, et ta ei helista, ei lehvitatakse rätikut. Ah, tema on lahti lastud ja talle anta enam võtmeid. Ta süda sattus tuulekeerdu.

«Vana võtmed siia!»

«Ei minna tohi.»

«Kas eest!»

Ja tugeva käega haaras Toomas tüdrukust kinni ja

surus ta kõrvale nagu takukoonla. Avas siis ise peretoonukse ja võttis võtmed naela otsast.

«Sa oled nagu pagana karu,» vingus tüdruk. «Küllap mu käsivars läheb siniseks.»

«Mis sa tolgendad ees.»

«Minul neist asja. Õpetaja ütles. Minupoolest löögu neid kes tahes.»

Täna oli Toomal raske ronida mööda järske treppe. Oli tundmus, nagu kannaks ta enesega ühes ränka koormat.

«Ah nii, lahti olen lastud. Olgu siis, aga täna löön ikk mina.» Isegi naerule lõi nägu, sest ta keeras kiriku-ukse seestpoolt lukku.

«Pole neil vaja siia tulla ringi kolama,» pomises Toomas eneses. «Pärast aega küll, kui mind siin enam ei ole. Viskan pärast võtmed nende kätte, söögu need. Aga täna löön mina.»

Ja varsti kuulduski hommikuses vaiksuses õhus lustiline kirikukellade heli.

Kirikukellad helisesid juba teist korda. Nähti tulevat siit ja sealt küll üksikuid inimesi, küll salgakaupa. Istuti kiriku õues laialeheliste vahtrate all, istuti paekivist laotud alal ja aeti juttu. Oli soe hommik, mehed paljaste peadega ja mõned tõmbasid maha tüssijõkid: pääseks ometi jumala tuuleõhk ihu ligi.

Argselt tõmbas lahti peretoonukse Alliku Mai, vana poole tüdruk, kes oli tuntud kogu ümbruses oma väga uskliku meele ja keelekandmise poolest.

«Kas ma saaksin kord õpetajahärra jutule?» küsis ta toa-Leenalt.

«Vana õpetajahärra on haiglane,» ütles Leena. «Ma arvan, ta pole vist voodist väljaski.»

«Aga ehk saaks noore õpetaja juurde. Mul on nii hädaline asi.»

«Eks sa või siis pärastki tulla.»

«Ei, ma palun, hea laps, mine ütle nüüd! Mul on nii hädaline asi. Mine, laps, üsna ruttul!»

«Võtaks sind oma asjadega. Millal nad sul hädalised ei ole.»

Kirjutustoasti välja tulles ütles Leena: «Noor õpetaja käskis tulla.» Seepeale hakkas vanatüdruk oma riideid korraldama.

«Maf kummardas sügavalt.

«Jah, hea lugu, mis sul on siis mulle ütelda?» kõne-

les õpetajahärra, see on niisugune asi, mida ei ole kanna rääkida. Aga mis ma pidin tegema, mõtle-
ma, et on suur patt, kui jätan oma hinge peale.»

«Ole aga julgesti, armas inimene, mis su südant vae-
de küllap lelame issanda abiga sulle ka troosti.»

«Ei, ei, mulik õpetaja, ega see nüüd minusse puutugi. Aga nüüd kuulsin kõrvalt. Sellepärast ma ruttasingi. Ometi olen juba varemaltki, aga saad sa siis sealt loodud nii kergesti mahti.»

«Loodi kannatus näis juba lõppevat.

«Aga sa ei kõnele ju, mis seal siis on. Räägi ometi!»

«Kas õpetajahärra pole siis kuulnud. Teie tahetakse
kallale tikkuda. Sa armas issand, missuguseks
inimesed küll läinud!»

«Kui ei kuulnud Maie viimast ütlust. Juba esimesed

«Lad talle vere pähe, panid kõrvad otse kohisema.

«...mõeldam oli pühitud kui käega. Veidi aja pärast jak-
sa ta külsida:

«...«Kas teie minule kallale tikkuda?»

«Ei, ma kurjad ja patused võivad inimesed olla.»

«Kas pool siis? Tead sa ka seda? Kas kirikus?»

«Ma kuulsin kirikuõues. Enne seda kui kiriku

«...Nad lahavad teie kuue seljast ära tõmmata ja ka
...valged lapid.»

«...«Kas teie?»

«...«Seda ma kuulsin. Nõnda räägitakse.»

«Kes need tõmbavad?»

«...«Ma ma nüüd küll ei tea. Ega seda ka igatihele rää-

«...«Ei, ei juttu ringi, et naised tõmmata. Sa armas jumal

«...«Nad, missuguseks on inimesed läinud. Mis nad

«...«Lahavad, kas te, kallid härra, ei räägi küllalt
...«Lahavad.»

«...«Pärast lühikest, kuidas ahastus tõusis tal kurguaukuni.
Pundus pisut, talle oleksid valgunud juba pisarad silmi.

«...«Kui peale Maie lahkumist ruttas ta oma haige isa

«...«Ta kõneles sellele, mis oli kuulnud.

«...«Võis näha vana Rothi palgel muutusi. Esmalt tõmbus

lahja juba kolletama lõõv nahk tuhakarva halliks. Pea ilmusid sinna aga õrnad punased plekid.

See oli alati kindel tunnus tema kõrgest ärritusest. Ta surus oma sõrmi, luud krudisesid, nagu oleksid murdunud nad.

«Mis teha, isa?»

«Mis teha?» kordas vanamees. «Kristus rändas Kolga talle, aga tungis ka kuradite karjast läbi põrguhauda. Aga sina ei pääse pühakotta.»

Ta hääles kuuldus põlgus.

«Aga kuidas ma seda võin? Nad tulevad mu kallale ja teotavad mind. Mul ei ole ju ühtki kaitsjat.»

«Minel! Kas issand ei kaitse sind!» hüüdis vanake, täis meeletut viha ja ärevust. «Kas sa ootad minult abi? Sa näed, mina olen jõuetu. Mina ei saa sind aidata. Sa oled üksi nende käes.»

Kurt oli jõudnud niikaugele, et suutis mõelda.

«Isa, ma ei lähe. Mis võin mina üksi hulga vastu?»

Vana süda võttis tuld. Ta tegi liigutuse, nagu oleks lüüa tahtnud voodi ees seisjat poega.

«Ah, sa ei julge. Sa kardad neid. Sul pole julgust. Mina olen nad aastakümneid maha virutanud oma sõnaga. Sul pole julgust.»

«Julgust või mitte,» ütles Kurt, «aga sa, isa, räägid meeletuid sõnu. Mis aitab seal minu julgus. Ega nad ometi või kätte võtta mõnd terariista. Nad teotavad mind. Tõmbavad mu ümbert ära kirikukuue ja nii jääb nende kätte naeruks ja pilkeks. Sa, isa, peaksid ometi aru saama, et ma ei või minna.»

«Nii jääb siis täna jumalateenistus pidamata?»

«Jääb...»

Pidigi Kurt ära tulema isa voodi juurest.

«Pea!» kutsus teda tagasi vana Roth. «Me peame ometi veel kõnelema. Peab leidma nõu.»

«Sinuga, isa, ei saa kõnelda. Ma arvan, sa ei tea ometi, et issand tuleb mind nende käest päästma või mõne pärast mõne ime teeb. Parema jaagu juba pidamata jumalateenistus, kui ennast teotada lasen.»

Vana õpetaja sai aru, et pojal on õigus. Vist ei tule issand imet tegema ühe Rothi pärast Juhisaare kiriku väraval.

... ja teatas, et Metsanurga võõrmündrid on tulnud.

«Väga hea! Aga, Leena, kes lõi kirikukellad?»

«Leena...»

«Kas ma ei ütelnud sulle, et ta lahti lasksin. Mina käskisin Antsul lüüa.»

«Ja ta leidis Antsu kodust.»

«Aga miks sa andsid talle võtmed?»

«Kas ma saan keeldu? Ta tõukas mind eest ja võttis need.»

«Kas sa ei pidanud seda kohe ütlema. Jookse Antsu juurde ja ütle Antsule, et tema peab kiriku sisse lööma. Nad siinul siia tulla!»

«Min tulla ja kummardas.»

«Kas see õige, mis räägitakse?» küsis vana õpetaja.

«Kas sa ei kuulnud, et tahetavat noorele õpetajale...»

«... kumardada?»

«Kas sa ei tõi seda ma ruttasin teatama. Ei tea, kas jumalateenistus jätta pidamata?»

«Kas sa ei või,» hüüdis õpetaja Roth.

«Kas sa ei mõista, misugune häbi asi sünnib...» kogeles Siim.

«Seda ei tohi sünnida.»

Õpetaja Roth tõusis üles ja astus Siimu juurde.

«Sina ometi kardad jumalat?»

«Kuidas muldu, aulik õpetajahärra.»

«See on hea. Kas peale sinu ei ole kedagi, kellele anda viha ei tee hirmu. Kas Jootma ja Laulasmaa vöormündrid on siin?»

«On küll. Nad niisama häda täis. Eks see ole palju eest hirmus asi. Eks ole neid paljugi, kes niisuguse töö mõistavad hukka.»

«Kas sa ei ole ju väga hea,» ütles õpetaja Roth. «Sina,»

«... ja too Jootma ja Laulasmaa vöormündrid.»

«Kas sa ei tea veel leisi mehi, kellest sa tead, et nad kardavad? Jaäge trepi juurde ootama! Mina tulen noore õpetajaga ühes. Ja siis lähme seltsis kiriku! Võta niisugused mehed, kui sa leiad! Mine nüüd ruttu!»

«Min tulla kiiresti toast.»

«Armas poeg, see on sul raske päev, aga usu: issand aitab sind oma kaitse alla. Mine pane ennast valmis,»

sest pole enam palju aega. Mina tulen sinuga ühes. Ku
mehed kohal, siis lähme.»

Altsauna Ants oli hilja peale tulnud koju ja norska
nüüd läie jõuga.

Saure vaevaga kisti ta unest üles ja kui kuulis, ma
õpetaja talle teinud ülesandeks, lahkus uni ja naeruvine
linalis suukolka.

«Ah mina pean kiriku sisse lööma,» urises ta. «Kohe,
kohe, miks ma'p seda siis tee. Oskan lüüa küll.»

Ja ta kobis kiiresti toast välja.

Ta meel muheles minnes. Temale oli see Toomas alati
okkaks silmis, sest temale oleks see amet väga hästi aru
kulunud. Vahel avaldas ta seda mõtet ka Kuusiku kõrtsis,
aga seal lausuti: «Katsu nüüd kellameest! Küllap nad
siis õieti löödud on. Ants täis vahel kui tarakan, mine
otsi siis kellalööjat»

Aga täna läheb ta, tõmbab nöörid ära otse Tooma
peost ja kisendab talle: «Katsu, et siit kaod! Täna
peale on see minu amet.»

Kõik see tegi hinge nii kergeks, nii lõbusaks, et ol
poolenisti joostes läks üles mööda kivitreppe.

Kui Ants jõudis kellakambri, oli Toomas rinnuli ukse
vahele pandud põikpuu. Ta vaatas alla kirikumõisa
poole. Nägu oli tal niivõrd kahvatu, tõsine, enesest ära, et
see äratas isegi Antsu tähelepanu. Ta tundis akitselt, kui
das ta julgus ja heameel hahitus. Isegi teretamiseks ei
lausunud Ants sõna. Pühkis ainult varrukaga higi ja ütles
hoopis igapäevaselt: «Küll hakkas hull üles tulles palav»

Toomas pööras tema poole ja ta silmist paistis lop
matu põlgus, vihagi.

«Mis sa siit ülevalt tahad?» kõmises ta hääl.

Ants püüdis ennast koguda, aga omeli ei suutnud ta
oomaldada imelist argust südamest.

«Õpetaja saatis mulle kasa, et mina pean kiriku sisse
lööma»

«Pole sul siin asja midagi. Mina olen siin. Tee, et
kaod!»

Ja vanamehe mehine kogu sirgus.

Aga nüüd lahkus Antsu argus. Ometi ei või see van
inimene siin temale panna vastu. Ja ta täidab ainult õpe
taja käsku.

«Pole sulle pataja. Mina teen seda, mis mind
õpetaja ütleb.»

«Kas ta teab ka seda, et mina olen
õpetaja loonud. Ma ütlen sulle, täna löön

õpetaja ntlus paisus kindlaks, kõikumatuks

õpetaja enam Antsu tõrjuda tagasi, andis
õpetaja

õpetaja asi, aga täna löön mina kiriku sisse.
Õpetaja kasku pead ka sina kuulma. Nää —
õpetaja lehvitatakse»

õpetaja nööride järele.

õpetaja nimistas Toomas. «Anna nöörid siia!»

õpetaja ära tõmmata Antsu käest.

õpetaja rindu lükkas Ants Tooma eemale.

õpetaja ja kukkus seina äärde.

õpetaja kellad käima ja heli täitis umbselt kogu
õpetaja

õpetaja ajas Toomas enese maast üles. Ta tundis
valu ja südames pöörast, põletavat viha. Seal
õpetaja alla jäme kõieots, millel oli sõlm otsas.
õpetaja moelaud, haaras ta selle maast, lähenes
õpetaja talle sõlmes otsaga hoobi pähe. Ants löi
õpetaja pähe, taganes kella alt, astus tagasi ja
õpetaja trepiaugust alla kambri.

õpetaja Toomas pihku nöörid. Kellad kisen
õpetaja, nagu oleks neil määratu valu, kõige suurem
õpetaja, kuidas ta silme ees käis ringi kogu
õpetaja tundis, kuidas torn kõikus, nüüd ta otse kal
õpetaja. Aga tema tõmbas kõigest jõust, kellad kisen
õpetaja ulmeisse, nii et need põrusid kurdiks.

õpetaja rõõmsate ja kõlavate helide saatel astus
õpetaja mitme vööründri vahel läbi inimeste hulga
õpetaja

õpetaja lohutab teine täna kellad,» tähendas keegi.
õpetaja nüüd Toomast! Vana teine, aga keli ta
õpetaja. See peab seda ametit veel teist niikaua»

Rammaks jäid käsivarred, aga ikkagi ei lasknud valla Toomas kellanööre. Määratu küllusega pildusid kellade suured vasksuud helisid üle ilma, üle metsade, aasade, niitude, nurmede.

«Kirik juba ammu sees, mis ta, hull, edasi helistab!» tähendas paar hilist tulijat.

«Küllap vanamees on enese unustanud. Ega ta niisama enne jäta, kui keegi hea mees läheb ütlema.»

Aga Toomas jättis, sest vanad käsivarred raugesid ta laskis nöörid valla. Ainult kellade surev heli viibis veel tornikambris, kuid välja see sealt ei ulatunud.

Toomas tõmbas hinge ja pühkis higi leemendavalt näolt. Siis lükkas ta kinni luugid, pani neile taha pooli puud. Ainult läbi pragude tungis valgus neljakandilise ruumi.

Aastate vältel harjunud jalg otsis üles trepiastmed. Ta tuli tornist alla. Seisatas viivukese.

«Ei ma lähe, las nad ise ajavad kotti,» lausus vanamees ja tuli kirikust välja.

Kirikuesine murupealne oli tühi, niisama ka vahtratalu alune ala ääres. Toomas seisatas. See oli ta eest nii lihtne ja võõras.

«Hea küll, kui mind pole tarvis, mis ma siis enna topin,» kõneles ta endamisi. «Eks nad ise toimetagu.»

Ta astus kodu poole viivale metsateele. Ta pea oli nõrga ja samm kõikuv ja kindluseta. Temast oli nagu midagi välja kistud, niisugune osa, ilma milleta ta ei saa elada. Vanamees püüdis mõelda, aga mõtted ei jaksanud võtta mingisugust kindlat kuju. «Sa oled lahti lastud,» ütles talle meelde, «sind taheti ülevalt tornist välja ajada nagu koera, nagu oleksid sa kogu eluaja teinud seal kuni Mispärast? Ta oli ometi armastanud neid, kas ta pole nud alati rutanud täitma oma kohust? Kas ei tund nud ta sealt vaadates ära iga pisemat kui kohta? Iga nõiud tuli mees, kellel midagi ei olnud selle kõige tegemist, teda sealt välja kihutama. Mispärast tule temaga nii?»

Tooma koju jõudes ehmatas Mari.

«Ara puutu!» müristas Toomas. «Anna nöörid sua!»
Ta lahtis nöörid ära tõmmata Antsu käest.

Millegagi täitus äkitselt süda, mis sünnitas hirmu.

Kuhu minna? Kuhu. Aga kas ta leiab seal rahu? Kas seal tuleb keegi, kes talle andeks annab selle süüteo. Nüüd ei tohi ta muidugi tõsta jalga kellatorni. Ta kihutatakse sealt kui marutõbine koer.

Ja neil on õigus teda ära ajada, sest ta oli võtnud oma hinge peale raske patu.

Toomas rändas mööda metsa, ilma eesmärgita, ilma mõtteta. Ta jõudis välja kitsale metsavaheteele. Nüüd tegi tee pöörangu ja eemalt lagendikult paistis Kuusiku kõrts ja selle ümber väikesed põllulapid.

Olgugi eemal ainult versta viis, kuid Toomas ei olnud Kuusikul sage külaline. Kuusiku kõrtsimeest peeti kogu ümbruses suureks kelniks. Kust ta siia aastate eest ootunud, selle kohta liikusid mitmeladilised kuuldused. Aga kellele seda siis korra läks õieti järele pärida! Kuid seda teadis kogu ümbrus, et seal kadusid teeliste regedelt leivakotid ja sageli tüljendati purjus meeste taskud. Kuid keda sa tead süüdistada, kui pole näinud, kelle käsi võttis. Ometi teati seda, et ta annab veega lahjendatud viina ja kui keegi tõstis murinat, siis viskas ta pahuma külalise uksest välja.

Veidi arupidamise järel astus Toomas kõrtsi.

Leti kohal põles armetu suitsenud klaasiga lamp ja selle all olid mehed kobaras koos. Seal olid pottsepp Malm, Jootma kubjas Rebaseliiv, paar Jootma peremeest ja vana vokitreial luukar Andrei.

Toomast ei märganud eslotsa, sest lärm ja mana leti juures olid hoos. Vaidluseaineks oli uus põllupidamine, viis, mille üle pottsepp Malm pidas teistele pikka õpetusekõnet.

«Tema nüüd mõnest põllupidamisest midagi teab,» tähendas Jootmalt Karjaangu Taavet. «Nagu oleks teinud ka pannud risti mõne kõrre. Hea, kui oskad paigale panna oma klinkrikivi. Aga needki ei lähe sul nii, nagu peaksid minema.»

Mõistagi, et see jutt ja teiste lai naer Malmi ajasid vihale.

«Sina ütled seda. Teie, Jootma mehed, olete päris naljarotid ja pole teil kogu vallas peremeest, kes saaks lasta minul, meister Malmil, omale teha alju

... olete rumulad ja sellepärast ei saa te ka jalga lasta...»

«... talle...» lõlitseda,» lepitaski Andrei. «Ostke jooma viinat, igamees omaette.»

«... raha pundu olevat,» hüüdis Malm. «Vala...»

«...» kiitis kõrtsmik.

«...» Karjaangu Taavet Toomast.

«...» Jootma Lellamees istub pimedas. Mis — oled...»

«...» Noh, tule ometi lähemale!»

«...» kaitpidi leti äärde.

«Jumal, mu kõige parem sõber siin halli taeva...» Malm. «Kas pole sa mulle nii mitugi korda...» Mari otsida küljealust, kui mu pea oli raske...» landanud. Sina pead jooma kõige pealt. Aga...» pööre tubli sõõm, mis viib hinge taeva, aga...» mõeldaks metsloomadele.»

«...» Ta keha oli roidunud, väsinud, kõht tühi.

«...» läbi keha peatamatult mööda sooni laiali.

«...» jormiks, lõi mõistuse segi. Oleks astunud...» oleks kukkunud.

«...» rääkis Jootma mees,

«...» ametist lahti. Sellepärast pole kirikut täna...»

«...» niisugust meest nüüd lahti laseb,» arvas voki-

«...» «Ma ütlen — olen ma vähe ilmas käinud,

«...» ei löda nii kelli. Meil aina laulavad, laulavad

«...» kortsi-isand, anna va heale mehele pool

«...»

Andrei lõi käe ümber Tooma kaela.

«Aga tule jumal appil! Sa oled lige nagu loiku kastetud

«...» «Ous see tõsi, et sind lahti lasti? Noh, siis pole ka

«...» siin halli taeva all. Joo nüüd!»

«...»

«...» või ma nüüd sellepärast nälga suren.»

«...» «See mees nüüd

«...» ilmamaad ja mered on läbi reisinud. Aga

«...» «...»

«...» on ükskõik, kes seal neid nõõre tõmbab,»

«...» Jootma kubjas Rebaseliiv. «Sinu mure on see,

«...» peata saaksid välja magada.»

«Ära sa aja oma nina kõrgele! Igamees elab oma muudega ja kannab neid ise. Joo veel, vana sõber!»

Toomas tõrkus

«Ei vastu panna maksa. Oled lahti, noh ega sa siis istu enam papi ree tiival. Mis sinul siis asja, peksku sinu poolt pühapäeva hommikul vastu pajakülge.»

Kes see siis nüüd kellameheks hakkab?

Eks Altsauna Ants. See mees on ammugi ihaldanud seda ametit. — Tooma julgus tõusis, sest sageli prkuts talle viina. Aga niisugune risu. Mis tema ka lööb. On ju katsunud, aga see nüüd kellegi loomine. Nagu puder ja kapsad segamini. Aga näete, see peab käima nii takti, kumbki käs! omamoodi. Ja Toomas näitas nüüd kalgel kuikas peab tõmbama kumbagi nõori. Seal ei tohi midagi minna segamini. See tõmbamishoog peab olema inimesel veres. Ega sa ei saagi seda ära õppida, segamini läheb. Aga näe kellel ta veres, muudkui haara nõorid pihku ja läheb iseenesest. Keldatöömine — see on kunst, niisama kui vokitreimine ja ahjutegemine. Eks ole neid treinid ja pottseppi igal pool, eluaja õppinud, aga kas keegi teeb Andrei või jälle Malmi vastu.

Oi, iga sõna on õige, iga vähem kui pookstav.

Ja mehed jõid viina.

Toomast ei kanonud jalad. Ta istus pingile. Aga ta tundis, kuidas sees kees, tõusis ja alanes. Vihaga täitis silda.

«Jah, see Ants roomab alati õpetaja ees. Arvab meid nüüd saangi mättale. Tuli teine juba täna hommiku torni, aga tegin talle pisukese mäksa ja mees kadaski õhku.»

Toomas naeris

«Aga pidi seal olema ju mingisugune mäss,» kõnelt Malm. «Oli kuulda seelavisi, et lähevad naised ja tõmbavad noore õpetaja kuu ja valged lotud eest maha. Kaddas sellega jäi?»

«Nagu ikka,» teadis kurbjas Rebaseliiv. «Niisugased kavatsused auravad juba ennemalt õhku, kui õige aeg kätte jõuab.»

«Ei, nõu olnud ikka kindel,» teadis Jootma peremees. «Aga vana rebane Roth saanud ennemalt haisu nina. Ja ega see mees siis enam randa astu. See mees on selks küllalt tark.»

«Midaagi tulema? Kahju, oleks saanud Malu.»

«Põlmele siis,» teadis Jootma peremees. «Nai- teta. Vana juures ja oleksid kallale kara- neda. Õpetaja läks võõrmündrite vahel, mis see d. M. pidi aitama.»

«Tõmbuvad,» hüüdis Andrei, «usuvad naiste kätte. Aga teie sauri asju. Aga teisest küljest — eks teie tead, kes naiste kätte»

«Ma olen ole veel kõik vermed paranenud,» ütles Malm. «Ma oskas joonistada su turjale,» tähendas

«Ma olen laialt.»

«Teh paar meest: Lahepere vanamees oma väi-

«Olen saanud pimedusega, nägi väimees peagi Too- ma. Vana suutis vaevalt istuda.»

«Vana Toomas,» ütles Lahepere väimees kella- tunde astudes, «minul oleks sinule midagi ütelda.»

«Jumalilgaks eeskott!»

«Põlmele minu sõpra,» hüüdis Andrei ja surus Too- ma kätt laiali.

«Tule sinna! Ega ma talle kurja tee. Tule, vana-

«Tule, lasku, ega ma sellepärast nalga sure!» lallutas

«Olen and, tee pärast, mis tahad,» ütles Lahepere väi- mees kiini noormehel jõuga Tooma kaenla alt ja

«Tule,» ütles Lahepere väimees, «sina ka tead, et Ants on surnud.»

«Mida asi?»

«Aga teie olite kahekesi hommikul tornis. Kuidas loodud hoop on ta tapnud. Kas sina ei

«Ma olen suuril silmil Lahepere väimehe otsa. Kuidas loodud hoop on ta tapnud. Kas sina ei

«Ma olen suuril silmil Lahepere väimehe otsa. Kuidas loodud hoop on ta tapnud. Kas sina ei

«Ma olen suuril silmil Lahepere väimehe otsa. Kuidas loodud hoop on ta tapnud. Kas sina ei

sind polnud nad sealt leidnud. Veidi aja eest sõitis Naarimaa kõrtsi. Sina ei ole ka seal, aga küllap tuleb siiaagi.»

«Ons see õige, mis sa räägid?» pigistas Toomas.

«Sõge, mis ma sellest siis valetan. Kordnik ise kõneles meile, küsis veel, kas me oleme sind näinud.»

«Mis nad siis minust tahavad?»

«Mis nad tahavad? Imelik mees! Kinni talavad ja võtta. Kordnik ütles: «Kes muu võis Antsu tappa kui Toomas.»»

Nii purjus kui Toomas ka oli, ometi sai ta seisukorra tõsidusest kohe aru. Jah, see oli õige: tugeva kõiesõlme lõi ta Antsule pähe. See võis tuua küll surma. Teda otsitakse, leitakse ja ta käed-jalad pannakse raudu kui mõrtsukal kunagi. Selle eest ta ei pääse.

«Parem oleks, kui sa siit ära lähleksid,» kõneles Lalle pere väimees. «Muidugi tuleb ta ka siia. Me ütleme siis ei ole näinud, mis meil asja vana Toomaga.»

Ilma et Toomas oleks ütelnud sõnagi, ilma et oleks lausunud sõnagi jumalagajatuks, läks ta kõrtsist välja.

Õues oli valge suveõhtu. Oli tõusnud männilavade kohale kollendav kuu. Pärast vihma oli õhk veidi vihuni.

Aga Toomal oli korraka soe ja üle lagendiku puhuv tuul palav kui saunaleil.

«Kuhu minna? Kuhu minna?» kordas ta enesele. «Nad võtavad sinu kinni, panevad raudu käed-jalad nii kui mõrtsukal kunagi.»

Ta ruttas nagu tagaetu üle lagendiku metsa poole.

Nüüd tõsteti äkitselt suurt süüd tema peale ja kuskilt kisendas hääl temale kõrvu: «Inimesetapja! Inimesetapja!» See kisendus oli niivõrd vali, selge, nagu oleks tulnud tagaajaja suust, kes kannul ja alaliselt kinni haarab. Sa, inimesetapja, ikka kuhugi ei pääse, sina oma õige nuhtluse eest ei jaks põgeneda. Kus on see koht, kus sa peidad ennast? Igalt poolt saadakse sind kätte. Võib olla täna õõsi ei taha nad sind, aga homme peavad tingimata. Kogu ei tohi sa minna, sest seal ootavad ja valvavad nad. Kui nad näevad sind tulevat, siis kargavad su kallale ja tõmbavad su käed selja taha tugeva nööri. Nii kõvasti, et nõör lõikab lihha.

Aga miks helisevad nüüd hilja kirikukellad? Selgesti

helisevate heli. Oi — see käib üle segi metsakohi. See on ju ni selge, nagu taoks kõra kõrvakuulmesse. Kellad helistab? See on muidugi Ants. Ta on pannud kella oma. Nüüd saab aru. Need hüüavad teda. Kellad lasendab: «Pea kinni, pea kinni!» See tume kella heli. See paneb kõikuma otse maa alla. Ta vasksuu kisendab kogu ilmale: «Mõrtsukas — mõrtsukas!»

Keegi surus sõrmed kõrva-aukudesse. Aga ikka tunty seal läbi hääl: võtke — kinni — mõrtsukas, võtke kinni mõrtsukas!

Kunagi selgesti: kellade all seisis verine peaga Ants ja ta käed kiskusid kellanööre kõigest jõust. Kaugele välja mõnuugist küündisid kellade vasksed suud. Kõra ulatus kaugele nagu rusikas käsi ja see tahtis haarata kinni ta kinnest.

Toomas püüdis põgeneda metsateel kaugemale, kaugemale, aga kellade heli ja hüüd läks kord-korralt selgeks.

Keegi tuli talle vastu tasasel sõidul.

Toomas keeras metsa.

Need on muidugi tagaajajad. Nüüd lähuvad nad Kuusi talle. Siis aetakse vald välja, mets piiratakse ümber ja teda otsitakse nagu hunt.

Vanker sõitis mööda. Seal peal istusid mehed. Kuuldus hääli.

Aga siit metsast ei leia teda keegi.

Tuli välja kuu kergete pilvede tagant.

Mustad laigud jooksid üle nurme. Igal pool elas ja lii-

Siin olid äkitselt kümned, sajad, need ajasid teda

aga, tulid sammudes lähemale — lähemale. Mõned seidi paha ta juures, kinni haaramas. Kuuldus kellegi hääl.

Teda kisendasid kirikukellad.

«Li, ei — ma ei lase ennast panna raudu!» kisendas ta kellest väest. «Ärge tulge, ma ei lasel!»

Ta käed liikusid ja harutasid lahti vöö, mis oli tõmmatud ümber pika palitu. Ruttu tegi ta sellele otsa jooksu-

line. Ta käed talitasid närklikult, varisedes. Kõik need

liikuvad. Nad otsisid teda. Ta hoidus männi varju.

Ta sai ta vöö otsa üle jämeda oksa ja oma pea pistis ta läbi jooksusõlme.

Ohukene pilv kattis kuu ja liikuvad kogud kadusid
metsa all.

Pehme suveöö tuul puhus endist viisi ja maantee
kraavikaldal rohus sirtsusid tirtsud endist viisi.

*

Kaks lahkunu puusärki Juhisaare kihelkonnas. Õpetaja
Kurt tuletas neid mõlemaid oma laulatusepuhal jutluses
meelde. Olge alati valvel, sest teie ei tea, kustkaudu saa-
dan teed leiab teie südamesse. Kas ei olnud see, kelle
nime on jälk võtta suhu issanda kojas, pea kogu oma elu
kiriku teenistuses? Kas ta ei olnud küllalt kuulnud
issanda tahtmisest? Aga ometi andis ta oma hinge kura-
dile. Seepärast valvake alati, et võiksite seisma jääda
usus otsani. Kes teie hulgast, hüüdis õpetaja täie jõuga,
arvab, et ta seisab, see valvaku hoolega, et ta ei lange.

Ja uus värske hauaküngas kerkis Juhisaare surnuaia
taha enesetapjate haudade hulka.

LAHJAVERE TUMM

1

Võeti kummeid kõnnib ta varjukujuna su kõrval. Vana
hunnud müts on nagu seen tal peas. Maani ulatub ta
hunnud, täis paiku palitu. Olgu suvel või talvel, ikka
ta pole hõlmatud pandud hoolega vaheliti ja ümber keha
tõl tõmmatud jäme, sõlmiline nõör. Jalas kannab ta
kõrge mütsiga saapaid, mille säärted ümber linakeermed,
et mütsid langeksid sääred alla. Habe on tal tokerda-
t, mis annab kortsulisele, lahjale näole metsiku ilme.
Alumise vaade on pahur — seda nähes löövad hirmuma-
kesed, vahel isegi vanemad inimesed. Nad ütlevad:
«Kas see ole inimese aru, kes see teda võib usaldada.»
Võib et nahakse teda teel kõndimas. Harilikult käib ta
et et jalgrada mööda. Siis võib igamees sõites tulla,
et möödagi kihutada, ta pole siis tüliks. Aga kui tee-
ad on libedad, tuleb ta ka keskteele, aga nii tark on
omelt, et vaatab sageli taha. Ta astub järelsõitja eest
taha, justkui kuuleks hobusekapjade tüminat. Aga iga-
teab, et ta ei kuule. On neid, kes tõendavad, et ta
tõesti perumisest järelsõitja lähenemist. See võib
et et olgugi et tema ise seda küll ei ole tõendanud
et et on vajunud raskesti rinnale, ta käik on kõikuv
et et nagu raskesti haige inimene, kes otsiks heamee-
uge

et pühapäevahommikul ilmus ta Kaarna kuusikust ja
et kiriku poole. Kes teda juhtus nägema, see siis
edas kõigest jõust: «Lahjaveri tumm tuleb!» Lambu-
mõeldid tee äärde, kust teda vahiti ainiti. Nägime sel-

ge ja ta kortsulist palet, ta võikalt vahtivaid silmi. Ta ei julgenudki keegi minna, sest kes ei oleks teadnud kuuldest, et Lahjaveres tumm on oma vihas metsik, lootsimaks isegi täismehet, kui see ei märka oigel ajal hoiatuse kõrvalt. Oli ta möödunud, siis leidas poisikeste hädaga noia ülemeeikuid, kes talle jooksid järele, hüüdes talb sõnnusõna ja viskasid teda isegi kividega ja mullatukidega. Saades hoobi, lõi ta seisatama, vaatas tagasi ja kogenesid poisikesed ja alles jõudes eemale tihnikus ja julgeti vaadata tagasi ja tanti heameelt, et oldi pääsenud eluga.

Mõistagi, et selle poisi aatõusis teiste silmis märksa kes julges tummale minna kõige lähemale.

Teada oli, et ta tuleb igal pühapäevahommikul Kaarna kuusikust ja sammub kiriku poole. Ega ta läinud kiriku kuulama jutlust, vaid sealt sai ta oma eluülespidamise. Juba mitmendat aastat oli ta Lahjaveres vallast kirikusse, diks, kes istus teiste santide kõrval sandikojas ja ootas andeid oma määratud kaelkotti. Teda tunti ja leidis mu mõnelgi pühapäeval niivõrd rohkesti heldemeelseid inimesi, et ta kaelkott korjus õige täis, mis võis pärast olla kanda küllalt raske.

Hiljapäe läks ta mööda teed Lahjaveresse tagasi. Seal elas ta ühes viletsas hartsikus talu maa peal. Endistel aastatel tegi ta luudi, isegi õõnistas kadakapuust luukaid, mis oli muidugi inetu ja konarlik töö. Kui aga viimastel aastatel ikka rohkem tarvitusele tulid plekist luukad, siis lõppes tumma teenistus. Aga ega ta muutunudki tundnud suurt puudust, sest jätkus talle kerjatud ja sandikojast saadud kannikatest küllalt toiduks.

Täna hommikul olin üksi, kui nägin tumma tuleva. Kaarna kuusikust. Olles mitmekesi, julgesime minna küllalt tee lähedale, aga üksi olles jäin mitu silda eemale. Teadsin, et ta ilmiski ei astu teelt kõrvalt ja sellepärast ei olgugi areval ja valjult tuksuval südamele - jäin teele ootama.

Talle tuli vastu keegi külamees. Kuidas see mind kahtluserutas, kui nägin neid minevat vastamisi. Miks küll ei astu külamees ta eest kõrvalt.

Jouanud mõlemad teel vastamisi, tegi külamees kahtluse mingisuguseid liigutusi ja mõlemad jäid seisma. Seisuf

... külamees võttis taskust midagi - - kül... ja andis tummale. Uu uisimust... lähemale, unustades isegi hirmu. Nüüd... oli mulle uudiseks. Tamm nägu, mis... muutus täiesti. Hirmutav vaade... paisis tänulik meel. Ega ma ei osanud... aga selle naos ilme oli ometi niisugune... kartma. Praegu poleks küll keegi... sõnnusõnu ega teda pilanda mulla... kividega. Hoopis selle vastu - ta nagu ära... lastundmust südames ja nagu oleks keegi... «ta on väene, õnnetu inimene!»

... kumbki oma teed.

Ta jalavarjud olid katkised ja ta jalad... Nägin, et mitmest kohast olid ta... paistis ihu. Seljas rippus tal määrdu... aga see oli praegu täiesti tühi.

Tuli mulle meelde: võib-olla ongi ta täna täiesti... lähedele kerjama, aga kas talle ka... olengi kuulnud: Lahjaveres vald laseb... ja inimesi tüüdata. Eks nad pangu teile... perekorral.

... hommikune aeg. Minu leivakottis oli kanni... terve. Kui annan talle poole, jääb mulle endale... aga võib olla, et ta ei saagi päeva kolita

... läbi põõsaste tumma ette. Jäin seisma... Võtsin kotist kannika, murdsin pooleks ja... sirutasin kätte tema poole. Ta jäi seisma, vaat... aga ta palgel, ta silmis ei olnud midagi... mind oleks ajanud kartma. Midagi ta po... võttiski minu käest leiva. Oi, kui las mu... rinnus, kui ta astus minu lähedale, et tund... ja suitsuhaisu, nagu oleks minu palge... hingaur. Ta vaatas mulle ainult otsa... aru, et see oli tänapilk. Ta pomin oli... olgugi et ta huuled ei osanud öelda sõnu. ... kivi otsa ja hakkas sööma leiba. Aga... ainiti minu poole, paelge ilmus naera... alaliselt. Usun... nägiti, kuidas ta pilkudes... lenu.

Kõigi päeva ja ka järgmised päevad seisis mu meele tühim. Nagin küllalt selgesti ta tänulikku vaadet ja mõlesin, kuidas võiksin ka edaspidi talle teha head. Aga enne, kui oleksin olnud muud varandust kui kannikas leiba. Kalletsemata võin talle sellest anda poole või rohkemgi, sest esimesel päeval ei tundnud sellest mingit puudust. Ootasin teda mitmeti hommikuti, kuid ta ei ilmunud. Nii, nagu guseil korral tundsin kahju ja ikka jooksin sageli maantee äärde — ehk ta aga tuleb. Isegi öhtuni hoidsin järele oma poolt kannikat ja öhtul tundsin enese olevat õnnetu, et ei näinud tulla.

2

[illegible]

Alatuselt sõidetavat arsti järele, nii et tal ei olevat rahu ei oot ega päeval.

Peaks ka meie ema minema arsti järele. Ta annab rohtu, saaksime terveks. Siis tuleksid jõulud ja selle järele jälle kevad ja suvi.

Jõudiski jõululalpäev. Õe haigus muutus järjest raskemaks. Ema ei lahkunud ta voodi juurest.

Täna õhtul ei saanud me minna kirikusse. Olime endistel aastatel käinud. See oli ju nii lähedal. Mäletan: ema pani liha, vorsti kerisele, keeras ukse lukku ja läksime ühes. Otse silmipimestav küünalde sära, orel, laul. See tõstis nii kõrgele, et sa otse kadusid enese käest. Alles siis leidsid ennast uuesti, kui tulid välja, kus vastu nägu lõi kare, külm talveõhk. Pärast oli toas, mis täidetud magusa, meeldiva lõhnaga, nii hea ja lõbus.

Kuulsime ka täna, kuidas reed ja saanid sõitsid meie sauna tagant käivat teed. Põles laual pisike lamp. Ega emagi lahkunud toast, sest haiged lapsed on alati nii viinad, nõuavad ühte-teist ja see kahvalanud palgega ja pisarsilmil inimene on alati truu ja valmis täitma nende soove. Kui ta sai vähe mahti, siis istus ta tule juures ja luges paksude laudkaantega raamatut.

Selgesti kuulsime kirikukellasid. Üsna heledasti nad e kostnud, veidi nagu samedasti. Meie tundsimme seda heh — see oli jõuluõhtul iselaadi. Nüüd helkisid kirikus tuhanded tuled ja midagi sellest valgusest nagu oleks nõrgunud meiegi sauna. Aga ega see kostnud kirikust, ei võinud see olla ka ainult minu kõrvade ees. Ei — keegi kobistas meie väikeses kijas, astus ja otsis üst.

Hüüdsin emale, kes oli süvenenud kas oma mõttele või oma lugemisse: «Kuule, keegi tuleb meile.»

Ta vaatas minu poole, ehmatas ja kohkumine näol. Küllap ta teadis, et kõrge palavik paneb seda nagemat kuulma, mida ei ole. Ruttaski minu juurde ja küsis, mis ma tahan.

«Keegi tuleb.»

«Ei keegi. Jää aga rahule.»

Aga nüüd kuulis ta isegi, kellegi käsi otsis ukse linki.

«Kes see küll peaks olema?» lausus ema, läks ja avas ukse.

Meie madalasse tuppa tuli pikk mees. Ega minagi

ei tundnud teda üldgi. Tal oli üli katkine suure hatul kraega ülikond, mis ulatus pea maani. Jalad olid nagu lumesõõretud ja hämmatunud habe täis jäätilasid.

Ta tahtis minna keset tuba sambana.

Ma ei hoidnud ta peagi.

«Kas sa ei tunda teda?» ütles ema, kargasin välja voodist.

«Tunnen, kuhu? Sina tuled meile!»

«Ma ei tunda, et ta ei kuulnud mu sõnu, et ta isegi ei ole valgustatud toas ei näinud mu suu liikumist, vaid midagi ometi oli, millest ta aru sai. Ta laotas käsi ja tahtis minna minna süle. See oleks olnud minu jaoks liiga hea. Ema võttis minu ja viis voodi.»

«Ma, ta on Lahjavere tumm. Ma tunnen teda. Ta on ka minu kure. Anna talle süüa.»

«Ma ei tunda teda laua äärde, kus talle ette pani liha ja leiva,» ütles ema vastu, kuid istus ometi. Süües vaatas ta minu poole, kuna kogu näol lehvits naeratus. Ma ei ole näinud ta inetut häälitsemist, sest tinnub tema suust ta muuga. Kuidas oleksin rõõmuga küsinud, kuidas ta elab, sest tundsin, et armastan teda.

«Ma ei tunda teda laua äärde, kus talle ette pani liha ja leiva,» ütles ema vastu, kuid istus ometi. Süües vaatas ta minu poole. Sellest võis kergesti mõista, et see on minu le.

«Kas sa ei tunda teda?» küsis ema, võttis nartsu enda kätte. «Ma ei tunda teda laua äärde, kus talle ette pani liha ja leiva,» ütles ema vastu, kuid istus ometi. Süües vaatas ta minu poole. Sellest võis kergesti mõista, et see on minu le.

«Kas sa ei tunda teda laua äärde, kus talle ette pani liha ja leiva,» ütles ema vastu, kuid istus ometi. Süües vaatas ta minu poole. Sellest võis kergesti mõista, et see on minu le.

«Kas sa ei tunda teda laua äärde, kus talle ette pani liha ja leiva,» ütles ema vastu, kuid istus ometi. Süües vaatas ta minu poole. Sellest võis kergesti mõista, et see on minu le.

«Kas sa ei tunda teda laua äärde, kus talle ette pani liha ja leiva,» ütles ema vastu, kuid istus ometi. Süües vaatas ta minu poole. Sellest võis kergesti mõista, et see on minu le.

AATED JA AINED

1

Toas hakkas mul soe. Läksin õue. Mu pilk uitis ilma eesmärgita üle lumiste väljade. Ega olnudki mingit uudist vaatlemiseks. Olgugi et heledal kuuvalgusel lumi heitis sätendavat helki, võib olla, et see vaade võõrale oleks pakkunud rõõmuslikku ilu, aga mina olin sellega ammugi harjunud.

Külas olid igal pool tuled kustunud. Küllalt on randlased ikkagi niivõrd jumalakartlikud, et nad laupäeva õhtul merele ei sõida ega võrke ei kaju. Võib olla, et nii mõneski majas ehk istub viletsa lambitule juures vanema ja katsub midagi lugeda vanast puukaantega laulu raamatust; või teisel istub leekivil vanaisa ja otsib elavat sütt piibu peale. Niisugustel vanadel inimestel on harilikult väga palju mõtteid ja vähe und. Aga viletsa lambivalgus ja elava soe leek ei paista ometi kuigi kaugele.

Kõik oli mu ümber hääletu, nagu surnud.

Toast tuli minu õde. Otsides vaatega ja leides mind, tuli ta mu juurde.

«Miks sa, Else, siin seisad? Sul hakkab külm. Miks sa tuppa ei tule?»

«Mul hakkas soe.»

Õde vaatas mulle ainiti otsa.

«Tule ometi tuppa!»

«Mine peale. Küllap ma tulen.»

Õde võttis mu käe

«Kuule, Else, sa oled nii imelik. Oled sa mulle sõbrapahane?»

«Miks sa, Else, siin seisad?»

«Mul hakkas soe. Aga ega see minu süü ole. Sina põlgasid mind. Näed, vanematel nii hea meel.»

«Miks sa seda nüüd kõneled,» ütlesin ma.

«Et mahtsegi minu kosjaviina. Kas sa arvad, et seda ei oodata? Ja ütleski mulle: ei tea, keda parunit või krahvi ma ei ole ootab. Eks näe, küllap elame ka meie.»

«Sa ei juttu legi mu südamele haiget. Teadsin seda, et ei olekski minust aru ei saa. Minu hing oli nalle jäänud ootama, olgugi et olime kasvanud ühes.»

«Kui kangel meie üksteisest seisime, see selgus kõige ootulama õhtul. Oli mu õe kihluspidu Kautjala kiriku

Edvard Langiga. Lang oli rikas mees, kauples

tal saevabrik ja nahaparkimis-

asjades tõendas ta ise, et kuni 50 aastani polnud tal

niisuguste tühiste asjade peale mõelda, nagu seda

olnud. Tööd ja tegevust olid täis kõik silmakarvad

meie siis niisuguste mõtete jaoks leiad aega. Aga

ma ei saanud endal jalge all õige kindla põhja ja

ei saanud tühjaks viivuke. Ühel heal päeval sõitiski

meie ja ilma pikema jututa seletas, et tulnud mind

kohta.

«Nii vanematel, õel, vennal oli hea meel. Nende arva-

mine, et mul ees oodata hiilgav elujärg. Eks oleks iga jõu-

talurilaps kihelkonnas ihaldanud enesele niisugust

«Nii vanematel oli mu omaste imestus, kui kindlal sõnal

«Ma ei taha tema kosimist vastu ei võta.

«Näe, põlgad oma õnne ara,» sõnas ema. «Seda

«Ma ei taha parast pisarsilmil, aga mis siis enam parata.

«Näe, kust võiksid sa teist niisugust kosilast enam

«Näe, mu vastu koguni valjuks ja ütles sõnu, mida

«Näe, ei tarvitanud oma laste kohta.

«Näe, tööle panna, küllap see kihutab kõik

«Näe, peast välja. Mis niivõisi viga logelda.»

«Näe, et see kõik lõi mu südamele valusaid haavu.

«Näe, ei saanud minust aru. Mis abielu see oleks, kui ma

«Näe, inimesele, keda ma ei tunne ja kes välimiseltki

«Näe, mulle mingit huvi. Mul oli abielust kujunenud

«Näe, teistsugune arusaamine. See peab olema midagi

niisugust, millest ettekujutus juba täidab südame kummusega. See, kellega ühendan oma elu, peab mu südame seisma niisugusel kõrgusel, kuhu ulatun oma mõtetega suure aukartusega. Ma peaksin nägema temast und ja uinudes kui ka ärgates peab heljuma ta kuju mu mõtte ning silme ees.

Aga nüüd tuleb inimene, keda ma ei tunne, ja tahab mind võtta nagu mõnd looma. Oi, juba see mõte sünnitas minus äärmiselt vastikut tunnet.

Hoolimata küll meelitustest ja valjudest pealekäämistest jäin kindlasti oma otsuse juurde.

Aga see asi paranes peagi. Kaupmees Lang nägi meil mu nooremat õde ja juba paari nädala pärast sõitis ta tagasi.

Ja täna oligi nende kihluspidu.

Oi — taasviibimine käis minul tõepoolest üle jõu. Koik see pidutsemine tundus äärmiselt vastikuna; see oli midagi looma müümise-ostmise taolist, mille rumalust püütakse peita piduliku hiilgusega. Ma tean — minu ja ootavad ja soovid läksid alati lahku, vähemalt polnud meil hingeliselt õieti midagi ühist. Temale olid ilusad riided peaasi ja rikas peab peigmees olema, seda kinnitas ta sageli. Sageli vaatles ta ennast peeglist ja olles teadlik oma iluduses, ootas ta kindlasti oma lootuste täide minekut.

Kui siis hr. Lang tegi temale ettepaneku, muidugi võttis ta selle vastu. Kogu perekond rõõmustas.

«Sina vist kahetsed kangesti?» tähendas ta minule, kui ta nägi, et mina ei tulnud säravail silmil ülistama ta õnne.

«Oh ei,» vastasin, «vaid minul on sinust kahju.»

«Kuidas nii?» küsis ta, saades väga uudishimulikuks.

«Ma ei usu, et sa seda meest armastad.»

Ta hakkas naerma.

«Seda ma tõepoolest ei tea. Aga seda ma tean omelt, et ta on rikas ja temaga võin muretuult ja jõukalt elada.»

Mul ei maksnud siin enam kõnelda. Ja nähes pärastki õe rõõmust meeleolu ja tiidsaid ettevalmistusi, ei püüdnudki ta silmi õige abielu kohta avada.

Toas hakkas mul soe. Aga see tekkis iseäralisest hingeerutusest. Ma armastasin oma õde, oleksin soovinud te

ada et kõigest südamest niisugust abielu, nagu seda enne oleksin tahtnud, et ka minu õde oleks saanud seda suurt hingelist õnne. Aga minu sõnad ja mõtted kuuldusid neile kõigile võõrad — sest oli ju mu teaduslik.

«Lapsed, tulge ometi tuppa,» hüüdis ema. «Mis te seal

teeme läksime tuppa käsikäes.

2

Meie jõulul jalal. Puudus oli meie majas kogu aeg tühisajal tundmatu. Polnud mu isa küll sündinud mees, vaid ta oli poisikesepõlves siia asunud. Tema väim leidis siit laialdase tegevusvalja. Esmalt hakkas ta haid linu, mis laskis kedrata võrgulõngadeks. Aja jooksul kaup varustas ta ümberkaudselt randu selleks vajalike hädatarviliku materjaliga. Pärastpoole tellis ta maalt vabrikust valmis tehtud võrke, hulganii purpur, paadilaudu, naelu jne. Alati oli elav talitus. Meie emad meie õues ja aidas randlased, kes tulid oma tööde versta kauguselt. Mõistagi, et niisugune talus kasvas varandust hoogsalt. Nüüd oli isa juba aeg-ajalt ajas ta poeg ja meie vend isa hoolikal juhendamise innuga. Viimasel ajal astus meie perekond üha enam laeva osanikuks, mis õieti ehitatigi meile ja venna õhutusel.

Meid kasvatati kõikipidi korralikult. Meid lasti käia koolis ja meie saksa keele oskusest tundsid vane-rahva rõõmu. Seda enam veel, et ka isa ise oli aastakaua selles keeles niikaugele jõudnud, et võis rääkida hädalised asjad. Tuli ju vahel ka ette, et isa ütles: «Kull on mul preilid! Kui mina kasvasin, kes teab, vihu päevatõusust loodeni tööd teha!»

Minu küllalt aru, et isa neidki sõnu lausus suures rõõmis. Ta hing tahtis vahest kõvasti väljendada «Näe, mis ma olen lubada oma lastele.» Mis meil siis olekski meil teha. Teenijate käes oli toimetused ja meie vilgas meeskond oskas kogu majapidamise hästi pidada oma peo

Vanem õde oli mehel juba aastat kolm-neli. Tema kosin isa vana tuttav Kaunispea mölder Ants Kuusk, kes oli leksimees. Kuuskede abielupaari meile tulles oli see ikka sündmuseks. Ega olnud kellelgi kogu ümbruses aegade vahel niisugust tätku ega vedruvankrit, mille peenike poleer päikesekirites helkis. Ja kogu meil viibimise ajal oli neil teatada ühte ja teist, mille läbi nad võitnud hädad sissetulekuid, kuidas nii või teisiti tehtud üks hea ots ja missugused kasulikud plaanid neil jälle kavatsusel. Samu küllalt selgesti aru, et neil inimestel muud muret ja eesmärki elu kohta ei olnud kui koguda varandust. Et see minas ei äratanud suuremat huvi, sellest siis ka tuli, et minu vahekord oli vanema õega õieti külm. Meile tulles ei naidanud ta minule lahketa nagu, ei otsinudki minust pürust. Sain aru, et ta mind pidas inimeseks, kellel elu tarusaamine veel hoopis arenemata. Kuulda saades, et mina kaupmees Langi kosimise tagasi lükkasin, ütles vanem õde mulle otsekohe. «Sinul pole täit aru. Pole sa veel ilmaelu tundma õppinud. Aga võib olla, et juhtub sulle ilmas, mis sulle toob tarkuse pähe. Kui aga ei ole, siis juba hilja.»

Niisugused minu meelest otse ülbed sõnad valmistasid mulle suurt südamevalu. Oli mul põhjust pidada ennast isegi õnnetuks minu hoopis teistsuguse hinge ja arusaamise pärast. Kui hea: oleksin ka mina niisamasugune kui nemad. Lähaksin mehele, omaksed oleksid rõõmsad ja võib-olla tunneksin enese Langi kõrval õnnelikuna.

Aga nüüd — nüüd tundsin enese omastest eemaldatuna, otse üksildasena, mahajäetuna.

Tulles tuppa, tuli mulle oma ukse vahel vastu. Tema näo tänas, aga seda ei pannud ta enesele raskeks, kuna näol lehvits heameeleline muie. Nähes mind, jäi ta seisata ja vist sundis minu ebarõõmus näoilme teda mulle lausuma.

«Vaata nüüd, sul on kahju, aga kes käskis teda ära põlata. Liine oleks ju võinud veel oodata.»

Vaatasin talle otsa. Oleksin tahtnud midagi ütelda, aga ei leidnud selleks sõnu. Ma teadsin, et ta kahetses minu õnne, sest mind just armastas ta oma laste hulgast eriliselt. Ja mis olekski mul ütelda olnud sellele heale inimesele, kelle süda oli praegu kurb minu isemeelsuse üle.

«Aga pole viga,» lähendas ta edasi väga troosti ja lootust pakkuv toonil. «Sa oled ju alles ka nii noor. Küllap läh mõni tubli mees, eks ole siis targem!»

Õde tõusis ühes lehvits minnes kerge naeratus.

Õde oli tagatoast meeste juttu. Peale peigmehe elu veel paar kolm jõukamat randlast, isa vanad ja kellepa ta mitu aastat oli ühes töötanud. Üks tal Nad istusid ümmarguse laua ääres, mille peal tolmis kupliga lamp. Oli tekkinud elav vaidlus, kellest neist osa võtsid mu vend ja peigmees. Isa õde oli tundvat niihästi ühe kui teise teravate sõnadega. Nahtavasti polnud tal südames kummalegi lehkeda, sest eks olnud ju tulevane vaimses elus võitlus mis poegki. Külamehed ei seganud lehketa juttu, vaid kuulasid vaikides tarku kõnesid ja ei olnud põhjendusi.

Õde oli mu mõlemad õed mõnede naabrinaistega kokkutulekudrukuga, kes said kihluspeole kutse au. Vanadati mu õe riideid, ja ma pean tunnistama, tema veimevakk küllalt rikkalik. Ta oli igatahes olnud osanud minust paremini hoolitseda, olgugi et ta ei poleks tarvitsenud kodunt minna kaugeltki oma paljaste kätega.

Õde panti mind lahele.

Õde ütles omeli süü,» hüüdis õde. «Ütle sina, missu-
Õde pean laskma teha laulatuse ajaks. Mis karva
Õde kenam? Maie ütleb valge, aga see määrib.
Õde oleks olla ka mingit muud karva.»

Õde vaatasid minu peale ja vanemal õel seisis silmis
Õde naeruvine.

Õde mina seda tean. Eks lase teha seesugune, nagu
Õde meeldib.»

Õde antnud oma häälest eemaldada ükskõikset tooni.
Õde ilka niisugune,» tähendas Liine, ja mul pole
Õde arvata, et ta ei oleks kurvastanud. «Sa ei näita
Õde niigugi.»

Õde see vist head meelt tee, kui õde ette läheb,» lau-
Õde vanem õde, kes oli eriti minu vastu veidi kõrk.
Õde mindugi sellest, et mina tema kui vanema ja elu-
Õde minuse arvamisi kuigi palju ei tahtnud tunnistada
Õde teks. Juba aastate eest kutsus ta mind ninatar-

gaks ja tegi tihti minu kohta märkusi, mida oskasin talle õige mõnusasti tagasi heita. Ka siin, olgugi võõraste ees, ei suutnud ma ennast pidada ja tähendasin:

«Minu meel ei ole kade, et õde ette läheb. Poleks ma seda tahtnud, siis poleks seda ka sündinud. Aga see on kindel, iga vastutulija kaela ei lähe ma end küll heitma, et siis pärast hädaldada ja pisaraid valada.»

Sain isegi aru, et mu hääles kuuldus külm rahu ja trotslikkus.

Õde ei lausunud mulle sõnagi, heites minule lõpmata põlgliku pilgu, ja läks meie juurest ära. Muidugi ei kuulnud seda viimast tähendust külalised, sest see käis just tema mineviku kohta. Olid ju temal enne pulmi mõldeid. Kuusega omad pisikesed viperused, mis aga jäid nii pealt näha meie oma perekonna teada.

«Sa oled täna õhtul nii paha,» tähendas mulle Liine. «Näed, ka Maie läks ära.»

Mu väikese õe silmist paistis tõeline kurbus. Kuigi meie hinged üksteisest aru ei saanud, pean tähendama, et see väike nisukollase peaga tütarlaps oli mulle siiski armas. Ta vaenekene ei saanud aru, ei võinudki seda mõista, et mu süda tundis valu just tema pärast. Teda vaadates valdas mu südant äkitselt võimatu haleduse hoog ja võimsalt tungisid pisarad silmi. Haarasin ta kaelast kinni ja laususin väga ülekeeval südamel:

«Sa, õekene, mõistad mind valesti. Tea, ma soovin, et sa oleksid oma abielus kõige õnnelikum inimene.»

Ta surus oma pehmed soojad huuled tugevasti mu suule.

3

Ometi oli minulgi hinges üks kuju, kes astus sageli minu ette, kelle peale mõtlemine mind täitis iseäralise erutusega. Nii imelik kui see oligi mu enese meelest, aga see on tõsi, et see oli ainult minu enese teada.

Ka mina armastasin.

Lae ranna külasse tuli uus kooliõpetaja. Ta korraldas kohe algusest peale laulukoori ja mõistagi, et mina oma õega kui enam arenenud neid ei puudunud. See oli ju pikkadel sügisõhtutel, kui on nii igav ja üksik, õlge huvitav koolimajas laulu harjutada. Kooliõpetaja Enn

toonudgi oskas sellejuures ennast ikkagi üleval pidada sõnadest faktirikkalt, et need lauluharjutused ei sattunud üldgi halva kuulsuse piirkonda.

Mina nägid kirjelda seda, kuidas sinu südames tekib tühjusest lugupidamine ja kuidas see kasvab armastuseks ja armastuseks. Ühe juures sünnib see lühikese aja kestel, aga teise juures pikkamisi, märkamatult, nagu talim kevadel.

Mina polnud hr. Niinemäega rohkem tuttav kui iga ühine. Aga ometi tundsin aegamisi, kuidas mu mõtted tema juurde libisesid, kuidas kuulsin ta hääle kõla, mäletasin üht kui teist ütlust, isegi ta liigutusi. Küll tühi ei olnud, aga need jäid mulle meelde.

Ühe päeva koju tulles lausus Liine: «Kuule, Else, see mees on kenä mees. Oleks ta jõukam, küll läheksin tema juurde.»

«Ah oleks ta jõukam?»

«Tuleks vaja nii ütelda, aga need sõnad tulid iseene-
st välja.»

Õde vahtas ainiti mulle otsa ja hakkas äkitselt naerma. «Ma naer sünnitas mulle veidi tuskat.»

«Mina küsid, mis ma naeran. Tead, ma arvan, see mees armastab sind.»

«Ma ei tõi õde sõidelda ta imelikkude juttude pärast, aga ta tõelisel ei tundunud tüsedust, raskust.»

«Mina siis seda tea,» kõneles õde lõpuks, «aga ma arvan seda. Nägin, kui ta sinuga kõneles, siis oli ta tõeliselt liigutunud.»

«Meie ei kõnelnud sellest enam.»

Aga sellest ajast hoidusin kõrvale, et hr. Niinemägi ühine ei satuks kõnelema. Imelik — see oli mulle enesest arusaamata kangekaelsus, sest ma ometi ihaldasin talle vastu. Mina hoidsin oma armastust varjul, et see ei tuld nartsu sees. Ma ei tahtnud, et keegi teada märganud. Aga sellest hoolimata haaras see ühine ikka täielikumalt mu südame oma võimu alla. Leidsin, et ei lähe mööda tundigi, kus ma oma mõtteid jälle ühine tema juurest.

Ta tuleb ja kosib mind enesele naiseks. Muidugi oli see olge rumal mõte. Tundsin oma vanemaid. Nad panekid sellele vastu kõigest väest. Kuidagi poleks nad

Äkitselt lõi ta silmad üles.

«Ma olen vist oma mõtetega eksituses. Nähtavasti ei aimagi teie. Ah, teie ruttate koju?»

Olin oodanud seda silmapilku, aga nüüd ähvardas see käest libiseda. Võib-olla jaädavaltki. Ei, ma tahtsin, et see sünniks täna, et ta teaks, et mina teda armastan.

«Kuidas mina võin aimata, kui teie midagi ei kõnele»

Kuid neid sõnu ei suutnud ma ütelda endise rahuga. Ta sai aru, et neis oli hüüd, mis palus teda tagasi jääda. Ta nägu omandas jume, mida võib anda äkiline ülev hingeline rõõm. Ta haaras hoogsalt mu mõlemad käed, vaatas mulle otse silmi ja hüüdis:

«Else — ka teie armastate mind?»

4

Armuvaldus ei viinud meid aga kuigi palju meie eesmärgile lähemale. Saime nüüd vahetevahel küll kokku ja kõnelesime sõnu, mis olid magusad kuulda meie mõlema kõrvadele ja see oli ka kõik. Aga sellestki oli meile õnne loomiseks küllalt.

Tuli lumi ja sellega ka hea saanitee. Möistagi, et sügav lumi pani meie kokkusaamisele piirid.

Oli mardlaegne pühapäeva-õhtupoolik. Meil ei olnud veel tuld üleval. Isa-ema pidasid videvikku, vend oli väljas. Ma istusin akna all, millele heitis viimast helki kustuv kolduvalge.

Arusaadav, millest ma unistasin.

Äkitselt kostis teelt aisakella kõlin. Ja pööraski me õue saan, milles istusid kolm inimest.

Tundsin tulijais oma õe ja õemehe. Selleks polnud vajagi teravat vaatlemist. Oli ju seesama võik ruun, mis mu õde kodust kaasa viis.

«Meile tulid?» küsis isa kõrvalt kambrist.

«Jah. Liine oma mehega.»

«Kahekesi?»

«Ei, keegi kolmas on neil ka kaasas.»

Isa tõusis ruttu üles ja hakkas kiiresti riietuma. Ta käskis mul tule üles võtta. Ta olek nagu oleks avaldanud erilist ärevust, mis mulle silma puutus. Harilikult

ei ta palju rahulikum. Ka ema korjas ruttu laokilevisa-
tööd kõrvale.

Ja midagi arvas mu südamesse, mis mind tegi üsna
abuliseks.

See võis küllaltki mu õemehega kambri, kuna õde ees-
tapa minu ja ema juurde jäi.

Oli midagi arusaamatut. Tundsin, et minu eest nagu
võetakse. Äkitselt pööras õde minu poole, võttis mu

käe

«Liine, me löime sulle peigmehe.»

Peitsin seda naljaks.

«Kuid teie neli siis nopite?»

«Ei, see on ikka tõsi. Ema ja isa teavad, aga meie
ei ole nad sellest sulle ennemalt ei kõnele. Kas

«kuna mees?»

Peitsin seda ikkagi naljaks.

«Ma ei saa aru, mis häda teil mu peigmeestega on, et
te kätte nii hoolega otsimas.»

«Kuule, ära nüüd nõnda kõnele! See on rikas mees,
oma karjamõisa rentnik. Kui tema sind kosib, siis võid
õnnelik olla.»

Ma keerasin ümber ja läksin tagakambri. Siin olin

Aga mind valdas võimas kurbuse- ja vihahoog, nii
et muld plisarad silmi. Ja mida enam katsusin ennast

Ma, seda võimsamalt tikkus nutt kurku.

Ma aru, et olen õnnetu, väga õnnetu.

«Tuli minu poole.

«Vaatas imestades minu peale. Kui hea meelega

«Ja temale kaela langenud ja valjusti nutnud. Olgugi

«Kõhel oli jõhker ja äkildane, kuid meie saime kahe-
kolge paremini läbi. Arvasin, et temas on seda, mis

mu tundmuse mõistab.

«Liine, sina nutad? Miks?»

«Ma ei saanud talle kõnelda, mis mulle tegi valu.

«Kunulsin juba. Else, ära ole ometi narr! Ega ta olegi
mul veel kosinud. Ja kes võib sind sundida, kui sa ei

«Tule tuppa! See on nii imelik, et kõrvale hoiad. Sul
«selleks mingit põhjust.»

«Hea ja kosutavad olid venna sõnad. Nad nagu ära-
sid mind. Tõesti olen narr. Milleks mul vaja kõrvale

Pesin veidi silmi, kuivatasin ja läksin tuppa.

Voisin teda silmitseda hästigi. Olid nad — isa, õe mees ja võõras, elavas jutus. Kõne oli mitmeladilise ettevõtte, mida võiks siin nurgas sisse seada ja millest võiks teha ilusat raha. Sain aru, et isa pidas külaletiblikuks asjatundjaks ja arukaks meheks.

Nägin küllalt selgesti, kuidas ta pilgud mind luuravad. Aga ma ei teinud sellest väljagi, olin tagasi saanud oma meelerahu, olin praegu hästi julge. Võib olla, et olin eriliselt ilus, sest ärritus ja seesmine soojus tõstis vist, et mu jume. Ka mu ema ja õe silmist lugesin heatahtlikke pilke; küllap nad arvasid, et minu meeles on külaletinähes sündinud muudatus.

Tõendan avameelselt, ta oli õige kena mees; vähemalt võisin olla selles üsna kindel, et ta naisterahvastel meeldib. Küllap viin oli tõstnud parajal moodsul ka tema taju, nii et püüdis oma arvamisi üle teiste panna maksma.

Kuid mind ta siiski kaua ei huvitanud. Leidsin tema jooni, mis olid mulle vastikud ja isegi imeks panin oma isa, sest harilikult ei arvestanud ta mitte kuigi laialt teiste tõendusi. Aga küllap ta hoidus vist minu pärast tagasi, et kõnelusse ei tekiks pahandavaid teravusi.

Oli juba üsna hiline õhtu. Oemees oli enese koduselt sirutanud süngi. Kinnitas küll, et muidu niisama lebab, kuid peagi kuuldus ta norskamine. Mina istusin terve kambris ja lehitsesin üht köidetud saksa keele ajakirja. Oli nii imelikult igav ja naga kitsas: polnud kogu majas kusagil sündsast kohta.

Äkitselt tundsin, et keegi vaatleb üle minu õla. Mulle voolas veri palge.

See oligi tema. Eeskambris oli vaikne. Vist oli see praegu hoopis tühi.

«Vist huvitav raamat?» tähendas ta. «Uus aastakäik?»

«Ei ole. See on juba paari aasta eest.»

Ta kummardus laua peale ja sirvis raamatut.

«See on hea ajakiri,» tähendas ta. «Mul käib «Niva».

See on sellepärast soovitatav, et temaga ilmuvad vene kirjanikkude tööd. Ka pildid on tal head. Igatahes on «Niva» praegu üks koige rohkem loetavaist vene ajakirjadest.»

«Muidu talle peale midagi ütelda, pealegi oli see minu tunnusmärgi.»

«Muidas ta suure vaevaga otsis kõnelemiseks? Aga praegusel puhul polnud see tal kerge.»

«Oot, kuidas ta esimest korda näen, tundsin teid kohe.»

«Muidu talle peale midagi ütelda, pealegi oli see minu tunnusmärgi.»

«Muidas ta suure vaevaga otsis kõnelemiseks? Aga see on ometi tõsi.»

«Muidu talle peale midagi ütelda, pealegi oli see minu tunnusmärgi.»

«Oot, kuidas ta esimest korda näen, tundsin teid kohe.»

«Muidu talle peale midagi ütelda, pealegi oli see minu tunnusmärgi.»

«Oot, kuidas ta esimest korda näen, tundsin teid kohe.»

«Muidu talle peale midagi ütelda, pealegi oli see minu tunnusmärgi.»

«Oot, kuidas ta esimest korda näen, tundsin teid kohe.»

«Muidu talle peale midagi ütelda, pealegi oli see minu tunnusmärgi.»

«Oot, kuidas ta esimest korda näen, tundsin teid kohe.»

«Muidu talle peale midagi ütelda, pealegi oli see minu tunnusmärgi.»

«Oot, kuidas ta esimest korda näen, tundsin teid kohe.»

«Muidu talle peale midagi ütelda, pealegi oli see minu tunnusmärgi.»

«Oot, kuidas ta esimest korda näen, tundsin teid kohe.»

«Muidu talle peale midagi ütelda, pealegi oli see minu tunnusmärgi.»

«Oot, kuidas ta esimest korda näen, tundsin teid kohe.»

«Muidu talle peale midagi ütelda, pealegi oli see minu tunnusmärgi.»

«Oot, kuidas ta esimest korda näen, tundsin teid kohe.»

«Muidu talle peale midagi ütelda, pealegi oli see minu tunnusmärgi.»

«Oot, kuidas ta esimest korda näen, tundsin teid kohe.»

«Kuidas teie tulete niisugusele arvamisele. Meie ei tunnegi teineteist. Siamaale ei ole me kordagi kokku puutunud.»

«Selleks andsid mulle lootust teie õde ja õemees.»

Ei jaksanud tagasi hoida naeru.

«Teie olete kena inimene. Usun, et ükski arukas mees ei hakka juba niisuguseid lootuseandmisi arvestama. Ja pealegi ei näe ma, et teil oleks vajadust minu sõpruse järele.»

Ta oleks pidanud nüüd küllalt aru saama. Aga nähtavasti ei olnud tal see meel kuigi tugev. Hoopis selle vastu — ta suukolka ilmus naeratus ja otse õgivate pilkudega minu otsa vaadates lausus ta:

«Noh, küllap ikka on.»

Sellejuures tegi ta liigutuse, mida mõistsin minu käte järele haaramiseks. Ma kargasin tagasi ja ilma et oleksin pikemalt mõelnudki, hüüdsin:

«Mis teil vaja?»

Minu hääles oli vist küllalt viha ja põlgust. Ta sai sellest nähtavasti aru, sest ta surus kokku huuled ja ots tõmbus kergesti kipra.

«Oi, teie olete õige pire.»

See oli juba äärmiselt häbematu. Mulle tungis veri pähe. Küll oleksin heameelega ta siit välja visanud.

«Igatahes arvasin ma teisiti. Kui see nii on, siis poleks mul tarvis olnud siia poole sõita.»

«Mina küll ei ole teid kutsunud.»

Ta heitis veel kord minu peale pilgu, keeras siis ümber ja läks eeskambri. Sinna tulid sel silmapilgul minu õde ja ema. Ilma et ta neid oleks tähele pannud, astus mu õemehe juurde, raputas seda ja ütles:

«Mis sa magad. Pane juba hobune ette ja sõidame siit minema.»

Minu õde ja ema taipasid õige ruttu seisukorda. Ema astus ta juurde ja tähendas, et nad jäägu ometi ööseks, kuna õde minu juurde tuli. Üksainus pilk ta silmist ja ma teadsin, mis tal on ütelda.

«Ah tema pole sinule hea küll. Kui see mees tahaks, siis oleks tal iga sõrme otsas kümme tüdrukut, aga sa kihutad kohe uksest välja. Ei tea, mis parunit või vonni sina siis ootad.»

«Minna ole teda kuhugi ajanud.»

«Ma ei tea veel kõneled. Kes sellest nüüd aru ei saa.»

«Tõlme ta alla, et tuttavaks saaksite.»

«Palju küll, aga mina ei saa teile selle vaeva eest küll tasuda,» tähendasin hammustavalt.

«Mina kenud sõnad suus. Küllap sul on omal mõni teha vajadus, kelle nime ei julge omastele öelda.»

«Mõeldugi on,» vastasin tõrgeselt. «Aga ma ei saa aru, et see mis sinule teeb nii kangesti südamevalu.»

«Ma võin ju arvata.»

«Seda ma ei saa sulle keelata.»

«Tall kooliõpetaja. Küllap teie sõprus on läinud.»

«Võib-olla olete juba teineteisele avaldanud armastust. Mäletan hästigi, kuidas selle mehe silmad olid alati luurasid.»

«Ma ei ole jäänud jääda vaikseks salgajaks.»

«Mõeldugi on. Ma arvan, sul tarvitseb selles asjas küll teha vahet muutseda.»

«Ma ei tea. Kuulsin, kuidas kõneldi, eeskambri edasi- ja tagasi, ja lõpuks lahkusidki külalised, ilma et mind ei oleksid jama jätma.»

«Ma olen oma käed rusikasse, niipalju kui oli selleks vaja.»

«Kutsus mind ema eeskambri. Seal istus isa laua taga.»

«Kutsus mind ema eeskambri. Seal istus isa laua taga.»

«Kutsus mind ema eeskambri. Seal istus isa laua taga.»

«Kutsus mind ema eeskambri. Seal istus isa laua taga.»

«Kutsus mind ema eeskambri. Seal istus isa laua taga.»

«Kutsus mind ema eeskambri. Seal istus isa laua taga.»

«Kutsus mind ema eeskambri. Seal istus isa laua taga.»

«Kutsus mind ema eeskambri. Seal istus isa laua taga.»

«Kutsus mind ema eeskambri. Seal istus isa laua taga.»

«Kutsus mind ema eeskambri. Seal istus isa laua taga.»

«Kutsus mind ema eeskambri. Seal istus isa laua taga.»

«Milleks seda siis minule ütlete. Kas pean ma seda temale edasi andma?»

«Noh, ma arvan, seal see põhjus ongi. Aga seda leiab et mina omapoolt ilmaski selleks luba ei anna.»

Niisiis, salata polnudki seal enam midagi.

«Mis teil siis selle koolmeisteri vastu on? Igatahes ei ole ta minu meelest palju rohkem väärt kui see vastik, keda te nimate kija mees.»

Teadsin, et isa hr. Niinemäest hästigi lugu pidas. Ta sellel puhul ei leidnud ta minule õieti midagi vastata. Tõusis üles, läks kambrist välja, heites sõnu:

«Oled küllalt ninatark.»

«Jumal hoidku,» tähendas ema õige haledal toonil. «sina otse põlgad meelega ära oma õnne.»

Ega mul olnud põhjust kahelda, et see hea inimene minu teguviisi üle ei tundnud sügavat kahetsust, lausa südamevalu.

5

Olgugi et meil sellest enam juttu ei olnud, kuid ära ei läinud see meelest heikekski. Minu arvates pidi see ta vanematel alati seisma mõttes. Minu saladuse avalikule tulek muutis mu seisukorda ja kurvaks tegi, et selle keegi ei teinud juttu. Mis oli ometi minu eest nii salaja, kas oli see siis nende meelest hoopis väärtuseta? Kõik neile oli siis minu õnn hoopis ükskõik?

Härri Niinemaal oli see teada. Kord meile tulles rääkis talle ütelda: «Kui mu vanemad ütlevad sulle midagi niisugust, mida võid panna halvaks, palun, ära siis selle üle pahanda!»

«Ole rahul,» lausus ta naeratades. «Võin juba arvata, et see kõik ei lähe sugugi hõlpsasti.»

Ega ma kartnudki oma isa poolt iseäralist jämedust. Teadsin hästigi, et ta enese üle oskas küllalt valitsema. Aga otsekohene oli ta ometi ja ei peljanud sageli ka seda avaldamast, mis tal südame peal. Olgugi et see oli tema seie vastumeelt.

Ja Niinemägi oli täna õhtul haruldaselt julge ja sõlt. Ta viis jutu otse meelega nukaagele, et selgus, et paljusid mind endale naiseks. Olgugi et ta polnud rikas, aga tal

olnud nii vähe nõiul ja tahtmisel ei peaks ometi teda kartma.

Kõik oli öeldud niivõrd julgel ja kindlal toonil, et ta keegi mu isa esiotsa vaost välja.

«Sellest tule vist välja midagi.»

«Või mille? Kul ma teile kinnitan, et Else sellega nõus ei ole, et ta anna oma luba selleks ei anna?»

Kõik mees palk on igatahes väga pisuke. Võib-olla oleks parema koha, mõne muu ameti ja lähete siit. Aga mis oleks palju meelsam, kui mu laps jääks meie koju. Siin on kõik suguvõsa koos.»

«Kui sa tahad,» ütles mu isa oma rahu ja ta toon kerkis üles. «Kul ma teile kinnitan, et Else sellega nõus ei ole, et ta anna oma luba selleks ei anna?»

«Kul ma teile kinnitan, et Else sellega nõus ei ole, et ta anna oma luba selleks ei anna?»

«Kul ma teile kinnitan, et Else sellega nõus ei ole, et ta anna oma luba selleks ei anna?»

«Kul ma teile kinnitan, et Else sellega nõus ei ole, et ta anna oma luba selleks ei anna?»

«Kul ma teile kinnitan, et Else sellega nõus ei ole, et ta anna oma luba selleks ei anna?»

«Kul ma teile kinnitan, et Else sellega nõus ei ole, et ta anna oma luba selleks ei anna?»

«Kul ma teile kinnitan, et Else sellega nõus ei ole, et ta anna oma luba selleks ei anna?»

«Kul ma teile kinnitan, et Else sellega nõus ei ole, et ta anna oma luba selleks ei anna?»

«Kul ma teile kinnitan, et Else sellega nõus ei ole, et ta anna oma luba selleks ei anna?»

«Kul ma teile kinnitan, et Else sellega nõus ei ole, et ta anna oma luba selleks ei anna?»

«Te ütlete, et ta on vaene,» kõneles vend paari päeva pärast isale, kui neil sellest asjast jutt oli. «Aga kes on siis noorelt rikas ongi? Te ütlete, ta läheb ära. Aga võib-olla, et ei lähegi siit. Ta on haritud mees, hakkab laeva osanikuks; võib-olla juhib osavasti ettevõtet. Ega võl keegi tulevikku ette teada.»

Kui isa ikkagi vastu kõneles, läks vend õige ägedaks.

«Else on ometi täiskasvanud inimene ja mis õigus on siis teistel oma nina segada tema elusse. See on ju tema ise, kes sellega hakkab elama, kes temale meeldib. Kuidas see oleks läinud, kui sinule, isa, oleks antud mu sugune naine, kes oleks olnud sulle vastumeelt.»

Järk-järgult pani mu venna kõne isa mõtlema ja viimaks lõpuks järeleandmisele. Arusaadav, et ma sellele tundesin lõpmata heameelt.

Kui armas oli mulle mu vend!

6

Elukoha muutus ei toonud minu ellu suuremat muudatust. Koolimaja oli teispool küla otsas paksu metsa ääres. Maa oli seal kõrge, nii et vaade ulatus kaugemale üle mere. Ega see olnud mulle uudiseks, sest olin ju sinna kasvanud.

Aga seda tuntavam oli muutus mu sisemises elus.

Usun, et keegi seda ei saa ega suuda sõnadega üles rääkida, mida tunneb noor naine, kui ta saab selle omaks, keda ta on nädalaid ja kuid ihaldanud küll ilmsi, kätt unes. Öeldakse — ta on õnnelik. Aga mis suudab see sõna ütelda, ei tuhandest osa neist tundmusist, mis täidavad südant. Ei suuda sa enesele ette kujutada, mida peaksid veel ihaldama, sest igasugused soovid kahvatsuvad koguni nende tundmuste kõrval, millega on su süda alaliselt täidetud. Nii ahne olin ta järele, et minul oli igav, kui ta viibis koolitoas, isegi nukraks läks meel ja need eemaloleku tunnid olid lõpmata pikad. Alles nädalate vahel hakkas see elav tuli veidi suikuma ja vahepeel sain juba ka mõne muu asja peale mõelda.

Ta pidas mind suureks, enesele kindlaks eluseltslaseks. «Kui hea on mul nüüd töötada,» lausus ta mulle tihti, «sest tunnen, et sinu lähedus annab mulle jõudu»

et tunnen, et olen selle saanud, mis loob elu väärtuslikuks. Ma ei tea, kas võib ilmas palju olla niivõrd õnnelikuks.»

Kõneldes, et allsugused sõnad täitsid mind uhkusega, et ma kellejuures andsin enesele töötuse temale jääda ja hea ja armastajaks.

Minu elu on sügisel lõbu- ja huvikehv. Elamalt tulija elu on ühel pooleks päevaks vaatamisväärtust, aga ühel pooleks päevaks on rannamaa põlenud, kõrbenud ja ühel pooleks päevaks järele kõledad tuuled määratsevad paljudele rannal ja lainete ühetasane mähin ei vaiki enam ega böli.

Minu rannarahvas ise on tuim ja sageli õige sõnaaher. Lõbu peakski neil inimestel olema, kelle elu on lapipeast alaline raske võitlus ja kellele määratsevad need valmistavad nii tihti külma haua. Randlase elujoon on kelged, jämedad, nende iseloomud kinnised, sõnad lii röövedadki, aga nende rinnus tuksuvad südamed, nende hädahohtlikumail silmapilgel ei pörka tagasi ega sirutamast ligimese aitamiseks.

Elav, et meie nüüd randlaste hulgast ei leidnud ilu lõbusat seltsilist, pealegi, kus mu mehele nende muus võõrana tundus.

Aga ega meie selle järele igatsenudki, sest meil oli ikkagi küllalt hea.

Minu elu — juba endiselt oli minu mehel tuttav, noor meister lähedast kordonist. Pärast minu sinnaastumist ta meile mõnel ajal ei tulnud, nii et minu mees sellele naljatades tegi tähenduse. Minu meelest oli see aga ühe poolelt väga taktiline, sest küllap temagi arvas, et ilu külalistele järele pole praegu vähematki vajadust.

Minu oli ta ennemaltki tuntud, sest paaril korral käis meil. Aga mingit tutvust minu isa ja vend temaga ei olnud. Randlaste juures ei ole rannavahid, eriti veel ei ole armastatud ega soovitud külalised.

«Ei, Else,» ütles ühel päeval mulle minu mees. «Ma tahan vahimeistri-isandaga koos. Sain ta jutust aru, et heameelega tuleks kord meie poole. Mis sa sellest arvad?»

Minu pidigi minul selle vastu olema. Oleks see mõni teine tütarlaps, võib-olla siis.

Kõne esimesest pilgust võis aru saada, et ta on hästi kasvatatud, vähemalt oskas ta olla viisakas oma ilu pidamises. Isegi imestasin, kuidas mu mees polnud teda juba ennemaltki meile kutsunud. Eesti keelt kõneles ta õige vabalt, olgugi teatava rohuga. Vist oli ta juba Peterburi kubermangust, ingerlane või midagi muud.

Õhtud läksid õige lõbusalt. Kõnelesime vene keelest minulgi oli õige isu seda keelt harjutada. Ma ei usanud, et ta oleks kirjnud ainult minu meeleheaks, kui ütles, et ma vabas kõnes varstigi oma mehest ette jõuan. Ega seal olegi midagi iseäralist, on ju teada, et naisterahvad vene keele kõnelemises meestest sageli on andekamad.

Ta tuli õige sageli meile. Uskuda võisime seda, mis ta ütles: «Igav on kodus. Rannavahtidest ei voi leida mingit huvi, sest nad on harimatud inimesed.»

See oli nädalat paar enne miiklipäeva, kui ta ühel õhtul jälle tuli. Minu meest ei olnud kodus. Kogu kooli konna kooliõpetajad olid kiriku juures. Seal oli nelk mingi konverents või koosolek, millest ka kihelkonna koolide revident parun Budberg osa võttis.

Ma ütlesin seda temale.

«Ah nii,» kõneles ta eneses ja jäi püsti seisma.

Pahusin teda istuda.

«Ilca küll. Puhkan vähe jalga. Ega mul olegi palju aega. Nüüd on sügisesed pimedad ööd ja need just loovad meile muret ja vaeva.»

Sain aru. Ta mõtles selle juures salakaubavedajaid.

Meie vahel ei sobinud kõne. Minule oleks parem olnud kui ta oleks ära läinud. Need laused, mida vahetasime, olid niisama otsitud sõnad-sealt.

Seisukord muutus õige piinlikuks.

Kuidas see tuli — ei mäleta, aga õmblustöö juures lõiin silmad üles ja tabasin tema pilgu.

Minu käed löid värisema ja ma ei suutnud nõela hoida. Ma ei näinudki, mis oli minul sees. Ma ei tea, mis see oli, mis täitis mu hinge. Oli see lõpmata hirm, sest teadsin enese olevat üksi kodus. See, mis mulle neist pilkude vastu käis, oli lõpmata kirm. Kuidas ma suudan muuta seda sõnadega ütelda. Aga see on õige, et inimese pilguid kõnelevad vahel tuhat korda selgemat keelt kui suu. Ma teadsin: see mees ihaldab praegu mind, ihaldab kõige

õnneliku, et ta valmis on suurimale kuriteole.

Ma ei mõelnud teha, kuidagi ennast liigutada, ei hoolinud, kuidagi oli mu tahtevõim surma-

õnne ees ainult musti kirglike pilke.

Ma tõin kokku võttes tõusin püsti.

«Tule mu mees koju niipea,» aga kahetsevalt.

Ta ei tule, aga meie saime mõlemad küllalt ettearvamisi teineteise mõtteid.

«Mina ei ära minna?»

«Tule rannaline kõla, surutud, pooleldi kahin.

«Ma minnen vanemate poole.»

«Tuleksin teid saata?»

«Tule. Nüüd oli ta juba julgem, astus isegi paar

sammu poole. Mida ütelda talle, mida ütelda sel-

le, laul vastu helkis mulle ääretu kirm.

«Mina olen üksi.»

«Tule, aga mu käed värisivad, isegi pea käis

«Ma olen saanud kõva hoobi.»

«Tule siis, et teid saadaksin. Ma tahaksin teile

«Tule. Teate, teie olete ilus.»

«Tule kisendasin. «Minge ära!»

«Tule.»

«Tulest kostis viha, see tuli nagu läbi ham-

«Tule, kui kostsid väljast sammud.»

«Tule, mu vend. Sageli käis ta õhtuti meie pool.

«Tule, mu mees end korraka muutis. Ta istus, ajas

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

«Tule, mu vend. Lõpuks võttis ta taskust paar raamatut,

mille tagajärjel nii mõnedki viimastest olid sattunud õnnetusse.

Ja meie kõigi teades ei olnud ometi randlased süüdi

7

Möödus mihklipäev. Elu rannas omab sellal iseärald kirba ja rõnutud ilmet. Kui suveõhtul hulgani mehe minejad paadid oma tuulest pingule rõhutud valgete puudega pakuvad nii sageli silmale üllatavat pilti, siis sel hilissügisel enam ei ole. Kes nüüd julgeb enam ööse minna merde, kui tulevad äkitselt tormid, mille vastu ei jaks panna mingi inimlik jõud. Nüüd istuvad vanad randlased kõrtsis ja mitmed neist joovad selle maitse, mis nad suve vältel jõudsid teenida. Nad toetavad oma pead käte najale ja nende paatunud peaajud suudavad vist ainult seda otsustada, et elu ongi üsna tühi. Kodus lebavad vanad mehed kõvadel asemetel ja imevad virisejat piipu, milles põleb halvalõhnaline odav tubakas. Nad teavad, et ees on talv, see igavam ajajärk randla elus. See nagu paneks ta mitmeks kuuks ahelasse, kus ta peab suurema osa ajast veetma kitsas hurtsikus. Kui tuleb lumi, siis lähevad teed umbe ja rannakülasse ei tõsta keegi palju jalga. Ja milleks peaksid siia tulemagi veel peale puuvedajate mõned teised, kui neil pole suu kellelgi asja. Ja need puuvedajad — ka need ei puutu kellegagi kokku. Laovad maha ridamisi süllad mere randa, kust nad kevadel laaditakse laevadele, ja sõidavad siis rasketest vedudest kurnatud, härmalisse lõõtnud hobustega koju.

Aga mis oli see, mis taga kiusas mind nii sageli, mille eest tundsin hirmu, mis sünnitas rahutust mu hinges? Need olid need pilgud, mis vaatasid kord mind ja milles põles himu ja kirm. Vahtmeister ei tulnud meile hullel ajal, nii et tegi sellest juttu mu mees ja kokku saadeti ütelnud ta, et teenistusekohused ei lasta teda eemale sõitma! gukski. Aga ma aimasin, et see polnud ometigi õige.

Tahtsin teda tõrjuda kõigest väest oma meelest, aga ikka roomas ta ligi, salaja, ilma minu teadmata. Ja nägin teda unes, nägin, et ta mind suudleski. Ärgas, tundsin hirmu, otse värin läbisistas mind, sest see oli nü

... tul oleks ... sundinud tõeliselt. Ikka jälle need ... olid olnud, milles põles ihar leek. Ma pidin seda ... te kaudu üksi, sest üle minu keele ei tulnud sellest ... mehe sõnaga. Ma ei saanud sellest teha juttu, olgugi ... tõele vahel väga vajadust. Õhtul hilja ... kodust vanemate poole minnes ja nähes ... tulevat või kuuldes kellegi järeletulija ... et tema see on. Koju jõudes langes ras ... toast välja astudes kartsin ja mul oli ... varitseb.

... ja see avaldas minusse mõju.

... õhtul tuli minu vend meile.

... peale teretamist sõnas ta:

«Tõmba akna-eesriided hästi ette! Paremini on, et mind ... ei nähta ja veel paremini, kui keegi meie juttu ei ...

«... nii saladusrikas?» tähendas mu mees. ... et meid siin keegi ei kuule.»

«... meil on ilus plaan. Tahad ka sellest osa võtta?»

«... sellepärast tulingi sulle kõnelema.»

«... ma seda tean ütelda, kui mul sellest veel ... ei ole.»

«... sul on mõnikümmend rubla seisuraha?»

«... sul vaja?»

«... minul. See läheks mingi muu asja peale. Kui ... ma kõnele.»

«... ehk leidub.»

«... asjalugu on nii. Siit lähevad lähemal ajal ... Saksamaalt viina tooma. See on tore tee ... Ma näeksin, et ka sina sellest osa võtaksid ja ...

«... kaasa sõitma?» küsis mu mees naeratades.

«... Sa oskad ka naljatada. Aga see on tõsine jutt.

«... sealt laevataie ja mõldrist õemees saadab ... laiali. Sellest võib midagi saada. Annad ...

«... paari nädala pärast on sul teine sada kõr ...

«... viga minna, pime, nii et ei näe sõrmegi ...

«... plaa.»

«Aga nad vaesed eksivad ju teelt ära ja taevas teab ...

«... oma kullakoormaga.»

«... pidas mu mees seda juttu ikka naeruks.

«Ara seda kardal Meremehed tunnevad mereteed halsust. Nüüd on hea. Siit rannast pole mõnel ajal käeldud ja tongrid, need ei tea aimatagi, magavad kui hülged Toome lasti ära ja vaata siis. Oemehega on kaup koon. Ka tema paneb oma raha ja saadab toodud kraami muu gile. Tooge või tuhat ankrut, küllap mina ta juba ära lo metan.»

Nähtavasti oli ta oma ettevõtte kordaminekus niivõrd kindlas usus, et see teda tublisti vaimustas.

Mu mees sai aru, et see ei ole naljajutt.

«Kuule, kõik, mis sa kiidad ja millest sa kõneled, see on seadusevastane. See tegu käib ometi valju karistuse alla. Kas sa seda ei tea?»

Mu vend hakkas naerma.

«Ole nüüd rahul, niisugust juttu võid kõnelda koolilastele. Ütle parem ära, kas tahad kampa lüüa?»

«Ei. Kuidas sa selle peale tuled, et ma peaksin varastega heitma ühte mestit.»

See ütlus oli äkildase iseloomuga vennal nagu piitsahoop. Isegi mina tundsin, kuidas see ütlus mõjus minus, nii, et vaevalt jaksasin tagasi hoiduda oma mehele tegemast etteheidet.

«Varastega ühte mestit? Kes need vargad on?»

«Igatahes need, kes salakaupa veavad, mida ometi seadus loeb raske karistuse vääriliseks kuriteoks.»

Mu vend naeris valju häälega.

«Niisugune on sinu arvamine. Ütle siis mulle, kelle taskust meie läheme raha võtma. Kas saad sina, tema või kolmas selle läbi kahju?»

«Seda küll mitte, aga salakaubavedaja varastab riiki ja sellepärast seadus seda karistabki.»

«Oh jäta niisugune lapsik jutt! Ütle, kas tahad või ei. Ma kõnelen seda sulle hea pärast. Ega see sinulegi liiga tee, kui teenid ilma vaevata mõne hea kopiku.»

«Ei taha. Tead, mis ma ütlen: kui ma õige kodanik olen, ja seda peabki olema igamees, siis on mu kord seal asja üles anda. Kuritööd ei tohi ometi keegi surnuks varjuda.»

See oli odapiste mu vennale, aga mu mehe ütlus küll ka minu südamest läbi. Mu vend kargas üles nagu tilger vihast välkuvail silmil ja hüüdis:

Kuulus see tuli — ei mäleta, aga õmblustöö juurest loin silmad üles ja tabasin tema pilgud.

Tea, siis ei ole sul ka elu sinu
ja pisletakse põlema.»

«Muid ole meeletu,» tähendasin vennale. Ja pööra-
ma poole, heltsin talle ette: «Milleks siis sina ometi
ei looled?»

«Ma lood elua siis niisuguse asjaga päri?»

«Muid ei ole olnud mina rannas kasvanud. Eks teadnud
olegi seda, et mu isa varandusest suur osa oli seda, mis
võisidki talu saada. Vastusest põigeldes kõrvale,

«Muid ei ole ometi nii ägedaks lähete? Ei ole nemad
peale linnud ega lähe sa seda kellelegi kõnelema!»

«Muid ei ole tingimata,» ütles mu vend. «Ja kui sa
sa, ega ole sellestki häda. Küllap igamees annab
« heameelega raha. Aga hoia, et sa sellest sõ-
« et hiljalt. See pagana vahtmeistri kollanokk käib
« tülil. Oleksin seda teadnud, ei oleks lausunud poolt
« mu!»

«Ma venna lahkudes asus iselaadiline tühjus, vaikus
« malle. Minu mees jäi tummaks, nagu ma seda
« malle tema juures polnud näinud. See oli vist küll
« me kord, kus ma seda ei teadnud, mis oli tal mõt-
« Mustagi, et see mulle tegi piina, aga ometi oli
« l me, üle mille ma ei saanud astuda ta südame

«Muid vaatas ta mulle tõsiselt otsa.

«Muid parem oleks olnud, kui sinu vend minule poleks
« lund sõnagi. Nüüd tegi ta mind kuritöö kaasteadjaks
« ottega võtan ma ka osa vastutusest enese peale.»

«Muid? Mismoodi on see siis kuritöö? Sellest ei saa-
« mid aru. Ei olnud siin rannas vist ühtegi inimest,
« oleks salakauba toomist pidanud kuritööks. See oli
« l me, ja ei osanud siin seda keegi seletada, miks
« eest inimesi karistati. Kas polnud see lihtsalt sel-
« l me, et inimesi ei taheta lasta teenida. Ega nad
« muid kaup varastanud, vaid ostsid oma raha eest
« tülil sellepärast, et see seal odavam. Kui see ja teine
« oleks meile maal saada sellesama hinnaga, kes teda
« lahelt tooma. Ja kellel sel teel oli läinud korda suu-
« ada oma varandust, kas ei elanud need inimesed
« l joukal jalal. Ja kellele see tegi siis kurja?

«Mine nüüd metslooma hoiatama, et ta ei murraks. Niisama on lugu ka randasega. Kui ma peale käisin, et ta ei läheks, sai viimaks ägedaks ja see oli niisama, kui oleks ta mind toast välja visanud. Ainult seda kahetses, et sellest üldse mulle kõneles.»

parast oli mul selle üle hea meel.

8

...in liud hoovas välja määratu iha, nii et ma lõin otse väri-

sema. Kogu oma elus polnud ma näinud niisuguseid
mehe pilke.

Mu mees tuli tuppa ja ta laskis mu k\u00e4e vabaks. Ta p\u00f5\u00f5ras ta mu mehe poole.

«Kus Hendrek on? (Mu venna nimi.) Käisin teda otsimas, on kordoni juures mingit kroonu tööd, mida ta võiks teha ja kust võiks midagi teenida. Aga teda polnud kodus.»

Minu arust kõneles ta selleks nii pikaalt, et mina ei
tust lasta jahtuda.

Olgugi et minu süda minus peksis, suutsin ma sellel hoolimata ennast koguda, et oma mehe asemel vastu võtta

«Minu vend sõitis Tallinna. Ta jääb sinna nädalake kolmeks. Möldrist õemees chitab seal maja ja ta vaatab järele.»

Ta heitis pilgu minu poole.

«Seda ma ei teadnud.»

Jäädes kahekesi, lausub mees:

«Sul käib see nagu raamatust. Minust oled sa selline
asjas kaugelt ees.»

Selles asjas — muidugi valetamises. See pilge mulle praegu nii vali, et ei suutnud kuidagi tagasi hoida nuttu. Isegi vihaga oli segatud nutt, sest kas oleks siis pidanud olema nii, et oleksin kõnelnud tõtt.

«Noh, pole viga,» tähendas mu mees. «Oli hea, et mu mees
est kõnelesid. Mina poleks tõesti nii osanud.»

Ta jättis mu sellepeale üksi.

Need viimased sõnad tulid muidugi viisakuse pärast. Puudus ju neis harilik soojus. Tundsin nüüd esimest korda, kuidas meie vahele tekkis äkitselt lõhe, see lüünes ja me ei ulatunud üle selle hästi andma teineteisele kätt. Teiselt poolt nägin jälle enda ees neid kirglikult himustavaid silmi ja täntmata tundsin siis meelitusi seltsi läbi, oigugi et need olid mulle vastikud. Mina ei saanud enesest aru. Kogu mu hing oli kistud niivõrd segama, et ei osanud enesele ütelda, mis mul viga.

Paari päeva pärast tuli vahimeister uuesti meile. Ta oli täna eriliselt jutukas. Päris järele, kas saan neid juttudest jagu, ja andis mulle nii mõnes asjas seletust. Kogu ta olekust hoovas välja haruldasel hulgal soojaid lugupidamist.

eladen kottelusse mu mehega, küsis ta äkitselt:

...n and veel mööda kuulda saanud, et siin rannas
...teodmuisel suurem salakaubaretk. See oleks ise-
...l kõige huvitav. Pole ju siinpool seda ette tulnud
...ol ajal. Olgu peale. Tean, need mehed on kavalad,
...et ta maha tahan hästi silmad lahti hoida. Küllap juba
...on nad oma näppu. Ega te ole midagi sellest asjast
...hoid?

... otsekohe, mida me juba ammugi

«... minule kõnelema tuleb...»

...nõuab, et me häalekõlat polnud küllalt kindlat vär-

Siis, ega ma tulegi niisuguseid asju sinult
kõnema. Usun isegi, et sinule nad oma plaane teatavaks
ei olegi. Tervad ju, et mina vahel teie poole sisse astun.
Kõik on niisama.»

tolu siinsetes randades ette salakaubaveda-
tust minu mees. Ta tahtis nähtavasti just mee-
t ja peetuda veel selle temale väga vastiku kõneaine juu-

... on mõnel ajal olnud, aga seal Irase rannas
... peavad rannavahid nendega päris lahinguid.
... ka ime. Teavad nad ju seda küllalt hästi, et
... on nende elu täitsa hävitatud. Nad pea-
... kogu varanduse ja ise kauaks ajaks minema

11 ka siit rannast olla siis mindud?»

• Uska ma veel ei tea, aga kuulsin nii poole kõrvaga. Hap kutsun juba hankida paremaid teateid. Õige meelt olla, saab ometi midagi teha.»

1. «Praegu on kõige pimedam aeg. Nad võiksid
amerel eksida»

«... ja raagil! Need on nagu rändajad linnud. Kus
kompass ja kaart, aga näe — lähevad. Nii ka
meie järele tulevad kodumaa kaldale.»

1. Kõikjal alles surus ta erilisel mu kätt. Sellest voo-
ad ta mu verre, mis täitis vihaga südame. Kuidas
2. Kõikjal ta polguseavaldust ära tõmmanud käe, aga
3. Kõikjal ta ei suutnud. Kuidas oleksin ma seda võinudki,
4. Kõikjal mures oleks seda ometi märganud. Mis see ini-

mene ometi julgeb? Ta häbematusel ei ole mingit pa... Aga seal mõistsin äkitselt, et ta ei saagi ennast salata, sest temas leegitseb kirk.

Mul on tõepoolest põhjust seda inimest karta. Ta on nagu valatud, ta liikmed tugevad ja painduvad, mustades silmades leegitsev pilk. Oi, mul oli tarvis seda inimest karta, sest kui nõrk ja armetu olin mina varem, des temast välja õhkuva jõuga.

Sel ööl kargasin karjatades voodis istukile. Napp unes, et vahtmeister võttis kahe käega, mille küljest ta kus maha vedel tõrv, mu kaelast kinni, tõmbas n... võimsalt oma rinnale ja suudles.

«Mis sul on?» küsis mees.

Virgusin ja aimasin, et see oli unenägu. Aga ometi ta nii selge, nagu oleks see juhtunud ilmsi.

«Nägin halba und.»

«Sul on vend meeles ja see mõjub. Aga ega ma... muretseda enneaegu. Võib olla, et neil läheb hea korda.»

Enam ma ei uinunud. Kartsin ta lähenemist. Olgugi püüdsin mõttes jääda temast eemale, aga ikka nägin pimedaski neid iharaid pilke ja tundsin ka praegu ta k... pigistust.

Palusin jumalat, aga ei teadnud isegi, mispärast ta palusin.

9

Päev on hilissügisel ainult kukesamm. Enamasti... päev on taevas kaetud paksude pilvedega, ilm on hämm... ja sajab pea alati. Niisugune ilm mõjub väga me... olusse. Inimesed liiguvad nagu väsinud, lust ja naer... nägudelt pühitud.

Vaevalt vaikib sel ajal meri. Hoopis enam: ta laine... rüüavad, kõrgelt mere harjalt kuuldub järelejätma... kohin. Kui ilm muutub erilisel valjuks, siis rusub... randlaste meeli. Olgugi et keegi randlaste omaste... viibi merel, ometi teavad nad, et sealolek praegu nõu... võitlust elu ja surma peale ja määratsevad vood täna... enda alla matavad nii mitu elu.

Käisin oma vanemate pool. Nad olid täna väga rabe... tud.

1
Leppe lülles lausus isa: «Täna on olse põrguilm. Need, ... juhtuvad ta kätte, ei need kerge vaevaga pääse.»

Juba haurik. Võis vaevalt näha aknast raagus... tulid neid vintsutas. Sageli tulid nii tugevad... need ahvardasid puud maha murda, isegi maha... pealt paisata.

... palgelt paistis täielik ahastus. Ta meelekurbus... suureks, et seda ei suutnud hästi varjatagi. ... ja lahkus toast.

Võeti ja pärast läksin talle järele.

... oli eeskoja kõrval väike toidukamber. Sealt seest... korvu ohe.

... oli mu ema. Ta oli langenud põlvili, käed... tal ristas.

«Sul on, ema?»

... asemel tõusis ta üles, tõmbas minu oma rin...

... palun, et jumal oleks armuline su venna vastu.»

... leidsin, et ta palus venna eest, sest ei läinud ta ka... meelest silmapilguks. Aga ma tahtsin, et keegi... muule kõneleks, et mu kõrvad kuuleksid ta nime. ... tema eest nii kardad?»

... on, ta on praegu merel. Nad pidid täna öösi jõudma... otomale. Kas sa ei tea — nad tulevad Saksamaalt.»

«Ma leidsin seda.»

«Aga küllap nad jõuavad juba tervelt. Need on kõik... juured mehed.»

Annaks jumalt Aga mul on niisugune hirm. Ei lähe... iguiski meelest. Alati on süda juba mitu päeva nii... hea, hirm ei ole ma seda mitte nõnda tundnud.»

... hea vana inimesel Võtsin ta oma kaenla ja suudle... teda. Mu huuled kõnelesid:

«... karda midagi! Ma tean ka seda, ta ise kõneles... enne kui läks. Aga ma ei karda midagi. Mis ilm... teeb! Küllap need mehed saavad juba jagu igasugu... ilmast.»

... meid sõnu kõnelesid kaua aega mu huuled. ... olid selle vana inimese kõrvadele head ja ta... rahulikumaks.

«... see reis neil ilusti korda läheb,» kõneles ta pärast... «... eks see ole siis hea küll. Mölder lubas viina laiali

saata, tal on nii palju tuttavaid maa pool. Küllap ta meen
juba oskab. Eks nad teeniksid selle pealt ilusa raha.
Hoiaks taevaisa ise, et nad saaksid kauba tongrite
ilusti maale tuua. Et need haisu ninasse ei saaks. Aga
kes see teab ja kes see neile läheb seda rääkima. Kas
vahtmeister on sellest juttu teinud?»

Et ei jätunud olla nii tugev, et see poleks äratanud
 talupojadeski.

palvet vaja, ta ei tulnudki seda minult nõudma, seepärast oleks ka see ilmaaegu.

Mu mõtted kihutasid edasi-tagasi, aga peatuma ei jäänud nad kuhugi.

«Aga ega see asi nii hull olegi,» kõneles ta, astudes sammu minu poole. «Sellest võiks üle saada. Või ma näen nüüd vaja neid näha niisugusel tormisel ööl. Mis sa soovad — toogu — mis see siis minulegi korda läheb?»

Mu süda lõi kergemaks.

«Kui te oleksite nii hea. Meie keelasime küll, aga te ei kuulnud. Ega te võta neid kinni?»

«Noh, nii hõlpsasti see ka ei lähe. Teie olete minu vastu alati olnud nii tagasihoidlik. Võiks olla veidi sõbralikum. Lähme teelt kõrvale ja kõneleme sellest arutelu pikemalt.»

Ta haaras mu käe.

«Ei, seda mitte,» hüüdsin ma ja tõmbasin käe ära.

«Mis te minust tahate?»

Ta silmis säras leek.

«Või nii. Teie olete veel õige turtsakas: mina soovin head ja nii tullakse mulle vastu. Hea küll.»

Ta hääles tundus värinat. Temas kees vististi viha.

«Mina pole teid kuidagi haavanud.»

Ta vaatas ainiti mu peale. Vaikis veidi aega. Ta astus ta uuesti mu ette.

«Ma kõnelen arusaadavalt. Teadke, et ma teid ei armasta sest silmapilgust armastan — meeletult armastan. Ma tean minu teades midagi, mis ma selle eest ei annaks, kui te mind vastu armastaksite. Ärge lükake mind eemale! Mina ei vangista teie venda. Lubage — ma kõnelen teid.»

Vististi tunduski ta hingeõhk lehvivat vastu minu palet.

Ma ei suutnud enam. Pistisin jooksu. Ta tuli mu järele.

«Teadke, et ka teie mees läheb vangi. Tema oli minu teadja. Mul on tunnistajad... Teie...»

Ma ei kuulnud rohkem. Mu eest oli, nagu oleks mind minust kinni haaranud. Ma kisendasin appi. Jooksin jooksin. Jõudsingi koolimaja juurde. Siin — kui nägin tuld — jäin seisatama väravasse. Mu süda peksis, mu hing oli hingamiseks kitsas ja jõuetu. Haarasin kinni auku.

... poolt tundus olevat lõppemisel. Ei julgenudki nii lähedale tulla, sest mees oleks kohe märganud mu ärevust. Pidid ütlema, tugev õõtuul — see jahutas tublisti. ... valla nõõld. On parem, kui külm tuul pääseb teie ligemale.

Valitsen, mõtlesin. Mis teha? Ah, ta tahab ka mu meest abistada kui kaassüüdlast. Oi — nüüd alles tabas mind see, et ma ei teinud midagi teha. Jätk tunne, mõte täitis mu pead värinaga. Kas pean kõnelema sellest mehele? ... tema leiab mingit abinõu. Aga mis võib temagi teha? ... ma seda kõnelen? Kuidas leian ma selleks sõnu? ... ma ei saagi seda kuidagi nii rääkida. Kas ei heida see minu peale varju? Kas mu mees ei lööks koguni mind kähklema? Paljalt see mõte ajas mulle hirmu. ... Mõeldus ärevus ja tundsin juba, et hakkas vilu. ...

... end valitseda, leidis mees mu näolt äärmiselt ärevuse jäljed.

«Mida sa sellestki?»

«Tulin niisama joostes.»

Ma juba ootasin sind. Ei tule ega tule. Pidin juba tulema. Kuulsid midagi ka nendest?»

... oodatavat täna öösi.»

... mees läks akna alla ja vaatas välja.

... inimesed. Pime kui kott ja tormine. Nad riskivad küll eluga.»

... olla pool tundi või veidi rohkem pärast minu koju-
... tuli vahtmeister meile. Mu süda ähvardas jääda
... «Mis ta küll tuleb siit otsima? Kas kõneleb mu
... ole olse suu sisse, et ta salakaubavedajate kaasteadja
... sellest hooimata seda salgas? Kas ütleb, et olime
... minna seda kõike temale üles tunnistasin.

... minna põlnud sellest mehele sõnagi jutustanud.
... üldas vaatab mees siis selle peale, et ta eest seda
... salgasin.

... ole õige — mul oli põhjust tunda hirmu.

... oli nagu harilikult sõbralik, minu vastu viisakas.
... kui tabasin ta pilke, siis sain küllaltki aru nende

kõnest. Neist leekis vahel viha, sealsamas jälle kuu sealsamas vaatasid nad küsivalt, paluvalt.

See inimene tahtis mind näha, ta vaigistas oma ihu n ligiolemisest ja sellepärast tuligi ta meile.

Nähtavasti tundis ta sellestki lõbu, et viibisin praegu suuremas piinas.

«Teate, sõber,» kõneles ta mu mehele, «nüüd on nad kindlad teated. Siit on praegu väljas salakaubaveol mehed. Nad jõuavad koju võib-olla täna-homme. Noh, peame ka meie silmad lahti. Ega see olegi lõbus asi, kui su kallist rahu niiviisi segatakse.»

Mu mees tegi näo, nagu ei usuks ta seda juttu.

«Võib-olla on teile niisama kõneldud.»

«Ei ole. Mul on kindlad teated.»

«Niisama tuulest tõusnud kõne. Pole midagi sellest nast kuulda olnud.»

Oleksin heameelega oma mehele vahele hüüdnud: «Võib-olla on nii! Ta teab, et sa seda kõike tead. See inimene on saadan. Ta kõneleb sellepärast nii, et mulle valmistada ääretut piina.»

Kuid ometi pidin ma vaikima.

«Ei ole see jutt tuulest tõusnud, vaid ta maksis mul pool toopi viina. Näe, pead ikka omale ka pidama mõni sõpra, kaugele su oma silm-kõrv näeb-kuuleb.»

Nägin, kuidas mu mees püüdis teha ükskõikset ja anda enesele ülespidamise, mis pidi tõendama, et kõne talle korda ei lähe kuigi palju. Aga kõik see pidi ei andnud soovivat tagajärge. Sain aru, et vahtmeest ei väga hästi näeb ta piinarikast seisukorda. See nähti teda lõbustavat, seda kinnitasid need parastavad pilgud, mis vahetevahel saatis mulle.

Mõistsin, et ta vihkab mu meest kõigest südamest.

Ta piinas teda edasi.

«Panen seda imeks, armas sõber. Teie elate siin rahva keskel, teil on abikaasa koguni randlase tutar, aga teate minust hoopis vähem. Näha on, et teid ei usaldata.»

«Mind ei huvita niisugused asjad,» pigistas ma mu suure vaevaga. Küllap tal tekkisid sellejuures vist mõ pisarad otsale.

«See näib nii olevat. Aga näete, mina tean. Ja kindlasti on, et need võrukaelad tabame. Noh, nende meeste

...tõde. Salakauba trahvi ei suuda ometi keegi tasuda. Nad tulevad nad ka aastateks. Ja võib-olla — hakka-
...kannvad meie käest veel tinagi. See on meie

...ta tõusta püüti. Mu hingelt nagu oleks ära langenud
...tõde, mis silmaale väga rõhus.

...muud kellegi leib, niisuguse ilmaga väl-
...tõde. Lähen käin vahipostid üle. Saat-
...tõde välja. Kui nad maale lasevad, siis mu-
...tõde, sest mujal oleks praeguse ilmaga
...tõde, olse võimatu.»

...tõde välja.

...tõde enesele otsima riideid, aga ta oli selle-
...tõde ärevuses, et käed värisesid.

...tõde minna?»

...tõde

...tõde ja vaatan, kas neil on ka vahid väljas.
...tõde on tongritel teada. Võib olla, et saavad
...tõde märku, et nad Kõösu kääru ei laseks.»

...tõde, aga ometigi ei sõandanud ma oma meest
...tõde. Moistagi, et suurt lootust ei saanud panna
...tõde. Aga millest ei haara küll inimene kinni
...tõde.

...tõde vahtmeistriga ukse vahel vastamisi.
...tõde, et tagasi tulin. Viidan teie aega. Aga ni-
...tõde pole mingi lõbu väljas olla. Küllap juba
...tõde vahivad kohtadel. Ei taha kordoni minna,
...tõde.

...tõde, nagu näeks mu meest rietatult.

«Miks? Kas te tahtsite välja minna? Nii hilja?»

...tõde poole veidi asja.»

...tõde. Ajame veel juttu. Niisuguse koerailmaga.
...tõde väljas sõrme suhu pista.»

...tõde talle vastupanemiseks jõuetu. Ta jäigi
...tõde oleks seljast võtnud palitut. Ei olnud meil
...tõde kõik. Olgugi et me ei kõneldud, aga vis-
...tõde igaüks teise mõtteid. Iga väiksem kõbin
...tõde meie tähelepanu.

...tõde ilm muutunud veel pahemaks. Hooti vis-
...tõde piisku krabinal vastu ruutusid. Klaasi

küll kogemata. Küllap pidas mind üheks salakaubaved-
jaks.»

«Li, ta laskis sind meelega,» tahtsin kisendada, ja
surusin jõuliselt kokku oma huuled. Milleks seda, kui
olekski olnud sellest kasu.

Peale haava pesemist ja sidumist heitis mu mees
Valvasin ta juures. Erkude kõrvadega kuulasin, kas
kuuldu väljast samme. Küllap tullakse teda tabama,
vahtmeistril oli põhjust teda süüdistada salakaubaved-
jate kaaslasena.

Kuid kogu öö jäi ümbrus vaikseks ja see aastapikkune
öö läheneski lõpule. Vastu hommikut uinus mu mees
magama, tähendades, et haav ei teha talle valu. Arvasin
võis, et kuul ei olnud puutunud tähtsamaid elundele.

Vististi olid mu silmad vaevalt vajunud kinni, kui kuulsin
läbi une, nagu oleks avatud uks, nagu oleks astunud
keegi tasa põrandal. Uni oli aga niivõrd tugev, et ei
jaksanud ärgata.

Kuid otse kiljatades kargasin nüüd püsti. Keegi pöö-
kää mu õlale. Arvasin olevat tema.

«Ära nüüd ehmata! Sa oled arg nagu metsalind. Siin
olen ju mina.»

Minu ees seisis mu vend.

«Sina? Kas sind kinni ei võetud?»

«Mind kinni? Ei see lähe juba neil nii hõlpsasti. Meie
lasime Mauksi randa ja nüüd ei ole meie laadungist kopsa
rannas piiskagi. Pagana kahju, et ta oma raha hulka ei
pannud.»

MESINÄDALAD

1

Ugumata hulk tähti säras taevas. Uks heikis heleda-
t, teine tumedamalt. Uks seisis kindlalt paigal, teine
võlv ja virvendas vallatult.

Uks oli valkne. Umberringi sätendasid heledal kuupais-
muse kalliskivid ja kristallid. Isegi harilik lepaoks
liikub hõlpsasti, millele külge löödud lugematu hulk
nõrga naelakesi.

Ugumata kõrgel taevalaotuses ujusid udusulg-kerged
valge pilveloorid. Olgugi et nad vahetevahel kat-
tusid kinni, aga ometi ei suutnud nad kuigi palju nõr-
gust ja valgust.

Ugumata muutus järk-järgult külmemaks. Siin-seal paukus
taevas ja kuuldi praksu maanteekraavist veelommi kat-
te all.

Ugumata kõva, reejalas kriiksus ja viletsa tuhku toker-
dus karvast tõusis kerge aur. Lahja ja jõuetu oli loo-
da ometi ikkagi küllalt niivõrd hea, et kõlbas rees
noorpaarile kihlasõidu hobuseks.

Ugumata mure lugu tuli ootamatult. Juba aastate kaupa
olnud Tõnu öelda: «Noh, sinul oleks aeg küll kosja
võtta viimati vanaks.» Seda öeldi nii naljaks ja

hõlpsalt, sest oli juba ammu kindlaks kujunenud arva-
mus, et Tõnu lõpetab oma päevad poissmehepõlves. Kui
Tõnu kuulus ringi Tõnu kosimismõtetest, siis oli
alati need, kes sellele astusid risti vastu.

«Tõnu nüüd mõni naisevõtja, niisugune logard ja lake-
Kes see pime küll peaks olema, kes tahab nii-

sugusega hakata elama. Inimene, kes kogu elu pe
suutnud võtta oidu pähe — see nüüd mõni naisevõlja.

Aga oli ka neid, kes selle peale vaatasid teisest
kohast.

«Mis kunsti selle naisevõtmisega arvate oige oleva
Sõida kord papi juurde ja asi ongi tahe. Eks ole Tõnu
teda tarvis, kes see siis temalgi kinni tõmbab kindas
või kapukapõia.»

Ega Tõnu seda isegi osanud seletada, kuidas niisuguse
himu tuli talle verre. See tuli hoopis iseenesest, vähen
polnud ta oma teada selle himu kasvatamiseks midagi
midagi teinud. Seda oli märganud vana tuhkurgi. See oli
varnal loomal küllalt selgesti teada endistest aastast
talle õhtul visati sõime kahl sooheinu. Selle juures ol
aega hommikuni järele mõelda oma elulugu. Aga v
mastel päevadel nägi ta oma imestuseks, et Tõnu vi
talle peotäie jahu joogikünasse, ja ta ei kahelnud p
mugi, et hekslites leidus mõni kaeratera. Aga see el oli
veel kõik. Tuli ette, et Tõnu kraapis ta külgedelt j
maha sinna kuivanud sõnniku korra. Tuhkur teadis v
hästi, et see töö oli enamalt ikka jäetud kevadiste p
ja põõsaste hooleks.

Küll oli Tõnu näinud seda tüdrukut aastakümne
sama kui ta oli näinud teisigi. Aga olid nad silmapa
eest väljas, siis oli ka ka lunud ta mõttest. Aga täna
sündis midagi inelikk. Tõnu veetis aega Lohul, ta
dis sinna asja täna-homme, ja kui ta tuli koju, m
tundis ta igavust. Kui ta nüüd nägi Lohu eluaegset
teenijat Anne, siis tundis Tõnu südames meelu
rahuлдust ja koju jõudes tõusis tung uuesti sinna ta
pöörata.

Otse häbelikult seletas Ann kord Lohu perenaisele
ta kevadel teenijaks edasi ei jää.

«Sina armas jumal, kuhu sa siis lähed? Oled
olnud otse eluaja ja nüüd tahad ära minna.»

«Ega ma laheks ühti, aga ega ma saa ikkagi j
vastas Ann.

Perenaine taipas.

«Lähed mehele?»

«Küllap on nii.»

«Tõnule?»

... oma ütles kogu ta tegumood, et pere
... lahtis marki.

... niisuguse raskuse tahad võtta oma
... riie ja pesu, kas sa ei võiks siis
... joob teine ja jumal teab, ons tal

... Lohu perenaine üksi Annele nii kõnelnud
... pidasid ka teised. Aga see Anne ei
... tähendas ta «Sai kord nii rüügitud,
... teistigi saab.»

... kaks inimest korjuga reel kiriku juure

... kaest musta- ja punasetähnilise labakinda
... kaega habet. Talveilm oli mokahabe-
... korralikud jääpurikad.

... kinnas kätte,» tähendas Ann. Ta teadis,
... soojad, sest ta oli nad ise valmistanud,
... topid sees.

... ega olegi na külm. Pagana ohjad söövad
... teistele ära.»

... kummardudes toomingast varrega ja
... piitsaga tuhkrut. Ise laskis ta naga
... Anne poole. Aga ta ei näinud nüüd midagi
... ninaotsa.

«Na imelik,» ütles Ann. «Me läheme nüüd öösel.
... oodata, päeval minna.»

«Eks oleks võinud ikka ka,» vastas Tõnu. «Aga kui ma
... viimati kõnelesin, siis kirikhärra ise käs-

... see oli ometi Tõnu poolt nii mõeldud. Ta ise man-
... petaja ta sellal võtaks. Mine nüüd päeval, teab
... käimas kiriku pool palju rahvast, on tei-
... kihelkonnale. Kuida pagan selle lugemisega
... jutt üle kihelkonna lahti.
... hakkama.

... nähti siin valitsevat ümbermugi
... vaikus. Tähis taeva poole, tõusis pikk torn ja tun-
... valitsevat kogu ümbruse üle.

... hobuse kiriku õuele ja sidus aialati külge.
... sügav rahu — ainult õpetaja kirjutus-
... tuli.

Raske oli astuda, sest teel olid jalad istudes kangemad ja surinud. Tasa ja ettevaatlikult tuli astuda, sest tundis nagu oleks siin täitsa sündmatu iga kõvem samm, mis kumuldaks igale poole.

Pikaldasel sammul astusid nad mööda teed kõõgitud poole. Ann tundis, kuidas tal nüüd tuli puudus jalgadest. See on küll kõige raskem samm kogu ta elus, sest ta polnud ilmaski tundnud niisugust ärevust. Ta oli õpetajaga tuttav, sest kolme aasta eest leidis õpetaja ta juunuse talle öelda: «Ära kurvasta, armas laps. See on muidugi issanda tahtmine, et pead oma eluteed üksikult leidma. Aga pea meeles, sul on nüüd ka palju kergem et tagavaraks valmis hoida oma lambis.»

Aga nüüd oli ta teel oma elukorda muutma ja see Tõnu pärast. Oli ta vähe näinud seda inimest. Eks ole see Tõnu, kes oli veel läinud sügisel pühapäeval Loheniidu väravas purjus peaga maas, ei teades midagi ega ilmast. Siis läksid inimesed temast mööda ja ütlesid: «Küllap see lõpetab oma elu kusagil maanteekraavis.»

Ja selle Tõnuga julges ta täna astuda vana kirikhärra palge ette.

«Mis silmadega õpetaja küll vaatab minu peale,» ütles Annele mõttesse. Olgugi et see mõte talle oli juba tulnud ennemaltki hirmu, kuid ometi mitte nii suurel määral kui täna.

Köögitrepil lammas suur koer. Loom tõusis üles, peale oma nina korraks Tõnu kasukahõlma vastu ja tulipab jalgade puhastamisel läks ukse taha sisselaskumise ootama.

Peretoas ootas peiuisa, vana Lehesalu Mart. Prundi tunnismees ei saanud tulla, oli ära väärganud palgitalajala. «Oh, pole sellest lugu,» tähendas ta. «Pange aru minu nimi kirja. Kirikhärra teab ju küll, kes see Aru Karrel on, küllap ajan teinegi kord asjad õigeks.»

Tõnu lükkas argset lahti köögiukse, kust kostis tüdruku häälitsemine. Saanud mees paar korda ukse vahelt kõhatanud, tuli vaatama noor punapõseline tüdruk. Kõneldes soovi õpetajahärra jutule kihlamise pärast, käisid ta silmad vilksti pruudi poole ja kohe ilmus ta hääle muie.

Tüdruk kadus ukse vahelt sisemisse ruumi.

See parast hüüdis tüdruk neile, et õpetaja-
mees tule tulla.

«Ta tuleb järele kirjutustuppa. Kui raske see
mööda oleks viivitanud, küllap oleks tagasigi
tulenud, Aga nüüd oli see muidugi võimatu.

Ta katatas mõelda vastust, mis siis ütleks, kui õpetaja
võib küsida: «Armas hing, mis sundis sind siis
tulema seda üksikut põlve? Kas on tahtmine sulle
tuleb, või tuleb see sinu lihameelest?»

«Tuleb,» vastas tüdruk mingisugust põhjust enese vabanda-
miseks.

Tõnu õpetaja istus laua taga. Ta sulge hoiatav luu-
peatus korraks paksul raamatul, ta heitis pilgu
tüdruku poole, võttes vastu nende alandliku tervi-

«Tule,» ütles tüdruk kirjutama. Ann vaatas ainiti
tüdruku kortsulisse näkku, kuid ta ei suutnud
ütlea, kas on ta nüüd temale vaenuline.

«Kõõgitud sulle ühetooniline kribin. Ahju kõrval
tule ja kusagilt kaugel kostsid teistest tubadest

hääled.

«Kõõgitud sulle pikale.

«Kõõgitud sulle pikale. Seal kõrval ole-
da vaatles Ann suurt raamaturiinut, seal kõrval ole-
da tooli, aga kõige rohkem köitis ta tähelepanu suur
dud, kes jooksis mööda uksele, ilma et tal oleks
olenud kedagi kartä. Kui hea meelega oleks küll
oleks vastiku looma puruks tallanud. See oleks
olenud ni hõlpus, sest julgelt jooksis ta nüüd isegi
ta vanget põrandalauda. Seal juhtusid ta silmad
ta ukse sees oleva ruudukese peale. Selle tagant
nähtas noore naisterahva nägu. Sellel näol mängles
lalu naeratus. Ann sai äkitselt aru, mis need pilgud
lehtlesid, see oli nii selge, nagu oleks talle kõvasti

«Ah sina tahad selle vana mehekämmu ääres
tule ja ole ju ise ka vana. Noored ja ilusad, nagu
sina, tule mehele.»

«Tule silmad maha. Ta ei sõandanud ruudu taga ole-
ma vaadelda.

«Tule hõlpa pilliroost punutud tool nagises. Ta pani
pikale raamatu, võttis ette teise raamatu, vaatas
pikale.

«Astuge ligemale! Peigmees, mis su nimi on?»
Annele kerkis otse veri pähe. Sina jumal, õpetaja
tunnegi Tõnu. Ja niisugusele inimesele tahan ma minna.
Tõnu nimetas oma nime.

«Ja sinu nimi, pruut?»

Ann ei saanud vastata. Mis ajast õpetaja siis teda
tunne? See mõjus otse rusuvalt, sest tema teadis, et
et on õpetajaga hästi tuttav.

«Pruut, kuidas su nimi on?» kordas õpetaja. Ka
ja isamees vaatasid Anne peale. Ka noore tütarlapse
tav nägu tuli muudu taga nahtavale.

«Eks sa ütles oma nimi,» müksas Tõnu Annele.
«Eks kuule, kirikhärra küsib juba teist korda.»

Nüüd ütles Ann oma nime ruttu ja tasa, aga see oli
eest niivõrd võõrastav, et oma silmi ei julgenud üles
tagi. Pea käis otse ringi.

Aga kirikhärra kõrv on pika ametiaja vältel harjunud
kuulma mitut moodi hääli. Nii püüdsid ta kõrvad ka
Anne sosinal öeldud sõnad. Ta pani Anne nime kirja.

Küstiti veel käemehe nime.

Siin pidas Tõnu oma kohuseks võtta sõna mõrsja eest.
Ta astus sammu ettepoole, kõhatas, silus ruttu juukseid
ja seletas asja pikalt ja lalalt. Ta kõneles niivõrd kinnis-
et vaimulik lõpuks tähendas: «Hea küll.»

Nüüd pööras kirikhärra oma palge Tõnu poole, vaat-
talle ainult otsa ja küsis:

«Kas sa mõistad mulle ütelda peast jumala kuulata-
käsku ja peatükid?»

Tõnu arvas mõistvat. Aga lugema hakates tundis, et
das äkitselt nagu kate tommati ette ja ta käest laski
järg. Ta puudis edasi minna, aga nüüd nagu oleks vee-
tatud suured kivid ette teele, mille otsa ta ühtelugu
mistas. Mida rohkem ta vehkles ja järke otsis, seda
remnasse segadusse sattus. Ta ei olnud enam aimugi, et
sõna ütles suu.

«Suul on kõik segamini,» ütles õpetaja ja ta otsale il-
sügav korts. «Katsa teisest kohast.»

Aga ka uus katse ei andnud paremat tagajärge.

«Hm,» tähendas õpetaja. «Sina tuleks kinnisele, aga
oska peatükke sugugi. Ei kümnet käskugi. Niisugust
mest ma ei kihla.»

«... on mõlemad, et õpetaja suust tuleb nüüd käsk, mis teda
õpetab. Küllap ta ütleb: «Mine ja tule ainult siis
... ja kui sul selged on jumala kümme käsku ja pea-
... see olnud ju ennegi kihluselt tagasi saadetud
... et vältinud kõike seda selgeks õppida. Talle tuli
... kuidas leerilajalgi mitmed kinni jäid, aga tema
... tal oli selge üksainus tükk ja seda juhtuski õpe-
... ta pidi küsima. See oli niisugune õnn. See tükk
... peale: Mina usun, ja see käis nii hästi vooris, suu
... et olnud, ilma et oleks vaja olnud midagi mõelda.
... õpetaja oskaks seda.

«... talle peast, mis sa mõistad.»

«... tema leeriajast meeldejaanud sõnu. Aga ka
... olnud suu enam öelda, segamini läks. Ta rabeles,
... algust, eksis ikka rohkem, nii et peatüki luge-
... tust sonimiseks.

«... lada maha. Tal oli häbi. Õpetaja poole ei jul-
... data, sest selle lumivalgele kortsus näole
... puna- ja plekid.

«... Sa ei oska midagi!» ütles õpetaja kalgilt.
«... vaimulik jämeda kirjaga piibli, lükkas Tõnu
... lumivalge sõrmega, millel oli otsas pikk hoo-
... tükk, tüki algust.

«... silmade, vaatles hoolega ja algas.

«... sõna tüki algul sai ta õige kerge vaevaga
... tuli otse küünrapikkune sõna ja Tõnu jäi
... määle taha seisma. Oi, võimatu oli sel-
... teada.

«... sõna algul. Tõnu tundis, kuidas sil-
... nuseks, ei suutnud pühkimine neid teha sel-
... sõna sõrm seisis sõna peal ja nüüd oli see Tõnu
... lumivalge sääreluu.

«... ütles õpetaja ja avitas ise: «Me-so»

«... tõendas Tõnu. Pühkis uuesti käega üle sil-
... nund, läheb teine silmade ees ühte klompi.»
«... kokku öelda,» tähendas õpetaja. «Me-so

«... su pot,» kordas Tõnu. «Näe nüüd,» liigutas Tõnu
... Aga õpetaja ootas, ei võtnud ka sõrme sõna
... test.

«Mina su-pot,» kordas Tõnu. Seal tuli talle äkitselt

meelde, et pühas kirjas kusagil kõneldi ühest potist, mis
les surm oli. Küllap siin see poti lugu nüüd käes ongi. Ja
lõi äkitselt enese sirgeks ja nägu võttis ilme, nagu oleks
see tal kõik tühine asi. Julge ja kindla häälega ütles ta:
«Mis su potis on?»

«Mis sa ütled,» tuli õpetaja suust pahandushüüe. «Seda
sugust asja siin ei ole. See sõna on «Mesopotaamia».
Häbi sulle! Sa ei oska ka mitte lugeda.»

«Mesopotaamia neh!»

Aga see parandus ei teinud asja heaks. Õpetaja tõusis
raamatu Tõnu eest ära, heitis kord kiire pilgu ta peale,
pööras siis Anne poole ja lausus: «Tule, pruut, sa!»

Ann astis laua juurde. Ta hoidis silmad maas. Oli kaugel
häbi, ei julgenud õpetajale otsa vaadata.

Õpetaja pööras pikkamisi raamatu lehti, nagu otsides
süüdsat tükki. Anne pilk juhtus laual oleva küünla poole,
mis põles tulipuhtaks hõõrutud vasklühtris. Seal vaatas
talle nelja kumera lühtri kabjast vastu lai lõpogu
nägu, lossilöödud otsaga ja päratu laiaks kistud suuga.
Ann ehmatas seda hirmutist nähes. Aga siis tuli ta meelde,
et see on ta oma nägu, mis kumer lühtrikabi sugusoks
moonutab. Nüüd oli see nii naljakas ja vaevatu, et
suutis ta tagasi hoida naeru. Kuid nagu iseenesest kehtis
ta käsi otsale, et veidi korda siluda segamini laua
juuksesalku.

Anne käe liikumine äratas vaimuliku mõtetest.

Ta pani raamatu Anne ette ja näitas järje lugemiseks.

Ann luges ruttu, sorinal, heledamaitselise tooniga. Ta
malt näis lugu olevat talle tuttav, aga siis vilksatas
mõtted Pahupilli värava taha, kus kord pühapäeval
Tõnu juua täis lamas, nii et seda nägid kogu küla
lapsed. Ja selle joodikuga on ta nüüd siin õpetaja.
Need mõtted püüdsid teda kõrvale kiskuda lugemisest,
jelt, aga Ann pidas kinni kõigest väest. Ta lugemine
muutus haledatooniliseks laulmiseks.

«Hea küll, hea küll!» keelas teda õpetaja. «Sa ei
lugeda, aga ma kardan, sa ise ei saa sellest kuigi
arju. Ütle nüüd mulle, mis asjast sa lugesid.»

Ann ei teadnud midagi öelda.

«Kas sa ei tea siis, millest räägiti?»

«Sa ei tea,» tähendas Tõnu. «Siin oli jutt
Tõnu ja tema vennast, kes tahtsid oma venna ära tappa.»

«Mina küsin,» keelas õpetaja Tõnut. «Mina küsin
lõpuks küsist.»

Tõnu kihlas õpetaja noorpaari. Ei jätnud ta tegemata
seda moonutat tühendust hooletuse pärast, sest jumala
õnnest oleks ta pidanud ometi selgeks õppima.
Ta loodab, et ta abikaasa teda edaspidises elus taga
jätab, nii et temagi viimati võiks end arvata teiste risti-
mõtte vääriliseks. Oleks pruut ka sel viisil tulnud, siis
oleks ta neld ka tõepoolest kihlanud.

Tõnu kihlas õpetaja Annele «Elu peegli» ja
õpetaja andis seda edaspidises elus tarvitaksid alati
õpetajale.

Ann andis õpetaja käele suud.

Tõnu astus välja tulles müksas Tõnu Annele kergesti
lõp.

«Tule õige minu juurde.»

«Mille, va loll.»

Tõnu astus, eks ole me ju nüüd kirikumõisas korra ära
mõeld,» üritas Tõnu. «Mis seal siis veel peab olema.»

Tõnu liinud pehmele ja tuhkur jooksis õige erksalt.
Tõnu oli meeles jook, millesse viimasel ajal
ta oli ohtrasti jahu.

2

Tõnu, kui väike ja väeti paistis see saun eemalt.
Ta tuli umber keerutanud kõrge hange, vaevalt
ta katkest katuse nurka taliteele. Hobune pah-
kust saati pehmes lumes, sest saunani ei olnud
ta ingisugust kõva teed. Olid ainult mõningad
mõtted, aga tuul oli needki veeretama kinni.

Tõnu hüüdis Ann, jõudes sauna õue, «siin on
mul käsi-jalgupidi koos. Kas siin siis nii vähe ruumi.
et sa ju hobust ringi keerata. Kas haopinu poleks
olla veidi kaugemal.»

Tõnu lausunud selle peale sõnagi, aga korraks lõi ta
ta kirelast maharoniva nooriku poole. «Küllap
tuleb mul õige asjamees,» mõtles ta, astudes ho

211

sid ja maapildid lõi kahutama, läks Mikk ühes teiste mehelega kroonut teenima. Sealt ta enam tagasi ei tulnud. Tuli paljalt teade, et Mikk maetud 29. jõulukuupäeval kuskil Poolamaa linnas katoliku surnuaial maamullu. Sellest ajast peale elas Ann üksikut elu, oli truu ja hea teenija ja käis pühapäeviti kirikus, kus ta istus kantel kiriku poole kolmandas pingis akna all.

Nagu tähendatud, oli perenaisel põhjust imestada, avaldus, et Ann läheb Tõnule mehele. Ta ise ei saanud seletada, kuidas see nüüd tuli, aga see oli tulnud äkki nagu miski paratamatu, mille eest ei ole inimlapsele ja tema lastele midagi.

See tuli ilma igasuguse erutuseta ja ärevuseta.

Tõnu liigutas voodis. Ta kurgust tuli kuuldavale kord liitsutud korin.

Ann ärkas oma mõtteist. See vanamees, kes seal on, gas, oli nüüd tema mees. Nema elavad kahekesi samas keses saunas pikki öid. Aga kui see nüüd äkitselt muutus nagu poleks seda järele. Võib tulla äkilane haigus, mis surmab, ilma et unest ärkabki. Kuhu sa siis jooksüdaööl, kui teed on umbes ja küla kaugel. Kuidas ta on elanud! Ei oska kümme käskugi, mis kuhu ta hingetule läheb. Ega see nii pea toast lahkukski, näeks teda istumas ja külap annaks talle mõistagi: siin kolme edaspidi ringi, sest minul pole hauas püsi.

Ann tundis tõusvat hirmu, ta südant täitis külm, midagi, mis ahvardas kinni suruda hingamist.

Klõbistati ukse taga ja kuuldus, nagu oleks keegi tulnud reialtse varavale püsti.

Ann ei suutnud enam püsida paigal. Läks voodi juurde ja tõmbas norskajat varrakast:

«Mis on?» küsis unest ärkaja. «Ah sina! Miks tule magama?»

«Kuula, keegi on vist ukse taga.»

Tõnu tõstis pea padjalt.

Tuhkur puristas.

«Ah, ei ole. See on tuul. Ilm on läinud valjuks, minema ja viskama tuhkrule peale kotituki.»

Ja Tõnu ajas karvase l soonelised sääred üle voodi põrandale.

Tõnu loomis halb, aga kes selle peale võis vaadata, joudvad kevadised pühad andsid asja mõelda, sest midagi peab ju pühadeks koju minema. Lohkus hobune sõine juurest, sest ta ei saanud talipaljaste asjatoimetuste rege raskem talvel hea teega rasket koormat.

Hea mees, kes seal on, võis sealt tulla, kuni külm kahukil, tagasi saanud, teinud sepikujahu olnud jahvatada. Mis sest, et ta veskikorra küll kõige enne kätte sai, ta ütles talle sõbralikult:

«Hea mees ja oota, kuni ma teistel jäme-
tule lasen ja tangu tegemise lõpetan. Pärast
sulle peale ja teen ühtlasi sul ja mõnel teisel ka.»
Ja ta seil siis oma korda pidama.

Ann oli juba üsna hilja ja päevane paastupäike
oli künskede allagi sel möödul mõjunud, et
Tõnu kiskus enam midagi tunda ei olnud. Tõnu kiskus
seda ja sinna, kus tee ääres veel leidus vähe lund,
ja ta löikasid siiski lumest läbi mudasse. Ka
Tõnu kiskus looma ära ja ta vaatas sageli
Pileami eesel, olgugi et tal küll sõna suust
oli.

Tõnu poudsid nad Kelmi kõrtsi juurde ja olid vist
võinud vabanud, hobune paljast mööda rege järele
ja Tõnu looma kõrvale kiskudes.

Tõnu meeleldi Kelmilt mööda läinud, aga
ta seisis ja vaatas tagasi. Sellest vaatamisest
Tõnu küll, mis loomal mõttes. Tõmbas ta aia
dus teiba külge kinni ja koristas ree pealt ette
kõrvi.

Tõnu korts minna, kui pole kaasas rahakopikatki.
Tõnu oli Tõnul nüüd alati otsas. Oli ta ehk ennegi
Tõnu korda olnud otsas, aga nüüd arvas ta seda
üks, et tal taskus pole punast kopikatki. Ja mis
Tõnu sest Annest. Kas ta oleks nüüd veel paljast
Tõnu lohistanud, poleks tal seda Anne kodus, sest
Tõnu sepikujahu ju nuiaski. Mine tea, nagu oleks
Tõnu mõni toidus, maiuseasi.

Ometi läks Tõnu kõrtsi.

Seal oli teisi enne sees, ja nad tundsid Tõnut ja Tõnu tundis neid.

Keegi võttis Tõnul varrukast kinni. See oli va «i...» ja selle nime all tundsid inimesed teda palju paremini kui ta õiget nime pidi. Neid oli küll, kes mitu õöd ja päeva Velbergiga olid ühes joonud ja sellejuures seltsis voolnalikult nälginud, aga kaugemale ta ometi ei saanud kui «isanda» nimeni. Velberg oli selle nimega ise hõlts rahul.

«Näe, «isand» ka siin,» ütles Tõnu, sest et tal midagi iseäralist polnud Velbergile lausuda.

«Olen küll ja peaksid sa teadma,» ütles Velberg ja lõi väga tähendusriikka näo, teist silma kinni pigistades.

«Mis seal teada,» rääkis Tõnu natuke nurga poole taganedes. Ta ei tahtnud, nagu ta ise arvas, teiste suu viinatilka oodata. Aga ometi tundis ta kanget himu selle järele.

Isand tiris jälle Tõnu varrukast.

«Sa ei tea. Oi, ma olen juba viiet päeva siin, aga mul pole kopikatki. Kakskümmend rubla — Aa! Mõistad?»

Tõnu ei rääkinud midagi.

«Kuule,» ütles isand, varrukast õige tugevasti rebides. «Osta viina! Suu nii mage — mis sa teed ära.»

Tõnu pistis käe tasku, aga sealt polnud võtta midagi. Äkitselt tuli talle meelde: võiks kõrtsmikule natuke sepikujahu anda, ometi nõnda palju, et saaks suu kibedaks. Ta läks leti poole ja nikutas kõrtsmikule peaga. See aru, et Tõnu talle midagi tahab rääkida, ja tuli leti tagant Tõnu juurde.

«Unustasin rahakoti koju,» algas Tõnu, «mul on ilus sepikujahu — saaksin korra suu kibedaks.»

«Kus see on?»

«Väljas ree peal.»

Mehed läksid vaatama.

Tõnu oli ärritatud, ta käed värisesid, avades kotti suu. Kõrtsmik seisis juures, nina vastu niisket kevast tuult.

Nüüd sorkas kõrtsmik käe valgesse jahusse ja katsus tükk aega sõna lausumata.

«Kust ostsid?»

«Kust ostsid?»

«Kust ostsid,» venitas kõrtsmik järele ja katsus juba «Konsa mõisast,» venitas ta uuesti. «Ega neist ei olead leiba. Seal olid nisud peale mihklit veel väljakuulid, lillga pehmed, mähkjad. Mis maksid need?»

«Rubla 30 kopikut puudast.»

«Rubla 30 kop,» kordas kõrtsmik. «Nõnda need ei olead. Jah, need pole rublatki väärt. Eks sünni teised need olead.»

Tõnu vaatas maha, sest ta ei mõistnud niisuguse asja. Ta ei tahtnud peale midagi öelda. Kuid nii õiglast nagu kui talle ku püüdis teha, paistis Tõnule selle õiglase näo nii toonulik irvitamine silma. Juba pidi Tõnu ütleva: «Peale!» ja hobuse lahti päästma, aga jälle kerkis talle ette kandiline klaas täis viina, ja Tõnu teadis, et taluvaruks on nii imeliselt hea.

«Oh, anna ära,» ütles kõrtsmik, «rehkendan sulle tutu mehe poolest 1 rubla 30 kop. Mis ta on, sa võid anda 30 kop. eest ühe leisika head jahu pühadeks poest.»

Tõnu mõtles.

«Oh, ma oleksin suu ka vähe kibedaks teinud. Nii hea on see.»

«Muldugi, muldugi, päris koerailm,» teadis kõrtsmik. «Kurat nüüd ilma tiba mekkimata võib elada.»

Siis vaatas kõrtsmik silmad vähe koomale, sorkas sõrmed üht kotti, vaatas Tõnule otsa ja rääkis: «Pole sind, vaata, nälnudki — vist püksid Anne jalas.»

«Mida sa na kaua seal mõtled,» tähendas kõrtsmik, «ma annan sulle rubla raha ja niipalju viina, et sa õige parameheks jääd. Rubla eest saad ju leisika «moskovski» — mis on nõnda?»

«Mida,» ütles Tõnu ja läks hobusekondile ette koristama makorssi.

Kõrtsmik tõstis rõõmsalt jahukoti õlale ja ütles siis üle kõigi: «Tule saad pärast kätte — tule aga sisse!»

Tõnu võttis kõrtsmiku antud viina ära joonud, tundis Tõnu hea olevat. Seltsimehed, iseäranis «isand», löid talle peale, kiitsid teda ja rääkisid mitmeid lugu, mis nad enne läbi elanud.

«Ons sul pudelis veel tilgake?» küsis «isand».

Pudelis ei olnud enam, aga Tõnul oli taskus rubla rööp. Ta käsi kortsutas paberrubla ja süda mõtles: «Mis veel, kui ma pool leisikat «moskovski» jahu viin. Söögu la üksi, või mina seda sepikut siis tahangi.»

Ja Tõnu vahetas rublalise paberraha ära ja poole ostis veel viina.

Sest said juba kõik hästi maitseda. Mehed läksid rõõmsaks ja Tõnu katsus laulda. Teised teadsid, et Tõnu ei malt oli olnud tubli laulumees. Esmalt ei tulnud sõnad meelde, aga pea ärkasid need mälestuses üles ja Tõnu kiskus neid nagu narmaid ükshaaval roostetanud hääle teistele kuuldavale.

Viin sai jälle otsa.

«Mis jahu niisugusele tarvis,» mõtles Tõnu. «O mind valmis alati haugutama. Päriskerjus ise, kes mul lollu käskis teda võtta. Ma, ma tahan näidata.»

«Anna selle eest viina,» hüüdis Tõnu ja viskas raha peoga pool rubla kõrtsiletile. «Ons sul mehikesel nii palju veel?»

«Vaatame, vaatame,» lausus kõrtsmik naeralades. «Küllap ehk seks jätkub.»

«Tubli mees,» kiitsid teised.

«Ma täna täis kui sitikas
ja homme joon ma jälle,»

laulis Tõnu ja taarus ühelt jalalt teisele mööda kortsi tuba, täis viinaklaas käes.

Lõpuks vaarus Tõnu kõrtsi ahju taga olevate tünnide otsa ja kukkus selili astjate vahele.

Pilgu aja pärast kostis ahju tagant tume norin.

Tõnu hulkus ilma mingi eesmärgita mööda kitsast jalgurada sügavas metsas. Ta ümber oli kõik pime, aga ta kartnud ju pimedust, sest ta oli nüüd kurivaim, kodukäija, ja need pimedust just armastavad. Ta pidas kuhugi elavate inimeste elumajja minna ja muutus suureks heinasaoks või punaseks keraks, et sel viil hirmutada majarahvast. Seal kerkis eemalt piksepilv ja heledad välgud jooksid mööda taevaalust. Tõnu teadis, piksenool kodukäijat tabab, ja ta süda lõi sees hirmu.

Uus ja imelik oli see, kui et ta ennast siin õieti ära ei tundnudki.

... parajat puud või kivi, mille alla oleks pikse-
... suunis puggeda peitu. Aga kusagil ei silmanud
... tavat.

... nägi ta enda ees nagu küünlatulesid läikivat,
... al aru, et need piksenooled ei ole, vaid püha Jüri
... te silmad. Ja neid kartis ta veel rohkem. Tõnu lõi
... alama, aga nüüd olid kutsikad tondi haisu tund-
... nsid ja tulid joostes ligemale, nii et peened puud
... id.

Tõnu jooksis mööda jalgrada, polnud tal aega pilve
... panna, polnud tal aega silmata peljupaika, ta
... loos surmahirmuga.

... juhtus ta kogemata ühe pooleni täidetud heina-
... juurde. Ilma pikema mõtlemiseta hüppas ta küüni,
... ba see oli ka viimne silmapilk. Hundi küüned kra-
... seld mööda küüni seina ja vihaselt raputasid nad oma
... lle lakku. Kärkis kõu.

Tõnu ärkas üles, sest varased teemehed raputasid
... otel ust, küllap nad tahtsid võtta külmarohuks suutäie
... nn.

4

Tõnu ei saanud millestki aru. Ta ihu kattis külm higi
... mööda kiskus hirmu mõjul kokku. Ta arvas ennast ikka
... pooldest tondi olevat ja praegu koonutavat tühjas hei-
... mis, kuna püha Jüri kutsikad kuuldi väljaspool
... haselt kraapivat ja oma lakku raputavat.

Viimaks tuli kõrtsmik, suitsev lambike käes, ja avas
... Mehed astusid tuppa, puhusid sõrmedele sooja ja
... aksid, et ilm muutunud täna öösi järsku külmaks.

Ikka veel ei saanud Tõnu aru, aga seda ta mõistis ometi,
... ta praegu omas toas ei ole, vaid kusagil mujal, ja et
... venstujaist keegi ei ole Ann.

Pikkamisi hakkas meeles hargnema. Üks mälestus libi-
... e järele ta vaimusilma eest mööda nagu:

... lline veskil käimine, halb tee, sepikujahu, 1 rubla 30
... ja viimaks joomine. Nüüd sai ta aru, et tondilugu
... menägu oli ja et ta siin kõrtsis seatünni ja ahju vahel
... di maganud kogu öö.

Ta loetus kätele ja püüdis püsti tõusta. Kuid pea oli

raske kui ämber ja silmade ümber kulmu sees tund
kange valu

Seal tuli talle tuhkur meelde. «Kas ta seal aia k
pidi nüüd õõ läbi koonutama,» mõtles ta ja tundis, et
süda tõstab kaebust.

Ruttu kobis mees toast välja.

Värske ja külm õhk lõi talle ukse vahel vastu. M
mis oli õhtul tüma, oli nüüd kõvaks külmetanud. K
räästa küljes rippusid pikad inetud roostekarva pur
Tõnu silmad otsisid tuhkrut, aga aiaäär, kuhu ta

oma arvamise järgi looma sidus, oli tühi.

«Hobune on ära varastatud,» ütles Tõnule mõte. «N
pole sul enam jahu, pole hobust, kellega võiksid käia
nistuses. Kuidas sa julged Annele ennast näidata.»

«Ei tea, ehk ajas kõrtsmik tuhku hoovi,» trööst
nast mees. «Tarvis enne järele pärida. Kes seda
loomakonti läks nüüd viima.» Aga mõistus ei j
järele ega suutnud Tõnu trööstimisest palju rõõmu tunda
«Vana loom. Eks sa tea, viisid ju mineval aastal
Villemil ka ära ja keegi poleks selle eest pakkunud k
rubla. Nahaks kõlbab ikkagi.»

Tõnu läks tagasi kõrtsi. Kõrtsimees istus leti ees
sas tujus, olgu küll, et oli pesemata ja pundunud silm
ütlesid, et ta küllalt hästi polnud välja puhunud. Ta
las võõrastele viina, kuna need jälle ei unustanud kl
ta ette lükkamast, et peaparanduseks natuke rüüpak

Tõnu süda peksis, sest ta ei teadnud, kuidas p
küsima. Pealegi kartis ta teiste naeru, sest ta arva
nad ütlevad: «Kes käskis ennast nii täis tõmmata, et
tea maast ega ilmast.»

«Kuule, kas nägid minu hobust?» tuli tal viim
suust. «Või ajasid hoovi?»

Kõrtsmik vaatas tuimalt, nagu pahaseltki Tõnule o
Ta vaade ütles: «Mis sa mind siia tülitama tuled, sul
viletsal enam krossigi taskus.» Siis püüdis ta naerata
ja ütles:

«Kulla mees, siin on alati palju hobuseid, või ma neid
jõuan valvata. Tean ma nääd, missugune see sinu o
oli.»

«Siis on ta ära varastatud,» ahastas Tõnu.

Kõrtsmik kehtas õlgu.

«...võimalik olla. Ega see ime ole. Ilm
pääst. It kurjemaks»

«...mela olek tegi Tõnu vihaseks.

«...oleksid ikka võlnud ta hoovi ajada.»

«...and in»

«...» kisendas Tõnu. «Sina ise töid jahukoti
...» mis ma sulle poole hinnaga müüsin»

«...» sigade jahud,» ütles kõrtsmik; ta

«...» kuid ta suutis jämedatel huultel pidada

«...» «Ah, ma pidin unustama,» seda öeldes väänas

«...» omk pen villu ja vaatas leti kõrval rippuva väikese

«...» mille peale ta igamehe võlasumma

«...» kellel raha otsa lõppes, aga viinahimu

«...» «Sul on 23 kop. võlgu, see maksa nüüd

«...» kisendas Tõnu, aga nüüd oli ta ka täitsa

«...» sest ta teadis, et pärast enam viina ei saanud,

«...» ta pool rubla raha peoga viskas letile.

«...» le siis tarvis kisendada,» ütles kõrtsmik, kuna

«...» huulte ümbert närvilik naeratus kadus ja suu-

«...» ta et tasakesi liikusid. «Maksa oma võlg ära ja

«...» välja»

«...» rikas kõrtsmik vaeste saunameestega,

«...» et nad sellegipärast tagasi tulevad, olgu

«...» talle suurt asja ei too. Täna oli ta aga halv

«...» konelnud.

«...» keegi midagi sai märgata, vihises Tõnu rusi-

«...» tugeva plaksu kõrtsmikule vastu palet.

«...» alle saadanale! Või olen veel võlgu. Jahud sa

«...» käest ja nüüd olen kõigest ilma.»

«...» nagu melsloom oma saagi peale sööstis kõrtsmik

«...» ilma et oleks tähele pannud, et sellejuures

«...» pooleli joodud viinakortli ümber lükkas, ja

«...» Tõnu kraest kinni. Vana mehike oli kõrtsmiku

«...» kate vahel nagu takukoonal. Saanud ta talle

«...» rusikaga mööda pead virutanud, tegi ukse

«...» viiskas vandudes Tõnu kummuli kõrtsi ette külme-

«...» tonarate otsa.

«...» loll saadan!» ümises kõrtsmik tagasi tulles. Aga

«...» mutus ta rahulikuks ja mailses külaistega seltsis

«...» ega poleks midagi olnud. Aga seda ei suutnud ta

enesele pidada, vaid avaldas: «Nähke nüüd, siin ta 23 kop. õhtul võlgu, mine hommikul küsima, tuleb lase. Nagu oleks mul muidu kõrts käes, maksa suur peaga, kust sa selle niisugusel viisil võtad.»

Külamehed jäid selle arvamise juurde, et ka kõrtsi omanik on oma vaevad ja viletsused.

Tõnu ajas kõrtsi ees jalgele, tundis aga otsa ees kibe valu. Pea nägi ta veretilku kukkuvat rinna ette ja ta määrdundu kuuele. Ka mööda palet jooksis see veri ka vahele. Ta läks lumehange juurde, astus jalaga kinni öösise külmetamise läbi tekkinud koore ja võttis pehme lund, mis ta vajutas haava vastu. Kuiv lund ahistas enesesse sooja verd, aga ühtlasi pani ka kinni verejooksu.

Tõnu hakkas koju minema. Ta küll ei tahtnud praegu koju minna, aga kuhugi mujale polnud ka asja. Vast tuli talle meelde, et läheks tuhkrut otsima, aga ta ei tahtnud kuhugipoole mõelda.

Natuke maad kõrtsi juurest eemale jõudes tundis ta küll, et süda sees läks kergemaks, kuid selle asemel tuli imelik arusaamatu nõrgestus. Ja see nõrgestus muutis pea kibedaks valuks ja Tõnu sai isegi aru, et see see tuleb, et ta kõht on tühi. Pea oli ka hirmus raske ja jalgad nii rasked kui tinapakud. Mitu korda komistas ta kukkumise vältimiseks libeda konara otsa.

Tõnu ei suutnud enam edasi minna. Ta istus tee ääres lagunenu kivialale ja laskis raske pea vajuda kätte vahele. Polnud küll praegu purjus, aga sellegipärast olid ta mõtted veel rohkem segamini. Seal vilksatasid meelde vahel tuhkru juurde, sealt lendasid jälle koju, kus ta Ann ootab, aga kus praegu ei ole ka mitte peotäit jala. Ja see natuke vilja, mis ta jahvatamas oli käinud, ja Anne raha eest ostetud. Seda mõeldes oli Tõnul pahameel.

«Mis ma sinna koju enam lähengi,» mõtles ta, ja siis ei suutnud ta enam mõelda, kuhu õige minna. Ta tuli imelik kuhu ta silmade ette, mis juba ammugi ta meelest oli ununud. See oli vana Loigu Andres, kes kaela rippus vana vööga tugeva männi oksas. Ta oli siis Mõõda talus sulaseks ja sealt poolt küla otsast oli igast peast mees vana Andrest valvamas. Nad siis teda suure tähelegi ei pannud, nooremad tegid naljagi ja naerisid

vana Andrest pidi ometi viga olema, et ta säärase öösel nädal kuu legi?» Ja poistel oli õigus nõnda küsida. Vana mehel oli kaks kampsunit ülestikku seljas, kaks kahenaelaline pakk tubakat ja vestitas 23 kop. Keegi ei teadnud, mis tal viga pidi olema, mõttis, nagu igaüks võis näha, oli tal olnud mingi viga.

Tõnu läks Tõnu hingest läbi, sest talle tuli öösine meelde, kuidas tema kui kurivaim huntide eest

taast ja säärase mõtete eest põgeneda, kuid ta oma rasket pead. Aga ikka jälle heljus vana Andrese kella ta silmade ees.

Tõnu hingele langes ränk ahastus.

«Jumal, jumal – sina siin,» kilkas naisterahva

Tõnu ees seisis, aga kelle tulekut ta polnud tahtnud. «Kus on hobune? Ma tuln sind otsima.»

Tõnu oli Ann.

Tõnu tulla häält kuuldes pea üles. «Eks hobune on siin,» ütles ta tumedalt, segaselt.

Tõnu küsis, kus ta kodu on,» hädaldas Ann. «Sa armas Tõnu, ole jälle kõrtsis lakkunud. Jumal teab, kus on. Mis sul otsa peal on?»

Tõnu hakkas kaega üle otsa. Värske haav hakkas uuesti verema.

Tõnu küsis, kus ta kodu on,» hädaldas Ann.

Tõnu küsis, kus ta kodu on,» hädaldas Ann. «Sa armas Tõnu, ole jälle kõrtsis lakkunud. Jumal teab, kus on. Mis sul otsa peal on?»

Tõnu küsis, kus ta kodu on,» hädaldas Ann.

Tõnu küsis, kus ta kodu on,» hädaldas Ann. «Sa armas Tõnu, ole jälle kõrtsis lakkunud. Jumal teab, kus on. Mis sul otsa peal on?»

Tõnu küsis, kus ta kodu on,» hädaldas Ann. «Sa armas Tõnu, ole jälle kõrtsis lakkunud. Jumal teab, kus on. Mis sul otsa peal on?»

Tõnu küsis, kus ta kodu on,» hädaldas Ann. «Sa armas Tõnu, ole jälle kõrtsis lakkunud. Jumal teab, kus on. Mis sul otsa peal on?»

Tõnu küsis, kus ta kodu on,» hädaldas Ann. «Sa armas Tõnu, ole jälle kõrtsis lakkunud. Jumal teab, kus on. Mis sul otsa peal on?»

Täna öösel istus Ann samuti koldekivil nagu esinädalal. Ta istus ööl siin saunas. Ei leegitsenud sõed koldes, ei vlngeid väljas tuul. Tuld põlnud ju tarvis üles teha, põlma midagi panna patta, ja pealegi olid puud õuest lõppenud. Kuid uni ei tulnud Annele.

Alles hilja õhtul oli Tõnu tulnud koju ja vihast tema peale visates heitnud kõigi riietega voodi. Anne tulid meelde teiste naiste sõnad, kui need teda hoolitsesid Tõnule minemast ja nüüd kahetses ta kibedasti oma sammu. Ta ütles enesele mitu korda, kuidas ta ometi olnud nii loll, et ta läks niisugusele joomakalakale. Ta mõtted läksid endise elu juurde tagasi, kus ta küll teenija, siiski hoopis õnnelikum. Silmad tulid vett, kui see talle meelde tuli, et täna on kallid lihavotted, päeva õõ ja ta peab siin pimedas toas, hurtsikus, et ta pääni tühja kõhuga istuma. Ta eest oli hurtsik vangitud, mille suitsenud seinad ähvardasid langeda ikka kooma ja koomale ja viimaks välja pigistada hinge koguni. Tundus, nagu oleksid käed ja jalad juba pakus, muud keks ja tuimaks oli ta jäänud.

«Kus ma nõnda siis elan?» päris ta eneselt. «Nüüd olen ma nälgas, aga pea o'len ka alasti, ja kuhu ma siis lähen? Seal helisesid naabrinaise sõnad selgemini ja selgemini. Anne kõrvus, kui ta ütles:

«Ennää raibet, kelega sa elad. Minge õpetaja juurde ja lahutage ära. Praegu jaksad veel teenida, aga peab sinu vigaseks, müüb riided ära, jääd valla kaela.»

Kibedad ja kalgid olid selle naise sõnad ja Ann ütles peale vihanegi, kuid ta pidi talle südames andma õiguse.

«Lahutage ära, ja siis võid jälle endist viisi valik elada.» Ikka kuldsemaks ja kuldsemaks muutus valik põli ta mõttes ja sellest paistsid mitmed headused, mida ta tähelegi ei pannud, kui ta selles viibis.

Tõnu ägas ja norskas voodis tugevasti.

Mõttes läks Ann Tõnuga lahutusele, vana kirikuõpetaja ette. See teeb suured silmad ja pahandusepilved ilmuma ta tõsisele ja ausale näole. Anne süda tuksub tugevalt, sest tema peale heidab vaimulik mees kurja pilgu: «Kas

«Lahuta koormad ja raskusi ühes kanda.» Süda ütleb, et ta püüab jumala käsust meelega üle astub, sest Jumala ja patusteks inimesteks loetakse neid, kes püüavad Jumala.

Agas talle ma siis leen, ahastas Ann, niiviisi ei või ja ta. Me mõlemad mõlemad nälga, külm võtab meid ära. Annata, kanna risti, mis sulle peale pandud,» ütles ta. «Jumal on teid ühte pannud.»

«Jumal on teid ühte pannud.» Ta jõi kallil laupäeval viina, tuli koju ja riidles ja löigi Anne. Rääkis, et ta ei lugesid ja palvet ei teinud ta ilmaski, ta ei olnud ajal käsigi risti.

«Jumal on teid ühte pannud.» Ta jõi kallil laupäeval viina, tuli koju ja riidles ja löigi Anne. Rääkis, et ta ei lugesid ja palvet ei teinud ta ilmaski, ta ei olnud ajal käsigi risti. «Jumal on teid ühte pannud.» Ta jõi kallil laupäeval viina, tuli koju ja riidles ja löigi Anne. Rääkis, et ta ei lugesid ja palvet ei teinud ta ilmaski, ta ei olnud ajal käsigi risti.

«Jumal on teid ühte pannud.» Ta jõi kallil laupäeval viina, tuli koju ja riidles ja löigi Anne. Rääkis, et ta ei lugesid ja palvet ei teinud ta ilmaski, ta ei olnud ajal käsigi risti.

«Jumal on teid ühte pannud.» Ta jõi kallil laupäeval viina, tuli koju ja riidles ja löigi Anne. Rääkis, et ta ei lugesid ja palvet ei teinud ta ilmaski, ta ei olnud ajal käsigi risti. «Jumal on teid ühte pannud.» Ta jõi kallil laupäeval viina, tuli koju ja riidles ja löigi Anne. Rääkis, et ta ei lugesid ja palvet ei teinud ta ilmaski, ta ei olnud ajal käsigi risti.

«Jumal on teid ühte pannud.» Ta jõi kallil laupäeval viina, tuli koju ja riidles ja löigi Anne. Rääkis, et ta ei lugesid ja palvet ei teinud ta ilmaski, ta ei olnud ajal käsigi risti.

«Jumal on teid ühte pannud.» Ta jõi kallil laupäeval viina, tuli koju ja riidles ja löigi Anne. Rääkis, et ta ei lugesid ja palvet ei teinud ta ilmaski, ta ei olnud ajal käsigi risti.

Tõnu astus kärmesti ces, ilma et ta oleks taga vaad-
nultavale Annele pööranud vähematki tähelepanu. Anne
jalad jäid kiirest kõndimisest haigeks ja sage lüü-
väsitas rohkem veel. Ta oleks heameelega natuke
seisatama jäänud, aga mingi arusaamatu vägi ke-
sundis teda ratta Tõnule järele astuma.

Nad jäid Hulgu soonetise äärde, millest otse üle k-
talitee. Ka praegu mustas talitee üle soonetise n-
dunud paelana, kuma eemal nähti kalda ääres pilli-
vesi.

Tõnu jäi soonetise äärde seisatama.

«Ei tea, kas läheme otse üle?» küsis ta Anne k-
«teab, kas kannab enam.»

See oli esimene sõna kogu teel, ja Ann ei teadnud
peale midagi kosta.

«Mis tal on,» lausus Tõnu omaette ja astus n-
taliteed soonetise poole.

Ann läks järele.

Mida rohkem nad soonetise keskk kohta jõudsid,
urmsemaks muutus jää. Mitmest kohast olid loba-
jalad läbi murdunud ja mõnes kohas soonetises lalla-
liikus õhukese jääkirmega kaetud vesi. Aga kum-
siiski.

Tõnu tasandas oma käiku ja lõi ettevaatlikult pa-
kohas tugevasti jalga vastu jäätanud teed. See ei o-
nud järele.

Nad olid pea üle jõudmas, kui tulid väikese tee-
taha, mida jooksev vesi oli läbi söönud. Tõnu ei j-
nud kohta kardetavaks, võttis vähekesi hoogu ja l-
teispoole renni äärele. Aga jää murdus ja mees lau-
rinnust saadik külma vette.

Ann ehmatas nii, et tal kõik meelest unus; kõik
ees muutus kirjuks. Nähes suplevat ja jäätükkidega ka-
levat Tõnu, kisendas ta kõigest jõust appi. Tõnu l-
jää äärele ronida, aga see mängis mehega nalja: ta
teda poole keha välja vinnata ja murdus siis pikka-
Tõnu langes kord-korralt sügavamale ja pea küüni-
uuesti kõrini.

Seal jooksis keegi külamees kaldale ja hüüdis Tõnule
«Kuhu sa, torm, tikud. Sa lähed otseti hauda. Mine
sele poole!»

ta jõudis õlber ja ta pilgud juhtusid vastamisi
Annele ja Anne omadega.

«Ei Tõnu jää ääres — ja Ann võttis ta käest kinni,
et ta ei allata. Nüüd nad langesid mõlemad vette.
«Mõlemad» haarasid nad tugevasti teineteise kinni, ja
et ei peale ronida, kuid ikka ei läinud see neil korda.
«Kui see oli külamees lähemast perest toonud pika
talle abil oli tal hõlpus hädalised välja aidata.

«Ta ei alland koju ja elasid edaspidi hoopis rahu-
dolu»

ORU AARES

I

Ma tean oma isamaal niisugust kohta. Lagedasane maa lõpeb äkilise allalangemisega, mis merekallas näitab, ja tõuseb orgu sünnitades jälle olgu küll, et maa enam endisele kõrgusele ei jaksa tõusta. See on ise üks kaunis koht. Kõrge ühetasase oru kaudu on rikka peremehe põllud, tagapool heinamaad ja kaugemal paistab paks kroonumets. Kui tuul kauge lagendikul üleannetult möllab, ei julge ta sinna sisse metsa tungida, seal peaksid vägevad puid tuule tuule naljatades kinni.

Ilea on rikkal peremehel ilusas kohas elada. Ühetasased põllud kannavad rohkesti vilja, loomad leiavad nendest rammusat rohtu ja tal pole selle eest muud teha, kui kroonu metsa hoolega vahtida.

Teisel pool oru kaldal, külakarjamaa viimses nurgas elab vabadik. Pisikene suitsumaja kummardab aeglaselt kult rikka metsavahi suurepäraste hoonete poole ja ta kummardab ühtepunktu. Paremaks pole vaene majale aastate jooksul läinud, sest kulub ju puurajajale jõud enese eluülespidamise muretsemiseks ära, kui veel maja parandamisele mõelda.

Need kaks kohta on välisilmast hoopis lahutatud. Karjus juhtub vahel vabadiku poole hälbima läinud looma otsides ja siis vabadikurahvas kuuleb, mis loomast uudist on juhtunud. Aga rikka metsavahi poole ei keegi sisse, sest ta on külarahva vastu hoolimatu ja nende loomad alati kinni, mille eest nad suurt rahva peavad maksma.

See on üks ilus tütar. Mitu korda saab metsa-oda tühjaks, kui ta vabadiku õuest rõõmsat poisit poole kuulab, sest ta tahaks endale ka niisuguseid sõpru saada. Aga nad ei tule. Vahel ütleb vabadik, et ei ole kerge elada, tulgu parem sinna alla, vahe-loodud ära, siis võiksite neid oru ojast endale saada. Aga see vaene mees veel nalja heita, kui need kangedastlised silmas on, sest et ta ei jaksa talveid enam toita.

Õnne poeg ja rikka mehe tütar on ühevanused. Nad ei tea ega saa seletadeski selgitada, miks nad ei tulla ühte ei sünni. Või mis on selle rikkuse ja vaesusega asja, kui nad ümmargustest järsust kaldast alla viskavad, mis sulpsatad õhku kukuvad, või mäeküljel kasvavate põõsastest pohlamarju otsivad. Ja siin kasvavad pohlarõõmsad suured ja punased, nagu priske tütarlapse suured huuled.

Pole ei saanud lapsed enam nii tihti kokku. Hüües lumi oru täis ja keegi ei tallanud teed. Kui kevadel lumi ära sulas ja org vett täis läks, ei sugavat vett vaatama, aga nad ei pääsenud selle ligi. Pärastpoole, kui vesi ära kuivas, läksid poisid aega oru kaldale minna, sest isa kehtesega metsa tulla. Sa võid seal ometi hõlmikusse kanda ja halgusid sülda panna. Aga see on kopika. Metsavahi tütar oli küll veel võimeline vallatust, jooksis vahel oru äärdegi, aga ta ei olnud, kellega oleks sündinud mängida, ja ta ei olnud koju tagasi.

Siis möödus mõned ajad. Naabrite lapsel olid juba kasvanud ja kui nad nüüd vastamisi juhtusid, ei olnud nad mängimisele. Vabadiku poeg ei olnud enam peo nõnda kõvasti ümber lövemas, et see krugises, ja püüdis mõistliku olla. Aga pea said nad siin aru, et neil ei olnud rääkida pole. Tädrud ei tahtnud rääkida raumisest midagi kuulda ja poisid mees- ja naiste lehmade piim ainult kadeast sünni. Ja palju head piima ei saanud, sest see kulus ju

Ja nad läksid kumbki jälle omale poole. Aga kui nad läksid, vaatasid nad teineteisele järele ja siis tõusid neile noorpõlve aastad seal oru kaldal meelde. Kahju, need aastad nii ruttu olid mööda läinud.

Vahel jooksis metsavahi ainus tütar ilusal pühapäeval õhtul oru kaldale, kus ta vabadiku pojaga lapsega mänginud, ja nurutas viisi, aga et keegi oja äärel ei tulnud, sai ta himu pea täis ja ta läks tagasi koju. Samal ajal seisis tihedas lepasalus priske, aga paevanud palega noormees. Tal oli kalapüüdmise päel tühjuna ta ometi hommikust saadik veel polnud kala saanud. Siin viibis ta oodates, ilma et isegi oleks teadnud, keda ta ootab. Ja viimaks kuulis ta tasast laulust nägi metsavahi tütre kuju lähenevat, siis sai ta aru, et põgenes kui kurjategija tihnikusse. Pärast, kui nemme läks, tuli ta tihnikust välja, istus kivi peale ja mõtles mõttes nii kaua, kui hõbedased tähed oru katust, laevad ehtisid.

Aga vahel nad said kokku. Nad ei mõistnud teineteisele midagi rääkida, aga neile ei läinud misugi vahane koos olek ka mitte igavaks. Kui nad viimast kumbki omale poole läksid, hüppas neiukena keegi nagu noor pöder üle põõsaste ja veel hilja õhtuni kõlale ülevalt mäelt ta hõbeselge hääle alla sauna jaarde.

Ja kui nad sellele mõtlesid, said nad aru, et nad mõistavad jälle niisama õnnelikud on kui lapsepõlves, ainult lauluteisel viisil. Seda aega polnud nad mitte märganud, sest tal nende meeled olid teiseks muutunud. Ja nad olid soovinnud, et niisugune aeg ja olek igavesti edasi kehteks.

Aga ta ei jäänud.

Ühel pühapäeval sidus vabadiku poeg aasa kalapaele otsa, aga ikka ei läinud aas heaks. Kärsitult vaatas noormees päikese poole, sest see ei jõudnudki tänase varjatamme harude kohale. Ainult õhtu eel tulevad lehed orusse oja äärde ja sealt tuleb metsavahi tütar neid koju ajama. Aga õhtu ei tulnud. Sellepärast seisis kalapaela otsas ikka ka halb oligi ja päev noormehele nii hirmus pikkamisi liikus.

Tasane kuljuste sirin äratas ta mõtetest. Varavõetud hüppas väikesest läikivast vedruvankrist, mis tal oli

...olevat kui jätkukohast hoolega pooleks
...riides noormees välja ja sidus
...võrre varavaposti ümber. Hobune
...juures kuljusted kõlisesid, ja
...nagu oleks ta tahtnud ütelda «Olete te
...niisugust näinud?»

...polnud enne siinpool keegi näinud, ka
...kes tuppa vist kuljuste häält ja
...kuulsid. Kõik vaatasid inestades õue
...peale ja igaüks püüdis südamel
...on ja mis ta peaks tahtma.

...keegi õieti arvata.

...» rääkis võõras, «ma tahaksin metsa-
...aga siit ei saa vist kuidagi üles. Võik-
...juhata.»

...teelt kõrvale kaldunud,» ütles vana
...alati võõraste vastu viisakas
...Kui Mauri härra ametnik talle raiumise
...vanamehega midagi kõneles, võttis vana-
...mutsi näppu. Mis ta siis oligi, paljalt
...omast meelest polnud ta ka iialgi enam.
...» käskis saunamees oma vanc-

...» ütles noormees vabadiku pojale vank-
...» vastas see, «tee aukline, ega siin sõita

...aates jala.

...alus umbrus,» rääkis noormees pilku läi-
...peale heites. «Kahju aga, et see koht
...nõnda kaugel on. Eks ole igav?»

...poeg ei teadnud midagi kosta, pealegi pol-
...õiget aimugi. Millal tal oli aega
...tunda!

...pidas ühe käega kippuvat hobust, teise
...laskust laikiva paberrossikarbi välja ja pak-
...pojale paberossi. Aga see ei votnud, sest
...endale niisuguseid asju, mis ta ei tarvita.

...luga vähe ja pere ülespidamiseks kulus liiga
...pidid nad tühja tembutaja tubaka oru
...peletama. Ja ilma tubakata võis niisama hästi

elada ja tööd teha kui siis, kui nad puha oleksid pimenud.

Võõras pani paberossid tasku.

«Ma jään siia edaspidi hoopis elama,» rääkis noormees. «Võib-olla ehk saan metsavahi juurde korrise. On seal rahvas lahke ja lõbus ka?»

«On küll,» oleks vabadiku poeg heameelega ütelnud, aga nüüd jõudis hobune vankriga nii järsu oru peale, et oleks ratas veel roopast pool vitsatäit oru jooksnud, oleks vanke kõige sõitja ja hobusega kraavi kukkunud. Ja seal oleks kukkuja vististi hõlpsalt saanud, sest kraavis oli palju teravate servadega kive. Vabadiku poja käed nagu oleksid kerkinud, nagu oleks tahtnud vankri peenikestest vedrudest kinni haarata sõiduriista ühes looma ja sõitjaga alla käänata.

«Pagana tee siin,» lausus võõras sõitja. «Hoidke vintis peaga juhtumast.»

Nad jõudsid välja ja vabadiku poeg näitas noor sõitjale tee kätte, mis metsavahi poole viib. Isc peitlik ennast paksu puutüve najale ja seisis seal, niikaua kui öökulli mõnus hääl lähema kuuse otsast ta üles ärata.

Ja öökullid hõikavad ainult siis, kui päev looja on läinud ja hiired julgevad mööda põõsaaluseid joosta.

2

Kroonu metsas algas tänavu suurepärane raium, sest rikas nahaparkal lähedalt linnast oli üksi selle platsi kõige paremat kuusemetsa ära ostnud. Ta tal puudel jala peal kasvades lasta koored seljast ära lõigata, et neid parkalitöökojas pruukida, kuna puud peab tulepuuks peab raiutama. Töö ülevaatajaks ja maksjaks on parkali enese poeg, kes metsavahi korteris on.

Aga vabadiku poeg tundis seda parkali poega ja poleks tahtnud, et ta metsavahi juures korteris on.

Kui vabadik oma poja Pärdiga metsa läks, astus noormees alandlikult noorhärja juurde, kelle ümber küllased olid kogunenud, et oma nimesid koorijate hulka üles kirjutada.

«Mis sa räägid,» küsis noorhärja puuraiuja käest, kuhu

sa ja kuhu ei tundnud, «kas tahad ka koorijaks

minna? Võtta alandlikult mütsi peast ära ja ütles: «Ei, ma tahan lihtsalt üles ronida, aga ma raiuksin.»

«Ma raiuda niipea ei lase, puud kuivavad jala peal. Aga kooli võid sa hakata kimpu siduma.»

Noorhärja pööras silmad ära ja külapoisid sosistasid, et ta vanuke võiks nüüd jälle mütsi pähe panna. «Mütsid ei võtnudki mütsi peast ära, sest nad teadsid, et ta ainult parkali poeg.»

Noorhärja pilgud juhtusid teiste taga seisvat noort kooli ja ta tundis ta ära.

«Vaan sõber,» ütles noorhärja Pärdi poole. «Tule ka meiega meile töölisteks jääma.»

Pärdi ei astunud ligemale, ei, ta oleks selle eest saanud ainult läinud.

Noorhärja nägi ka seda, sellepärast astus ta Pärdi poole.

«Ma olen pagana poiss, või ma sunningi sind kuuskede juurde, ma panen sind teiste järelevaatajate juurde, sa oled tubli poiss, viis kopikat päevas rohkem.» Pärdi ei vastanud, algas metsas kibe töö. Oli veel alles kevad, kuumisega oli tarvis rutata, enne kui kõik puud saaksid saad. Ja neid kuuskesid oli mitusada veel. Kõik suured, jämedad puud, kes endi latvu arvades loovasse ulatuvat, aga nüüd pidid nad kannatlikult ootama, kuni nad saaksid otsa ootama.

Puutükid kõlkusid poisikesed kõrgel puude latvades.

Enamasti kästi peale alata, oksad eest ära raiuda, et koorid ülevalt alla tulla. Poisid kõnelesid, et nad saaksid oksa. Kui mitukümmend poisikest koristasid, kostsid nende kirvehoobid kui rahni latvades. Nii väelikesed kui nad ka põliste puude latvades olid, olid nad ometi sedavõrd kanged, et ähvardasid kogu metsa hinge välja võtta. Ja nii ka olgi. Kõrgelt kerkisid koredad korepinud metsa alla ja olid puudel polnud ennast millegagi varustada. Pääsesesoojus kuivatas nende pehme vaiba, ja pikad praod küündisid ülevalt kuni latvadele.

Vanad inimesed tulid külast imeasja vaatama. Need olid alasti puud hirmsad näha ja nad pidasid risti tööd suureks patuks. «Ka neil on ju hinged,» ütles kõige vanemad, «olgu küll, et nad raäkida ei saa. Meid siis nõnda plinatakse»

Aga niisugust vanainimeste juttu pandi naerma. Rumalad poisikesed naersid kõige rohkem, olgu küll, et nad kuidagi ei teadnud valeks pidada, et puudel hinged ei ole.

Oli ilus soe ilm ja poisikeste rõõmus naer ja kirev hääl peletasid linnud ja loomad paksust metsast kuhku. Nad päikesekiirte eest olid põgenenud. Praegu noorhärja siit ära läinud, aga enne astus ta Pärdi juurde ja ütles:

«Siinpool on üsna hea elada. Metsavahirahvas on lugu ja ingliskene veeretab ilusaid viisisid. Päril ingel on ta

Pärt teadis küll, kes see Ingel on, kellest noorhärja rääkis. Ta teadis, et Ingel enne oru kaldale tulles on kustki ilusamini laulis, aga nüüd polnud ta tema laulul hulgal ajal kuulnud. Noormees toetus koorepinu nurgale, mis ta isa oli kokku sidunud. Vanake hakkas eemal tootma pinu siduma. Ta oli juba vana ja võttis kõikidele mütsi peast maha. Ja miks ei julge tema Ingelile astuda ja ütelda: «Ma armastan sind, tule mulle naiseks!» Sellepärast ei julge ta minna, et ta selle alandlik vanakese poeg on, kes eluaja siinses nurgas rahul on elanud. Aga temale oli siinne nurk korraka kätte jäänud, ilma et ta isegi oleks aru saanud, mis soovid südames oled tõusnud. «Mis on mu elust kasu,» mõtles ta, «kui ma siin nurgas elan, eluaja puid raiun ja võin maks siin ära suurengi.» Aga mis siis teha? Ka nüüd osanud Pärt enesele midagi paremat ütelda. Seal tal talle ette, et tal on samasugused riided seljas ja napp on ta veel selle noorhärja moodi ja siis tuleb Ingel tema meelega talle naiseks. Aga ta polnud niisugune ja nüüd oli tal kahju, et ta pole parkali poeg.

Äkitselt kostis koorijate poolt kiljatus ja ehmatusest need kajasisid selle järel. Pärt ärkas oma motetest ja pöördus koorijate juurde. Pea kogus salk poisse ühe künka alla, mille ladvas koorimine oli käsitöö. Pärt läks poiste juurde ja mis ta siin nägi, see pani ta

... künka alla seisma ja seal lamas poisike maas ja ... voolas helepunane veri välja. Ta ... kogemata mööda löönud ja ... lihasse läinud. Ehmatusega ... et kuuse ladvas oli, laskis käe lahti ... kuuse juurte peale. Nüüd ta lamas ... ilma eluta maas

... kinni» ütles Pärt ja tõmbas oma ... puruks, mille siilakad ta ümber haava ... ei tahtnud seisma jääda.

... tümad kuusokoored, panid haige, ... silmad lahti tegi ja midagi küsis, mil ... saanud, sinna peale ja hakkasid te ... kandma. Seal võib haava verest puh ... peale valada ja pikema sidemega ... aduda.

... noigalt raami peal, aga metsavahi juurde ... maad. Kui nad sinna jõudsid, polnud hoo ... Pärt läks tuppa ja toast kambri. Ta ... tuppa astudes, aga et siin kedagi ... läks see mööda. Endised mälestused ärka ... sest lapsena oli ta siin toas käinud ja ... Ja nüüd? ...

... terahva naer äratas ta mõtteid ja kiirustas ... See kostis kambrit.

... kibedasti haavatud südamega pani ta käe ... külge, sest ta teadis, kes siin sees vii-

... lahiti.

... noorhärja istusid teine teisel pool ja nägudest ... mõlemal väga lõbus praegu oli. Ingel kahmas ... naises valge riidetüki kätte ja kallap võõ- ... motlema, et ta isale särki õmbleb.

... alla seistama ja ta unustas, miks ta ...

... kubjas tahab?» küsis parkali poeg lõbu-

... Pärt veel rääkida. Ta vaimusilma ees ... haavatud külapoisikene, vaid parkali ... vankri ja kena hobusega, kes hästi ei ... kollast käia. Kui ta oleks siis natuke

aidanud, siis oleks Ingel nüüdki pühapäevaõhtuti oma
äärde tulnud, kus nad kanekesi oleks kokku saanud. Ta
ta oleks edaspidi ikka tulnud, aga nüüd ei tule ta
enam. Parkali poeg on hea ja lõbus seltsiline, oskab
naerutada, nii et pisarad silmis.

«Non, poiss, mis metsas oli, mis sa vaatad nii me-
kult?» küsis parkali poeg juba teist korda ja tõuse-
lilt üles. Aga ta pidi ka tõusma, sest selg oli
des kangeks jäänud. Noormees sirutas ja liig-
meid.

Ka Pärdile tuli meelde, mis pärast ta tulnud oli. Ta
Ingli juurde ja ütles üsna vihaselt: «Poiss
ennast ära. Tule, pese sa haav puhtaks ja too üks
side ümber.»

«Jääge aga, neiu, istuma,» ütles parkali poeg viisakalt
ja aupaklikult. «Kes teab, kui suur asi võib olla, see
sellega isegi valmis.» Ja Pärdile ütles ta nagu nal-
des: «Noh, pea ikka meeles, et sa metsas üksi kuli-
oled. Siin pole sul käskida midagi.»

Ingel sai aru, et asi nii peab olema, nagu mõist-
viisakas linnamees teab, ja istus rahulikult oma kohal.
Parkali poeg läks välja, aga enne ütles ta Pärdi po-
«Lähme!»

Pärt jäi veel kambri ja vaatas otse Ingli peale. Inge-
teinud nagu väljagi, et keegi veel kambri on, o'lek
kordagi Pärdi poole vaadanud või midagi küsinud. Ta
ei osanud midagi küsida, seepärast pani ta käe uksele
külge. Ikka ei vaadanud Ingel, ehk ta küll kuulis.
Pärt juba ukse lingist lahti tegi.

«Sa ei tulegi vaatama,» ütles Pärt.

«Mis ma sinna tulen,» rääkis Ingel hoolimatult
nüüd ka ei tõstnud Ingel silmi Pärdi poole. Äkitselt
Pärdi südamesse arusaamatu haledusehoog ja niipalju
kui ta ka hoidis, tungisid talle pisarad silmi. Äkitselt
ta aru, et see haledus pole, sest ta süda ütles: «V-
õhtul oru kaldal ja viska parkali poeg võsasse terava
sarapuukändude otsa.»

Pärt läks välja, aga õue teiste juurde ta ei läinud.
Ta läks rehealuse teisest uksest välja ja jooksis mööda
põllu äärt oru poole. Nagu oleks tagaajajad kannul, rü-
tas noormees edasi. Kui ta orgu jõudis, jäi ta oja kaldale

muu alla melsatama. Siin oli oja kõige sügavam,
oli Pärt ka kõige õnnelikum olnud.

«Sa ei aru, et niisugused õnnelikud päevad
ei olegi tule. Nüüd polnud tal siin midagi
... Ma kasu temal sellest, et oru lepikus
... laulsid, ega nad tema omest laulnud,
... et ojakene oru ponjas kui hõbe vil-
... ta enese eest praegu kurb
... Pärt halle pilvesid taeva all ime-
... Pärt oli pilvesid ennegi näinud
... tule pärinud, kust nad tulevad, aga siis
... pilveid sonagi. Täna tulid nad ise kõnelema
... Mine suurde maailma, siis läheb su
... Oh, meie oleme oma pikal teekonnal

... olnud.»

... pilvede nõu heaks nõuks. Võis ju teine
... andata ja kes teab, kuidas võõrsil ta käsi
...

... päeval ei tulnud Pärt enam metsa. Parkali
... heida ligamees austades noorhäraks hüüdis ja kes
... a kui väga rahul oli, kui vabadik ta ees ikka mütsi
... anna võttis, naeratas ja andis kupja ameti teise
... kätte. Sellel oli hea meel, sest ta sai viis kopikat

... kõneles õhtul, kui ta neiu kõndima viis,
... ka Ingli. Ometi ärkas Ingli südames miski
... maledus elusse, sest ta hingest käis värin läbi ja
... kostev puude kohin nagu oleks Pärdi appihüü-
... häälnud, kes oja augus praegu surmaga võitleb.
... ehk uputas enese ära,» tuli poolkogemata ja
... lahutamata ta suust kuuldavale.

... parkali poeg. Jäi neiu ette seisma ja
... talle otsa. Ka tema sai asjast aru ja tume vari
... noormehe näo. Kes see enesel ilalgi võistlejat

... südamekene,» ütles harjunud ja julge
... talutudrukule, kes nõnda polnud õppinud rää-
... neist sõnadest küll aru sai ja need panid
... värisema. Siis pani ta oma käe hellasti
... piha, mis küll taluriidega kaetud oli,
... praegu hästi meeldiv.

Nõnda kõndisid nad kuni oru äärde. Siin läksid noormees edelabusaks ja nad püüdsid teineteist järsust kaugemale lükata. Aga järsku nad ei lükanud ja hädas olid kumbki. Nad olid nagu noored vasikad. Kui sugused laudast välja lased, pistavad nad sarved teineteise peale ja puglevad pealtnäha nagu vanad härjadki, aga nende käest küsid, siis nad ütlevad, et mängivad.

Ja parkali poeg ja Ingel, keda linnamees nüüd pealiks kutsus, mängisid suve läbi. Parkali pojalt oli nõu lõbus ja kui kuused said labi kooritud, algas rannetöö. Siis tuli noorhärja linnast maale ja pistis mehe peosse ilusa kirju pudeli, mille sees ütlemata hea oli. Kui noormees pudeli peosse pani, ütles ta ikka naljatades: «Äiataat.»

«Mis seal siis on,» mõtlesid vanakesed kahekesi keldris. «Ingel on ilus, mis need seal linnas siis paremad ja võin talle ühe tuhande nüüd kohe anda ja pärast panu puha. Küllap see tark mees on, et ta asja tunneb.»

Ja nendel oli hea meel, kui noored naljatades otsustasid jalutama läksid.

Nõnda lõbusasti elades ja magusasti mõteldes peotume ja vihmane sügis kätte. Kuused olid ju ammugi kooritud ja paljad puud ka kõik oma häbistavast koorikorrast päästetud. Süllad seisis üksteise lähedal ja küsid külma, mis hea tee tooks.

Ja parkali pojalt, sellel linna noorhärjal, polnud aega maale tulla. Ta oli ära minnes ütelnud, et ta pea tuleb, aga nüüd läks juba paar nädalat mööda, ei — veel ei tulinud, aga ta ei tulnud. Niipalju kui ka aega üleul mõöda läks, ikka ei tulnud ta maale. Vanal metsavahil oli kahju, et ta ei tulnud, sest kandilised pudelid teid sid taile alati meelde, et nendes tubli märjukene oli. Aga ka ilus neiu Ingel ootas teda. Ta küll poleks noorvasika viisil praegu vallatust teinud, aga sellegipoolest igatses ta noorhärjast taga. Ta meel läks päev-päevast tulusamaks ja ilus puna kadus värsketelt neiuhuultelt. Aga kes seda siin metsanurgas tuli nüüd tähele panna?

Ajad läksid mööda, aga noorhärja ei tulnud. Vanad puusüld viidi kevadepoole metsavahi õuest läbi ja sama sulane teadis ütelda, et noorhärja sügisest suud ei ollagi kodus.

Ta polnud enam seal, selle asemel istus keldris neiu, kellel niilästi ihu kui hinge ei olnud kannatada oli. Neiu vaatas aknast väljast uudishimulikult kedagi akse vahelt ja kord kordamööda kogemata metsavahi poole.

Ta ootas, ei tulnud, aga aeg ja olek, mille ta ootades pidama jäi, jõudis suurte samade sammudega.

Ta ja ema kahekesi kambris olid, hakkas ema keldrisse minema ja lõi käsi kokku.

«Mina, seda pole meie soos enne olnud. Kõik on üha lähemal! Mis ütleb isa?»

«Ema, valust liigutatud. Ta mõtles esmalt, et ta jääda, aga ta süda kaebas ka tema peale ja ta läks hukka. Sellepärast läks ta ema juurde ja palus:

«Läbi mind siis hukka?»

«Ta on ema, kes jaksaks oma lapsi hukka mõista? Ta on piirita ja harukorral tuleb ette, kui see allik, ta, ammu hoopis tühi on.

«Ma läks hukka mõistan,» rääkis ema, «või ma ei tulinud karta. Aga eks sa vaene ole ikka nüüd rikum. Tule ja tule sind kosima.»

«Tule lähegi mehele.»

«Temaagi tule sind võtma,» tähendas ema parkali poegale. «Paljad petised!»

«Tule lähiks ma ammugi,» ütles tütar kangekael-

linal oli teine arvamine. Ta arvas, et tütar lähiks, ja see parkali poeg tuleb nüüd võtma.

3

Ettepanemast asja nüüd kaua salajas hoiti. Ehk Ingel küll ilma pilkude eest metsavahi tagakambris istus, kuulas uudisjuttu pea laiali ja paljudel oli tema hea meel. Kõige kavalam oli Tuisu Tiia, keda kutsuti Tiina, keda külanaised lasksid noortele mees-
tüdrukutele kududa ja sukki nõeluda. Kui Tiia sukad

Ja ta jõudis viimaks koju. Vanad vanemad lütsid poja äkilise ilmumise üle ja noored vennad rõõmusid. Kõik lema, keda nad nii väga igatsesid, nüüd jälle lütsid. Aga kui isa küsis, kuidas poja käsi võõrsil käinud ja miks ta nõnda ootamatult, pealegi niisugusel ajal lüts, ei teadnud poeg seda seletada. Ka poja eest ohkojutele nüüd nagu asjata. Kõik oli siin vanade. Lund oli majaesine org täis ja eemal seisid raagus kummal kurvalt, näotult.

Ta oli praegu Inglit niisama kaugel kui siiski, ta kirvega kaevupalki raiudes jala sisse lõi.

Lihavõttepühad jõudsid kätte ja nende suurte missepühadega ärkas ka loodus oma talveunest. Talvel sulas sooja päikese paistel kui vaht ja selle tagajärjel oli orus kõige rohkem tunda. Oru põhja korjas vett ja lumi sulas peagi mustaks ja näotuks lobjakuks. Aeg muutus see kõik veeks ja kui mujal jõgede lahtiminek sest palju polnud kuulda, oli org pea kallasteni vett. Vood tungisid kuni vabadikumajani, aga elanikke selles viletsas hurtsikus ei hirmutanud, sest nii kõrgel et neid ühes kõigega kaissu võtta, nad ikkagi ei tulnud. Pealegi polnud veel siin ka mingit iseäralist rutulust ega kuhugi, vaid ta vaatas ja pidas aru, nagu eelnevanamees, kuhupoole siit kitsast orust välja tormata.

Vabadikurahvas ei teadnud ilmast midagi, isegi vanamees ei läinud tiisikusehaiguse pärast, mis iseäranis talvadel põdejaid piinab, metsa puid raiuma. Sealt ta teadis liselt mõne sõna uudist teiste puuraiujate suust koju tooma.

Lihavõttelaupäeval paistis päike läbi päeva lühemajasti. Selle tõttu pistid õlangad ja muud varased lilled leplikus, kus maa sula oli, argelt oma pead mullast välja ja teretasid tänulikult kevadist päikest, mis neile oli elu andnud. Ka vesi oli täna märksa tõusnud kohises kõvasti. Vabadikurahvas teadis, et see ta vee tõusmine on ja ta sellepärast nii vihaselt kohiseb, et peab rahulikult orust ära põgenema, et lilled võivad pärast oru kaldaid ehtida ja linnud seda rõõmsalt leplikus laulda.

Oli juba hilja õhtu, aga sellegipärast soe. Pärtil oli hurtsikus liiga umbne olevat, sellepärast läks ta mööda

orust mööda nagu päratu jõgi oli, käima. Loodus ta tahtsusi täis ja Pärtil südames olid mõtted, et ta niisama aru ei saanud kui looduse jõed, ta silmad langesid teinepool ääres kasvatatud peale, mille kõver tüvi sügavas vees. Lilled tulid jalakat nähes endised ajad meelde, ta meenuti talle pähe, et ta nüüd siin nagu rumal aegne õuneks eksib. «Ma pääsen veest, linnud tulevad okendele, lilled katavad pea maad,» näis jalakat, «aga need ajad, mis sa mõistmata kombel taga lood, ei tule ilalgi enam tagasi.» Pärt sai aru, et jalakat ei el kõnele, aga siiski pidi ta ütlema, et see mõtte loom on.

Oru ääres oli juba pimedikuks läinud, aga salatsel ei vaikinud looduses, ei vaikinud ka Pärtil meel.

Oru polnud üks. Keegi liikus teinepool kaldal, sealt tuli jalakale ligemale. Ei saanud arugi, mis see oli ja Pärt lõi ennast sarapuupõõsa taha. Aga ta mõtles, mis nüüd nagu hull mehe rinnus tormas, ei ta vabusi hoida.

«Veel mõni silmapilk ja tundmatu kogu astus vee alla,» aru, et ta naisterahvas oli, kes ennast oru rätiku sisse peitis. Aga mis otsib see inimene vee ääres hilja õhtul? Arusaamatu.

«Loo Pärt midagi oleks jõudnud mõelda, kostis oru kaldalt kiljatus ja kogu hüppas vette.

«Ta on!» kisendas Pärt. «Kui ma sind ei jõua leida, sureme siis seltsis.»

«Mees läks järele külmadesse voogudesse.

«Võib-olla vesi polnud enesele ilmaski ohvreid nõudnud ta neid tänavugi. Pärt päästis naisterahva kandes ta käel vabadikumajasse.

«Seal seal viimaks meelemõistusele tuli ja enesele aru, kättis ta silmad kätega kinni ja ütles läbi

«Kõik sa teadnud, sa oleksid mind lasknud surra.» Lõppes Pärt, «ma teadsin ja tean kõik, aga sa oled minu armast kui ennegi.»

«Ma tean lihavõttehommikul täies toreduses tõusis ja lilled vaese vabadiku maja juurde terviseid tõid, leid-

sid nad siit, mis neilegi arusaamatu uudis oli. See lamas noor naisterahvas, kahvatanud kui linane riie, ta kõrval olid kaks poeglast. Vabadiku poeg Pärt voodi ääres ja ta pilk viibis ainiti magava naiste peal. Ta nägu oli õnnelik ja sealt paistis välja, et seda nüüd saanud, mille järele ta aastate kaupa tahtnud.

Mitu aastat olid mööda läinud ja Pärt elas oma tavaliselt vanas kohas. Seal peab ühel päeval tore vanade nende värava taga kinni ja keegi kutsub Pärti juurde.

See oli parkali poeg, kes nüüd mitu aastat juba oma ette peremees olnud ja kellest rahvas rääkis, et ta on rikas on. Vankril oli heledas riides proua ja paar last.

«Kuule, mees,» ütles parkali poeg, «sa ikka ole Pärt? Ma ostsingi mõisahärra käest selle karjamaa ära ja sa otsi endale üks teine koht elamiseks. Ma ei need põllud siin metsamaaks.»

Ja nad keerasid naerdes ja lõbusasti jutustades ära. Pärt jäi kui post seisma.

«Nad lähevad sedasama kitsast teed mööda oru lüdal,» mõtles ta, «kas poleks hea ja sünnis, kui ma kerge vankri järsust kaldast kõige täiega alla oot lükkaksin?»

Aga juba kadus vanker silmist põõsaste taha ja ta poleks midagi olnud.

RAHA

Vana külakarjase jutustus

Ühtlasi karjaga koju tulles oli vanal karjasel Reinul mõnigi kaenlas: olgu paar kaseokstest tehtud luuda, et valged hästi keerdus võrud ümber ja mille otsad olgu sirgeks lõigatud, olgu mõned visplid, mis tehtud avatest kadakaokstest, või jälle paar-kolm vihta. Ega kunagi neid olnudki vaja, andis nad mõnele lapsele, lapsed: «Vii need emale ja ütle, et karjane Rein tegi.» Kuna suviti külakorda, aga talvel elas pisikeses saun. Antku talu karjamaa serval. Oldi nüüd tema vastu, ta oldi, aga ega tema suust keegi kuulnud ühegi sõna, mis ille nurinat ega halba sõna. Oli ju ka neid, kes vanad heaks vanamehe kohta lausuda: «Näe, kui vanane elu läheb. Nüüd peab ta külakarjas oma aeg lõpetama.» Aga ega seda tema kuuldes öelnud ja pealegi ei tõmmanud see vagatsemine ka kedagi, sest vana karjase eest hoolitseti hästi.

Kõik külla pidas temast lugu ja küllalt oli laste hulka neid, kes teda armastasid.

Il vlist möödunud neist ajast, kus vana karjast viis aastat kaheksa või kümme. Aga nüüdki tuli ta vana õhtul koju oma karjaga. Seesama lühike aeg, mis keskelt rihmaga tugevasti tõmmatud olgu, seesama vana tuules ja päikesepaistes pleet, seesama kurgu alt sark poole rinnani ja seesama paar vihta kaenlas ja valged koorikad okstest visplid käes.

«Kas siis aeg teda ei hävitagi!»

Kui siis temaga otsisin juttu ja sellele tähelepanu pöördusin, et ta ikka peab oma ametit, vastas vanake: «Sa teed, eks pea ikka kuidagi katsuma muretseda ja keet. Ega ole viga — eks need loomad ole muga harjunud.»

Niisugune oli see küla vana karjane.

«Karjasena algasin ja karjasena püüan ka lõpetada. Muidugi kui taevaisa mu vastu on niivõrd armuline, jutustas vanamees. «Olen ju külakarjase poeg ja olen küllalt selle ametiga harjunud. Kuid lapsena polnud kaugeltki nii hoolas oma ametis, sest juba maast-maast last käisid mu mõtted muude asjade peale. Et ma ei vasti loomi karjatasin, tegi mu poolpimedale isale suuresti tusk ja kui tal juhtus kunagi võimatus, siis kaotas ta mind valjusti. Sellest ei olnud kuigi palju kaasa, karjaskäimine läks päev-päevalt igavamaks. Aga ma tahtsin, mida soovisin, ega ma seda teadnud, kuid ma ma teadsin: mulle olid mõned vaskkopikad, mis juhtumisi olin saanud, ütle mata armsad. Ma vaaltesin neid salaja, sageli, unustasin neid vaadeldes loomad, unustasin kõik. Hea oli silmadel nende peal puhata ja mõnda nähes läksid nad päev-päevalt haljamaks. Oli küll kordi, kus magama heites võtsin nad oma pisike peosse ja siis tundus südamel nii hea ja mõnus. Ma nägin nendest und ja kui nägin nad enese käest koolivat vette, karjatasin, ärkasin. Kui nad uuesti leidsin, et mul siis hea.

Kuidas oleksin neid küll ihaldanud enesele rohkem, aga neid tuli väga vaevalt lisaks. Kui sain ühe nõiaku puukaupmehe käest, kes selle viskas sel korral minu ees, kui ta eest avasin värava, siis oli see mulle õnnelik päev.

Olin kuulnud, et niisuguseid ümmargusi rahasid kasutasid ka hõbedast ja kullast. Need säravat nagu päiksel öösel olevat nad valged ja hiilgavat pimeduses. Aga ei olnud neid küll näinud, aga minu kujutuses nad olid ja kerkisid vahel isegi mu vaimusilme ette.

Karjamaa, kus minu isa kaitses küla karja, ei olnud mitte niisugune kõva nõmm nagu see siin. Seal olid sees soised kohad, kust raske oli loomi välja ajada. Nad

olid niisugustele kohiadele, sest sooservadel kasvas roheline. Mõni käisid löikasid külamehed mõnelt poolt ja nad läbi ja küla karjasele anti kindel käsk: vaata et nad järele, et loomad sisse ei talla kraavikaldaid. Et hakkas kraavikallastel haljendama orashein, mida nad eriliselt himustasid.

Oli ühel öhtul õige hilja, kui kuulsin, et isa mind kutsus. Olgugi et hääl vaevalt ulatus mu kõrvu, kuid olin aru, et ta mind kutsus appi. Ma ei läinud, nagu ei kuuleks ma ta häält.

Kõikidel kogunesid loomad küla lähedale võhmale, et olnud nende järel karjast nagu harilikult. Ma ei läinud sellele tähelepanu ja saatsin loomad koju.

Ma ja jaades üksi, tundsin igavust. Olgugi et ma ei osanud armastada, olgugi et mu isa ei olnud sõnu oma lapse vastu ei tundnud, kuid hoolimata oli mul täna öhtul igav. Vaatasin akna eest neljanurgelisest suitsenud ja roostetanud roostetega aknast ja ootasin oma isa.

Ma ei tulnud.

Kõikidel laskus pimedus alla ja mattis mu silme eest metsaparda, siis lähedal olevad puud, kuni ma viimast ei näinud oma õueaedagi. Vaatasin ikkagi. Vahel, nagu oleks ta sammunud üle õue, siis tõusis ja vaatas kogu otse pilvedeni ja sealsamas sulas jälle alla ja kadus mu silmist.

Ma kuulsin õuest kohin. Oli vist tõusnud tugev tuul.

Puud loe ees kasvavat kaske kummardusid otse alla ja löidki vist oma narmasokstega vastu ruute. Ma ei tulnud.

Ma tundsin nälga. Kõhu tühjus tegi mulle valu. Aga ma ei läinud ma ära, ootasin isa. Ahastasin, miks ta ei tule, miks ta ei tule ega anna mulle süüa. Minus oli viha ja ma soovisin enesele surma otse kätte. Ma tahtsin temale, et ta ei tule ega anna mulle süüa. Ma tahtsin vaaltesin enese taha. Nägin: olin kottipimedas ja ma tundsin nagu hauda, kus ei julge hingegei tõmmata. Ma tundsin nagu oleks kuulnud ahju pealt, kus hari-likult magas mu isa, norskamine, norin. Millal ta sinna ei tuleks, et teda seal ei ole, aga ometi kuulsin ta liikuvat norskamist.

Mul tõusis hirm. Ei julgenud ennast liigutada, tundis nagu oleks keegi minu seja taga, kes mind liigutamiseks vähemagi liigutuse puhul.

Seal kuulsin hüüdu. See oli mu isa hääl. Kust ta seal, seda ei saanud aru. Jälle tugev tuule mühamine, hüüdis ta jälle. See oli õhtune hääl ja nüüd kuulsin see vahetpidamata mu kõrvus. Ta kukkus vist kire uppus seal. Selgesti nägin teda kummuli vees, kui laip oli tursunud ja kus ta hing rändas ringi. Ta oli muidugi kodukäijana kõige enne oma sauna juures. Kas ei oldud küllalt nähtud tonte ja kodukäijaid, need ongi kõigepealt undlikud surnud. Midagi ei olnud vastu seina ja see hoop oli väikest hütikest kinnise panevalt tugev. Üle õue läks keegi, midagi oli, mis tundus nagu suur must heinasaad. Tõusis suur kare, kuuldus igalt poolt, ruumist, väljast. See oli mu isa kõne. Arvasin, nüüd tuleb isa, keegi on temaga. Midagi liikus õues ja tuli aknale lähedale. Lõpetas ukse kallal, aga seda ei avatud. Või avatigi, sest ukse tuba täitis tuulepuhang. Uuesti uppus kõik valkuma. Mulle tuli meelde lugu, kus hiljuti loobiti Andrusse peotuhk koldest ja keriselt kivid. Tahtmata silmitsesin abj pealset ja seal istuski mu isa, ta pikad hobusejalad ulatusid kaugele üle ääre. Tal oli käes must kerisekivi, mis lega ähvardas mind visata.

Karjatasin ja jooksin eest. Aga nüüd ei näinud midagi, olin pimeuses nagu haas. Oli kadunud mu loomist ka väike neljajalgeline suitsenud ruutudega.

Kuulsin ukse taga kraapimist, kuuldus sealt üldgumisetatoline veniv toon. See kordus uuesti, veel valjemini. Kõik mu ümber liikus, midagi lendas mu silma eest mööda; tundsin selgesti, et mind püüdnud. Seal tabas mu käsi reialtse ust, lükkasin selle lahti, põgenesin sealtkaudu välja. Jooksin, jooksin, aga tundsin, et mind aetakse taga. Keegi haaraski kinni mind. Enam ma ei mäletagi, ainult seda tean, et langesin ja jatades.

Ärgates nägin, et hommik oli lähedal, sest kõik värskes kogu hommikupoolse taevakaare verekarvaliseks. Oli manganudki, kus olen. Külma oli, värisesin kogu keha. Mu viletsad riided olid kastest ligedad. Aga üks lugu

oli mu lähedal. Ta oli end surunud mu vastu ja tundis mulle otsa. See oli n.abri noor koer, kellest me rääkisime ja kes sel põhjusel igatses mu seltsi. Mulle meelest tuli lugu ja põgenemine, sain teada, et minul seal ei olnud midagi karta. See oli, mis klobistas, isa kuju abju äärel oli muidugi olnud ees. Nüüd kuuldusid perede õuest loomakellakellakellad. Perenaised olid lüpsiga lõpul ja ajatarku välja karjaaedadest. Muidugi oli mu isa juba tänavat karjal vastas.

Ma tõusis ja ta kiired heitsid kullasäralist valgust kinnisele.

Ma tõusis, aga mu isa ei olnud seal. Kutsuti teda koju. Meie hütt oli tühi.

Ma teadagi teada, et karjane kadunud. Kui nüüd kuulsin, et õhtul kuulsin ta hüüdu, läksid me otsima. Ta leiti peagi. Vanake oli kraavi ääres, kust ta omal jõul ei suutnud tõusta. Oo valkuma, mis võrd üles pundunud, et ma teda esimest silmapilgul ei tundnudki.

Ma tõusis ma isa järele ei tundnud, sest olgugi ta oli, olime ikkagi jäänud teineteisele hoopis võõrad.

Ma tõusis vanakese laiba kraavikaldale, jäid paar meest ta jõe ääres valvama, kuna teised läksid sellest teatama. Ma teadagi teada, ei olnud luba niiviisi surmasaata, vaid neid pidid ennemalt politsei ja teineteisele üle vaatama. Juuresolijad läksid eemale ja jätma ja pipu panema. Neil oli see nähtavast, et ta, mis seal lamas: oli see vana karjase laip, mis meil palginott.

Ma tõusis juures. Mulle tuli midagi meelde. Ootas, ootas, kuid keegi seal tähele ei pannud. Pistisin siis käe ukse lasku ja leidsingi sealt selle, mida aimasin. Ma tõusis, aga õige raske karvasest lambanahast oli tähele pannud, et isa seda kotikest alati hoidis valvas, pannes ta ööseks lautsikul enese alla ja jätis ta vaadeldes. Mind ei lubanud ta ilmaski olla selle talituse aegu läheduses.

Ma tõusis aeglaselt, nii raske oli kotikene mu värisevatele, et peaaegu ei suutnud teda kanda.

Teadsin: selles kotikeses oli raha.

Küll oleksin ta heameelega avanud ja vaadelnud ta su, aga ma ei julgenud. Kui pea ei võiks seda raha minust võtta ja minu käest mu varanduse röövida. Otsisin peita kohta siit, otsisin teisest kohast, aga ikka ei arvanud kohta küllalt julgeks, kus võiksin oma varandust peita. Lõpuks leidsin üksikul võhmal paksu kadu põõsa, ja ümbrast hoolega igalt poolt silmitsenud, peitsin seal kotikese avada. Mul silmade ees lõi otse kirjuma ja süda peksis meeletult: mu ees oli suur hunnik. Kotis oli hõberaha, kuldükke; niisuguseid vaskkopeid nagu minul enesel mõningad, oli hoopis vähe. Mõeldi, et olin alles niivõrd rumal, et raha veel ei osanud leida, arvata. Kuid ega seda polnud vajagi. Eks olnud hea mine, mul on nüüd palju raha, hingele küllalt hea.

Silmitsesin rahasid otse ennast unustades. Kuldlad ei olnud ma ennemalt näinud, aga nende sära jõi madega. Eks olnud ma küllalt näinud koidukuma, eks olnud ma näinud, kui eha verevaks lõi õhtukaare. Aga mis oli nende helk kulla vastu, mis lõi mu silmad pimedaks. Ma ei julgenud neid kotist välja tõsta, kui pea ei või ta kukkuda käest rohtu või mulda, ma teda pärast ei leiagi. Kui keegi nüüd juhtuks äkki vaatama mul üle õla ja kahmaks mu käest ära kott, mõte ajas hirmu peale, nii et lõin otse kangeks. Rott peitsin koti oma armetute pükste taskusse, sellejuures teda hoolega hoides käega.

Nüüd tuli mulle suur mure. Kuhu lähen selle rahaga? Kui magama jään, kas ei võta teda siis mõni mu käest? Kuhu ta peidan? Matan kuhugi kivi alla, peita kiviala sisse. Aga kui keegi seda salaja näeb ja läheb pärast vaatama. Ta leiab ja võtab. See mõte surus vald hirmuhigi. Ahastus lõi nagu voog üle pea, sest ma ei teadnud, kuhu ja kuidas seda raha peita.

«Põgene siit ära,» kõneles hääl mu sees ja ma kuulisin seda oma kõrvades, seda ütlesid mulle puuksad, see mu ümber igal pool. «Keegi ei tule sind otsima. Aga võetakse raha su käest.»

Põgenesingi, ilma et oleksin peale seda oma isa laul näinud. Mõistagi, et mind keegi ei hakanud taga otsima, sest neil oli heameelgi, et said lahti sandipoisist. Kell

... linnud mind siis vajagi, sest ma ei olnud veel töö-

... kerjusena ilma eesmärgita. Leidas häid ... mulle leiba. Hirmu kandsin enesega ... et keegi tuleb ja võtab minult ära ... eest pörkasin kõrvale teelt, sest mu ... ta teadma, et kannan taskus raha. ... letkegi, kus ma kahmates ei katsunud, ... mul alles.

... aastat möödus, enne kui ma õieti teada ... see rahahulk, mida kaasas kannan ... rubla kullas ja hõbedas kandsin ... ja kerjasin aastate kaupa.

... juba kasvanud poisiks, kes võib tööd teha ... kerjates leiba ei antud, vaid hurjutati. Teeni- ... pool, aga kaua ma kuskil paika ei pida- ... oma sugustega ma ka ei seltsinud. Alaliselt ... legi selleks takistusi. Kui pea ei või ... minu rikkus. Mida suuremaks kasvasin, ... muutusin ka raha hoidmises. Nüüd ... juba niivõrd tark, et mul oli õiget aimu oma rikku- ... ja olle tilk ei pääsenud üle huulte, sest olin ... inimese kaotab oma aru. Oli neid, kes ... eeskujulikuks ja imestasid, kuidas kerjus- ... kasvada niisuguseks. Muidugi jäi neile see ... mis mind hoidis kõigest sellest eemale, ... kutsutakse harilikult nooruse kergemeelsuseks ja ...

... saama aastate ühest kohast teise rändamise ... vana ausameelse Ranna möldri ... seda kohta pidasingi senini, kuni hakkasin ... peremeheks. Siin oli mul sellepolest kergem ... et olin üksi teenijaks ja vana abielupaar ilmasi ... elusse ei tunginud. Siingi peitsin esiotsa oma raha ... pööranda kivide alla või mõnesse muusse ... ta, sest ta oli mulle töö juures takistuseks. Aga nii- ... ei saanud rahu. Äkitselt nagu oleks mulle ... kiisendanud, et katus on põlema läinud, ja ... peksleval südamel vaatama. Kui nüüd ... olnud, tõin ikkagi rahakoti peidupaigast välja ... tulle jälle uue koha.

Molder oli minuga kui tööka noormehega rahul ja maksis korraliku palga.

Ma ei raisanud ilmaaegu kopikat. Olin juba teadlik oma varanduse suurusest ja ta kasvamine olis alati meeles. Nüüd tuli mind vaevama uus mure. Kuidas ma võiksin saada rohkem raha. Olgugi paljalt teadlik, kuid sellest sain küllalt aru, et sellel teel mu varandust ometi ei suuda kuigi palju kasvata. Ta suureneb hoopis pikkamisi.

Pidasin aru mõnesugusest ettevõttest, aga kõik need plaanid olid mu silmis ometi udused. Ja pealegi hoi mind kartus, sest mitmed jõukadki mehed on oma ettevõtete läbi jäänud vaeseks. Kui hõlpsalt võib mu minna hoopis kaduma.

Ometi tõi juhus mu elule pöörde.

Vlinavere küla lähedal oli pood, mida pidas van poissmehesest kaupmees. See leiti oma toast suures Teati kõnele, et sudamerabandus olevat ta elu lõpetanud.

«Tühja see pood nüüd jooksis, või mis kaupa seal oligi,» kõneles kord mölder. «Aga ega see halb olegi. Kui seal oleks sees noor tubli mees, seal võiks kindlasti raha teha.»

See jutt hakkas mu pähe nagu ving ega lahkan. Seal ei taha ega homme. Ikka helisesid möldri sõnad seal võiks raha teha. Kui mina nüüd selle kaupmehe enese kätte võtaksin? Siis tuleks mulle alandada juurde. Ma rikkus kasvaks hoopis jõudsamalt kui seal teenistuses. Olse magus tundus mõte, kui mul päratu hulk raha, hulk kulda, nii et seda võin võtta peotäit. Võin suure laua üleni katia nende latid kuldtükkidega.

Küll hoiatas teine mõte, et seegi raha võib kadu minna, riisujad võivad sisse tungida, mind ennatada maha lüüa. Nii vaheldusid mõtted ja ma ei saanud hetkekski rahu. Olin kui haige, nii et mind ei saagi mõtetest naga unest äratada.

Ma ei teadnud, mida ette võtta, olin nagu randteelahkmel, kes ei tea, kumba kätt minna.

Ilma et oleksin ometi teadnudki, mida ette võtta, ei sin ühel hommikul ülle paremad riided. Mind ajas tung, et täna pean minema välja.

Ma märkas ka mölder.

«Tule, kuhu ma lähen, ei osanud talle anda vastust,» pöördi kull õige imelikuna.

Teatada küsimust kordas, laususin nagu et tubli mees poodi enesele võtta.

«Tule, sa teda võtad,» ütles mölder. «Tule, et me sellest asjast pikema t.»

«Ei, väga mõisahärra,» seletas ta, «ja ma ei osanud talle igati kätte annab, kes tuleb küsima ja teatada, et Pealegi nõuab poe võtmine õige hea, et tubli mees poodi hästi jooksmas.»

«Seal oli see mees siis ka esimeseks inimeseks, kellele teatada oma rikkuse. Kui teenitud rublad juurde arva, on kaevanud mu rahahulk õige tubliks summaks.»

«Jah, nii on,» lausub mölder heatahtlikult, «et teatada sellest lugu korras. Kui oled osanud siin, et teatada mu hästi hoida, siis oskad temaga muu, et pidi ümber käia. Aga teeme nii: sa oled siin, sulle ta poodi vist küll rendile ei annaks.»

«Tule, teema jutule ja ütlen su eest mõne sõna, et teatada sellest kasu.»

«Tule, teema jutule ja ütlen su eest mõne sõna, et teatada sellest kasu.»

«Tule, teema jutule ja ütlen su eest mõne sõna, et teatada sellest kasu.»

«Tule, teema jutule ja ütlen su eest mõne sõna, et teatada sellest kasu.»

«Tule, teema jutule ja ütlen su eest mõne sõna, et teatada sellest kasu.»

«Tule, teema jutule ja ütlen su eest mõne sõna, et teatada sellest kasu.»

«Tule, teema jutule ja ütlen su eest mõne sõna, et teatada sellest kasu.»

«Tule, teema jutule ja ütlen su eest mõne sõna, et teatada sellest kasu.»

«Tule, teema jutule ja ütlen su eest mõne sõna, et teatada sellest kasu.»

«Tule, teema jutule ja ütlen su eest mõne sõna, et teatada sellest kasu.»

«Tule, teema jutule ja ütlen su eest mõne sõna, et teatada sellest kasu.»

«Tule, teema jutule ja ütlen su eest mõne sõna, et teatada sellest kasu.»

«Tule, teema jutule ja ütlen su eest mõne sõna, et teatada sellest kasu.»

kauba alla, mis nüüd riiulitel seisab, repetab ja hõlmab enam kuigi palju ei ole väärt. Pidasin aru poodi lüüga edasi anda, aga selgus seegi, et oleksin läbi üle poole kaotanud oma rahast.

Inimeste hulgas liikus aga jutt, et mina ei olevat legi kaupmees, vaid viimane nõõrija.

Mu pood seisis päevad läbi tühi, aga sellest hoolimata pidin tema eest maksma mõisnikule kõrget renti.

See oli kord õhtu eel, kui poodi tuli Pikapalgi Põllu suure koha peremees. Ta oli tublisti purjus.

«Tulin õige vaatama, mis see hingenõõrija siin konutab,» kõneles mees. «Tahan vaadata, ons see mis kõneldakse.»

Mu küsimuse peale, mis nad siis kõnelevad, tõstis ta mu poole vihase vaate.

«Ah ei tea ise. Vana sodi kaup poes, aga isegi hingehinda. Kes kurat see siis ennast õige laske nendida. Näita mulle tallanahka!»

Panin nahakimbu ta ette letilauale.

Vanamees valis tüki välja, paiskas selle mu ette küsis hinda.

Aga ma ei olnud sel päeval müünud mitte kopli eest. Ja mu suust tuli hind, mis ületas õige hinna kolmekordselt.

Vaevalt tõusis sõna mu suust, kui käis kõva ja paksu nahatükiga mulle vastu palet.

«Säh sulle, masuurikas,» lausus vanamees. «On sulle kellegi ristnimine hind. Kakskümmend viis kopli maksab see, mitte krossi rohkem. Annad sellegi?»

Kuid see hoop lõi mu pea selgeks. Olgugi et mu tõi tõusid ta kallale söötmiseks, jäin siiski ruttu rahule soks.

«Sa lööd mind. Kas sa siis aru ei saa, et ütlesin sulle nii naljaks. Kakskümmend kolm kopikat on selle naha hind.»

Vanamehe nägu vedas tõsiseks.

«Tõesti, see pole siis mingi nõõrimine.»

Edasi urises ta rohkem enesele. «Nad ei tunne asja. Noh — pole viga, küllap nad hakkavad tulema mu poodi.»

Ja sellel hoobil oli minu elus õige tubli lahendus

mu, et ühtlasi kaubeldes ma ei jõua kuigi kaugele ja poodi hakkasin müüma võimalikult väikese lotusega. Ei läinud kuigi palju aega, kui leidsin otavalt legevusest. Mu pood jooksis haruldase ja sellega ühtlasi kasvas mu varandus. Lõpuks meelehuga võisin õhtuti kokku võtta, mitu rubla võtanuks läinud päeva vältel. Ometi võrreldes need tundeasi lapsepõlve omadega, kus mul oli talukolt, ilma et mul oleks aimu olnud ta sisu kohta, pean tunnistama, et neil tunnetel oli lõpmatu lapsepõlve otse põletas see raha mu hinge, nägin et mul, holdsin teda tundide kaupa peos, kuid nüüd olnud ta mind enam sellel mõõdul soojendada. Kui nõudis igapäevane töö ja talitus oma osa ja oli valusalt voodi, kus uni mind suutis vallandada

et õnnelik olin, sest mu varandus kasvas.

See oli üks enne jõulune aeg. Teed olid sel aastal lühid ja lühemad linnapääsemine raske. Seda parem jätti minu teenistus, sest pood jooksis hästi. Ei võinud vastu võtta ilma saiajahuta, suhkruta ja muud kraami tuli mul muretseda.

aga lahendasin, olin õhtuti küllalt väsinud, aga nii kui õhtul päeval kogutud rahasumma enese ette laenu, kadus ka väsimus. Nende kõlin oli mu jaoks, nende helk mu silmadele meeldiv. Olnud na ja naa hunnikutesse ja see tegevus pak- kuma meele haruldast lõbu. Tuli ka seda ette, et kui poodustasin rahahunniku juures ja alles siis meenust, kui juba oli möödunud südaöö.

See, ma mängisin rahadega nagu poisikesed ja adreks veest uhutud libedate kividega. Arvasin oma elu kogu mitmele korrale, rehkendasin nädalate ja kuude kokku, kui rikas olen sel ja sel ajal.

Et see ütelda, et mu elu, olgugi õnnelik, oleks olnud rahutusest. Kas ei olnud siis seda ette tulnud, et mõned tungisid sisse, löid maha inimese ja riisusid ta kogu oma mõtted valmistasid mulle rohkem ette, et olin siis rahutust, mis tõusid sageli otse rahutuseks. Koormaga tulles suutsid vastu pidada mu ette laenu kaupa hoidsin käes laskevalmis revolv-

... ja teritasin kõrva iga vähemagi kõrvalt kuulda
lühile jaoks.

Pood oli elamisruumist lahutatud ainult õhukes
naga.

Mäletan hästigi ühte õhtut. Mu ees laual olid
hunnikud. Mõistagi, et seda keegi väljast ei võlud
näha, sest ukse ja aknad olin hoolega üle
tugeva raudkarraga. Sellel õhtul mühises õues vali
keerutades hangedeks kokku tuherat lund. Vahel
torm jäätisega segatud lund vastu aknaluuki.

Äkitselt kuulsin midagi kompsimisetaolist. Kust
see kostis, seda ei suutnud teha kindlaks. Ilma et
sin jõudnud öieti midagi veel mõeldagi, tundsin, et
jõud kadus mu kätest. Kuulatasin, rahad näppude
Kostis veel paar tumedat mütsu ja siis vaikis.

Mul oli hirm, hirm, mis mind otse küpsetas.
püüdsin ennast trööstida, et see oli juhtumisi. Vist
kus torm midagi lahti ja heitis vastu seina. Aga see
ei suutnud aidata. Kogu mu keha üle lagunes
peenikese ämblikuvõrgu taolist.

Kuulatasin, kuulasin kogu jõuga, ilma et oleksin
gutanud ühtegi liiget.

Tüki aja pärast kostsid uuesti mürtsud. Nüüd teat
tungitakse poodi. Oli nagu kellegi nägematu käsi,
hoidis kinni mu hingamiselundid. Kuigi oleksin taht
kisendada, poleks mu suust tulnud vähematki
Sind riisutakse paljaks, sind tapetakse täna öösel
kisendati mu kõrvakuulmetesse. Mis teha? Kust
abi? Ma ei osanud midagi mõelda. Neid on palju
vastupanek ei päästa.

Äkitselt kuuldus kõlin. See oli niivõrd vali, nagu ol
kokku langenud mingi klaasist ehitatud maja.

Kõlin vabastas minu tardumusest.

«Vargad, vargad!» kisendasin. Haarasin ahju
raske puulõhkumiskirve, kiskusin valla ukse ja ka
kisendades poodi. Sellejuures ei tulnud mul m
mõelda sellele, et see võiks olla mulle elukardetav.

Poes ei olnud kedagi, sest sissetungijad olid jõud
purustada ainult aknaruudu. Nad põgenesid.

Tuppa ma tagasi ei läinud. Kogu öö istusin poe
valvasin. Esmalt kuuldus ainult tormi mühin ja val

... otulu, ma mängisin rahadega nagu poisikesed oja ääres
verst uhutud libedale kividega.

Edaspidi läbi kulkise ruudu lumi ruumi. Külma tuul
andis Ma ei saanudki lahkuda, sest pikapeale hak-
kasin minema, nagu jutupominat, nagu oleks kus-
gi olnud, jeevistanud. Ah nad valvavad ja
and, et parustpoole uuesti sisse tungida.

Edaspidi küll pigistasid mu sõrmed tugevasti kirve

andust neld. Ei andnud enesest märku, ei tõst-
nud kasti akna ette. Minu eest pidi kellegi nägu
nõueta minema akna taha.

Edaspidi valvasin kogu selle enne jõuluse aastapikkuse

Edaspidi peale muutus mu elu hoopis raske-

as tulnuses, kes poodi tuli, nägin ma varast ja rii-
tuba nende ümberpiiluv ja otsiv vaade tahtis
• hõlmitada, et inimene otsib seda, mis talle kõige
• eluolukorras. Olse surmani väsitab õhtuks see hoolega
• ootamine. Ei julgenud enam kellelegi korraks selga
• anda, need mul nagu oleksid kasvanud äkitselt silmad
• taha. Ikka nägin, kuidas inimene sirutas välja käe
• ja and, ja kahmata. Oõsiti ei tulnud uni, sest kõige
• ootamine, hõlmitamine, hääliisus sundis mind tõstma
• minema kaitseriista ja kuulutama äärmise pin-
• ni tühim või kaks. Suruski korraks räämastus
• and aga seal ärkasin — kargasin sageli isegi
• taha, sest kuulsin midagi ometi küllalt selgesti.
• and pidi keset tuba ja õõ jahedus pani mind

• and poltannist vaibus mu ärevus ja nii võisin heita

• and hõlmitas mind putuka tiksutamine seinas,
• and mu omagi südame tuksumine, sageli hääled, mis
• and mu kõrvades.

• and elas in kogu pika talve. Jäin jõult nõrgaks, nii
• and elas in jalgel. Mu silmad vajusid auku ja nende
• and asetused sinised tarad. Oli ka neid, kes mulle
• and, et mina olevat näost hoopis lõppenud. Mul ole-
• and veevõetuse viga.

• and kogu le pikenevad päevad tõid mulle kergendust.
• and kogu leid mu õõsist valveaega ja pääsin välja ka

talvisest rahutusest ja ärevusest. Muidugi mõjus ka omajagu, et peale seda midagi enam tõeliselt ei kurnud, mis oleks uuesti suurendanud mu kartust.

Jõudsid kätte kevadised pühad ja mul oli nüüd päev poes küllalt tegemist. Mäletan, kuidas tundis rõõmu, teades, et rahasumma kasvab erilise hooga. Mul oli kodus õige rohkesti sularaha, mida alati enesega ühes kandsin. Tuppa ma raha ei jätnud, sest võin ka hilisemal keegi minu teadmata sisse ja sealt on tal võimalik seda leida.

Ühel õhtul viimaste teede ajal oli tung poes õppida ja mul tuli tiidsasti ronkeid nõudeid täites talitada.

Usna hiljapeale jäi pood tühjaks. Istus ja viibisin seal veel vana Altoa peremees Madis. Tihtigi istusin õige jõude poes, suitsetas, jutustas, sest hädise töö pärast polnud temast lõõmenena kuigi asja.

Lõpuks läks temagi.

Uksed, aknaluugid suletud, tõmbasin lõpuks sahtli lahti, et rahakarpi tuppa viia. Kogu ilm lõi mu silme ees mustaks. Rahakarpi ei olnud sahtlis. Tõmbasin välja, keerasin ta letile kummuli. Karpi ei olnud. Istusin ja otsisin kohast, kuhu ta harilikult peitsin. Karpi ei olnud. Sööstsin uuesti kauplusse, pöörasin laua kraami segamini, otsisin ilma mingi plaanita, mida ma saan nagu hullumeelne, aga rahakarpi ei leidnud.

Otse nõrgameelsena jäin seisma keset kauplust. Mu ümber oli nagu määratust maruhoost kõik segamini segatud. Ma ei osanud midagi mõelda — ainult üht kordas iga mu liige, iga sooneotsake: sa oled paljaks varustatud! Kõik see, mis sa oled kogunud, on läinud. Ma ei saa seda ilmaski kätte.

Midagi mõttetaolist välgatas läbi pea. Mis see on, mis suutnud ma isegi tabada. Kiskusin ukse lahti ja jooksin Altoale.

Mäletan seda: pererahvas sõi õhtust. Nende inimeste ei olnud vististi väike, kui tuppa jooksin, üleni juba muga kaetud.

Aga kogu pere pilgud, mis ainiti viibisid minu peal, taltsutasid mind võib-olla ainult hetkeks. Vanaperemees tõusiski laua juurest üles, aga ta ei saanud astuda ühe mugugi, kui kõige jõuga haarasin kinni ta rinnust.

„Oled rõõvel, sa varastasid mu raha,» karjusin piitavalt hoogu.

Vanapere rahvas elamatusehoog niivõrd võimsalt, et ta tõusis mu kätte vahelt. Ta kukkus maha. Naised olid lahulolekava hirmukisa.

Vanaperemees, sulane ja seal juhuslikult viibiv veel mõni muu kargasid mu kallale, tõmbasid vanaperemeest ja püüdsid mu käed väänata selja taha. Neil ei olnud aega uskuda ja arvata, et neil on tegelemiseks aega. Algas visa, kauavälvav heitlemine, kus igaüks soovis endale võitu. Mul oli selge, et olen juba langenud sellel tapal, et siis kartmatult võiksid nad mu raha.

Äkki mu jõud ja mind suruti ahju taha põrandale.

„Lahke alla mind!“ kisendasin neile näkku. «Siis teate, et olen oma töö teinud hästi.»

Vanapere nüüd vanaperemehe nägu, kes mulle vaatas ja minust imbus verd.

Vanapere kõrval lükates küsis ta minult kaastundlikult: «Mida teil on, kaupmees?»

Vanapere silmakirjalisus ärritas mind veel suuremale määrale. Tema küsis! Kas ta ei istunud sageli leti ääres? Ta ei olnud valvas ja vahtis ta parajat silmapilku, kus võiks ta rahakarpi ära võtta. See oli tal seda hõlpsam, et ma oleksin saanud teda kartagi. Ja täna, kus mul oli rohkesti raha, leidis ta selleks paraja hetke.

„Kas sa küsid, mis mul on? Kus on mu raha?»

Võib-olla tegin liigutuse tõusmiseks, kuid tugevad käed tõusid minu uuesti maha.

„Lahke ta lahti,» ütles vanaperemees. «Ega ta mõni aeg ole.»

Ta lükkas noored mehed kõrvale ja istus mu lähedale.

„Kõnele ometi, mis rahalugu see on?»

„Ma olen vanamehe kavalus ometi küllalt läbi-
lasknud, et teine ei võinud minu raha võtta ilma tema

laskmiseta ju istus kogu õhtu leti ääres.

„Kas sa küsid? Sina varastasid ära mu raha. Kas sa ei saanud leti ääres. Sealt sahtlist kaduski raha.»

„Ma olen teadnud, et ma õhtul poes olin,» kõneles vana-

mees. «Aga jumal näeb, et ma ei ole teil ega kelle teisel kopikat oma elus võtnud. Mina olen sel... pu...»

Need sõnad ütles ta niisuguse ulkuse ja tõevahetusega, et nad minusse avaldasid mõju. Olin juba... teda alati usaldanud, oli tema üks neist vähestest, kelle vastu mul enamalt imaski kahtlust ei tõusnud. Lõin ma eest nagu selgemaks ja mul tuli eneseltgi... jooksin kui nõrgameelne siia. Mul polnud põhjust... süüdistada. Ta oli hea südamega haiglane inimene, võin olla üks neist vähestest, kes minust tõepoolest... lugu.

Mul hakkas kahju, et teda lõin, sest pühkimisest... mata imbus ikkagi ta ninast verd.

Minu hinge valdas äkitselt minule enamalt... matu ja arusaamatu hoog. Lõin käed silmade... hakkasin nutma. See tuli niisuguse jõuga, mille all... miseks olin jõuetu. Veidi aega valanud pisaraid, ... aru, et ometi ei julge keelelegi silmi vaadata. Lõin... üles ja tahtsin põgeneda sellest majast, nende muu... hulgast, kelle imestavad pilgad pistsid mind teta... okastena.

Vanaperemees võttis minust kinni ja tähendas... ometi veidi. Kõnelge melle seda, mis lugu on selle... gusega.»

See toon oli niivõrd südamlük ja sõbralik, et ei... nud panna selle vastu.

«Täna, santlist. Viidi kogu mu varandus.»

See äratas kõigis kuulajais nähtavalt kaastunnet.

Aga ega neil minu trööstimiseks midagi olnud ole... Ega mul siit ka mingit abi olnud loota. Ega me saad... mingit kõnet alustada, sest meie mõtted olid üksteisest... määratu kaugel.

Keerasin ümber ja tulin välja toast.

Koju minnes nägin siit ja sealt mu peale vahte... imelsi silmi. Võib olla valvati mind. Ma jooksin... sin koju. Lamp põles. Seisatasin. Kuulsin oma... liikumist. Vaatasin ainiti. Siin ja seal hakkasid... visatud pakid ja karbid liikuma. Kiskusin silmad... sest eemal seina ääres hüples mu kaotsiläänud... karp. Jooksin teda võtma, pörgates hoogsalt vastu...

Aga samal hetkel huppas ta keset... Kargasin ta poole, aga ta venis... vahelt ja nüüd nägin selgesti, et... oksin järele, oli kadunud. Malle lõi... ohk.

... istusin, toelades pea käe najale... Lõõn silmad ukse poole... mu rahakarp, aga tal oli nüüd otsas... Jooksin uuesti välja. Ah, ääres... ei olnudki lumi, see oli raha... kuld. Surusin käed hunnikisse, ... ta laige pimestas mu silmi. Top... se, põue, naersin valjusti, sest nüüd... kukkam kui kunagi enamalt.

... look mu mälestusest.

... mu parastine elu mu eest teadma-

... teade läbi kogu ümbruse, et kaupmees... meelseks. Sellal leidis ometigi inimene, ... appi ja kes võttis valve alla mu maja ja... oli Ranna mölder. Vanamees põetas mind... ma noole ja armastusega, tasus mu eest Tar... enepakulud ja tema suurimaks rõõmuks para... kiresli. Moodunud oli paar aastat, kui tema... dusin. Ta võttis mind vastu suure rõõmuga, ... lus ja hoolitsus olid andnud häid tagajärgi. ... mu rahakarbi, mille olin pannud riia... kile taha. Olin seega endiselt jõukas mees, ... n võinud jätkata oma endist tegevust.

... oma jõu nõrkust, ei tahtnud ma enam... võtta. Ma olin sisemiselt muutunud, sest... mut see himu raha järele, mis mind enamalt... ei jätke. Olin nagu segane sügisene ilm, ... valum ega päikesepaistet. Mis ma tahan, mida... ei osanud ega teadnud enesele ütelda.

... peale minult vastu võtma,» kõneles vana... «Ega tal minu käes ole kindel koht, sest... maks mind. Pärast oleks teil eak tülikas teda

... ometi minu hoolitsemise ja ravitsemise... »

«Midagi ei ole mul võtta, sest kõik väljaandnud
legin teie omadest summadest.»

«Aga ma ei tahagi raha.»

«Sa oled imelik inimene. Raha on vajaline elu
pidamiseks. Ilma rahata ei saa sa ometi midagi
võtta.»

Kuludes mu terveksaamisest, kutsus mõisnik mu
enese juurde ja pakkus poodi uuesti mu kätte. Ta
das, et olevat minust ennemalt kui korralikust inimesest
pidanud lugu, ja arvavat nüüdki, et ma suudan au
õiglaselt kauplust enese käes pidada.

Ilma et oleksin enesele nõudnud järelmõtteid
aega, ütlesin sealsamas, et ma ei taha poodi enda

Kuidas edaspidiseks oma elu rajada, seda ei
ma kavatseda. Kuigi tahtsin midagi selletaolist meelde
tundsin kohe, kuidas kõik mu meelest haihtus, mu me
ted läksid laiali kerge suitsuna, midagi ei jäänud mul
kätte, millest oleksin saanud võtta kinni. Mu hing, see
mõte näis mulle enesele võõrana, või õigem, see end
mina, kes oli mulle nüüd üsna tundmata. Kui ma end
tel aastatel kogu oma hingega rippusin raha küljes, on
nüüd seisukord hoopis teine mulle ei tulnud raha
meeldegi, ta helk oli mu silmis tuhm, ta heli ei
nud tungida mu kõrvu.

Aeg-ajalt muutus mu varandas mulle vastikuks
ja kuld olid mulle surnud, nad ei suutnud äratada mu
vähematki meeleliigutust. Kandsin raha enesega ka
kui koormat, mille üle mu vististi oleks olnud
kui keegi mind oleks sellest vabastanud.

Elasin õieti ilma tegevuseta. Olgagi et võisin
ja vahtida tundide kaupa teatud kohta, kuid ometi
suutnud ma midagi mõelda, mille üle mul enesel o
olnud selgus. Ma nägin teiste inimeste rõõmu, kuid
rõkkavat naeru, noorte kilkamist, hõiskeid õhtuti
ja saludes, kuid kõik see ei äratanud mu tähelepanu
suutnud mind välja kiskuda mu vaikusest. Mu
ise-ilm, mida ma küll ei mõistnud, neil teistel o
oma ilm, ja nende kahe ilma vahel oli müür, millest
ei ulatunud üle vaatama.

Esmalt paistis mu olek ümbrusele võõras; oli
kes tulid mu juurde, püüdsid mind äratada, virgutada

oma lapsele tagajärjetust, loobusid neist

Võeti saadi minuga juba harjuma ja
tehti midagi iseäralist. Võib olla, et nende
hüüd ma olema just niisugune.

Ma hakkas minus võtma maad üks iseära-
ne tunne.

Ma hül magusasti lõhnalt õilmises ja
ma meelane ja imes enese täis õiekannudest.
Ma hül tühjend mesilased läbi päeva õiet

Ma hül mett. Nad töötasid. Nende elul oli ees-

Ma hül mu ees kargas linnukene siristades

Ma hül kallap ta otsis midagi enesele pesa en-

Ma hül ta toitu haudujale emalinnule. Neil

Ma hül teo, neil mõlemail oli elamiseks eesmärk,

Ma hül oli vaja elada.

Ma hül mind ilal vaatasin, igal pool nägin lii-

Ma hül igalt poolt kuulsin: meil on vaja elada,

Ma hül eesmärk.

Ma hül vaatasin nüüd ennast. Minu elul ei ole

Ma hül miski ei tingi seda, et ma peaksin

Ma hül vaja oleks elada. Mina hingan läitsa

Ma hül kulutan päikese soojust. Millegipoolst

Ma hül umbruskond, kui mind ei oleks. Kuigi ma

Ma hül ette võtaksin, aga kellel oleks minu tööst

Ma hül korjaksin hulga raha ja hoiaksin seda enese

Ma hül suurema hoolega, mis oleks sellest kasu.

Ma hül kasu kogu mu endine elu?

Ma hül teid enesega ühes suruva ahastuse, nii

Ma hül aastatepikkusteks ja ööd otse otsasaa-

Ma hül Nägin, et inimesed mind vaatasid imestades,

Ma hül nende pilkudest, et nad mind põlgavad.

Ma hül polgasin neid ja minu ja inimeste vahel püsis

Ma hül Malle tuli meelde: oleksin ma vana,

Ma hül päeva taoline, kus hakkab juba võimust

Ma hül Aga ma polnud vana, isegi kosusin ja

Ma hül joutunne tõi mulle ahastust, sest ma ei

Ma hül midagi ette võtta ja sellepärast polnud

Ma hül joutu vaja. Ainult tundsin, et tema tulekuga

Ma hül rahutus.

Ma hül hoopis pikkamisi tuli mul mõte: mis oleks,

Ma hül kaoksid? Sinust pole kasu ei kellelgi tei-

sel, enesele oled ainult vaevaks. Siis saaksid hoopis vabaks. See mõte ei tulnud kaugeltki mitte täie seltsuga, vaid tükeldatuna, üks lüli liitus teisele. Aga ta kas minuga kaasas, sosistas mulle alaliselt. Kui ta kuhugi ei suutnud ta eest minna. Kui ta algul keegi olnud mu meele järele, selle eest nagu hirmugi ta siis pikkanusi muutus ta rohkem ja rohkem. Ma hakkasin leidma õigeid ja mulle kasulikke peadusi. Sugugi ei tõstnud need mõtted mu hingest, vaid nad tulid vaikse tasase tuulena. Varstigi olin maal, et enese hukkamise mõte oli mulle omanud. Ma ei sin teda meeleldi enesega ühes, leides, et see oleks õigem talitada nii.

Ühel päeval tuleb minu juurde keegi naine ja palub nuttes, kas ma ei saaks teda natuke raha poolest aidata. Tema mees olevat surnud ja nüüd jäänud ta laenu kõige suuremasse puudusesse.

Ilma et oleksin temaga teinud pikemalt juttu, ilma et oleksin isegi midagi mõelnud, võtsin raske rahakoti andsin talle.

«Mine ja kasvata oma lapsi.»

Ta tänas mind ja läks.

Kuid pea tuli ta tagasi.

«Teie olete vist eksinud,» kõneles ta. «Olete andnud mulle nii suure summa, mida ma ei või vastu võtta.»

Ta pakkus mulle raha tagasi.

«Pea see omal,» vastasin õige kannatamatult. «Ma ei ole seda tarvis.»

Mul oli isegi hea meel, võib-olla naeratasingi. Ma tegin ometi inimesele head. Ega ma ei läinud selle pärima, kas tal oli tööpoolest puudus. Aga las elab ja jõukalt, las söövad need nälginud lapsed endid tänuks, nad ajavad nüüd riided ülle, nii et nad ei tarvitse tal meeldida. Las teevad seda kõike minu rahaga. Võib-olla et oleksin oma raha juba ennemalt ära andnud, seda ei tulnud minult keegi nõudma. Küllap see naine nüüd kõneleb seda nii mitmelegi ja nimetab seda nõiadrameelseks.

Las teised tunnevad ta õnne üle kadedustki.

Mõistagi, et see õnnelik naine seda ei suutnud peita saladuses. Nüüd vaadati minu, kui täieliku nõiadrame

... kes on seda ennemalt kuulnud, et inimene annab oma varanduse võhivõõrale inimesele.

... kullat korteris küla sepa juures. Ma ei võinud sellest hoida siamaale halvasti. Hoopis sellest ei olnud. Oli! mu vastu haruldast head ja ... muutus seisukord. Nad läksid ... mulle andes mõista, et minu ... neile tülis ja koormav. Mingu mina ... kalle kätte andsin kergehäälselt ...

... olek sünnitas mulle nalja. Küllap nad ... langeb nende rüppe korralik summa. ... teinud mulle tulevik, sest olin juba ... et mul teda ei ole.

... selleks ainult parajat ja sündsast silma-

... mulle otskohe teada, ma otsigu endale ... sest ruum jääb neile kitsaks. Pole viga, ... kullap minust juba õige pea vabanete. ... see näis mulle nüüd kõige mõistlikum ja ... kuidas võttis see ennemalt nii kaua ... kui mõte sai täiesti omaks.

... päeval olid minu pererahval külalised, mingi- ... sugulased. Nad pistsid pead kokku ja ... ja kui ma neist mööda läksin, siis vedasin ... nende pilke. Neil oli põhjust vaadata seda ... kes annab ära oma varanduse ja nüüd ise ...

... on paras aeg,» laususin enesele. «Täna ei pane ... keegi tähele, täna on nad elavas jutus, nii et sina ... meelde.»

... tasku juba ennemalt selleks muretsenud uue ... Läksin toast välja argelt ja ettevaatlikult. Oli ... tunne, võiksin seda ehk võrrelda poisikese omaga, ... pahanduse peale, varastama midagi head. ... hoonete juurde, kus aiti ja laut otsastikku ja ... vahelik. Püüdsin anda endale noo- ... nagu, nagu oleksin ilusal ohtul hulkumas ... eesmärgita. Lõpuks läksin vaheliku ... ruttu redelit mööda laudapealsele. Nüüd ... veidi aega otse hinge kinni pidades. Võib

olla, et niasama kuulab ka varas peale sisseminu. Ta kuulab sellejuures isegi oma sudame peksu.

Umbrases jäi vaikseks. Mu kätte kuuldus ainult lehma ajutine raske ohkamine.

Nüüd talitasin ruttu. Viskasin nõõri üle peenu, talle ruttu jooksusõlme, pistsin sellest läbi pea ja lükkasin kogu keha raskusega alla.

Mul oli tundmine, nagu oleks keegi mulle paha teinud raske hoobi ja — rohkem ma midagi enam ei mõelnud.

Aga ega nad lasknud mul surra. Just minu näilik rahulik olek oli äratanud nende tähelepanu. Kuid sepa väike poeg veel oli näinud mind tasku pistvat ja kui ta sellest vanemaile oli kõnelnud, siis keegi mõistus neile, mis plaaniga ma läksin välja. Nemad hakkasid mind otsima, lõikasid katki nõõri ja päästsid mind elu.

Minu enesetapmiskatses läks teade laiali ja muu elu guse ajal ei tõstnud keegi jalga üle läve minu juurde. Ainult sepa vana hallijuukseline ema oli see, kes mu eest hoolitses, mind toites ja põetades.

Paranesin õige pea.

Ühel heal päeval kutsuti mind mõisa. Sinna jõud pani kohalik härra, kes pidas sillakohtuhärra ametit, enese ette seisma, noomis mind valjusti ja mõistis koerateo eest mulle 30 kepihoopi. Sain hoobid tal ilma et sellejaures oleksin teinud vähemalki häda, lasknud silmist ühtegi pisarat.

«Seda peksta nagu jahukotti,» tähendas lapimees. «Ta tunne, sest kurat võtab temalt ära vitsavalu.»

Nüüd visati mind hulkuma ja põgenema mööda maast, sest keegi ei tahtnud anda mulle tööd, enam siis veel maja. Omast käest ei olnud mul enam midagi hingetõsta. See talv, mis mul nüüd tuli üle elada, oli raske minu elus. Minu tahe oli nõrgenenud, minu jõud otsas ja pooleski ei suutnud ma ka kätt panna ühe külge. Võib olla, et oleks ka leidunud neid, kes oleksid mulle andnud süüa ja peavarju, aga ma ei läinud kellegi paluma. Minu ja nende teiste vahel ei olnud enam mingit ühendust.

Pika talve vältel jäin lahjaks, rammetuks ja muu järele muutusid hõredaks ja halliks, olgugi et mu elu selleks põhjust ei andnud. Tundes oma jõu vähene-

hendamist ka mu lõpu lähenemist. Aga ma ei loobunud ikkagi terveks ja velasin järele päevade elu raskete ja rõhuva koormana. Olin jõudnud sinna, kus mind peeti hulguseks, kuid siin olid hõlmed jooksid laiali, nagu üleshirmunud linnud kahl.

Ma ei teadnud, kui selle peale mõtlesin, et mul ei ole enam kanda misugust elu. Aga emeti polnud mul ta eest kuhugi pääsu.

Talv möödus

Ma ei teadnud, kui mu hingesse ei toonud kuigi palju rõõmu, et kevadine elu ja ärkamine ei suutnud minna, kuid mul oli elu siiski kergem. Ma ei teadnud, kuidas kanda raskeid riideid ja kannata külma.

Ma ei teadnud, kuidas jooksul olin muutunud, ilma et seda isegi keegi ei märkanud, täielikuks rändajaks kerjuseks. Ma ei teadnud, kuidas juba möödunud aastakümneid, kui ühel ööl tuln siia külla. Olin väsinud ja roidunud, ma ei suutnud tõsta jalga jala ette. Ega mul ei olnud kuhugi minemiseks. Päike oli veel kõrval, ma ei suutnud kuhugi peresse minna, teades, et ei ole enam kuhugi minema. Kui juba oli käes hiline õhtu, ma ei teadnud mulle kaenlatait sasi ööseks külje alla. Ma ei teadnud, kuidas ja jain ootama õhtut.

Õhtu jõudis

Ma ei teadnud, kuidas miski mu tähelepanu, mu kõrvad läksid kuulma korda aastate järel mängite helide kuuldes. Need olid kariloomade kellade hääled, kes tulid minu poole. Seal nad hakkasid paistma põõsades, kus olid täis söönud kõhud, mänglesid, nad olid loomad veel hoolega pealetuleva öö jaoks. Nüüd kuuldusid ka karjapoiste hõisked, nad olid juba järele jäänud.

Ma ei teadnud, kuidas pausikiire taolist tungis mu hämarasse hinge. Ma ei teadnud, kuidas heledaid jooni. Need olid nagu pimedasse valgustatud pilu langevad pauseseikiirte peened kuld- ja hõbedad. Plakkamisi tõusid põhjatust sügavusest mu silme ette. Ma vaatlesin neid isukalt. Need olid kujud, mis polvest, kus ma metsas karja järele uitsin, tulid ja tanned, linnud ja tuul olid ma seltsilised

ja mulle jutustasid lugusid. Oli küllalt ka kariloomi hulgas neid, kes vaatasid mulle sellal silma sõbralikult, kui tulid mu juurde ja tundsid minus olevat sõbrat. Ja nüüd sain äkitselt aru, et olin selle järgul õnnelikum kui pärastiste rohkeste aastate kunagi. Tuli mulle meelde, et sellal isegi hõlpsasti naersin ja mu kõrvad nagu oleksid kuulnud seda naeru, minu ammunahtunud häält. Nüüd tuli mulle seegi meelde, et isa taskast võetud raha kiskis käest mu elu, mida nüüd hindasin õnnelikuks. Tundsin, et võtsin sel päeval selle raha.

Ma mõtlesin, mõtlesin, nagu ma seda hulga ei olnud teinud. Mu mõttekäik oli selge ja kindel. Kordselt pikema aja vältel küsisin ka täna eneselt: kas peaksin teha ja peale hakata?

Minust läks kari kellade kõlistades mööda. Küla kuuldusid karja vastuvõtjate hääled. Mind aga püüdis üksindus, vaikus.

Nägin sedagi, kuidas karja järel läks külakarj.

Mõtted tulevad järsku ja ootamata. Mine ka, äratas ühe või teise mõnele ettevõttele. Nii ka minuga. Äkitselt oli minule selge, mis edaspidi võtan. Ma hakkan külakarjaseks. See nõu oli kindel, nii kindel, et muutusin kärsituks, et ma juba ei jouda selle üle kindlale otsusele. Minul oli kahju, olin ära eksinud õigelt teelt, hulga aastaid ringi minud nagu pime, kes otsib käsikaudu õiget aset. See pikk rändamisette tuli mulle ette kauavältava unenäona. Kohutavaid jarke leidsin selles unenäost, kus tahtsin teha enesele otsa. Nüüd on selle olevat suure süü, raske kuritöö, ja see teinud muutus rõhuvaks koormaks, mida mul oli lõpmata kanda. Ma ei saanud rahu. Tõusin üles, läksin kogu sammul noore metsa alla, kus kuused kasvasid tihedalt nagu kanepid. Ilma et oleksin olnud enam enesest võimul, enese käskija või keelaja, langesin äkitselt vili ja tegin seda, mida ma polnud teinud kogu elu. Ma palusin, palusin kaua, tungivalt, valjusti, vedades isegi pisaraid. Ega ma mõistnud ütelda sõnu, piglastades ristis käed vastu rindu ja palusin. Kui kaua — ma ei tea seda, aga ma ei suutnud lõpetada. Mul oli tunne

soolase mahuks kuskilt väga kosutavat, magusat, et hingata nii väga hea. Olin selle üle täielikult rahul. Ma ei olnud ma maitsenud sellist vilti vältel. Langesin kummuli, andes kogu oma ei näinud, aga kelle ligiolekut ei saanud, suud. Ja mu hingel tundus kord- kord, monusam.

Kui ma nii seal tihnikus viibisin. Aga kui juba käes hommik, kui sealt ära tuln. Ma olin uus inimene. Väikeselt võetud, võiks öelda suure pesemisega, sest mul oli nii palju muutunud uueks. Taeva poole vaadates, kandas säravad tähed kõrgel taevavalguses ja ma ei ootunud hõljuvat magusat lõhna, mis ei olnud, kuulsin tumeda metsa kohinat, mis ei olnud, nagu arusaadav kõne. Kõik oli mu elus uus ja ennenägematu.

Ma olin läbi tule, mis mu ümber ära sõi igas suunas ja saasta.

Ma olin uus päev, kui läksin julge ja rõõmsa elama enesele ametit. Mu soovidel oli taga- taga järele oli vana ja hädine ja loomade järele oli kaus talle üle jõu. Mind võeti heameelega

Ma olin rohkem kui kümmed aastad pidanud karjase ja olen siin ka täielikult selle leidnud, mis pal- lida jaoksul mu eest põgenes: see on õnnelik olen teise eale elanud oma paremate sõprade ja nad tunnevad mind häälest, nad kuulevad, kui ilmepidil hüüan, ja ma usun — nad armastavad rohkem, kui ükski inimene mind kunagi on armas- tud.

Ma olen siin hea ja loodan, et armas jumal on mu hülj võrd armuline, et lubab mind siia jääda mu elu.

Ma jutustuse lõpetanud, tõusis ta üles, võttis vihad ja lausus: «On juba õhtu käes. Taevaisa annab mulle päeva, eks see too siis meile ka uusi mure- d ja rõõmusid».

Ma oma karja järel astus ta kindlalt ja rõõmsalt sam- met

KUI VALGUS TULI

Peerutuli oli talutoas üles kasvatatud terved pol-
Neile oli see suitsev valgus armas, nad olid talu-
rahul ja isegi õnnelikud tema lähedal. Kavalalt
peeruvalgus osanud leida teed nende südamesse ja
sele rinda pista luulelikkuse õiedki. Peeruniistest
seda, missugaseid ilmu on oodata, vihane ja naa-
terav susisev tuleleek teadis ette kuulutada õnnetu-
rist söe otsas isegi surma. See oli peremehe lubide
silmapaistvamatest tunnismärkidest, kui tal oli ni-
heade peerupuude tagavara, ja iga korralik sulane
seda enesole suuremaks auks, kui ta oskas luua pe-
hala küljest puhtaid, valgeid ja paberõhukesi peeru-

Kinnitatakse, et meie vanad olid luule poolest ri-
Aga vististi on ka see tõsi, et see rohke kodukar-
luule on suuremalt osalt labaselt kare ja ebarekla-
hirmuäratav. See ongi arusaadav. Peeruvalgus val-
need kodukäijate, pisuhändade ja tontide lood. Pe-
taimed ei saanud idanema pääseda nõekorraga k-
hinges, ja kui meie luules on palju niisugust v-
nagu pimedas keldris kasvanud pikk, kahvatu kartul-
siis on see muidugi peeruvalguse vili. Peeruvalgus
tis tuba hämarusega, ja et uinuvat hinge veidi v-
tada, siis pidi räägitav lugu hoolimata raudse l-
kinni võtma ara hinge ja kurjategijana otsekohes-
dama ta elu. Peenendatud tundmuste ärevus ei ulat-
nende hingedesse, kes istusid peeruvalgus.

Aastakümneid oli peerg ainue peremees talutoo-
ta ei sallinud ühtegi teist valgust enese kõrval

Ja kui siis uus valgus tuli, kiskus see need inimesed

u- peeg nende hinged lainetama, sünnitas
uue valgus võitis.

...adidat enne jõulu.
...poles peerg tulehargis, viskas vahete-
...valja naaskelteravaid tulekeeli, pöö-
...nõuga, lootas laiali halle suitsupilvi, mis
...hüüdi kui ka hinged paksu nõekorraga.
...oli pere koos. Masinlikult liikusid sulase
...maajakasest püssilae kallal, tüdrukud sõtku-
...põlvilt vokka, kuna isa selili voodis lamas,
...avasse lakke.

...need pikad, pimedad talveõhtud nagu
...maod üksteise järele, täpipealt ühe-

...akitselt õuest hobuse hirnatus.
...lumast kodus,» ütles isa. «Mart, mine võta
...ara!»

...pani sulane oma maarjakasest püssi-
...astus raskel sammul õue.

...tappa astus, tõi ta enesega hulga värsket,
...uhes. Lapsed läksid talle rõõmustades
...tappama ta lumiste riiete külge ja ta kanged
...hugutused ajasid naerma.

...hoidis ema süles. See oli hoolega kinni-
...ke ja suure ettevaatusega pani ta selle

...uudishimu ei näinud täna sugugi talu-
...tutivat. Nad jooksid kompsu juurde, tõstsid
...hikult, ja kui ema neid kavalal naeratusel
...mendas see muidugi uudishimu. Vanad
...orvale, ei rutanudki järele pärima, sest ini-
...lung nõekorra all, on ka vallatu uudis-

...mille peeruga tuld!» ütles ema tüdrukule ja
...paasoma oma kompsu

...hüüdis väike poiss kõveraid traate
...oli tal igatahes põhjust, sest hiljuti oli
...kulasse tööpoolest traatidest punutud

...muid isa enam rahulduda

Isa süütas pilpaga tahi põlema.

Pikk kollane leek tõusis üles. Aga valgern see tun-
olnudki kui peerutuli, ilusam ka mitte. Ta viskas en-
hulgani paksu musta suitsu lae alla.

«Ennäe nende tuld,» irvitas Mart vihaselt. «Võ-
korda viletsam kui peerg. Ja niisuguse asja eest annab
kaks rubla.»

Ta ei ütelnud küll enam midagi, aga oma hinge
kas ta:

«Lastakse teda (ema) teha, mis tahab. Mis ta
viga tantsida, kui mees talle sõnagi ei lausu.»

«Oota ikka, Mart, oota,» ütles ema. «Ei ole ju
klaas peal.»

«See teda nüüd paremaks teeb!»

Isa hakkas klaasi peale panema.

«Oota!» tähendas ema ja ruttas juurde. «Kaua
käskis tule pisikeseks keerata. Alles siis võib
teha, kui klaas soojaks läheb.»

Ja ema keeras tahi hoopis alla, nii et tuld va-
võis silmata.

Eemalt kuuldus õudne, vihane kahjurõõmu av-
naer. «Nüüd on siis klaas peal!»

See oli sulane.

Ta võttis ruttu uue, kõige laiema ja õhema peetu
süütas põlema. Tuli haaras isukalt kuivast, veldi
vasest puust kinni. Peerutuli loitis kõrgele.

Tuba oli haruldaset valge ja Mardi hinge
magus võidurõõm.

«Nüüd on ehk soe küll,» tähendas ema ja hakkas
natukehaaval suuremaks keerama.

Ja toas sündis valguse ja pimeduse võitlus. Ikka he-
ledamaks ja heledamaks läks lambi tuli, ja pimedus
aastakümneid pikkadel talveõhtudel oli talutoas valitse-
nud, põgenes uue valguse eest kõrvale. Esmalt kühkles
ta korraks laua alla, voodi varjule, aga varsti sündis
uue valguse kiired tema taganema ka ta viimsest p-
kohast.

«Noh, nii on hea küll,» ütles ema ja jäi uhke
võidurõõmsal pilgul heledasti valgustatud talutuba va-
tama.

Tõhtust peale jäigi lamp talutoas ainsaks valguse-
l. Tuli kahvatas ta kõrval hoopis, ja mis
ed, ta hävitas suitseva peeru luulelikkuse ja sõbra-
õhukorraga.

Edaspidi peres ruttu uue valgusega, kogusid õh-
uumber kokku ja talvine õhtu ei olnud enam kohu-
e. Ainult Mart oli uue valguse vastu

tahtis teda päeval avalikult, püüdis noor-
tule vastu kihvtiste sõnadega äratada
ettepanes asus ta videviku tulekul harjunud

tahtnud, lõi nende küljest peerge ja lõhes-
õhukeseks.

Edaspidi ütles, et peergu enam tarvis ei lähe,
tahtis ta esialgu vihaselt ja ütles, et enne ei maksa
kõnele tulla ajada, kui uut juba tuntakse. Kui ta

tahtis ta peerge enam ei tarvitata, siis heitis ta
dull magama ja nägi und peeruvalgusest,
tahtis ta ei suutnud lahkuda.

Edaspidi hakkas uus valgus suurest talutoast lagunema
millel taluti mööda küla. Esmalt tuli külast noorsugu
aastakümneid pikkadel talveõhtudel oli talutoas valitse-

õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-
õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-

õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-
õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-

õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-
õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-

õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-
õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-

õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-

õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-
õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-

õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-
õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-

õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-
õhukorraga. Esmalt hakkasid nad uue valgusega naerma, nagu vangid, kui need esi-

kibedat viha. Nende vihailmutused ei suutnud aga lampide helki tumestada ja nad pididki viimaks ka pugema haigete südametega.

Kui valgus tuli — sellest on möödunud hulk aega. Veel tehakse mõnikord unustusevalda vajunud pooledest juttu, aga sellejuures ei suudeta ikkagi aru saada, kuidas inimesed sel ajal suutsid selle suitseva valgusega läbi saada ja sellest pidada veel lugugi. Nüüd oleks niisugune valgus mõeldavgi.

Aga siiski, veel ei ole sellest kaugeltki küll. Ikkagi oodatakse uut valgust, mille leek suurem oleks, mis valgus heledam, sest ka praegustel lampidel on kaalaltki nõge.

TONI

I

toni oli pikk tee vallamajani ära tüüdanud Kaun-
tõhendamata valla lääneservas elavad vallamehed.
Nüüd vallamajast mööda minnes tuli neile alati
tule, et see oleks ometi küllalt veel kõlvanud, kisti
maha päris ilmaaegu, pealegi olid ju maksud endi-
l ajal hoopis väikesed. Oleks see uus hoone nüüd
andnud midagi paremat. Ta ei olnud seda. Pealegi viis
lääneservast tema juurde läbi rabade. Kevadel ja
talvel oli igal pool lahvevesi ja ega vihmasel suvelgi
ei olnud mingit õiget teed. Siin ja seal olid küll pandud üle-
võttele kraavide ümmargused puud, aga vahel
need mädanenud, ja kui kergesti ei libise jalgi
nõrgelt puult. Ja kuula siis veel pealt, kui idaserva pere-
te karjapoisidki pilgates hüüavad: «Näe, tulevad
al korjused, kellel pole omal kohta-paika, kus võik-
sime endada oma asju.»

See oli tehtud nii mitugi korda juttu valla pooleks-
amusest, aga see oli ikkagi jäänud ainult jutuks. Mis
sellest oleks, kui saaks asju õiendada kodu ligidal ega
ka vaja lampida mudast teed.

Tõnu oli volikogu koosolek ja teadupärast pidi tulema
tõnuvõtte ette ka valla pooleksjagamise küsimus.
Nüüd kahju oli sellest, et hiljutistel valimistel lääne-
poolt ametisse valiti Piisa Hendrik. Oleks ometi mõni
teine Hendrik on Nõmmiku Peeduga tingimata ühe
Hendriks, sest nad on ju eluaegsed naabrid. Pole ka
tõnu kuulnud, et neil meestel oleks kunagi olnud tüli
või sõnavahetust. Ja Peet on ometi alati valla jagamise

vastu. Seal istub ta sugulane kirjutajaks kantselet ja palga otsas ja Peet oskab selle mehe kasusid kahtelda.

Küllap see Hendrik laulab nüüd sedasama laulu, mis Peet ees.

Vaevalt, et seegi kord valla pooleksjagamisest midagi võiks tulla.

Hendrik ja Peet läksid ühes. Peet kõneles naabrile küll nii mitmestki asjast, aga valla pooleksjagamist ei tihanud ta teha sõnu. Kuidas võib siis temagi naha t mehe südamesse ja ta mõtteid mõista. Aga seal valla majas vaevalt hakkab ta kõnelema.

Vallamaja juurde jõudes koputasid mehed jalad vastu puutreppi lumest puhtaks.

«Eks lähme korra ka sissepoole,» tähendas Peet naabrile. «Vaata, mis kirjutajaisand ka teeb. Ah, äh, äh, ehk otsib meile vanainimestele ka veidi külma raha.»

Kirjutaja, noor valge peaga, lahja terava näo mees, võttis sugulase Peedu lahkesti vastu. Peet ei raskesti kõva põhjaga nagisevale toolile.

Hendrik jäi ukse kõrvale püsti.

«Noh, mis sina, tahad veel kasvada,» naljatas Peet naabrile. «Küllap aitab sestki. Eks toeta ka siia pipra. Näete,» tähendas ta kirjutajale, «see on ju meie uus volinik Piisa Hendrik.»

Kirjutaja andis Hendrikule kätt.

«Noh, mis siis täna tuleb?» küsis Peet.

«Kuidas mina tean,» vastas kirjutaja, ise selle juurde paberite kallal lehitsedes. «Eks ta lähe nii, kuidas valla isad soovivad.»

«Ja see oleks sinule siis üsna ükskõik?»

«Noh, seda ta nüüd küll ei oleks...»

«Muidugi ei oleks,» napsas Peet. «Vaid pooleks, muidugi ka palk pooleks. Aga eks midagi pea tegema, me muidu pika maa tagant siia tulnud. Praegu ei ole veel keha võbisema.»

Kirjutaja tõusis üles ja kadus teise tuppa.

«Ma arvan, ta märkas,» tähendas Peet. «Ega ta poisil viga ole. Mis tal siin hädagi elada, pea on lehmamullikas ja eks tule ka ilus kopikas tasku.»

Kirjutaja tuli pudeliga, valas klaasi tait ja ütles Peedule.

«Eks ole,» tähendas Peet klaasi tagasi andes.

Peet tõusis üles ja läks südame alla. Noh — hoopis teine asi.

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

«Näe,» ütles Peet. «Viska ära, tunned sa seda?»

meele järele. See on kindel, et seda ei lubata, seda ei
nud komissar talitajale selge sõnaga.

Talitaja oli idaservast ja idaserva mehed olid
poolitamise vastu.

«Mis selle tühja asja pärast maksab sõnu kulutada
täheudas talitaja kõne lõppedes Nõmmiku Peet. «Ma
olen ometi lääneservast ja ma olen täiesti poolitamise
vastu. See on kindel, vald jääb ühte, sedasama ka
küll ka minu naaber Piisa Hendrik.»

«Kes sulle seda ütles, et mina misama arvan,» küsis
paremalt poolt volinikkude ridadest.

Need olid Hendriku sõnad. Selle juures ei tõstnud
üles oma peadki, vaatas ainiti enese ette põrandale.

«Ega seda nüüd keegi küll ütelnud,» tähendas
naeratades, «aga eks nii mõtle ometi iga mõistlik na-

Ometi tundis Peet selle juures kerget rahutust ja
ei saanud oma häälest ccmaldada märgatavat ärevust.

«Mis minu arvamine õieti on, kas see pole siin
kõrvaline asi,» kõneles Hendrik. «Aga asjalugu on
küll nõnda, et meie pool vist kõik soovivad valla pool-
tamist. Eks siin on ju ka teisi mehi lääneservast. Ometi
nad, kuidas on siis nende arvamine. Oli ju meil seal
enne omaette vald.»

«Muidugi tahame kõik, et vald poolitataks,» tähendas
otse ühest suust paar-kolm volimeest.

«Noh, kui see nii rahva tahtmine on,» kõneles Hen-
rik, «siis ei või ometi keegi seda alla suruda.»

Need Hendriku sõnad äratasid lääneserva meeste
gust.

«See on päris õige,» kiideti Hendrikule järele
muidugi või. Ega meie või nii lasta. Vald tuleb ikka
litada.»

Peedu hingel lõi keema. Tema oli volikogus juba
aega ja alati oli ta seisnud esimesel kohal. Oli
kes teda kirusid selja taga, aga ees tehti alati mah-
näga. Mis sa siis selle mehe vastu lähedki vaad-
Tema ju alati suus liisugused sõnad, mille peale
ei oska kosta ii-d ega aa-d. Ja mine tea, kus sul
tarvis tema abi, sest ons tal puudu viljast salve-
heinasuletäiest kevadel küünis. Ja käib selle te-
see ja teine, mis pagan siis minulgi on, et mina

Ja mi ei tulnud ilmaski ennemalt koosole-
leedule vastukõnelejat.

Peet hoiduda lagasi. Oi, kui hea mee-
lele Hendrikule öelnud midagi, mis kee-

tekkis.

«Noh, oled alles uus siin,» kõneles Peet, end

te lepuga sundides õige rahulikuks. «Sa tead,

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Sa tead, oleks poolitamise vastu, aga see looks meile

«Eks see uue maja platsiga ole lugu küll hull,»
vas Mäepere Rein. «Ega ole seda õiget kohta no-
ühti. Kus seda platsi muidu saad, kui pead jälle o-
Ja küllap siis juba osatakse hinda soolata.»

«Noh, hea küll,» tähendas Hendrik pead tõstes. «Ma
asi nii on, mida pagan te siis isekeskis halisete: jag
pooleks ja jagame pooleks!»

Selle peale pöördus ta Peedu poole.

«Kuule, va naaber, see kõik, mis sa neist raskust
nüüd kõneled, on muidu suukulutus. Lääneservas on
üheksakümmeend suitsu ja need ei saaks nüüd
mõnetuhandelist maja valmis. Kui tahaksime, lõikab
selle tühja õige kahekesi üles. Aga niisuguste me-
ei saa saunagi valmis.»

Hendrik tõusis püsti. Võib olla, et ei andnud ta
mine ärritus ja meelepaha rahu istumiseks.

Ka teistest lääneserva meestest käis läbi rahutu
gutus. Hendriku sõnad tundusid valusatena, kuid
meeles pidid nad andma talle õiguse. Tõepoolest
nad liiga saamatud, tõssikesed. Nad said aru: kui
poolitamine jääb niisama, siis jääbki ta jäädavalt.

Ka Peedusse oli Hendriku sõnadel suur mõju. Ne-
olid õiged, need olid mehe sõnad, ka tema ei sa-
 nende vastu.

Ka Peet tõusis püsti.

«Sa ütled, teeme. Hea küll, jõuaksimegi. Aga k-
Härra juba maad ei anna. Seda on ta ütelnud. Ta
Kassi karjamaa servast osta. Hea küll, aga ta nõuab
200 rubla tiinust. Kes tahaks seda maksta?»

«Mistarvis seda sealt osta,» vastas Hendrik, kes
sis ukse kõrval ja nüüd oli juba õige rahulik. «Ma
jumal appi, kas maa siis mujaltki nii otsas, et
seda p.... lappi. Ma usun, iga peremees leiaks oma
koha pealt niisuguse serva, mis võib ära anda, m-
poolest või alla oma hinna. Mina vähemalt annan
oma lepiku servast kaks tiinu 100 rubla eest.»

«Kas see oleks siis kesipaigas?» küsis Peet.

«Noh, kui nüüd just tollidega mõõtes hakata o-
keskkohta, ega minagi tea seda, kelle piiri sisse see
leks.»

Lääneserva mehed löid naerma.

«Noh, ega see paar sammu nüüd tähendab, ons ta
ei tupa. Aga eks oleks maja ikka oma küla sees.
«Ma ole vana soobata läbi raba. Lapski jookseks
tal vallamajja, on ju teine käsi-jalu juures. Ei, tõsi
nüüd küll on, kui sa, Hendrik, paar tiinu saja rubla
lõikad, ega paremat kaupa ole kusagilt leida.»

«Ma kuulis neld ütlist ja sai selle juures ka aru, kui-
«Ma saan,» võis Hendriku kõrval korraga hääbub.

«Ma, et ta kõne ja vastuseismine siin enam midagi
«Ma jumal teabki, mis sõnad see mees nüüd jälle
«Ma, et ta hing lõi isegi niivõrd ärevaks, et ta
«Ma, et midagi niisugust ütelda, millel oleks
«Ma, et Viha kargas tal naabri peale põlema ja
«Ma, et see naaber, kellega ta oli ühes el-
«Ma, et alati on tema vastu olnud vaenulik, sala-
«Ma, et ta seda enamalt polnud märganud? Kül-
«Ma, et ammugi olinud parajat silmapilku, kus ta
«Ma, et ta temast tõusta üle. Ah, nüüd siis tabas
«Ma, et Viha täitis ta südant, maha oleks lõõnud
«Ma, et Kui põrgusalalik, näe — hommikul ei
«Ma, et tema kavalsustest sõnagi.

«Ma, et otsestatigi: vald tuleb jagada pooleks.

«Ma, et lõppedes kogunesid lääneserva mehed
«Ma, et vallamaja ukse ette. Inimesed tundsid, et nad olid täide
«Ma, et ta ande, mis väga vajalik, mida nad ammugi
«Ma, et ta enud, mis aga alati käest libises. Ega saa-
«Ma, et ta hoida oma tundeid ainult enese teada.

«Ma, et poleks mitte sind olnud,» tähendati Hendrikule,
«Ma, et ta valla poolitamisest ka täna oleks saanud
«Ma, et ta oskasid panna vana Peedu suu nii lukku,
«Ma, et ta osanud mitte maigutada. Mis seal siis on,
«Ma, et ta oma kodus asju ajame, hoopis teine tubakas
«Ma, et ta koke.»

«Ma, et ta vastanud midagi, eraldus nagu kannata-
«Ma, et ta meeste hulgast, — päästis looma lahti lasipuu
«Ma, et ta loor pitsavarrega lume vaibalt, istus kreslale ja

«Ma, et ta
«Ma, et ta kantseleis istus Peet, trummeldas sõrme-
«Ma, et ta lauda, aga nad ei kõnelnud kirjutajaga
«Ma, et ta sõna.

Nõmmiku peremehe Peedu koju jõudes kandus tema ühes nähtavat meelepaha ja tusast olekut. Väikese keda ta harilikult hellalt armastas ja kes isa oodates sellele alati lahtikäsi vastu jooksis, lükkas ta kätt eemale. Iseeneses olles, nagu pilvis, sõi ta õhtust.

«Mis seal vallamajas siis täna ka uudist on?» küsis perenaine, kes küllalt märkas peremehe surutud ja tõeses olekut. Otsis temagi teed, kuidas sellele kinnisele meesele lähemale pääseda.

Peet ei lausunud sõnagi.

«Mis sul õieti on?» küsis perenaine uuesti. «Oli mingil halba asja?»

«Mis seal siis pidi olema.»

«Noh, sa ei kõnele ju sõnagi.»

«Sind oma pärimisega. Mis tahad, et pean siin olma trallitama ja su ees tantsima.»

Peet tõusis üles ja läks toast välja.

Mida rohkem ta mõtles, seda rohkem ka selgus, kuidas naaber teda raskesti haavanud. Seal ta nüüd oma kodu, aga küllap tunneb teine heameelt, et tema tühjamine ja sõnad peale jäid. Ega nüüd kellelgi siin nõu ole muud sulle kui Hendrik ja Hendrik. Kõik see sedagi pasundatakse laiali mööda küla, kuidas Hendrik tema suu täna vallamajas pani lukku. Ja milleks siis temalgi õieti vaja selle vallapoolitamise vabandada nii visalt? Hea küll, oleks ta ise olnud selle poolt, vald oleks siis juba mineval aastal poolitatud. Tema annab paar tiiru saja rubla eest. Ene mul ohvitseri tühine karjamaa serv! Aga nüüd kisavad nad vaadates kus heategija! Tema võiks selle maalapi anda mind ega ta selle läbi jääks põrmugi vaesemaks. Aga mis anna nüüd veel, küllap siis neil jälle suud peas: see teeb Hendriku järele.

Aga kas peab ta nüüd siis sellele mehele alla andma? Ei halgi. Tema on ometi naabrist jõukam mees, mis on Nõmmiku talu ilmiski tantsinud teiste pilli? «Ma tahan talle näidata,» hüüdis Peet ja surus kokku suu. Aga mida? mida? Ta ei nainud ometi mingeski võimalust, kuidas naabrile kätte tasuda seda labi

labi ta temaga igasuguse läbikäimise, aga mis selgus, et Hendrik seda soovibki. Ega ta muidu võinud, kui ta leidis juhuselise naabrit teha temale karriks, meheks, kelle sonal pole kuigi suurt vahtlust.

Hõmmikul läks Peet sulasega varakult koju, et olla küünlapäevaks. Harilikult jõuti juba hommikul lõpsikutäit käärima. Teise viis keegi ei teinud lautiseks. Naabriperemees andis toojale elu ja peretütar pehmed triibulised kindad või

labi valge varul pani perenaine poisikese uude riide. «Võta kätte triibulised labakindad, mis olid sulle antud punase paelaga palitu krae külge. Ühtlasi anna teenijale: «Anna, mine vii sa õllelüksik teise pere ukse ette! Ega tema seda jaksa kanda.»

Perenaine poja ja teenijaga paargu, kus õlu kääritas. Oli vaht alles hõredapoolne, jooneline üle peade, nagu pilved kevadel taevas, kui põlvu- ja meevad laud linakülvi ilmu.

«Võta teie siit tahate?» küsis Peet. Küllap temagi teadab nende tuleku eesmärk. «Tahate meskit. Siin on. Võtke. Tänavu olid head odrad.»

«Muide maitses magusat venivat marga.»

«Võta teie rohkem, et ka järele jääks. Sellega on teie leiba. Aga missugune on see lautiselüksik?»

«Lautiselüksik? Kellele seda lautist siis viia?»

«Võta teie ongi,» tähendas perenaine teenijale,

«Võta teie mehe ütlust võtnudki arvesse. «Võta kätte teie kasse ette! Sina aga,» tähendas ta pojale, «võta teie vastu ja täna siis teisepere isa. Tule aga alla ära, et sa kauaks ei jää!»

«Võta teie haaraski lüpsiku sangast.»

«Võta teie lautist te ajate,» ütles Peet. «Pole midagi tarvis. Atinge siit, olete tülikas ees.»

«Võta teie järele imestades vaatama peremehe otsa. See polgaski naise pilku ja oltis kiiresti mujalt tege-

«Võta teie see siis on? Kas ei olnud nad eluaja naabritest meelde tuletanud? Tõi üks neist rannalt teie kala, eks keenud see sel päeval ometi mõlema

pere pajas. Tõusis naabri pere poolt värske, murelik ja elva lõhn, ega siis naabergi sellest ilma jäänud. Kui juhtusid siisugused sõprusesaadetised isegi vastandlike lga kord ei saanud viija küll hõberaha ega trübutist kindaid, aga eks olnud siiski siisugusel puhul loomulik süüa teisepere laual ja pärast seal aega mängides viita.

Oli ju neil vanadelgi see küllalt selgesti meele, et nad lapsena läksid naabrile viima lautist ja erutunud jäid seisma oma kandami kõrvale. Siis tuli naabripere naine ja ütles: «Näe, mis teisepere ema meile saadab! Ja sina jaksasid selle ikka tuua. Küll oled sa tüp! Noh, mis siis isat-emat jäid koju ka tegema?»

Kui anti hõberaha, siis oli see oma ja selle võeti ära kulutada või teda alal hoida, kellelegi ei lastud nud selle üle anda aru. Isegi sellepärast ei nuheldo kui pärastpoole selgus, et antud raha eest oli ostetud külakõrtsist paberossi.

See mood oli vanem kui need inimesed talus ja vaimu, et seda keegi vääraks. Ta jääb elama põlvkond neidki.

Perenaine pidas Peedu ütlust naljaks. Eks see olnud alles üleile, kus ta ise naabripoisile andis kahekümne kopikalise hõberaha ja kiitis teda: «Küll sul on sa palju rammu. Nisugune suur lüpsikutäis, ei minge oleks jaksanud seda ära tassida.»

Perenaine võttis lüpsiku sangast kinni ja teenija poole pöörates: «Aita ka sin! Sa vii lüpsik ära, aga ära loogi minel! Tule sa kohe tagasi!»

Peet astus uuesti ette ja ütles tigevalt:

«Ma ütlesin juba, pole vaja. Kas te aru ei saa?»

«Mis sa nüüd ajad!»

Enne kui nad jõudsid paargust välja, rapsas Peet hoolimatult lüpsikust kinni, nii hoolimatult, et see poole dale kukkus ja ümber läks. Pruun, vahurikas vedel ujutas üle mudase mullase põranda.

«Mis sa teed?» hüüdis perenaine ehmatades. «Oled hulluks läinud?»

Ta suurtest silmadest paistis vaade, mis tundis hirmu.

«Ma ütlesin ju, mis te jändate. Nüüd te saite. Te et siit kaote! Pahandust teete!»

nagu oli ju teisepere jaoks. Kas siis lautist ei

«Tule laeva mingit lautist.»

«Puhus? Aga nemad tõid ju.»

«Kas kurat mina palusin! Kas käskisin neid meid laual!»

«Kas sa käkksid? Miks pidid sa käskima? Vastan ju ikka.»

«Näe, muid enam ei viida. Mina ei lase viia.»

«Mina! Pahandust teete.»

«Kas sa poja ja teenijaga paargust välja. See ei ole minu oleks laskunud raske must pilv nence hõbedale, kust läbi silm ei jaksa näha. «Mis küsis perenaine eneselt mitu korda. Lapse must, mis isal täna ometi on? ei kuulnudki ta, sest see oli lõpinata rohkesti ärevust. Nemad ei vii aut. Aga kui ta naabriga vastamisi juhtub, mis ta teeb tegema? On ju teada, et ainult need, kelle vallitseb tüli ja vaen, ei tuleta teineteist meelde. Aga nemad on ju hästi läbi saanud kogu eluaja.»

«Teda mässas Peedu hinges maru. Ta püüdis öelda, et maha oli läinud hulk head õlut, aga ta ei saanud aru, et see ei olnudki pahandus õlle pärast, vaid teda väga pahuraks. Milleks pani ta selle siis ümber käärima? Ta oli hommikul enesele ütelnud, et naabrite lautist ei saada, aga ikkagi pani ta virret ümber. Ta nagu ei julgenud sellest igivanast komist lohkuda. Ja nüüd jäigi see tema poolt viimata. Ah, ongi siitpeale nende vahel igasugune sõbralik sõnume katki lõigatud. Nemad hakkavad siitmaalt oma alalises vaenus. Kaks vaenlast külge külge kõrval.»

«Kas sa? Sellepärast, et Hendrik nii üles astus, et õige ja nagu temagi seda õigeks pidas oma. Miks laskis tema sellel nii minna? Kui tema oleks valla poolitamisega nõus olnud, siis oleks see oleks taale viidud. Ja mis kulu oleks see nüüd teinud, kui tema oleks andnud vallamaja aluseks lepikust.»

«Põrmugi ei oleks ta selle läbi jäänud vaesemaks. Nisugune järg oleks temal nüüd täna olnud? Nad ei ole kõik öelnud: «Ei noh, ega nüüd teist siisugust ei küll vallas ole kui sina, Peet.» Aga nüüd? Nüüd

nad kõnelevad ja kiidavad isekeskis: «Poleks uskunud seda Hendrikust. Missugused sõnad, ega vanal Peet polnud midagi ütelda. Ise maksab koha tiinust ühe rubla ja vahale annab kaks tiinu ühe saja eest. Ei ütelda midagi — ega ta küll omakasu taga aja mugi.»

Ja nüüd läheb see nagu kell mööda valda laiali, lap juba homme lõksutatakse igal pool: «Pilsalt Nõmmikule küll lautist, aga sealt vastu ei toodud. Vanal Peedul hakkas kahju sellest õlletilgast. Peet juba ise ära kaanida.»

Küllap naeravadki, lõuad laiali.

«Sõin soolast,» jutustab muudugi see suure süü Piisa sulane Enn küünlapäeva õhtul külas, «ja oota pikisilmi Nõmmiku taadi lautist. Suitsetes ju teisel poole juba poole öö ajal. Aga näe, ei toodud, pinni aga hõõr taari.»

Siis nad pistavad kõik laginal naerma.

«Noh, siis olete ju õige nugade peal väljas. Me teid siis seal tülli ajas?» küsivad teised. «Ega me ei teinud, Enn, olnud tüli põhjuseks?»

«Ei, kus siis nüüd mina seda, aga kuulukse, et me peremees pannud seal vallamajas teisepere Peedu nii kinni, et see ei saada koduski teist praotada.»

Nüüd nad naeravad ja lõugutavad seal vanade peremeeste kailal. Aga ometi näikse kõik Hendriku poole hoidvat.

Harilikult kõneldakse: kui päike küünlapäeval näha kaua paistab, et mees jõuab selle ajaga hüpata hõlme selga, siis suvel saab ikkagi omajagu haljast hea. Täna paistis päike pea läbi päeva ja andis kogu taevas kevadise, paastuaja ilme. Küünlapäeval ei tehta taevas seda rohkem meelitas ilus ilm inimesed kõndima ja külatsema. Peeti päeval aru, kuhu õhtupoolikul minna ja varakult kuuldusid küla vahelt laul ja hõisked, need vanadki mallanud istuda kodus. Mis seal tehagi, lähed naabri poole, istud ja ajad õllekannu alla mõnusasti juttu.

Küünlapäev — justkui pisukesed jõulud.

Nii oli see olnud aastaid: ikka olid naabrid koos ja tuli Peet Piisale või jälle ümberpöörduvalt. Naabrid lo

atati juttu. Vahel eksisid nad ümber kauges minekus nad karjapõlves viitsid seltsis kogu päeva. Nad olid nii ühte kasvanud, et vaevalt koha leidele otsisid. Sõprus oli kestnud siia ja nad ei osanud seda ettegi kujutada, et nende sõprus peaks lekkima mingisugune muudatus. Mõlemad elasid jõukal jalal ja igamehel oli teada, et iga päev on alati aasta ümber ankur õlut keldris, igaüks nunnas muutub ka kangemaks ja mure-

tootmisel veel kui vanad igatsesid nooremad üksteise hea midagi iseäralist olnud, kui kõneldi, et Villem kosib Piisa Anna. Olid nad ju ühes talus ja siis langevad kaks talu ühte, sest at ohkuse lüpsi ei olnudki. Ega see olegi siis, et see on ju karjamõis.

Peet ei andnud kuidagi rahu. Oli nii igav ja me Peet ei otsinud enam juttu, sest seimees kogu päeva hea sõna jaoks lukkus. Peet andis ja kirumiseks leidis ta mahti.

Peet läks ära. Ta kandis kogu talu peale nagu luupainajat. Oli selge, külm ja taevasid lugematud tähed. Neid vaadeldes Peet mees virvendama, tantsima. Peet vaatles taevas neid nimepidi, sest ta oskas ju tähtede hõlme järele arvata tunniaega.

Peet ei pusinud Peedu mõtteid tähtede juures. Peet künnud maapinnale ja libisenud isegi naabri talu piirist kambri akendest valgus. Sealpoolt Peet hõlme, keegi hõiskas. Kääksutati pilli.

Peet ja ta koos külapoised ja tüdrukud. See oli juba olnud, et nad iga aasta pühade ajal ja küünlapäeval kas Piisale või jälle Nõmmikule. Mõlemad olid lahedad ruumid, võis tantsida, mängida ja olid kunungalgi pool peremehe-perenaise poolt olnud mingit takistust. Vaadati seda naeritades ja tülid edagi ette, kus mõni perevanematest nooreloomaga kannu tegi.

See oli muudugi naasama — tuju tõstmiseks.

Vanadele oli see armsam, et tihedamalt täideti valge-avastatist kannu ja et see õige agaralt käis ringi.

Aga miks nad täna ei tulnud Nõmmikule? Miks ei tulnud Piisale? Noh, mis selle poole lähed, kelle sinu majas kinni pandi. Piisal võib ometi sellest aru konelda, võib Peedu üle heita nalja, ega seal olid takistamas, küllap peremees naerab isegi kaasa.

Nüüd alles selgus see asi Peedule. Kas sa juba aru ei saagi! Hendrik määrab oma tühise karjamaa vallale kaela. Ise selle juures nagu suur heategija, ega see üksi ole. Kevadel on valimised. Nüüd ta meelitab ja mehkeldab, siis nad valivad ta peatahtlaseks. Näe, siis võib ta tõmmata alles oma suled laiali ja pead jääma siis hoopis tagaplaanile. Kus sa mehed mehe kõrvale enam mahud?

Viha paisas ja kerkis Peedu südames.

Kuhu sa ometi lähed? Ta sai aru, et tuppäri talle see oli täna liiga kitsas ja igav. Ta oli päeval tühjalt voodis pikutanud ja õugi tundus talle vastikuna. Aga sa üksi joodki. Tõstad kannu üks-kaks korda ja jame läinud.

Ei, üksijoomisel pole küll kuigi suurt hoogu ega nautust.

Peet astus väravast välja. Esiotsa sammus ta mehe poole, aga pööras ümber ja läks tänavat mööda kaitse sihis. Tee oli kõva ja sile, lumi kriuksus saabaste all ja tee ääres kirendasid ja särasid puhtal lumel lumelised kristallid. Üle küla kostis koerte haukumine. Mehed, siis täna öösi vaja karta, sest ega piilu hundid, küünapäeva ajal harilikult naljased ja verejannid.

Kõndides kogunes Peedu hinge ikka rohkem viha. Kui nüüd Hendrik valitakse vallavanemaks, siis ta annab ta käsku. Siis peab ta käsku kuulma. Eks ole. Aga ta võib vastupanijat trahvida. Muidugi otsib ta siis talle valvab juhtumust, kus saab püüda. Ah, ta istub vallamajas laua taga, tema see asjamees ongi. Muid ei pane ta teda, Peetu, siis tahelegi teha, oleks tema ta silmas nagu iga teinegi, nagu see vaesem mees vallas.

Peet jäi seisatama Rapi pere värava taha. Ta paistis tuli. Rapi Tõnu oli mees, kes hoidis alati kaitse ja pahanduste eest kõrvale; siisugune hea, pelgav loom. Küllap temagi oleks sageli leidnud põhjust pe-

lennu pollud olid küla karjamaa serval ja kaitseks talle pahandusi. Aga Tõnu lõi käega.

«... ja pärast nüüd vaja tuli ja kohut.»

Peet astus vastu panna soovile astuda tuppa. Ta ei võinud vajadust kellegagi kõnelda.

Peet astus Peet vähe seisatama. Toast kostsid talle hääled. Nähtavasti oli siin õige rohkesti külalisi.

Peet kuulatas. Muidugi pani ta südame ärevuse pärast kuulama. Kas see polnud Hendriku hääl?

Peet mees tumber keerama. Aga teda peatas uhkuse-
ne. Miks? Kas olen mina siis mõni kurjategija, et ei

tuppa astuda? Mis ajast saadik pean mina siis Hendriku kartma?

Peet avas kõrvalt uks ja kotta tuli Rapi noorpere-
mees tades heitis ta pilgu Peedu poole. Ütles siis:

«... ka Nõmmiku isa meie poole tulnud. Eks tule paljalt kalja.»

Peet kuulab kobrutava õllega kandis noormees käeotsas. Nad astusid tuppa.

Peet kuulas talutoas põles laelamp laua kohal. Laua-
taga istusid mehed ja Niiluse Andrusel oli õllekann

Peet kuulab voodite äärel ja toolidel kigatsesid noor-
mees tades. Oli toodud isegi pisut õlgi ahju taha

Peet kuulab. Oli toodud isegi pisut õlgi ahju taha

Peet kuulab. Oli toodud isegi pisut õlgi ahju taha

Peet kuulab. Oli toodud isegi pisut õlgi ahju taha

Peet kuulab. Oli toodud isegi pisut õlgi ahju taha

Peet kuulab. Oli toodud isegi pisut õlgi ahju taha

Peet kuulab. Oli toodud isegi pisut õlgi ahju taha

Peet kuulab. Oli toodud isegi pisut õlgi ahju taha

Peet kuulab. Oli toodud isegi pisut õlgi ahju taha

Peet kuulab. Oli toodud isegi pisut õlgi ahju taha

Peet kuulab. Oli toodud isegi pisut õlgi ahju taha

«Eks te jätkake aga,» lausus Peet. «Ega minagi lugu, ma chatonti, et keegi ei julge suud lahti teha.»

«Mis nüüd seda,» lausus Rapi peremees, «mis ühteleist, mis sa teed siis pikal öhtal. Võta, kütke meile märga!»

Peet jõi.

Varsti leidsid mehed aineid, millest kõnelda. Oli neid kes kahtlesid kohtade ostmise asjus. Luhavälja Rein kindel, et see müük ikka sakste vigur olla. Jumal maa loonud, ja nemad nüüd müüvad. Müüks keegi, oleks ometi hoopis teine asi. Temal on õepoeg Venemaal ka see ütelda: paljas vigur, küllap näete! Mis neil mu kuidas aga rahva käest raha välja petta. Mine kord pärast veel! Tema õepoeg olla selles kindel, et tuleb kas rahvale maa hingemaana kätte jagatakse. Küllap mõisnikud sedagi teavad, sellepärast ruttavad. Võta pärast, — mis handi suus, see ta nahkas.

«Ei ma nüüd seda usu,» arvas Pritsu Peeter ole ju mitmed teinud oma sissemaksud. Küllap need ikka ka kroonuametnikud ja kroonukohtud, kes muud asju ajavad. Kas see keiser siis lubaks sõnaga petlust?»

«Mis sa siin nüüd sellest keisrist räägid,» arvas Rein. «Millal see keiser neid asju siin vaatamas käis. Kui juba temale seal osatakse ette puhuda.»

«Mis tal nüüd ise vaja käia. Eks ole temal ju ametnikud.»

«Ametnikud? Muidugi on. Aga kes need ametnikud siis õige on? Seal on koha paberi all Nolgi nimine tüdruk teisel mütsi ees, aga nagu ei teaks me seda, kes ta vere Nolgi poeg, muud ühtigi. Ja arvad, niisugune mees läheb nüüd sinu õiguse ja kasude eest seisma. Võtke oodata. Ja kuigi ei ole sugulane, arvate, et raha ei aita.»

Silamaale oli Peet uustulnuna sõna võtmata kuulunud. Ometi ärritas teda see jutt, sest oli temal üks esimestest, kes oma koha eest mõisnikule maksu käsiraha ja aastate jooksul oli ta isegi tasunud suure osa peast.

«Ärge nüüd uskuge iga lori,» ütles ta üleolevalt. «On ometi kroonu tahtmine, et igamees oma koha aita.»

«Aga, need on kõigepealt kohapidajad ise, need ei kasu saavad. On sul koht tasa, kellel peab olema ise oma kuningas.»

«Teie mõtmed Peedu poole.»

«Ei,» toendas Arusaare Rein, «et sihukest lubaks. Küllap temagi saaks seda teada.»

«Ei,» ütles kroonu kirjad ja paberid taskus, «ei ole mul pilserid ja kullid peal, ega seda kaupade müüki.»

«Miks Hendrikut, kes sellesse jutusse end ei pane? Aga võib olla, et ta ütleb midagi talle vastu. Meie mees ongi ütleb, eks ole tema ise niisama õige.»

«Ei, see siiski nii kindel on,» arvas Viilupi peremees, kellel koht käes alles rendi peal. «Ometi meil olevat talle ette pannud teha ostu- ja müüki.»

«Ei,» ütles paigelnud sellest tagasi. «Lched kirjutatakse maale tulla varsti ka uus semstvoseadus. Ometi vanad asjad kõik tühja. Praegused valdajad ja kogu kihelkond, võib-olla mitu kihelkonda üheks vallaks. Venemaal olla juba nii ja meil ka kohaostmisest juttugi. Rahvale antavat maad.»

«Ei,» ütles Rein, mis pagan siis seda uut vallamajagi ometi vallamajas otsustati. Eks see valla poolitamine siis üsna ilmaaegu.»

«Ei,» ütles Viilupi, «jääks küll mõne vedaja elukorteriks,» ja lõi poisike eemalt.

«Ei,» ütles Peetu. Olgugi et ta oma meeles oleks võinud vastu kõnelda, aga kas siin ei olnud nüüd mõni keegi, kes neile inimestele meelde tuletada: näete, meid ei ole alati hoiatanud ettevaatamatute sammude võttes keigesti seda uuesti üles tõsta, mis naa- ja vallamajas alla tallanud.»

«Ei,» ütles Viilupi, «valla poolitamine nüüd hea või halb on, seda me ei tea juba vallamajas. Aga nad otsustasid seal juba peale! Inimesed on juba niisugused, et nad võtavad sonade järele, teevad, kes nende meele tuleb.»

«Ei,» ütles Rein, «aga kes ise sageli maast ega meele ei tea.»

«Ei,» ütles Viilupi, «aga kes ise sageli maast ega meele ei tea.»

«Ei,» ütles Rein, «aga kes ise sageli maast ega meele ei tea.»

«Ei,» ütles Viilupi, «aga kes ise sageli maast ega meele ei tea.»

«Ei,» ütles Rein, «aga kes ise sageli maast ega meele ei tea.»

«Ei,» ütles Viilupi, «aga kes ise sageli maast ega meele ei tea.»

«Ei,» ütles Rein, «aga kes ise sageli maast ega meele ei tea.»

Hendrikust käis läbi kerge tõmbus. Teadis ju teha et naaber viimase ütlusega teda tähendas, teadis ka teised, sest ei olnud ometi kellelgi see teadmatuseks. Need kaks meest laksid vallamajas vastamisi. Hendrik jäi rahulikuks ja isegi ta hääles ei olnud mingi ärritust.

«Ega sinulgi, vader, neist asjust ole kuigi suurt teadmised. Ma usun, meie teeme ja elame selle jaoks mis meil käes on.»

«Noh, kui sa juba paremini tead, eks kõnele siis meie tahame su suurt tarkust kuulda.»

Peedu toon tõusis märgatavaks.

«Ah mis tühja nüüd niisugustest asjadest,» ütles Rap peremees. «Katsuge parem õlat!»

Ta ulatas õllekannu Hendrikule.

See ei võtnud kannu vastu.

«Kui ma midagi kindlasti ei tea, siis ma ka ei kõnelda. Ega ma ole mõni vana naine, kes kõike usub ja lase kannab.»

«Kuidas sa siis ei tea. Sa ju oskaid vallamajas kõnelda. Kuhu su tarkus siis nüüd äkitselt jäi?»

Tahtmata tõusis Peet toolilt püsti.

Ta kõrval istuja Arusaare Rein surus ta tagasi.

«Oh, jätke nüüd tühi vaidlemine! Ega te ole polekesed.»

Äkitselt tundis Peet, kuidas ta pea lõi ringi kaugemale, kõik virvendas ja kõikus silme ees. Justkui oleksid nad vaadanud ta poole nacravate nägudega. Nad nägid, hoiavad Hendriku poole. Eks nad enne teda kõnelnud temast. Ta pani hoolimata, järsku käes õllekannu lauale, nii et hulk märga loksus üle laua.

«Arvate, et minu õlest puudu on. Aga te rääkite mind siin taga. Ülle mule mis sa minust tahad?»

Hendrik jäi endiselt rahulikuks. Heitis avaliku peedu poole.

«Naaber, mis sa ilmaaegu märatsed! Mis sa ilma minuga norid riidu. Mina pole sind kuidagi punetanud.»

«Või nii. Ma saan aru, sa teed endale niisuguse vana nõi, aga mind sa laimad. Sa kihutad teised minu vastu üles. Koer niisuke!»

...kõik kargas püsti. Ta nägu lõi punas leegitsema. «Võta naha, kuidas ta lai rind tõusis ja vajus.

...naabrite vahele.

...mehe majas. Ise elate eluaja ja ...kaks kukke. Kuule, Peet, pole siin ...kõneldud.»

...hündis äkildase meelegi Peet. «See ...vastu. Ta on uhke, et teile head teeb

...servast maatüki. Niisuguse tüki ...Niisugune silmakirjateener!»

...nii, mis neile nüüd on sisse läinud!» hüüdis

Arusaare Rein.

Hendrik oli nähtavasti rahulikuks jäänud. Ta vaatas ...

...sa oled küll purjus. Sa ei tea, mis ...Mine parem koju magama, küllap siis ...

...Peetu valusasti.

...tahaksid mind siit välja visata, et mu ...parem urgitseda. Aga tea, et sa edas- ...tõsta üle minu ukse läve.»

...rahulikkus ärritas Peetu veel rohkem. Ta ...kuidas ta selle mehe ees äkitselt ...Ta ei suutnud niigi palju, et Hendrik ...peale vihastanud.

...pidi ometi ennast igapidi nende kõikide ees ...maksma panema. See seal tuli tühjaks, ...teda nii alandada, et ta sõna ometi Nõm- ...oma kõrval midagi ei maksaks. Oled nagu ...midagi ei suuda vihale ärritada vana koera.

...kuidas nad vallamajas panid tähele ...inimese juttu. Ma ütlesin, et sa oma ...minu läve ei tõsta. Aa - ma saan aru,

...kõigile ära Tean, peate jahti minu ...sinu tütar on tal igal pool põiki ees.»

...kisendas Hendrik.

...et ta sõnad mõjusid.

...andati Nae, tean, su plaanid. Aga võta ...niisugune - imeks panen, et ta siia-

...ei ole midagi toonud. Aga küllap ka ...

Vaevalt jõudis Peet ütelda viimased sõnad. Ta ei kaotas ja juurde, haaras võimsalt kinni Peedu lüps. Peet ei saanud vastu panna, sest Hendrik oli noor ja tugevam. Ta kiskus ukse lahti ja tõukas Peedu läbi välja otseti õue lumehange.

See kõik sündis silmapilguga, ei jõudnud teised ka järele vahelegi astuda.

Hendriku tuppa tulles kuuldus õuest vandenõu. Oodati, aga sisse Peet enam ei astunud. Noored jooksid aknale ja nägid, kuidas ta vaarudes välja õueväravast.

Varsti tõusid ka teised külamehed üles ja läksid. Igatahes jättis järele tänavuaastane kaunim rõhuva mälestuse.

3

Nääripäeval kõneldi, et saunanaine Allika Tiit oli kuulnud selgesti laudade kolistamist, isegi hõõveklahsahin kostnud ta kätte. Ega temagi ole teadnud, ku poolt see just kostab, hääled olnud tuules. Muud tähendab siisugune asi surma.

Kuid siiamaa.e polnud midagi juhtunud. Noored mehed naersid ja nimetasid seda lihtsalt ebamõistlikuks. Kõneldakse ja isegi ustakse ka seda, et kolmekümne aasta jooksul muutuda vesi kord kaevus joodavaks viinaks, tulgu nüüd ükski inimene, kes siisugust viina on meenunud oma huultega.

Isegi need inimesed, kelle rinnad oli sügise poole änges ja kellel leigus vahel sülje sees verepisarad, läksid kevadiste pikemate päevade ja päikesepaistete ilmade tulles hoopis ärksamaks.

Küünlapäevaks oli see laudade kolistamise lugu juba kõigil meelest ununenud.

Koju jõudes läks Peet tagakambri. Ta heitis morni pilgu toas olijate noorte inimeste poole, kes olid istunud ja kohvi juures kigatsesid. Peedu pilk pöördus lustilise meeoleu. See pilk oli Peedu poolt ometi võetav. Kes seda siis ei teadnud, et Nõmmikul oli alati olnud viibida, sageli võttis peremees isegi noorte naljast osa.

Peagi kadusid külalised toast üksteise järele.

Peet tõusis laua ääres. Kui paistis aknast, et see on kohvitud seina kanvatatud valguse-

Peet tõusis ja käisid otse värinad läbi. Tulles oli ta kuulnud oma hambad ja isegi silmist veerevat vana pärast.

Peet tõusis kinni ja viskab teise mehe toast. Ta tõusis. Oi, oleks olnud käes kas mingi, oi, oleks olnud mingit aru.

Peet tõusis kiiresti sisse läinud, aga häbi keelas ta minna ei jätta, ma tasun, ma tasun,» kõneldes oma rusikad kokku niivõrd tugevasti, et need hakkasid väriseda.

Peet tõusis kambri, hoidis käes küünalt, mis seisis niivõrd treitunud lühtrist.

Peet tõusis siis ometi on? Ma ei saa sinust aru, mis meik ja isemoodi.»

Peet tõusis sõnagi. Toetas tugevasti pea käe peale, et enese ette.

Peet tõusis siis ometi!»

Peet tõusis vallamajas oli? Teiste perenaine käis seal. Nüüd teine. Inimesed olite küll, eluaja elate seal aares ja nüüd lähete tülli!»

Peet tõusis teda koertega väravast välja.»

Peet tõusis, et käis siin.»

Peet tõusis hulluks läinud. Mina ässitan koerad peale sinu peale. Sul pole ju enam mõistust.

Peet tõusis teda seal palju on. Mis sa siin näaksid!»

Peet tõusis. Niisugusena polnud ta oma mees olnud.

Peet tõusis Peedu õlale.

Peet tõusis, teie olete siis lõplikult tüli. Siin rääkisin, et ole sinul ka süüd. Mis sa seal siis rääkisid, et seda kuulda ei võetud.»

Peet tõusis vihast ja ärritas.

Peet tõusis huudis Peet ja tõukas järsku õlaga teda vastu ja langes terava voodiserva peale.

Peet tõusis kukkumist. Ta pidi üles kargama, sest tal

oli naise järg teada. Aga viha ja kangekaelsus andis talle jõudu jääma paigale.

Aga ometi kuulis Peet, kuidas naise rinnust tuli nii davale kerge aietus. Ta tõusis üles, seisatas veidi ja läks tuppa.

Ta ei tulnud enam mehe juurde.

Mehe hinges võitlesid äkitselt kaheksa sugused tunded. Tal oli kahju, et oli olnud naise vastu karm. Mis oli tal temal sellejuures süüdi? Ilmaski ei olnud neil elus olnud tulnud niisuguseid lahkuminekuid, millest oleksid võinud kasvanud põhjalikud päevi vältavad tülid. Peet armastas oma naist ja naine tasus sellesamaga. Ka nende vanemas eas tõid nende vahel aastakümneid kestnud tunded tihtigi õndsaid silmapilke. Ja nüüd läkkas talle tunda nii jõhkralt, hoolimatult, et naine sellejuures võis pärast aietas. Ja oleks ta veel harilikus seisukorras.

See tunne tegi Peedu meele veel mõrudamaks, sest ta selles leidis ta naabri olevat süüdi. Ta nägi, kuidas naine tõimetas, valulikul jooned näol, aga mehe poole ta vaadet ei pööranud. Küll oleks Peet nüüd naisele teinud meeleldi juttu, ta oleks talle sedagi kõnelnud, kuidas Hendrik ta Rapi toast välja viskas, kuid sellist ei leidnud ta mingit algust. Naine oleks talle andnud jäänud hoopis võõraks inimeseks, kellega sa ei saad ega tea midagi kõnelda.

Õhtu oli väga piinlik, igav ja suruv.

Oli juba hiir ja peale, kui Peet heitis laiale pingile, peales kae pea alla. Ta ei uinunud. Ta ootas, et naine tuleks ta juurde ja ütleks: «Mis sa siis siin kõval pingil. Eks tule voodi. Ma tegin voodi ära.»

Nii oli vahel ennemaltki juhtunud ja niisuguseid tundeid riil murdus ikkagi jääkirm.

Täna ei tulnud naine ja Peet kuulis, kuidas ta voodi heites ohkas: «Sa suur jumal küll!»

Uni ei tulnud. Vana seinakell lõi 12, lõi üks, lõi kaks. Peet tahtis unustada ja uinuda, aga ikka seisis keha nii elavalt tal mees. Mis nüüd küll külas kõik kordatakse. Tingimata lendas see juba täna õhtu üle lae. «Piisa Hendrik võttis Rapi toas Nõmmiku Peedu kinni ja viskas üle ukse õue lumehange nagu luku koonla» Ega seal ole nüüd kedagi, kes Hendriku te

le mõistaks. «Mis vanamees läks oma suud pruuniks! See see ole talle paras. Ega see Hendrik nüüd ühtlase ole, aga kui läheb hing täis, ega siis ta veel keegi piisa. Peet ise vana mees, eks ole teisel omaaju mu peas, aga läheb teise mehe majasse mõnina. Pole teine parem sugugi kui mõni kõrtsi-
staja»

Kõik see seal olen neil kogu õhtu, homme, tunahomme, ja tule peal. Kus siis seda enne nähtud, et peremees ei valja visatakse. Justkui tatise ninaga karjapoiss. Tema tõusis ülesti Peedus vihahood ja peletasid une pealt kolm.

Nüüd kusagil kirikus, aga seal olid heina- ja heina, ta kallale härg, aga sellel oli otsas ja peal. Ta sarvede otsas lipendasid määrdinud talle. Peet nägi, et koletis oli pime, ta silmade kohal sagavad, inetud augud. Aga ta otsis sarvede peal. Peet püüdis peituda, aga koletis tuli ta järele. Ta astus hirmuga sarvist kinni ja nüüd kähistas ta lauslusest, kes haledasti oigas.

Õnne arataski mehe üles.

Peet umberringi. Peedu pea käis ringi, ei saanud

ta viibib. Kuuldusid oiged. Peet tõusis poo-

le. Kus ma olen? Ons see ikka alles uni?

Ja arusaamine selgisid. Sa oled ometi kodus.

See kuulub seal, kus naise voodi. Tema see ju

ta sai vist kukkudes häda, nüüd on tal valu ja

«Vuu?» hüüdis Peet. «Mis sul on?»

«Ei vastanud. Vaikiski oigamine.

«Kui sina, oled sa haige?»

«Ei, pole viiga.»

«Lõel oli värvitu ja nõrk.

«Lõel ahvardas jääda seisma hingetõmbamine. Süda

«Lõel. Temast käis läbi aimus ja see tuli nii-

«Lõel, et surus otsale külma higi.

«Lõel kadus õllekarm ja meelest läks viha, mis

«Lõel ometi kogu õhtu. Ta tõusis pingilt, läks

«Lõel voodi ette, istus äärele ja küsis:

«Lõel on? Oled sa haige?»

«Ah, pole midagi. Hakkas nõnda paha.»
Peet sirutas käed hellasti naise palete ümber.
«Kuule, sa said kukkudes häda. Sul on paha? Oled
üsnä haige?»

Naise suust ei tulnud vastust.

«Kuule, ma kuulsin, kui sa oigasid. Ütle! Ma pean
hobuse ette ja lähen Lassile. Ma toon eide siia.

Ja naine tundis, et langes ta käe peale soe pisut.

«Mine peale, ega tea, on nii paha. Eks oled sa
hea, kui eit siin oleks.»

Selles hääles tundis Peet oma naise hääle. Ta ei
nud panna vastu, kummardas ja suudles teda. Seda
res juhtus ta käe alla väikese poisi soe jalg, kes
oli heitnud ema peale. Peet surus seda pehmele
lina närvlikult.

Pea oli Peedul hobune ees ja ta kihutas head
tehes Lassi sauna poole. Nimetatud saun oli paari
külast eemal üksiku Lassi talu serval. Seal elas leida
oma pojaga ja poolpimedat tütreka. Nõnda vähe
sarnasest saunikutest muidu hoolitakse, oli Ädi
külas ja isegi kaugemal veel suures lugupidamises.
olnud ühtegi sünnimist ega suremist kogu külas.
Lassi eit poleks olnud esimeseks abimeheks ja naine
jaks. Et teda külas sageli nõuti, alati parema hobu
nelja sõidutati, mõistagi, et ta elas õige ilusti. Saun
polnud puudust, vanainimene suutis laiska poega
poolpimedat tütreka hästigi toita.

Eit oli üsnä ruttu valmis. Ta oskas end niisuguse
korral valmis panna kiirelt ilma sundimatagi. Ja ta
kiirelt lendas saan ka tagasi.

Perenaise seisukord oli vahepeal muutunud veel
maks. Kui aga vanainimene lausus: «Noo, pole
küllap jumal aitab,» muutus Peedugi meel veidi
kumaks.

Aga mis võib teha see vana nõrk naisterahvas
seisukorra parandamiseks. Tal olid ka omad
olgugi et haige ta käes valu pärast kisendas. Küll
korda tahtis Peet minna ja eemale tõugata vana
aga ometi lootis ta, ja see hoidis teda tagasi. Ühe
raskus rõhus teda, südametunnistus vaevab, sest
valu ja piin ometi ta hoolimatuse ja jõhkuse

talvehommik. Esimesed päikesed
lühikest aega. Karge külm pani
all kaugisema.

Et ta ei saaks. Ei lannud tema keegi teele.
ta ei saanud kasu andmata. Kõik hoid-
ta ei saanud midagi. Pidi sündima
mille peale mõeldi hirmuga. Midagi
ta ei saanud, et keegi ei julgenud valjusti
ja pooldal astuti kivistarvul.

«Ei, peremees, perenaine kutsub,» ütles Ädi
ja kadus tagakambri.

«Ädi,» ütles Ädi ja näitas mingi kompsu peale, mis
ta ei olnud.

«Ei, minema. Et see ka nõnda juhtus,» kõne-
leis vaevalt hingeduga. «Ma usun, ma ei
sa,» ütles Ädi, eks matke ta mu kõrvale!»

«Ädi,» ütles Ädi. Ta hääle värises. Ega ta
ei saanud öelda, sest tundis, kuidas ta jõud

«Ädi,» ütles Ädi ja püüdis last ära tõmmata.

«Ädi,» ütles Ädi ja püüdis last ära tõmmata.

«Ädi,» ütles Ädi ja püüdis last ära tõmmata.

«Ädi,» ütles Ädi ja püüdis last ära tõmmata.

«Ädi,» ütles Ädi ja püüdis last ära tõmmata.

«Ädi,» ütles Ädi ja püüdis last ära tõmmata.

«Ädi,» ütles Ädi ja püüdis last ära tõmmata.

«Ädi,» ütles Ädi ja püüdis last ära tõmmata.

«Ädi,» ütles Ädi ja püüdis last ära tõmmata.

«Ädi,» ütles Ädi ja püüdis last ära tõmmata.

«Ädi,» ütles Ädi ja püüdis last ära tõmmata.

kakskümmend palki, ega ole tal metsast puudu. Vahel annab omapoolt ka kümme-kond põrandalauda. Kui tal tuleb Hendrik siia ja ütleb: «Eks see olnud ikka sigadus, et panin käe su külge. Lepime ära!» Igaüks siis ka selle vastu ole. Elavad jälegi endist viisi, nad ei rida kunagi, kui mõnus ja hea. See kõik läheb meelde ununeb. Eks ole ka temal kogu selles asjas oma süüd.

Perenaine ärkas. Peet vaatas ta silmi, aga terav meel lõikas pooleks mehe südame. Perenaise pilgud tundusid otsides ringi, ta silmadel ei olnud enam eluläpelt tunda suu sosistas, huuled liikusid, aga nad ei teinud sõnu.

«Mis sa tahad?» küsis Peet naise üle kümme aastat.

Naine ei näinud teda. Ta eksivad pilgud läksid ta mööda kuhugi kaugele, rändasid hälbivalt laelt peale dale ja jälle tagasi.

Nüüd sai Peet aru, et Nõmmiku kambri oli astunud surm.

Oi, mis oleks ta nüüd andnud, kui oleks see olnud jäänud, kelle pea toetus nüüd ta käele. Aga ta ei võinud vajusid kinni, ta kehast käisid läbi raputavad tontid ja Nõmmiku perenaise elu oli kustunud.

Kui su ihhu lüüakse raske haav, siis teeb see valu. Aga kui su hing raikutakse pooleks, siis võib võtta rõõvida su mõistuse. Kogu päeva ei saanud Peet näha, see kõik oli nagu mingi kohutav uni. Ah tema olnud, kes tappis oma naise. Ta vaatas surnule silmi. Miks ta vaikib, miks ta ei kõnele. Eks ta kisendagu siis, kes tapsid minul! Miks pidi ta seda tegema? Kes oli, kes juhtis nii, et see õnnetusemägi pidi langema tema peale?

Nende mõnede päevade jooksul, kus perenaine seisis puusärgiga aicas ja kus kogu majas tundusid surma lähedust, muutus Nõmmiku Peet aastate vanemaks.

Matustest võttis osa laialdane suguvõsa ja perenaise kirstu kõrvale asetati hauda hoopis pisukene puurist.

Kuid matustele ei kutsutud mitte naabrirahvast, surnu saatmisele ei pelgunud nad tulla. Eemal seisis naabripere naine, rätikunurgaga silmi pühkides.

Ta seisis niikaua kuni vaikis surnusaatjate laul.

Elanemisel tuli läänepoolsetel vallameestel teha viimast teed. Koorem koorma järel jäi materjali Piisa karjamaa servale. Oleks olnud, kes materjali vedamisele tõrkusid, aga nad ei aidanud. Oli otsustatud ehitada ja kes ei valja ei loo, selle kraam veetakse teiste poolt. Nende peavad juba pärast tasuma. Nende, lubja, savi hunnikud aina kasvasid ja nende suunale tühi karjamaaserv hoopis uue vajaduse.

Peet ja teised — tuli Hendrikul ja Peedul vahel sõprus, aga mehed jäid teineteise vastu talle.

Oli möödunud nädalaid Nõmmiku perenaise surmast, teadsid, mis esmalt olid nii verised ja valusad, löid kambri paranema. Nüüd hakkas leidma Peet isegi põhjust, mis viis hauda ta naise. Poleks teda valja visanud Rapi toast, oleks ta naine olnud. Mitte tema ei olnud ta surmas õieti teinud Hendrik, seesama Hendrik, kes teda oli teotanud. Aru leidis ta sageli oma mõtted selle juures, kuidas võiks naabrile kätte tasuda. Nüüd selle juures tundis ta enese võimetuna, sest ta ei saanud öpeti, et tema on vallas hoopis unustatud peremehed kokku, sest peab omegi keegi sellele tähelepanu järele vaatama. On koos hulk chitust, aga imelik oleks seda jätta üla-ala.

Nüüd peab ikka olema keegi, kes kogu seda saart ümber silmas peab, kõneles Arusaare Rein. «Mine tea, kes siin tee ääres kõik kraam leokil-laokil on, aja koorma peale, aja siis taga!»

Peet ütles üksi seda, arvas Rapi isa. «Peab ikka olema keegi, kes vahel silma töö üle lööb. See on tema oma maja. Klopsivad kokku nagu mõne hagemas, mis olnud pärast seda asja.»

Peet ütles ikka üksi seda, aga kelle hooleks see on? «Mida annate?»

Peet ütles, eks palume aga Hendrikut, et ta võtaks selle. On ju kogu see kraam ka ta krundi peal.»

«Muidugi Hendrik, kes siis veel muu,» kinnitasid muud mehed järele.

Ja nii usaldati uue hoone ehituse järelevaatajaks Hendriku hooleks.

Peedu nime ei tulnud selle juures kellelgi meelde, olgugi et seda ometi teati, et ta noores põlves ise ehitustööd legi ja sellega endale kogus kenakese varanduse. Hendrikul polnud aga selles asjas mingit teadmist.

Lusale kevadeõhtul seisis Peet põlluväral. Oli maha ja haudjas. Tirtsud siristasid noores rohus põllult tõi tuuleõhk enesega kevadisi lõhnu. Õunapuud olid juba maha langenud ja valged närtsinud lilled lebasid jalgrajal.

Keegi sõitis kõrinal vankriga mööda teed. Peedu ta peatas hobuse. See näris valjaste raudu.

«Kuule, külamees, see on ikka Piisa?»

Ta näitas piitsavarrega Piisa talu poole.

«On küll,» vastas Peet.

«Ei tea, kas peremees kodus. Mina olen Järise Arur. Võtsin teie uue vallamaja ehituse oma peale. Talu sin Hendrikuga mõne sõna kõnelda.»

«Ei ma seda tea,» pomises Peet ja pööras võõra selja.

Vankripõrinal sõitis see naabri poole.

Peet unustas enese põlluvärale. Nüüd nad istuvad ja peavad aru. Aga mis teab Hendrik ehitamisest. Muu ter saab muidugi aru, et tema võib selle mehe poole nii talitada, kuidas süda kutsub. Muidugi ei anna sellest märkugi. Aga seda võib olla, et ta taskust toob bab viinapudeli ja nõnda läheb see aeg poole ööni. Oleki kuulda tulevat sealtpoolt vankrimürinat. Oleki tegemist temaga, küllap saaks kohe aru, et on mehe kellel niisugused asjad selged. Ai, niisuguse mehe peab olema küllalt ettevaatlik, sest ta võib sind tabada sealt, kust su meel ei mõtlegi. Aga tehku, tehku, te pärast kaebavad, eks siis või neile ütelda näkku.

Seal langes Peedu pilk tema põllu vastu käikva naabri õunapuuaiale. Need olid vanad puud ja noored oksad küündisid sülde paar Nõmmiku põllule. Tihedalt olid oksad täies lehis, nii et päike neist läbi ei paistnud.

„Kuule, sa ei tohi raudu,“ kisendas Hendrik...

• Teda kuupe varjasid need ära mitme sülla laiuselt
• et ei saanud kasvada ainult üksikud viletsad ude-
• l. Alhena olid need oksad seal nii küündinud ja kel-
• l, et tulnud seda nähes pähe, et see nii ei võiks
• olla.

• Teda kuupe olid punde read olnud üleni roosakad lume-
• ees. Igatahes võis oodata rikkalikku saaki.

• Teda kuupe loid äkitselt naerule.

• Ah nii. Sa oled eluaja kurnanud minu põldu ja mina
• on seda alati kannatanud. Kulla mees, nüüd teeme nii-
• ommale loole lõpu.»

• Teda kuupe, rõõm kandis teda kogu õhtu. Isegi
• et ta silmanähtavaks ta muutunud meeleolu.

• Teda kuupe pikisilmi hommikut. Uni ei tulnud. Lühike
• mullugi kevadine öö, aga nüüd näis ta otse aasta-
• lõpu.

• Teda hommikul vara käias Peet kirve tuliteravaks, aga
• ei tahtnud veel minna. Ei, pärastpoole, siis, kui nad
• a look liikumas. Tulgu siis naaksuma. Eks näe, mis
• ta siis laulab. Aga minul on selleks ometi sula

• Ta ei ole mingit õigust minu vilja pealt oma
• apuude-närudega varjata päikesepaistet.

• Teda plingutusega suutis ta kannatada keskhommi-
• t. Terav kirves käis kergesti ja lõbusasti läbi toorest

• et Ragnal langesid nooris lehis harud ja oksad.

• Teda sattus äärmisse töötuhinasse.

• Teda kuupe peatus mehe käsi. Mis? Ons praegu vana
• noor kuu? Oige küll, viimane veerand. See on hea,
• lap kulvavad puud nüüd veel täitsa.

• Teda kuupe lõi hoogu sattunud käsi hoope üle aia ulatu-
• maapinnaksile.

• Teda Peet alles kaugel oma hävitustöö lõpptulemusist,
• ilmus Hendrik. Vaevalt suutis ta hoiduda kallale
• teinast naabrile, kui küsis:

• Kuupe, naaber, oled sa hulluks läinud? Mis need
• apuud on sulle kurja teinud?»

• Teda küda naeris. Ta ei vastanud sõnagi. Terav kir-
• tegi võimsal käeliigutusel edasi hävitustööd.

• Kuupe, sa ei tohi raiuda,» kisendas Hendrik, sest veri
• rajas talle pähe ja ta ei suutnud hoida oma häält

rahulikuna. «Ma kaeban sind kohtu ja sul tuleb mu vastust oma meeletu teo eest.»

«Mine, kaeba,» hüüdis Peet. «Ah see on sinu arv. Õige, et su puud varjavad mu vilja ära. Usun, et mu kohtuasju paremini tunnen.»

«Olgu, aga jäta puud rahule! Müü mulle see pöllusilla laiune põlluriba!»

«Mina sulle oma maad, niisugusele kõriloikajale irvitas Peet. Ta tundis küllalt selgesti, et ta tegu loob naabrile valusasti südamesse.

«Meeletu, ma ei lase sind raiuda.»

«Eks katsu tulla ligemale!»

Nüüd õiendas Peet lööma pealt noore õunapuu la mis oli longu vajunud aia peale, nii et oksad ulat põllule.

«Pea!»

Vastuseks käis terava kirve hoop noore puu ihu.

Enne kui Peet suutis kätt tõsta uue hoobi andma, vuhises kaigas läbi õhu ja tabas Peedu ülestõstetud käsi. See nõrgestas seda niivõrd, et kirves langes maha. Õhtlasi oli Hendriku viha tõusnud kõrgele, ta teadis naabri kallale. See oli temast vanem ja kõrgem, mispoolest Hendrikul teda hõlpus oli läbi peksta. Peet võttis ta kirve maast ja lõi selle tera võimsalt vastu kivi.

Kargasid lalali tulesädemed.

«Mine, kurat, nüüd ja kaeba!» lausus Hendrik ja ta pikaldasel sammul koju.

Ta ei hõltnud pilku inimeste peale, kes olid kogunenud põlluaia taha ja seda kõike pealt vaatasid.

«Sina issand, kuule küll,» hädaldas sauna Madli, «nende inimeste sisse läinud. Kui kenasti teised eluaja, aga nüüd ei saa läbi põrmugi. Tule jumalaga, mis sellest ometi pärast tuleb.»

Külas leidis Peedu tegu elavat arutlemist. See muuteti hukka. Kes seda ilmas kuulnud, et täismees Peet nüüd õunapuid maha raiuma. Eks ole see põlluriba olnud seal aastaid, eluaja, on ta nüüd sellepärast jäänud vaesemaks. Suurt külla ta sealt oleks nüüd saanud võtta ka neid, kes ütlesid: «Oleks Hendrik seal Peedu maad lõõnud, kelle suu see oleks olnud. Aga see Hendrik, ta on

et ta niiuke pilka meelega, ime, kuidas ta sel puhul ei mõelnud, et teise läbi materdas.»

Peet kolast nii mitmedki vaatama seda lagastamist, hõltsu aruga inimene oli teinud.

Peet ei saanud mõistlik mees see Peet ennist oli mõeldud, et tulnud sellest asjast kohtuskäimist. Oli neid, Hendrikule andsid selleks nõugi, aga mees vastas: «Tulge, neist okstest! Keda see kohtuskäimine enne-
«et ta ei ajanud.»

Enne et tulnud Peet raiuma. Kui ta nüüd pärast selle mõeldes, siis tõusis see tegu ta enesegi meelest küll-
«et mõelge. Kas ei olnud ta ise kogu elu, üsna pisuke-
«et popakesest peast, istutanud ja pookinud õunapuid. Ta oli veel teistel talupidajail ilusamad aiad kui mõtted ja Piisal. Nende aedu inestati ja alati tund-
«et mulle neist täielikku rõõmu. Nüüd võtab tema
«et ja talub puid, mis nii suure armastusega kasva-
«et see oli ta kättetatumine. Aga mis kurja olid
«et ta ei raiuri õunapuud? Aga need varjavad päi-
«et mul on selleks õigus. Narr sa oled, kui lähed
«et mulle seda viljapeotait. Arvad, et siis salved rohi-
«et mulle. Voib olla, et niisugune tegu toob needuse
«et mulle isegi hoopis tühjemaks. See on igatahes
«et mulle põllumehe meelest õudne ja inetu. Oleks tema
«et mulle Hendriku asemel — jumala eest, maha oleks
«et mulle niisuguse inimese.

«Kas ta ei mõelnud ennemalt selle üle paremini
«et

«et mulle tulnud ta ära koristama, sest need polnud
«et mulle ka Hendrik ei puutunud neid: las vedelevad.
«et mulle tuletasid need raagus oksad ja kahvatu
«et mulle need meelde seda õudset häviustööd.

«et mulle kas tema niikaugele, et ta ette võttis see-
«et mulle teo? Eks see olnud Hendrik.

«et mulle võttis Peedu süda viha.

«et mulle külas nüüd mingiks uudiseks olnud, kui
«et mulle Hendriku naine Madli oskab mingisuguseid
«et mulle mulle. Ega ta nüüd kellelegi küll kurja lähe
«et mulle ja et tal need sõnad on, seda tunnistasid ta
«et mulle ta hambadki. Iseloomu poolest oli ta vaikne,
«et mulle ja inimene ja et ta sellejuures oli veel jõuka

koha perenaine, siis polnud kellelgi isu niusuguseid kõnesid korrata. Küll teadis seda ise ka Piisa rahva aga kõik see oli nende meelest sedavõrd lapsik, et pööratudki selle peale erilist tähelepanu.

Kuidas see siis teisiti võibki olla, arutati vahel isegi kis videvikus. Vaadake nüüd Piisa karja, kuidas need kõik hästi korda läheb. Ega ole ta põllud ega heinamaad teiste omadest suuremad ega paremad. Seal on tee üle talve kaheksa, kümme looma ja vaevalt saad need mättale. Aga Piisal vahest viisteistkümmend pead ja kõik lähevad kevadel välja väravast kareldes. Kust see siis tuleb, perenaine peab midagi mõistma.

Piisa perenaine naeris. Muidugi olid tal ka oma tarkused: sügisel loomi kinni panpes valis ta sell alati kuiva, kõleda ilma. Siis tundsid loomad iseenda mõnusust, pääsedes varju alla pehmetele soojadele a metele. Perenaine ise valvas hoolega loomade sootni siin pidi täie ette minema iga heinakõrs. Olid teenijad näinud ka perenaist põlvitamas lakas heinavirna aas. Nad teadsid seda: ta palub loomatoidule jätku. Ja ta uskus, et ta palvet kuulatakse.

Küllap oli neidki, kes kadedust tundsid Piisa maja pidamise hea kordamineku üle, aga kes seda tuli maad üles näitama jõukale kohapidajale.

Juhtus midagi õudset. Nõmmiku teenija leidis hagerikust kõlgaste hulgast tüki toorest liha. Mis seal kahelda, keegi oli selle toonud, et selle läbi õnnetus ja häda panna pere loomade külge. Seda oli ju enne kuulnud-nähtud ja kui kohe abi ei saada, võib liha jääda loomadest lagedaks.

Peet sai aru, kust see hädaoht talle kavatsatud. See oli muidugi naabriperenaise tegu, kes selle juurde oma nõidusekunstid tegi ja sõnad peale luges. Ega saanud kuidagi vabaneda hirmust, sest niiviisi võidakse omale viia niikaugale, et võta lõpuks kerjakott. Küllap läbi ja viskaks selle neile vastu pead, aga ega seegi aru ei tühistaks nõiduse jõudu ega võimu.

Narriks teeks ta enese nende silmis.

Vaevalt oleks Peet leidnud nõu, mis leitud toore lea tükiga peale hakata, poleks juhtumisi tulnud Nõmmiku Suitsu Rein. See oli lonkaja vanamees, punase loket

vaadatud habemega ja vidus kalkvel silmiga. Ta oskas nii palju, et ta vastu abi anda. Olgugi et ta kuulnud oleks üle kihelkonna püride, kuid oma valla talu talu talu pärast vajalik. Ta tundis ussi sõnu, et ta vastu ei saanud, oskas täid loomade talu võis rohitseda, kui lehmast läbi oli läinud. Oli nii mitmeid hädasid isegi inimeste talu vastu Rein teadis rohtu.

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Reinule oma

Peet ootas ja valvas, et Hendrik ei saaks ta jalajälgi näha. Ta oli kogu öö üleval, sest niipea kui ta oleks näinud liikumas, tahtis ta teda tabada. Ta meel oli jures ärev. Viimaks vasis vanamees valvama üldisest ülevalolemisest. Kui juhtus keegi astuda peal, ärkas ta ja kargas püsti, et kurjategijat tabada. Nisama jäi ta vahel ainiti vaatama liikuvat varjo, eks olnud see seal inimene.

Olnud valvanud ööd viis ja ka päevalgi vahli pidas hoolega, tüdines Peet.

Nähtavasti oli Hendrikul siiski korda läinud vööjalajälgi. Võib-olla siis, kui talle peale tuli unelamist.

Kuid sellest hoolimata tundis Peet ikkagi rõõmu, sest ta oli kuidagi kätte saanud tasuda oma vaenlasele.

Aga see oli ikkagi vähe.

5

Õnnetused on nagu hingelised olevused, kes talle teatavad rada. On ju rahvas loonud isegi vanasõna: õnnetused tulevad uksist ja aknaist.

Suvi oli vihmane. Madalamad kohad seisid lahvel all. Ka pani liigne vihm põldudel kinni viljakasvut. Loomade söödimaad olid vaevaled ja mitmelt poolt kummitas sagedatest loomade haigustest.

Tuli vahel päikese päe korra pilve tagant välja, siis löid töötajad sajasse keerdu. Otse ei osanud kuskilt otsast peale hakata. Kellel oli tugev pere pärast, see ikka sai midagi kokku panna, aga kellel ei, nõrk tööjõud, selle välised tööd jäid hoopis unarile.

Paris häda oli, sest sugis lähenes ikkagi oma kummitamiskäigul.

Nõmmiku Peet oli oma töödega päris hädas. Vee sulane ja tüdruk läksid kevadel paari ja asusid Peet saunas, kus neile anti ka kartulimaad ja sooservalt loomamaa ääri. Ega sellest kõigest elamiseks jatkunud, loomad korjasid kahlu siit, teiselt sealt, sest neil oli vee ületalve lehma pidada. Peet palkas tüdruku. See oli sugase tugeva kondiga, aga töö peale oli õige tore. Jumal teab, kus ta oli teeninud, sest igal sammul

ta küll päevagi polnud elanud agara ja hoolsa oot all.

Peet oli ka külarahvalegi ja oligi neid, kes ta majapidamise üle otse lalisid.

Peet ei mõeldud kõik tagurpidi läheb. Niipea kui ta oli karta, ega ole mingit korda. Mis see talle üksi jõuab, kui pere katsub alaliselt teda villast lõnga.

Peet läbi augustiohtu, kui tüdruk Peedule kõnele, et ta ei ole ikka küll vist haigetanud. Ta ei ole teise nina joogikappa, aga vähe nagu on talle hammaste. Seista teine nii viletsasti, korraldus, jalad all ristis.

Peet ei rüütsas kopli. Vasikate tarvis oli suurte kasvatatud hagerik. See oli neile nii hädahoo, kui nad võisid minna varjule vihma eest. Harilikult loomad olid väljas kuuskede all pehmel rohul.

Peet oli haletsemisväärses seisukorras. Ta pea oli üldriipakile, silmist jooksis veejad ja ta hingeldas. Olid noored loomad tokerdanud, maod jämedad, peened ja ei paistnud ka teistegi olekust mingit vahet.

Peet tahtis vasikaid ajada hagerikku, sest hakkas peenest külma vihma, ehmatas ta otse. See oli üldiselt, kuhu loomad sisse ei läinud. Ei olnud ühtegi vattel keegi võtnud vaevaks kaenlas midagi võtta. Oleks ometi heitnud hagerikku mõned hagerikudki.

Peet läbis tüdruku läbi, kuid see haukus vastu, et loomad ei ole tööd täis. Tema on nagu ori, ei ole õõhingamist ega päevarahu. Otsigu tema ühele, ega temagi ennast tappa lase.

Peet tuli looma paranda. Sellest sai Peet aru. Ta ei ohtu, hõõrus selle siledal kivil peeneks, pani ta valas vasikale kurku. See püüdis küll oma tammata, aga ta jõud oli selleks nõrk. Paris ja laks vankudes aia äärde.

Peet sadamega tuli Peet kõhust ara.

Peet oli vasikas aia ääres surnud.

Peet laskis Peet kanda hagerikku ohtralt kuiva. Peet oli hirm teiste vasikate eest. Üks oli

neist peenikest tõugu, kevadel mõisast toodud. Juba siis ütlesid külamehed: «Eks see Peet ole ikka vahel nagu lage. Võta teine sülle, aga maksab ta eest ka hinna.»

Peet püüdis nüüd ise hoolega silmas pidada vana korraldamist. Isegi külas naerdi, et Peet on võtnud need perenaise ohjad enda kätte. Aga kauaks nüüd ta hool küll ei püsinud. Olid ju töötunnid sõrmede peal tavad, nii et perenaise muredeks aegagi üle ei jäänud.

Möödus paar nädalat, kui tüdruk ühel õhtul teatas, et mõisa vasikas olla vist küll haigetanud.

Kogu pere jooksis kopli. Seal ta nüüd seisis ääres. Ei olnudki kuigi palju tarkust selleks vaja, et aru saada vasika haigusest. Vabadiku Reet lõi otse kätt kokku:

«Mis seal nüüd veel näha või teada. Igaüks näeb, loom on rabatud. Eks te näe, kuidas lõõtsutab, kõht tal sel käib üles-alla justkui lõõts.»

Kogunes inimesi, ja kus palju päid, seal ka rohkem tarkust.

«Rabandus on ikka küll,» arvas Lageda Mart, kes metsast tulles lõi seisatama, leivakott õlal ja kirves vahel. «Ega ole muud, kui tuleb keelest lasta verd peale keelesse hammustama haava.»

Kisti välja loomal suust keel ja Peet hammustas haava keelesse. Vasika suust tilkusid veretilgad.

«Ega see nüüd üksi aita,» arvas sauna Reet, «eks peab ikka ka püssi laskma. Siis kohkub rabandus välja.»

Toodi püss, mille raud oli üleni roostes. Vasikale pandi tekk üle ja vasika kõhu all lasti püssi. Loomake latsatas ja turtsus teki alla jäänud suitsus.

Oodati arstimise tagajärgi.

Haigus võttis raskema kuju. Vasikas heitis maha kaeli kangestus ja närides haavas ta oma keelt, mis suust valgus verist vahtu.

See oli niivõrd valus vaadata, et Peedule tülis isegi silmi valguda pisarad. Püüdes loomakest aidata, kuuldus ta häälest tõsine kaastundmus.

«Mis sul vaesekesel siis on? Ei oska mitte midagi teha.»

«Mis tal on,» kädistas Reet. «Või nüüd ilmaaegu mure

olguks toodi. Oota aga, arvad, et lepib veel

lõppu rabasid Peedu otse puukangeks. Kui see lõppu nii edasi läheb, aja või terve kari auku.

«Eks ta on,» sõnas Reet. «Vähematega, nõrgematega ajab teine peale. Ega need jõua vastu panna. Aga et ei lähe teine suuremate loomade külge.»
«Eks ta muid, kes arvasid, et see küll liha tagajärg ei ole,» ütles Reet, «muud midagi. Küllap läks siit mööda ja teinud loomakestele silma peale.»

Ega muud keegi nime nimetanudki, kuid kõik teadsid, et see oli kõne.

«Kui te, peremees,» sosistas Reet, «sellele saab abi.»

«Kui te.»

«Vil vasikas sauna. Kui pimedaks läheb, ma lähen ja nende saumast paar vana vihta. Suitsetame, see võib aidata.»

Reet pidas noor loom vastu. Kuid viimased krampid liigutused tegi ta veel suitsutajate käte vahel, lammastele, et elu oligi kustunud.

«Misel päeval hulkus kolmas maatõugu noor loom kopli kopli, ammudes igatseva, haleda häälega.»

«Ta keha otse värises ülekeevas vihas. «Kas sina ei mäletad siis hoopis hävitada. Ta ei tunne, põrgu, mingit halastust. Ka see ei lähe su südamesse, kui loomuste piina.»

Kuid sellest kõigest hoolimata sai ta aru, et Hendrik ei ole alla sunnib. Ta tarvitab ometi tema hävitamistõuguseid abinõusid, mille vastu tal võimatu oli mõelda.

«Otse hirm oli selle peale mõelda, kui nüüd ka need loomad lähevad nende kahe järele. Millega sa siis loomad ei ära jätaks, võta või kepp või mine kerjama.»

Vahel vilksatas Peedu hinges ka mõte, kas ei saaks midagi leppida. Aga see kadus ruttu, nagu oleks kerge tuul ta ära kandnud. Teda paluma — ei, seda ei ta ilmaski. Kuid abi peab ikkagi otsima. Juhatati teda Peet, kes oskab niisuguseid asju. Tõi Peet

lambas talle oma lammaste ja loomade karja. Teda arstis, tegi vett ja piserdas seda lammastele loomadele selga.

«Lahjad ja jõuetud nad teil on,» lausus Pärt.
«Mis sa teed,» arvas Peet. «On ju niisugune vihma ja vesine aeg. Tulevad õhtul koju, üle kootide mudu. Kus küngas väljas, eks see ole tuliseks kuumeldatu.»
«Pole karta,» arvas Pärt. «Aga oleks ka hea, kui neid viskaksid joogikünasse peotäie jahu ja soola.»

Kurjast silmast ei teinud see mees palju juttu ja uskust ja lootust ei suutnud sisendada ta arstiusu.

Ega õigusetunne ole kadunud külaelanikkude meel. Paljude eest oli ometi õudne Hendriku, õigena naise teguviis. Mis olid siis süüdi loomad. Kui Hendriku Peetu põllu ääres kevadel läbi kolkis, siis hüüdis: «Peetu vanamehele. Kes teda käsib teha niisugast tegu.»

Nüüd võitis Peet mitmel pool poolehoidu.

«Ega seal ole midagi, hävitab teise ära,» kõneles Reed linakitkumise ajal Laanemaa talus. Ta ümber seisis sed kobaras. «Tuleb teine mööda tänavat, vaatab aia ja ütleb: kenad loomakesed. Kohe tõmbab lojuse kangeks, hakkab mõkutama, ega aita mingi arstiusu ja rohitsemine. Eks läinud Nõmmikul koin loom niisama.»

Ega selle juures saanud ollagi teist arvamist. Piisa perenaisel on saus puseriti hambad, see on ometi kindel märk. Teatigi ka seda, et Piisa perenaist imetavad suurt reedet Lhtejärke, sellele antakse siis niisugune paha väga emapiimaga sisse. Igakord ei tahagi ta halba, aga kui juhtub niisugune silmapilk, ega ta saa siiski midagi parata. Ütleb paar sõna ja ongi käes.

Aga kuidas siis Piisa perenaine ennemalt naabrite midagi ei teinud, kahtles keegi.

Ei teinud? Kes seda nüüd ei mõista. Eks igaüks teab, et õnnis Nõmmiku perenaine oli hea südamega ja alati lihtlik inimene. Miks ta siis pidigi tegema, said ju hea läbi. Aga nüüd on nende vahel tüli ja riid. Peet on tugev ja uhke ja näe, ongi käes. Jumal teab, ega see sellega jää.

Külas ümberjooksvad jutud jõudsid ka Hendriku kõrva. Küllap oli neid, kes tulid inetuid kõnesid ta heamehe poolest ette kandma, aga oli ka neid, kes ta kõike seda põlastades näkku heitsid. Esiotsa ei pannud ta neid tähelegi, pealegi kus need ei olnudki päris un

... tinnelt pikapeale tegid meele nukraks, seda enam, kui nad perenaist väga haavasid. Oli temalgi teada, kus need loomade lihtsuste allikas leidub, aga mis võis tema karta ta pannud nüüd ilma suud sulgeda.

See ilke tuli neid peale ja need kõned kasvasid loomadele. Siin-seal poogiti neile inetusi külge. «Ei ole le lüks lükuma, tuh juba, hea mehe-ana-...» aga nüüd oli ta niivõrd muutunud, et ei olnud enam tundagi.

Hendrik ei suutnud enam vastu panna.

Peetu vanem Hendrikut tulevat, oli tal hea meel. «Ei ole teisel nüüd kibe käes. Külap tahab teha, aga oodaku. Kihutan ta uksest välja.» Ja ta valmis la valmis mingi paraja, mida hea käte

... Hendrik hoida võimsalt ärritust tagasi. Peetu vanaks narriks, kes niisuguseid jututega küla laiali kannab. Tema pidanud teda ometi loomade mõistlikumaks meheks.

«Mida oled, mis need jutud siis sulle teevad,» tõi Peet, kelle süda oli õige heas tujus, nähes teise mehelehtumist.

«Mulle nüüd midagi tee, aga inetud nad on. Ei saa ei saa, et teed enese hoopis narriks. Ometigi parem kui mõni vana naine.»

Peet hakkas naerma.

«Ei ole sinistuks tallekeseks ei maksa emast kahtluda. Arvad, et mu vasikad nüüd surid loomulikkusse? Iga ma olnud üksi nägemas.»

«Kas sina, vana narr, siis usud niisuguseid jutut

... usun? Sulle ma nüüd seda nina peale ei kleeputama. Mine kuula, mis külas kõneldakse. Kui hädal ole, mis sa siis siia jooksid. Mina pole sind

«Ei oleks ma seda sinust uskunud. Aga olgu, kui d suitsutada, mina oma saunast sinule vanu vihtu otla. Ara looda, et minule seillega midagi saad teha. Ega rohkem mind laimad, seda rohkem ise ilma parilla jääd, Jumalaga!»

«Ei ole sinu viha. Kui kange mees see on. Oleks

paras olnud teisele millegagi läigitada. Tema tuleb ja haugutab veel naha täis.

Aga kõigest sellest tundis Peet, et ta seisab ees mehest nagu allpool. Tema oli tõepoolest hakanud ka seda uskuma ja eks ta oodanudki, et viga läheb ta naabri külge. Mõni aeg tagasi poleks ta niisugust kuidagi uskunud. Oli midagi, mis oli riisunud tema nagu selge arusaamise.

6

Uue vallamaja ehitamine edenes jõudsalt Piisa kaudu maa serval. Oli ka vaja rutata, sest mihklipäevaks peeti ta niikaugelt valmis olema, et võidi ette võtta onnistamine. Hendrik käis mõisas ja herra andis uue laadajaaks 25 palki, kaks tosinat põrandalaudu ja telliskivitehasest 175 telliskivi.

Iga pühapäeva õhtul kogunes niihästi vanu mehi ka nooremaid ehitusel oleva hoone juurde. Tahutud palkid lõhnasid tugevat vaigu haisu. Oli ju igapäev, et vaadata, sest nädala vältel oli nii palju juurde tulnud. Nüüd võis juba igamees saada uuesti hoonest ainsaks kõige suurem ruum tuli kohtusaaliks, vähemad ruumid maja otsas olid kirjutaja toad; see kamber eeskojale ja see teine jälle vahimehe jaoks. Aga milleks see üldse kitsas ruum, justkui viljasalv? Ja ees teisel niisugusel akna-uru, ei lähe õieti rusikas läbi. Noh, seda nüüd ei teata, see ongi see vangikamber. Kui ikka siia kelle ega läbi akna maksa mõeldagi. Küllap on uksega tugev latt ja lukk. Ega midagi, istu aga sees nagu herra.

Onnistamispäev oli määratud mihklipäeva peale — küllap tuleb ikka suur trall, lubanud ju kaks korda härrat tulla korraga. Eks oleks nüüd ühestki küllalt, kumma jumala sa sellest aust ilma jäta. Ka peab lubanud tulla. Küllap kulub temalegi suutäis soola ära kingitud laudade, palkide ja telliskivide eest.

Kibe oli, sest tuli küllalt rutata. Ega Hendrik kulutuskomisjoni esimees saanud nüüd põrmugi mahti, et oleks tal kulunud need silmapilgud marja eest omadel töödel. Aga ega see mees jäta; on ta midagi enda peal võtnud, ajab asja joonde.

Peet oli omandas uue hoone ümbrus korraliku näo. Ta oli juba koristatult kõrvale, maa tehti tasaseks, kollasest kivist ühtlased aknad ees — maja kui noorik, kes ootab pühapäevahommikul kiriku minemiseks.

Peet oli ühendatud valla talitaja töö viina, õlut, muret — mõnikord kogipoolist — noh, mis siis veel võiski tulla onnistamist pidutsemast.

Talitaja tõmbas uue lipu äsja püstipandud varda otsa. Ta tõusis lustakalt tuules. Kogu rahvas, muist tulnud valla valdadest, vaatas heal meelel naeruhuulil. Oma mehed olid õieti uhked. Mis siis nüüd — tore maja on valmis, mine millal tahes ja õienda oma asjad.

«Eks ma näin, keda nüüd talitajaks valitakse,» arvas Arusaare. «Eks ole ikka tore amet küll. Lähed talitajaks natuke aega ja saad veel selle eest palka.» «Küllap valitakse sind ennast,» viskas keegi noorepõlvne hulga.

«Eks ma ei saanud pilkest aru, hakkas aga vastu panema.»

«Eks ma näin, ei ma taha ühti niisugust ametit. Kui ma vaatan, loob mulle viimasel ajal nii sageli, et ei saa teise pärast vahel jalga jala ette. Lähed talitajaks paremas reies nagu kirvega.»

«Eks ma otsivad siis mõne teise, kui sina kuidagi vastu ei võta.»

«Eks ma näin, mis seegi talitajaamet siis on.»

«Eks ma näin, ükskõik ühti. Ega igamees sellega küll ei tule. Tuleb ju neid käkusi ja kirjasid ühtelugu, peab neid kõik kinni võtma.»

«Eks ma näin, see kirjutaja siis on?»

«Eks ma näin, ennast alati teise hooleks! Vaata, et pistad saale siis! Nagu poleks seda olnud.»

«Eks ma näin, mõelda,» arvas Arusaare Rein. «Eks ma näin, ikka jää, ega temast paremat ole. Poleks ikka, ega oleks siis seda maja siin ka olnud.»

«Eks ma näin, kes oleksid nimetanud Peedu nime. On ikka mõned olnud niisugustes valla-ametites. Aga ei ole keegi passinud nimetada ta nime. Mis sa lähed ütlema, oli ju mees suu-silmil valla poolitamise

vastu. Imelik mees see Peet. Kõik mehed kohal, a... pole näha. Küllap on nüüdki veel meel paha, et vald pooleks jagati. Aga mis siis nüüd enam on, uus maja juba valmis.

Ja Nõmmiku Peet ei tulnudki.

Õnnistamispidu oli sedavõrd huvitav, et sellest j... kõneaineks mõneks ajaks. Olid need mõlemad van... kud mehed küll, teab, kumb pidas kangema kõne. A... neid nüüd rääkida, kui nad ei oska, kes siis veel pe... oskama, teenivad ju mõlemad lõugadega leiba. Oma... mistalitusel lõppedes andis Hendrik selle üle aru, pole... hoone oli maksma läinud. Lisas lõpuks omapoolt m... sõna selle kohta, et nüüd on lääneserva inimeste... täidetud.

«Oskab teine õige ilusasti rääkida,» arutasid ku... jad omakeskel. «Mitte ei löö häälgi värisema, see... nagu pandud suhu.»

Pidul anti sakstele eraldi suupistet, sest neil oli o... rutt. Eks näinud igaks, kuidas hobused seal... kalessi ees kaapisid, nii et kutsaril oli küllalt tege... nende kohalhoidmiseks. Paremgigi, et läksid, nüüd ena... ette hoopis lõbusam.

Siin ja seal tõusis meeste hulgas lõbus tuju. A... Vinu Mart pühkis käeseljaga oma laia habet ja p... laulu. Salga juurde tulles, kus Hendrik midagi selet... lõi Mart talle käe ümber kaela.

«Kuule, sina, Hendrik, oled küll üks tubli mees. P... hakkad meile talitajaks, muud ühti. Aga seda ma ütlen... kõik, mis need naiste äätsakad sinust ja su eidest... levad, on puhas lori.»

Hendriku näo üle läigatas kerge puna. Ta kogus... kiirelt, naeratas ja lausas:

«Kust sinagi seda nii selgesti tead, et on lori.»

«Mina nüüd ei tea. Ma ütlen — puhas lori. Ja... need jutud mujalt tule, su oma naaber. Aga ega... ole kellegi mehe jutt. Kui kuuled, otse südame ajab... täis.»

«Hea küll,» arvas Hendrik. «Aga ma näen, su j... nagu oleksid jäänud nõrgaks.»

«Olgu. Ega me iga päev uut vallamaja õnnista. S... aga paneme talitajaks, see on kindel.»

... tulnud... lak... vanamees edasi.

... pimedat... ol... paistsid uue vallamaja aknad... hõltsid pikki valgusejooni üle õue eemale karja... mude, läbi valguslaike noortele soorohelistele... le... kuuldis hoonest jutukõmin, naer, laul. Elas... lork.

... Nõmmikulegi vallamaja tulede sära.

... latuud õnnistamisele. Ta hing oli rahutu ja... ootas. Peet lootis, et tulevad peatselt temale sealt... kuidas sina nüüd sealt ära jääd? Tule ometi,

... ja... vanemaid ja lugupeetavamaid peremehi val... t... nüüd ilma sinuta! Ta tõrgub esiotsa vastu: «Oh... mina, ega ma ole selle ehituse kallal nüüd näinud...»

... Aga ega nemad jäta: «Mis sa kõneled vaevasti... ole ehitatud valla kulul, eks igaühel ole seal...

... Ta läheb siis ja ei tee Hendrikust... ümber kogunevad mehed, eks... pole ta nende silmas sugugi vähem väärt.

... talutult ringi, oli närviline, ja kui tee... et seal uue maja juures on täna lahti päris... vihaslas niisugune jutt.

Aga tulla kätte pimedus, löid helkima uue maja tuled, ... mõeldas juba õnnistamine, aga keegi ei tul...

... mitte ükski kogu ei liikunud täna teed... poole, kõik oli tühi, nagu luuaga pühitud. ... ühest nagu sammud, nüüd nagu oleks...

... huki ja nüüd otsis Peet juba hilisele kutsu... vastust. Aga see oli olnud tuul, mis viskas... ema, või oli see lahtipääsnud loom, kes... koval õuepinnal. Keegi ei tulnud tuppa.

... ehk tulnud nii mõnedki. Eks ütelnud Rapi... eks me lähe ikka küll. Ega sinagi sealt... tulnud. Hendrik ehk kuulis seda ja...

... Las jääda kõrvale, eks saagu aru, et val... muremat ei hoolita. Eks mõistab siis, et on... tulesli oma lugupidamise.

... motted äratasid Peedu vihale. Ta kahetses, et ei... Voib ollagi, et seda seletatakse: Peet pelgab ja...

... tulla, kardab naabrit. Oi — läheks nüüdki... otsis ta, kuid viimasel silmapilgul jättis... Nae, ootas, ootas kodus, aga süda ei andnud...

emmale jääda. Kui oleks ikka täismees, ega oleks tulnudki.

Juba pidu algusel otsis Hendrik silmaga sageli Peetu. Ta otsis Peetu. Tema puudumine oli nagu tühi koht selles õnnistamistalituses. Vist märkasid seda teised mehed, sest mis nad siis muidu pistsid vahetevahel pead kokku ja vaatasid ringi. Tegi sellest asjast Hendrikuga juttu ka Rapi isa. Tema pidanud Peedu üht niisama naljaks, aga näe, tõepoolest ei tulnudki tal pidule.

Oli ju igamehel teada nende tüllilugu. Ja nüüd nagu oleksid nii mitmegi pilgud lausunud Hendrikule: «Tema sina ikka peletasid Peedu siit.» Hendrik ootas, ja keegi tuli uksest tuppa, vaatas Hendrik, arvates, et astub naaber sisse. Tõsi — ta meeles liikuski mõni daks nooremad mehed talle järele, kuid täidesaatsus ei sautnud mõte minna. Ah nii — me ei mahu enam katuse alla. Kuidas see siis ometi on tulnud? Vanaaegne elasime seltsis, ja nüüd enam ei mahu. Kas polnud me elada meeldiv ja lõbus, kui olime naabrid, kus üks mees ei hoida teist, üks ihaldas teise lähedalolemist. Ja nüüd meie vahele tehtud vihast ja põlgusest kõige aeg, millest me üle ei pääse. Hendrik tundis kahju end elust ja see tunne tuli täna niisuguse jõuga, mis ta kogu pidurõõmu ja pidutaju. Peedu ärajäämine tundis talle valusana. See vana aus ja tubli vallaperemees oli pidanud siin istuma esimesel kohal.

Hendrikule selgus, et ta on teinud oma naabritele kohut, tema ülespidamine ongi kiskunud lõhe nende vahel niivõrd laiaks, et nad sellest üle ei pääse.

Surusid mõtted niivõrd tugevasti, et kiskusid Hendrik üksi seisma akna alla.

«Näe, seal ta seisab,» tähendasid teised, «küllap võiks teine kokku veel mõnda arvet. Oli ta ju suve läbi selle asja küljes kinni, ega anna nüüdki rahu. Tõmbabki hõigisele ruudule.»

«Ah, tule nüüd,» hüüdis Pärtli Eedi ja astus Hendrik juurde, käe lüües ümber kaela. «Ole lustis, võta napalt. Mis sa nii mõtled, näe, paneme su talitajaks.»

Hendrik heitis õige tige pilgu purjus mehele ja astus kindlal sammul toast välja.

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe, kae, näe, mõni keiser või,» lallutas Eedi. «Eks sa ole niisama vallamees, maksan oma maksud, pole midagi kogeda kedagi.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

7

Arvamused olid tunne esimesel koosolekul oma vallamajas. «Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

Arvamused liikusid vilkalt.

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Näe,» tähendas keegi. «Näe, ajasid mehel rehel «pannime.»

«Ei. Mina tean, et mu naaber niisuguse ametiga saab valmis paremini. Te ju teate, et ta ennegi on neel vana asju ajanud.»

...mõne ukse juurde. Eeskojas tuli Hendrik Peedus

Olgugi et Peedu süda peksis, olgugi et käsi ei tah nudki tõusta, ometi võttis ta mõõdamineja Hendriku varrukast kinni ja lausus:

«Kuhu siis lähed?»

Hendrik vaatas imestava pilguga.

«Kuidas kuhü? Kõju.»

«Kas sa siis Laukale ei tule?»

Hendrik lõi käega ja tuli vallamajast välja.

Kaugenedes teed mööda tähendas Arusaare Rehn em sele: «Tont sest Hendrikust nüüd saab otsa või midagi».

8

Igal pool äratas see imestust, et just Hendrik Peedu soovitas. Ons nad ära leppinud? Sellest polnud midagi kuulda. Küllap see oleks kiiresti kantud mõne valda lalali. Ei tulnud ka Hendrik Laukale. Näe, et teine tilkagi liikudest, mis uus talitaja ostis.

See oli mõistatus, mida ei suudetud lahendada.

Küsis seda Peet eneselt kümned korrad. Võib olla tahab otsida lepitust — näe — saab aru, et ei saa lüheminuta valmis. Aga seegi arvamine ei jäänud peetu paika. Milleks temal seda lepitust vaja? Oleks ta mees, siis teine asi. Aga ega teisel salvedes teri valmis ole kui temal, ja vaata ta loomi, igatahes Nõmmes omadest ette.

Leidus silmapilke, kus Peet oleks valmis olnud kuu sirutama Hendrikule, kuid võõraks jäid nad endi üksteisest ei võinud märgata viimase poolt vähematki lähem missoovi.

Peet tegi oma mõttes kümneid ringkäike, aga lõpuks seisis ta ikkagi küsimuse ees: «Miks ta mind küll soovitas?»

Oligi alguses vastumeelt asuda ametisse. Ikka see see tal nagu vari meeles, et ta oli esiotsa jäetud hoopis tähele panemata. Seda teati ometi vallas igal pool ja nüüd ütlesid seda temale teiste pilgud.

Aga see oli ainult alguses. Aja minnes võttis Peet tööd tõsiselt, kadusid ka mõlled, mis esiotsa end viinud peale surusid. Ega olnud tal ka raske, sest oli olnud

mitte ainult korda valla-ametis ja kes seda siis ei teadnud, et Nõmmiku Peedul oli niisuguste asjade jaoks oma peen õigel kohal.

Peet oli aeg, mille kohta nüüdki lausutakse: koit tõu- ja loomade mitmest kaarest. Värske tuulepuhang käis kogu talus kaugemaiski nurgis esile vaimuelu. Ajalehesõnumid tõid teateid uute nimedega: «Kõnnulaid», «Lampe», «Püsivusi», «Tüsedusi», «Kõnnulaid» jne.

Peet oli juba aasta pidanud talitaja-ametit. Ta oli outpoole, õigusenõudja mees. Amet ise tõstab mehe tunde ja sellest see tuligi, et vanad valla pere- mehed kantsleisile tulles kõhatasid ja jäid püsti seisma. Peet oli sugugi hea nii kõnelda, kui oleks talitaja olnud sugune. Tuli ikka alata ääri-veeri mööda ja läks ka vaja osavust, kui said ära rääkida oma asja kül- lalt loetavalt.

Peet oli aga see Peet ninakas, justkui mõni parun kõneldi külas.

Peet andis oma aja suurema osa valla asjade õiendamisele. Tema sai oma asjaga hästi valmis, selles asjas Hendrikul õigus. Enam veel: Peet tundis kahju, et ei saanud rohkem teha. Oleks ju hea, kui temagi nimi oleks olnud seisaks.

Vahetõttu naabriga oli endiselt jäänud külmaks. Küll tal aja jooksul raugenud vihatunded. Nad said vist ennad aru, et neid teineteisele vaja ei lähe ja selle- poolest polnud neil ka kunagi põhjust ega tungi teineteist aidata.

Peet tulles vallamajja, pistis kirjutaja Peedule ette kahe «Meie Rahva Hääle». Kirjutaja oli sinise pliiat- tiga allatõmmatud kriipsu kirjutisele, millel pealkir- ja «Mõljed reisilt». Seal oli lugeda järgmist:

«Nadri vald kuulub meie maa metsanurkade valdade alla ja siin näivad juba tuntavad olevat uue aja algus. Vald, olgugi väikesepoolne, on üles ehi- tud ja on kulul õige nagusa vallamaja, millel ilus

noorte viljapuudega aed ringi. Viimane nahtus on pool ig tahe haruldane. Ka olla praegune vallavalitsus õige agar mees. Sellest annavad tunnistust ka tema pool olevad hooned, mis praegu ehitusel. Viimastel aastatel on ka ajalehelugejate arv tõusnud. Kuid leidub ka palju veel siin ümbruses, mis tuleks kõrvale korraldada. Selleks läheks muidugi vaja arusaajat pead ja töö kätt. Näituseks on seal joomine moodis. Lauka kõht see mülgas, mille kaudu voolab valda kõik pahe. Selle valmistatakse rohkesti koduõlut, mille peale rakendatakse hulk vilja ja hävitatakse tervist. Aga selle viimane pahe vastu võiks kergesti võidelda, kui vallavalitsus õlletegemise ära keelaks. Selleks annab seadus talle luba. Aga igatahes näivad inimesed olevat oma meelelaadi poolest õige teravamõistuselised, kui aga on neil üks tubli juht. Kahju, et praegune talitaja nii mehest rahvuslikust asjast elavamalt osa ei võta, sest talil mehel oleks agarust ja mõju.»

Peedusse avaldas kiri tugevat mõju. Siin oli temal kõneldud. Aga mis tähendab see viimane ütlus? Miks peaks tegema?

«See on selge, mis selle all mõeldakse,» arvas kirjutaja. «See on ju tõsi, et meie nurgas oleks tööd katta. Näe, siingi on lugeda Rannaverest, et seal asutatakse karskusselts «Iva» ja üks Rannavere ole niisamasuure metsanurk. Ka seal valitud talitaja esimeheks, sest tema ise see asutaja õige olnudki. Siin joovad teised inimesed härjad. Kui kõik see raha jääks Laukale viimata, siis palju inimestel jääks siis järele.»

Peet mõtles.

«Aga mis seal õlletegemise keelust on kõneldud? Kas seda võidakse keelata?»

«Miks ei võida. Kui vallavalitsus keelab, asi tehtud. Kes see tohib siis keelu vastu panna.»

«Aga kuidas niisugust asja keelad?»

«Nagu ikka keelatakse. Ei tohi teha, ega siis tohi. See on ikka nii: tahetakse rahva hulgast ära kaotada mõnda halba kommet, ega see siis teisiti lähe, pead võimu tarvitama.»

Peet mõtles.

«Ega saagi teisiti,» arvas kirjutaja. «Mis seltsi sa tead

...joovad. Enne tuleb neil see joomine tüli, kalla siis tulevad pärast seltsi. Näi-...õlletegemise ära keelataks, eks see oleks juba...ja rahva sõbrad aina rõõmustaksid. Ja...nurka ehitada suur ajakohane koolimaja. ...neldki, kes paneksid sellele vastu, aga ega...hooldada.»

...avanemudki nüüd lai tööväli Peedule. Kui see...lähiks täide, siis kirjutatakse temast ajaleht...Nähtu siis, seal oleks must-valge peal, kuidas...tegevust hinnatakse. Ega sellegi vastu saaks...et siingi mõistlikumad pead varsti ruttavad...tegevust hindama. Valgus tungib pimedusest läbi, ...nende arusaamine, et tema on töötanud ainult...kannaks. Seadku siis veel mõnda teist meest tema...võib.

...ootamatult.

Õlletegemine keelatakse ära,» kõnelesid külamehed. ...kõneldile sa siis pühade ajal jood? Vist küll haput

...põrgu oma jutuga, kes see võib keelata. Eks...omad odrad, millest teen, ja ise ka joon ja...luttavale.»

...määkige, seda kõneldakse üsna kindlasti. Peet...tulemuste poolt niisuguse voli, et võib ära kee-

«Halgo põrgu oma loriga! Peet keelab. Tema minu...taja.»

...avalt arutati ringi käivat kuulust, aga sellest hoo...valati odrad linnaste tarvis likku.

Mida ei oodatud, see tuli. Vallamajast anti käsk: keegi...tuli teha pühadeks õlut. Kes käsust üle astub, langeb...tuse alla. Isegi vallamaja uksele pandi üles sele...jämmedakirjaline kuulutus.

...ka neid, kes tulid vallamajja või püüdsid talitaja...nd teel.

...te sõgedad seali! Ons see ikka tõsi või nali? Te...õlletegemise ära.»

«Hoi nii!»

«Aga mina teen. Sõgedad, mida siis joon? Kas teil on...guist keelata?»

«Kui ei kuula, langete karistuse alla. Olu laulu maha.»

«Oi, oi, oi, kus jutud. Niisugused saadanad. Iks... näel!»

Olgugi et kiruti, saajatati, suurusteldi, aga omad pandud enne pühi paargusid suitsema ega veeretada õlleankruid. Mine tea, ongi ehk antud niisugane võit tuleb lasebki maha. Mis maas, see maas, ega sa midagi ikka midagi enam üles korja.

Nädalapäevad enne pühi tuli endine küla karjane Peedule vastu. Siim lallutas laulu ja olgugi et ta Peet nähes vait jäi kui sukk, märkas talitaja hästigi, et Peet oli küllalt lõbusas tujus.

«Kaule, vanamees,» kurjustas Peet. «Sa käisid peedlast armu saamas, aga purjus oled tublisti. Tulid vist Laukalt?»

«Ei, talitaja, sinna pole ma jalaga poole aasta kätt saanud. Sa ajad hullu juttu, kust ma selle raha võtan.»

«Tegid ise õlut?»

«Ää aja, mina mõni õlletegija. Olekski see odra... aga te ju keelasite.»

«Aga sa oled ju joobnud.»

«Mis ma nüüd mõni joobnud, võib-olla ehk on ma lõbus vähe. Tikkus laul peale, ajasin niisama nunn.»

«Kas keegi andis sulle? Kas mõni tegi õlut?»

«Võib-olla ehk tehtigi, või tulevad nad seda mulle nina peale kirjutama.»

Niisugused kõverad jutud ärritasid Peetu.

«Hea kull, sa ei vasta mulle. Ma lasen sind kinni panna.»

«Kulla talitaja, mis te nüüd kõnelete. Mind vana... mest kinni. Kellele olen ma kurja teinud? Te kuule minult, aga arvate, et minul hea kõnelda. Kõik head on mured ja mine siis räägi. Seda ei luba ju inimese suust kuulda.»

«Pea oma suul. See pole sinu asi. Õlletegimeist ei keelatud. Ja kui sina tead ja ei ütle, langed karistuse alla.»

Siim oli hädas. Oli tallegi teada, et Peet ilma... ähvarda. Oli ta kinni pannud isegi peremehi, me... temast inimesenuustikust kõnelda.

...muid ütlesin ka, mis siis minagi saan...
...teine nagu...
...paar sõõmu ja näe, logi pagan pähe.»
...Peet. Tema ei pane siis minu käsku...
...Siimu purju, tol...
...Nähku... näe, seal on see...
...Aga ega seal ole ometi midagi mõelda...
...nagu iga teinegi. Voi tahab ta...
...et on minust üle.

...kerkis. Tulid talle meelde endised lood, ...
...leegitsema nagu tuha alt vallapääs...
...võis igaüks näha, et ta alati end tui...
...pidas otse trotslikult. Ei teinud ta min...
...hoopis selle vastu: Peet tundis...
...nagu hirmu, võib-olla kõneleb Hendrik...
...Kõrtsis oli ju neid küllalt, ...
...viinaklaasi ääres naabrit tagaselja kiru...
...mis need mehed siis kõnelevad, kui...
...vastu.

...kull, temal ei ole mingit õigust käsust üle...
...Oodaku agal!»

...võttis külakupja kaasa, andes niiviisi rohkem...
...nagu oma ilmumisele naabri juurde. Isegi siin...
...jalg polnud saanud kauemaid aegu, oli...
...mudiseks. Tulid meelde läinud aastad, alates...
...mil ta siin viibis lõbusalt, niisama kui

...oli laudkatusega paargu. Selle ees lopu...
...Hendrik õllenõusid.

...astus Hendriku juurde, kõhatas ja teretas...
...võttis tervise vastu, aga ei lakanud loputa...
...aastad.

«Küll õlut?» küsis Peet, aga kõigest püüdest...
...ei jaksanud maha suruda rahutust. Ka häälel...
...küllalt tarvilikult jõulist ilmet.

«...Tulevad ju pühad, kus siis muidu.»

...aega vaikust.

...haruldane käik siis tefl õige ees, et nii kahe...
...küsis Hendrik. Ta häälel oli küll rahulik, kuid...
...oli kerge pilke varjund. «Eks tulge sissepoole!»
...et oleks ära oodanud vastust, kaduski paargu.

Peet astus külakupjaga järele. Viimane hoidus hoopis ukse ligi. See käik polnud temale kuidagi meelnenud. Hendrik võttis kapaga tõrrest, kus veel oli pooleks jäänud, äigas selle küljest varrukaga vahu ära ja poos Peedule.

Peet ei võtnud.

«Sa oled imelik mees. Kas sa pole kuulnud, et talitajate tegemine ära keelati.»

«Oli niisugust juttu kuulda.»

«Käsk on vallamajas üleval.»

«Ega ma kõiki neid lehti loe. Mis minul nendega asja.»

«Ah sa paned siis keelu vastu?»

«Niisuguse keeluga pole minul tegemist. Ma teen oma omadest otradest.»

«Aga sa ei tohi teha.»

See oli juba midagi kisendamise taolist.

«Nonoh, naaber, ära nüüd karju! Nagu näed, on tal valmis ja suuremalt osalt nõudeski.»

«Aga sa poleks tohtinud. Sa ei tohi teda tarvitada.»

«No ega ikka loomade tarvis teinud.»

«Mina keelan sind. Sa paned käsu vastu. Sa lange karistuse alla.»

Peet oli oma rahu ja kindluse kaotanud.

«Kuule, naaber,» ütles Hendrik ja astus Peedu juurde.

«Kui sul muud juttu ei ole, siis mine parem minema. Näed, mul on kibe töö, ei ole aega.»

«Ah sa räägid minuga nii. Näed nüüd!»

Peet tõmbas täidetud ankru eest pulga ära. Hoog ja purskas pruun õlu välja, lennates eemale vastu Hendrikule. Kogu õhk täitus õlle lõhnast ja peenikesist pisarast.

«Niisugune kurat!» kisendas Hendrik. Haaras kinni Peedu turjast ja viskas ta võimsalt kõõgi ees oleva virtsasele lumele. «Sina tuleid minu majja. No kullap näeme, võib-olla näedki nalga.»

«Taevas hoia, mis sellel Peedul ometi meeles,» kerkis kõne ringi külas. «Keelab ära, kes niisugust lugu ei ole kuulnud. Ja nüüd läheb veel ja laseb maha. Ei saa mõnolgi niisugusel inimesel veel meeletuid peas.»

Peet astus oma kausaodanikest täitsa. Ta oli alanduse pool hästi rahul, tunnistas isegi, et ta ei ole talitajaks ja seati teistelegi eeskujuks. Ta mõeldi, kes olse avalikult kirusid: pole sellest omast peed loolu midagi. Istub teine nagu keiser seal sees, kogu tal kargab sulle ninasse. Peet sai sellest isegi aru. Talanemad teda otse pelgasid, kuid ta ei võtnud seda. Ta ei tulnud aga, näidaku keegi, kus ta pole teinud, mida taendub nõuab.

Ta teinud tegevus jäänud ka ainult siinse nurga teada. Ta oli ilmus «Mele Rahva Hääles» kirjutis, milles teda ei olnud nimetatud. Ta sõdida kõigest jõust pimeduse vastu, olgugi et sellel läbi tõmbab enesele kaela. Ta ei ole vihamehi. Aga kes saab sellest hoolida. Loo- ja ta tuleb kord aeg, mil osatakse hinnata, mis see on. Ta on tal sealsele nurgale head. Kui tal korda tuleb, ta ka uue ministeeriumikoolimaja chitus, siis ta on kull valgustavaks tunglaks, mis helki heidab talupoja ümbruskonnale.

Ta on numbris oli veel tükikene: Äge võitlus tal on vastu. Selles kõneldi õlleteo keelust, mis talitajate tühja läinud, sest seda polla suudetud läbi. Olevat tulnud selles asjas talitajal üksikute kohal- ja kokkupõrkeid. Kuid niisugune keeld oleks talitajate hädatarvilik, sest kujutatagu ette ometi seda otrade talitaja, mis selle peale ära raisatakse. Kui palju tangu talitaja. Aga Nääri agar vallavanem ei lakka võitlusest. Nonda läinud ta 3. küünlakuu päeval kohalikkude talitajate ja tabanud joodikuid. Olla mõned mehed talitajate puukamise ja suurte lõugade pärast isegi kinni. Talitajate niisugust rahva pahede vastu võitlemist võiks talitajate teistele aina eeskujuks. Pahe muidu ei kao, peab teda välja kiskuma juurtega.

Ta on see seltskonnategevus, nagu noor kirjutaja seda talitajate, nõudis Peedult niivõrd aega, et ta koduste talitajate ei saanud nina pistagi. Seal elasid teenijad talitajate. Talitajate Rapi sulane sealt mööda minema, talitajate ta Nõmmiku punapõselisele tüdrukule: «Mis talitajate viga. Magatate või poissi keskhommikuni, ega

ole kusagile kibedat. Kui kass kodust ära, mis saas hõl-
tel viga hüpata.»

Tall ka jutt külas Peedu majapidamisest. Kord ta-
das Rapi isa Kuusiku Mardile: «Eks ta ole mõne
vahel asjaks kõnelda, ega ole sind pandud kellelgi
kostjaks. Aga ma ütlen: see talitaja-amet on Nõmme
Peedule küll selgeks lagastamiseks. Missugune kodu
ennemalt oli, aga nüüd ei tunne teist ära. On ka
hobuselooma, aga teisel sooled keha vahel, parem
nuiaga otsa — see nüüd mõni tööloom!»

«See on otse ime, nii mõne aastaga,» arvas Mard,
toppis rahulikult rullkotist piipu kuiva tubakapuru.

«Mis seal nüüd imet on. Teenijad tõlledavad
pead. Poiss see teisel Tallinnas, loopida seal muh-
keppi, pole vist paaril aastal nägu näidanud. Vaan-
ise istub vallamajas, kes see siis seal teeb või on.»

«Sedasi tuleb ju ka puudus kätte. Ennemalt oli
üks jõukamaid kohti.»

«Miks ei olnud siis. Oli aeg, kus oma neli hobu
reial ja pead viisteist sarvloomu. Nüüd need tokerdavad
karvus, ei saa arugi, kus otsas teisel silmad. Sa rää-
puudusest: hakkas teine suure hooga ehitama uut talu.
see nüüd seisab poolei, mis tilk taevast tuleb, see ka-
las. Küllap ongi palgid repetanud, mis sa neist enam
seina ajadki.»

«Milleks nüüd seda vaja oli. Ega ta vanadel majade-
viga ole.»

«Eks seegi olnud jonni asi. Hendrik tegi, noh, ka
tema siis võib taha jääda. Elavad teised ju aastaid tan-
gel kiusujalal.»

Arvamised koolimaja ehitamise üle läksid väga lah-
Oli neid, kes selle vastu ei teadnud kõnelda. Eks
hea küll, kui lapsed saavad paremat tarkust, küllap
neilgi siis ilmas nagu vähe hõlpsam. Pagana a-
nüüd küll, et ta toob maksusid juurde, aga kui kroon
oma poolt aitab ja edaspidi ka koolmeistri palga m-
sab, ega see asi siis nii hull olegi.

Kus ta siis hull ei ole. Vaata, tõmmatakse üles silm-
palee, mine siis korista ja küta teda. Te ütlete - kroon
aitab. Ole hea, aja sa taga seda kroonut. Seal on talu-
kas katust katta, aknad tehtavat nagu hoovivatu

ant tulla, mine otsi siis kroonut. Eks Vihuveres

le kaelas, mehed kiruvad teise maapõhja.

li leisel seinadki viltu, katus joosta läbi —

lillel valla kaelas.

eden muud kuidas on, aga milleks seda õieti

le paari «netu» pärast, mis seal sulle kätte

le ole me elanud siamaale, oleme ka läbi

le ta selle suure tarkusega ikka lähed, või

le ole Seal on ju Peedu oma poeg, hulgutab

le ta linnavahet, aga on temast nüüd vana-

le ei või külma. Kuidas oleks meest kodu marja

le me, majapidamine jäänud laokile, laokile. Aga

le le isand enam kätt külge pistab talutööle.

le ta vallamajasse volikogu koolimaja ehitamise

le ta tuli, oli arvata, et seal ärevus tõuseb.

le ta asi julgesti ette. Koolimaja on hädasti tar-

le on tulemise meele järele, otse tahtmine, ega

le ta vastu panna. Seal tuleb kangesti sisse vene

le ta omati väga vaja. Kroonu tuleb ise ka lahkel

le ta Maksab suure osa ehituskulusid ja peab

le ta kooliõpetajad üleval. Vald ei või seda kui-

le ta liikata.

le ta ootama, mis tema sõnade peale üteldakse.

le ta rahuline vaikus. Mis sa oskad niisuguste heade

le ta lohta siis lausuda.

le ta ole ikka küll,» algas vana Rägapere Pärt kõha-

le ta On ju need ikka head lubadused küll ja egas siis

le ta ka keegi oleks, kui lapsed saaksid seda va-

le ta loht rohkem. Aga mine nüüd tea, kas see kroonu

le ta oleks seda tõepoolest ka annab.»

le ta lubatakse, seda ka antakse,» tähendas Pect. «Kas

le ta oleks arvata, et kroonu oma sõna murrab?»

le ta nüüd Pärt just seda arvab, aga eks ole ikka neid

le ta vahest ka. Kaovad pärast nagu kevadine lumi.»

le ta meil nüüd küll ole vaja seda suurt lossi,» kõne-

le ta ta ma poissmehest peremees. «Eks me ole vanas

le ta omal ajal käinud ja läbi, oleme saanud.»

le ta ma muud aja, ega sul ole last kooli saata. Näe,

le ta kroonutteenistusse minnes olnud see «netu»

le ta lollap oleksid saanud kas kohe kindraliks.»

le ta olnud naer

42

1

mesed elasid mustuses, rumaluses, ei olnud midagi mingit püüdu hariduse poole. Aga mindagu vanda nüüd, ja tõepoolest ei suudeta küllalt imestada seda. Uus vallamaja neil on ja praegu kerkib üles uus mikas koolimaja. Peab ütleva, meie inimestel on pool hariduse poole, neil on tahtmist, kui aga leidub mees seda oskab üles äratada ja tööle rakendada. See sugune mees on seal nende talitaja Peet Lahesalu. Ta on temalgi olnud võidelda tagasikiskujate jõuduga, aga ta on visa võitluse järel saanud neist jagu. Sellist mehest võiksid eeskuju võtta nii paljudki.»

Neid sõnu lugedes tundis Peet, kuidas veri tungis talle pähe ja isegi lõi ta nagu muhelema, olgugi ta tahtis end teha ükskõikseks.

Kirjutaja vaatas talle otsa.

«Noh tühja,» tähendas Peet, lehte ära pannes. «On kirjutatud ja nemad aga seal panevad kõik ka lehte.»

«Ei, sellel kirjutisel on igatahes suur tähendus. Läheb ka ülemuse ette, sest seal peetakse seda arvamist lened kirjutavad.»

Peet ei märganudki, kuidas ta aja jooksul oli hakanud eemale jäänud teistest vallaelanikkudest. Nad talis vallamajast antavaid käskke, aga isekeskis siunasid nad Hendeli peremeestele ette: kes teid käskis teda vahetada näete, nüüd tantsib nagu isand orja turjal. Aga kes siis siin süüdlane? Poleks Hendrik teda nii ette pannud ega olekski siis valitud. Aga näe, sai oma palga, ja mehe paariks päevaks puuri, siiski nagu orav puu koergi ei haugu.

Nagu juba tähendatud, jäi Peedul koht täitsa muu. Taevake, ei saa ju inimene end lõhki kiskuda. Ja need väljaminekud, justkui ei oleks augul põhja all. Kõik ka talitaja palgast, aga oli nüüd see sandikopik misväärt. Aja võttis see vallaamet sootuks, aga tulekut ta ei andnud. Tahtsid midagi ette võtta, aga seks põldu kividest puhastada või jälle uut hoonet ehitada vähemalt katusegi alla, muudkui laena. Önn seegi, et sugusele kuulsale peremehe keegi laenu ei kehtenud. Noh, mis nüüd sinule, see paarsada rubla, see ju tavaliselt asi sul tasuda. Ole hea, näe, siin on paber, pane see nime ka alla, see nii moe pärast. Ega nüüd sünni tõi.

«Aga õnnikuvaukriga, niisuguse mehel, kellele isegi ei meeldi suutab käe vastu. Peab olema ometi kena teadvust. Üldist peab põllutöös ette võtma niisuguse mehega inimene. Näituseks hobustega ümberaetav mees, vedruäke, looreha. Küllap teevad järele. Kirjutaja peab ikkagi olema.»

10

Peet loomades oli läinud kolm aastat ja eeloleval sügisel valimised. Tehti neist juba clavalit juttu. Peet vaagigi kuigi laialt vaadata ringi, kohe võis talle valla meeleolu: Peetu enam ei maksa valida. Peet ei polnud vallameeste arvamisest võõrad, ta loomades nendega siamaale tegemist. Oli isegi talle, kus ta tundis sellest prahkeldamisest vastikust, nagu tahtnud puhatagi. Aga need nõtrused ei hoidsid ruttu ja jälle ajas ta valla asju nagu eespoolamist. Nüüd oli ta ise uue koolimaja ehitajaks ja millal sa selle juurest palju eemale

Peet loomades valimised jõudsid, seda suuremaks kasvatuse. Kui nad siiski sinu nüüd kõrvale heidavad, aga ju midagi lõpule viia, mis oled algatanud. Vallamaja õnnistamine, tühi asi koolimaja kõrval oleks tema paik alati esimestes ridades. Aga Peetale jääd, siis tulevad need teised — kes siis enam meelde tuletab.

Peet ka vahel vahimistest juttu, aga seal avaldati talle, kes siis ikka muu, eks muidugi sinu. Aga Peet loomades inimese õige mõte. Kas tal polnud midagi teinud taga, mida ta siin nüüd ei avaldanud? Peet loomades nad koguni vastastikku puutumast. Peet loomades palju teineteist näinud, ehk kuigi nägid, et nad võivad, nagu poleks ilma algusest teineteist

Kas see teine oleks siis rohkem teinud? Kas polnud ta kogu oma aja andnud valla heaks? Arvate, et ta, vana harjunud peremehe silm ei saanud sellest midagi, kuidas ta koht nende aastate vältel oli jäänud una-

rule? See nõuaks nüüd mitmekordset tööd ja vaeva, saaks teise järje peale. Hea küll, valigu teda, aga ütleb ara, eks valigu siis pärast mõni teine. Kui nad tema väärtusest aru saaksid. Ta lubab siis neid teadus-igapidi aidata. Ainult tema ju see on, kes vaadab neid niikaugele, et sellest nii mõnelgi korral ajalehes lühikesi kõneldi. See peaks ju nende meelest ka midagi maksma.

See on arusaadav, et naaber tema vastu nüüd loob. Aga näidaku siis ära, mis see mees ka õieti valla loob, on teinud. Paljas suu, no sellel ei ole ometi elu kogu suuremat tähendust.

Jõudis kätte valimispäev. Mehed olid kõik neil kohal. Olgugi et vahimees liikus nende vahelt läbi, tema ei kuulnud sellest pooltki sõna, et oleks tehtud valimistest juttu. Kõneldi isekeskis naasama tühja-tühja

«Noh, keda panete siis uueks vallavanemaks ette?»

Kõik vaikisid. See oli nagu vagane veepind.

«Näe, ei tule kellelgi sõna suust, justkui oleksid nad praod kinni kasvanud. Küllap soovitakse vist, et see ikka tagasi jääb.»

See oli Raula Tiiman, üks hiljuti valda tulnu. Sõlt
mehel polnudki muud juttu: küll on sinne nurk pöö
maha jäänud.

«Mis sa ise ei hakka,» hüüdis keegi.

«Räägitakse, et tal pollagi õigusi niisuguse annil peale.»

«Õigusi. Võta kaelkott ja too nad ära!»

«See pole meeste jutt.»

«Noh, peab ikka enne ometi arutama.»

Jäädi jälle vait.

Peet vaatas meeste poole. Kes ütleb, mis neil hinge taga. Ka paistis talle kätte tuttav naabri nägu. Imelik, nad nagu poleks aastakümneid näinud teineteist. Ja Hendrikul pea tublisti paljaks läinud ja nagu muutunud kortsulisemaks. Küllap see vanaduse uss temagi kallal oli teinud sedasama hävitusetööd. Isegi vist kummalgi eemal viibisid Hendriku mõtted, sest ta ei vaadanud talitaja poolegi.

«Mis pagan, olete, mehed, siis siia tulnud õige vilna
varju,» hüüdis keegi, «et nüüd ükski sõna ei kõnele, lugu
päev oli teil teada.»

«...tule, tule lei sils vana vastu on,» ütles äkitselt Hendrik. «Arvatavasti pole temasugust kusagil mujal leida.»

• too high. Kes see siis niisuguse pitsukki on,

«...kõik need mehe õlleankru pulga eest.»

...al-
lainetas puna. Ta kaigas püsti.

...da tulete siin kõnelema. Aga teate ka seda, et ma olen kaitsin seal seaduse järelle. Kas polnud keelatud

«Arendugi, muidugi. Ja edaspidi keelatakse sööminegi
aga... kaob juba iseenesest.»

«Ma ei jage loba,» hüüdis Arusaare Rein. «On liika küll
maapalju kui mina tean, Peetu me ei taha. Ülen
ma olen kuulnud...»

«... ei taha,» napsasid mitu häält Reinu suust
«... ei taha veel kõnelda. Eks nimetage siis, saab
«... lõpu.»

...bet katrs oma otsustamisvõime.

«...kui ma püüdnud igatepidi valla kasu? See on
...rumalus, kui sellest aru ei saada.»

•Noh, kus siis sinagi käisid tudeerimas?»

„Täht, et mütsed minu vastu on. Aga ega ma
... n, katsugu, kas suudavad teha paremini.»

«Tõetu ei vali. Sind, Hendrik, valime.»

• **Alustugi tema.** Tema küll selle ameti peale paras

— Need tülused olid Peedule nagu hoobid. Ah, Hendrik tuleb ja viib selle täide, millele tema pannud põhja. Jallega on tema siis esimesel kohal. Ja tema, Peet, visab kivi. Lõvya nagu vana narts, kelle järele keegi ei jooksa kartmaks. Ta oleks midagi neile seal näkku visanud, aga mida? Ta ei osanud mitte midagi ütelda.

«Miks te mind nimetate?» küsis Hendrik, aga ta toon oli hoopis teine ja erutuseta.

«Mile? M. valime sinu talitajaks.»

• Steppéraszt siis mind?»

meest Mispärast. Mis sa selle peale oskad
ütelda. Sellepärast, et tahame, et sinust lugu peame.»

...tule välja midagi. Näete, olen juba vana

«He vait! Ega imeja laps sünnigi selle ameti peale.»

Hendrik ei võtnud nähtavasti seda ütlust arvesse.
«Vallas on ometi nooremaid mehi. Näete isegi, niisugused suured asjad ees, uus maja pooleli ilma tea sellest asjast ühti.»

«Eks ole õige küll,» hüüdis keegi tagantpooll. «mine tea, kuidas nende valla rahadegagi lugu on?»

Peet kargas uuesti püsti.

«Mis seal keegi ütles? Kes kõneles rahadesi?»

«Oh ole nüüd,» vaigistas teda Arusaare Rein. «Kas ütles naasama.»

«See on ju üsna õige,» ütles Hendrik. «Need kõik sugused pooleli asjad. Kus see võõras nüüd. Ma arvan, et vana võiks küll ikka jääda.»

«Mitte tema. Kas sa siis tõepoolest ei hakka?»

«Ei, ää mind üles seadkegil!»

«Noh, paneme siis Lepa Priidiku.»

See oli noorevõitu mees, terava näoga, kimarata ja tugev. Temal oli isegi hõbekett vesti peal. Kõneldi, et ta oli enese heaks siin ja seal veidi kulutanudki.

«Ma ei usu, et Priidik valla heaks nii palju võtab, näeb kui Peet.»

Seda ütles Peedu sugulane, õemees, Kaunispea Joonas. Kuid see ütlus oli ettevaatamatu ja kutsus esile teinud sõneluse nende poolt, kes süle ja seljaga olid Peet vastu.

«Vaeva, mis vaeva seal kõneldakse. Talitajal peab mõni vaev, istub teine siin soojas toas. Eks ta makstud, kelle käes see valla raha siis on, võtab ka käega. Kes see seda enne kuulnud, et hiir vilja alla nälga sureb.»

«Mis te kõnelete,» kargas Peet sekka. «See on tõus.»

«Kes see siin nüüd teotab. Mis ta siis seal raevast. Eks see ole, üks kopik siin, teine seal, teinud nüüd mõlder, kui tera kukub üle painandi ääre.»

«Ah see ongi tänu,» ahastas Peet. «Kas mul oli vaja? Mis minulgi viga oleks olnud olla kodus töö juures. Kahju olen ma saanud, oi, palju kahju. Väga on see asi mind teinud.»

See oli tõsine hädaldamine südameni haavatud mehe suust.

«Tõh, see on ju siis üsna õige. Priidik on jõukas mees. Tema katsugu siis ka.»

See lausetamine. Nimetati veelgi Hendrikut, sest ta ei meeldinud nii mitmelegi Priidiku valimine. Peet ütles ära ja jäi Peedu juurde.

«Anna oma hääle Priidikule,» lausus Vahesaare Rein Peetile tooni. «Kaks neid nüüd on valida, aga olgu, et see mu arusaamise järele kumbki oma kohal.»

Ja Lepa Priidik valitigi talitajaks, kuid ametisse jäi ta siiski aastani.

Peetu mõttes tundis Peet, et ta kandis oma südame koormana. Kõik, mida ta siamaale ei tahtnud maha-kuulda, see oli nüüd käes. Oleks ta teinud enne lahti oma silmad, oleks ta küllalt näinud, et see nii viisi läheb. Aga see kõik oli nagu kaua-ajaline juuvasus, mis teda ei lasknud ärgata. Aga nüüd algas üht. Kolme aasta vältel oli ta seisnud majapidamisel meest eemal ja see oli selle aja vältel langenud varemeks. Seal seisab see uus elumaja, mis ta ei tahtnud nagu hirmutis — jääb nüüd muidugi peetle alaliseks naeruks ja pilkeks. Eks tee ta valmis. Eks selleks laheb vaja raha. Kust seda võtta? Peet ei teadnud, kuidas needki laenud tasud. Tasud? Peet pole ülepea praegusel ajal juttugi. Kui nüüd tulevad, et talitaja-ametist lahti, küllap tulevad needki. Mis sa neile ütled? Mul ei ole, ma ei saa öelda. Võib-olla üks lepi, aga kas igaüks. Anna või ei laenu.

Peetu tunne pigistas mehe südant, hinge niisugusega, et pani otse käies vaaruma.

Peetu jõudes läksid ta silmad lahti, justkui oleks esimest korda sattunud siiakanti. Kas see ongi Nõmmiku? Nae, kuidas olid vajunud aiad lāngu, ripakile, seadused mõlme pool üleval toeks alla pandud hargid. Katuseharjal olid sarikad väljas, õuevärav sagadelt ripakile vajunud.

See tundne. Ja millal oli see kõik muutunud niisuguseks.

«Kas saab üle neist raskustest? Peedule tuli aru pähe, ta kinnitas enesele: ei, see kõik käib mul üle jõu, olen ma vana»

Aga mispärast olen ma jäänud vaeseks? Kes rääkis ära Nõmmiku talu jõukuse ja rikkuse?

Seal hakkas ta midagi äkitselt seletama, see tõi esmalt nagu tume vari silmade ette, muutus rohkem ja rohkem läbipaistvaks. See, mis teda alla viis, oli talu amet. Ega see temaga üksi nii olnud, eks seda juttu teistegagi. Seal on Liiva Joosep, tema hakkas joonma langes alla. Nüüd on ta otsas ja koht ei saa ilma järje peale. Ka Linaaugu Kustase viis amet alla. Aga tate eest küsisid sa, miks Hendrik sind soovitas, tänapäev küsid sa seda jälle. Kas sa nüüd aru ei saa, mis soovitas sind sellepärast, et oli su vaenlane. Tema seda saanud, mis tahtis. See amet hävitas sinu, kui oli kogu selle aja oma töö ja talituse juures ja koht on nüüd üle kihelkonna. Aga sina oled ka alla jäänud, oled tema kõrval hoopis vilets ja vaesem inimene. Tema sai selle kätte, mis soovis, tema lootas sinu. Ja nüüd heideti sind kõrvale ja oma joone suuda sa ennast ajada järjele. Mine tema palvele, mis ükskõik kelle palvele, et saad kohta pidada. Arvad, et see ei lähe siis mööda ilma laialil! Eks nad irvita nende su uut pooleliolevat maja. Mis sa sellega teed, kui maha või? Valmis ei jõua sa teda ehitada.

Peedule tuli meelde Rausa Tiiman, kes ütles: katab soovitakse, et vana tagasi jääb. Seda ütles see muudugi sellepärast, et saaks kergemini oma võla katta. Aga küll see on nüüd temal juba homme kaela pealt sest külas tunti Tiimani. See mees kisub oma kasu vana seinaprao vahelt.

Peet kandis enesega raskeid mõtteid kui rõhuvat kaudamit.

Oleks nüüd kuidagi raha, oleks ometi tuhat rubla siis võiks ta niisugused mehed kui Tiiman ja puukaupmees Odras kohe välja maksta. Teisi ta tundis, teadis, et need võiksid kannatada. Võib-olla saab edaspidi hõlpsam kama, Aga kui need küsivad ja temal pole anda, teab seda järgmisel päeval kogu kihelkond. Ehk juhtub edaspidi mingile heale nõule kuidagi otsa peale, mis võib asjad ajada joonde.

Peet mõtles, kust võiks nende meeste jaoks leida mõniliikviiliku summa. Hakkas siis mõnegi taha mote peatama

lühikesed ja nüüd lähed küsima. Võib-olla annab, aga pole ütleb koguni: annaks küll, aga pole endal mitte üht rubla taskus. Sa pead siis seda uskuma, olgugi et nad, et valetab.

Peet ei olnud ikkagi tagajärge. Ka Peedu mõte hakkas talle kinni. Esmalt püüdis ta mõtet sealt välja tõrjuda, niisama kui lootsikut lüka lakse kivi. Aga ta keerles siia, sinna, kuid lahti ei pääse-

«Aga seal siis on,» arutas ta eneses. «Vaestelaste raha, 1000 rubla. Ega ma seda raha omale taha. Tarvitan ainult väheks ajaks, maksan Tiimani ja selle teisele. Muudugi muretsen selle jälle asemele. Aga ma tahan nii nendest vabaks; ega ole neil vaja minna ja ma tahan loomata ilma suhu. Eks see ole nüüd ükskõik, see raha selle veidi aega seisab. Aga kas see pole ometi, kas see pole kuritöö? Oled ometi kogu aja pidanud ametit ausalt, ega keegi või näidata näpuga. Oled ometi siis seda lähed kõnelema ja ega rahal ole midagi, mis raha kõik. Ei siin ole mingit autust.

Peet saahisid mõtted edasi-tagasi ja ega hommi-kohtunud nad kindlale otsusele. Kui siis Tiiman tuleks, astunud nii möödaminnes sisse ja peatunud tal pagana kibedasti raha vaja, siis küpses ka mõte, et ta võltis vaestelaste raha ja maksas selle välja. See pistis raha tasku, muud ei teinud Peet, kui heitis veidi pikemat aega vältava pilgu selle peale.

Peet õhtul tuli ka puukaupmees nii juhtumisi, kõneles, kui pagana palju kahjusid ta saanud ja et olla nii kuradi puudus, kas karga või hammastega

temale tasus Peet oma võla.

«Kas hing nüüd kerge?»

Peet ütles, aga ometi oli ta päästnud enese, et ta ei ole hakanud käima vallas ringi. Niipea kui vähegi raha paneb ta need rahad jälle täis. Kohe homme, kui astub ta selleks samme.

Peet oli midagi, mis hoidis selle üpris elevil.

Peet polnud raha saada. Päev laks päeva järele, kuid ei läksid tühja. Ta pidi sellest tegema juttu,

väga suurt piina tundva südamega ning üpris ettevõtlikult. Aga mine sa nüüd õienda, kes neist kõneles, kes valetas, aga rahalagedad olid küsitavad ühtlasi kõik. Hoopis selle vastu, ta pidi veelgi näpistama vanade laste raha küljest pisikese summa. Imelik — see talu otse vägisi käte vahele ära sulada, justkui lumepall, mis saab sooja tuult või hingeõhku.

Oli juba hiline õhtu. Kirjutaja tuli Nõmmikule, A. märgata mehe juures nagu ärevust, aga kohe ei teinud ta asjast juttu. Lõpuks tähendas ta nagu möödaminutult: «Küllap tullakse ka meile revideerima. Täna käinud seal Tõrvametsa vallamajas. Aga tulgu peale, see on nende amet.»

Õõ oli pikk ja pime, taevaskõrgus üleni paksus pilved võib-olla lendasid õhus lumekübemed. Pika pime ta varjul sünnib nii mõndagi. Ka Nääri vallamaja juures sündis midagi, mille üle «Meie Rahva Hääle» teatamise sõnumi:

«Murdvargus vallamajas. 13. detsember. Tungisid vargad Nääri vallamaja kantseleisse. Nalaku akna eest purustanud ja sealtkaudu sisse tunginud. Vargad on viidud vaestelaste raha, mis talitaja paari nädala eest linnast tõi. Vargad ei ole jätnud järele mingit märke, sest õõsi sadas lund. Sellesama asja kohta teatatakse meile teiselt poolt järgmist: kahtlustatakse ka talitaja Peet Lahesalu. Nagu kuulda, olla talitaja kinni viidud.»

Kirjasaatja oli seda teatanud, mis kohal nägi kuulda. See oli õige — kahtlustati talitajat ja kuulati ta rääkida, teatud, mis ta ülekuulamisel kõneles, aga seda nad ei teadnud et ta vildi Nõmmikult ära.

Seda nägi ka Hendrik. Ta seisis rinnuli aia poole, pisar veeres mehel üle kortsulise põse.

«Mis oli ometi see tont, mis meid viimastel aastadel rõhus nii hullupööras!»

LUBJAPÕLETAJA

1

See vanamees tundis igamees seda jämedakasvulist, lühel-
kõrge kehaga ja sügavate kortsudega kaetud
vanameest. Tal oli madal laup, tõmp nina
nagu kirsiva palges, lühike kael ja kõrgeletõusnud
pea. Värvalt suutsid ta tõntsid jalad astuda muda-
le. Jalas jumal teab kui vanast ruskeks
talveast hatul püksid, millel kummagi haru otsa
olud paar libedaks kulunud vasknööpi, üll, olgu
talvel, ruskest tüssist vammus. Vammuse
all oli kolmekandiline avaus, nii suur kui tubli
akna, millest paistis karvane, kortsunudnahane
võlv. Oli ta kurgualune ka siis, kui talvel mässas
see vanamees paarikümne kraadiline külm praksuma
akna eest. Peas kandis ta vildist lakki. Selle
all ei saanud nüüd keegi mõistatada, sest ta oli aast-
te jooksul kulunud kiilgavaks ja läikis päikese paiste-
ga. Vakkver. Jalas olid parkimata nahast karva-
lised, mille nöörid olid risti poimitud kuni põlve-

vanamees oli endine Kaunivere mõisa lubjapõle-
toomas.

See vanamees aastate eest elas, seda teadis küll
omnesed, aga kus ta just praegu elab, seda ei teadnud
keegi. Eks olnud Toomal aastate eest häärberi
aval ometi tuba, kuhu vahel tulid noored mõisapoi-
d kahtle mängima. Nüüd olid need poisid juba mehed
Toomast ei olnud ammu enam häärberi kõrval toas.

Ka seda teati, et ta üksvahe elas kuskil häärberti kongis, seal, kus peeti talvel kanu. Aga nüüd ei ole teda seal, sest selles kongis hoidis kärner õlgmahl ja mõned muud aias tarvisminevad tööriistad.

Vanamehele anti elamiseks talli taga tühjaks jätetud sealaut. Kaua ei püsinud ta sealgi. Uue kupja noor arvas, et see oleks küllalt hea sigudiku jaoks, kes sellest ka armulisele härrale, lubades lauda eest mingisugust head. Vana Toomas ei jäänud siiski ühe ulualuseta. Leidis ahervareme tagant, hobustekopli mingisuguse määra-augu, kaevas selle veidi sügavamaks ja asus sinna elama. Kui härra sellest kuulis, ütles ta vanamehele: «Sa elad minu hobustekopli pead selle eest ka minule midagi head tegema». Toomas keegi vana Tooma käest küsis, kui vana sa oled, vastas ta: kaheksakümmend seitse aastat. Oli see mõeld õige või mitte, kes seda võis teada. Aga kaheksakümmend seitse aastat — ehk olgugi kui seitse vahest ühe liigselt arvatud — oli ta mõisale head teinud, ja nüüd ilmus ta määratud päeval hommikuti töörahva laulu. Kui perekell lõi lõunale, jooksis tööliste kari kartulimaalt küüni juurde, kus nende leivakotid või -märsid rippuksid ridarnisi lattide otsas. See tööliste kari sarnanes lund lindude parvele, keda perekell nagu küti püssipauk hirmutanud liikvele. Ainult üks jäi teistest maha ja kiskus enese pikaldaselt lahti maapinnast. Tundus, nagu oleks tabanud teda küti pauk. Kui ta lõpuks suutis tõusta, dida oma jasad astuma, lonkis ta raskesti metsa poole. See oligi vana lubjapõletaja Toomas.

«Tule siia, vana Toomas,» hüüdis keegi küüni juurest. «Tule jutusta meile, kuidas sa enne mõisas poltsid.»

Toomast ei peatanud see hüüd.

«Kuhu sa lähed, tule siia, me anname sulle leiba!»

Vanamees lonkis pikaldaselt metsa poole.

«Sina nüüd teda kutsud. Arvad vist ilma olevat. Ta mõisa välja ääres. Näed, kui paks ja lihav teine.»

Keegi punase peaga poiss pööras Lambaangu Kallaste poole.

«Kuule, Kustas, kas sa tead, kui kaua vana Toomas on elanud siin mõisas?»

Toomas näitas leivakoorikut ja rüüpas silgukarbist halli leiba. «Ta ei lausunud poistele sõnagi.

«Tõelane muu on läna kinni kasvanud. Aga kas sa siis ei tea, kui me sulle anname tubakat?»

Toomas naeratas.

«Meele nüüd pärite. Ta oli enne mind siin mõis-

«Tõelane lubja?»

«Ta poleks oma eluea lubja. See oli valge ja puhas leiba. Nüüd lubja polnud kuskil mõisas.»

«Kas Toomas oli tugev mees?»

«Nüüd seda küsite. Kümme teiesugust harakat talle midagi leinud.»

«Nüüd, sa teed ta nii suureks,» hüüdsid mitmed hääled.

«Jah, kinni võtta sinu habemest?»

«Muu, mille te nüüd mind räägite. Loll oleksin olnud, oleksin läinud ta vastu. Aga — telesugused nüüd

«Nüüd ole teil head küll. Aga — ma tean — vana

«Võib-olla üks nii suured paelahmakad lubjaahju, kui meest suutsid suure vaevaga kangutada

«Kõik see»

«Kas ta maadles ka?»

«Ta maadles. Kes see niisuguse mehega

«Ta maadles. Kellele käe külge pani, ega sellest

«Ta pole jäänud. Seal oli kord Oja valla see kõige

«Ta mees, Pähklamäe Jüri. Teised aina õrritavad

«Ta seal on, eks mine katsu, käänad Tooma seliti.

«Ta mees, annabki järele teiste jutule. Lähnevadki

«Mee kõik aina ringis vaatame, mis sellest välja

«Aga ega olegi midagi vaadata. Toomas kord haa-

«Ta ei jalg karki kahest kohast.»

«Kas tal peaks ka nüüd olema nii palju rammu?»

«Nüüd, lollid, te küsite. Ta on ju sada aastat vana.

«Ta tegi tööd kolme mehe eest. Sai teine esmas-

«Ta rammunud keppi, kesknädalal oma kolmküm-

«Ta laupäeval tingimata oma kolm- või neliküm-

«Ta laupäevaõhtul läksime Kalsoja kõrtsi. Keegi

«Ta kuule, Toomas, mis tervis teeb?» Aga ma ütlen,

«Ta ikka mees — raputab vähe õlgu ja ütleb: «Ah mis

«Ta tervisel nüüd viga, aga tõsta iga päev kivi-

«Ta hakkab käima veidi nagu pihtade peale.» Ja

mis sa Toomast räägid, põletas lupja endist vana
loopis paekive.»

«Mispärast ta sai peksa?»

«Mispärast — mispärast, sa küsid seda. Kuida
saad elada mõisas ilma peksuta. Ja kes seda siis
ninatargale iga kord tuli ütlema, mispärast.»

Löödi perekella. Inimesed tõusid küüni juured
nagu hirmutatud varblasekahl. Parv lendas tagasi
lelijäänud vagudele, kartulimaale. Ka vana Toomas
pikaldasel, tõmbil sammul ja hakkas tööle.

«Kuule, vanamees, mis sa käisid metsas?»

«Ta sõi seal vist tooreid kartuleid.»

Vana Toomas ei teinud neid hüüdeid kuuldavaks.

«Kuule, vanamees,» hüüdis noor, teravate nägude
tega, kuivetanud kubjas. «Poisid ütlevad, et sa pidid
sööma tooreid kartuleid. Ma ütlen sulle, varastad
tohi sa kartuleid. Jätan su päevast ilma.»

Küllap kuuliski seda vana Toomas. Tõstis korvi
vaate kupja poole, aga ega neist aukuvajunud silm
polnud märgata mingit leeki.

Painutaski jämeda, tõmbi keha kartulivaale ja hakkas
pikaldaselt kartuleid otsima mullast.

«No ole vähe tiidsam, sa vana härg!» käratas kubjas.
Poisid naersid.

Õhtul, kui ilm oli vajunud halli uttu ja maantee
kasvavate remmelgate oksad nõretasid tilkadest, pöördus
kubjas töörahva ritta, et niiviisi parem oleks üles panna
päevi.

Kui kord tuli vana Tooma kätte, tõusis kubjas kord
ja vaatas uurivalt vanameest.

Kõik panid seda tähele. Küllap märkas noormees
terav silm midagi.

«Kuule, vanamees,» hüüdis kubjas, «sa oled
püksid ajanud kartuleid.»

Toomas ei teinud väljagi, otsis isegi minekuks
tast.

«Kurati,» urises kubjas, «arvad mind olevat plimeda
Siimu Pärt, mine katsa, kas tal on kartuleid püksides.»

Pärt — noormees — punastas, mõtles veidi.

«Mis see minu asi teda katsuda. Viigu või kolme

tootnud. Üks ei ole teisest parem. Vanamees,
»

Toomas ei ilkunud paigast.

«Sa oled niisugune elajas elaja,» kisendas
kubjas, «panen imeks, et niisugust härga ei ole
» Lude siia — kunled ju, lont!»

Toomas tuli maantee kaldale, kupja juurde.

Tolgas lonkis kepiga. Eks saanud igaüks aru, et Too-
mas on püksisääres kartulid.

«Kunled, iga päev longib kintspükstega, aga kui
» de, siis paneb jalga laiad mörrad. Välja —
» otten, vähja viimne kui pabult»

» tõendaski vana Toomas kümmekond kartulit püksi-

»

» teame, miks talle anti nädalas üle saja
» kisendas punase peaga poisike, kes püüdis olla
» meele järele.

» talaks sulle seda, poisinolk?» küsis vana Toomas
» » hase pilgu sügavaist silmist poisi poole.

» » tal ei ole nüüd kõrvu peast!»

» » kakis. Näe, häbeneb teine. Nagu mõni peig-
» ldruku pes.»

» » Kustas! Jaa, tema teab. Tema teab,» kõneles Too-
» » esele ja hakkaski minema.

» » kurt, lähed loivates,» kisendas kubjas.
» » milna — nagu poleks tema asigi. Kelle koris-
» » ab see kartulihunnik? Kartulid korvi ja tassi
» » Päevast jääd sa ilma.»

» » lagsi Toomas ja otsis rohus laiali olevad kar-
» » lde korvi.

» » et sa oma nägu ei näita kartulimaal — varas
» » nimele Ole siis ala valvamas sinu taga!»
» » mull, vaevalt suutes tõsta jalga jala ette, hak-
» » vana Toomas lonkima mõisa poole.

2

» » mõisa lubjaahi oli praegugi sealsamas, kus
» » olid Tooma ajal. Nüüd oli põletamise korral seal
» » meest ja kolmas ajutiselt aitajaks ja nad

üllesid, et tööd olevat hirmus palju. Kuulis seda k...
Toomas, aga ega tema rutanud selle kohta lausum...
nagi. Aga oleks ta kõnelnud, küllap oleks lugenud...
sõrmede peal iga paelahmaka, mis oli oma ajal vi...
ahju, niisama ka mäletanud iga mõõdutäit lup...
tema ajal veeti lubjaahjust. Ja kuidas siis...
oleks nüüd tulnud rohkem. Praegused mehed olid...
aasta ahju täitnud, aga juba nad ütlesid: see on...
töö — see töö tapab inimese. Aga Toomas oli po...
nud lupja viiskümmend aastat, aga alles viimasel...
tatel lausus ta: käib teine nagu veidi pihtade p...
Olgugi et mina kuigi palju lubjatööstust ei tunne, q...
avaldada võin ometi, et ega lubja hulk sellelala...
rene, kui ahju juures on tööl kolm inimest, aga p...
mitte rohkem ei tooda.

Võib ju olla, et vana Toomas kõneles oma töö...
mõnele poisikesele, aga ega sellel jutul olnud ometi m...
git tähtsust.

Oli juba hoopis pime, kui Toomas jõudis hobusteko...
oma koopasse. Sadas vihma sahinal puude kollunud l...
tedele, vesi virtsus madalapoolisel murupinnal...
sõnaga: niisugune hilissügisene õhtu, mis ähvardab et...
kinni matta hinge.

Kitsas ja pime oli see koobas. Päeval nõrgus...
valgust läbi pajuvitslest punutud ukse, kuid nüüd...
olnud valgust väljaski, kust pidi teda siis tulema topp...
Ega tal olnud teha midagi. Oli ta siin koopas istun...
mitugi aastat ja kogu see aeg polnud tal õieti mid...
teha. See on ju tõsi — ta sidus mõisa jaoks suvel m...
sada paari vihtu — seda ta oskas. Aga ega see töö p...
nud lasuline, sest ta pidi ometi tegema oma emla...
eest midagi head. Küllap ta oleks neid sidunud ka...
nele muulegi, võib-olla isegi linna müügi jaoks, q...
ega ta tohtinud ometi puudutada nende kaskede ol...
mis polnud märgitud tema jaoks. Aga ometi — su...
sealt pudenes midagi, ühest kohast kuivanud le...
kannikas, teiselt poolt jälle savikausiga vesist p...
vahel topsiga soola ja sel viisil leidus ikkagi päevi, l...
Toomas võis saada sõõnuks.

Ka täna otsis vanamees oma koopas ringi, aga ta...
ei leidnud ta midagi. Minagi usun, ta teadis täna et...

...aga käsi käis, nagu sellega olid har...
... Oli tal ikkagi jatkunud toppida...
... polnud kasejuurikast konistatud piipu...
... täna olid needki lõppenu. Võib olla oli...
... hooetus, sest ega nüüd kulaperemes kee...
... peetud kuivi humalaid. Ja neid oli õige...
... ja isegi lõhn neil oli üsna meeldiv. Ka...
... ja suu üsna kibedaks.

... siis muud peabki tegema.

... end aeg-ajalt meelde. Oleks ometi...
... aga katsu siit-sealt, ega ikka midagi...
... oleks nüüd üsna mehine, kui oleks saanud...
... Vaevalt oleks neid saanud siin keeta...
... aga võib olla, et oleks ikkagi saanud...
... olekski saanud, oleks võinud neid süüa too...
... ole vigagi, isegi seda mäletas Toomas...
... polves oli sõõnud nii mõnelgi korral too...
... Ja kui loom sööb ja läheb selle juures veel...
... ei või süüa inimene.

... olnud neid. Aga veel rohkem: ta oli kao...
... päeva ja ka edaspidised päevad. Mure lõi...
... millega tasub ta edaspidi selle headuse, et...
... elada siin hobustekoplis. Kahetsust tun...
... milleks pidi ta neid võtma, oleks võinud...
... olla misama.

... läbi harva ukse ta onni valguseklired. Nad...
... aga ometi seletas neid vana silm. Too...
... ukse lahti ja nüüd nägi ta selgesti põõsaste...
... kuma. Oleks seda näinud eemalt mõni...
... llap oleks arvanud tõusvaks või loojamine...
... Aga see arvamine oleks olnud õige rumal...
... kavad olse puude ladvuni ja sajab tihedat...
... niisugusel õhtul paista ometi kuu. Ja...
... tõuse kuu ega lähe ka looja.

... mis teadis, mis valgus see on.

... on täna lubjaahjul,» pomises ta suu.

... talle meelde ajad, kus ta ise higistas selle...
... siis oli soe. Tulid sinna poisikesed...
... lähedale mingu. Ega pane tähelegi...
... su riie ja peagi on ta pude, nii et nopi...
... Aga tema võis minna üsna ligi, ta ei

karinud kuumust. Siis ütlesid teised: «Kuule, Toom see on nagu põrgu. Ega sa ei karda põrgu tulda!»

Aga kuumus oli ometi nii hea, higi voolas ja liikmed olid painduvad.

Elavalt tulid talle äkitselt meelde päevad, mil ometi nii lõpmata kaugel, et neid vaevalt veel mäletada, aga mis olid jälle nii ligidal, nagu oleks see kõik alles eile.

«Mis pagan ma siin teen,» pomises Toomas. Teine ära needki pabulad ja ütles: ära sa hõõrta nagu näita. Peeter on seal, ega ta ole halb inimene. Ehk annab mulle piipu tubakat. Ja — seal on soe.

Külmajadin käiski läbi vanast kehast ja rapoti õige lugevasti.

Ta surus kinni pajuvitstest punutud onniukse isegi taha pau. Nuüd hakkas ta minema üle kopli poole, kust paistis meelitatav lõõmava tule kuumus. Põõsaste oksad olid longus. Kui neid mõnda puututi, paiskasid nad hulga vett riieteile, naoli.

Maa virtsus jalge all.

Riided läksid ikka ja ikka raskemaks.

Jõudiski välja koplist püstandlappidest tehti äärde.

Nuüd paistis selgesti silma lubjaahi. Kaugele ulatusid heledad valgusejoad. Nägi ka askeldavaid mehi. Eks seal olnud neil nüüd naia ja naerugi. Kõik ei juhtunud selle lubjaahju tule juures viimase aasta vältel. Oli ta alles noor, siis tulid poisid kaupa. Nad tõid kaasa viina, jõid, väsisid, kuni seepäike leidis neid magamast. Siis öeldi: oi kuu, see pole siin kuidagi mõnus. Üks külg külmab, teine kõrbeb. Siia lonkis mõni vanake, keda praegused hoopis ei mäletagi, kelle nimigi on kadunud rahva meelde. Siis kõneldi siin lugusid endistest aegadest ja elust riismekesed neist lugudest rännanud praegusegi põlvkonda. Siin lõõmava tule soojusel lõi mõnigikord kuumus leegitsema — aga mis sellest nüüd — kõige selle ümber kasvanud ammugi tihe muru. Üksi tema on veel jalgade all kannab suure vaevaga oma keha nagu rasket koort.

Ja nüüd ongi siin ees alles paari aasta eest kaevatud sügav kraav, mille põhjas praegugi pilgub vesi.

Kubjas torkis kepiga. Eks suanud, igaüks aru, et Toomal on püksisaures karilulid.

...hüües kutsus kraavi seisis vana Toomas ja seal-
...d polli veel kutsus ja lõõmas lubjaahi.

Hopper ütles: "Lubi asi karata üle niisugusest kraavist,
...et oleks see inimiga tagasi. Siis ei pidanud teda
...vat ta viluselt voolav jõgi, ei isegi niisugune püstand-
...t mille taga oleks ehmuma lõõnud hunt. Aga nüüd?
...et ei löõnud jalga üle külamehe ukseläve, ei jaks-
...et kogelt välja lömmata pastelt sitkest maanteeporist.
Vana Toomas käis kraavikalda edasi-tagasi. Aga see
...vat tema olevat otsatu ja ühetaoliselt pilkus ta põhjas

Aga mis pentus Toomas. Oli üle kraavi purre. Mus-
...d tallatud jalgrada nagu ronis purdele.

...d, lütkas lõõmas tuli — uskuge — ta soojus ulatus

...d astus purdele, astus sammu kaks. Nüüd löid
...d pöörd elama, liigutusi võimsalt ja paiskasid vana-
...d alla, alla, kus pilkus kraavi põhjas vesi.
...d ta viimasena nägi? Leeki ta nägi ja tundis isegi
...d suupist.

...d ...d, tulid kartulinoppijad mööda jalgrada ja
...d purdeni. Kergesti hakkas silmi must kogu kraavi
...d ...d juurde inimesed jäid seisma salgakaupa.
...d vana Toomas neile suure osa päevast, oli
...d ...d ta nudiseks viia koju, aga juba järgmisel
...d ...d ta kadunud töörahva suust. Ainult mõisavalit-
...d ...d ta veidi pikemalt tüli, sest vana Tooma surm
...d ...d ühes mõningad tülikad toimetused.
...d ...d niisugust tüli tema pärast üldse vaja!

SUGULASTE SEAS

23. veebruaril olid Maarja uulitsas oleva Peeter Maasiku maja aknad heledasti valgustatud. See ilmus naabrite tähelepanu. Eks paistnud ju kogu pikad aiated neist akendest ainult kahvatanud valgusekuma. Mida oleks neil läinud seal vajagi heledamat valgust. Selle jätkus küllalt vanale abielupaarile õhtuti sõnadega heledamiseks.

Täna paistis hele valgus mitmest aknast korraga.

Peeter Maasikul oli täna lähtis päev.

Ta poeg Georg (maal sündides oli talle pühaks nimetuses pandud nimeks Jüri) saatis kirja, et ta tuleb veebruaril vaatama oma isa-ema. Vanal abielupaaril põhjust rõõmustuda. Ei olnud nad näinud seda poega õige mitme aasta vältel. Elavad olid neil mäletatavast temast ja küllalt mäletas Peeter Maasik aegu, kui hüüdis: «Noh, sellest poisist ei saa küll head nahka!»

Aga õige on see, et inimene ei näe ette kuigi kaua ja lihalik vanem ammugi mitte oma lapse edaspidi elukäiku. Georg Maasik lendas isakodust, sattus kaugema ja isegi unustatud sugulase juurde teenistusse. Mis tal oli seal ametiks, sellest ei olnud Peeter Maasikul muidugi aimu. Ega ta jäänud sinnagi kauaks, aga siia, sinna, kadus sageli pikemaks ajaks vanemate sõbrad piirilt. Aga viimastel aastatel tuli temast teatavalt olgugi harva — ja need kõnelesid, et ta käsi kasutab hästi.

«Arvasin küll,» muheles nüüd Peeter Maasik tütartele, «et temast ei saa head nahka. Aga näe — ta kasvab teisest siiski.»

Lihtsalt unustada, kui oli unustatud kõik endine ja Maasikute paar ootas igatsedes poja Georgi koju.

Siis ju ka koos oma linnas elavad omaksed. Esimeheks nimetatud Peeter Maasiku vend Juhan, kes oli mehe-ema turukupjaks. Pidulikult koosolekul ei olnud muidugi ka Maasiku vanem poeg Mihhail, tema lähedal oleva trahteri omanik, mis asutust tunti tavaliselt «meremeeste kastinnitsa» nime all. Niisama oli loomulik ka Maasiku väimees Peeter Mustikas, voolisid ja läksid põikuulitsalt. Maasiku abielupaaril oli veel üks väimees Villem Tuul, kes küll oli ka saanud kutse, aga tal polnud just ei tuntudki erilist puudust. See oli vist ka loomulik al kõievabrikus kojameheks, väga kitsa ja ilmaaegu oleks salata õige tugev südame. Niisama nimetas Maasiku abielupaarile tütre Miina mõeldne minek sellele mehele.

Peeter Maasiku vend läks kasvu poolest Peetrist hoopis suuremaks. Tema viimane oli jämeda kehaga, pehme, hea mehe, kelle tülitsemine naisega tundus mingil viisil meelelahutusena, kes ei suutnud anda oma naalele küllalt mõjuvust, karedust, oli turul hoopis teisest materjalist. Ta oli kõlaja kehaga, suurenaoga, millest üle tõmmatud tõsidust, valjust ja kortsud. Ta hääli tunnistas otsustavat, kõikusid tema. Üldse: ta oli mees, nagu see niisugusele mehele annis ja kohane.

«Meremeeste kastinnitsa» omanik oli alles noor mees heledalt punetavad põsed, ilus ümmargune kõht ja kiirelt kostev lalalõualine naer tohtisid tõendada, et oskab ilmast seda küllalt leida, mis on eriliselt ilmselgeks teadnud seda kogu sugukond, et sellal, kui Peeter Maasik Jürist pojast kuigi palju ei hoolinud, pidas Mihhail suuresti lugu. Mihhail tõusis õige kiiresti üles. Tuleb niisugusest mehest nüüd tuttavate hulk, kes käib keegi, kuidas käib ta käsi — mis oskad öelda — löö käega. Niisugune mees lööb ilmast ilmselgeks. Ammugi oli tasutud see napp abi, millega Peeter Maasik toetas poega. Aga nüüd — ei maksa lihtsalt. Ajab praegu naerma, kui turukubjas alles oli lausus: «Eks mina tea seda «kastinnitsa» värki.

Neid seal rääkida: söövad liha kui hundid, kaivad maa kui suured saksad ja lahevad aina rikkaks peale.

Ennagi süda lõi naerule. Eks olnud Mihhail omal laadi nii ihult kui hingelt. Ja kellel pole tuntud üht üht rahva sõna: «Läheb poeg emasse, on tal hea elu».

Eks niisugused targad sõnad ole tekkinud paljude tate nähtuste põhjal, nii et tõesti oleks küllalt ühemeelt kahelda nende toes.

Vanemal väimehel Peeter Mustikal oli käimas talu dane voorivärk Lina põikuulitsal. Ega olnud kogu talu nas paremat hobuste tundjat ja see on voorivärki talu jal kuldseim omadus. Kui tema juba loomadest midagi seletas, siis oli see igale teisele auks, kui midagi puhul oskas kinni pidada suu. Seal on see preide hää. Ole nüüd mees ja jookse arstide juurde, seni kuni jään ilma oma heast loomast. «Aga mina ütlen,» tähendas Peeter Mustikas, «võta mitu noaotsatäit sula seadest, pitsklaasitäis püssirohtu, veel magedat võid, tee sellest määri sellega. Preid kui pühitud.» Kõnelgu nüüd sellele vastu, sest sõnad tulid mehe suust, kellel alati tallis hobust neli-viis ja mitmed head värgid.

Helises uksekell. Tõmmati jõhkralt teistki korda, sest ei olnud ilmiski ennemalt helisenud Maasikute uksekell.

See peab olema inimene, kelle käsi esmakord talu uksekellanööril.

«Tema ta on,» pomises Peeter Maasik ja ruttas auku ust.

Maha ei jäänud ka vooriäripidaja, «kastinnitsa» omanik, erutusse sattus koguni turukubjas. Ta vallandus kiskus isegi naerule: «Hea küll, las ma vaatan, kas poisikanaljat!»

Tema ta oligi.

Ilus noormees. Niisugune mehine kasv, võib-olla tõi tigi lähem lellest, turukupjast. Sinised, lustakalt värvitud silmad ja niisugune tore tutshabe nina all, otse teravalt üles keeratud. Pagan võtaks — niisugust meest silmad õige harva.

Ja see ongi see Georg Maasik.

Emal-isal oli õigus teda käsist, isegi kaelast hantida. Teised ei läbenud jääda eemale, sest igaühe hinge kinni

hantida. Nae, kui toredad, moodsad riided, kollad, punased, sinistest saapad ja paganal isegi kulduuri-riided. Nae, kui uhkesti aina paiskab toreda nahk-riide parandale. Polegi see ta silmas muud midagi kui rebatasku, kuhu võib sisse mahutada ükskõik millega talija.

See taluukel kuigi palju aega, kui valla pääsid

«Aga mina ütlen,» pahandas, muie suul, voorivärki-riideid. Peeter Maasikule tugeva hoobi õlale. «Oleks see mõnd poole sõnaga, oleksin teile vaksali vastu võtnud, oleksin kõige paremad. Teate ju — ah, mis ma ütlen — aga igatahes oleksite tulnud siia».

«Aga mina ütlen,» tähendas vanamees, «sattudes sellest polnud turukupjal sugugi meele järele, et see on oma hobustega tikkus esiplaanile. Jäetud endus üsna tähele panemata. Vana Juhan Maasik ei ole teast ettepoole.

«Aga mina ütlen,» tähendas noormees. «Iseäranis viimaste aastate

«Aga mina ütlen,» tähendas noormees. «Iseäranis viimaste aastate

«Aga mina ütlen,» tähendas noormees. «Iseäranis viimaste aastate

«Aga mina ütlen,» tähendas noormees. «Iseäranis viimaste aastate

«Aga mina ütlen,» tähendas noormees. «Iseäranis viimaste aastate

«Aga mina ütlen,» tähendas noormees. «Iseäranis viimaste aastate

«Aga mina ütlen,» tähendas noormees. «Iseäranis viimaste aastate

«Aga mina ütlen,» tähendas noormees. «Iseäranis viimaste aastate

rit minu silmad. Käin mööda mõned korrad, aga need ei tee mind nägemakski. Oi — vend, küllap juba vaadatud. Eks olegi see va Jürka, tuleb teine minu juurde. Noh — ütles, härra — kuule, härra, mina olen seal olen ikkagi olnud, hea koht. Täna on seal keegi võinud Pistabki teine mulle midagi pihku. Ega ole vaja võtta tagi — tean ammugi va Jürkat. Eks ole tema ka abiga ehitanud omaale Naeri alevisse majad ja siin kapsatünnid, kus mees neid, muidugi kapsaid, kinni tallab hobusega. Muidugi mõistan. Lähen sinu mis kurat, turul peab olema juba kord. Küsin neile kelle lubaga sa siin kaupled? Oi — ega tee teinud otsa minust välja. Küsin veel: kelle lubaga ajasid vana sila? Mis sa naaksud, lausub teine. Noo — näinud kurat lahti. Mina naaksun — lontrus niisuke. Näitan teisele oma märki. Tema: mis lipakas see on — vaatas tasid vist kuskilt vallikraavist. Noo nüüd on kummalid kui sa nüüd ka kinni ei lähe kolmeks kuuks, siis et olema enam olla see, kes olen. Hüüan kardavoi ja me peab andma oma platsi Jürkale. Näete, tuleb ette teie niisuguseid asju — aga ma ütlen: kord peab olema.»

Möödus esimene uudishimupuhang, sai lõpuks sõna sekka Georg. Ta vaatles lahkel pilgul oma kaastöölise lõpuks küsis: «Aga kus on siis Miina oma mehega?» Temaalt kirja alles nädala paari eest.»

«Eks saadetud talle ka sõna,» vastas Pector Mõõd. «Niisugune teenistuse asi, ei tea, kas saabki tulla.»

«Ega neil ole nüüd küll tundi võtta oma käest,» ütles vooriäripidaja. «Või see neil niisugune asi — nagu mees, kes alati omaette peremees.»

«Eks ma lähe siis ka kord nende poole,» arvas Georg.

«Võib ju minna küll, aga nüüd tuleb kõige paremini minu juurde,» tähendas Mihhail. «Ah, teil seal seal on aia kasvab. On seal ka korralikke joogikohti.»

«Sa arvad muidugi niisuguseid «kastinnitsaid» nagu sul teine,» tähendas vooriäripidaja.

«Küll on teisi,» ütles Georg. «Iga nurga peal.»

«Hm,» muigas Mihhail. «Muidugi on neid, aga on need ka niisugused, et suudavad meest kanda. Küsin neid sellepärast, et viskaksin siin kaest sehviti ja tulen siinapoole.»

«Kõikvõtt vaatas Mihhail seltskonna poole. Ta näost väljusid näete, niisuguseid übeid sõnu võib kõnelda. «Eks on niisugune, nagu olen mina, kes tunneb end juba kindlal pinnal.»

«Võinud aja suust niisuguseid sõnu,» tegi etteheite ettepidaja. «Sina nüüd viskad ära oma sehviti, elad juba mõnd mõisnik. Pole ma näinud, täis tungil alati «kastinnitsa». Ai — kuidas see teil jookseb!»

«Ega ma kaevata jumala peale,» tähendas vend Mihhail, «aga ega sellegipärast maksa põlata paremat. Võtsin, kuulen vennalt — tema ehk maailma näinud mõnd teinekem. Aga näe — meelest läheb...»

Vend Mihhail lõi endale kergesti otsaette, tõusis ja hakkas

«Tuli ta sealt paari pudeliga.

«Eks pooll — laske maitseada.»

«Eks ma loi turukupja tuhmjas põsk. Pidigi midagi muu huvitavat turuelust, aga vooriäripidaja näp-
«Eks ole ta huulilt.»

«Niisugune mees — ma tunnen neid silte,» tähendas «pudelit vaadates. «See märg kõlbab. See oli juba olnud, olin alles õige poisike. Olin Loksas krahvi juures, «teate, see mees laskis aina täkkudega. Missugused need — päris püsti kuradid. Aga ma sain valmis. Mis mind ikka inimese käes — eks ikka hobuseloom. Tun-
«neid silte — seal Loksas jõi krahv samaseid.»

Vend Mihhail naeratas.

«Eks nad nüüd küll ei olnud. Aga võib olla, et oli «Eks kardist — ma ainult kardan, kui ei olnud segatud. «Eks see on puhas tavaar. Eks laske maitseada.»

«Eks saades säras väga ilusavärviline viin. Isegi valguse-
«d mängisid ja helkisid uhkes vedelikus.»

«Eks kokku klaasid.»

«Eks, seesama — seesama,» kõneles turukubjas õige «Eks. «Miks ma'p tunne. Kauples teine aasta otsa — «Eks, kõige parem koht üle turu. Ega tal viga, igate-
«Eks, mõistlik ja arusaaja mees. Seal turkab mulle ühel «Eks pudeli tasku. Seesama — just seesama. Ma nüüd «Eks...»

«Eks klaaside tühjendamise puhul helises uksekell. «Eks, vaevalt, nii et vaevalt seda keegi kuulis.»

«Keegi vist kõlistas,» tähendas Georg isale.

Ükskell helises teistki kord vaikelt, alandlikult.

«Tema muidugi,» tähendas Peeter Maasik vaikelt tõustes.

«Sina taevane aeg,» hädaldas emand Maasik kõrgelt tulles. «Teil pole kõrvu — eks see ole Villem Maasik?»

Emand Maasik ruttas avama ust, aga toasolijad ei igaüks kuulda ta sõnelemist minnes: «Nii ikkagi — ole nad oma lapsed.»

Sissetulijad olidki Maasikute noorem väimees ja naisega.

Noorik Miina, nagu see loomus talle jumalast loodu jooksis omaste juurde ja teretas neid ükskhaavalt teretades. Ka Georgi vastu avaldas ta niisamasugust lahkumissüdamlikkust, nagu oleksid nad lahkunud alles eile. Hilaras teda isegi kord noorest, hästi soetud habemega jooksis siis kõõki naiste juurde.

Hoopis teisiti lähenes seltskonnale ta mees. Põlvkõlaja kasvuga, veidi kahvatanud verevaeste päletuse arglikuvõitu vaatega noormees jäi seltskonnast pealt eemale. Nais, nagu oleks ta siiasattumine talle hoopis vastumeelt. Ka teistesse mõjus algul see külmavõitu lähenemine ja surmas korraks endise lõbusa tuju.

«Noo, va külmees,» hüüdis lõpuks vooriäripidaja. «Võis seal seisad nagu külmanud vares. Astu ometi lähemale.»

See ütles nagu oleks unest äratanud mehe. Astu ta ligi ja andis igamehele kordamööda kätt. Hetkeks vaatasid nad Georgiga teineteist nagu mõõtes, aga sõnu ei lausunud.

Istuski laua äärde, kuhu vooriäripidaja tõstis talu tooli. Vana Maasik istus teispool lauda ja ta pilgud lüüsesid ühelt külaliselt teisele.

Kauaks ei jäänud kestma tardunud olek. Peagi tuntu tuba jälle lustakas laiakoeline lärm.

«Kuule, käli,» tähendas veoäripidaja nooremale mehele. «Katsu ometi, kus mehine ja muidja. Ma ütlesin — just seesama, mis oli omal ajal Loksas krahvis. Olin ju üsna poisikesest peast seal, rääkisin siin emadele, kus olid loomad. Oi taevas — pistsid teised kui ma nooruses. Aga ma sain teistega valmis. Katsuli!»

Valaski täis klaasi ja lükkas Villemi ette.

Noormees tõrkus võtmast.

«Nii,» tähendas turukubjas, pannes tahele noormeesest, «mis kuradi mees see on, kes ei joo. Ma olen olen alati võtnud, aga tulgu see mees siia, et näha, et ei ole pidanud oma ametit ausalt, või nagu me turul korda. Ei — sa võid võtta, aga kord tuleb — see peab olema.»

«Nii,» tähendas turukubjas, «kuuldas arglikhääli. Ma ei tust siis nüüdki.»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Nüüd — mis seal harjuda,» pahandas vooriäripidaja. «Nüüd — mis seal nüüd raakida harjumisest, ei saa elis elada, hakka pihta. Antakse sulle näituseks hobuste, kes kurat teab nende hinge, aga võta ohjad — ah, ah. Ega see ole ka niisugune — ma ütlesin sulle krahvi kraam. Viska ära!»

«Õigus, ma ütlen, päris jumala õigus,» hüüdis vooriärripidaja. «Pole inimesel tervist — nagu ei võiks ka märgata kone. Aga eks see lähe ka kergesti kaust. Seda vooras vesi, jumal teab, koolera ja mis kõik. Mine hoia ennast. Aga ega see ka hakka igamehe peale. Pole seegi paha, kui teed ära vahetevahel oma tubli napp. Seda tean oma käest — eks ole saanud mu napp kord...»

«Jah, — naps ei ole paha,» lõikas turukubjas katkest vooriärripidaja kõne oma kõmiseva häälega. «Muide ei lähe — kohe oledki maas.»

«Poiss!» hüüdis äkitselt vana Maasik. Ta hääles kuuldus tõusev viha. Vist küll sellepärast, et teised oma vahelesegamistega ajasid sassi ta mõttepahma. «Ma ütlen — kurat, kes see nüüd seda keelabki, inimene võtke oma napsi ära. Kulub ohurohuks. Aga — ma ütlen ära jool!»

Turukubjas raputas pead ja ümises: «Ei maksa ta ma ütlen. Õigus, vend, nagu ei oleks ma seda nappad. Kuradid tulid — või ma nüüd kuigi palju jõin — aga ega salga — tublisti olin nokastanud, aga sindrid tubi kallale. Vesti nad kuradid lõhkusi, särge kiskusid kätte — söögu saadanad. Küllap leiavad siiski.»

Ta surus oma tugevad käed rusikasse, nii et kott sõrmilt rasingi.

«See on õige,» tõendas ka vooriärripidaja, «eks ikkagi juhtu mõndagi. Eks ole seda meist näinud igaüks. Kus sa siis elad — ometi ikka inimeste hulgas. Aga ma usun — sul, poiss, on omad üsna kaunikesed rusikad.»

«Ma ütlen, ära sa, poiss, jool!» hüüdis vana Maasik ja vaatas vihaselt Georgile otsa. Isegi oma raske rubla langetas ta kõminaga lauale.

Georg tundis enesele isa vaate olevat suruva ja lõi oma silmad maha.

«Ah teie nüüd,» tähendas Mihhail, «te kuigi palju teate. Eks ole ma näinud inimesi, tean ka seda, tubli napp parajal ajal — ei see tee kellelegi viga.»

«Mõistan — mõistan,» ütles vana Maasik. «Mis suud viga, sirutad käe ja võtad riulilt, aga...»

«Jumala eest, aina siruta käsi ja võta riulilt. Hundi põli,» naeris eneses suure hooiga turukubjas.

«Muidegi võtan riulilt,» tähendas Mihhail, «ega keegi ei saa midagi sellest võtma lähe. Aga küsi nüüd — või nad võtavad ise sinna. Eks minu käsi ole nad ennemalt võtnud kinni.»

«Mina sa nüüd selle mehega lähed rääkima,» hüüdis vooriärripidaja.

Vend Mihhail sai aru, et jätkates seda kõneainet võib tekkida lahkheli seltskonda. Ta juhtis vestluse uuele otsale, pöördudes venna poole.

«Kas sa siis muidu elad? On ikka endine koht? Või oled edasi saanud?»

Georg lõi pilgu Mihhaili poole.

«Jah, ma kusun niisama,» seletas Mihhail. «Ma nagu olin, ajutasid kord mingisugusest eksamist, mida ei saanud läbi.»

«Kas sa näo värvis haruldaselt õrnaks kergesti ja kiiresti? Ole näo laiati lagunev puna.»

«On õige. Käisin ka kord eksamil, aga võta nüüd.

«Kas sa lähe — välja nuhkisid — ega siis läbi saa.»

Vana kuradeid, või mi,» tähendas turukubjas. «Ma tean seda asja, aga sa oled alles noor ja rumal. Sa ei saa eksami. Näe, ootavad — pista aga pihku, ega muidu ei saa. Ega ole ime — eks igamees vaata, kust tuleks eksami.»

«Muidegi on see nõnda,» arvas vooriärripidaja.

«Aga see ole ühtigi nii hõlpus. Seal oli keegi — isa teadis seal Läti rajal peab mõisat. Näe — ega ole raha leidust, pakkus isegi kakssada rubla, aga ikkagi ei saanud.»

«Kakssada rubla,» hüüdsid mõlemad vanad otse mures. «Kui ta nii kalliks läheb, mis tast siis nii taga hoida.»

«Noh, pole viga,» tähendas õige salakavalalt muiates Georg. «Ma juba nüüd tean, kuidas sellega valmis saab.»

«Muidegi tee ära,» arvas Mihhail. «Teadigi eestlasel on raske. Aga kui sa tead — eks see ole hea küll.»

«Jah, näeme,» tähendas Georg. «Ega sinna olegi tarvis teada mis ilmamaa tarkust. Teevad eksamid ära, ei ole kuigi palju sõita. Aga ma ütlen — lasen õige eksami ja jaama ees — topsi seisma. Masinist, kellele ma ütlen, ütleb alati: parem kui mitu vana.»

«Sina pagana poiss!» hüüdis Maasik. Eks olud ju tema oma poeg, näh — seesama võrukael, ja 1000 paneb masina seisma, nagu oleks laste mängurist, jaama ees napsu pealt. See vaimustas teda. «Ah, lased nii kriipsu pealt? Mida pagan siis sest eksad püüad ja raiskad kallist raha.»

«Mis sa, vanake, neist asjust nüüd tead,» tähendas trahtersnik, kõndides mööda tuba ja surudes käsi sügavale püksitaskutesse.

«Tean, mis tean,» lausus vana Maasik vihaselt. «Mul vajagi teada. Aga kui lased nii jõhvi pealt — seal ta on. Korja siis raha ja loobi nende kurku — seal tarkus on. Tahad minu käest abi — ei ma anna puna krossi.»

«Isa, pole tarvis pahandada,» ütles Georg pelguga. «Küllap mul on omalgi, nii et välja tulen. Aga see on kindel, enne kui neist meestest saad jagu, kuluta ikka ära oma kolmsada pulka. Seda ma nüüd tean.»

«Ega vähemalt küll saa,» oli nõus Mihhail.

«Kurat — kolmsada,» vihasas turukubjas. «Seal va Ahvena Kustas, pistab teine, varganägu, mulle kolm rublat kolm ja anna talle kuuks ajaks kõige parem kolm hull mis hull!»

«Mis sa seal nüüd oma turukohaga,» naeris Mihhail. «Teil meestel on seal ju kross ka raha.»

«Eks ole nii,» arvas vooriäripidaja. «Olgugi moodi kaus hobust tallis, mitmed värgid, aga peab ikka ole kopika võtma üles, kui juhtub teine jalgu. Mis arvad, va kälimees, eks ole — kust me näeme neid kolmsadu? Aga näe — seal teistel neid loopida. Nisuguse asja peab kulub küll ära tubli naps.»

Voorimees pääses nüüd õngustatult pudeli juurde, mis oli juba kauemaks unustatud elavas kõneluses.

«Mis pagan,» tähendas vooriäripidaja kälimehele. «Istunud nagu matuseline. Kuuled, kuidas neil raha loopib. Joo!»

«Mis seal nüüd raha või meelehea andmisest räägitaakse, sellest jutust ei pea ma midagi.»

Noorema väimehe hääl värises.

Isegi Mihhail peatas sammu. Kõikide tähelepanu võitlus.

«Kuidas siis teie teeksite?» päris Mihhail.

«Ma ei saa aru,» tähendas Georg, sellejuures vaadates meelehele otsa.

«Ma seal aru saada. Ma arvan, ka kolmsada ei vea

Georg naeratas.

«Võib-olla. Eks pea siis maksma neli, viis. Ehk siis

«Või ei aita seegi.»

«Ega tea — teil võib õigus olla,» tähendas Georg. «Ega nad eestlast väikese tasu eest läbi lase. Nad teavad, et olen eestlane.»

«Seda ma ei mõelnud,» jonnis noorem väimees. «Ma arvan, et seal ei loe rahvus kuigi palju.»

«Mis siis?»

«Ega jaid ootama põnevusega. Kui noorem väimees meile vastanud, hüüdis vooriäripidaja:

«Mis nüüd niisugune kõver jutt. Ole mees, ütle kohe, mis Pulhas asi.»

«Ka mina ütlen — mitte punast kopikat niisugustele olotkajaile,» tähendas vana Maasik, kellele noorema väimehe jutt näis meeldivat. «Ka mina arvan, mitte need krossi. Või ons raha nüüd loopida iga nelja tuule

«Seal nüüd öelda,» tähendas Villem. «Küllap nõu oleks, mil ka teadmisi, aga teie ei ole saanud selle haridust. See puudub.»

«Ega pole muutus äkitselt laiguliseks ja selle peale on nooriks. Näha võis, kuidas ta otsis vastust, aga ei leidnud kuidagi. Ta eest vastas Mihhail:

«Kuuled, vennas, sul pole haridust. Oled rumal. Seda ei tea. Noh — eks seal linavabriku väravas putkas hiide ju inimene kõik.»

Georg naeratas õige rumalalt-sunnitult.

«Kuuled,» hüüdis turukubjas vihaselt. «Tema lasseb ju psu pealt, paremini kui teised, ja sa ütled: ta on rumal. Kuradile niisuguse jutuga!»

Turukubja pea langes longu, aga ta huuled sõnasid. «Kuuled, lasseb kriipsu pealt!»

«Ei ei mõista mind,» algas Villem. Aga vana Maasik hüüdis ja hoop rusikaga lauale löikas pooleks ta jutu.

«Sina — sina — näed mul ninatarka — sina tule siin. Tee sa ära eksam, ega ole tarvis siis kükitada ja putkas.»

Imelik. Sageli lähevad niisugused argsed iseloomud teravuste puhul õige südiks. Ka Villem tundis, kuidas ternas midagi kerkis esile, ja kui ta nüüd vastas, oli ta hääli hoopis rahulikum endisest.

«Kuule, äiataat, mispäraast sa õige pahandad? Ma ma ütlesin halba?»

«Ah küsid sina. Kas ma ei tea — mis sul seal kaob? Kavalasti meelitasid mu tütre — ah lootsid: küllap panen sind leiva otsa ja riided selga. Aga ootale!»

«Ära mine ägedaks! Mis puutub mu näljasse, ei jää meie oma pidada.»

«Kurat, näe, kui suurustab. Ah, ootad siit nüüd kelle tait?»

«Ei — mitte seda. Mäletad ehk ise — kutsusid ja tulime. Aga kui see teile vastumeelt — ma oskan teile sama ka ära minna. Tee on ikka selge.»

Villem tõusiski.

«Minel Minel Ah arvad — mul on sind vaja. Mille jumala põrmugi. Käi minu poolest kus kurat!»

Naised jooksid köögist tuppa.

«Sa püha issand!» hüüdis emand Maasik. «Ongi teid sed, paganad, endid tõmmanud täis. Jumal hoidku päris metsloomad! Kuhu sa siis nüüd lähed,» ütles emand astudes väimehe ette. «Seda vanameest, joob enese lae, seo teine või kinnil!»

«Pole midagi,» vastas Villem. «Ega see vanamees pole teistest pahem. Miina võib ju siia jääda — tulgu parajasti poole. Minul on selgest pidust villand.»

Tänaval vabas õhus oli parem, olgugi et midagi rõhus rinnus. Läänud sülda kümmekond, tuli talle akaselt meele mingi lapsepõlves õpitud viis. Ta vilistas tona tasa, tasa.

PULMAD

Atleksoone agulis, oma väikeses ühekordses majas elaval Kullerkuppude abielupaaril oli suur rõõm ja niisama rõõm. Rõõm oli neil, sest see, mispeale nad olid juba mõelnud kogu aastapäevad aralt ja kartusega, et taide minna. Noorherra Julius Lukin kosib tütre. Aga kogu aasta olid nad rännanud rõhuva mõelgemise ja mure. Nii aupaklikult ja viisakalt kui see noormees neid kohtles, nii südamliselt kui ta nende tütrele käis, sedamööda suurenes ka Kullerkuppude tütre mure. Ega siis ometi olnud nad elanud ühe aasta pika eluaja. Nad teadsid põhjusega karta, et tütrele südamlisel kohtamisel on sageli väga rasked pearaad nõudvad tagajärjed.

Tütrele peale mõtlemine riisus päevarahu ja isegi tütre silmilt. Aga mõtle kui palju tahad — mingil viisil ei saa sa muuta seisukorda.

Ennii oli elatud pikk aasta ja oodatud otse nagu tühjalt, millal antakse see hirmus hoop, laheneb tütre hinge ometi nii, et kutsus hinges esile rõõmuhõiske. Kui päeval jäi emand Kullerkupp oma mehe ette seisma, et öösel oleks olnud isand Kullerkupp, kui ta poleks tütrele abikaasa näost, et naisel on hingel midagi väga lahtsat ja erutavat. Olid nad ju elanud ja teineteisele armunud aastakümneid ja harjunud kõnelema üksteisega.

Ennii ei suutnud emand Kullerkupp pidada vastu tütrele, sest ta süda oli täis tulvil — ei — see jook-
sile.

•lend — härra Lukin kosib ikkagi meie Marie.»

Olgugi et ka isand Kullerkupp oli oodanud jumala päev seisukorra lahendust, olgugi et ta oli tihti nagu vargselt silmitsenud tütre saledat keha, hõlega püüdnud uurida ta õrnpunaka näo värvi, olgugi et ta siinamaale ei leidnud mingisuguseid märke, mis oleksid põhjustanud muuta ta kartuse hirmuks, ometi tuli see teade talle nüüdki ootamata. Ta tundis, kuidas sündis ta sisemuses eriline erutus, mis pikkamööda muutis seal rõõmuks, nagu suhkur sulab palavas vees.

Imelik on see inimese elu ja siingi tuleb meelde lugeda sellest varesest, kellel juhtus äpardus: tõmba nokk vahetada saba sisse ja niusama ümber pööratud. Vaevalt sattunud Kullerkupp maitseda rõõmu magusust, kui sealsamas jälle mure tuli ja selle eemale tõrjus.

«Aga, isa,» ütles emand Kullerkupp, «meie peame ikka pulmad tegema.»

Pulmad tegema — tõsi, selleks ei kulu rohkem aega ja vaeva kui üks suuliigutus. Aga tegelikus elus paistab see vahel peale niisuguse koorma, mis nuuljub inimese mullapinnani.

Sedagi aimas isand Kullerkupp.

Ta mäletas aega, kus ta maalt tuli tühise koliga luua ja asus elama keldrikorrale. Kitsas ja niiske oli see korter ja isegi ei pääsnud sinna kuigi palju jumala valgust, mida ometi on täis nii õhtralt kogu maailm ja millest eest loodus ei nõua kellegi käest punast kopikat. Siin algas ilmlõpmata rabelemine, ei olnud öörahu, päeva, hommugi kõnelemata. Päevad lendasid mööda, ei jõudnud nädalat õieti alatagi, kui oli jälle käes laupäev. Tundus ju vahetevahel pistet siin ja seal ihus, vahel ootõasnud hommikut käsi öla kõrguseni, aga kes võis hoolida sellest. Sandis enese liikama ja näe, päeva peal polnud enam viga, kondid likusid, pisted kadusid ja peagi oli jumala päev jälle õhtul. Vahel — puhapäev, kui aega oli — luges ta oma kopikad ja rublad kokku ja näe — olgugi et summa suurenes visalt, aga ta ikka ei suurenes.

Olid möödunud aastad ja Kullerkuppude abielupaar oli mitmel korral vahetanud korterit. Nad kiskusid mõlemad visalt päikese ja valguse poole ja nüüd olid nad juba nii mõnegi aasta Alliksoone agulis oma väike

afekandres majas. See väike hoone, mis oli ometi nii tihti olnud neelanud enesesse kogu nende elujõu, aga ometi ei olnud sellest siiski rõõmu. Ega siingi olnud nende elu lahe, aga tuppa paistis lõunane päike oma täies selguses, ka õhtunegi, ja need kiirtekahlud tõid kitsasse ruumi elu ja rõõmu.

Mööldes tagasi oma elule, ei suutnud Kullerkuppude abielupaar ilmiski unustada, kui kibedaid haavu löövad nende elu stusetunnid. Neil oli poeg ja tütar. Mõlemad olid tal keldrikambris päikese ja valguse järele niisuguse kaladki, kui meremees tõmbab nad vahutavate voogudest paati. Poisikese tervis ei pidanud vastu karmisema ja närtsiski nagu lill niiskes keldrinurkades, otati talle ka abi ja rohtu, kuid seda rohtu, mida ta vajab — õhku ja päikest, ei suudetud osta kuskilt apteegist ja ta surigi.

Imelikul kombel oli tütar visam. Ja ta pidaski senini, kui saadi niikaugele, et ta jõuti viia ruumi, kus oli valgust, ja ta hakkas hoogsalt kosuma.

Tema vanemate armastuse ainsaks esemeks oligi nüüd tütar. Oma suu juurest kiskusid nad ära iga parima pala ja andsid lapsele. Ta kasvatamine ja koolitamine nõudis kulu, aga teiselt poolt andis see jälle Kullerkuppude alati hoogu ja ei lasknud teda tunda vaatumist.

Tema õnnel paluski selle tütre kätt peenike noormees, kelle nimi oli Lukin, kellel olid suus mitmed võõrkeeled ja oli ta peenikes Arndt ja Ko laevasõidukontoris.

Kullerkuppude abielupaar mõistis ilma seletamata, et see on osaks saanud eriline õnn, ja seda mõistsid ka nende kodus elavad kojamehed, teised majapere-
liikmed, voorimehed, tislerid ja kingsepad.

Aga teise inimese õnnest arusaamine ei tekita inimese loomale mitte häid tundeid. See arusaamine salvab ja valab sinna mürki. Palju suuremat rõõmu oleks ometi olnud teadmine, et Kullerkuppude lootused on läinud tühiseks, ja otse juubeldama oleks ajanud veel see, kui oleks järele jäänud Kullerkuppude tütrele minema nii, et oleksid nad visakad inimesed saanud tema peale näidata napuga.

Kullerkupud teadsid, et pulm on nende poolt. Aga ka

seda nad teadsid, et kogu Alliksoone agul teeb juttu sellest pulmast. Küllap öeldigi nüüd: «Noh, saab teha õige peene väimehe, aga näeb, mis pulmad ta ka teeb! Ega tal ole ju kuigi palju tagavaraks, teab, ons teinud kümnet rublagi!» See vahest tegi umbruse südame rõõmu, et neist pulmadest nüüd ei saagi suuremat. Kuid need tanded hoiti oma teada ja kokku saades Kullerkuppudega, öeldi: «Noh, saate peene väimehe — küllap teete ikka ka toredad pulmad. Kuidas see lähekski teisiti.»

Kuidas oleks nüüd eemale nihutanud selle pikist oodatud päeva, aga ta tuli otse hirmutekitava kahtlusega ja — oligi käes.

«Sa kuulad pulmade jaoks korteri,» tähendas emand Kullerkupp. «Teab, kus need nüüd on paremad?»

«Ah paremad?»

«Ega sünnigi ükskõik missugune,» arvas emand.

Selle juures nägi ta otse vaimus, kuidas naabrid ja teised tuttavad pistsid kokku pead imestades: «Eks need neid Kullerkuppe!»

«Torni uulitsal — seal Steini majas,» avitas tütar vanemaid. Küllap noortelgi oli olnud isekeskis niisugusest reaalsest asjast juttu.

«Ah Torni uulitsal,» kordas isand Kullerkupp. Ta teadis seda uulitsat suurte kahe- ja kolmekordsete kivimajadega. Midagi langes otse rusuva koormana ta südamele. «Teab, ons see seal nüüd midagi paremat?»

«Muidugi seal,» tuli meelde emand Kullerkupul. «Noh, missugune vana pea. Hiljuti pidanud ju ka Mauruse valdriku insener pulmi Steini juures. Räägiti ju. Jah, seal pidavat tehtama küll toredasti.»

«Seda nüüd teab,» arvas isand Kullerkupp. «Eks võiks olla neid teisigi. Kas ei saaks siinsamas kodus...»

Ei saanudki lõpetada isand Kullerkupp, sest see vana mehe mõte oli ometi sedavõrd kohutav, et see tuli kolle lõigata pooleks.

«Mis teisi? Kus sinu arvates on siis need teised?» Stein on niisuguste asjadega harjunud, oskab kõike teha peenelt. Kodus? Eks sa ole, küllap laseksid tulla vana sõbra siia pügerikku. Mis ütleks küll selle kohta harra La... Teistel pärast hea irvitada.»

«Ega ta ole ju siin käinud, mis tal siis na oleks

«Ega nüüd niisuguse inimesega,» tähendas emand väga hirmutult. «Küll võib inimene olla arusaamatu ja juhm.»

«Ta isandal veel jääda vastustamiseks.»

«Ei kuulata. Aga öeldakse, see vana Stein on mehe nõõrija, et võtab teisel hinge seest.»

«Miks? Mis ta sul nüüd kallim kui teistelgi.»

«Võib-olla õhtu pealt sada rubla,» tähendas tütar, «kuid olgu nende poolt, kes teevad pulmad.»

«Sada rubla!»

«Kus see siis nii on,» ruttas emand Kullerkupp,

«Tõsi mõistis oma mehe toonist sisemist karjast. «Pidavat ju olema lilled laual ja teenritel käes valitud»

«Lilled ja valged kindad — neil oli Kullerkup- poole hingedele suur lohutav tähtsus. Küllap neist asjust meeleb kogu Alliksoone agul — kõneleb, kas ta tahab seda et taha. Niisuguseid asju ei saa mingil kombel maha lida või olematuks teha neist teadmist.»

«Noh, eks ma katsu kokku saada Steiniga ja temaga rääkida,» tähendas isand Kullerkupp ja ta süda polnud üht raske. «Küllap ta ise teab muidugi kõige pare-»

«Võib-olla veel kaua, aga hoopis rahuliste meeltega selle päeval või öhtul hilja? Jumala päike — ega ole midagi haruldast, aga öhtul kroonlühtrites kinnitatud tulevalgus — vaadake, see annab erilise helki. Kõnnivad pruutküdrukud ja kahisevad nende alla küdrukud. Ole kiriku ulatub vaip ja selle peal astu- pööristikku. Ega kiriku ukseid ole kinni ja õhtune õhk äratub tähelepanu. Niihästi agulist kui ka toonist koguneb inimesi kirikusse, küsitakse, sosistatakse ja peagi käib võhivõõraste suust nimi teise suhu: Kullerkupu tütre ja härra Lakini laulatus. Ja ega rääkida ainult kirikus, see jutt viiakse uulitsale ja kindel olla, mitmele poole kojugi. Kullerkupu laulatakse öhtu vältel vahest rohkem kui kogu agul jooksul.»

«Küllap Kullerkupul oli palju käimist. Härra Stein tuli meile vastu. Tõsi — korter oli tähendatud õhtuks»

pooleldi välja kaubeldud, aga isand Kullerkupp pakko rubla viis rohkem ja ega jäänud siis härra Steini muud üle, kui murda esialgu antud lubadus. Oi, Stein oli niisugustes toimetustes asjatundja. Näed, kuidas ta luu sõrmede peal üles iga pisema kui asjakese. Kui ta need kõigele tõmbas alla jämeda joone ja selle alla kujutas sada kolmkümmend viis rubla, aga viinad, õlled ja limonaad teie asi, — siis teadis isand Kullerkupp juba kõik.

«Milleks seda eratundi,» ütles õpetajahärra Halting. «See läheb maksma.»

«Noh, küllap ma ikka maksan,» vastas isand Kullerkupp ja ta hääles oli õige mehine toon. «Peale sel tuleks ka vaip üle kiriku, küünlad kroonlühtrites ja looberid.»

Härra Haltingi nägu muutus.

«Soo — soo — noh, see on ometi kõik väga kena. Noortel inimestel peab jääma kena mälestus oma elu pühimast tünnist. Hm — see kõik — see tuleb maksta kolmkümmend rubla.»

Õpetajahärra Halting koputas pliiatsiga paberile ja vaatas Kullerkupule ainiti otsa. Ei loonud ehmmist. Steini saja kolmekümne viie ees, ei rabanud teda ka kuigi palju õpetaja Haltingi kolmkümmend. Nii ruttu võib paaduda inimese süda.

Veel ei lahkunud Kullerkupp õpetaja juurest. Ka näis soov tui ometi ühtlasi õiendada.

«See on siis kõik korras,» tähendas härra Halting, kui oli kirja pannud kõik selle, mis Kullerkupp oli tellinud pruutpaari aaks. «Ous teil veel mingit soovi?»

«Ega nüüd olnud suuremat,» vastas Kullerkupp. «Ainult seda paluksin — laulatus oleks saksa keeles.»

«Soo — sool Pruutpaar oskab saksa keelt?»

Oleks seda nüüd küsinud keegi muu, oleks Kullerkupp pidanud seda haavamiseks. Tema naine õiend oma asju meelsamini saksa keeles. See oli veel päädus Polli mõisast, kus ta oli noorelt teenistuses. N sama oli talle enesele siit ja sealt kukkunud juhtum mõni sõna. Aga tütar — see oli käinud läbi saksa keele ja ta väimees oligi sakslane. Isa Kullerkupp polnud noor

...võibki vadištavat maakeeli. Ta avaldas seda härra Haltingile.

«...või nii. Muidugi saksa keeli. Aga armas Kullerkupp, tuleb laulatus viis rubla kallim.»

«...misugused käigud küll väsitasid. Ohtuks oli, et ta oleks valatud tina jalgesse — rasked nad olid. Kui isa nägi, kuidas ta tütar ja härra Lukin istusid seal, käsikäes, siis oli see niisugune nähe, mis pühkis t rohuva raskuse ihuliikmeid.»

«...võib sa ta istuda, kui juurde tuli emand Kullerkupp.»

«...papi,» lausus emand. «Härra Lukin ja Marie... et peab pulmas olema tingimata ka klaverimängija.»

«Ma arvan — see on ikka härra Steini asi,»

«...jooksis tütar vanemate juurde, sest ta noor, et ta oleks kuulnud isa ütlust.»

«...papi, see, kes annab pulmakorteri, selle poolt on klaver. Aga mängija ei ole tema asi. Mängija peab olema.»

«...üks neid ole ju saada alati.»

«...herra Lukin tuli ukse vahele ja pani käe ümber mõrsja. Nal kõnelesid poolsosinal saksa keeli.»

«...» pööras Marie vanemate poole. «Härra Lukin... ei ole poolestki ükskõik, missugune on mängija. Ta peab soovitada. Vahu uul. nr 7 olevat väga hea. ... kes on käinud paljudes pulmades. Papi, kuu... sealt ka meie pulma.»

«...ma siis astu sisse, kui sinnapoole lähen. Ah... uul. nr. 7. Ega see olegi na maailma otsas.»

*

Pulm — see sõna lõi segamini Kullerkuppude abielu... mõtte ja arusaamise. Inimene tunneb niisugusel... kuidas ta pea on täis topitud nagu mingit ime... tainast: ei oska midagi järjekindlalt mõelda, ei... korraldada, äkitselt kaob see käest, mida praegu... otte võtta. Lihtrahvas ütleb niisugusel puhul:... peab valitseb igavene tohuvabohu. Inimene on nagu... laast jõe pinnal, sattudes vahel karedasse voogu,... lõhmas lõgatud jälle vastu kallast.

Kullerkuppude abielupaar mäletas heledasti vab-
tud kirikut, kuuldus korvus orel sumin, jalka
vaipa, mis lammas astujate sammud, roored p...
mustad ja valged — õpetaja ja ... ja ...

Nüüd oli vool kandnud nad pulmamajja Toru
härri Steini juurde. Pruutidrukud lehvisid ja
inglikena, noored mehed kummardasid siapoole, ...
poole ja lehvisid nende rinda kinnitatud heledavärv
siidpaelad. Isand Kullerkupp tundis enese ümber
olevat uue ja ennenägemata, argus asus hinge ja
dus kõrvale, kus istus nurka pandud toolile
olnudki tema korvalehoid märgata, sest neil k...
seal lastesega n'i palju legemist. Oma naist
õige tähele, sest see näis liikuvat viikali, tikkus
sinna seltskonna hulka. Muidagi ei märganud ta
kui teda väga hellalt tõrjuti eemale.

Teisest toast ... saalist ...
kõmin. Ühed paarid kadusid ahmima värsket k...
vat õhku, aga uued lätsid peagi nende aset. K...
vahel ka allasurutud kiljumisi, sest hoogsal tants...
ole libedal põrandal libisemine kuigi suur suütega
konna hea kombe vastu.

Komnandas loas, mis oli küll lahutatud kerge, m...
laeni küündiva vaheseinaga, istusid laua ääres mehed
jõid õlut ja viina. Isand Kullerkupp katsus mee...
tada, kuidas on ometi need inimesed sattunud
Seal oli nagusid, keda ta ei tundnud, või oli siis te...
lest ta mälu niivõrd l... Kui kirgseppmeister
kelle töökoja oli tema majast paar majatit eemal
kellega tema aastate kaupa olnud hea läbika...
temalt õieti sosinal küsis paari külalise nime, ...
teadnud isand Kullerkupp anda rahuldavat vastust.

Kuidas seal joodi! Valati ... valati, ja mis sellest
elavas jutus ei pandudki tähele, kui klaas oli äären...
kem ... kui märg voolis üle ääre. Ja võis sedagi
ei õlleoja oli joosnud juba põrandale ja nüüd
seal enese'e naeruväärselt saamatult teed.

See on ometi raiskamine, sest kogu eluaja korjas
Kullerkupp ka väiksemadki leivaraasukesed üles.
nüüd oli temalgi meelest läinud kokkuvõid ja ta
et ranal ei ole praegu mingit tähtsust. Täna on

... nallet kõneleb võib-olla kogu linn ja mille
... one agulis öeldakse eluaja: «Nae vana Kul-
... oleks võinud temast seda ometi uskuda»
... pruudi isa. Seal oli valges kleidis preili,
... juus, õhetavad põsed ja silmades säras

... tud härra,» ütles see neiu, jääda ... isma isand
... ette, kuna tal oli selja taga kari saatjad.
... abikaasa on tantsinud, mina palun nüüd ka

... nüüd mina,» pomises isand Kullerkupp, ...
... ei mõistnudki ta öelda, sest tema peal is
... ringi.

... preili ei võtnud seda ütlust kuuldivaks,
... isand Kullerkupu käest ja kiskus ta ...
... kungseppmeisteri Pärtli kõrvalt. Vastu ei saanud
... olgugi et oleks tahtnud, ja nae ...
... tantsinud saalis ja jaid seisma just suure kroon-
... Neile tehti ruumi, kaares seisti ringi ja plak-

... algas erilise jõuga, hooga.
... keerutati.

... Kullerkupp oli väga ammu, utuvajunud muist-
... ka tantsinud, aga juba aastakümneid polnud ta
... leidnud ei tuju, ei mahti. Isegi sai aru,
... jalgu veeti, kuidas ta tallas ei tea kelle jalgu,
... lõi silmade ees kirjuks ja käis ringi kogu
... Akitselt nagu oleks tal ara kistud ...
... põlvili. Preili aitas ta üles ja laskis vabaks.
... ja kuuldus kateplagin.

... isis isand Kullerkupp kroonlühtri all ja siis
... ja läks kõrvale.

... kaldus ruttu endise hoo roopasse.

... Kullerkupp tundis, kuidas tal on hirmus soe.
... ta pale oli praegu niisamasugune, nagu oleks ta
... pesuveekaussi. Hädasti läks vaja kohta,
... saanud tõmmata värskemad õhku.

... itus uksest kööki.

... oh loopis teine maailm.

... Stein talitas oma abilistega pliid juures. Täna
... hoopis teine, kui sel puhul, kus isand Kullerkupp

pidas temaga korteri asjus läbirääkimisi. Vist oligi ta õige kalk, võib-olla vihanegi, mis ta heitis sisse poole. See ütles: siin oled sa tüliks, parem, et siit kaoksid.

Kuid nii ta ometigi ei lausunud.

Toidud olid laudadel, pliidil podisesid pannid ja poel ja kui avati praeahju uks, pahvatas sealt välja aurupilv.

Aga siin eemal seina ääres istus tukkuvale oleku keegi. See oli separemeister Sammul.

«Kuule, sa magad siin,» ütles isand Kullerkupp ja müksas teda tugevasti õlast.

Sammul ajas silmad lahti.

«Ah sina. Hakkas seal sees soe. Ma ütlen — sa oled küll kuradi mees!»

Sammuli hääles nagu oleks kuulnud veidi nute segane toon.

«Ma ütlen,» algas ta uuesti, «kuradi head pulmad, ko viinad, pese või jalgu. Poleks ma uskunud, aga mis see — näed oma silmaga.»

Sammuli meel ja toon läks üsna haledaks.

«Minu vanamoor, tongib teine, risu, mulle seal to alati küljekontide vahel. Vaata kus pulmad, sina tead ka oma tütrele — otse häbi mõelda. Aga näe nüüd.»

Äkitselt lõi Sammul pooleldi nutused, äärmiselt vedas silmad Kullerkupu poole.

«Kuule — sa kuuled! Aga sõber — olik seda kuul nüüd sul vaja?»

Pulmad lõppesid. Kuidas seal pikas pidulauas kõneldi. Kuulis Kullerkupp isegi nimetatavat oma nime, aga kõik see aina kumises kõrvus. Kullerkupp oli kadunud enese käest. Jumalaga jättes kummardati tema ees, aga oli küllalt neidki, kes lahkusid teda tähele panemata. Seda ta mõistis: tulevad need inimesed talle hommiku vastu tänaval, siis ei tunne tema neid ega tunne neid teda. Aga kogu öö olid nad siin söönud, joonud ja lo mitsenud.

Isand Kullerkupp tuli üksipäini mööda tühje uulitid koju. Emand ei saanud veel lahkuda, sest oli ometi a ja toimetusi. Varane hommik — tuuleõhk uinus ja tolm

is rahulikult teedel. Ei liigahtanud uulitsarennis olev nige puberilipakas. Ohk oli veidi karge.

Isand Kullerkupu pea selgines, mõistus tuli tagasi. Tõttalt prises jälle vana Sammuli pisarateniiske toon ja lausus: «Armas sõber, olik seda sul nüüd vaja.» Ta ei ootanud, et oli äkitselt astunud redelile, mida mööda ta oli alla. Kas ta sealt alt veel kuidagi jõuab üles! Ta oli ju seljas raske võlakoores, mis teda rõhub ikka madalamasse, madalamasse. Ei näe kuskil võimalusi, et saadaks selle heita eneselt. Hakkas hirm — tõusis isegi üles ja otsustas.

Ja nüüd leidis isand Kullerkupp äkitselt, et ta huuled talle kordasid: «Olik mul seda nüüd tarvis — olik seda tarvis!»

KRAAVIKAEVAJA

Oli haruldaset ilus päev, nagu neid detsembri juhtus harva. Tee ääres kasvavad noored kaused olid juba kaetud paksu lumega. Päikesekiired heitsid lumekristallidest. Õhk oli küll veidi külm, aga selle eest lõpmata puhas ja kerge.

Päris rõõm oli kõndida kõvakstallatud talveteel.

Jõudes Laikmaa metsavahi kohta, kuulsin tee kõrvalt männimetsast hääli. Tundus puhtas õhus ka satuhõngu.

Maidugi on need puuraiujad.

Tuli metsast kaks meest. Nad olid isekeskis elavas kõnes, aga jõudes minu juurde vaiksid.

«Olge head õelge maha, saab siit veel palju m. Laikmaa mõisani?»

«Mis ta nüüd palju on,» vastas teine meestest. «Tule tee, kes teda õlge mõõtnud. Aga ega üle paari veerand küll ei tule.»

Paremalt poolt tõusis suitsusammas.

«Mis nad seal metsas raiuvad? Liipreid vist?»

«Ega need olegi puuraiujad,» vastas üks meestest. «Valvavad niisama.»

«Valvavad? Keda nad seal siis valvavad?»

«Eks seda poonut. Juba teist ööd. Ega tohi eni seda maha võtta, kui linnast tullakse.»

«Ah keegi poos enese?»

«See juba tänavu sügise teine niisugune lugu. Põh hääbiasi.»

«Kes ta on?»

«Kes see teda tunneb. Ega ole küll siitnurga m. h.

olnud teine sügise läbi seal Kuresoo heinamaa ääres. Olnud teisel kummitõnna sulda aeda ääres. Olnud teisel kummitõnna sulda aeda ääres. Olnud teisel kummitõnna sulda aeda ääres. Mis tal oli viga, ega sügise seal keegi nae.»

Atuul tõusis himu kord vaadata inimest, kes enese üles tõusnud. Kutsumise peale olid mehed valmis heameelega minema.

«Kas ta oligi. Üle männioksa oli ta visanud sõlmelise kott, ise pooleldi põlvili — nii, nagu kütt seab seadistamiseks.»

Tugev keha oli teisel. Lai nägu, millel sügavad kort- nurgad kirvehaavad. Sassis habe oli osalt jäänud kinni jäädes lõdvalt ripakil. Pundunud nägu, la- nurgad, millest paistis sinine, ülespundunud keel, and- de kullalt kohutava ilme. Laiketa, klaasistunud kottid lahki.

«Kas ta oli tal valge lambanahkne kasukas, millele mit- teid olid tule ääres sisse põlenud augud.»

«Kas ta oli valvajate tuli. Ligi kümnekond meest oli juba ääres maharaiutud männil, olid elavas juba ja suilsetasid.»

«Kas ta jõudes jõudes vaigiti. Mina see võhivõõras loikasingi katki elava kõne.»

«Kas ta teate, kes ta on?» küsisin valvajailt. «Kas ta seda teame,» vastas keegi horvada h. le- «Kas ta võitu mees. «Olen juba tänavu sügise teist «Kas ta on?»

«Kas ta ole ikka siitpoolt mehi?»

«Kas ta on oleval?»

«Kas ta ronka lendasid tiibu kahistades üle puude lat-»

«Kas ta needsamad käinudki ta hinge järel,» kõneles «Kas ta polsikeseohtu valvaja.»

«Kas ta neil igav. Uuesti sattus hoogu nende jutt.»

«Kas ta vanamehel käivad vist ka suitsuneelud. «Kas ta pange talle piip suhu.»

«Kas ta lori nüüd,» tõreles keegi vanematest.

«Kas ta liakka ka külm, läheks tuua tule äärde. Viik- «Kas ta njaks tagasi, kui linnast tullakse.»

«Kas ta sa tuua.»

«Ogu mis tahes, aga ma arvan, ennemall ei ole t
leitud niisagust tükki.»

Olin näinud, tahtsin ära tulla. Seal kuuldus aasaketa
helin.

«Kuula, tulevad,» sõnasid korraga mitu valvajad

Juba keeraski postipoiss suurelt teelt siia poole. Saan
oli arst velskriga ja politseinik.

Valvajad olid kobaras püsti.

«Keegi ei ole jättes käinud?» küsis politseinik.

«Ei keegi, aulik härra.»

«Aga siin on ju jäljed?»

Keegi ei lausunud sõna.

«Ma küsin — kelle jäljed. Aru saate?»

«Ega meist küll keegi,» vastas üks vanematest mees-
test. «Aga eks ole nende jäljed, kes ta leidsid.»

«Teate, kes ta on?»

«Ei tea seda ühti, aulik härra. Siitpoolt mehi ei näha
olevat.»

«Noh, mis veel vahite. Võtke maha, reele ja
Laikmaa kõrtsi hoovi.»

Arst ja politseinik istusid saani ja heledahääle
kella tilinaga sõitsid nad mööda talveteed.

Kevade jõudes tabab saarlasi rändlindude rahutu
Salkade kaupa liigub neid tokerdanud habemes vanu ja
üsna jõuetuid noori mööda teed suurele maale. Samad
sammult hävitavad nad kümned, isegi sajad veiste
seljas kandes raskeid kandameid. Otsima lähevad nad
rasket tööd ja raha.

Juhtusin järgmisel kevadel peatuma Virtsu kõrtsi
See koht on saarlastele pikemaks peatuspaigaks. Seal
tõmmatakse korraks hinge, parandatakse teel lagunenud
jalavarje ja oodatakse järeltulevaid seltsimehi.

Sel korral oli saarlasi kogunenud Virtsu kõrtsi mõni
kümmend. Uisk tõi üle väina meestele lisa.

Seljast korraks ära heitnud sajanaelase koti, tundis
inimesed end siin vabadena. Oli teeraha veel järel Saare-
maa kõrtsidest, siis taheti ometi siin korraks maale
lõbusat tuju. Kära ja kuma täitis madalad kõrtsiruumid.
Vanemad mehed viskusid pikuti seina ääres olevale
letile, pannes käsivarre pea alla.

Vandlen neid huviga — neid, kes lähevad endale
üheks rasket tööd, leiba ja raha

«Kasval istusid paar meest, süües oma kõvakskui-
d leiba, hammustades kõrva roostekarvalisi silke.

«Kulased tulevad ära oma maalt?» kasisin.

«Tulnud vastusega. Heitsid minu poole algul

«Kulast pilke.

«Miks seal peab siis tehtama,» lausus lõpuks teine.
«Kulad ole ju tööd.»

«Kas teie teeb siis teie kodus tööd? Põllud tahavad ju
«Kulda»

«Kas naised hari.»

«Kas naised? Aga see on küll puudulik töö. Parem
«Kas teie teeksid mehed.»

«Kas teie laheb ka tarvis. Ega Saaremaal raha saa.»

«Kas teie eest ei makseta?»

«Kas teie maksab. Kellelgi ei ole raha.»

«Kas teie pikemasse juttu, sulas ka nende tagasihoid-

«Nad kirjeldasid mulle Saare olusid ja lõpuks sain

«Kas teie sellest aru, et suurel maal tööl käimine ongi ai-

«Kas teie mõn, millega saarlased end üleval peavad. Iga-

«Kas teie mõndab välja: üks mullatööle, teine ehitustööle, kol-

«Kas teie mõnadele, neljas kuhugi suurde linna, olgu Riiga või

«Kas teie linnas. On kihelkondi, kus suvel peale naiste kogus

«Kas teie mõni rauk, kes enam ei jaksa kuhugi. Sügisel

«Kas teie mõn nad teenitud rahadega tagasi ja siis algab üks

«Kas teie mõn joul, mis vältab pea kevadeni. Kevadeks on raha-

«Kas teie mõn kaest ära libisenud ja siis algab uus väljärein-

«Kas teie mõn Nii seisab inimese elu koos kahest poolest: tal-

«Kas teie mõn tobi elu Saares ja suvel ränk töö suurel maal. Nii-

«Kas teie mõn elu kestab kuni surmani.

«Kas teie mõn et selgus ka see, et mehed olid pärit Laikmaalt,

«Kas teie mõn kumist, kus nägin enne jõulu poonud meest.

«Kas teie mõn Maadi pärast teada, kes ta oli?»

«Kas teie mõn See teda nii teada sai. Maeti surnuaia taha, hea

«Kas teie mõn olnudki siis teie kihelkonnast?»

«Kas teie mõn et see teda oli vaja uurida. Ega see poleks teda

«Kas teie mõn oleks.»

«Kas teie mõn ikka mõned ehk aimasid?»

«Kas teie mõn kullap ehk teadsid, aga mis see teiste asi. Eks

minagi teadnud teda, aga mis see minu asi loppida minina.»

«Teie siis tundsite teda?»

«Eks tannud ehk teisedki, Põldmarja Andrus, ega olnudki just meie kihelkonnast. Eks ta seisnud seal valla hingekarjas, panevad teise peara võlgu.»

«Küllap kuulatakse ja päritakse järele. Kus see mene nüüd kaob.»

«Kus sa teda kuulad. Ons neid vähe kadunud. Näe, läheb aastat kümmekond mööda, tuleb ühel päeval koju. Eks ole nõnda mitmedki. Temagi läks minul kevadel kodust ära — mine siis otsi. Läksime seltsi jäi meist Lihulas maha. Keegi pole teda pärast näinud.»

«Olite siis kogu suve ühes?»

«Ei seda küll, aga ikka olime alul nädalat paar. Või Pärtel — see kihutas ta minema. Ja jumal teab, kogu suve. Sügisel tuli tagasi meie juurde.»

Aega olles kõneles mees mulle järgmist:

«Mine nüüd tea, mis ajas ta mehe oksa. Võib-olla oleks olnud kodus ega ta oleks nüüd seal surnuaia taga. Ega ta mees polnud ennemaltki käinud suurel maal. Eks ma tea küll, oli teisel Aljaku mõisa heinamaa ääres väike saunakoht. Seal ta korjas suvel lehmamullik heinu, pidas mõne lambatalle. Palju ta käiski sealt müümeste hulgas. Mõis võttis ta vabadikumaad ära ja olnudki pahanduseks, lehmamullikas käis teisel heinamaal, kes see niisugust asja sallib. Oli mees sejale hakanud vastu. Seotud teisel käed kinni. Istus siis paar päeva heinamaa värava taga oma kolide ja sealt nad siis ka kadunud. Ega teadnud meid esialgu keegi, kuhu Andrus läks naisega.»

Mineval kevadel olime me vana Pärtliga kõige lähemad minema. Olime parajasti Kalmu kõrtsis, kui aknast sisse tuleb Andrus. Ei räägi alul sõnagi, nõu niisama. Seal küsib akitselt Pärtli käest, kas ta võtab ka teda oma meeste hulka.

Pärtel vaatab teda kõrgilt. Lausub siis:

«Mis sinusugust saadanahka maksab võtta. Mida sulle võin päevas anda?»

«Lausu sõnagi — vahib niisama maha.»

«Tule küll, eks tule siis,» ütleb Pärtel. «Ega mul ole ka viitsid liigutada, vii voi Marie sagisel»

«Paeva kolm. Ilm läks soojaks ja meie kannadad soonisid valusasti õlgadesse.»

«Lopuka jõudsin Luulupea mõisa. Seal oli Pärtel olnud juba aastat kolm. Sügisel jäänud töö- ja pooleli, maudkuul alga aga otsasi peale»

«Paev puhkamiseks. Rännates olid saapad lagunenud hoõrdunud villi. Juba teel nurises Andrus mulle mitmele korrale, et ta seda teed enam ei võta, kord isegi: «Ole justkui loom. Ennem loo sa talha ja tee lühjaks taskud»

«Saadeta Sahhalini,» vastasin.

«Kui sa ei taha, ega sealgi hullem.»

«Kord mulle oma jalgu. Need olid pea üleni valudega. Mõned neist olid läinud katki ja sealt voolis liha.»

«Ole ainult vesivillid,» trööstisin teda. «Jõuame teha, paranevad üsna pea.»

«Lahdunud mõisa, anti meile mõisa poolt priikorter. See oli, ilma akendeta. Mõisa rahvas nimetas seda «ohhtalliks». Selleks otstarbeks tarvitati teda muudugi»

«Kui me olime töö. Ohtuks tardus veri õlgedel,»

«Kui me tegevus meid palju ei seganud. Väljavaht, kes»

«Kui näitas meie korteri, tähendas: «Jumala pärast»

«Kui te õösel ei hakka suitsetama. Pillate tule»

«Kui valitseja seda kuuleb, kihutab ta teid,»

«Kui kehe välja.»

«Kui suvel õige vilets ja raske. Oli alaliselt vihma»

«Kui oli teha torukraave. Nagu teada, tehakse»

«Kui ja kitsad, vaevalt mahub mees sisse. Ole»

«Kui on kuiv aeg, siis teenib selle tööga hasti,»

«Kui aga ajab hirmu otsa. Ja sel suvel seda vihma»

«Kui kaela. Ohtul tulime koju läbimärjad, sõime»

«Kui mis vana Pärtel võttis mõisast ja poest»

«Kui siis muud kui heitsime niisama tapatalli»

«Kui mardunud, sageli veristele õlgedele. Uusi»

«Kui ei lubanud. «Mis kuradi parunid olite, et ei»

sünni magada.» Riideid kuskil ei olnud kuivalada, jäi muudagi ihusoojuse hooleks.

Meid käidi vahel ka vaatamas nagu imeloomi. Talluukse vahele, oli seal vahel ka mõisa tudrukund need itsitasid siis. Kui siis meie poistest keegi läks nende poole sammu kaks, pistsid teised kiljudes pool Usun, küllap neil oli ehk põhjustki, sest meie vahel polnud küll kuigi meelitatav.

Vastikuks muutus elu seal pimedas, niiskes talis. Ta kas teine käima ka tervise peale. Üks nõrga keha poisikeseohtu noormees haigestus. Konutas teine nädal päevade kaupa talli nurgas repetanud õlgedel.

Vana Pärtel kirus. Ta kahetsevat südamest, et mine seid mehenärsid Saaremaalt kaasa toonud luuks and Sureb teine viimaks, mine veel matma. Kus selle tul kulu ots.

Ilmad läksid veel pahemaks. Olime iga tund ulep kaela mudas. Ei olnud ihul korrakski kuiva riiet. Me vaadati imestages, kui isäralist tõugu olevusi.

See oli ühel kesknädalaõhtul — nagu mäletan kui tulime töölt koju, labiligedad ja üleni mudased. Ei ei võinud talli ust lahti jätta. Tuul oli ukse pealt, pe vihma sisse. Tule võtmine — nagu tähendasin — kõvasti keelatud. Nii sõime kottipimedas rōskes kivis.

«Mis kurat,» ütles äkitselt Andrus. «Kaua siin kōi siis peame olema? Kuule, Pärtel, küsi valitseja ta meile parem ruum.»

«Sinasugusele on see ruum liigagi hea,» irvitas Pärtel vastu. «Sealant oleks sulle paras.»

«No nüüd on saadan väljas. Mis kuradi parim sina oled. Inimesed nagu loomad. Kui ei jaks nad seda paremat korlerit, kes see sind kasib neid välja tolitada.»

See ütlus ajas Pärtli täis tulist viha.

«Sina kuradi raisk,» hüüdis ta. «Kes sind kutsa toppisid hulka. Mis sa, venimees, ka teed, logele teid teenigu, elad siin teiste armust. Aga suuauk on parajas kohas.»

Kuulsime, kuidas üles kargasid mõlemad mehed

«Ah teised teenivad. Sind, nūlgijat, nuumam Arvad, et ma ei tea. Saad ise süllast kuus kopikat,

...id kõigest neli. Päril vereimeja! Ja niisugune rääkima...»

...ei saanud Andrus kõnelda. Pärtel kargas Andrusile ja kuulsime, kuidas anti vastamisi hoopes. Teadsime, et see oli muudugi Andrus, sest tugev mees Keegi oli teise peal ja andis

...meie kargasime üles. Peab tähendama, Andrus ütles, mis meie teisedki mõtlesime.

...lakkas lahti talli ukse.

...teha Pärtel Andruselt kinni, lohistas teda peale ja viskas siis tallist välja otse ukse ees olevale loomale. Selle peale tõmbas ta ukse kinni ja läks poolt haaki.

...«Kurad, kaod,» hüüdis ta veel järele. «Tee sa minu head ja näe, tänuks tuleb sulle silmle. Punast ei saa, niisuke masuurikas.»

...lõunasi rahunedes jutustas ta: «Mina teid nõõrin. Ma on tööd ja mina — vereimeja. Pean mina teid kõige kus kurat. Arvate, et mul on töölistest

...muutus ta sõnelemine vihaseks nohisemiseks. ...mine ja vana Pärtli viha halvas meid. Keegi ei ...sõnagi. Teadsime, et temaga ei ole hea sattuda ...Kihulab su töölt, mine otsi ja longi siis ringi. ...oli see meil teistelgi teada, et ta muist raha p's ...tasku, aga mis sinna teha. Ta oli kaubelnud lōõ ...dund mehed, kes sinna võis vahele rääkida. Kobi ...oma asemetele, repetanud haisevatele õlgadele, ...keegi kord oleks nimetanudki Andrus nime.

...lus vist tund või paar, kui mind äratas koputa- ...lüksin lūkkasin ukse lahti. Andrus oli ukse taga. ...«Aga, pagan, siin vahid. Tule sisse. Hommikult vara minna tööle.»

...oma tule ühti. Oma jalga ma sinna sisse ei tõsta. ...«Tule, anna mu pintsak kätte sealt seina äärest» ...ole poisike. Kuhu nüüd öösel lähed? Tule sisse!» ...oma tule. Lähem minema.»

...oma jutt - sa lähed. Kuhu siis nüüd öösi lähed? ...oma raha alles sees. Arvad, et Pärtel sulle pärast annab.»

«Söögu oma kurku, või ta sellega läheb rasva. Meie suguse nülgi ja all ma tööle ei hakka. Maga ja ole nagu siga.»

«Kus arvad olevat parema?»

«Ega ma tea. Ju seda näeb. Anna mu pintsak kätte. Täitsin ta soovi.»

«Eks näe, ehk tulen sügise poole tagasi. Jää siis jume lagale!»

Surus kord mu kätt, surus õige tugevasti ja kadus. Väljas jooksid räästad ladinale.

Meie töö on niisugune — kuni jakobipäevani, kuni pärtlipäevani pole viga. Suvine aeg, ööd lühikesed, ja öhtuti mõnikord rinnuli kuhugi lattaiale, kuulatad, kuulduses hääled. Kui aga sügise poole ööd lähevad pikaks, hakkab igav, inimesed ootavad pikisilmi aega, mil saaks tagasi koju. Uksi olles, niisama ka paarikaua arvatakse kokku, kui palju keegi teeninud ja mis ta ootab ostab. Elavalt kerkib kujutlusse kodune elu, sügise öö öhtud, kus külatsetakse, jõulud. Küllap igal noorel mehel on teada, kes teda kodus ootab, ja vanema mehi huvitab perekond, ka see, kuidas seda põldu niidatakse hariti ja kuidas see kodune elu üldse on. Siis tulevad vahel niisugused igatsusehood, on üsna valus, viskatakse seda ja teist labida ja paneks minema. Aga ega pääse. Pärtel oli kaubelnud teatud hulga kraavi ja meil kõigil teada, et see lööb ette hilissügiseni.

Õnneks oli sellel aastal sügisepoolne kevadest haruldasam. Kogu august oli haruldane kuiv ja soe ja september ei andnud põhjust nurisemiseks. Pääsesime tööga ka paremasse maasse, kõrge liivase põhjaga, mis olnud me läbi päeva mudas. Töö oli kergem, võis teha üsna hästi.

Kõik see pidas mehed kohal kinni.

Tuli mõnikord ka Andruselt juttu, aga temast polnud midagi kuulda. Mees oli kadunud kui kivi vette.

Ka vana Pärtli tuju oli vahetevahel küllalt lõbus. Ilus sügis täitnud ohtrasti temagi taskut.

Palju enam tööde lõpetamiseni aega ei jäänud, vaid mõni päev. Nagu see teada, on ju niisugused vilma-

lused, kui lõppu oodatakse pikisilmi, alati väga venivad mööduma. Aeg nagu lööks seisatama.

«Oli ühel õhtupoolikul, kui algas sadu. Ootasime veel kuuse all üleminekut, aga seal ütles Pärtel:

«Tõstad, lähme õhtule. Eks tänaseks jätku meile.»

Alate joudes talli muutus ilm selgeks, lõi õhtu eel isegi päeva välja. Tööle me enam ei läinud. Mõned kübjas kuivatusrehte, teised vahtisid ja hulka-
ltsid niisama.

Malletan — olime tallis. Vana Pärtel paikas oma saapad, keegi käaksutas hiljuti ostetud harmoonikat, teised hängisid niisama.

«Andrus talli ukse vahel. Justkui oleks maanud. Naerab teine ja vahib meie poole.»

«Olen siin. Tere siis ka. Kas võtate mind tööle?»

«Vaatab vihaselt. Ega tal olnud suvine pahandus minu meelest.»

«Olen vist tublisti teeninud,» pilkas vanamees.

«Ole ikka ka,» vastas Andrus.

«Kas ikka sargikrae vahel on?»

«Küllap mõni ka leidub.»

Võttis mees läie viinapudeli taskust ja läks Pärtli juurde.

Pärtel tõrkus võtmast.

«Ole nüüd — mis sa tühja ajad,» kõneles Andrus. «Ole, ole, üks sellele ole nüüd kasvanud sammal peale.»

«Ole nüüd puha — ma ei mäleta vähematki. Eks me ole saarevennad. Joo!»

Pärtel ei suutnud vastu panna. Võttis pudeli vastu ja jõi mõned sõõmud.

«Oled läinud õige mõistlikuks meheks,» tähendas Pärtel.

«Aga ega nüüd ole enam mingit tööd. Lõpetame nüüd.»

«Või teda nüüd mulle nii vaja. Tulin kuulama, millal poole. Võiksite ühes. Joo veel ja anna ka teistele.»

Pudeli kais ringi, käis niikaua, kuni oligi tühi.

«Lähe Andruselt, kuidas tal suvi läinud, aga andis niisugused kõverad vastused, et neist keegi ei saanud kätte õiget otsa.»

«Lähe, millal Andrus hakkab nõudma Pärtli käest niisugust jäänud palka, aga ta mees ei teinud sel-

lest juttu poolt sõnagi. Muidugi ei läinud Pärtel seda teha pakkuma. Need mõned päevad, mis ta viibis, olid juures, viitis niisama. Tööle ta ei tulnud.

Jõudiski kätte mineku aeg. Pärtel õiendas arved mõne valitsusega ja pärast maksis igaühele, nagu oli kaubaleht.

Viimse õhtu veetsime mõisas lõbusasti. Muretsell viina ja kutsuti jaole ka mõisamehi. Muidugi olid need viimased meid vahvad kiitma tublideks töölisteks ja see killus tasuti rohke jootmisega.

Andrus oli haraldaselt helde. Ta kulutas üksipäini palju niipalju kui meie kõik kokku.

«Kuradi hea teenistus pidi tal küll olema,» tähendas mulle Arupere Jaak. «Raha aina loopida. Suvel lakasid kui kaltsupundar, aga nae, kuidas teine nüüd riidev.

Järgmisel hommikul asusime teele.

Andrus paistis mulle imelikuna. Oli ta purjus, näen viimastel päevadel sageli, siis andis ta mõista, et ta on nii mõnda rääkida, mis mind väga huvitaks. Kui ta temalt lähemalt pärisid, keeras jutu teise külge, see siia-sinna, nii et sellest ei saanud mingit aru. Oli ta aga kaine, siis jäi üksipäini mõttesse — justkui oleks maganud lahti silmi.

Esmalt tundas teekäimine kerge ja hõlpus. Teadame ju, et iga sammuga lõikame tüki kodutee otsast. Aga varsti hakkas käimine sünnitama raskusi, seda enam, sügisene tee oli juba küllalt halb. Esiotsa ostis Andrus paaris kõrtsis omapoolt kõigile, maksis uute rahadega, aga pärast langes ka tema tuju.

«Pagana raske on see käimine,» tähendas Andrus kord minule. «Mis arvad — kas poleks parem, võtaksime küüdimehe.»

«Siis jääksid teised maha.»

«Eks jäägu — mis siis sellest. Kas sa teenisid tänase ka palju?»

«Mis seal nüüd palju,» vastasin. «Eks olnud täna niisama nagu iga aasta.»

Ta astus veidi aega vaikides.

«Arvan, ega niisugune teenistus küll kedagi ei rasva.»

«Kust seda paremat siis võtta. Sa oled nähtavasti tublisti teeninud. Aga hoiad ju seda oma saladuses.»

Võikski heitis ta pilgu minu poole.

«Mina ei teeb, nagu ei mäletaks ma, et mu raha ta teinud küll.»

«Kust nōua kätte.»

«Jäi Sõgu. Või mina sellepärast suren. Aga ma annan seda teed ma enam küll ei käi.»

«Te iga teinegi teda käiks. Aga seal Saaremaal pole ju midagi kätte saada.»

«Noh, küllap saab ka, kui oskad. Näe, ostavad ju metsadest lankisid ja teenivad hästi.»

«Inimesel on siis imelikud tundmused, kui su peast läbi jookseb mõni uus mõte, mingisugune aru-»

«Mulle tuli ka sel puhul mingisugune mõte ja andsin mind olse ehmatades vaatama Andruse poole.»

«Tahab langi. See ju nõuab sadasid, aga kevadel ei tal viit rublagi. Kust ta selle raha siis võtab?»

«Tal juba see raha taskus? Kust ta sai selle?»

«Võib sealt kasu ei saa,» tähendasin, «aga sinna suuri summasid. Nagu ma tean, müügi puhul mõnakese lankide raha kohe välja.»

«H, küllap raha ka saab,» ütles ta pikkamisi, «mul on naise poolt sugulane, rikas mees. Ega ta ei teela.»

«Mm, et ta mulle valetab. Ma ei lausunud tal e midagi.»

«Ah sa ei ütle midagi. Tahad ikka käia suurel maal il. See pole kellegi amet. Meid sõimatakse kotlasteks. Meil tule läbi pesemata, mudane — nagu siga. Plü, natli.»

«Mis minul sinna arvata. Kui sa raha saad, eks see ole hea. Aga minul pole teda kuskilt saada, pean käima.»

«Vedaviisi sa suurt saad.»

«Sõgu palju või pisut,» tähendasin, «aga pole mul enda, kust teda kamaluga võtta.»

«Kõik veidi aega vaikides.»

«Sa olid vana Kondi juures tööl, kui ta ostis lanke?»

«Kõik, mis nōu minul on,» jutustas Andrus. «Sa tead metsatööd rohkem kui mina. Teeme nõnda — me kokku.»

«Minul ei ole raha. See natuke nüüd. Siit anna paar-

kümmend talveks peremehele, osta omale riided ja jala varjud, mis sealt siis veel järele jääb.»

«Sina nüüd oma rahaga,» tähendas ta, minnes ühelt ägedaks. «Mina laenan sulle.»

«Sa tahad ju ise laenata. Pealegi ei tea sa veel, kas naise sugulane annabki. Mis sul on siis mulle laenata?»

«Kuule!»

Ta ei kõnelnud kohe. Pidas nähtavasti aru.

«Ma kõnelen sulle,» algas ta hoopis tasa, «aga sa pea suu. Ega mul olegi vaja laenata. Mul on omalgi.»

Ma vaatasin imestades talle otsa. Küllap mu vaade mõjus, sest ta sattus oma jutus veidi segadusse.

«Mis sa vaatad? Ah sa ei usu. Olgu, ega ma käsi sind uskuda. Aga mul juhtus niisugune teenistus; niisugune hea teenistus.»

«Mis pagana teenistus see siis oli, kus teenisid mõne kuuga sadasid?»

«Ega ma siis kohe ikka teeninud, mul oli ju omal ka ennemalt.»

«Sa valetad!» hüüdsin ma ja küllap mu hüüd kord mu enese tahtmiseta valjemalt, kui see temale meeldis. «Ma tean, sul polnud viit rublagi.»

«Noh, mis sa, kurat, kisendad. Ma ütlen sulle, pea oma suu. Hoia, kui sa ühe sõnagi sellest kõneled.»

Andrus jäi minust maha ja kogu õhtupooliku ei olnud ta minuga enam juttu.

Mul oli hea meel, et ta hoidus minust eemale. Mõtlesin, et ta ei läinud ta. Mis ennemalt aimasin nagu üdine, et see lõi nüüd mu meeles ikka rohkem ja rohkem selguma. Andrus on raha saanud mingisugusel kuritegelisel teel. Võib-olla röövis, võib-olla tappiski kellegi. Nüüd kõneldas siin meiega ühes. Küllap peaksid olema ta käed ja jala raudus. Ega mul olnud ainult niisugused mõtted. Tuleb ka teistsugused. Küllap ta on mõne aasta pärast naine mees. Siis öeldakse: näe, hakkas teine hangeldama. Kange mees, mis tal nüüd viga elada. Seal oli see vanane vana Kont. Eks teadnud seda kõik vanemad mehed, et ta temalgi taskus polnud kopikatki. Nüüd on tal Kure ja Kure res kaks maja, ostab tuhandete eest metsa, poeg õppinud kirikhärraks. Küsi nüüd, kust temagi sai raha. Ja ma tundsin kahju, et ei hakanud Andrusoga ühte nõusse.

• Kui see lugu rikkus minugi tuju.

Andrus läks Lihulasse.

Tal olid olnud õhtul õige rõõmsad, sest tunduvat juba hommiku. Mis seal veel — väike hüpe ja oleme Saaremaal.

Andrus istus üksipäini, ei ostnud viina, olgugi et teinud teda sellepärast tülitamas küllalt sageli. Isegi jalgkannuse lükkas ta kangekaelselt tagasi.

Õhtu juba hilja õhtu. Väljas harilik mustjas sügisene jaht. Küsisime kõrtsmiku käest mõned kood õlgi teistkord magama. Andrus jäi seina äärde pingile.

Õhtu juba uinunud, kui mind äratati. Letil põles väike põlv, oli aga selleks valgust küllalt, et nägin Andrusi jalgade juures põlvili.

«Minu meel sai minu peale pahaseks?»

«Pahaseks? Mispärast?»

«Olesin nii. Noh, jumalaga siis. Pidin täna veel minema välja.»

«Kui oosi? Kuhu sa lähed? Heida magama.»

«Mul on tarvis. Ehk tulen pärast tagasi. Võib-olla hommikul.»

Õhtu kord veel mu peale. Minu eest oli ta vaade teinud, kui ma ei eksi, nagu oleksin näinud pisarat ta silma. Aga võib olla, et ei olnud midagi. Tõusis, võttis koti ja läks.

Andrus ei ole mina teda enam näinud, vähemalt mitte sel ööl.

Andrus lõpetas jutu.

«Võib-olla eksisite. Kas oligi Andrus, kes tegi enesele kahju?»

«Oleks hea küll, kui oleksin eksinud. Aga kahju — ma ei ole. Kõneldi kord sügise hiljapeale, et keegi võõrmees jootnud ühel pühapäevaõhtul Masal kõrtsitäie õlut purju ja see olnud Andrus. Kuid siis ei teatud enam enam kõnelda. Kui mina ta otsa vaatasin, siis oli ta juba ees, nagu oleks ta lausunud:

«Kurat, hoia, et sa sellest kellelegi hingad sõna.»»

KÜLAMEHE AU

1

Sirbid käisid sahinal läbi kollase rukkikõrre. Pärast nad õsustasid kümnekond noormeest. Nad olid kergesti meelel, sest juulikuu päike paistis kuumalt. Harvasti leitud punasetriibulised kampsunid, õhukesed, poolnäärallid hallitriibulised püksid ja jalas enamasti kõigil lakkunud ja hoolega kurrutatud säärtega säärsaapad. Peas neil laiaäärelised kollased õlgkübarad.

Poiste järele tulid oma eega talgutüdrukud. Tüdrukud ei jäänud poistest maha, tegid nagu kiuste pärast, ehk nõudsid minna ettegi. Mõistagi, et see nõudis neilt suurt vaeva, sest ega nende käsivarred olnud ometi nii tugevad kui poistel. Aga nad ei andnud kordagi märku vaevast, vaid hüüdsid otse ülemeelikult: hoidke eest!

Nendel olid peenralt korjatud hilislilledest pärjad peas ja nende näod lõkendasid punast. Varrukad olid nad saanud rinud kõrgele ja nii paistsid nende tugevad, lihastunud käd, päikesepaistel tõmmuks põlenud käsivarred. Juba olid neil sitsriidest, mis sugugi ei suutnud varjata suu rindade kontuure. Punasetriibulised, hoolega kurrutatud seelikud polnud mitte pikad, nii et kummardudes näha pea põlvini tugevaid sääremarju, millesse mõnikord oli terav rukkitüü lõiganud haava, nii et veeres ka nahal verepisar.

Nooremate järele tulid mehed-naised. Nende esikjalguline. Nad ei püüdnudki noorte järele. Miks peeti siis inimene ennast tapma selle viina-õlle tilga pärast? Las nooremad, nemad tahavad näidata.

...nool joogist olnud puudu. Õlle kandmisega olid noormees Toomas ja kutsar Mart, ja puusepp Toomas kuts viinapudeliga ringi. Kivi otsas istus endine kolmas Juhan oma viuliga ja ta lugudel ei näinud täna ühtki otsa.

Valitseja meel oli hea, sest rukis nagu pühiti jalalt. Valitseja hirm kõrvalt vaadata, kui taliteravad sirbid talu korre. Võib-olla jäi ta otsi tolle maad, võib-olla tugev pool tolle pehmest sääremarjast eemale, aga loomulikult ei loonud.

...hü poole rauges võiduajamine. Juba õsustasid poisid- tüdrukud kõrvuti, kuuldus naer ja naljatamine.

Vanemad mehed viskasidki sirbid otseti pehmesse mulda, tugevad sõõmud õlut ja hakkasid laccimesse vilja vihu siduma ja kokku kandma. Ka see töö tehti, sest ega vilja või jätta mööda põldu laiali. Tõrkisid lagedale põllule sirged hakkide read.

Kõrgele olid jõudnud oma eega Antsusauna Indriku Pärli sulane Juhan. Need noored mehed raiusid ematult sirpidega, ei suutnud nende hoogu tasandada, mis oli kõrrele tugev kui noor paju.

...nõu isa-ema elasid väikeses saunas Paeküla karjakuul. Seal nad olid nüüd üksipäini ja harisid oma tühja aia neil pojast polnud mingit abi. «Sa vanainimene, nüüd ise vaeva nägema,» kõneldi vana-Indriku sul ometi on niisugune mehemürakas. Aga see poeg ei tahtnud jääda koju. Ta teenis juba juba mitmendat aastat ja vana isa ei käinud juba «Kauaks nüüd mind enam, eks ta tee pärast on tahab»

«Miks sa, Indrik, arvad,» küsis Juhan, «kas pean Pärtli jäama? Valitseja kutsub mind mõisa. Või pean minna tööle meistri all?»

«Tule minna seda tean.»

«Oli, sa oled olnud juba mitu aastat. Eks teenib ikka parem?»

«See on nii, kuidas keegi oskab tööd. Ega see meistri töö olegi suurem asi. Ega minagi tahaks kauaks jääda.»

«Muldugi oleks parem, kui lähaksid mõnele poole tööle.»

«Või nii sa arvad.»

«Mis minul seal arvata. Aga seda ma tean, nad võtsid sind vastu kahel käel.»

«Oled selles kindel. Kes näituseks?»

«Näituseks Kulli Maanus. Ega Ädi ole laita tüdrukut koht — üle valla. Ütle pool sõna ja mine või täna juurde.»

«Pagan võtaks sind oma Adiga. Ma panen imeks, mis sa ise ei lähe.»

Poisid ei kõnelnud mõnel ajal sõnagi. Kõrinal sirp läbi tugeva kõrre.

«Kuule, ma ju tean, miks sa talgule tulid. Ega sa ole sea ega lamba päeva teha. Sul on mõni muu põhjus.»

«Noh?»

Noormehed tõusid püsti ja vaatasid teineteisele silma.

«Arvasid, et ka Juuli tuleb õsuma. Aga eksisid. See ju nüüd õieti preili, kus ta siis veel rukkiväljale tuleb.»

«Sa tead seda.»

«Mis seal nüüd teada. Kui kord näeksid, ega sa tunneks äraagi.»

«Oled sa teda näinud?»

«Olen. Aga pean ütleva, ilus ta on. Ega siin kusagil ole tüdrukut temasugust. Aga...»

«Noh, mis sa veel tahtsid ütelda?»

«Niisama. Mine pane sa rahva suu kinni.»

«Eks räägi.»

«Oh, kõike tühja nüüd. Aga mis minul sellest. Nad kõnelevad siin mõisas, et see virtsahviti härra ja Juuli pidada hästi läbi saama. Ära, hull, löö nüüd suu puruks.»

Kuulduski hele kõlin ja tulesädemed lendasid. Sirp oli tabanud kivi, mis seisis püsti vao harjal.

«Ei noh, mina kõnelesin seda niisama,» jätkas Juul.

«Ega ole seda nüüd keegi näinud, muidugi arvavad niisama.»

«Mis sa sellest siis minule kõneled.»

Indriku hääles oli niivõrd rohkesti ägedust, et poiss kaseohtu noormees lõi otse kartma. Ta kummardus ja hakkas hoolega õsuma. Kõnele, kõnele, saad viimaks veel hoope — ons seda nüüd kellelegi vaja.

Ei saanud Indrik salata, nagu poleks Jahan ta mõtet mõistnud. Ega temal nüüd tõepoolest polnud vaja tulla

talgule, sest ta oli ometi vaba mees, kes teenis otse all. Aga ta ei saanud vastu panna soovile. Ometi ei jooksul ei näinud ta minevat täide oma soovi, ta ei olnud tusane, tundis isegi kahju äraviidetud päevast. Ega ta siiski ei läinud. Oli teada, et peale päevatööd saad mõisa küünis talgupidu, millest osa võtab ka mõisa rahvas. Seal näeb ta teda ikkagi.

Ta tundis seda tüdrukut juba lapsest peast. Kasvas ta Maanteekalda vabadikumajas. Armetult vaesed olid ta vanemad, kuid need olid niisugused kerged inimesed, et olid oma vaesuse juures veel õnnelikudki. Ta julitus tihti olema suutäis paremat, aga ega ta talupidamist tulelt korrakski võetud. Liha lõppedes ajas ta kibi terve talve soolvee-leivaga, aga nad said ka talu toitu sama isuga, nagu oleks neil ees olnud.

Maanteekalda abielupaaril oli elus ainult üks tütar. Ta lattaajaljed olid neil õueväravast välja läinud pöördlõigiga vankril, seda mäletasid nad ise vaevalt. Leiba, mullit, aga varsti oli neil uus jälle panna lae külge ja vaba mitut seltsi lastehaigused. Kui üks neist ei jõudnud Maanteekaldale sisse, siis teine ometi, ja jälle ei olnud hea peremehe käest paari lauaotsa, millest võiks kokku lüüa lapse jaoks puusärgi.

Juuli jäi. Küllap tedagi käisid katsumas mitmeid haigused, aga nad lahkusid, ilma et neist ükski oleks vinnud kaasa. Neiu-casse jõudes paisusid ja kaevandid silinemaale kleenukesed ja nigelad kehavormid ja kinnisid kiirusega. Jõudes aasta 17—18-ni, pidi tunnis- ja lusamat tüdrukut polnud kogu Pae vallas. Nii korral sünnitas ta ilu peretütardele tõsist tuskat, sest olid küllalt nii ettevaatamatud, et ei keeldunud valjusti kiitmast Maanteekalda Juuli ilu. Niisugune ettevaatamatus oli küllalt rumal, sest vahel andis ta neile tulla vahetunde sedavõrd jähnenemiseks, et neid peaaegu suurt vaeva, enne kui endine sõprus suudeti muudatada seada jalule.

Nüüd on tagasi aastat paar. Kui Indrik oli esimest korda tema all, võttis ta kord Juuli käed tugevasti oma kätte pihku ja vaatas tõsiselt tüdrukule otsa.

«Mis sa nii kurjalt vaatad mu otsa?» kustus neiu.
«Ah, mis ma vaatan. Ma vaatan sellepärast, et muud
täna tõsised mõtted. Ma tahan seda sulle öelda.»
«Või nii,» naeris tüdruk heledalt, sellejuures paljades
oma lumivalgete hammaste ridu. «Tahad mind osta?»

«Naisterahvaid ei osteta,» ütles Indrik. «Neid lo-
takse. Seda tahtsin sulle öelda.»

Neiu vaatas enese ette.

«Sa ei kõnele selle peale midagi. Sa oled küllalt kuld-
ne, et oled ilus. Sa loodad muidugi, et sind kosib ka
peremees. Või ongi see sul teada?»

Ta laskis valla neiu käed.

«Miks sa nõnda kõneled. Sa oled ikka nii järsk.»

«Armastad sa mind?»

Ega ta lasknudki tüdrukul kõnelda sõnagi, ega o-
oodanudki tüdruku suust tunnistust. Ta iseloom tõn-
see tuli nii jõulise, hoogsalt, et tüdruk ta kate v-
otse karjatas. See oli alles suure vaevaga, kui tüd-
sai mahti öelda:

«Aga teised juhtuvad nägema.»

«Nähku. Mis on meil asja teistega. Sa oled mu
ainult seda tean. Aga tead, ega minagi sind taha
sauna. Oota veel aastat paar, küllap ma saan n-
ge, et kusagi võtan talukoha. Sa oled talupereme-
seks küllalt kohane.»

Meistri all töötas Indrik suure innuga, nii et ta
hooleks usaldati meistri eemal olles tööde järeleval-
Ei suutnud teised temaga seltsida, sest tal oli niisug-
imelik loomus. «Milleks siis nii hullupööra ajada
kõnelesid teised. «Hallem on ju siis, kui meistrit ei ole.
Võiks ometi vähe kergemalt, aga tema on kui mee-

See kõik ei seganud kuigi palju Indriku meele-
Ta lükkis hoolega rubla rublale otsa ja arvas k-
päevi, kuid, millal jõuab sinnamaale, kus võiks me-
talukoha eest sisse maksta tarvilise käsiraha. Vahel
ta laupäevaõhtul Pae mõisa poole, vaatles aken-
paistvat tulemerd ja läks jälle tagasi. Ta teadis, et juu-
viibib seal, kusagil kambris, võib-olla ongi juba o-
puntas voodis, aga võib-olla on tal veel kiireid tal-
Muidugi mõtleb ta nüüd tema peale ja ootab, nullal

...tana viib. Ei tahtnud ju tüdruk jääda talusse
...läks mõisa, sest seal maksetakse paremat
...temagi tahtnud panna oma vahesed kopikad
...nende juurde ühise eesmärgi kättevõitmiseks.
...nais nüüd üksipäini. Juhan jäi maha, sest
...leia ometi juttu.

...ta teda. Esmalt tantsib temaga, aga pärast
...nad küünist ja lähevad käsikäes üle leinamaa
...kuni Särjesilma jõeni. Kuulcugugi pidult talgu-
...lamine, aga neil on ometi teineteise seltsis mitu
...lobusam. Siis ta kõneleb tüdrukule ära, millest ta
...veel pole rääkinud. Tuleval kevadel võtab ta
...vallast Virkamäe talu. See on juba Landa pa-
...on koneldud. Vana peremees on jätnud talu küll
...e, majadki on viletsad. Aga las nad panevad
...oma noore jõu ja tahte, küllap see nende käes
...hub. Talu on ometi väga ilusas kohas soone
...põllud niisugused veerjad. Seal nad töötavad
...on kahekesi kõrvustikku ja nende käe all läheb
...korda.

...ei pannud seda tähele, kui sirp käis kätin-
...te, ta ei kuulnud midagi, vaid elas päevi, kuid
...tud oma Virkamäe talus. Oi, see talu oli muud
...mine kogu vallas, ei olnud neil majapi lamises
...puudu. See hea kari oli Virkamäe kari, need
...olud hobused olid Virkamäe omad, Virkamäe pere-
...ol koigist lugupeetud, pidas vallaametid - ei
...ohlegi ettevõtet, kus poleks Virkamäe peremehe
...olnud viimseks otsuseandjaks. Indrik mõlles, elas
...mele, kuni lõppes ta eest rukis.

2

...pidu peeti mõisa lähedal suures viljaküünis.
...mõisavalitsus olema täna kitsi. Terve põld
...tud, lugematuks kasvas õhtuks hakkide arv.
...ommikul lainetas laial nurmel raskepealine rukis,
...käsikad pikad hakkide read lõunast põhja.
...tehtud tugevasti tööd, seega maitset naut ka toit.
...voeti suurtest vaagnatest pehmeks keedetud liha,

mida kuresti katki närisid tugevad lõualuud ja teravad hambad. Auravaist, paksu rasvakorraga kaetud vaht naist võeti suurte puust koostadega karedast nisujahust tehtud klimpe. Süüeski hakkas nüüd palav ja ta ei hagi ühte sattudes andsid talguliste nagudele võkka. Joodi õlut, lallutati, naerdi, tõugati üksteist ja pillide leent koostadest hõõveldamata laudadest pukkidele ja taldrikutele toidalaualale.

Söögiaja möödudes tuli mõisapere küün. Lesk ja noorherra von Miller. Ta kandis käes koppi, mis oli hirvesarv konksuks. Kokk, toapoiss ja mitu mõisa tüdrukut tulid noorherra järel, olles talle saatjaks ette biki.

«Ah teie olete söönud,» tähendas von Miller kuppidele. «Lase siis nüüd kõik ära koristada. Võib-olla tahetate tantsida.»

«Kuida siis muidu, armuline noorherra,» tähendas keegi edev naine. «Eks neil noortel kipita varbad jalgade ammugi.»

Mõisapere seisis laiate väravate kõrval. Tüdrukud olid õhukesed kerged sitsrliided ja valged põlled. «Küül on ilusad ja haprad justkui jumala inglid,» ütlesid nad kõnelesid üksteisele kõrva, itsitasid, turtusid, vaatasid sinnapoole, kuhu olid kobarasse kogunenud valla poisid ja tüdrukud.

Kaua ei kestnud koristamine, sest oli tegevuses palju käsi. Nüüd oli suur küün lage nagu koppel. Inimesed seisisid seinääri mööda ja eemal nurkades.

«Näete, näete, herra ise läheb tantsima,» sosistas salkades. Kogu keskpõrand oligi lage. Von Miller ja Juuli teiste hulgast. Nad hõljusid kahekesi küün mööda kaks tambitud savisel põrandal. Ainult vana Nüdi Maasik veri ei andnud rahu. Ta läks ka põrandale, tampsis jalaga, nii et lontis saapasääred vajusid veel allapoole, ja laulis:

«Hõssa — täna on meil talgu päe,
õlekann on meie käe.»

Von Miller lakkas tantsimast. Juuli läks, pilkades nagu valge rätikuga, teiste mõisatüdrukute hulka. Von Miller jäi ukse kõrvale, lõi kergesti kepiga vastu laudu seinale ja jutustas kupjaga.

... ja põrandale paarid, esmalt nagu argsest, tõhkleid tagapoole. Varsti kadus argus ja juba olid kummekond paari, salkadest kostis naer, tüdrukute edevad kiljatusedki. Poisid põrutasid tugevasti saapakontsadega, nii et apsatiputasid jäljed põranda savisse, nad hõõritasid üksteist jalkadega, nii et monedki kaotasid tasakaalu. Vanad mehed, kellel juba lapsi paargi olid, panid oma käed puusa, kiskusid keha kõvetambasid pea õlgade vahele ja läksid nii trampides noorte hulka.

... seisis teispool seina ääres. Ta ei suutnud ära pöörduda vaadet sealt, kus seisis mõisatüdrukud kobaras. ... teistki olid viidud nii mitmed tantsima, kuid ... puudutanud keegi. Kus sa lähedki nüüd kutsuda, võib-olla hoiab herra ta enda jaoks.

... nägi ta aga küllalt selgesti, et sealtpoolt temale ... tüdruki ühtegi pilku. Juuli ometi nägi teda, teadis ... et ta viibib siinsamas, kuid tema poole vaata ... tema ülesotsimisega ei tahtnud ta näha mingit ... see oli hoopis teisiti. Ta valvas hoolega, ... pilgud ei satukski sinnapoole, kartes leida teda. ... ja rõõmus oli tüdruk. Ta edvistas, naeris ja ... arvast kuulvatki ta häält.

«Kuule, vennas, ega sa talgule tukkuma tulnud. Või ... vähe viina, et ei tule tuju.»

... oli Andres Malts, kes tuli Juhaniga ta juurde. ... omesel oli viinapudel käes.

... almad sihivad sinnapoole,» tähendas Juhan tasa ... pool sosistamisi, nii et Andres seda tallelegi ... «Aga ega sa sellest midagi saa, tal on ju ... peenemgi mees.»

«Vota viina, see toob tuju.»

... võttis pudeli, jõi tugeva sõõmu.

... sinu kätte ei või pudelit andagi, sul nagu topp ... otsas.»

... naeris.

«Anna veel!»

«Ol, sinust saab viimakski kange mehe,» tähendas ... peremees.

... lagunes kiiresti Indriku kehas laiali. Peas tekkis

segadus, tundis, kuidas hing paisus rinnus suure rõõmuses.

«Kuule, Juhan, tule siia!»

«Noh.»

«Tead, mina lähen viin ta tantsima.»

«Sina? Ma ütlesin juba ennist. See on ju nüüd sugune peenike preili, vähe vist võtab jutule külmaga. Aga sa jäid hiljaks. Noorhärja läheb ju ise.»

Von Miller ja Juuli asusid tantsijate hulka. Teised paarid seda märgates lakkasid tantsimast ja hoidsid kõrvale.

Kahekesi nad olidki põrandal. See oli hoopis peen tants. Küllalt oli naiste hulgas neidki, kes avasid silmi: «Ei me ole eluaegas näinud niisugust ilusat tantsu!»

Keerutades jõudis paar Juhani ja Indriku ette. Indrik laskis Juuli silmad alla, tegi, nagu ei näekski ta naist. Mehi. Kindel oli aga, et ta neid väga hästi nägi.

«Kuradi kena tüdruk,» sosistas Juhan. «Ma ütlen, on küll härrale magus suutäis.»

See ütlus tõmbas Indriku kõri kinni nagu peene nööri. See oli õige — see tüdruk ei tahtnud temast midagi. Küllap see härra oli teda nii mitugi korda suudelnud, ahnelt, lõpmata kirega. Ega ta suutnud, võinud, ei tahtnudki talle panna vastu, andus talle täiesti ilma keelamata. Unustanud oli ta muidugi kõik, mis nad seal kõnelesid, kus Indrik lubas ta võtta endale naiseks. Muidugi kestab nende vahekord niisuguse lühikese aja ja siis kihutab härra tüdruku minema, et ta oleks ta kärnane koer. Aga nüüd edvistab ta tema, nüüd naeratab tüdruk temale, nüüd edvistab tüdruk ainult temale. Seda teavad ka teised mõisa tüdruku teenijad, sest vaata, kuidas nad neid ainiti vaatavad sellejuures kokku pistavad pead. Aga ka tema peavad heidavad külapoisid pilke. Sina oled temast ilma. Ja pirtsakas oli see tüdruk ennemalt, aga küsi, kas ongi praegu kedagi, kes teda ihaldaks. Võib-olla leidub mõni, aga sel tingimusel, et härra annaks oma naise kessele tubli kaasavara. Siis ehk võiks, sest mis härra viimaks on võtnudki ta küljest.

Ilge ja vastik oli see tüdruk nüüd ka temale. O, oleks võtnud võimsalt praegu kinni ta kaelast ja kõ

Hoop kats kuresti, et suutnud ega jõudnud keegi horatada, olgugi et kõik juba ette teadsid, et see tuleb.

...surgu, surgu, seda ongi ta väärt. Ja ometi ütles
...et ta sind armastab, ja teda sa suudlesid ja tema
...oled ju kuid ja aastaid mõtelnud, ja selleks tahtsid
...loputada ja korjata. Ja sa mõtlesid ja kujutlesid, et
...seda korval elad vanaks.

...viha hammustas Indrikut nagu marutõbine
...ta surus hambad kokku ja kannatas.

...pa on see siis tema süü? See seal meelitas teda. Ta
...näinud hulgal ajal. Kui härra kihutab tema
...viskab välja nagu määrdinud nartsu, kes
...nabab siis rohkem, sina või tema? Võib-olla läheb
...fokke, viskub kaevu, sest temal pole ees ühtegi helget
...Sina oled mees, leiad endale teise, kes sind
...nabab, aga tema on kõigist põlatud. Nüüdki irvitavad
...teda lausa, aga ta on pime, ta ei näe, ei kuule.
...nabab ainult selle mehe kaju. Võib-olla ongi tema
...itud see hõbedast sõlg, mida ta kannab rinnal. See
...ehk rubla, aga selle eest vahetas ta endale noore,
...Indriku ihu. Kas olid sina talle nõu andmas, teda
...elamus? Mis vägitükk see siis ongi ära meelitada
...Indrikut.

...äkitselt tundis Indrik, kuidas ta südant valdas ise-
...di hürduse- ja haledusetunne. Tal oli kahju, hirmus
...ta. Kas poleks ta kohus teda päästa, avada tüdruku
...ad. Võib-olla saaks ta üsna kergesti aru. Võib olla,
...ta paneks oma tugevad käed ta ümber, siis ehk
...ta nagu unest.

...Indrik tõusis järsku üles. Tal tuli ette, et ta midagi
...ta teha, aga mida? Ta seda äkitselt ei teadnudki.
...olla, kuidas kõik käis silme ees ringi.

...«Lähed ka tantsima?»

...«Lähed siis ära? Vara veel. Oota, oleme veel, lähme
...«Lähem.»

...Indrik vaarus.

...«Kuule, sa mine too Juuli ära. Kuradi kaabakas, tema
...see kõige ilusam tüdruk. Kuule — ma ju tean, sul
...selle tüdruku peale ometi suurem õigus.»

...Indrik kui Indrik jõudis astuda sammu, peatas Juhan
...varrukast.

«Ära kisul Lase lahti!»

«Kuule — jätta parem järele. Ma ütlesin millemu Lähed viimaks härraga tülli.»

«Lase. Ma tean ise, mis teen.»

Jõhkvalt tõmbas ta enese lahti. Astudes tükust ta jalad. Küünis vaikis lärm ja jutt, sest ei olnud ühtegi selles ruumis, kes poleks näinud, kui Indrik ta üle lageda põranda sinna, kus seisis kobaras rahvas.

Vaikis viiulgi.

Juuli punastas. Küllap tüdruk tundis, kuidas veri ta gis põsisse, kõrvalestadesse. Ta ei julgenud end loota. Vaatas enese ette põrandale.

«Tule minuga tantsima,» surus Indrik, kuna ta lükkas jõhkvalt kinni tüdruku käest.

«Ära mine temaga,» tähendas Juuli kõrval seiseva punase peaga köögitüdruk. «Eks näe, ta on ju purjus.»

Juuli püüdis vabastada oma kätt, kuid see oli muudkui ilmaaegne katse. Õigem oleks olnud tal karjuda, kui Indriku tugevad sõrmed surusid selle väikese käe kinni, kui käsna.

Härra von Miller kuulis Indriku kutset, nägi seda, et tüdruk püüdis kätt ära tõmmata purjus mehe käest.

«Mis sa tahad,» ütles ta Indrikule. «Siin on tüdrukuid küll, kellega võid tantsida. Tema ei hoida sinuga tantsima.»

Küll heitis Indrik pilgu von Milleri poole. See oli ta põlgust ja viha, aga ta suutis ennast hoida. Tüdruku kätt ta valla ei lasknud, tõmbas teda jõhkvalt.

«Sa hull teed valu,» ütles Juuli ja isegi ei suutnud hoiduda heitmast abiotsivat vaadet von Milleri poole.

Von Miller keeras ringi, paar sammu lähenedes ta ütles ta käskivalt:

«Kuule, lase lahti! Sa oled purjus. Kui sa on üleväl ei pea viisakalt, lasen sind siit välja visata.»

«Sinul pole minuga asja,» vastas Indrik.

Juba kogunesid teised talgulised argset lahenn. Neil oli põhjust oodata, et seile veel on mingisugune tagajärgi, sest teati Indriku jõhkrat ja äkildast iseloomu.

«Kes sa oled? Sa oled enese täis tõmmanud minust,» hüüdis von Miller, sest hulga nähes kasvava ta ärritus hoogsalt.

«Sul pole minuga asja,» ütles Indrik sunnitud rahuga.

«Sina lurjus julged nii öelda. Lase tüdruku käsi lahtile.»

Indrik vaatas ainiti von Millerile otsa. Küllalt oli selles vandes seda, mis oleks nii mitmedki sundinud kisenema.

«Indrik, hoia ennast, ära tee seda!»

«Sina ise lurjus ja siga oledki. Sina oled ta ära meetanud, aga pärast viskad uksest välja nagu märja rebast.»

Indrik ja julge oli Indriku toon.

«Sa joudsid need sõnad tulla Indriku suust, kui ta on hele plaks. Von Miller andis talle tubli hoobi,» ütles valge palet.

«Tähtajate hulgast nagu oleks kuulnud karjatust,» ütles von Milleri kangestas see hoop niikaugelt, et ta ei teadnud kohalt liikuda. Ta vaatas Indrikule otsa — vist tundus ta end lahti kiskuda neist silmist, mis nüüd ta jälgisema.

«Sina lööd mind,» kähistas Indrik. «Hea küll. Selle eest läpasi!»

«Sa oled küis kiiresti, ei suutnud ega jõudnud keegi teada, olgugi et kõik juba ette teadsid, et see tuleb.»

Miller haaras kahe käega kinni põsest, vankus ja kukkus häälitsemata seina äärde.

«Sa kuuni kuuldu kiljatus, aga nüüd jälle vaikus,» ütles silmi vaatas Indrik oma ohvri poole, ta palged olid tõmblesid, käed olid tal nüüdki veel surutud vastu rusikasse. Tahtis ta veel tormata von Milleri vastu.

«Sa surusid tagasi kümned käed. «Mis sa teed? Sa oled peast hull. Sind pannakse vangi. Sa lähed Siberi.»

«Käsi mõisainimesed olid need, kes sel silmapilgul tõstisid von Millerile. Seal tõstis äkitselt üles kogu rahvas ja hüüdis hirmunult, õudse häalega: «Ta pea tõsta, näete, mu käed on verised. Aidake, ta jookseb tagasi.»

«Sa oled ju mõrtsukas,» hüüdis üks hääl. «Ta tuleb tagasi võtta. Ärge laske tal ära põgeneda. Võtke kinni!»

«Jah, võtke kinni. Siduge ta käed kinni!»

Sirutuski mitu kätt, et haarata kinni noormehest. Jule oli nende käes ta kampsuni hõlm, paar-kolm meest harras ta õlast.

«Laske lahti!» hüüdis Indrik ja ta hääles oli nii viha, et värisesid käed ta õlal.

«Pidage ta kinnil! Näete ometi, surnuks löi ta Tooge köied, siduge käed selja taha.»

Aga neil seal tagapool oli hea nii kisendada. Kui oleksid olnud noormehega silm-silma vastas, varvats oleksid nende käed tõusnud tema tabamiseks.

«Kes minusse puutub, selle löön niisama maha kui selle raibe seal,» kisendas Indrik. Inimesekari astus tagasi. Rahulikult sammus ta välja küüniväravaist.

«Inimesed, teie lasete mõrtsukal ära joosta. Ometi arust ära. Siduge ta kinni. Lööge talle pähe, et ta saa põgeneda.»

Hüüti läbisegi ja inimeste parv järgnes Indrik. Noormees vaatas tagasi. Seal nad seisid, aga nende pilkudest luges ta iha teda tabada.

Äkitselt sööstis Indrik üle madala kiviaia tihedate pärnade alla suurele teele.

«Näete, jooksebki ära. Mehed, jooske ometi järele!»

Indrik kuulis, et teda visati kividega. Need langesid mütsatades ta selja taha kõvaks tallatud teele. Oli neidki, kes sööstsid talle järele üle aia.

Indrik hakkas jooksuma. Suurte laiakraoniliste ja paksuleheliste puude all oli päris pime. Kuuldusid ta hääled, aga need olid nüüd eemal. Kuuldus karjamaa juures valitseja hääli. See kisendas nii kõvasti, kui ta jõudu:

«Mehed, te peate ta üles otsima. Kui ta põgeneb, vastutate teie. Te olete mõrtsukaga üksinäna, te olete kõik vangirauad. Jooske teedele ette, et ta ei saaks minnast välja minna. Iga põõsas otsige läbi. Kui leiate tõmmake käed kõiega nii kinni, kas soonigu vere valgeks!»

Indrik keeras jalgtéele, mis viis põõsaste vahelt mehe hoonete juurde. Paistsid mõisa tuled. Ka seal kuuldusid liikuvad inimesed paraadtrepil, avati uksi, löödi kinni.

Jalgrada viis välja talli ette. Luuk oli lahti ja hoonel all redel. Ruttu, paari sammuga oli ta lakas, üles tema mates enda järel ka redeli.

Ja viaskus sasidele. Siin oli pime ja vaikne kui hauas. Aga see oli, mis on juhtunud? Ta peas käis ringi, ei leidnud kuidagi õiget otsa mõtlemiseks. See kõik oli nii tühine.

All kuuldusid hääled:

«Ometi surnuks löi. Küll oli aga hoop. See oleks härja korda virutanud.»

«Ma arvasin, et see nii läheb. Et midagi hirmsat h. Ta on ju äkildane kui püssirohi. Kes seda nüüd

tab?»

«Raudu panevad ta. Siberisse, kus mujale. Aga ega ta niipea kätte saa. Teab, kus võib juba olla.»

Hääled kaugenesid.

Ah, see oli seal küünis. Tema käes oli Juuli käsi. Aga ta ei tahtnud ära tõmmata oma kae. Ah nii, tema ei armasta. Ta polgab teda. Aga kas polnud see tüdruk tal teinud, kas polnud ta tema peale mõteldes kogunud teinud väsimatult tööd. Kas polnud ta mitugi ööd mõeldes, et see tüdruk on tema naine. Aga ta ei tahtnud ta paljaks rõõvitud, temalt on see ära kistud, ta ei tahtnud hingele kõige väärtuslikum. Ja nüüd tuli see, tema paljaks riisunud, ja lõi talle kui koerale hoobi taga pähe.

Indrik surus käed rusikasse. Oleks teine siin, ta lööks omest maha.

Ja ta pärid nüüd eluajaks rauad. Kõik see, mis oled teinud üles ehitanud aastate vältel, langes täna õhtul maha, hävis ühe silmapilguga. Aga ometi ei tundnud ta valu, tal oli isegi rõõm, et ta sai sellele tasuda, kes talle teinud kõige suuremat kurja. Olgugi et ta Juuli ju oli kandnud enesega kaua aega, olgugi et ta oli ta kuude kaupa näinud nii selgesti, nagu seisaks ta talle silme ees, kuid nüüd haihtus see kuju. Ta taga, ta lõi talle ette ja tema ei näinud teda enam. Ka ta ei tahtnud ta teda tuletada meelde, sest midagi vastikut ei tahtnud ta selle kujuga ühenduses.

«Ta legi ta enesele armukaseks. Nad suudlesid, ta tahtis selle mehe kaenlas.»

Viimane hääle lõi üle mehe pea kokku. Ta otse vähkres maha.

Indrik krabises tikutoos.

Ruttu pistis ta käe tasku ja võttis välja pooleli oleva toosi.

Ta hakkas äkitselt heameelega naerma.

«Ah, nad saadavad minu Siberi, mul pannakse lüü raudu. Otsige mind, küllap leiateg. See rõõm jääb nägemata.»

Sõrmede värisedes avas ta toosi ja otsis üles tiku. Tõmmates murdus nõder, peenike tikk, aga ei lõhnanud tuli.

«See pole ju väävliots. Ma ei saa nüüd aru, mis otsas väävel.»

Võttis uue tiku ja katsus hoolega, kummas otsas väävlinupp.

Tikk kargas põlema. Nõrk, armetu leek ei suutnud kuigi kaugelt valgustada päratut lakaalust.

«Pole viga, küllap ongi varsti valgem.»

Ta viskas põleva tiku sasidesse.

Esmalt jooksis nõder leek argelt üht kõrt mööda. Aga kiirelt kasvas ta ahnus. Aplalt haaras ta kaks kõrre, kolmanda, neljanda, ja nüüd oligi kogu laud ühine tulemeri.

Isegi ehmatasid eemal hobuste koplis pikkade kerdad otsas magavad varesed. Kuidas oli tulnud päev ja öö järsku, tabades neid magusalt unelt. Ja miks ei püüdnud arvama olevat käes päeva, sest kogu mõis oli niisuguse valge kui päeval ja inimeste hääli oli ka rohkem kui hommikul teomeeste välja minnes.

LAADALUGU

1

Kõndis rängasti. Maanteel ulatus muda pea põlvini. Maanteed kõrval olid ääreni täis halli savijuuka. Hall, vana ja jõuetu, ei jaksanud välja kiskuda oma kogu silkeks sõtkunud mudast. See oli poisikeseohtu rõõms rildes mees, kes mind vedas järele sõlmitud nõõri-
ga.

Liustasin, sest mu nūri jalg libises. Ta vaatas tagasi, lõmbas vihaselt nõõrist. Nägu moonduis tal ette ja ta lausus läbi hammaste:

«Miks sa, saadan, pritsid!»

Liustanud aru ta tahtest ja jäin seisatama.

Ta is tugev hoop mulle vastu laudjat. Ma tean — mul lōi mu järele käija pika punase habemega mees, kelle käes kümnesõlmeline nahast linguga piits. Tae — ega see olnudki hoop, see oli noapiste — see ta mulle südamesse. See põletas mind kui elav tuli. Hoopasin mööda porist tänavat, aga laudjal põletas mind valu.

Olks ma ei olnud. Seal eemal maanteekaldal konutas ilmas tuules ja hooti tulevas rahes kimmel-mära. Ma liustanud uskuda oma silmi: niisuguseks oli jäänud see loom. Kas ma ei eksinud? Ei. Seesama leht-lauk ta ei olnud, needsamad riismed sellest ilusast endisel ajal kui ta oli palmitud kähara lakast. Ma ei mäleta, aga vist liustanud möödunud aastat kümmekond, kui sõime sõlme. Kuidas oli ta siis kaunis ja oskas sellal sõlme pidada lugu. Mulle tulid meelde sõnadki, mis

ma talle ütlesin kord meelehärmi puhul: «Ära ole nii suureline, sest või sinagi nüüd tead, missugused päevad ootavad sind tulevikus.»

Võib-olla tulid mu sõnad siis kadedast südamest, ta karv oli siis puhas ja sile nagu peenike samet. Kus on siis see süda, mis ei tunneks kadedust teise suhtes?

Muidugi mõjus mu ütlus sel puhul raskesli, sest ta uskus kindlasti, et ta õnnelik elu kestab lõpuni. Ja ta ei tahtnud peale sigines meie vahele külmus ja meie ei ootanud teineteisele lahkumise puhul ühtegi südamlikku sõna.

Ja pärast seda ei olnud meil kordagi juhust, kus oleksime puutunud kokku.

Aga täna nägin teda seal maanteekaldal külmas talas ja hooti tulevas rahes.

Ta ei olnud üks. Ta ümber askeldasid mitu meest. Olid need inimesed? Muidugi. Minu arvates ei voi ta loom olla niivõrd toores ja armuheitmata oma tegudest kui just inimene. Uskuge mind, olen näinud oma peal elu vältel hunti, kes läheb karjast läbi rahulikult. Vist ronkem: kõneles kord minule üks vana ruun — ta ausalt võttes arvesse ei kahtle ma ta sõnade tõsiduses, et ta karu joosnud ta kõrval pool versta maad otse mängida ilma et oleks teinud talle vähematki kurja. Aga ma ei seal sügavas mudas, tulles ta juurde, löid teda plitidega, keppidega ja ta inetult kondine keha kaob nende käes. Naerdes ja irvitades kiskusid lahti ta toonkisid mudaste saapaninadega talle vastu käded ja sundisid teda, andes ohtrasti hoope, jooksmas mööda maantee kallast. Kui ta ei jaksanud kiiresti liigutada oma külmast kangeks jäänud jalgu, löid nad teda ka ja toomingapuust keppidega, mille otsad hatul. Pea oli see lööja, aga heameelt sünnitas see talle. Vist hobusekont valuga teise paika, siis läks poisikese poole laiale naerule.

Ma sain aru — nad tahtsid teda müüa ja selleks pidid teda, nagu ise ütlesid: tegid talle alla jalgu.

Ahastus mattis kinni mu hinge. Missuguseks oli ta muutunud! Pea, mida ta oskas omal ajal hoida nii kergelt, oli muutunud päratu suureks, ja paari imeks, kuidas suudab kanda see peenike kael sellist

kaalu. Ta ilus lakk oli katkenud, kaelal ripnesid ainult kaks tondid. Ma juhtusin elus nägema, kui hunt oli hobuse. See oli hirmus ja see pilt ei ole mu silmest vabanud aastate vältel. Aga mis oli see selle kohuvõet, mis nägin siin! Rinna pealt olid maha võetud nahalatakad ja nende asemel oli liha kaetud, musta kärnaga. Mitmes kohas olid kärnasse sisse praod ja neist nirises nüüd veri. Mõõda jalgu oli tardunud vere nired. Eesmised jalad olid hõlunud inetult kõverasse ja põlvede kohalt olid nad muutunud jamedaks. Valu pidid talle need sünnitama, et ta aru, kuidas ta sageli meeleldi püüdis langeda. Ma mõistagi, et talle selleks ei antud mahti. Ta oli kallis sinine nahk. Oli ju sealt karv maha aetud tuhterava noaga. Selgroog oli tal kõrge nagu tala ja ta turi immitses välja verd. Laudjalt oli ta hõlunud kadunud, ainult pooleldi rebenenud nahk hoidis ta kooni.

Ma nägin, et see hobune, keda kümme aastat tagasi tundma õppisin edeva noore ilusa loomana. Pur-puradalsed vaatasid eemalt, naersid ja lausused: «Kõik mustlased annavad oma hobusele kaeru.» Ja see kergemaks muutus mu meel, kui vaenekene läks mu vaatest.

2

Laudplatsilt veeti mind koplisse, kus maa oli tallatöö mudale. Koppel oli kiriku ja kõrtsi vahel. Värava väljalt tõmmati minu peast inetud sõlmitud nõõrist pärit. Ma ei jõudnud ma astuda sammugi paigast, anti mulle nullise piitsaga hoop mööda laudjat. Kartes saada veel hoop, katsusin joosta, aga mu kanged jalad komistati konarlikul maal, nii et pidin nõrkema põlvist ja klama mudasele maale.

Selle kroni eest maksite küll liiga kõrget hinda,» ütlesin kõnet värava vahel, «aga nahk näib olevat teile veel asi.»

Ma nägin, et ma ei olnud siin üks. Vist kümme neid oli neid teisi, kõik minutaolised. Küllap neid oli veel viletsamaidki, nagu see peagi selgus. Polnud

neis märgata elu ja keegi ei pööranud minne ega tahelepanu. Nad olid lasknud vajuda oma pead nende ripakile ja ei olnud neil niigi palju oida ja arustada, et oleksid pööranud end ära tuule poolt, mis viskas neid ajuti vastu silmi külma vihma ja rahet.

Õnnetute ja viletsate sekka olen sattunud, sellest ometi peagi aru. Niisugust jälestuseväärilist loomust kogu polnud ma ennemalt kunagi näinud. Siin need lähedal oli üks. Oma suure, viimase võimaluse kokkukuivanud keha oli ta kiskunud looka – kindlasti oli selles sügiseses tuules külm. Ta pahem silm oli väljas, inetu auk õõnistus pealuusse. Ta pea, altpool silma, oli kaetud verise mudaga.

Ega need teisedki olnud paremad. Mõnel neist pidi jõuda lonkimiseks mööda alaaäri. Sain aru, nad olid siit ja sealt puitunud rohukört. Aga vaevalt oli neil kaelas veel sedavõrd painduvust, et oleks pea kinnitunud maapinnani.

Te ju teate, me hobused oleme isekeskis sõbralikud ja kohe areneb meil üksteisega tutvus. Siin ei näinud neid olevat üksteisega mingit sõnavahetust, siin ei huvitanud vähematki teist teise saatus ja elukäik. Igaüks seisvas lonkis omaette.

Niisugune seisukord näis mulle rõhuv, otse vaadates kannatamatu. Sellepärast pöörasingi oma lähedal oleva hälli kondi poole, hoolimata, et ta välimus oli kindlasti hirmuäratav.

«Milleks on meid kokku toodud siia mudasesse lüli lisse?» küsisin temalt. «Siin pole ometi vähematki toitu söömiseks.»

Vana loom vaatas minu poole vaenlikult.

«Miks sa ei kõnele?»

Tema kohutav nägu nagu oleks võtnud veidi lahendamise ilme.

«Mis pean sulle ütleva. Sa näid olevat hoopis rumal. Sa ütled — siin pole rohtu. Mina pole kolmel pool näinud ei heina- ega rohukört.»

Ka mina tundsin hirmsat nälga.

«Võib-olla tuuakse meile siia heinu.»

Ta naeris, aga ta hää oli kohutavalt tühi ja ootav.

«Tuuakse heinu. Milleks peaks toodama veel toitu

meile kondile nagu mina seda olen. Arvad, et mu elu muutuks siis terveks. Ära arva, mehed teavad väga hästi, et meie peale midagi ei ratsata.»

«Meil on õigus nõuda. Me sureme niiviisi nälga.»
«Meie» hüüdis ta vihaselt. «Mis on neil sellest, sureme. Niihästi minu kui sinu nahk jääb ju peale. Ja ainult seda lähebki neil vaja. Ja mis meilki heintest.»

«Loomis alasti oma eesmised hambad. Seal neid ei ole, ainult igemed.»

«Läta on,» kõneles ta. «Minul neid ei ole, ma ei saanud midagi kätte maast. Siit võiks ju aia veerest võtta kuivanud kõrre. Mullu ajasid nad mind loomnaga libedale jääle. Mul ei olnud all teravaid tükke, lakkusin otseti ja lõin suust oma hambad. Siis minu suust veri ja tilkus libedale jääle.»

«Kas mis kees tuline viha.»

«Minu kuni olin tugev,» kõneles ta edasi, «olin neile teinud hea ja nad silitasidki mind. Kui nad mind jalgad vigaseks meeletus kihutamises, siis pidasid nad, kuidas saada minust lahti, sellejuures püüdes ka varjata minu vigastust. Nii algasin ma karku löma teise kätte. Pea saadi aru, et ma ei kõlba ei karku ega raskeks tööks, ja siis otsiti võimalust minust lahti saada, sellejuures vähemalt kätte püüdes. Muidugi ei läinud see päraspoole minn korda, sest mu vigastusi ei saadud kuidagi varjata. Polvist kasvasid mu jalad jämedaks, ei olnud mul rohkem suus. Öeldi mulle otsekohe, et ei olevat ma karku kaenlatäit heinu, ja mind peeti näljas. Laha kadaski karku ja vaevalt suutsin liikuda paigast. Minule ei tulnud mingit jäledamaiselist puru. See mõjus. Mu karku hakkis paksuks, ma olin rammus. Saadi mu eest rohkem hind. Muidugi naersid müüjad rumalaid ostjaid, sest neile oli nende kelmustükk andnud ometi häid tulemusi. Aga pärast seda põdesin kaua. Enam ei saanud ma edasi anda, ja kuulsin kui öeldi: «Hea, kui oleksid sa veel naha raha.»»

«Ma ei tuletanud ta jutustus minule elavalt meelde oma varase elukäiku. Eks olnud aastate, paljude aastate

eest mu elus ilusad ajad. Kas ei tulnud siis talil mu harjama, mu lakka põimima, mu saba sõlmima. Kas olnud mu karv siis läikiv ja sile nagu samet. Ku puistatud mu sõime puhtaid kaeraivi, mis särasid, nagu oleksid nad kullast. Kui mind rakendati, siis kutsusid vankri ette, kas ei tundnud ma, kuidas kisti mu sooni pingule, nagu oleksid nad terasest. Niisugusel poola jooksin meeletult, oli kordi, kus arvasin lõhkevat kopsu, kus kartsin, et langen maha surnuna.

Mäletan — see kestis aastaid.

Aga siis tuli aeg, kus aru sain, et mu jalust on kadunud tugevus. Oligi alles tahe, aga minu jalad ei olnud enam lahti endist viisi maapinnast. Peagi sain aru, endised lugupidamised minust möödusid. Ei tulnud meelde palistada mu lakka, ei tulnud harjama mu karv ja sedagi märkas, et minu sõime puistatavate kaerahulgas oli rohkesti kõlkaid. Varsti tuli aeg, kus enam ei rakendatud sõiduvankri ette, vaid anti kelleksulase hooleks. Nad ütlesid, et mind on arvatud hobuste hulka. Oi — sellest elust on mul mees mälestused. Siin oli päevaseks osaks raske koormavedu ja öösel vilets toit. Töö juures olin üleni määrdunud sedelga alt hõõrus selja katki ja puust rangid sõidid veriseks. Ja sealt läks see tee alaliselt allapidi. Mäletan veel seda, kuidas mind tarvitati praagahobuseks ja järk-järgult, ühe käest teise kätte, kuni nüüd olen jäänud hallil, sügisesel päeval siia koplisse.

Meid oli siin koos kümme. Oelge nüüd, mis sugune elu oli kellelgi selja taga. Aga siin olid nüüd kõik ühetaolised — vana rämp, millest keegi ei hooli.

Ei arvatud meid, kümme pead, isegi kelle heinte vääriliseks.

Veel toodi keegi. Ta lasti sisse ja anti hoop järele. Vaatasin. Tundsin ta kohe. Seesama kimmel-mära, millest ennemalt kõnelesin ja kelle kallal nad seal maanteed veerel askeldasid ja irvitasid.

Peale minu ei pööranud talle keegi tähelepanu.

Astusin ta juurde ja andsin mõista, et teda tunnen, et oleme elus kord olnud ühes tallis, mäletatavasti sooni ühest sõimest rammusat ristikeina.

Küllap ta häbeneski oma armetut seisukorda ja sellest tuligi, et ta ei tahtnud mind algul tunda. Ometi ei olnud kaua. Andsin temale mõista, et see ei ole minu säärased esineda, et oleme siin kõik ühesugused ja et nii mõnelgi siinoliist võib-olla on hiilgavalt minevik selja taga.

Ta vaatas mulle otsa. Ta pilk oli rääkimata kurb.

«Hilastust neil ei ole. Ma olen hirmus õnnetu. Mul on siin ees häbi.»

Kuidas oleks ta küll peitnud minu eest oma lõhkitud rinna ja oma inetud karvata küljed, kust paistsid ta kuarus küljeluud. Kogu oma armetusega seisis ta siin vlnguva tuule käes ja värises.

«Tuletage mulle meelde endisi aegu — kibe on olele mõelda. Ei saa ma aru, kuidas olen suutnud elada silamaale. Kui suur oleks õnn, kui sureksin siia.»

«Oli meelega, mis kuuldus ta nõrgast hääst.»

3

Tundis õhtu — külm, niiske sügisene õhtu. Meid oli siin koplis nüüd koos paarikümne ümber. Olime kitsalt seise juures. Vaikisime. Ei leidunud tuju kõnelemiseks.

Kõik pimedaks.

Keegi ei tulnud meid vaatama. Vali tuul tõi vastu ööd tuul. Tegi märjaks. Meie kõik värisesime, kannad luudesse puurivat külma.

Veel liikusid mõned siia-sinna. Närisid aialatte, mõned maast võtta suhu märga mulda ja sellega tulada näljapiina. Keegi puudutas mind. Oli küll plimmedik, kuid ikkagi tundsin: tema see oli.

«Kunle,» kahistas ta nõrkev hää. «Sa oled nii hea...»

«Mingit head ei saa ma teha. Olen niisama nõrk ja nõutu kui sinagi.»

«Mul on hirmus külm. Näed — olen alasti.»

«Tule minu varjule. Siis ei käi su peale külm tuul.»

Ta oli nüüd minu varjus. Tundsin, kuidas külmavärinad rapulasid ta nõrka keha.

«Mul on hirmus nälg,» kõneles ta tasa, ainult mu, ohuga. «Mulle pole antud mitmel päeval heinakohti. Ma südamele tegi see valu, aga ma olin ise näljas. Ometi valmistasid ta sonad mulle sünnipäina kui mu enese nälg.

«Mul on hirmus janu,» kõneles ta veidi vaikum järel. «Hommikul jõest läbi tulles püüdsin ahmida. Seda ei lastud. Mind löödi piitsaga. Piitsa linguots peatus mulle silma. Sellega ma nüüd ei näe. Teeb hirmu valu.»

«Siit ei saa kuskilt vett. Umberringi on tugev nälk.

«Kas kõigi hobustega tehakse nii? Kas kõik hõlv peavad elu lõpu poole nõnda kannatama?»

Ma ei teadnud talle selle kohta midagi öelda. Või olla näeb ka mõni paremaid päevi. Aga siin on nad ometi koos hulk ja ühelgi ei maksa kadestada teist.

«Mul on kolm tütar ja neli poega,» kõneles ta edasi. «Ma ei tea neist vahematki. Onnetud on nad, kui nad enam peavad nägema niisugust vaeva. Tuhat korda parem, kui nad poleks sündinud.»

Mis pidin ma talle ütleva troostiks!

«Ma heidan maha,» lausus ta nagu paludes. «Ma ei jaksa enam kuidagi seista. Ennemalt ei heitnud ma kunagi maha, magasin püstijalu. Nüüd ma ei jaksa.»

«Heida, heida,» hüüdsin talle õrnalt. «Lange meesse varjule, siis ei käi sulle peale tuul.»

Ta heitis mu varjule.

Mis seal imet. Vähe oli neid, kes jaksasid tukkuda püstijalu.

4

Vaevalt võis märgata idas taevakaarel koiduvint, kui tuli koplisse kolm meest. Üks jäi hobusega ja vanad mulgu taha. Ainult mõningad meie hulgast olid aega kuna suurem hulk viibis surmataolises unes. Nägusissetulijaid, tundsin neid olevat eilsed, kes mind ka siia koplisse. Nad olid üles kiskunud oma näruste, nad dinud palitute kraed ja nähtavasti tõmbas hommiku vilu ja röske tuul neidki küüru.

Üksaavalt võeti meie hulgast hobused üksteise järe

plast välja ja seoti üksteisele sabasse. Midagi ille juures imestada, kui nii mitmel olid pika ajal kohal jäänud jalad kangeks. Sellele sadas ka saatel ränki piitsahoope. Nad löid, peksid, valustas neile lõbu — võib-olla andis neile sooja. Teel neil nõõritükist päitsed pähe vanale hallile. Kui ta lahelt viia, siis ei pööranud ta oma pead. Ta kael langes. Ta ei liikunud paigast.

Üks lausumata läks üks meestest ja murdis aiast talle. Läbi hammaste kirumiste saatel anti talle

vaatasime seda eemalt.

See tundis midagi, mida meist keegi ei teadnud ega oodata. Vana hall, kokku võttes oma viimse tagant üles. Muidugi oli see ilmaaegu, sest ta ei tõusnud kuigi kõrgele.

See ei olnud eest oli muidugi ränk.

See ei olnud külmus, mis pani kogu ta ihu lödima — see oli hirm, ma mõistsin seda.

Miks nad peksavad teda?» küsis ta minult. «Kas nad ei taha ta surnuks?»

Ma ei mõistnud talle seda seletada. Kuid seda ütlesin. «Katsu ruttu tõusta. Nad tulevad ka siia.»

See tõusmine olnud hõlpus. Öösel olid liikmed külma maa peal kangenud.

Ma ei oleksime tähele pannud, lähenes meile selja tagant mees. Aga piitsa vingumist kuulsime, ühtlasi kuulsime plaksu kimlile mööda selga, millele järgnesid. «Saadana kromi, kas saad üles!»

Ma anti talle hoope, kuni tõusis. Siis seoti meile üksteisele nõõritükid pähe ja viidi koplisse välja.

Meie pea viimised teiste sabas.

Meie nüüd esimene hobune liikumist, pidid teised järgnema. Katkestasime üksteise sabasid, millest meid enamalt olid pikad jõhvid välja katkutud. Mitmel olid solmitud niivõrd lühidalt, et see sünnitas saatel, nagu oleks sabaroo ots põlenud tules. Kui siis meid komistas mudasel ja auklikul teel, siis tõmbas meid, mis sünnitas eelkäijal kogu kehast läbikäivat valu. Sellepöolest oli küll tagapoolsetel veidi

parem, aga nende elu tegid kibedaks korvahiinud mehed, kes ajaviiteks ja oma lõbuks ühte ja teist peatasid vahetpidamatult.

Nii olid need mitukümmend hobust muudetud elavaks tombaks ja meid aeti kiirel käigul. Komistati selles inetus reas, eelolija pidi kukkuma, kuna järeletulijad ta otsa komistasid. Nüripõhul puhul pekseti. Lööjad pühkisid higi.

Panin kimmel-mära kannatust ja vastupanu imeks. Ta ei tõstnud kordagi nurinat, ei kaevanud eeskaskusest, aga minul oli tema pärast siiski suu hõõr. Eks ma näinud seda, kuidas ta samm läks ikka tõmaks, ta jalad nõdremaks ja oligi õige järelevõetav, mis muidugi valmistas ta eelkäijale lõpmata tunda. Esiotsa saulsid piitsaloogid teda ajada agaramale mule, aga peagi märkasid, et neist pole enam kasu.

«Läheme kui kalla ka läheme — aga peagi on su täitsa otsas,» mõtlesin. «Ja mis siis saab?»

Ega teadnud minagi seda aimata.

Tuli ridades segadus.

Läksime mööda kitsast teed. See käis mõisa poole vahelt. Olgugi juba hilissügis, kuid kraavikallastel ludus paks rohi. Eemal olid künnimehed. Nad peab ja vaatasid seda imelikku, inetut karja.

Läksime pikkamisi, sest kitsal teel ei olnud ruumi liikuda kiiresti.

Meie tasast käiku tahtis üks väike punane ruun tõsta oma kasuks. Ta kiskus enese reast veidi vahemahmis suuga kraavikaldalt rohtu. Seda nähti. Kõhiseis mees ta juurde ja ladus talle väsimatult hoopi.

Tee laienes. Mõlemal pool oli kõva põld. Uuesti komistati meid kiirele käigule. Komistamine ja kukkumissagenes. Vandumised ja hoobid valjenesid ja tihenesid. Võis märgata, et meiega õhtuks kuhugi rutati. Nüripõhul olid tüdinenud, tülpinud — võiski tunda nende kaevatud väsimust, sest piits ei lõiganud endise valjusega nahka.

Õhtu oli ligi. Sügisene veekarva päike tuli kord nähtavale pilvede vahelt. Jõudsime metsa veerde.

Esimestes ridades sündis segadus. Tungisime ikka otsa. Vana hall ruun oli maha langenud keset teed.

... et see oleks olnud tema poolt kangekaelne vastumme. Arvan — ta oli niivõrd väsinud, et ei tahtnud tõusta. Kuuldusid eestpoolt vanded, valjud vandumised, tundsi jäledat hirmu, sest kullalt hästi, mis seal eespool sündis.

... loogid, vaikis kirumine.

... päästeti valla teiste vahelt. Kõis seoti hobu, toodi vankri eest hobune ja selle abil veeti hobu tee pealt korvale. Seda nägime kõik, aga visatamatu keegi meie hulgast arvata, mis temaga juhtu teha.

... vankrist kõis. Seoti otsad vana kimli jalgepoole otsad keriti ümber tugeva kuuse. Meie läksime midagi aimanud, sest iseäralik hirmu tundus seisma. Küllap ka vana kimmel midagi mõeldi, sest ta rabeles, katsus tõusta. Muidugi ei näinud need katsed mingit tagajärge — kutsusid esile ainult naeru.

... meest võtsid suured noad. Nad löiksid jalgade naha lahti, rebisid selle alla. Allarebitud naha tõukasid koie. Kontide ja sabaroo juurest paistsid vered.

... andasid vankri eest võetud hobuse kõichanude

... masime. Pöörasime silmad kõrvale.

... haaras üks ohjad, teine andis hoopi kõichanude kinnendatud hobusele, kolmas talitas noaga vana hobu kallal.

... me kärinat, saladuslikku, pikaldast, venivat

... kimmel viskles, hirnus, ei, see polnudki hirmuendus. Kui keegi meist julges pilgu heita, siis tundus ikka suuremaks kasvas verine, toores liha. Varsti oli kistud tal nahk üle pea, paistsid veel kinnised jalad. Veel mõni piitsahoop vedajale ja varsti aeti ta vankri juurde, järele lohises toores nahk. See mässiti kokku ja visati vankri

... järele algas uuesti meie sõit.

... meie hulgast oli sõandanud vaadata tagasi. ... endasid, et olid näinud verist keha visklevat.

Aga ega seda nähtud kaua, sest varsti jäi ta salu naha.

Olgugi et olime seisnud tükk aega, kuid see ei takanud meile sugugi kosutust, hoopis enam nõrgestust ja väsimust. Järele nähtus seisis ikka ja ikka silme ees oma südames ei sõandanud me eemale peletada hääle. «Teiega, igaühega võib teisama sündida!»

Jooksime. Keegi ei tahtnud väsida ja komistada, oli võidujooks surmaga. Me unustasime isegi püüa, mis valmistas meile nälgi ja janu.

Jõudis uuesti õhtu. Meid aeti kitsasse aeda. Aed oli siin tühi, auklik liivaküngas, ringi piiratud lüüsi. Meid ei viitsitud vala päästa üksteise sabast ja riisuti meilt igasugune liikumisevõimalus. Peagi liikusime liikmetes vala. Kuidas oleks tahtnud käia, aga see oli võimatu. Mitmed meie hulgast langesid maha ja tõusid teisi ühes. Oli neid, kes võtsid kokku oma jõu, püüdsid endid lahti rebida. See katse jäi meile ebaõnnetuks. Nad olid meid osanud küllalt nii hästi kinni hoida, et teise külge, et mingi jõud ei suutnud katkestada meid. Küll sünnitas üksugane katse eesolijale aeda maha valu.

«Kuule,» küsis kimmil minult. «Kas meie koht tehakse nii, nagu see sündis vana halliga?»

Mis pidin ma talle ütlemas? Eks olnud mina seda küsinud eneselt mitugi korda. Olgugi et mu sõnad selle peale mõeldes värisema, kuid arvasin, et minul ei ole mingit õigust talle avaldada oma kahtlust. Püüdsin võtta enesele õige muretu näo.

«Ma arvan — mitte sugugi. Muidugi viiakse meid peatselt ära ja rakendatakse tööle.»

«Aga mu jõud on otsas. Ma olen näljas.»

«Meile antakse enne süüa. Ootame hommikuni.»

«Kui me homme veel peame minema — ma olen väsinud. Ma ei jaksa enam.»

«Ära väsi, ära mitte väsi,» ütlesin talle. Ütlesin talle tungivalt, paludes, juba ette arvates üksugusel koht tagajärgi.

«Kuule,» sosistas ta. «Ma nägin, sul on taga jalgadel rauad all. Ma panen pea maa vastu ja lasken mind surnuks.»

«Hrra nõua. Saa aru, ma ei suuda seda. Sa puhkad, meid homme joosta.»

«Kas ei läida mu palvet?»

«Hrra.»

«Kui ei kõnelnud me sõnagi.»

Hommikul aeti meid uuesti tee. Rohkesti tööd nõudis meid, poolsurnud kornide piitsutamine, enne kui meid jalule. Küll kukkusid mõned, aga piitsalöögid ei takanud meid uuesti tõusma. Nägin, kuidas kimmil paadid langes otseti. Põhjatut heameelt tundsin, nägin teda ruttu üles ajavat omal jõul.

«Kas ei olnud meil vaja kaua käia. Vaevalt tundis, kui pöörasime teelt üle põllu männimetsa veerele. Meid ei kuusaaugud, üksugune maa, mis millekski ei ole.»

Hinnat jäeti meid seisma.

«Kõige meie ajajaist läks mõisa. Tüki aja pärast tuli meile, kaasa tuues veel ühe mehe. Sellel oli käes»

«Kõik sündis, kuidas oleks mul võimalik seda kirjeldada.»

«Üllen: meid hakati siin maha lööma. Üksteaaval meid lahti, viidi veidi eemale ja seal löödi hoop. Meid ei saanud eest keerata kõrval, sest teine tõusis teiselt poolt nõoriga. See kõik sündis meie vahel. Surmavalus visklemine, karjatus — selles meid pooranud nad vähematki tähelepanu.»

Oli küll minu kord.

«Kas meid seda öelda, missugused tunded täitsid mind. Teadsin — need on mu viimased sammud. Viimordi näen päikest, viimset korda tunnen tuult. Seal olid, enne mind tapetud. Nende kered olid üles keretud, nagu täispuhutud paunad. Oli nende hulgas üks, kes visklesid jalgega ja tõmbasid harva parinal»

«Kas ootas mind kirvermees.»

Kõik kuuldus metsa veerelt hüüd: «Halloo — kelleks?»

«Nägin. Väljus metsast noormees, suletutiga kübar, ta oli püss käsivarrel.»

«Kas, kes oli juba tõstnud kirve mulle hoobi andmiseks, laskis selle langeda.»

Mul käis südamest läbi lootusesäde. Kas mind päästetakse? Jään ma elama?

«Hei, hoidke kõrva!»

Nägin — noormees laskus põlvili künka otsa.

Mind lasti vabaks.

Kas see poleks silmapilk, kus katsuksin end päästa? Võtsin hoogu, tahtsin põgeneda metsa poole.

Sain astuda vaevalt sammu kaks, kui käis algas terav hoop mulle pähe. See lõi mind segaseks, rihmas mu jõu ja ma langesin maha.

Kuulsin ma ka püssipauku — võib-olla, aga seda ma kindlasti ei tea.

HÄBITUNDMATU

1

Sillamäe pere teenijatüdruk Viiu jooksis kolmanda nappheva hommikul rehealuse uksest välja õunapuud

Tüdruk istus hiljutisest tormist mahamurtud õunapuule. Oli varane hommik. Päike oli vaevalt tõusnud, ta valgustas helkised läbi puude noorte lehtede. Kogu aed elas: kukad vilistasid oma puuride ees, põõsastes kädisid leevikesed ja eemalt metsapardalt kuuldus vihmaloomeloodiline «plu liju». Kukk kõndis kanade karja mööda ulualust ja kutsus viimaseid agaralt, kui ta lahtikraabitud mädanenud nullast liimuka.

Kogu pulmatalu uinus vaikuses.

Õnneks olid jäänud nende liikmed ja rammaksid, sest täna oli juba kolmas pulmapäev. Aga kas ei oleksid hõisked kaks päeva üle küla. Veel eile õhtul kuuldus poole ööni, kuuldus Sillamäe õuest lõõtspilli. Kui tantsijad viimaks väsisid ja nende otsad leemendid hilgist, siis algas ringmäng. Vanad mehed liikusid ümber, hõiskasid tõstes õllekannu jõhkralt või vaidlesid üksteist, heade hobuste ja salvedes oleva vilja rohkuse. Viimaks väsisid nemadki ja langesid ruumika talu-porandale laotud õlgedele. Sealsamas lamasid ka need oma alusrõivastes. Nende särgidki olid eest lahti, nad olid rinnad vabalt välja vajunud, mida aeg-ajalt kuuldus oma suudega nende kõrval magavad imejad lap-Atuult pika, toidujätistega kaetud pulmalaua ääres kuulsid paar meest, kes vaidlesid nende asjade üle, millest keegi ei olnud segase peaga aimu.

Viiu toetas pea käe najale ja ta silmad vaatasid talle jusse. Olgugi et oli hommikune tuuleõhk vaikne, ei jaksanud suure pärna otsas lapardama panna ot pulma.ippugi, kuid karge ja vilu oli ometi. Kuid ta ei äratanud tüdrukut ta mõtetest, millesse oli vajunud nagu surnu. Ei püüdnud kinni ta kõrva peole sest oli midagi, mis kisendas ta rinnus hoopis vaimu.

Ta tundis kahetsust, mis segas end ahastusega. Ta ei saanud endale siiski teha etteheiteid. Otse ei läbistas ta keha, sest ikka ja uuesti kuulis ta Juhan sõnu: «Sa oled mulle kallis, sa oled kõige ilusam, sa võtan su omale naiseks. Usu ometi mind! Kui sa ei tea kui kangesti seisavad sellele vastu, aga ma ei hooli, mina võtan sinu omale naiseks.» Ta ligemale tungis noormees, ikka palavamaks küttis ta soojus teda. Siis kadus ta mõistus ta käest, ta tundis kogu ihu ja hingega mingiks värisevaks ihuks, ta süttis ta sees põlema ja kirk tuli nii suure jõuga, et riisus igasuguse arusaamise. Alles pärast ärkas ta üles, nüüd, vabanedes leegi kõrvetavast kuumusest, kargas üles, hüüdis noormehel: «Sa oled kurivaim!» ja jooksis uksest aeda.

See ilus noormees Juhan, kes oli Sillamäe perema ainuke poeg, oli teda juba ammugi kiusanud. «Viiu, sa oled ilusam kui ükski peretütar, Viiu, kui ilusad sul on sul, kui kena ja magus on sinu hääl, Viiu, luba mul tulin ometi kord öösel sinu juurde aita.» Ta koputas sageligi ukse peale, aga neiu ei avanud. Oi, kui ta oleks üles karanud oma voodist ja ukse lahti teinud! Ta süda värises, hingel oli hirm. Kui siis viimaks Juhan läks, oli tal kahju. Ta surus oma näo padja vastu ja nuttis, aga tasa, nii et keegi seda ei kuulnud.

Pulma ajal hiilis Juhan paraja silmapilgu. Ta püüdis ennast peita, tegi endale aseme reialtse taha laosse, aga noormees otsis ta sealt üles. Mitmel korral võttis ta hoogu ülestõusmiseks, põgenemiseks, aga selle mõeldi täideviimiseks ei ulatunud jõud.

Oli ju läbi elatud kaks pikka pulmapäeva, ka teenijal nii palju aske. damist, mis väsitas olles mani.

«Aga ehk ta võtab minu tõesti ära,» tallas ta mõtte hooli. «Ehk ei hooli midagi sellest, mis vanemad ütlevad. Võtab minu omale naiseks. Aga ehk ei ole selles ka midagi.»

Ta hirmust ei suutnud ta eemaldada. Otse hirm oli, et nad tuled ärkavad ja talle otsa vaatavad. Kas nad mõeldi seda oskavad lugeda, mis öösel juhtus? Aga nad äkitselt teavad ja sellest isekeskis kõnelevad? Ja nüüd Juhan tuleb talle vastu, kuhu ta peab siis vaa-

ma. See hüüe äratas Viiu mõtetest. Ruttu kargas ta jooksis korraldama hommikusi talukoha talitusi. Ta oli väga lõbus ja arvas, ega nüüd suuremaid tundeid ei tunda. Viiuvere vallas enne ole olnud. Mis meil siis on, annuke tütar läheb mehele ja taevaisa on ikka hea. Ta tööd õnnistanud. Aga suure koha hool ja juba juba vanainimesele raskeks. Eks Juhan pea hakkama hakkama vaatama. Annaks aga armas ta saaks ka omale niisuguse tubli ja tööka poja. Viiu mõni peretütar, niisuguse minia võtaks ta kull kahe käega vastu.

Ta kõneles vana perenaine enesega rahul olles, aga teenija terav kõrv oskas sellest pooleldi kuulnud ja talle aru saada.

Ta ihmusid mõned pulmalised õuele. Mehed tulid veele väel, kuna õlepäid oli neil juustes ja riidele. Nad haigutasid laisalt ja vaatasid viis silmil üksteise poole. Roidumus ja väsimus ei lahkunud kergetest, pea oli raske, nagu oleks temasse valatud, ja kurk oli kuiv ja kibe. Juba tulid lakast mõned emadki ja murretest kuuldus juba naer, kilka-keha ümber.

See kolmas pulmapäev. Ta enne peab võtma tublisti hoogu, kui suudetakse juba roidumus kogu pulmaperest, ja siis pääseb uue lahti hõiskamine, jooksu- ja tantsumüdin ja Ar-Part hakkab väsimatult laulma oma lõpmatuid auk-keha.

Ta ei suutnud jääda, sest ta eest oli, nagu oleks iga naine ja teda nähes hüüdnud: «Noh, seda poleks ta omeli uskunud, tüdruk!»

Ta läks toa lakka olevirna peale. Kui perenaine pärast päris, arvati: «Küllap jooksis teine kott poole.»

2

Olete seda küllaltki näinud, kuidas leek esimese dusega suure lusti ja lõbuga sööb kase koort. Aga kui see otsas, siis jääb leek küll tasasemaks, ta heledus muutub tuhmiks, aga ega ta sellepärast kustu.

Ohtupoolikul ilmus Viiru tähelepanematult reduril ei läinud nooremate hulka. Näis, et tal selleks aegagi, sest ootasid suure koha õhtused talitused.

«Sa, hea laps, käisid täna vist tädi pool,» kõneles perenaine. «Oleksid võinud mulle ometi nimetada, ometi sin sulle annud tüki saia kaasa. Meil jääb teda üle, sest tegime ikka küll liiga palju.»

Aga hoopis kõrvale ei saanud temagi hoida. Need ju nii heasüdamelised tüdrukud.

«Tule ometi ka meie hulka mängima! Eks sul ole midagi aega.»

Nad haarasid ta käest kinni ja tõmbasid ringi. Heledad hääled kostsid vaikselt õhtul küll kaugele, aga olla üle versta maa. Himukalt vaatasid noored tüdrukud ringi sees olevat kähharpeaga poissi. See oli lühike, musti kukla, tõstis jalga kõrgele ja pilus silmiga. Tüdrukute hinged olid elevil, oodates, keda ta ometi tabab. Igaüks tõstis oma häält, tahtes olla üle teistest. Oli lihtne ja uhke oli see, kelle järele sirutas noormees. Ta võttes tüdruku ümbert kinni ja keerutades teda oma tugevate kätega, nagu oleksid ta käsivarred tõstnud. Tema mure õhku.

Viirul oli ükskõik, kelle käes oli tema käsi, ja ta ei tundnud mitte, et ta veri oleks soontes kordagi tõusnud. Ta hoidis pilgud maas, sest ta kartis, et tema sõnad võivad Juhani omadega kokku puutuda. Juhan aga gis olles tõusis Viirul otse külm higi otsale. Tal oli nagu kui nüüd Juhan äkitselt tema tõmbab ringi. Aga ta ei teinud seda, võttes pruunide lokiidega uhke Antsu. Ants ja tantsis sellega kergesti, vallatades. Nüüd tundis ta

edades tõusvat kadeduse hoogu, mis segunes tal oli kahju, et Juhan ei võtnud teda, ta eest oleks temal praegu tema käte vahel olemiseks. See kadeduse hoog oli nii kõva, et ähvardas tulla murda pisarad silmi.

«Atkes siis sina täna ei laula?» küsis Lepiku Elli, väike tüdruk. Tal oli hea süda, olid nad ometi vanad sõbrad ja armastasid teineteist.

«Tule ole häält,» surus Viiru otse läbi pisarate. «Tule räägid! Sinul on ju terves külas kõige ilusam

laulus, et ta enam ei suuda vastu pidada, tõmbas ta laulu oma käed. Ta ütles, et olevat midagi unustatud laulmata ja jooksis üle õue kopli poole.

Küllap tal oli seal korraldada vasikaid, kes magasid kumisekokstest laotud hagerikus. Viiru jooksis liigele mööda kopli otsa. Seal kasvasid noored kuused, need kui kepid ja tihedad, nii et neist ilmaski ei jaksanud läbi tungida päikesekiir. Ta roomas kuuskede alla, et sinna maha kummuli ja nuttis, nuttis kõigest

Puuke oli loojunud ja vilu, karge õhk heljus maapinnal. Tõnnud olid vaikinud ja pulmamajast kostsid ainult hääled. Siin ja seal kõndisid noored, jäid vahel seisma ja taanava ajal kasvava jämeda remmelga varjul ja suudlesid kirklikult. Olevalt metsaladvult kuus suur helekollane kuuratas ja tekitas maa peale palju sambaid.

«Tuleks jälle lattu, sinnasamasse, kus ta magas läinud. Iga vähema väljastpoolt kuulduva krabina juurde, kuidas ta süda seisma jätta tuksumise. Kui ta ei tule jälle tuleb, mis ta ütleb talle. Kas sunnib ta teda minema või jätab siia? Oh jumal, ta ei tea tõesti, ta peab legema. Miks ei võtnud ta teda siis ringi, aga võttis selle teise? Aga tema poleks ju heameelega läinudki, eks ta tundnud selle eest armu. Aga ometi, armukadedus näris, salvas valdaval. Ta on esiteks ta vastu külm, miks ta siis ei tule. Aga kui ta jälle ütleb: ma armastan sind, ma tahan sinu oma naiseks, kui ta surub tema oma tugevate kätega vastu rindu, teda otse metsikult suudleb, olgugi

et ta püüab panna vastu. Siis, siis ta ei suuda. Aga samas tundis ta, kuidas see paljas mõte teda otse värisema pani. See polnud ometi vastik, kuidas ta siis põles, leegitses. Ta puges kaugemale lao taga seinast vastu. Las ta tuleb ja otsib teda, hüüab ta, tasase, allasurutud häälega. Tuleb edasi, katsub ta käega ja viimaks paneb oma käe ta peale, võib-olla rinna peale.

Kuuldusid hääled, jutukõmin, vist isegi tagasihelinaer. Aga need kõik kadusid ja Viit ümbritses vait. Ta ei tulegi?

Võib-olla istub veel toas teiste meeste seltsis ja jutustavad. Ega tule niipea undki, sest noored mehed hommikul kaa. Aga miks ta siis viibib eemal, miks ei rutta siia? Miks ta ei tule vaatamagi, kas tema on jälle sealsamas, kus mineval ööl?

Aga ta ei tulegi. Milleks ka tulla. Tema sai ju selle, mis ta ammugi püüdis. Need sõnad olid kõik. Ainult selleks ta kõneles, et tema teda usuks. Mõistapärast ta teda ei võta. Tema, Sillamäe, selle suure koha poeg, mehe ainuke poeg. Kus seda nüüd on ette tulnud, et kositakse vaene teenijatüdruk. Eks oleks see ometi rumalus, kui ta võib saada kõige rikkama peretütro. See tuleb ometi täidetud kastidega ja kohvritega, toob kaasa hobuse, härja ja lehma. Kõik kõnelevad ja imetlevad seda suurt kaasavara. Sa ootad teda siin laos, ega ta ometi tule. Ta ei mõtlegi täna enam sinna poole. Ta läks ammugi aida lakka, kus on tore ja hästi loomaaasahcin. Seal on tüdrukutele tehtud head asemed laot all ja triibulised tekid peal. Sinna ta läks ja istus Antsu Mari kõrvale. Nad suudlevad tuliselt ja mõlemad põlevad kirgede leekides. Ega ta muidu haaranud toredat ja uhket tüdrukut ringi sisse. Kelle eest see ei võiski jääda saladuseks! Eks näinud siis seda, kuidas nad õnnel naeratasid ja kuidas ta haaras käega Antsu Mari piha, nii et sõrmede otsad ulatusid rinna. Ometi Mari pruuttüdruks ja ta istus ometi Juhani kõrval vankril. Mari pani Juhani rinda ka roosi ja siidpaela.

Muidugi lamab ta nüüd selle tüdruku kõrval ja vaatab talle kuuma hingeõhuga kõrvu armusõna, mida ta ei mairdki, õrnemairdki, kui ta huuled ütlesid eile öösel.

Et ta ei tulegi, ta laseb teda leida oma huuled ja nad ei ole mõlemad piirita januga, januga, mis ei lõpegi. Ta haaras oma käed rusikasse. Meeletu viha haaras ta ta südame. Niisugune kelm, petis, oleks ta ometi ta sünninud mineval ööl ära minema. Miks ei kisenud ta, mis et seda oleks kuulnud? Küllap ta siis oleks ometi ülepeakaela.

Ta ei tulnud. Vahel arvas kuulvat samme. Ta hoiatas linnu. Aga varsti jäi kogu ümbrus uuesti vaikseks. Ta ei saanud kostis ta kätte oma südame tuksumine.

Ta ei plukene ongi see kevadine ööl Juba tegid häält ja esimesed linnud, kes ärkavad, kui alles päike on tõusnud. I näevad loitvat idakaart ja see sunnib nad laulma. Ka õuest, karjaaiast kuuldusid kellade kõlki. Küllap tõusis üles hoolas kellaga lehm ja hakkas laulama täis udaral lüpsjat.

Ka kuuldi kukk olevat väljas oma kanakarjaga, sest ta ei olnudki tema hääli, mis kutsus nii agaralt.

Ta ei tungisid ka esimesed silmipimestavalt heledad päikesed laos harvade seinte pragude ja muutsid rukkide kullaks.

Uus päev.

3

Ta ei mõeldud võidi Sillamäel hinge tõmmata. Kui palju vaeva ja aega nõudis selle koige töö, mis suured pidupäevad olid heitnud roosidele. Tõsta ja talita, aga ikka ei saa talule ta ei saanud nägu. Taevast teab, kuhu oli kantud see ja ometi majatalituses nüüd laks kibedasti vaeva. Ta ei hoiusele ja ihkumiste kadudes tundus kogu talu ometi nagu mahajäetuna. Inimesi oli horedalt, nii et ta ei puutunud palju vastamisi, pealegi oli ju üks tüdruk, pere ainuke tütar, nüüd ära. Ennemalt oli ta tema ümber suurem hulk perenaise tähelepanu. Ta ei tundis, et midagi oli kadunud, käisid kõikides, võib-olla tusaseltki.

Ta ei olnud muidugi oma igapäevane töö. Kui südame- ja ta ei talle vahetevahel piinama, siis sööstis ta oma töö kallale ja see oli tõepoolest talle ustavaltelliseks. Kui õhtul kasivarred olid rammad ja

väsimusest värisevad, nii et lusikas kõikus suu juurest, siis ei lasknud uni end kaua oodata.

Olgugi ühes peres, aga Juhani ja nad nelja nädala jooksul kokku ei puutunud. Kuigi see oli vahel möödapaarimatu, siis vältas see ometi nii lühikest aega, et nad veel ei suutnud pääseda jutlemisse. Aga neil oli midagi mõlemal hinge peal, mis sealt tikkus välja ja nad aga visalt hoidsid kinni. Kui nad läksid lahku, see oli hoopis kergem.

Aga ometi ei pääsenud Viin mõtete käest hoopis vabaks. Need tulid ja kuidagi ei saanud neid loovutada tagasi. Pisar veeres äkitselt põsele, mille ta nina sealt ära pühkis. Niisugusel korral ei tahtnud ta midagi sisse minna süüa ja suutäis käis kaua suus ringi.

Kuna ta endistel suvedel heameelega osa võttis nooremate kilamisest kadakalisel kõva pinnaga vaimuril, ei läinud ta tänavu mitte sinna. Seal tulid laupäeva- ja pühapäevaõhtuti kokku, mängisid, laulsid kilasid ja kilkasid niisama. Kui jõudis kätte õige aeg, siis maapinnale udu nagu suitsukangas, läksid poisid tüdrukud salkades laiali, harmoonikat kääksutades sageli lauldes tuttavaid viisikesi, mis neile oli õpetatud külakoolis. Selle järele otsisid poisid üles need augud, kus olid redelid all, ja need aidauksed, mis olid koputamise peale. Mitmel oligi päike juba tõusnud ja nad jõudsid järgmisel hommikul koju ja ühtede seadega tegid nad kogu päeva tööd.

Ei teatudki, kus Viin tänavu suvel magab, ja see ei olnud ta kellelegi öelnud. Nad olid isegi otsustanud magamisaset, aga midagi ei juhtunud neile kätte. Ta teab, kuhu urkasse ta on pugunud ja kus sa teda leida, sest ega ikka tikutulega või kolada mööda suure tänavalakka.

«Mis sul on,» küsis kord ta käest Aidaku Mari, «ei too mitte jalgagi vainule?»

«Ma ei taha.»

«Ei taha? Miks? Kas keegi käib su juures magama? Kas ta võtab sind omale?»

«Mis sa sellest pärid?»

«Eks ma ole ka uudishimuline. Kõnelesid sinu laulu. Küllap Viinul on keegi, kellele ta ennast hoiab. Tule ja

... see võiks ikkagi tulla. Sa võiksid mulle öelda. Kas ma saan teda?»

«Ma ei tea kedagi. Kui nemad teavad, mis siis minult teada?»

Lahkumisel meenutas Mari. Nii lahke ja hea kui Viin, kuidas ta ei tunne teda enam ära. Toremaks ja rõõmsamaks on ta jäänud. Eks siis näe, kes see isand on, kes teda järele sõidab.

Veel rohkem hoidis Viin sellest kõnelusest saati tühjaks kokkupuutumisest kõrvale.

Perenaine olid temaga väga rahul. Imelik, kuidas ta selaps. Mine siis kasvata teda. Kui ta tahab, siis ta on, vaeste vanemate laps, kes teda on koolis õpetanud, aga näe, kui kenad kombed. Eks ta karga ja hulla teistega ka ühes. Aga ei.

Kui Viin oli üks oma asemel, siis lõi vahel helkima talle täht. Talle tulid meelde Juhani sõnad: «Usu, ma võtan sinu omale.» Aga pea surid need pisikesed lootused ja ta sai aru, et need sõnad sosistati talle ainult lingeõhuga ainult selleks kõrvale, et teda omanud ainult sellel silmapilgul. Ta püüdis ennast esitada, et ta võib olla ei ole sellel ometi mingit tagajärge, kuidas ta keegi argelt, poolsalaja jumalat, et see ei võta midagi tulla, ja siis oli hingel nagu keegi, kes kõik nii jaaks, siis oleks see ainult nende kahe vahel. Aga seal siis on, või tema nüüd üksi nõnda. Kui poisid tüdrukud ise lahti suveõöl aidast ja kas nad mitmedki koputamise peale akent.

Kuude möödudes hakkas ta midagi a magama, kuidas ta kogu oöks ta silmilt, olgugi et ta oli jäänud Tema poled mitte niisugune kui endistel suvedel. Äkitselt tundis, kuidas ta süda läks pahaas ja ta peab ruttama töö juurest, et mitte aatada talle lähelepanu.

Kukkloikuse lõppedes sõitis väimees ühel pühapäeval pereliiklastega noorikuga Sillamäele. Isa-eina rattasid kompaanile vastu. Noorik hüppas kergesti vankrilt maha, ta ei olnud vanemaid, õnnelik naeratus lehvis näol.

«Tule, Viin!» hüüdis perenaine, «tule, tõsta tekid ja tule!»

Teenija ruttas kohale.

«Ah sina, Viiul!» kõneles noorik rõõmsalt. «Sa ei ole
alles tüdruk. Noh, millal pulmad teed? Muldugi ei ole
ka mind pulma. Aga taevake, kui veretuks oled jäänud!
Mis sul on, oled haige?»

«Ei.»

«Ma poleks sind õieti tunnudki. Mullu olid mu huulad
punased paled ja nüüd mitte veretilkagi.»

«Ei, me pole seda tähelegi pannud,» tähendas ema.

«Mis siin nüüd tähele panna, seda näeb ju igaüks!
Viiu kahmas tekid kaenla ja jooksis ära.»

«Tal peab olema ometi mingi viga,» jutustas isa.
«Kas ta siis midagi ei ole kaevanud?»

«Ega tal ole viga midagi,» tähendas isa. «Ei keegi
talutoo ole. Tänavu niisugused ilmad, üks töö teisele
Eks ole aega sügise poole jälle kosuda.»

«Ta on ju niisugune inimene, töö kallal teine kannatust
hull. Ega käi ka kusagil,» rääkis ema. «Ma olen
mõelnud, kui Juhan saaks niisuguse naise, mis siis oleks
viga. Aga ta on ju nii vaene...»

«Ää nüüd aja niisugust juttu,» katkestas talu
kõnelust. «Küllap ka Juhan leiab ja mis ta peabki
niisugune töö ori. Mis sellel Antsu Maril siis viga,
nii raske kohver, et kaksiki tugevat meest ei saada
alla.»

Peale jaani pikenevad ööd kiiresti. Niipea kui tuul
põlde katab kollane tuu ja odradki laotakse rõukude
omandab maailm äkitselt sügise näo. Juba olid
õhtul üles lamp ja süüdatakse põlema, et seega
päevale jatku. Naispere leiab juba hoone sees ühte
tühist tööd.

Ka Sillamäel tõi peremees aiast suured tapukad
mille vääride küljest pere noppis tulevalgel suuri koll
seid vängelt lõhnavaid humalakäbisid. Igaüks ha
sülle pika väände, mille küljes olid nõres kapid, ja p
dis seda kiiresti nendest puhastada.

Viiu võttis sülle unke tapuväände, mis oli raske
keist käbidest. Ta pidi kiljatama ja pilduski
väände. Kas oli ta ühes väändega võtnud sulle
looma? Ta tundis oma üsas liigutamist. See oli
nii tugev, et oleks pannud ta keha kõikuma.

... loo ta silme ees ringi käima, kõik kadus nagu
... Midagi nagu oleks ta kurgu kinni surunud,
... püüdis lämbuda. Ta tõusis ruttu toolilt ja
... uksest välja.

... puged õhtuses õhus lõi pea selgima. Ta ruttas
... õhtul üle õue, astus üle koplimalgu. Siin ei
... enda enam keegi. Nüüd jooksis ta, ruttas lihede
... alla, puged nagu haavatud metsloom redusse,
... tummuli niiskele mullale ja kisendas suure
... kui ta siamaale oli püüdnud end tööstida nor
... dega, kui ta sellest oli leidnud rahugi, kui ta
... huda põhjusi otsinud raskest tööst saadud vigas
... oli ometi nüüd kõik selge. Ta on raske
... sündinud laps. Ta on siis äratõugatu, lan
... naeru ja irvituse alla, temaga kui vändjaga
... ei tee muidugi keegi tegemist, pererahvas ei
... enam, sest ta on toonud hapi nende ausa maja
... enda kihutatakse ära, nagu oleks ta kärnane koer.
... nimetatakse ta nime kogudusele nende hul
... endi peale on tõmmanud jumala viha.

4

... loast minnes jäi perenaine mõttes vaatama. Mis
... tüdrukul siis õige on? Kuhu jooksis ta nüüd üle
... Ega tal olnud praegu kuhugi asja.

... õhtu juurde astudes kõneles ta:

... ka, mis Viiul õige on? Nii imelik teine. Jooksis
... viga, ei lausunud sõnagi. Mu eest oli, nagu
... kinnud kukkudagi.»

... vaatas perenaisele otsa, lõi piibu vastu tooli
... tühjaks.

... olen ka tähele pannud. Lõpeb teine nii näost
... oli priske tüdruk, nüüd nagu tohi»

... ehk on südame alt ära venitanud,» arvas
... «Aga kaevanud ei ole ja küll ilmaski. Noor
... julge ehk.»

... ta nüüd venitas. Ega ta esimest päeva ole töö
... üks sa küsi ta käest. Keetke arnikaid, need
... atama.»

Varsti päriski perenaine Viilult, kas tal on mingit viga. Eks ta utelgu siis. Võiks ju keeta arnikaid, need on ju tervikud. Võiks ka tulla apteegist venitseõli, seda tilkadeks võtta. Nüüd lõpevad suvised tööd, eks anna naad ju.

Viiu ütles, et tal ei ole mingit viga. Ometi hoid ennast nüüd kõigest väest, püüdes näidata teistele naerust nägu, püüdes helisevalt naerdagi, sest ta igal silmapilgul perenaise ütlust. «Kuule, tüdruk, sul mingit venitamise viga, sinuga pole asjad korras».

Aga nad ometi veel ei märganud.

Iga silmapilk, kui võis vabaneda teiste pilkude eest, Viilul enesekorraldamiseks, et oma keha valjalt varjata. Ta nõõris end niivõrd tugevasti, et see abist teda panna minestusse ja sünnitas talle töö juures piina. Aga ikka oli see ta eest vähe ja ta valus, abinõusid, kuidas enese päev-päevalt jämedamaks suvat keha tõmmata kokku.

Ja ikkagi nad veel ei märganud.

Täna oli pühapäev ja tal oli rohkem vabu silmapilka naisuguseid, kas ei olnud karta alaliselt teiste perevanemad sõitsid juba hommikul väimehe poole. Juhan oli läbi päeva kodunt kadunud. Nüüd võis ta ometi liikuda, ilma et oleks vaja olnud kinni hoida, mis viimasel ajal sünnitas lõpmata piina. Olles ette, ikka tulles mõtetega oma edaspidisele elule, muutis ta eest igal hetkel hirmsamaks. Ei paistnud seal lootusekiirt, mille varal oleks võinud näha elamist, malust. Kogu ta elu on puruks tallatud, tema on liikkude inimeste hulgast välja heidetud, on muutunud kõikide irvituse ja naeru aluseks ja kellelgi pole tema kohta avaldada kaastundmust. Mis ongi vana sugune elu. Kas poleks hoopis parem, kui selle lõpp?

See mõte tuli viimasel ajal nii sageli, sest tundis seda küllalt, kuidas kogu see kannatus kippus käima üle jõu. Kuid ta peletas ikkagi hirmude mõtte enesest eemale, sest siis peab ometi minema vestu hukka ja pärima kõiki neid piinu, mis talle on teatavaks nii kirikus, koolis kui ka usklikkude jumalakartlike perevanemate poolt.

Viiu vaatas, kuidas vasikad üksteise võidu jõud

itud kapast jahujooki. Juba olid lõõnud kollektori lühed ja nüüd särasid need õhtuse hilissügise valguses nagu kuldliitrid puude ladvust. Õhk oli veel viluvõitu, maa hingas üles niiskeid mullatõukust sügise lähenemist. Kopli tagant vainult tule hääl, kostis isegi küllalt selgesti noorte ilusat õhtut kasutasid nemad täielikult, sest domineeriv ole oodata kuigi palju.

Tema nüüd kõigest sellest on kistud eemale, et ta tema sinna näidata on nägu, hoidku alati ühe redusid mööda, nagu mõni suur kurja-

teatas nutma, ei suutnud ta võitu saada pisarad, mis voolasid nii hoogsalt, nagu oleksid ta silmad, millel põhja ei ole.

Teatas nagu unest keegi, kes hüppas üle aia ja jooksis maa peale. Juhan.

Teas nurus rõõmsas meeles mingit viisi, ei pannud enne tähelegi, kui nad seisisid vastamisi. Muutunud see järsk kokkusaamine kummallegi n. et tema nüüd oli see paratamatu, ja mingi võim noormehe sammu, nii et ta ei saanud astuda

«Sa sun nutad,» ütles Juhan.

«Sa lausunud sõnagi, löi vaate maha ja tõrjus vasikaid kapas kallale. Sa oled jalgemaks.

«Sa oled siin ja nutad. Miks ei lähe sa vainule teiste juurde praegu seal. Seal on nii lõbus. Nad küsivad, miks sa ei tule.»

«Sa lausunud Viiu sõnagi. Ta pilk otsis ümber, et ta ei hülbinud. Ta ei leidnud ühtegi sõna, mis oleks talle inimesele.

«Sa oled võinud nüüd ära minna, aga ta ei läinud. Ta tõusis äkitselt hooga elusse misugune tunne, ta võimsalt kinni hoidis. Ja ilma et oleks isegi mõeldud, jättis ta edasi;

«Sa oled siin on? Emagi ütleb, et oled näost ära lõpetanud. Miks sa ei kõnele? Kui oled haiglane, eks võiks talle vastu rohtu.»

Ei olnud suutnud noormeeski summutada südametunnistust. Nüüd ärkas see hoopis hooga maha murtud oli see tüdruk seal, kelle järele ta kire meelhalvava jooga põles. Tõusis kaastunne Tema ju oli see, kes tema elu murdis puruks, ära oli

"Nohh, sa aru, et ta nüüd edasi valetab. Ei see mees
 midagi ilmaski võta. Temal on praegu kõige tähtsam,
 et ta ise hädast pääseda. Ta pettis. Kas poleks ta seda
 et, et kätte tasuda? Aga mis sellest? Kes saaks selle
 tagasi? Veel rohkem satuks ta ilma suhu. Võib-olla

le. Ihuski neid, kes ütleksid: «Juhan on südi. Aga kus temagi võis teada, et niisuguste vanemate lap- rane kelm.» Aga mis kasu tema selgest saaks? Tema ikkagi vördja emaks.

Aga alataks muutus see inimene tema eest. Ah ühist ei olnud sellel mehel sellega, kes oma talu- õhuga tegi kord teda joobnuks, keda ta ihaldas. Voodil ja kelle kuju liikus ka unenäos tema silma- See seal oli armetult vilets, kes valetas ja kes hää- palus, et saaks aga päästa oma nahka. Ta heitis ju poole pilgu. See oli põlgustavaldav, ja tundis isegi mees, et see pilk paiskab tema eemale.

«Ära halise,» ütles Viia külmalt, võib-olla isegi valt. «Ei ma ütle kedagi. Eks see ole minu om, kes käskis minul uskuda sinu juttu ja olla muu. Mis sa siis siin vaatad, juhtub keegi nägema, sa- givad jälle.»

«Ah sa ajad mind ära?»

«Mis mina sinust ajan, aga ega sul ole siia a ja oleks sul vahest hoopis lõbusam.»

Viia näitas käega sinnapoole, kust tuul kand- moonika hääle.

Sellele toonile ei julgenud Juhan vastu kõnelda. Ta kaugemale ta jõudis tüdruku lähedusest, seda keegi tõsis- tõsisis jalakand.

«See ei kõnele sõnagi,» rääkis ta eneses, «selle kindel. Tema ei räägi.»

Ja üle hulga aja tundis ta mõnusat, rõõmsat olu.

Veeres südamest raske kivi.

5

Viia märkas perenaise kahtlevaid, küsivaid pilke. I- kem pugest ta veel roduisse, rohkem nägi ta oma- lal vaeva, aga kõigest hoolimata täienes ta iga pä- enese arvates iga silmapilguga. Perenaisel ka- värin läbi ihu. Kas see ometi on võimalik? Niisug- tüdrukust kui Viia ei võiks seda uskuda. Aga see ikka muud ole- näost muutub päev-päevalt vereh-

...pruunid plekid, aga keha täieneb. Mis- veel peaks olema. Mitu korda kipitas ta kee- ikka sõnad tagasi. Nii hull oli teha see- ast juttu mitte kuidagi ei oska alatagi. «... Viia on nii otsas näost,» ütles ta kord

...süü arnikaid!»

...nais need nüüd aitavad. Ta saab vist lapse- muud!»

...sõna ütles paljugi. Tuie jumal appi, see- suur teotus. Niisugust lugu pole Siin mäel- ole tulnud. Ega ole siin olnud üks või kaks- ja teenijad — kes suudaks neid kokku lugeda. majas on alati valitsenud karske, krist- Kas pole tema alati mõelnud, et Viia on- tudruk. Lausus ju naljatades kord perenaine- üks niisuguse tüdruku üsna miniakski.

...id,» tähendas peremees. «Küllap on venita- tavu oli niisugune raske hein. Noore tüdruku- ilge kaevata.»

...ole kull nõnda ühtigi,» kõneles perenaine. ...üüna hästi märgatagi. Aga need tüdruku- ...inged varjama. Eks vanakuri ise tee, et teis e- ...ilmad ei nae.»

...muud kohe. Teine veidi haigetanud ja kohe mi- ...namine. Küsi järele, küllap siis kuuled.»

...püüdis selle arvamisega eemale peletada- ...ast, mis nüüd korraga tõusis ta silmade ete. ...allmae rahvast, kuidas seal elatakse karskelt ja- ...hult. Aga näete nüüd!

...olla ongi vana peremehe oma, aga kui mitte- ...poja jagu. Mine pane nüüd kinni ilmarahva- ...pää, kes kõneles seda kõige enne. Jutt veereb- ...korjab nagu lumepall siit ja sealt aia äärest- ...tem haisevat saasta kulge. Ja peremehe silmad- ...ksid hakanud äkitselt seletama. Mida ta enne- ...muud, seda nägi ta nüüd. Ta pidi lausuma, et pere- ...namine on õige. Kuidas ometi tüdrukutel pole- ...adust põrmugi, muudkui poiste jalus. Kes teab, ...hulguse oma see võib olla.

Perenaine ei suutnud seda pidada oma südame
Juhtudes kord olema kahekesi Viuga, algas ta võim-
kult mahedalt, emalikult:

«Kuule, Viiu, mis sul ometi on? Sa ei joonud midagi
kaid?»

Tüdruk ei lausunud sõnagi.

«Kuule, Viiu, sinuga pole õiged järjed. Sa oled
rase.»

Nüüd oli see ometi kord väljas.

See oli nüüd esimene kord, kus tüdruk kuulis
teise inimese suust, mida ta ise ammugi oli ütlenud
endale. Ilma et isegi oleks tahtnud, eitas ta seda sõna
sõna tuli niisuguse nõrga kindlusega, et seda võis
laltki pidada jaatamiseks.

«Mis sa ajad tagasi! Kes seda nüüd aru ei saaks, et
pole nüüd sul häbi, kuidas me pidasime sind oma
ausaks ja viisakaks tütarlapseks. Ja sa lased end
nüüd mõnest nadikaelast ära rikkuda. Mõttele ometi, et
elu see sul siis ees.»

Viiu kannatas. Iga sõna oli ta südamele valusalt
piitsahoobiks.

«Sa salgad minu, vanainimese eest. Eks ole ma
juba ammugi märganud. Ei tahtnud sellest teha puut-
see on ju nii sant, niisugune häbiasi! Eks ütle sulle, et
see oli.»

Viiu ei lausunud sõnagi. Kuidas tahtis suu kisend-
sellele inimesele näkku oma petja nime, kuid ta ei
end hoida.

«Mis sa arvad sellest salgamisest saavat, välja ei
ikkagi. Sul on vist häbi öelda ta nime. Teab, ke-
sugune hukkaläinu oli. Ega üks mõistlikkude inime-
laps küll selle peale lähe.»

«See oli sinu poeg, kes mind pettis!» kisendas
tüdruku hing, kuid ta suu jäi lukku. See ärritas tüdru-
perenaise uudishimu ja et sellest nüüd oli juba kord
jutt käimas, siis oli seda isegi õige mõnus edasi
tada.

«Imelikud on nüüdse aja tüdrukud. Sa ei ütle
nule midagi. Kas pole ma sind hoidnud alati ka
last. Kas poleks see olnud palju kenam, kui oleksid tul-
nud ja mulle kõik üles rääkinud. Või oli sul nõu-
dus?»

«...panna mätlasse. Eks ole seda küll olnud. Üks
ajab teist taga, kui ei ole südames jumalakartust.»

«...kaard pani perenaine risti ja ta rinnust kuuldus
teada seda rõhus see patune ilm.»

«...astus peremees sisse. Ka tema kibeles kuulda
ta juttu. Oleks küll hea, kui see jääks siia nelja seina
sisse, aga see oli võimatu. Ometi peaks katsuma nii-
...et jutu välja minnes Sillamäelt ta ei määriks
...mestaks seda ausat talu.»

«Noh, mis te nii vakka,» lausus peremees muidugi
...õnimeheks.

«Mis siin siis kõnelda. Võisid sinagi uskuda niisugust
...mele Viist. Aga ise selle juures nii tõrges, et
...le, vanainimesele, sõna ei lausu. Teab, kuhu mõtleb
...minna.»

«...see asi nüüd nõnda on,» ütles peremees ainiti
...nõu vaadates, «küll siis edaspidi näed. Opetaja
...lasta teha häbipingid, kuhu niisugused koguduse
...pannakse istuma. Neil inimestel ei ole orneli au-
...hübi.»

«Viit ei suutnud panna vastu. Ta lõi kaks kätt silme
...nakkas nutma. See tuli nüüd äravõitmatu hooga.

«...ahvardas ta keha visata kummuli.

«...see nutt nüüd aitabki,» tähendas peremees, pet-
...mondades tooni. «Mis on olnud, see on olnud, ega seda
...teiseks. See on küll nüüdse aja mureste juu-
...kesi kardetakse, aga jumalat ei kardeta.»

«Iga see enam midagi aita,» kinnitas nüüd ka pere-

«...Võib-olla vilksatasid talle meelde noores, põlvest

«...põlvast, kus temalgi poleks langemine olnud kungi

«...et, kui oleks teda tabanud paras juhus. «Eks see ole

«...toll hirmus asi. Aga ehk on ta niisugune mees, kes
...mid ara võtta. Teeksite pulmad, laps saaks ikkagi

«...Või oli niisugune, kes jätab lapse hoopis sinu

«...ajaga, tee sa sellega, mis tahad.»

«...mis sa siis meile sellest kardad kõnelda,» tähendas
peremees, «Ega õpetaja muidu vastu võtagi, pead ikka
...me ütleva. Ma katsun sellest juba enamalt nii
...minnes teha juttu. Ehk annab siis veidi teine
...tapust.»

«...õnimehe sõnadest kuuldus teatud uhkusetunne. Noh,

kui tema juba midagi kõneleb, sõna-poole kelle
kostab, sellel on mõju. Aga tema nõuab ka, et
mõju osataks vääriliselt hinnata. Ja see õnnetu
see peaks ometi niisuguse abipakkumise vastu
kahe käega.

Aga ka nüüd lükkas Viiru selle abipakkumise
Oi, niisugune tõrges loomus, poleks seda
uskunud. Noh, kui loodab oma jõuga valmis saada,
siis seda abi läheb vägisi toppima kaela. Aga niiku
kangekaelsus see vihastab ometi.

«Hea küll, mis meilgi seda teada tarvis,» ütles
peremees üsna pahaselt. Ta kõneles nõnda, nagu
inimene, kes peseb puhtaks oma käed. «Kes teab
ümberhulkuja nadikael võis olla, ja nüüd ei
nimetada ta nime. Häbitundmist polnud sul —
tuleb. Niisuke on see nüüdne ilm.»

Pahase meelega läks peremees välja. Ukse viskades
enese järel kinni kõvasti paukudes.

«Sina lollene aeg,» kõneles perenaine. «Näed
ise, kuidas teda vihastasid. Küllap ta oleks läinud
taja juurde ja oleks teinud sellest asjast juttu. Su
olnud ikka hoopis parem. Ta viib ju kirikhärrale
värsked kalu. Eks ma oleks ka prouale raakunud
ääri-veeri mööda. Ta on ju mu vastu alati mu
Mineval pühal oli hulk aega kõõgis minu juures ja
mis lapsed teevad ja kuidas elavad. Kui sa isale
genud öelda, eks sa siis mulle ikka ütled.»

Kuidas küll niisugune kangekaelsus ärritas. In
tüdruk! Ta ei ütle — nagu saaks nüüd niisuga
ilma eest varjata. Olekski parem, kui jutt nende
poolt välja läheks, parem ehk seegi, kui Viiru kog
ajada. Küllap siis ilmarahvas näeks, ega Sillan
sugust asja sallita. Aga kuhu sa ta ajad vastu

Kui peremees-perenaine Viirust enamalt
pidasid, jahenes see nüüd. Enam-vähem jäi ta
minek kõrvaliseks ajaks, aga see kangekaelsus,
ges olek. Tema ei tea midagi, mis tähendab
jutt. Kus ta siis ise oli, kui see asi sündis. Argu aja
sugust lapsejuttu. Tarvis teine nii kätte võtta, et
vaata, kas siis ei tea. Ei läinud nüüd pererahval korral
meelest, uudishimu pakitses alaliselt südamele. K

omel voiks olla. Mõistatati, arvati, aga kellegi peale
tõusnud seisma jääda. Ei olnud ilmaski märgata, et ta
kalupoisiga oleks läbi käinud. Imelikud need vaeste
lapsed. Pealtnäha üsna korralikud, aga seal-
mööda jäävad jalgu. Ei ole neil mingisugust autund-
d. Sa laevane jumal, oleks niisugune lugu juhtunud
peepu oma tütreaga, kuhu oleksid siis silmad pannud.

Peremaise süda ei suutnud anda järele.

«Mele ees sa salgad, aga kui lähed õpetaja juurde,
või et ka tema nii jätab. Tema võtab välja. Peremees
juba: minema peaks sind ajama, sest kes see tahab
võtta oma maja peale niisugust häbiasja. Läbi pole
minud, vanale inimesele, ikka öelda otse suu sisse:
ma ei tea.» Nagu poleks ma naisterahvas ja ei teaks
naguasid asju. Kuhu sa tahad ta siis panna? Kas pole
pidanud nagu oma last, ja nüüd oleks sa n

«Lõigest pealekäimisest hoolimata jäi Viiru suu
kas iganes võimalik, seal hoidis ta end kerva
maksabki enam salata ja oma loll
Teavad juba. Teadku, mis nad siis
võivad teha.

«Miks muutus meel ja ka süda lõi nagu kerge

«Lõugi saadi sellest ka külas teada ja see Viiru lapse-
mööda lugu oli nüüd nagu värsked kont, mida püeti
keskpäeval, küll viimaseks magama minnes ja esi-
ks üles tõustes.

6

«Lõugi saadi sellest ka külas teada ja see Viiru lapse-
mööda lugu oli nüüd nagu värsked kont, mida püeti
keskpäeval, küll viimaseks magama minnes ja esi-
ks üles tõustes.

«Lõugi saadi sellest ka külas teada ja see Viiru lapse-
mööda lugu oli nüüd nagu värsked kont, mida püeti
keskpäeval, küll viimaseks magama minnes ja esi-
ks üles tõustes.

istad on pandud kõrvale, kogu majale on antud teine ilme. Juba teadmine, et homme hommikul õige kaua voodis lamada, aitab valmistada rahumeelse meeleolu.

Viiu oli pimedas toas asemel. Teisel pool seinat laudadest kokkulöödud koikul magas peremehe poolt poissmehest vend.

Viiu ootas pikisilmi, millal pererahvas magama Karjapoiss ja sulane tulid ammugi kambrist tuppa ega nemadki uinunud, aiva kigatsesid oma laialt õlgedes. Kambrist kostis jutupomin ja läbi ukse langes pikk valgusetriip üle toa kiviporanda.

Viiu sai aru, et tal on aeg käes. Valud, mis harva tulid, laksid juba õige tihedaks ja vahel tulid nii jõuliselt, et neiu pidi kisendamise tagasisumma võtma hammaste vahele villase teki serva. Vahet surus ta otsa ja ihu peale paksu külma higi kott.

Ometi oli hea, et teda praegu keegi ei näe. Ometi muga mõtles ta: oleks see olnud nüüd argipaeva otel, mil kõik pererahvas liikvel ja tegevuses ja mil peremehe ülval sageli üle poole öö. Praegu arvavad nad, et näbitundmatu tüdruk rahulikult oma voodis lamab.

Oli ju mitu korda perenaine sedagi pärinud, miks arvab selle kätte jõudvat, kuid sellegi peale vastav, et ta seda ei tea. Niisugune tõrges ja kangekaelne kaotas juba igasuguse lugupidamise, koguni kaarmuse. Isegi kirikuõpetaja kõneles peremehega selli üle, väga lõsiselt tähendades, et seda poleks uskumatu tema majas võiks juhtuda niisugune asi. Seega tema ka pererahvale süüd, kes lasevad oma teenijate elada niisugust ulaelu. Eks pererahvas ole ka oma teenijate hingeelu eest vastutav, sest on nad ju nende leks antud.

Mis pidi peremehel olema õelda enese vabanduse?

Ka õpetaja proua tegi sellest kord juttu ja peremehe kõneles seliist nii mitmelegi, kuidas ta pidanud sama alla vajuma häbi pärast: tema ei tea, kelle poole Nii vähe usaldust on teenijal tema vastu. Ometi olnud Viiu vastu igapidi hea. Sa taeva jumal, mis pidi küll arvama õpetaja proua. Eks teenijad olid ju niisama kui lapsed, kes tulevad ahastuse korral järele.

ol perenema rinnale ja ootavad sealt troosti. Ei tea seda, kelle jagu, ei tea sedagi, millal see juhtub. Niisugune kord valitseb Sillamael teenijate ja perenemate vahel.

Siis küll palju pahandust ja häbi on toonud see tüdruk! Küll, kui jõuab niikaugele, et õpetaja ta enese kutsus — eks näe, kas ütleb siis.

Võimaks rauges kambris jutupomin. Peremees pani kinni, võttis eest prillid, mis olid lõngaga kinni kinni pea taha, kustutati tuli ja heideti puhkama rahul.

Küll eriti pehmeks kohendatud vooditesse. Karjapoi ja karjapoisi kigatsemine oli vaikinud, peremehe vend norskas ja norises kõige jõuga.

Kogu Sillamäe talu magas.

Siis viibis leekide käes.

Siis lõi ta südant äkitselt hirm. Kui see nüüd sünnib, hakkab ta karjuma. See hääl lõikab läbi talu heliseb, see on nii vali, et kõik ärkavad, kõik jooksevad. Seal ta siis lamab, vördjas kõrval. Atsuguste silmadega vaatab ta neile otsa!

«Süü!» sähvas ta peast läbi. «Mitte siin.»

Siis, kahmas ümber suurrätiku, ja ust tasa, ette avades astus õue.

Vahel lõi talle vastu jääkülm vinge tuul, mis oli mekibemeid ja nõelteravaid jääkilde. Lõpmata kõrvetavaotuses lendlesid kerged hallid pilved vahet vahetades selget, külma kuuvalgust. Põldide paistis mustav metsapiir. Tuher lumi oli kinni ja jalgtee Kuuldes ukse käimist, jooksis korraks välja ja jäi Viiu otsa vaatama. Vist oli temalgi korraks lootis korra laskmist, mida enesele ette õnnemaana. Nagu oleks kostnud kellest reejalase kriiksumine. Võib-olla vedas väsi, et keegi purjus meest koju pikalt linnateelt. Korraks kargas püsti, liputas saba ja tõmbas pika sooja ja hellasti üle tüdruku kae.

Küll sellest olnud küll. Mis ühe looma poolt rohkem võiks nõuda.

Küll teadnud, kuhu minna, aga ta sisikonna põletav valu ajas teda taga. Ta jooksis üle õue ja jõudis juba all oleva aida laka redeli juurde. Läks ruttu

sedä mööda üles. Siin langes ta jõuetult heintele, ja ei suutnud ta ennast enam pidada, kisendas valju hellega, sest tal oli tunne, et ta keha kistakse lõhki. Ei lakanud valu, ta ulgus kui metsloom, hammustas käsivarde haava ja — kaotas meelemõistuse.

Viiu ärkas. Tal oli hirmus külm. Ei see olnud talv, mus — teda põletati tulega. Ta ei jaksanud enam hingata. Ta mõistis selgis: talle sündis laps. Ta tõusis kätega ja leidis midagi. Karjatades tõmbas ta oma kae. See oli tema laps. Kas ta oli veel elav? Ta ei olnud jääkski elama, kui teda saaks aidata. Aga ta ei jaksanud. Ta kisendas, hüüdis appi. Miks nad ei tule päästa teda ja ta last. Ta ei hääbene enam põrmu keegi ei tulnud. Tuul riputas teda unkaaugust üles teravate jääkildudega. Need lumekibemed langevad elavad sädemed.

Ta pingutas oma jõudu, kahmas selle tombu kaela, katsus teda näost silma sarrakusse. Midagi imeka ei arusaamatut asjus rinda. Ta surus selle tombu oma vastu, puhus ta peale. Kas ta on surnud? Ei, ei ole. Eab. Eks tundnud üsna selgesti: ta piuksus, hääle liigutas. Veel kõvemini pigistas ta selle vastu. Kui mujalt sa sooja ei saa, siis ometi oma südame. Aga nüüd tundis ta, et tuleb uni. Ei olnudki enam. Kõik kadus käest ja ta hõljus kusagil udus. Mida ta tundnud ta olevat enda käes. Oi kui magusasti ta kogu ümbrus oli nagu helevalge, kuuldusid mingi sed hääled, hoopis kaugelt, kaugelt.

Ta ei mõelnud nüüd mitte midagi.

Uinusid mõlemad.

Tuul pildus endist viisi unkaaugust sisse põranda lund ja riputas lakas magajad üle valge jahukorra. Esmalt sulasid nende nägudel lumekibemed ja möödasid mööda palet alla valguvad veetiremekesed. Nüüd ei sulanud nad enam ja veetiremekesed kuluvad läbipaistvaks jääks.

Kogu Sillamäe talu viibis rahulikus unes.

AHERVARE

Ma tean oma koduküla metsamail, mis ärata-
mööda minnes üsna julgelgi mehel jubeduse-

Ma on Kirivere külas viiva maantee ääres Har-
männikus see paik, kus jämeda männi küljele
on rist. Sealt leiti aasta viieteistkümnelt aastat vana
üks maanteekraavist surnult. Teine koht on
võimalik vāravas, kus kümneks aastaks
on olnud leidsid karjased Taebli kõrtsi Karuli pak-
etidega kuuse otsas kõlkumas. Kolmas koht on
tundu sauna ahervare Laipa heinamaa tee ääres,
pohjas Muuksa raba taga, versta viis külast

Ma ei eelnimetatud kohas on nähtud mitmesuguseid
lusi, mida nähes nii mõnedki rohkem ara verrega
on ehmatanud haigeks. Ja ega keegi või prae-
telda, et neist kohtadest öösi mööda minnes ei
lu nägema kas möödalohisevat saadu, veerevat tule-
ku kuulma mingisugust õudset huilgamist, mis ei
ole ega looma hää. Ahervareme juures pole küll
palju nähtud, või olgu siis ühel ööl, kus paar kala-
töö talvel mööda minnes oma silmaga näinud
üks halli habemega meest ahervareme ääres. Ükski
üks inimene see küll ei võinud olla. Küllap näitas
üks vana Tiit, sest ta halli habe ulatus ometi rin-

Aga õudne on see koht ikkagi.

Ahervareme mööda minnes tee on väga halb. Kui-
võimalik saab ikka kuidagi läbi, aga kui tulevad sügise-

sed sajud, siis upub seal porri niihästi hobune kui viker. See on arusaadav. Harilik heinamaatee. Keda võtab vaevaks parandada. Kui nüüd mõni viskab täie kuuseoksi mudaauku, siis on see tema poolt nii suure vaeva nägemine ja neatega, et selle kiitlemiseks hulgaks ajaks. Aga kauaks neist Harilikult otsitakse mööda teeääri kõvemaid kivid varsti pööratakse needki põhjatuks.

Harilikult jäädakse tagamaalt heinamaalt tuleku jaoks. Ja nii see on ikka. Kui lagedal on veel vahe värvi öhtukaare punaseks, siis kuulab hõim laul. Aga jõutakse paksu Karumäe laande, kus mähk pool teed kasvavad kümnesallased kuused, siis on öö. Vaikib laul ja igamees hoiab hoolsalt kummitavõllastest, sest muidu võib ühest august tõusev ja tihedalt langev vanker seesistuja visata välja. Kui siis juba vana Tiidu ahervareme juurde, siis tundub, nagu vastu palet elumaja õhk, nagu tunneks nina suu, nagu oleks kusagil lähedal mõni elus hing. Aga niisama pettekujutus. Ei ole midagi sellesarnast, sellest möödas juba aastat viisteist, kui kisti maha Tiidu saun. Akitselt näed ometi: tee ääres seisav inimene, nad nagu liigutaksid, nagu noogutaksid. Tundub, nagu käiks miagsagune külm hoog inimese läbi. Aga mis sa neist siis kardad? Ei ole suu hinge. Need on ainult kaks väravaposti, mis on veetnud siia vana Tiidu ajast.

Kui siis jõuad mööda ahervareme, on nagu pöördus.

Kõige vanemad inimesed, nagu Tahumardi ja Liiivaku Maali, võivad aasta pealt teada, millal Tiit asus Laipa tee äärde Karumäe laande. Aga ega see aastaarv olegi nii tähtis, arvan, saab lesta, kui ütlen, et sellest on nüüd möödas kolmetubli meheiga. Ta palus mõisast endale tüki maa, kuhu võiks nüti ehitada, ja sealt talle siis plats leida. See oli lausa padrik ja oli neid, kes talle ütlesid: «Sa, hull, mässad! Sa seal nüüd elad! Hundid söövad ära. Ennemalt kuluvad su käed otsast, kui sellest midagi saad.»

Aga Tiit läks laande.

Olles külast kaugel, ei nähtud seal ta tööd. A

...trakski suitsuhais ja hommiku hämarikust on plümedani nähti tahmunud palgega mehekogu liidud kütisühnikute vahel.

...peajad heinalised peatasid hobused ja vaatasid, kuidas pikene puparduse plats oli tõepoolest tasanud maast, kus kasvasid männijassid ja kõrged vängelt haisevad porsapoosad. Oli neidki, kes hobused kinni, sööstisid korraks vankrilt maha ja ütlesid: «Lahen õige vaata! seda ma ei näinud. Mis tühja raba ääres rabeleb.»

«Oled sul ju üsna kenasti,» tähendas tulija. «Oled juba teinud.»

«Kõnema katseks,» tähendas Tiit ja toetus maale ve varre najale.

«Mida sa ütled, näe, kartulivarred üsna kenad. Kae, kui kaeragi maas.»

«Näe paar peotäit nii naljaks.»

«Muidugi ikka kiskuda. Eks ta ole läbikasvanud, mis kamar. Arvad ikka, et vastu saad?»

«Ma ei arva.»

«Näe seda teab nüüd ütelda. Eks edaspidi näe.»

«Mida sa ometi taha talveks siia jääda? Arvad, et sa hirtsik sooja peab?»

«Mida ta tühi nüüd seda peab. Eks pea ikka ehitama kullamat.»

«Mida sa ütled.»

...hüügisel sealt juhtus minema mööda, ...Tiidul valmis maja. Mis ta mõeldis, ...mudagi seda moodi. Ta kandis seljas panno ...nendest üles hagudest hirtsiku ossa seinad. ...kuuseoksad olid katuseks üsna head. Ja juba ...külma tulekut põlesid kuivad oksatüükad Tiidu ...küllalt lustiliselt.

...muid keegi tahaks jutustada Tiidu elulugu truusti ...lõpliselt, siis ei saaks ta kõige parema tahtmise ...sellest kõnelda kuigi pikalt. Tal oli tänane päev ...harvapealt eilse nägu. Juba enne valget oli ta väl- ...kangulas lahti mättaid ja kibutas omatehtud maa ...küll raba poole, küll metsa poole. Kes nüüd nädala- ...sinna juhtus, see nägi peagi, et Tiidu põid ...lienenud oma kukesammu võrra. Ööd kui päe-

vad tõusis immitsevalt hall suitsuvinetis ta kätte. Ta kuist ja hommikune tasane tuulehõng kandis luttavat teravat suitsuhaisu mitme versta kaugelt. Kuidas ta seal elab, ega see nüüd kuigi palju teist mees huvitanud, ja kui mindi järgmisel aastal heinamaale mööda metsateed, peatusid külamehed Tiidu uusmaa juures.

«Näe hullu teist,» hüüdsid nad vankrilt üksteisele. «Päris põld teisel valmis. Ega ole teha midagi, unustamis ta viljadel viga. Ja siin tuleb õige vakamaad kolmgi. Näe, üsna elumaja nägu saangi valmis.»

«Ega ta jää sellega,» seletas teine. «Siin tuleb veel alles ajada küllalt. Küllap seegi on alles mõnemaaja. Nähakse ju olevat terve virn palgiotsi. Ega ta muidu veetud, küllap ehitab omaale üsna korrapärast sauna.»

«Mis tal siin viga elada,» arvas kolmas. «Sügisel seeni metsaalune täis, lükka teisi kokku või reha. Tee sisse ja söö talve läbi, ons paremat tarvis. Ja nende marjade ots, mis siin kasvavad. Astu toa tõe kokku peogal!»

Paari aasta vältel leidis Tiit vaevalt mahti lühikeseks. Ikka uuesti sööstis ta oma mõjuva sõjamaakirvega, võsa ja mätaste kallale ja visa võitluses taganes toll-tollilt ta sauna juurest kaugemale. Täna aasta sügiseks vaatas tal juba õhtuti ruske lehm mees kas läbi värava ritvade õue peale ja oemalt kütustukast kuuldasid hobuskella kõlksud.

«Ega ole teha midagi,» tahendasid külamehed. «Ega hakkab teine väevõimaga. Ja küllap näete, tuleb iluski koht. Ega ole puutiku puudast. Mis teed kukub ju tuppa.»

Usun — see oli vist neljandal Tiidu asumise kevad. Kaskede mahi oli juba jäänud kinni, sest nad nooris lehis. Konnade krooksumine ei vaikinud soostöö ja taevastikk mõhitas rabas koivalge kustumise ajal leidus veetiremeke, see arvas oma kohusekspäevad laulda kevadelaulu.

Tiit seisis õhtuti oma sauna ees ja hingas täiel kevadist metsaõhku. Aga täna oli püsti seina äärraiumiskirves ja lehm raputas juba mitmendal

õhtuldes Tiidule meelde, et ta udar on piima täis. «Tule, et elad inimese viisi,» mõtles Tiit, «siis ei oleks ei suuda. Igaühel on ometi elurajamisel üks. Ei taha ju metsas üksi elada huntki, veel inimene. Sul peab ometi olema mõni teine, kellele.»

Ta liidul oli olemas, kelle poole hoidis ta süda. «Näed ühel õhtul Tiit pani oma saunaukse ukku, ja otsis üles Saarepere Mari.»

«Ometi ennemalt sellest asjast kõnelnud,» ütles ta. «Nüüd on mu sauna valmis, mul on ka lehma ja piima. Maad on üles aetud juba paari tiinu tamber. Kena kena, kapsaid ja kaale ulatub oma jaoks. Ometi on ka küllalt niipalju, et võib neid anda seadusele. Tahad sa nüüd tulla?»

«Kas iga tüdruk oleks julgenud minna Tiiduga metsa põhja rabade taha, kus ei näe nädalate kaugemale, kus küünlapäeva ajal hundid tulevad taha, istuvad hangele ja uluvad, kus rebane on nii et ta vaatab läbi väravavarbade. Võib olla, et paljud ei oleks julgenud minna, aga Mari julgus. Ometi polnud tal midagi võtta peale käekompsu, ja see oli niigi raske, et ta oleks selle andnud kanda Tiidule. Tiit jõudsid nad hilja õhtul Tiidu sauna. Vauke Trihv tuli klähvides noorpaari vasal ja võorastamise järel lakkus ta juba noorpaari äärel. Ta ka veel kuusikust öökulli huile, aga ega ta küll õhuseks huilanud.

«Ometi on juba hilja,» lausus Tiit noorikule, kui nad olid sauna ukse ees. «Aga küllap hommik näed, kui loobus on siin elada.»

«Jouga, uue tahtmise ja uue hooga juuris Tiit nüüd ja ta truu abilise aitas kõrvalt. Viimaks leidis ta, et jaoks küllalt saab, sest ta põllulappide äär ulatub juba paksu metsani. Juhtuski vana Kärevere parun sauna juurde, siis vaatles ta seda tükk aega.

«Ometi endale teinud üsna kena koha,» ütles talle. «Ega ma seda kõike üsna muidu su käes ka pea. Ometi lookuma mulle maade eest puid nii ja nii mitu ja oma hobusega vedama mõisa.»

Tiit täitis need kohustused heameelega. Aeg, mis sellest üle jäi, kulus tal ära omade maade harrastamisel ja hoonete kohendamisel.

Olid möödunud aastad. See abiline, kes oli alati eest nii vilgas ja ärgas, et ärkas hommikuti kule mese lauluga, oli jäänud vanaks ja vajunud künni. Tiit ise tundis, kuidas ta kandis oma keha kui koormat. Ta habe oli kasvanud pikaks ja luitunud tavalgeks.

Kogu oma elu oli ta matnud siia rabaserva maale. Endale ei tahtnud ta midagi: mis see maa talle andis, selle andis Tiit talle jälle tagasi. Ei olnud tal jalgatäitki, mis poleks talle teadnud jutustada lugu elust.

Ega ma sellepärast kirjuta seda lugu, et loo kōne. Ma kirjutan Tiidu elulugu. Kas minagi seda tean, saavad nad lükkisid kahekesi seal ühe päeva teise kätte, et neist päevadest kogunes terve eluaeg. Kuid nad tean, et nii mõnigi kord küsis külamees nende: «Kuulge, kas teil siin metsas ka igav ei ole?» Vana seda ei mõistnud. Nad ei teadnud, mis on igavus, neile võõras tunne. Oli küll midagi vahel, mis sünnitas teatud rahutust. See oli siis, kui juhtusid oma saunast rest eemale jääma kas kogu päevaks või veel kauem. Siis ei olnud südamel hea. Ootasid nad siis pidevalt seda tundi, seda silmapilku, millal tagasi jõuavad saunast. Ja jõudes sinna kadus kohe see näriv tunne, sest see oli hea.

Kui nüüd külarahvas, juba hoopis uued inimesed, jõudsid Tiidu saunast, siis nägid nad vahel seisvat vanameest, kelle tugev keha oli vajunud vimma ja rinda kattis lai hall habe.

Kärevere mõis läks uue omaniku kätte. Uus laad ka uut laadi mees, kes oli endisest parunist palju noorem ja kelle kavatsused palju laiajoonelisemad.

Uuel parunil oli selge, et vanaviisi mõisa pidamine ei ole kuigi tulukas. Ajad on muutunud ja isegi mõis ei saa endiselaadilise majapidamisega edasi. Uus tuleb ette võtta põllul, heinamaal ja metsas. Heina künti üles, äestati, külvati uut rohuseemet ja kunatava

Hein oli tagajärge, sest hein kasvas peagi mehe kõrguseks. Seda saarlast lõikasid varakevadest hilissügiseni. Nad rüüstasid kraave täis, torutati isegi kõrget maad ja viisid kogu rüüstetud raha välja kahlude viisi.

Aga ka metsa ei jätnud uus omanik kaugeltki kahele. Ta otsustas ametisse uue metsaülema, kes oli metsateadlane ja kellel oli paremas Saksamaa ülikoolis. Metsaülemat Kärevere omanikku veel eriti. Ta tahtis metsaülemat töstmises meie maal võita esimese koha, et talunduskultuuri ajaloo kirjutaja tema nimest kiitust saada ei pääse.

Uuele metsaülemale pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsaülemad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siia jäänud lihtsalt jumala armust.

Uuele metsaülemale pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsaülemad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siia jäänud lihtsalt jumala armust.

Uuele metsaülemale pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsaülemad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siia jäänud lihtsalt jumala armust.

Uuele metsaülemale pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsaülemad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siia jäänud lihtsalt jumala armust.

Uuele metsaülemale pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsaülemad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siia jäänud lihtsalt jumala armust.

Uuele metsaülemale pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsaülemad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siia jäänud lihtsalt jumala armust.

Uuele metsaülemale pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsaülemad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siia jäänud lihtsalt jumala armust.

Uuele metsaülemale pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsaülemad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siia jäänud lihtsalt jumala armust.

Uuele metsaülemale pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsaülemad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siia jäänud lihtsalt jumala armust.

Uuele metsaülemale pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsaülemad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siia jäänud lihtsalt jumala armust.

Uuele metsaülemale pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsaülemad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siia jäänud lihtsalt jumala armust.

Uuele metsaülemale pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsaülemad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siia jäänud lihtsalt jumala armust.

Uuele metsaülemale pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsaülemad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siia jäänud lihtsalt jumala armust.

Huvitav oli silmata seda sauna. Kui inimene ühes
ses hurtsikus elab, on ta tõepoolest veel õige lühike
metsinimesele. Siin oli kuuseokstest hagerik ja
sisse julgeb ta minna. See võib olla isegi uus talu.
Jumal teab, kas ei lange kogu see kupatus ühe
maruhoo surumisel kokkugi.

Aga ega need inimesed seal seda märka kartugi.
Õige huvitav oleks näha seda elanikku.

Mõisaomanik tõmbas hobuse värava ette, vii-
lõi tõmbi otsaga ratsapiitsaga vastu väravaposti, keda
kordas ta paar-kolm korda, siis alles käaksus
välja tuli lumivalge habemega vana mees. Aralt
ta härraste ette ja kui teda kasti müts peast võtta
mas Tiit ruttu selle järele.

Nüüd kuulis härra, et Tiit on siin elanud nelikümne
neli aastat. Kogu oma elu teinud ta maade eest
päevi, esimestel aastatel ühe, siis kaks nädalas ja
head veel peale selle. Aga nüüd on ta juba aastat
nii haiglane, et enam ei jaks. Endine härra jät-
päevad maha. Aga selle eest viinud ta mõisa
vahel kala, mis Niitjärvelt püüab. Aga nüüd ei
sellegagi toime, kardab külma vett, sest jooksa-
rahu ja rinnad löövad kinni. Oli kord maad
üles aetud, aga nüüd on see jaanud sööti. On sead-
poolt va rebaseliiva soss ega tasu harimise vaeva.

«Hm,» ütles härra. «Ah nii oled sa elanud siin
aastakümneid? Muidugi pole sellest mõisale mingit
Aga, vanamees, pane nüüd tähele, mis sulle
sa pead siit juba varsti ära minema. Kuu aja
saadan mehed siia. Need kisuvad su sauna
kogu selle maa lasen täis külvata puuseemneid
seda meeles ja otsi endale varsti uus koht! Ka-
aru?»

Tiit oli oma pika elu vältel õppinud aru saama
mitmesugustest metsakõnedest. Oökulli hääli
sai ta aru, kas oli see hüre katte saanud, ja met-
nast mõistis ta igasugust ilmade muutust. Kuid
veel laanes tuhandeid haali, mida vanamees
kuid mida ta ei osanud seletada teistele inimestele.

Aga selle inimese kõnest ei saanud ta mitte
jää lahti sui vaatama härraste otsa, nii et see neto

ei olnud see juhm vanamees ei mõistnud sellest kõigest

«Aga ütlen sulle, vanamees,» kordas mõisaomanik
endatud häälel, «sa pead sellest saunast juba nädala
peast välja kolima. Ma saadan siia mehed ja
kogu la maha kiskuda.»

«Ta, nagu oleks ta juba aimanud.

«Kui me siis peame minema?» küsis ta, ise ainiti
härraste peale oma suurte vesihallide silma-
lõuad.

«Kui lähete? Muidugi valda. Valda te lähete, sest
ja valla hingekirjas.»

«Kui seal vallas teeme?»

«Kui küll rumal küsimine, aga nii ta tuli vanaini-
«Selle juures lõi isegi ta pikk habe värisema.
«Kõnanguse küsimuse peale kerge ole kosta, pealegi
«Sellele niisugused asjad sootu võõrad.

«Kui ei tea mina sulle ütelda,» vastas mõisaomanik.
«Kui muud ei ole, eks minge vaestemajja. Neil on
«Kui temaja.»

«Kui see on ju minu haritud maa,» lausus Tiit.

«Kui ütlus oleks võinud anda põhjust lõisteks
«Kui eks, aga mis leha vana inimesega. Siin metsas
«Kui elanud eluaja ja lühike on muidugi ta mõistus ja
«Kui ei ulatu ta arusaamine.

«Kui vanamees, see on mõisa maa. Siia tulevad
«Kui selle sauna maha kisuvad. Nüüd tead.»

«Kui härrased pöörasid ümber oma rahutukslöönud
«Kui ja kadusid pehmete kollaste nahksadulate kru-
«Kui vanamehe silmist.

«Kui olnudki veel hilissügis. Olid küll kolletama löönud
«Kui lehed ja rabaloikudest ei lahkunud udu kogu
«Kui aga sellegipärast elasid seljandikud suvist elu.
«Kui vihmahood olid järele jäänud, oli tulnud ka
«Kui vaheaeg ja päike paistis otse suvise soojusega.
«Kui leha ette, et maasikad ja metsõunapuud löid teist
«Kui korda tulseina.

«Kui ühel hommikul mitu meest Tiidu sauna
«Kui. Neil olid leivakotid seljas ühes kirveste, labi-
«Kui ja rehadega.

Kui Tiit meestele vastu läks, tähendas kubjas.
«Kuradi päralt, sina alles siin. Kas sind ei kütet...
juba ammugi välja kolida?»

«Kuhu ma siis pean minema?» ütles Tiit. «Ma
tegin siia omaile maja ja põllu.»

«Ära ole ogar, vanamees,» kõneles kubjas. «M
lest, et sina tegid selle hurtsiku. Härra teeb siin
taimeaia ja me tõmbame täna peenrad sisse. Sa
aru, et sa oma onniga ei või siia jääda.»

«Ega minagi neid taimi ära söö.»

See oli nii rumal ütlus, et kõik töömehed hakkasid
naerma.

«Ega me saa midagi parata. Me tõmbame pe
läbi. Sul nähakse siin olevat kartulipabulaid, ei
need, mis maast välja tulevad, endale kotti. Iga
keela.»

Ja nõnda see algas. Maa, mille pealt Tiit oli
kümnete jooksul ära kiskunud sitke kamara, tipu
puuseemneid. Käis ka uus metsaülem tööd juhata
Tiidu toa ümber, kus muld oli rammusam, istutat
välismaalt tellitud seedri- ja lehtkuusetaimi. Oli ka
et see talmeaad toob meie metsaasjandusse pöörd

Vaevalt sai Tiit välja tuua oma kotti, kui t
mehed hurtsikule külge pistsid käed. See oli nend
õieti naerutöö. Palgid, mis vahest panneski polnud
puu, olid aastate jooksul hoopis pehastunud. Olet
oli laotada, tõusis ainult tahma- ja tolmupilv sel
õhku.

«Sa, vanamees, täna oma eidega jumala õnne,» lo
sid töömehed, «et teid siit parajal silmapilgul va
Oleks talnud tugev torm, tõepoolest oleks see v
kogu selle kupaatuse teile kaela. Ega teist kummal
oleks enam olnud elu.ooma»

Aga ega Tiit nüüd kuulnudki seda juttu. Ta
värava kõrval vana puunoti peal ja vaatas ainult
tööd. Mari esmalt ka nadaldas, jooksis oma van
gadega hurtsika ümber nagu kana, kui ta poeg
dab hädaoht. Aga nüüd oli lõppenud niihästi jond
silmapisarad ja temagi oli jäänud õige rahulikuk

«Ei tühjast saa mitte midagi,» tähendas kub
«Valitseja arvas, et saab tublisti tulepuid vabriku ab

edu ei maksa küll saagimisvaeva. Kandke, poi
nde hunnikusse. Eks vedagu ära, kui arva

...oli aia ääres kõrge mustav palginottide ja
Jooksid veel urmseid palke mööda kilgid,
maahärjad ja teised niisugused loomad, kes
elavad elada inimese eluhoonetes. Nad otsisid
palka peitmiseks.

«Kas tein selle ahervaremega?» küsisid töömehed kup

«Ah ahervaremega? Noh, selle kohta pole mulle midagi
antud. Aga kes tont seda nüüd hakkab laiali kandma.
Igaüks niigi häda. See lapike maad nüüd midagi, mis
all. Las jääda niisamale»

Järgmisel kevadel tõusid ruske ahervareme ümber
tõhkest kohedast mullast puutaimed.
hüüdnud ceskujulik puuistandus.

*

...oli vallal nende kahe vanainimesega, kes tulid
...ulasse. Kuhu nad paned? Vaestamehe. Aga see
...nõmme serval oli viimase võimaluseni täis.
...lavad isegi võõruses. Kuhu sa siis need veel

...ole muud, tulevad panna käima vallako. da.
...nad küla otsast. Nad vaatasid esmalt ang
...amatult ringi, nagu kargast hälbunud lapsed,
...and konelda, ei osanud olla, sest nad polnud ju
...d palju aastaid inimeste hulgas. Tulid teise ahe
...torse järel, istusid kolde peale ja jäid seal tum
...otuma. Lapsed jooksid nende juurde ja vaatasid
...Aga liiga ligi ei julgenud nemadki minna.
...teenijatüdruk nende ette madala puupingi,
...de kausiga suppi, paar puulusikat ja lukikese
...nad söid, aga ei nad kiitnud ega laitud ja kui
...midagi päriti, siis vastasid nad pikkamisi, nagu
...metselt. See oli kindel, kui nendelt oleks peale
...kusitud, mida nad siis õieti söid seda poleks
...enam mäletanud.

Oli üsna õnn, kui täis sai nende nädal, sest nad olid peres tõepoolest tüliks.

Seal ütles kord Hiiru perenaine: «Mis nad küll nõnda käivad perekorda. Ma võtan õige selle M. juurde. Eks ta ole ikka ometi sekski asjaks, et seapõrsad vitsaga viljast. Võib-olla nortsib kapuka põia. Mis kulu see vana inimese-tohi sünnitab.»

Ja nii läks vana abielupaar oma ea lõpul veel lo...

Sellest ajast jäi Tiit, kes käis nüüd üksi küll, veel sõnaahtramaks. Ta vaatas alaliselt ainiti enesest. Kes tahtis äratada tema tähelepanu, see tegi Tiidust juttu. Siis vaatas ta kord üles ja nagu oleks ta helkinudki ta vesihalles silmis.

Aga see kustus pea.

Nõnda möödus aastat paar.

Ühel õhtul tuli Jahu noor peremees koju ja tuppades pööras ta vana Tiidu poole.

«Kas tead, vanamees, su Mari olla Hiilul pärts. Ei olla teine voodist täna tõusnudki. Lähed teda ka vaatama?»

Vanamees ümises midagi, aga kes sellest nüüd sai. Pea ajas ta enese üles ja lonkis toetudes laenujale uksest välja. Aga hiljaks oli ta siin jäänud. Hiilule leidis ta eest Mari surnukeha, mis oli juba juba õlgedele.

«Sina siisugune,» tähendas perenaine. «Eks ole võinud tulla ka ennemalt. Oleksid teda veel näinud salt. See tuli ka nii järsku. Eila hommiku oli ta üsna käbe.»

Tiit vaatas seda, kes seal õlgedel lamas. Siis ta korras põlvili ta kõrvale, katsus kangestunud näis, nagu oleksid liikunud ta huuledki.

«Võiksid ju jääda meilegi, aga siin pole tõepoolest ruumi,» kõneles Hiiru perenaine. «Eks mine aga Jahule, nende käes on ju nüüd pidamise kord. Juba taja teab. Eks ta laseb tuua puusärgi ja eks sa tühjastunahomne ka siia poole. Ega sina ikka surnuaeda lähed.»

Ja vana Tiit läks hõljuval kõnnakul tagasi. Sest seal peres oli praegu pidamise kord.

Ja nüüd oli lõppenud niikui jõud kui silmapisarad ja temagi oli jäänud õige ruhulikuks.

Lõpeti suur kulu vallalt ei nõudnud Mari matmine.
 Toonalaudadest löödi kokku kirst, sest mis au ja ilu
 ole vaja ja ühteviisi mädaneb ta ikkagi mullas.
 Perest tulid labidamehed ja ühest perest hobuse-
 rida see oli kõik. Kui usklik mees Lõupalu Andres
 laulusalmi ja puusärgi väljatõstmise juures
 mimalaul, eks olnud siis ometi kõik tehtud, mis
 taad ja kohus.
 Matmispäevast jäi Tiit veel vaiksemaks, ei lõst-
 turgagi siis pead, kui tuli jutt endisest Tiidi sau-
 praegu seal olevast uhkest istandusest. Mis noor-
 odel viga kasvada, sest eks maa seal ole ikkagi
 taunmusam kui paljas liivasoss. On ju inimesed
 elanud aastakümneid, eks ole teinud nende töö
 ol kohedaks ja nende higi teda väetanud.
 Lumberkaudsed mõisnikud sõitsid vaatama uut
 maa ja väga võimalik, et see andis neile suuresti
 ette.
 Tiit käis edasi külakorda. Ta teadis hästigi, kuhu lau-
 al lõuna ajal minna. Sõnalausumata võttis ta nur-
 oma määrdunud koti, ajas selle õlale ja kõmpis
 uksest. Siin peres oli ta kord läbi. Ruttu võt-
 teenija luua ja pühkis kohta, kus Tiit oli kogu
 la istunud. Olgugi et ta ei teinud suuremat mus-
 aga ikka elus inimene kogu nädalapäevad ühes
 seal ta sööb ja sülitab. Ja kus ta ennast siis kor-
 alt inimese viisi saabki hoida.
 Nüüd oli nagu hoopis parem, kui vananimene oli
 kord tülist.
 Tiitus toolil enese ette ainiti vahtides. Ta pikk hall
 oli sassis, täis mitmesugust prügi, sest kus sa nüüd
 ühisugust luuda. Oli ka neid, kes ütlesid: «Mis sa
 ei pead. Tõmba maha! Näe, läheb teine toitu täis, ei
 mitte peale vaadata.»
 Tiit maha teda Tiit ei ajanud.
 Tiit jäi ta. Oli ka neid, kes ütlesid: «Kuule, vana-
 Tiit ikka liiga vähe. Sedaviisi ei seisa ju ini-
 Tiit seest»
 Tiit ei pannud seda tähele ja oligi kordi, kus
 Tiit ta eest tagasi, ilma et oleks sellesse kor-
 pitud lusika.

Oldiselt arvati, et tal arust puudu on. Aga ega mõni surmav haigus. Sellepolest võib inimene veel aastaid.

Joudis kätte sügis. Kaselehed löid kolletama, tal omas mets juba lapilist karva. Tuulelilid viskasid tal naal vihma vastu aknaruutu ja karjapoisid tähtsakoju ligedad, nagu oleks neid kastetud veel. Aega olles jooksid nooremad korvidega metsa ja koju kuhjaga täied seeni.

Tiit oli külakorda Antsumatsil.

Ohtul tuli koju virk teenija, korv täis toredaid seeni. Ilusad teised nagu pruunid nõõbid. Tulid vaatlema isegi peremees-perenaine.

«Kust sa need leidsid?» küsis perenaine. «Nil teised, nagu praegu mullast tõusnud.»

«Tõin Tiidu sauna tagant kuusikust.»

«Ah sealt. Noh, seal on neid eluaja kasvanud. Kust sa, vanamees, oled neid küllalt otsinud.»

Tiit nagu ärkas.

«Ega sa, vanamees, oma saunakohta enam ära näekski,» kõneles noor peremees. «Mis sellest nüüd on, sa sealt tulid? Vist aastat viis. Selle aja sees on puud juba suureks kasvanud, päris mehepikkused. Poleks mitte ahervaret, ega keegi võiks arvata, seal oli kord sinu saun.»

Sellega lõppes see jutt, sest mis sellest tühjast saad, siis olekski rohkem kõnelda.

Oli juba pilkane pime sügisöö. Pererahvas oli uinunud. Ules ajas oma kõvalt asemelt Tiit. Pöörmässis ta oma jalad nartsudesse ja ajas jalga saapakoonud. Siis tõmbas ta selga vana tüss palt ja hiilis haruldaselt tasa nagu varas uksest välja.

Oue kattev pehme läkk ei andnud kuuldavale sammeme.

Hommikul oli tühi Tiidu ase. See tegi suurt müra tühi. Kuhu ta kadus? Võib-olla kukkus kaevu, või läks, hull, nõdrast peast kopli linaleo-auku. Otsiti isegi otsimisele minema kogu küla, sest ta oli ikkagi inimene. Kuid hoolsad otsimised tegid tal pahandust, aga ei andnud mingit tagajärge.

Kolme päeva pärast selgus: naised läksid taime-
kolm ja kui nad panid leivarätiku ahervareme

lidsid nad selle korvalt Tiidu istumast.

ta oli surnud.

Apa ega temagi matmiseks läinud rohkem vaja kui
lood perest labidamehed ja ühest hobusemees.

UND

Jõudes üles küüni suule, jäin veel vaatlema vee ajaks. Öö oli heinamaal. Pikkamisi rullusid jõgi, pörsad ja eemalolevad küünid pehmesse, villasesse suu karvalisse kangasse. Kaugemalt kandis tuul põleva naise haisu ja just küüni kõrvalt harvade kaskede vahelt hõlguv verev kuu pale.

Kuulatasin. Heinte seest kostis Mardi tugev noot.

«Kuule!»

Hingamine kestis edasi.

«Kuule, Mart, kas sa magad?»

Norskamine vaikus. Vanamees liigutas.

«Kas sa magad juba?»

«Jah. Uni oli tulnud. Kuradi külm!»

Ta liigutas uuesti. Vististi pugest sügavamale hõlgu alla.

«Kuule — ma käisin jõe ääres. Vaatasin unnaaht. Ühel on vist otsas.»

«Kas on lahti?»

«Lahti jah. Ma ei julgenud üsna ligi minna. Hõlgu peab ju otsast ka lahti pääsema.»

«Miks mitte. Vanad havid on kavalad. Peab veidi tundi poolteist ja kaueminigi neelu suus. Eks ma tean.»

«Aga ehk võttis juba ammugi...»

«No mis tal siis häda. Eks tal ole aega neelata.»

Mart pugest uuesti sügavamale ja varsti hakkas liigutama ta katkestatud hingamine. Oli nagu peaks looma käe mehe suu peal ja tahaks teda sellel viisil surmata.

Ma jäin üksi.

Juba nädala läbi kõnelesin Mardiga laupäevadeks.

...muutumisest. Kui meie kodus tasku pistime pabekäsi massitud leivatükid, õngeridvad selga võtsime, siis ...münd imelik ärevus. Ennemalt ei olnud ma öösiti ...unnapüügil, küll aga kuulnud luulelikkusest, ...see seista ühenduses.

...niiid hakkas igav ja viimaks läks meel isegi ...vaks. Tüütav üksindustunne roomas minu juurde, ...mu südamesse ja sünnitas rahutust. Oli ka külm.

...elsamal ajal lendasid jälle mõtted koju sooja ...kõik nii rahulikult magavad ja kus sa ei ole ...ükski.

...kuuldus teiselt poolt küüni äärest mingi sahin ...selle peale isegi viiksumine.

Ma tundsin, kuidas ihu korraga üle tõmmati hõreda, ...publikuvõrguga.

«Mart, kuule, Mart, kas sa magad?»

«Vaan nähi! Mis sa siis tahad?»

«Ma küünis on usse.»

«Ei keegi siin ole kõige jaoks ruumi.»

«Ma kuulsin, kui hiire kinni võttis.»

«Lap ta selle siis nahka paneb.»

«Võib-ehk poeb ka meie alla.»

«Ei tal siis ruumi ei ole. Mis tühja ta öösel poeb.»

«Kuule, lähme unda vaatama! Pärast pääseb ehk ...lahti.»

...mad öösel. Kuidas sa näed kala välja tõmmata. Ja ...leah, missugune otsas veel ongi. Ole juba rahul, ma ...on magada.»

Ma mässisin pintsaku pea ümber. Riide alla kogus ...nuru ja see valmistas esiotsa meeldivat soojust.

...all kahisesid kasteheina kõrred ja see kuuldus mu ...nagu oleks murtud kuivi peerge.

...lul ei tulnud.

...mõtted läksid uuesti unna juurde. Küllap see on ...suur kala, sest ega väikesi just haura kohal olegi.

...see äkitselt on kümnenaelane. Aga metsavaht sai ...tühjavu kevadel 15-naelase ja võib olla, et see ongi ...suur.

...aga mölder sai mullu suvel tammi pealt ...naelase ja võib-olla ehk on nii suur. Aga eks ole ...lud, et jões on suuremaidki purikaid. Isegi 30- ja ...nelaseid.

Võib olla, et seegi on 35-naelane.

Ma nägin äkitselt suurt kala enese ees jõe kaldal. Kuidas ta meeleheitlikult viskles. Kinni võttes pead, olema ettevaatlik, sest ta päratu suured hambad võivad tungida sügavasti lihasse. Tulise vihaga ja võttes kinni oma täit jõudu, püüab kala vabastuda piinlikust korrast.

Tõstsin veidi pead ja vaatasin küüni ukse poole. Valt suutis silm leida tumehalli uksekoha.

Tundsin kerget külma, sest kore hein ei suutnud hoida vilu sügisetuult.

«Aga võib olla, et näkk kala unna otsast lahti peatab,» tuli mulle äkitselt mõttesse. Ma ju näkk olen uskunud, aga nüüd tulid kõik need jutad iseenesest pealekäiva visadusega. «Miks need inimesed siis loovad, kui ei ole mitte midagi. On ju ette tulnud, et kalad öösel paadist ära viidi; on nähtud, kuidas püüdnud kullakarvaliste juustega naisterahvad endid peseda ääres; on jõe veest ägamist kuulnud, jõe käärudel ööl lapse nuttu. Kui mitte midagi ei ole, kuidas võivad inimesed siis võisid seda kuulda?»

Ma tundsin juba kartust ja mu kuulmine muutus imestamisväärt teravaks: nagu nuuskur valvasid lõõhahäält. Viimaks tundsin, nagu oleks keegi minust pimeduses haaranud minu järele määratu suure kaela ilma pikemalt aru pidamata hüüdsin:

«Mart — kuule!»

«Mis on? Mis sa karjud! Kas on valge väljas?»

«Ma ei ole vaadanud.»

«Sa ei lase magada.»

Ta häälest kuuldus tüdimus ja meelepaha.

«Kuule, mis sa arvad, kas kala peaks unna otsast lahti minema.»

«Mine ikka — see kala ei lähe sul hinge pealt. Kuidas ta siis lahti läheb. Paremini just otsa hakkabki.»

«Aga ehk sureb ära?»

«Sa oled rumal. Kuidas ta siis sureb. Haug elab unna otsas nädalapäevad.»

Aga mina tahtsin Marti igal tingimusel ülevaate saada, otsisin temaga pikemat juttu.

«Kui suur oli kõige suurem haug, mis sa unna otsast saanud?»

«Olen seda mäletab. Olen ma neid nüüd välja tõmmanud ühe või kaks. Eks neid ole olnud pisukesti ja nii.»

«Aga eks neid ole jões ikka üsna suuri?»

«Vot mina olen neid käinud seal mõõtnas.»

Mardi häälest kuuldus täieline tüdimus. Ma ei julnud teda enam tülitada ja mu mõtted hakkasid uuesti minema hulkuma. See und oli ju minu õnne.

Ma ise otsisin pika, sirge ridva, lõkasin oksad ja kuljest, tõmbasin mõned tahudki kulgedele ja kahtlusest, et ei oleks mind ridva ilustamises, kui vana Mart, ütles pead, urises: «Tühja, mille kallal mängitakse. Ei ole, käib küll. Ega roigas kala välja too.» Oli

ja unna hilja, pooleldi pimedik, kui unna handa saime. Aga sellest ole lugu, havid neelavad ka öösi.

«Võtaks, pagana kirbud,» urises Mart. «Oli kord hea uni, aga sina oma unnaga.»

«Vot oli hea meel, et vanamehele enam uni ei tule.»

«Aga ajas Mart enese puusakile, otsis taskust, tõmmas ja peagi lagunes küünis laiali kange, otse nähtavanev vene tubaka hais.»

«Aga suilsetad?»

«Ma peab siis tegema.»

«Aga kui tuli läheb heintesse?»

«Ega ma poisike ole.»

«Vot öösel vist haua kohas väikesi kalu olegi?»

«Kas neid seal on karjamas käinud.»

«Ma olen kuulnud, et pisukesed pidada põgenema nendest kõrkjasse.»

«Võib olla, et põgenevad. Ega need suured neile tungi.»

«Kuule, mis sa arvad?»

«Mis asja?»

Tundus kõige paremini suuri purikaid kätte saada. Kas ahingiga või unnaga?»

«Eks neid saa mõlemat moodi.»

Aga unnaga pidada ikka saama suuremaid. Eks seda kala vahel ette ka, et suur haug otsast pääseb?»

«Tuleb ette — kõik tuleb ette. Ma olen ka seda näinud, et nii kõvasti rapsab, et sisikond jääb unna otsa. Ka paneb minema. Ka unnaroika kisub üles.»

«Kas sinul on niisugust asja juhtunud?»
 «Kõike on ette tulnud. Ega ma täna ole esimene kala...»
 «Aga võib-olla ehk tõmbab nüüdki ridva üles ja vaatama!»
 «Mis sa nüüd kõik ei mõtle! Mis sa arvad, mis otsas olevat?»
 Aga ometi kuulsin, kuidas ta enese üles ajas.
 «On ju pime alles, ega nüüd näe midagi taha!»
 Ta langes uuesti heintesse.
 Väike ei või olla see haug, oli isegi neel üsnagu. Väikesed ei lähe nii suurt kala võtmagi. Kui see haug äkitselt on kolmekümnenaelane. Katsu, kuidas kätte saad.
 Ma olin tihti kuulnud, et suurt kala väga tavaliselt välja tõmmata. «Igamees ei saa suurt kala veest tõmmata, nõnda ütles isa sagedasti. «Ta tõmbab kas võitnud harud puruks. Sureb küll ise, aga sina oled tugev, ikkagi ilma. Niisugust kala peab tõmbama tasa ja tasakaal. Ta tuleb esmalt ära väsitada. Aga vaata, et ta ei kuhugi puujuure taha - nõör ongi katki. On ka tavaliselt, kui talle pähe annad tugeva hoobi. Aga see tuleb teha osavasti. Vaata, lööd nõori pihta, siis rapsad puruks.»
 Eks Mart oska tõmmata küll. Aga kes see siin on, kui tarvis? Kas mina? Ma tundsin, kuidas mind ümbritseva hirm täitis, kätest nagu oleks läbi käinud halvatus. Ma oli tunne, et hoop küll kas ülespoole või allapoole pööratud, aga mitte õigesse kohta. Aga ometi said tulla ikkagi kaldale. Oi, missugune loom! Mart lohkis ja lõhki, sest võimatu on unda kätte saada. «Ja sa kutsu õõsel, et lahti tõmbab,» ütleb Mart. Meie läheme päike on kõrges ja vainal on karjased koos. Nema ei tavad imestades, jooksevad siis juurde ja huna. «Küll on suur, küll on, hull, suur, näidake ometi,» ütles me keela. Näitame neile kala ja nad katsuvad ja ütlevad teda. Varsti kogub sinna ka vanemaid inimesi, need ütlevad: «Näe, missuguse kala nad on kätte saanud. Päril annab teine tõsta.» Nüüd küsivad nad: «Kas lal otsa hakkas? Kuskohas? Kas oli ka suur neel? Ta hull, ikka pidas vastu?»

...t tõttavad ära oma pärimistega. Viimaks
 ...Isa naeratab, vaatab kala veidi aega ja
 ...see maksis ikka käia.» Ema avaldab oma
 ...palju avaramalt ja ütleb lõpuks: «Võiksite ju
 ...nnal käia. Sellest saab terve pere mitu korda
 ...tõnson korraga pere silmis kangelaseks. Mulle
 ...tegi ette paremat toitu, mind helitatakse ja
 ...heita magama, sest ma olla ju väsinud. See
 ...moõda küla laiali ja õhtupoole tulevad külast
 ...ki pärima.
 ...nagin äkitselt, et unnaroigas suure hooga vastu
 ...Jooksin juurde, võtsin nõorist kinni ja hak-
 ...da poole tõmbama. Seal tuli veest välja päratu
 ...elg. See oli haug, suurem kui mina, ja ta
 ...polevi silmi minule otsa. Ma tahtsin ära põge-
 ...ei saanud paigastki. Nüüd ujus ta ikka lige-
 ...suure suuga, pistis pea viimaks veest välja
 ...mu jalast kinni. Ma tahtsin jala ära tõm-
 ...ta kiskus mind pikkamisi mustavaisse voo-
 ...tundsin appi, hüüdsin kõigest väest.
 ...mis sa kisendad!»
 ...Mart, kes mind tugevasti raputas.
 ...kattis külm higi ja värisesin.
 ...«äh, äh,» naeris Mart, «küllap haug pidid sind
 ...te vedama. Ega see sul ka unes neelest lähe.
 ...eldest magamisest enam midagi tule. Päike
 ...uba tõusma.»
 ...enese istukile ja otsis välja piiburiistad. Vene-
 ...oli puhtas hommikuses õhus läkastamapane-
 ...k.
 ...me siis peale vaatama, mis lõukoer sul seal otsas
 ...Mart ja tõusis püsti.
 ...oh raske heinte seest välja tulla. Igatahes oli
 ...tulnud oma ümbrust kaunisti soojendada ja
 ...öö järele tundus hommikune viil õhk
 ...matult kare.
 ...taevas kergelt punetama, kuna kogu mets,
 ...hemamaal kasvavad kased ja laiad pajupõõsad
 ...suitsukarvalise udu peidus. Udu seisis liiku-

matult; ainult jõe kohal, kus ta oli kõige palvem
udulaine pikkamisi.

«Sina võta jalad lahti, sest kaste rikub kingid,»
Mart ja laskus mööda küünipalke alla.

Oi kui vastik oli paljaste jalgega astuda külma ja
kastega kaetud rohtu. Tõmbasin oma käed vommakute
sügavasse varrukatesse ja käisin jalgu kõige
võimalikult pikki samme tehes vanamehe jalad
udu käis nagu peenike külm veetolm vastu palet ja palet
keha värisema. Liikmed olid niivõrd nõrgad, et
vägisi tahtsid ümber langeda, ja silmalaugude all
nagu klaasituhka riputatud; neid liigutada oli
valus.

«Pagana külm,» urises Mart. «Oleks võinud v
nis olla ometi senini, kui päike tõuseb. Kus p
kohas see sinu und õige oli?»

Leidsimegi unna kahe suure pajupõõsa vahelt

«Lahti küll,» lausus vanamees, «ja nõör õige p
Vedanud, kurivaim, nõöri põõsa alla. Võib-olla
lõõnud mõnele poole ümber pajuokste. Siis on m

«Kui on ümber oksa, kas siis kätte ei saagi?»
ma ja värisesin, nii et vankusin jalul.

«Kust sa ta, pagana saad. Ega selle raip
keegi ennast uputama lähe.»

Pikkamisi ja asjatundliku inimese ettevaatusga
kas Mart üles tõmbama unnaroigast.

«Ei poiss, asi ei ole ilus. Näe, vesi on vedanud
vanud lepakaika nõöri peale. See ei ole hea. Nõör
vaba olema. Otsi üks roigas, ma lükkan selle
ära. Siin on kala sees küll. Seesama koht ongi,
välja võtsin tunamullu üheksateistkümmen-naela e

«Eks see kaigas peaks ka niisugune olema, m
talle võiks lüüa pähe?»

«Oh ole nüüd! Mis talle pähe tarvis lüüa. Teo m
millega ma selle lepakaika nõöri pealt ära lükk
panen seni piipu.»

Ma jooksin suure kiiruga mööda jõeäärt
tagasi, ühe põõsa juurest teise juurde, tõstsingi
siis teist, kuid parajat ei leidnud. Üks oli liiga
teine lühike, üks liiga peenike, teine jälle üle
Ma ei pannud jooksul kastet tähelegi, ei hoolinud

... vahel terav pillirootüü valusasti haavas jalga.
... parajat ritva ma ei leidnud.

... kuuldus Mardi hüüd puhtes. «Mis sa seal
... Mul on roigas käes.»

... paha meel, et hüüab nii kõvasti. Jooksin ruttu

... okkaline ritv püsti käes. Ise pildus ta enese

... tugevaid suitsupilvi, mis pikkamisi ühte sulasid

... loksime uuesti seltsis unna juurde.

... lakkas ettevaatlikult kaika eemale, mis vesi

... peale oli toonud. See sattus peagi voolu ja hakkas

... sõitma allavett.

... vaatame siis järele, mis elukas siit põhjast õige

... tuleb,» ütles vanamees ja tõmbas ridva ettevaatli-

... pelumest kaldast välja.

... vaatasin ainiti sinna kohta voogudesse, kuhu nõör

... vette, ja hoidsin ennast kõige jõuga jalul, et

... vänd väristusehood mind ümber ei paiskaks.

Mart tõmbas nõöri.

«Mis pagan, ei tukasta sugugi. Võib-olla ehk on teine

... alla magama läinud, und kõhus. Küll on mul

... Mart tiris ettevaatlikult, harjunud kalamehe osavu-

... nõöri.

«Mis kurat — siin otsas ei ole midagi, näe, nõör tuli

... veest välja. Kus saadan see und siis on? Näe, seal

... ade vahel. See pole sees olnudki.»

... andametäiega virutas ta unnaroika eemale ja hak

... tõmma nõöri hargiharude vahele.

TEELAHKMEL

I

Mitmeverstalisel tuherteel oli lahja hobune talpa ja pikaldasel sammul vedas ta saani. Lagedale jooks tabas sõitjaid vinge põhjatuul. See kandis enesega n teravaid lumekübeid ja tungis visalt läbi kodust la võetud kaitsetekist. Hulga aja järele nähtud tuttavad kohad äratasid hinges esmalt erutust. Isegi see holo kes mitme aasta eest oli noor ja kellega võidurad mise mälestused nüüd elavalt tulid meelde, andes sel sega jutustamiseks põhjust. Aralt ja kogeldes va külapoiss. Ta pilratud mõistus ei suutnud rahuld uudishimu ja nii vaikis peagi jutt.

Anton Kuusk langes raskesti saani korju najale, m sis enese paremini teki sisse ja vaatles laisalt ja voo valt vahelduvaid ühetaolisi maastikupilte.

Kolme aasta jooksul ei olnud ta siia poole saanud, m kõik oli karvapealt endine. Needsamad kidevate ka dega kaetud heinamaad, kus maapind isegi kuu suvel pehme ja porsuv, needsamad tee ääres aia kükitavad küünid, enestes peituvat kehva varandust soo jõhvheina — visalt hoides, ja needsamad paistvad metsasaalgad, kus tal iga puu tuttav.

Ta tundis neid kohti, sest see oli ta sündinud ümbrus, siin oli ta elanud oma lapsepõlve.

Talle tulid meelde läinud ajad. Kõik päevad aratid suurele kangale maalituina ta silme ees. Imelik ne Kui palju ei olnud ta oma east siia soode taha mat kui palju ei nõudnud see küll visadust ja sitkust satva pääseda. Ta teadis, kuidas ta lapsena ilmast un

thel ilmast, mis seal kaugel silmapiiri taga, ja kuidas ta sinna igatses. Ta püüdis oma eesmärgi poole, teda taltselt otsides, kandes rinnus igatsusest valutavat rihmat. Soo oli temale pehmem ja porisem kui teistele ja paelud, millega ta siia kinni oli köidetud, soonisid taltselt valusalt lihasse.

Lohtumine sirutas talle kord nagu õrritades käe, aga taltselt kõige visadusega kinni haarates vinnas ta enese hingast välja alaliselt igatsetud elusse. Otse kus- tooni löld esiotsa silmad ja seisukohta hoides tundis pol- tui puudust toetaja järele. Unistused ja lootused doold nagu kaste hommikuse tuule puhangul ja alles mood sai ta eeloleva võitluse ja töö suurusest aimu.

Lohtu metsanurgast kaasa toodud jõud, teivis ja jooksul kasvanud iha võitsid arguse, ja unesti ta oma rühkimisteedkonda ülespoole mööda järeku mähkõlge.

Ta noma jõudu ennastohverdavalt poja heaks andes olnud vanemad talle veel kaugelki linnas lüua ta elu. Kaugeleulatuv ei ole nende krosside jout, metsanurga talupoeg oma lahjast põllupinnast välja eda kõige tarvilisemate kulude juures suudab kõr- panna. Tema enese silmis helgivad need higit ja niisutatud teenarirahad suuresti, aga linnas kus- nende hiilgus rutlu. Vanemate saadetised kõnelesid ta veel lahjemaks minevast söögist, isa pikkadest perekondadest, ta kukelaulul lahkuvast unest, ta püüdnud kätest ja vankuvast kõnnakust. Kuusk talle, kuidas iga kopik siin eneseohverdamisega on välja toodud, et seda siis rõõmsas usus kanda ohv- rita kõlge pühamale altarile.

Õnneks andis niisugustel silmapilkudel, mil see elava pildina ta ette tõusis, töötuse oma eesmärgile tulla ja siis seda head neile kõik rikkalikult tasuda. Tootus oli magus, aga ühtlasi kihutas ta uuesti agoniile jooksule.

Ja nüüd oli ta peaaegu eesmärgil.

Vannused kolm aastat oli ta hooga teinud tööd ja selle eest pea täitsa ilma vanemate abita läbi saanud. Oma vaimu ja heade vaimuannete mõjul tõusis ta otsitud dukooliõpetajaks jõukates perekondades. Korralikku

tasu saades võis ta talvel lähedalt elada ja talve-
volgu tasuda. Ka tegi ta kord katsed vana talu
endised ohvrid osaltki tagasi maksta, kuid sealtpool-
pandi sellele katsele kindlasti vastu, seletades, et
praegu omaga ikka läbi saada.

Koju jõudmisel kasvas ärevus. Kolmel aastal
nad oma poega näinud, seda poega, kes oma
raskustest jagu saada ja oma eesmärgile jõuda.

Nad vaesckesed ei tea arvatagi, mida tal tuleb
nad ei tea seda enesele kujutella, kui jarek ja ta
see tee. Aga olgu, neil pole seda teada tarviski. Nad
teinud, mis nad suutsid, igatahes on ometi hea, et
selestiki tasu leiavad, kui nende täiskasvanud
nende juures jõulud mööda saadab. Tarvis neil
elada nagu lapsepõlves, korraks kõigist mu-
vabana, põhkudel aeldes, talutoas suitsu ja nõ-
neelates, näppude vahel rasvast liha ja vorsti hõõ-
perega ühisest kannust juues. Ja mitte millegi
mõeldes mitte kõige vähematki muret tunda, et
leks on nüüd aeg.

Mured on võidetud.

2

Nad jõudsid koju.

Nähtava argusega võtsid vanemad oma täiskas-
poja vastu ja nende tagasihoidlikkus ei lasknud
seda tuld, mis hingedes mitme aasta jooksul oli
kogunud. Sellel noormehel ei olnud nende endise poja
pealtnäha midagi ühist, isegi otse kardetav oli
õrna pehmet kätt võtta karedasse talumehepeosse.

Hingesid halvavast võõrastusetundest äratas
ema loomusunniline armastus, mis avaldus ettevaat-
küsimes:

«Kas sul ei hakanud teel ka külm?»

«Oh, pole viga,» vastas poeg, «aga lähme
tuppa.»

Või see oligi see koht, kus ta oli üles kasvanud
oli tema kodu. Vanad tuttavad nurgad olid tema
tate jooksul niisama kaugenenuk kui need kaks vana
mest, keda ta oma vanematena eest leidis. Vant-
kuhu tahes, kõigil nähti tahimine olevat ta eel-
põlv.

Isegi ta lapsepõlv nähti teda häbenevat ja
ta ilukuga kattudes põgenes hoopis kaugemale.

Siis tulnud nüüd ühendust uuendamist

Enge pikkamisi ja ettevaatlikult lähenes ta oma
vanematele, ise nende julgustamiseks samme astudes,
et ta on seesama, endine. Nad tulid argset
nagu arad lambad, kes kaelu välja sirutades
et peo pealt leivatükikesi. Ta küsis ühest-teisest,
kui ta tuues nende huvide piirkonda ja meelega
aja jooksul tekkinud vahet. Ema arvas enese
olvat üsna pea poja, läheneski talle juba julgelt,
ta vahenõudlikkudest külaoludest noormehel väga
arutlikku ülevaadet. Isa istus vaikides kõrval, oma
poja peale vaadates ja magusate tunnetega nagu
meest veresse tungiva viinaga ennast kosutades.

«Ega meil siis nii palju aega täna ole ühtlgi,» kõnles
ta nelsamal toonil, nagu ta siin kohal aastakümneid
olnud, mitte ilmaski unustades oma töökorda.
Täna on ju jõululaupäev. Sa, isa, mine pane õlut ank-
utusse ja vaata ka sauna ahju.»

Poja kojutulek ei saanud nüüdki takistada seda hoo-
a üleskeeratud kella oma õiges käigus.

Noormees jäi üksi kambri.

Ta vaatas aknast välja. Seesama otsata lumeväli,
lele lainelised hangedki ei suutnud anda iseäraldusi.
Et teisel pool sinine tukkuv kuusik. Teisest aknast
olts õuepealne, aidad, vanad laudad ja suitsev saun.
Kõrval oli praegugi alles vana remmelgas oma
elude murdunud harudega.

Ule õue ruttas ema lauda poolt suitsevasse paargusse.
Luge tuul puhus ta kasuka hõlma laiali ja nii tildus
ta oma talituses, et ta kordagi ei vaadanud toa poole.
Mööda kambrit edasi-tagasi käies andus noormees
delele. Pikkamisi nagu pimedus alt orust ja metsa
test asus äkki suruv mõrudus ta südamesse.

«Ja nõnda on nad kogu oma elu siin elanud, siit välja
asemata, oma elu eesmärgi uurimata, hommikust
lõunani ja aasta-aastalt rasket ihulikku tööd tehes.»

Midagi rusuvat tõusis ja pigistas noormehe südame
tõrjasti kokku.

Uhitumisi tõmbas ta koidest urmseks aetud lauasahtli

lahti. Seesama määrdinud kahekorra lehenurkade, kärisenud nahkkaantega piibel. Oli aeg, mil ta isegi läbi luges, millest siis ema uhkustades kiitis. Nüüd lõi sealt sumbunud hais talle vastu.

Ta pani paksu raamatu kõrvale.

Seesama pooleksmurtud puukaanega ja atood nahkhaakidega lauluraamat Jeruusalemma lühilooga ja hommiku- ja õhtupalvetega. Ta tundis kurba lugu kord peastki ja need valesti lauldi pikkael talveõhtutel helisesid praegu ta kõrvale ainult nende peahelid olid talle tuttavad, sest seal hulk aega, mil ta neid enam ei olnud kuulnud. Ta pool sahtlis leidis veel lõngakerade ja korglinade hulgas «Siioni kannel», «Taeva teekonna» ja mõned lehed «Reisikepist». Veel oli peale nende ärakärisenud leht.

Noormees viskas raamatud tagasi sahtlisse ja lõi selle paugatades kinni.

Raske ja kurb. Ja rohkem ei ole läinud nende meeste tarviski! Nõnda on nad siamaani elanud, nad elavad nad praegugi. Kõik need küsimused, mis neil ilma üllatavad, ei ole siia kajanud; — kõigest selle mille kallal tema aastate jooksul vaeva on kannatanud, ei ole neil mingit aimu.

Ja need inimesed on tema vanemad.

Ta viskus selili voodi, aru saades ja otsusele toet siin temal midagi ei ole teha. Ta on sattunud väliste hulka, kus üksteist ei suudeta mõista. Ta mõeldas seal kaugel ilmas kihavas elus on ta kodu mõeldas seal tööd tehakse, millel kõrged eesmärgid ja tarvilik inimsoo edasiviimiseks. Aga siin oli elu mõeldas nagu soomülkas, kus ainult selleks elatakse, et elada.

Külm on siin ja soomülkast tõusevad aurud paigutades pea valutama.

Imelik — ta on nende inimeste laps!

Antoni äratas ema üles.

«Kas ma magasin kaua?» küsis poeg.

«Eks sa ole väsinud: tulid ju teelt. Ega sa kuulnud ühti.»

Noormehe pea oli raske, mõistus vajus soost tõusvasse. Kamber oli puhtaks puhitud, isegi ämblikuvõrki olevalt nurkadest ära tõmmatud. Pühkides tõusis silm rohkesti tolmu, sest kipitas kurgus ja suus tunne vilu.

Tema vaatas ainiti poja peale, kuid see oli unine ja talpitas. Hea oleks olnud veelgi magada.

«Eks sa ei tahaks sauna minna?» küsis ema. «Saun on valmis.»

«Ah sauna?»

«Jah, Ega sa ole sauna millalgi saanud. Ma viisin sinu puhitad õled põrandale. Seal on täna rohkesti head vett. Keeva vett on ka küll.»

Tema kõneles saunast kui varandusest, millega ta loob isamajas õnnelikuks teha oma kaugelt tulnud poja.

Antoni naeratas.

Antoni sauna astus, oli isa juba üleval laval vihtumas. Kuum vinguga segatud leitse lõi talle hinge vastu. Ahju ees olevast jääkülma veega täidetud toobrist tõusis õrnalt halli läbipaistvat auru. Üle peal püsti olevasse pudelikaela pistetud lamba-vahtküünlal põles niiskes aurust praginal. Sulane istus ees, kust katkisest ruudust sinine külm juga sisse voolas, hoolega tasudes oma veidi paistesse lõõnud saatri. «Ah sa tulid,» tähendas isa. «Tule aga otsekohe üles, et leiti küll!»

Tema kuuldis nüüd õige mehisena, nagu käskis. Miks siis mitte — selle headuse võttis ju poeg. Ta läks nüüd vastu ja ega ta midagi oma lapsele ütelnud.

Tema lava oli kitsas ja poeg istus isaga vastamisi. Ta jäi õhukeseks ja isegi vilets küünlatuli suutis talle valgustada väikest ruumi.

Tema oli tema isa. Lahja ta oli kollane nahk näis olevat kistud kontidele. Mõõda reisi ja käsi- ja jooksid jämedad lihaste kimbud. Abud olid inelid allapidi vajutatud ja nende küljes kõlkusid pikad ja küsivarred. Põlvede kohast olid jalad jämedad ja jalgade otsas muhklikkude ja kägarasse kasvanud rüüteltega jalalabad.

Kui poeg peale vihtlemist nõrkemalooma-
istumiseks paika otsis, ütles isa:

«Siia võib õlgedele heita, ema tõi nad täna koju»

Õled olid märjad ja haisesid vastikult.

Isa heitis ise, väsinud looma viisil raskelt ja lasti
kuuldavale sügaval õhkamist, märgadele õlgedele

Midagi ei olnud saunavajas, mis harrakalt
läheb. Isegi märga ihu ei saanud ta siin ku
mis kuivatada, ja poolmärja ihu peale pandud
tekitas nii vastiku tunde, et see ajas olse vaha
kui kiusuks oli siin igal sammul hooletus, ja
tuks jäi, kust ta selle silamaani meeles kantava
saunatunde oli omandanud. Midagi sellesarnast
olnud olemaski.

«Ega sul maksa oma saapaid jalga panna,»

«Tõmba mu koonud otsa. Eks ma lähe niisama po
jaste jalgega.»

Need vanad kõvad, sääрте otsast lõigatud saapad
Nad olid tallatud viltu ja lõiksid niisama vab
oma teravate äärtega luupeksi kui ihutud noolern.

Tuba oli puhas ja soe ja sissetoodud õlevõid
sis valgekslubjatud ahju taga püsti ja õlknus
Laua kohal põles laelamp ja laua peal oli m
dest tehtud värsked leib. Ohus tundus ninakõõ
rasva haisu, mis tõusis ahju pandud vorstidest
kausist.

Ema jäi korraks poja juurde seisma, tähenda
neil olevat tänavu kasvanud väga head nisud, ja
noormehele leiva pealt lõigatud krõbeda koonu
kannika.

Mälestused ajasid noormeest taga nagu agard
rad põgenejat põtra. See oli sama jõuluõhtu, n
lapsena kuude kaupa ootas ja mil ta enese si
õnnelikuna. Siis olid ta kaks õde veel kodus
hullasid otsata õlgedel, lõid vihkude otsi tasa
viskasid vastu mustavat pragulist lage. Siis
oma käega võtta lina, vorsti ja saialeiba ja panu
miks ta rohkem ei söönud. Imestamisväärt kiiresti
dusid jõulud; kahju oli nende järele ja tühjus
talu.

Aga mis oli siin siis rõõmustamisväärilist? Ainult

... kord puhata igapäevasest vaevast, et kord
... oli süüa, niipalju kui iganes tahad.

... see oli kõik.

... vlist pidi olema veel midagi muud. Aga mis siis?

... otsis hoolega, aga ta ei leidnud seda kadu-

... Ta püüdis enesele kajutada seda rõõmu,

... läinud korda. Ikka leidis ta selle ai isa jõulu-

... juse olevat, et inimesed kord said puhata ja

...

... siis ennast aastate kaupa petnud, süda res

... jõulumälestusi. Ta oli need mälestused ise

... kokku põiminud, ilma et neil toepolest

... olnud olemaski.

... midagi peaks olema, eks ta siis leiaks seda ka

... tema siis ometi sellepärast õnnelik ole, et

... võib kõhu täis süüa.

... päästis isegi koo lahti, heitis sinna peale, aga ka

... ta meelest olevat lapsik narrus.

... laua taga, prillid ees, lugedes suure hoolega

... loetudamatut.

... teeleks ka temaga, ta peakski seda tegema, sest

... tema poeg. Aga ta oli katsunud — kuid sellel

... tund mingisugust tagajärge. Isa oli vaikne mees,

... nelnud ilmaski kuigi palju. Poeg katsus talle esi-

... vällimisest ilmast jutustada, aga pea sai ta aru, et

... sellest ei ole mingit aimu. Ta otsis purret, mida

... öda selle vanamehe südamele läheneda, kuid ta ei

... nud. Ta katsus vaadata isa hingesse, aga see oli ta

... onksu kätte taha peidetud, millest pilgud ei suutnud

... tungida. Kui ta oli alles laps, siis said nad teine-

... st aru, aga nüüd oli nende vahelt side katki kistud.

... pojat ei olnud jõudu ega osavust soetada uut sidet.

... ul vähem need inimesed siin lepivad — paljalt loo-

... d, ja sellest on neile küllalt. Tema aga teadis, et

... lootused on valed, neile oli eesmärk üles seatud,

... ei olnud olemaski.

... loob need inimesed arusaamisele, et neid pete-

... talas ja et nad iseendid petavad.

... asus ta hinge. Kas ei oleks temagi kohus

... inimesi sellele tõetundmisele, mida ta otsinud

... mille ta ka leidnud.

Anton otsis algust, kust võiks niisuguse jutu võtta, mida mööda pääseks isa hinge juurde. Aga ta ei leidnud. Ükski koht ei olnud hea, ükski asi viinud ta meelest eesmärgile ja takistamata jõuluevangeeliumi lugu pikaldasel toonil.

Anton kuulas, kuulas ja ütlemata lapsikud olid vanad tuntud lood ta meelest.

Ena tuli tüdrukutega saunast.

Isa ärkas lugemisest. Ta pani vana laulu, aupaklikult kõrvale, võttis prillid eest, panna suure raamatu kaanele.

Toodi söök lauale. Enne sööki algas noor Maali jõululaulu, mida kogu pere ühes laulis. Isa ei saanud vait jääda, laulis kaasa, seda enam, et ja salm olid tal peas, olgugi et ta neid mitne pärest kuulis.

«Õpetaja jäi haigeks ja sellepärast ei ole kirikud ütles isa söömist lõpetades. «Nagu ei olekski jõulu-»

«Ei tea, kas ongi teisel nii väga viga,» tal sulane Toomas allpool laua otsas. «Külm aeg, ei viitsinud kirikusse tullagi.»

«See on sinu arvamiseks hea küll,» lausus isa sellest, kellele sulase jutt ei meeldinud. «Olekski olnud, või sina nüüd sinna oleksid läinud.»

«Ega siis mahukski, kui kõik läheksid.»

«Eks need ütle nii, kellel tahtmist ei ole. Kõik sinugi jaoks oleks seal ruumi.»

Antoni kiskusid need sõnavahetused kaasa kottidega.

«Kui Toomas ei taha minna, ega teda siis ka vaja tarvitse. Ega siis kirik iseenesest veel inimest või halvaks tee.»

Isa heitis pilgu poja poole. See sulase eest kohe tuli talle ootamata. Aga varsti ütles ta poolnal, et kuid siiski mõjuvalt:

«Noh, see jutt on meie Toomale muidugi meelt. Seda ütleb ta ju ise ka. Aga pole seda ka näha, et kes kirikus ei käi, teistest nüüd paremad oleksid.»

«Miks siis nende poolt paremust peab ootama? Ole ju sugugi õiglane. Kirikuskäijatelt võiks seda ootada, aga nad ei täida neid nõudmisi. See on kindel, kas kirikus käimata võib inimene olla väga tubli ja õpet-

...milla ei ole nende õpetajate kõnelemistest nii suurt kasu, nagu nad seda ise armastavad tõendada.»

«Kui neist kasu ei oleks, siis ei oleks ju neid üldse kirikus,» lähendas isa. Nähtavasti püüdis ta end kõige rohkem rahulikuks sundida. Poeg ei suutnud isa sõnu talle panna, vaid teda hüüdis sisemine kutse nende silmi avama.

«Nüüd oli selleks ometi hea algus.»

Poeg naeris.

«Paljugi asju on ilmas, millest õige mingit kasu ei ole, kuid need ei ole inimesed. Aga neid peetakse. Kuid need on siiski paljudel kasu, nimelt kõrgemal seisundil õpetajad on need, kes peavad vaesed inimesed elades ja alanduses.»

«Miks minul inimsooga asja,» ütles vanamees õige andunud toonil, ja silmad ilmutasid igaühele sisetunnet. «Kus ma siis pean jumalasõna kuulma, kui õpetajat ei ole? Missuguseks need inimesed siis ole!»

«Inimesed jäävad inimesteks. Elatakse ka seal, kus jutt ei olegi. Ja sugugi mitte halvemini.»

«See on niisugune koht? Seal on Lauvere vald. Kirik on seal. Ja mis nad seal teevad: riidlevad ja räägivad ühtelugu. Teistele päris nuhtluseks.»

«See on ainult arvamine, nagu peaks õpetaja jutlus inimesi parandama.»

«Ma seal arvata — seda võib alati näha.»

«Kui hääl tõusis kõrgeks, küllalt selgesti tunnisid, et ta vasturääkimist selles asjas ei luba.»

«Ma olen selles asjas hoopis teisiti näinud. Seda teavad ka kuulsad teadusmehed ja ...»

«Ma olen elanud, kas inimesed seal siis kirikus?»

«Kusis isa teravalt poja otsa vaadates.»

«Kas ikka ka, aga on ka rohkesti neid, kes teavad, et sellest nii suurt kasu ei ole, nagu teie siin arvate. Haritud inimesed juba ei käi, sest ...»

«Kas sina siis kirikus ei käigi?»

«Küsimusest kuuldus suur hingeline põnevus.»

«Võib-olla? Ma pean ütleva, et kirikus käimiseks on vaja väga vähe või mitte sugugi aega ei ole üle jäänud.»

«Mis sa siis alati pühapäeviti teed?»
«Minul on nii palju lugeda ja kirjutada. Pean suguste asjade üle sügavasti mõtlema, pean... Kus sa seal veel kirikusse lähed.»

«Imelik! Ma teen kuus päeva tööd, aga palj... lähen ikkagi kirikusse. Aga sina ei leia selleks a...»

«Kas sina, isa, siis just pead minema?»

«Muidugi pean. Kuidas ma siis ilma kirikuta elada.»

«Ma tean seda, see tuleb sellest, et teie silmades on kitsas. Kui haridus tõuseb, siis saadakse üha... kuta läbi küll. See on igal pool nõnda.»

«Või nõnda! Seleks siis õpitaksegi targaks, et... enam tarvis kiriku minna ega jumalasõna kuulda selle tarkuse oledki sa siis mitme aasta jooksul... nud.»

«Ema tundis isa häält.»

«Mis te nüüd sellest asjast vaidlete!» ütles ema... teil siis muud rääkida ei ole.»

«Miks siis just seda. Eks ma ole muidki... nud.»

«Aga mis sa siis veel oled õppinud?» küsis isa... pillu poja peale heites.

«Isa!» ütles ema hoiatades.

«Kuidas ma seda oskan seletada,» vastas poeg... isa pilk ja toon haavas.

«Miks ei oska. Aga ma arvan, kõik see tarkus... sugugi rohkem väärt kui joodiku sadulsepa Nikke... Ta ütleb ju ka, et ei ole jumalat, ei ole kurat... inimene on teise kurat.»

«Isa, jäta juba järele!» hüüdis ema.

Isa sõnad löiksid pojale südamesse. Olgugi... mees oli tema isa, aga ta irvitas tema teadmis... mida ta pikkade aastate jooksul nälgides ja janu... natades kuuvalge paistel oli kogunud. Kange... auruna tungis viha talle pähe, seda enam vee... enesele tundis tehtavat ülekohut. Need inimesed ol... pidanud teda austama, temast lugu pidama, ta ma... õigeks tunnistama, aga nüüd irvitati tema üle tudu... ja sulaste kuudes. Vaevaga ennast rahule saad... ütles ta:

Nakker kõneleb, see on loba. Mis mina ütlen,... see, sest see on teaduse poolt kindlaks teh...

«... on õige? Kas see, et jumalat ei ole?»

«... likult ei või seda ära seletada ja kõik, mis... pole, ei ole ka uskumisväärtiline.»

«...» hüüdis ema piirita kurval ja kohkunud

... jumalas. Kätega mingi nägematu järele kalma... b... ta hinge nagu kala, kes kiivale sattunud... d... ta palgelihastes avaldasid hinges koevat arri... omust seisma jättes, ainiti poja peale vaadates... la pikkamisi:

«... ongi su kauaaegne õpitud tarkus!»

«... uski oma lühja, õõnsat, peaaegu nädrameelset

... tundis õrna pehme käe oma juustel. See oli

... a niiviisi räägid, kallil jõuluõhtul. Eks ajage... and juttu. Tuled nii pika aja takka koju ja... tull!» Selle peale pööras ema isa poole: «Eks... juual!»

«... tonsiski üles, võttis küünla ja lüpsiku ja läks õlut

... õhtu lasus taas rõhuv vaikus. Ema otsis juttu, ... pea mõtted olid kaugel. Rohkem oleks pidanud... ja nii mõjuvalt, et need inimesed sellest oleksid... nud. Ta ütles poolikult, kartlikult. Mis sellest, ...omad, tõtt ei või ju kunagi häbeneda ega surmuks... tud.

«... läbi istus ema poja voodi äärel ja hoidis noor... l... peos. Anton vaatas vanainimesele otsa, aga... onud ta neisse silmadesse vaadata. Nendest... midagi, mille eest ta hing püüdis kõrvale põi...

«... olid teineteise lähedal, tundsid, kuidas uuesti... intuaalne peale tagasi ihaldasid, kuid hoidusid... osava laevamehe hoolsusega, kes oma sõidu... lise kaljurahnudele. Nõrgake oli see sild, see... nende hingi ühendas, aga seda ei tahtnud nad... purustada. Iseäranis hoidis ema seda hellalt,

sest ta lootis ikkagi edaspidi poja südame juurde pöörduda, kuhu ta oli igatsenud mitu aastat iga päev.

Viimaks tõusis ema üles, naeratas pojale ja ütles talu haruldasel õrnusel: «Noh, maga siis peale!»

Sealsamas keeras isa oma voodis, kõhatas hila, mis küllalt tunnistas, et ta veel magama ei ole jäänud.

Miks isa siis kogu selle aja üleval oli? Mis peletas teda une tema väsinud laugelt?

Poeg teadis seda. Ta hinge asus põhjatu talu töö. Mitte ainult tänaseks ööks ei peletanud ta temalt une, mitte ainult täna ei täida valu ta hinge, vaid see peletas sinna eluotsani. Oli tal õigus selle vanainimese sõnul: «Mulle raskeid haavu lüüa? Siitmaalt rändab ta edasi ennast raskesti õnneluna tundes ja kandes alaliselt neid mõtteid enese rinnus.

Mida rohkem noormees mõtles, seda suuremaks muutus ta piin. Võiks ju nende jalge ette heita, neile hõõruda, see ei ole õige, mis ma ütlesin. Aga see oleks vana tundes enese sügavas hauas olevat, kust ta valjapaatamiseks teed ei näe ja kus ta iga silmapilk ähvardab tulla. Ta mõistus tuletas meelde pojakohuseid, aga ta ei leidnud nende vahel midagi ühist.

Piinarikas öö.

«Kas täna kirikusse tuled ka?» küsis ema hommikul poja voodi ette astudes. «Nüüd oleks aeg juba vana panna.»

«Ah ma, ma ei saagi tulla. Ma pean juba tingimata täna ära sõitma. Mul on hädasti tarvis.»

«Miks sa siis täna ära lähed?»

«Ei saa parata. Mu aeg ei luba jääda.»

«Kas sa siis mõneks päevaks ei või koju jääda? Ju jõulupühad.»

«Mis jõulusid siis nendel ka on,» ütles isa, kes ka oli kuulnud. «Toomas, pane sa kõrb saani ette ja vii ta vaksali.»

KÕNELUS VENEL

«Saadan seda teed, hullem ta enam ei sünni,» ütles kull igamees, kes sõitis oktoobri lõpul Marina ja belist maanteed.

«Tõu porti, sügavad roopad, täis auke. Hobune tükk rasket vankrit. Äärmuseni tüüts vankri koostamine — olid peagi nagu läbi peksetud.

«Ole valja harilikust Läänemaa madalast lepikust, paremat kätt haruldane vaade. Ega see olegi tavaline soo, mis laseb lennata su pilgal kilomeetrit, vaid kuulub Kasari jõe luht, mis sügisel küllab heinakuhilatega. Ole luha paistab Kirbla- ja ta poolne kallas küladega ja valendavate mõistega.

«Mägi et Kirbla paistab siit kiviviskemaa, teeb maanteed ringi, nii et sul tuleb sõita halba teed versta kolmekümme. Millal jõuad sinna — külm ja niiske õhk hinge seest.

«Ei saa jääda ööseks teele. Haarasin pitsa, mille olen kulmanud ja jäine, ja löin hobust. Roidunud hobust, tõmbas järsku vankri kallakule, nii et see kraavi. Mordus parempoolne tagumine telg.

«Muid veel! Veidi nõupidamise järele leidsin teile kohasemaks: panin puu vankri alla ja lohistasin selle tee kõrval olevasse tallu.

«Hobuks ei saanud pererahvas, mind aidata. Sulane tõmbas versta kolmekümne taha tegema teed ja kodu. Vankri vanker oli puruvigane.

«Aga milleks teil vaja minna vankriga. Siit üle lahe või versta paar Kirblasse,» kõneles vanaperemees.

«Viin teid venega üle ja oletegi seal. Hobune võib vaks-paariks jääda meilegi. Kullap me hooldab eest. Saarr mahti, viin teie vankri sepale, mu pärast koju sõita.»

Selle kuuekümneviie-aastase, vesihallide silmaga kortsus näoga veidi vimma kiskunud vanakese et meeldis mu. Ega olnudki muud teha, vahida.

Läksime. Vana pereisa käis mu ees, sulgi lülid õlal, seljas katkine kasukas, ümber tõmmatud ohjanöör.

Jõudes Kasari äärde, hakkas tugevasti sadama. Oli nagu õudne meie ees Kasari säng, udune, lähipoolne matu, nagu mingi haud.

Siit ja sealt paistsid pigimustad veevöödid.

«Ega see rahe midagi tee,» tähendas vanamees sellekohasele küsimusele. «Vaadake, istuge apriidil, et selg vastu rahet. Vagusi peate olema. Kes vene ole harjunud istuma, ajab selle kergesti ümber.»

Vanake läks lähema heinakuhja juurde, kiskis kahlu heinu ja tõi venesse. Need olid minu jaoks.

Venel – sel iselaadilisel laheäärsete elanikkude riistal, on pesukünaga tublisti sarnasust. Nii ümmargune, õõnistatud, sülda kolm pikk, otsad lai. On tehtud ühest puust, keskelt koolutatud laenu. Nüüdsel ajal ei olevat meie metsadest enam leida nii suguseid haabu, millest võiks meisterdada vene paadiganeb hariiku laudadest paadi eest. Vanad mehed peavad venest suurt lugu. Ta olevat palju tunduvalt kergem, käsutäitlikum paadist ja temaga võib nagu mööda läbi pista niisugusest kitsast kohast või paadist pilliroo- ja kõrkjametsast, kus sa paadiga ei saaks samnugi. Nooremad hoiavad rohkem paadi poole, vanad, et vene olevat ainult inimeste uputaja.

Usun – need noored ei oska temaga ümber käia.

Istusin venesse. Vanake asus püsti tagaotsas ühe lükkama. Küllap oli minulgi sel puhul hirm. Peale selle vanake lükkas vääratada ja siis lendame mõlemad kasse.

«Ega meil olegi paadiga midagi peale hakata,» ütles vanake. «Näete, niisugused kitsad jõekeeled, mis pool on nad otse kinni kasvanud. Poe läbi need ja

teie, kui valjuks see ilm läheb. Paneb nagu viitstega olema.»

Teie rahet tugeva tuulega. Tuul meisse ei ulatunud, see madalas. Ringi kahises kõrkjas ja pilliroog. «Läheb teil sageli inimesi üle vedada?»

«Eks tuleb. Eks neid pea vedama, kes ei taha ühelt. Ega siis oska igamees üle viia. Kui ilm ei ole hea, jumal teab, kuhu lähed. Näe, pilliroog ei ole hea, ega näe kuhugi. Näe raibet, jääb põhja kinni.» Vanamees sikutas ritva. Vene kõikus.

«Kas te olete siin sündinud, sellepärast on need ristid ja kõärud teil peas?»

«Ega ma olegi siitnurga inimesi. Elan nüüd küll oma juures, aga olen ise Kullamaa poolt mehi.»

«Asusite siia. Parem koht?»

«Ega ma nüüd asusin, aga eks see inimene ole nii. Ega pole peal kivi. Ader tõukab teist täna, homme, mullal ta enesele suudab leida kindla koha, kus jooksevad kolm jõge risti üksteisest läbi. Kes ei oska, eksib kergesti ja läheb jumal teab kuhu.»

«Kas te olete siis rännanud mööda ilma?»

«Ega seda rändamist oleks tahtnud, aga mis sa teed. Ma olen oma ka koht, kena talu. Olid ju seda pidanud vanemad, vist isaisadki.»

«Andsite selle ära ja tulite siia?»

«Ega ma teda nüüd andsin. Küllap oleksin teda hoidnud, et ei hingest. Aga mis saad parata – võeti ära. Ma ei osanud küsib, mine hulgu või sure.»

«Ah koht võeti ära. Mis põhjusel?»

«Ega neid põhjusi vaja otsida, eks mõisnik ole neid võtnud poolt. Küllap seegi oli küllalt hea põhjus, et ta ei tahtnud, hoolega haritud. Pärast teie teadusele. Küllap ajas mees ise ennemini kinni, et ta ei saaks midagi muud kui vaata, kust leiad paraja. Ega see mees olnudki nii tänapäevane. Andku teile parantsi – nii oli meie koha nimi – temale, siis ta teadriku ära. Ja nii tõstetigi minu kolid ja vanadus värava taha.»

«Kas te olete ka sellal juba perekond?»

«Ega küll, lapsed üsna pisukesed alles. Aga kes sellega ei taha, las kükitavad lagedal kolide otsas. Lapse

külm ja koera nälg, ega neid arvestatud kuigi pole. Aga küll see päev on praegu napp — näe, kirikutehnik paistagi.»

«Perekonnaga kohast välja — eks see oli raske. Saite mõne tuttava pool peavarju?»

«Ei oma vallas leidnud niisugust meest. Keegi ei geski võtta. Näe, annad ulualast — lenda! ka see veel oli, et naine sünnitas. Oli teine kuue aastat olnud omal ka süüd ning hooletust. Oleks võinud ennemalt ringi, aga lootsin õiguse peale. Nüüd rumalad me taluinimesed oleme. Kus see õigus on. Käisin palumaski, aga mis sa seda palud, kui vad su juttu ei kuule. Näe — vägisi tikub pime. Teil sealt halb jala minna.»

«Ei ole viga — ligi maa. Aga kuidas teie näete?»

«Ah mina — pole viga. Olen siit mitu korda tulnud, pime, nii et ei näe pista sõrmegi suhu. Pimedus siinad kinni ja lükkab. Vene nagu tunneks haiget ta tahagi kalduda kõrvale õigelt teelt. Näe, udi, po hakkab kinni. Niisugused sitked kõrkjajuured.»

«Ah teid visati puu alla? Kaua seal olite?»

«Eks ikka pidanud olema. Juhi Jüri oleks minud nud oma poole, aga mehele oli antud mõista: kui v lenda ise kohalt. Aga ega puu alla sünni jääda. Kolisin lõpuks Kivimäe valda kingsepp Pauli, aga ega koli sinna mahtunud. See läks ilma. laiali, siia-sinna, või nüüd mina neid suutsin pa korjata. Nõnda see elu siis algas, viletsed ja h nagu see meile taluinimestele harilik. Nüüd v pole enam vigagi: poeg peab siin kohta — eks mind tarvitada niisama ühte-teise kohta.»

«Head mälestused teil, isake, elust ei ole. Ilma jusetate olete kannatanud.»

Vanake naeratas.

«Ega see nüüd nii päris ilmaaegu ka olnud. Olnud inimene noor, või ta siis kaugale ette. Oleks ma härra ilusti mööda lasknud, võib olla vaja olnud minna ilma mööda hulkuma. Aga ma teed, tuln laadalt, oli peas väikene kilk. Pingutan ol mul oli hea loom, pani teine nagu tuul. Kohe re...

... tuleb vahimees meile, ütleb mulle, härra käskis sul ... molsa. Aimasin kohe, ega see head tähenda, aga ... mehel olnud aimugi. Lähen mõisa, ootan koo- ... päritu aja, siis alles kutsutakse. Kohe saan aru, ... teine vihaselt, siis äkitselt kärgib: «Kas sa ... alle õhtul mitte tundma? Miks sa mind mitte ... kma?» Mis mul seal origi öelda. Võib-ola ... midagi, või see vana pea enam mäletab, eks ... hulk aastaid. Seal haaras ta kepi ja tõs- ... eks. Aga eks loomgi lähe eest kõrvale, mis siis ... mimest. Hoop läkski mööda, aga kepiots sattus ... isarnase asja vastu ja see läks puruks. See ... rohkem, aga ma haarasin kepi kinni. ... mind ussiseemneks ja ähvardas, küllap ma ... n, kuidas kaod. Ta pidas sõna.»

«Kas te siis kuskilt ei otsinud õigust?»

«See taluinimene nüüd sellest saabki aru, kus see ... tulekohus. Mõned tuttavad andsid nõu, et rää- ... hukhärrale, küllap tema sõna maksab. Aga tühja ... eks nad ole nagu ühe mesti mehed. Käisin ka ... kuulab teine mu jutu ära, hõõrub siis käsi ja sõnab: ... armas hing, see on ikka suur patt jumala ees, mis ... demud. Sellest kõneles ka mõisahärra mulle ja ... sulle ütlema, su tegu on täiesti hukkamõistmise ... Miks püüdsid sa põigata kõrvale muhtluse eest, ... ometi olid täielikult ära teeninud. Teie olete ... lund jämedaid sõnu, sellele, keda jumal ise on ... teie vanemaks. Sa pead võtma alandliku mee- ... kanda teenitud karistuse.» Voib olla, et origi ... aga mis sa teed, oled ju ikka inimene. Näete, ... see päris Kasari jõgi — sügav teine, aga toost ... Vahel saab siit rohkesti kalu rahuda. Keva- ... vad lahest säinad üles, siis saadakse vahel õige ... lult!»

Olmegi venega laial jõel. Vesi must nagu pigi.

... lummardus sügavasti, lükates ridvaga. Vene ... Oli juba ringi pime öö. Eemal kahises pilliroog. ... oli tuult. Vene libises vaikselt, nagu oleks uju- ... pad mingis paksus mustas massis.

Ilkikas hirm.

... viga, varsti saame siit välja. Nüüd peab oskama

bigele kohale. Kui õieti ei taba, ega siis paari
dale. Mõnelt poolt nii pehme, lenda või üle pea
lahvevee laukaid. Kui vesine aeg, niisama ka
siis on see luht ainult lahvevesi, justkui meri. Põu-
nähte, sealt kuhja juurest, sealt läheme, siis p
kaldale.»

Vene ujus läbi mitmest jõest, mis ristlesid
läbi.

«Sooh, olemegi õigel kohal.»

Jõudsime venega risti rästi jooksvate jõgede
läbi kitsasse kraavitaolisse ja mõlemalt poolt
kõrkjatega otse umbseks kasvanud jõkke. Siin olis
nagu toas, sest kaugele üle pea ulatav pilliroo
kinni tuule ja rahe.

«Kas te seletasite siis kirikhärrale kõik nii
das see oli juhtunud?»

«Mis mul seal oligi suurt seletada, eks see oli
üsna õige. Löögi eest lõin kõrvale, kauss läks
võib olla, et ütlesin ka midagi. Pealegi arva
issand selle karistuse mulle saatis selle eest, et ma
aasta kohta ei ole käinud lauakirikus. Eks nad
oma kirjadest.»

«Teie oleksite pidanud kaebama kohtusse.»

«Eks saanud ka seal käidud.»

«Noh, mis kohus mõistis?»

«Mis ta nüüd suuremat mõistis, kui pandi mind
kaheks nädalaks. Mis kord tehtud, ega seda saa
matuks. Näe, ilm vist läheb selgemaks, kaldalt
paistma Kaagvere küla talud.»

Kuulduski koerte haukumine.

Vaatlesin vanakest, kuidas ta käed utja surude
sid taktis. Ma ei märganud, et ta oleks vaeva
vene juhtimisega, aga see oli ometi väga erk ja
tis nagu elav olevus, kuhu pidi keerama oma
nina.

«Sa, isake, oled oma elus siis küllalt kannat
Aga ega scegi aeg ole kaugel, kus ka meie inim
inimese õigus, kus nad on kaitstud igasuguse
ja vägivalla vastu.»

«Kes see seda nüüd teab,» lausus ta. «Eks
küll, kui tuleks niisugune aeg, aga ega minu

mae. Kus need isandad siis saaksid elada, kui
dubahvas ei rühkleks hommikust õhtuni nende
Võib olla, et see ongi nii jumalast loo lud.»

«et ei ole see loodud. Või arvate, et jumal seda
luid leid koha pealt ära visati. Puhha vägivald»

«Hh,» kordas ta minu sõnu, nagu poleks tal
ole sõna mõistest. «Eks see ole tosi küll, küllap
te allaga visati kohalt. Tõusis minulgi sel p
tehesin»

pistan õige majad põlema, aga õnneks
adu niisuguseist mõtteist. Kas seda koormat
ed liinud südamele vaja. Ja teab, kus Siberi p
ad nüüd puhanud mu luud-kondid. Eks ole meie

tepetalud ja kantslist kuulutatud, et ei pea k
teema. Aga mis sa teed - inimese, on ju n
p. lunde süda, tulevad vahel ka patused mõtted.

«un kitsikus on hea toosekoht. Siit saab vahel
te aidada. Mu poeg raius tunamullu siitsamast
teistnaelase havi.»

«Vee pärastpoole leidsite ikkagi mõne kindla koha?»

«Eks seda kivi nüüd nii hõlpsalt peatab, mis kord
on pandud. Eks saanud olla siin ja seal, linnas
maal. Aga nüüd olen juba kümmeaastat poja

«Mul on veel teisi lapsi — needki on siin-seal
laali. Aga ma olen maal nagu larjunud ega
ad minna.»

«Eks ikka nii palju jõudu, et jaksasite nad üle kas-
tada.»

«Ma jõudu nüüd minul oli, või mis mina neist kasva-
«Hh,» ole ikka nii, nagu see vaese inime e laste asi.

«Eks te jaksasid kaela kanda, pidid ka me oma ilma
«Eks me palukest. Kaotasime nad ükslaavalt, ega
«Eks teisi pidada oma juures. Vahel ei teadnud mõnest

«Eks küllap nad meie poolest oleksid võinud või
«Eks nad või mõnel muul teel minna hukka. Aga n
«Eks on visa hing — üles kasvasid. Elavad nüüd

«Eks näe, poeg ostiski selle koha. Ega scegi ole
«Eks mis asi, aga kui ikka rühkle ja rassid, saad
«Eks lukekse majja. Eks mul ole nüüd vanas eas
«Eks onem kui nooremas põlves. Aga näe, olemegi
«Eks

«Eks terav nina tabas müksatades kallast.

Minu jalad olid istudes ära surnud, kuidagi ei jaksanud tõusta.

«Eks ole, ega selles venes ole küll nii hea istuda kui paadis,» lausus vanake, vaadates mind, kuidas vaevalt ajasin enese püsti. «Aga hea on ikka teisega nautes kitsastes jõekeeltes. Seal külas on Väddi küsige aga teda, kui tagasi tulete. Ta toob teid. Ei maksa käia seda pikka teed jala. Kui tagasi tulete, on vanker juba terve.»

Ja sahinall libises vene tagasi kohisevasse jõe metsa.

Liht rahet tugeva tuulega. Tuul meisse ei ulatunud, olime madalas. Ringi kahises kõrjas ja pilliroog.

TOOMAS KAJAK

Hälbinud inimese elu

Puuke paistis armsalt. Tuul, mis pani laeva tugevasti lüüma ja lainete harjad muutis vahukobaraiks, oli . Reisijad kogunesid tekile ja vaatasid lõbuga purje-dest katte all eemalt sinetavaid kaldarandu. Mitmed nautsesid, olles rinnuli reelingil, lõbuga laeva küljelt . onle paisatud veekuhilaid. Vahetevahel paiskus laine . nguse jõuga vastu laeva külge, et vesi tiheda vii- . nn heitus laevalaele.

Võlnud vaatlemisest, otsisid mitmed rahulisi paiku, . ll üksteisega kõnelusse, koguneti väikestesse selts- . dadesse. Merd sõites areneb tutvumine kiiresti.

Ära jooksul oli ühe vanapoolse, tugevakasvulise, . ta, kuid sellejuures küllalt meeldiva näoga mehe . rde kogunenud salgake inimesi. Küllap tal oligi vist . tuld reisijate hulgas ja isegi kergesti võis võraski . muuselt otsustada, et ta on elupõline meremees. Nii . l. Ta oli pärit Saaremaalt ja sõitis Peterburist kor- . ka kuema koduküla.

. llin ka mina üks neist, kes sel puhul kuulas kõrvalt . . tust. See oli minu eest huvitav . see kirjeldas . e hülbinud inimese elust. Ma katsun selle siin üles . nn tema enese sõnadega.

«Sellest on juba aastat paarkümmend tagasi, kui tee- . tu paari teise Saare mehega inglise purjekal, mille . l oli «Mary». Peale meie olid kõik madrused ingla- . l. Meist peeti lugu, olgugi et olime nõrgad inglise . le mõistmises. Püüdsime olla hoolsad oma kohuse-

täitnises, ja see viimane on alati kapteni silmades ja meesdruse esimesist voorustest.

Olgugi et me.emees on merega harjunud, see otse kinni kasvanud, kuid ikkagi tüütav nädalane kestev meresõit. Ja niisugused kauavältavad sõidod purjelaevadega sugugi haruldased. Ja kui sa. taevavarannalt lööb sinetama maaserv, mõni koguni sadam, kuhu sõidetakse, oi, siis rõõmustavad isegi vanad meremehed nagu lapsed, kui re. pahvatab jõulupuu sära. Mõistagi, et sündinud mees olles maal peagi igavust tunneb mere juurde piiritul veeväljal on inimese kohta äraseletamata.

Otse põlema süttis meie rinnus leek, kui kord kauakestvat sõitu nägime enese ees maad. Pe. see maa sadam, kuhu sõitsime ja kuhu jääme. veidi kauemaks ajaks laadungi äraandmisel. Me et igatsemine meid rutemini ei viinud eesmärgile, lühenda maad, pead kannatlikult ootama jõuame omal ajal.

Olime jõudnud valmis sadama korraldustega, kol pooled meist mõneks ajaks maale. Meie, Saare mehed, olime maaleminejate hulgas.

Kui meremehed esimest korda võõras linnas olid maale, siis on nende ülespidamises kaks peavist. Lähuvad ja käivad linna risti-rästi läbi, kuid seda ei tarvita paljud. Enamasti minnakse sadama läh. ses olevasse kõrtsi, sea. juuakse, minnakse kord suureks, kakeldakse, satutakse lõpuks mõnesse ja ja paremal juhul leitakse ennast hommikul t. uulitsakraavist. On aga jahtusid, kus t. märkusele mõnes haigemajas koikul. Sel puhul tana ka kaptenid heameelega mehi maale lasta, sugused skandaalid toovad tüli, ja mis veel sagedasti kaotavad nad ka tubli madruse. Abime sugusel puhul on see, et salkkond antakse mõne t. mehe hoole alla, aga igakord ei ole sellestki kasu. Inimesed, keda nädalate kaupa on merelt vatanud ja vihased vood vintsutanud, tahaksid lühikese a. v. kõike seda maitseda, m. s. n. pakkuda. Ja kus ei osata pidada piiri, seal ei võtta arvesse ka tagajärgi.

kol lasti minna omapead, sest meie ülespidamine oli v. andanud kaptenisse usu, et tal meie poolest ei olnud. Nii võisime siis vabalt hulkuda linnas. on nudab ju inimesele pakkuda oma ise. raldus. lall niivõrd rohkesti huvi, et mõned tunnid ka. Peagi märkasime: õhtu oli käes, tarvis tagasi. Kui miski täna jääb nägemata, eks siis ole ka päev.

minnes sadamasse jäime kolmekesi ühe traht. seisma. «Mis see siis on,» tähendas keegi. Kas läheme siis nii tagasi, ilma et oleksime kor. kuluugi sisse astunud. Nii ka ei lähe.»

akalme trahteri. el puhul oli seal vähe külalisi. Leti peal oli rinnuli. l. habemega trahteri peremees. Ta näpu. m. pudelikorgiga.

me leti lähedale, tellisime üht-teist ja la. ksime. ntada. Mõistagi, et sellejuures hea tuju puhul. lus aina kõvenes. Teadsime, et siin meie kõnest. ei saa aru, ja see teadmine andis tublisti hooga. me lobisemisele.

Märkamata ei jäänud seegi meile, et trahteri omanik. ol meid silmitses erilise tähelepanu ja terav. See andis põhjust, et tema kohta meie suust libi. te teist, mida niisugusel korral mitte peaks öel. t. tead, et kuulaja mõistab su sõnu. Võib olla, et. kutsub mõista, mis keel see on, mida me kõne. eks ole sadamalinna kuulnud nii mitmesugu. sil. Ometi olime selles julged, et temal meie. t. meie rahvast ei ole vähematki aimu.

me teda muutuvat järjest rahutumaks. Lõpuks. t. mees jääda paigale, tuli ära leti. agent ja. me juurde. Temas oli midagi nagu häbelikku, t. paistis imelik sära ja ta huuled li. kusid. Aga. et saanud ta sõnagi suust.

Vuutasime talle otsa.

«Teie Eestimaa mehed,» lausus mees meie suuri. mak. l. mestuseks. «Kuulen seda teie jutust.»

«Ja küll. Aga imelik. te oskate ju ka eesti keelt?» «Ma ei peaks oskama. Olen ju ka Eestist, Saa. monalt, Kihelkonnalt. Teate seda kohta?»

Mis nüüd sündis, kes oskab seda kirjeldada. At-
tuud äkitselt silmi pisarad. Lõi teine vankuma
sime, et kukub. Üks meist tõusiski püsti ku lap-
les teda toetada. Aga ei. Ta kaelustas meid kord
suudles ja nüüd ta aina nuttis.

Ta kõneles, otsis sõnu, segas oma ütlusi inglise keele. Lõi lõpuks käed silme ette ja hüüdis: «Ega ma oskagi kõnelda seda keelt!»

Muidugi ei jäänud see stseen teiste trahteris o
eest tähelepanematuks. Nad katkestasid oma konet
vaatasid ainiti meid. Kuid keegi ei tulnud van
käest pärima ta suure rõõmu ja valu põhjusi. Ka
ei suutnud talle lausuda sõnagi — ootasime temal
tumist.

Ja ikka vaatles ta ainiti meid. Minu eest oli nagu vaatleb õnnistegija pilti see, kelle südames enese teades raske süü.

«Ah jah, ma unustasin selle hoopis ära. Või tunnete viimati veel minu sugulasi. Mu nimi on To Kajak. Olen Karalast.»

492

b. alle inimese hing oli neis küsimusis.

«...ingus on neil, et ma ei ole surnud,» lausus vana-
Inestan isegi — mis inimene peab elus koike
elada!»

Maand täis valatud, kõneles ta edasi.

...võlas agaralt viina klaasidesse ja jõi meiega
...kuis ja päris meie käest kõigist asjast. Meie
...kinkust, kiriku juures mäel olevast kellatornist,
...t lee ääres olevaist kividest, puudest, kalasaa-
...juhtumisi siit ja sealt, ilma et oleks väsinud.
...k kõik meeles, pisemadki asjad, ka niisugused,
...meie ei osanud anda mingit väärtust. Ta kuulas
...nõustust ihu ja hingega, meidki kandis mõttekäik
...kodumaale. Sageli valgusid talle uuesti silmi
...prouad ja naeratades kuivatas ta neid, meile ohtralt
...salades viina.

Uuesti kargas ta üles ja suudles meid. Tundsi, et ta huuled olid näljas, ta haaras meist kinni ja kirjedes põlev armastaja.

«Midagi ei ole siin, mis mu hinge köidaks!» hüüdis ta suurt valu avaldava häälega. «Olgugi et olen elanud rohkem aastaid kui seal Saaremaal, aga on kohaks ei suuda ma ilmaski pidada seda maad, sõbrad, ma näen unes oma sündimisepaiku, näen inimesi, kõnelen nendega eesti keelt ja siis olen õnnelik. Aga ärgates haihtub see kõik ja siis surub mu üle lõpmatu kahjutunne. Ma ei saa selle igatsuse kuhugi peituda, ma ei suuda oma hinge midagi peita, et ta jääks tuimaks. Jah, teie olete noored ja teie ei tea aimata, kuidas see vaevab. Aga ma ei taha seda.»

«Olete vist üksik,» tähendas üks meist. «Peate võtma naise, ega siis te ei tahakski lahkuda.»

Avati leti taga olev uks ja sisse tuli naine.

«Mina olen naisemees. See ongi minu naine, elame rahulikult. Aga meil ei ole lapsi. Mõtleme, meil lapsed, küll õpetaksin neid kõnelema meie keelt, küll jutustaksin neile kohtadest, kus olen kasvanud, taksin neile kaardilt, kus on see koht teisel pool ookeani, kus olen sündinud ja kasvanud. Küll see on kena, nad imestaksid. Aga nüüd — mul ei ole kodu.»

«Aga teil on naine. Olete ometi kogunud omale tuttavaid. Eks ole see teie muutunud nii hulga, et te võite vältel uueks koduks?»

Ta naeratas hoopis kurvalt:

«Mul on naine, aga mis lähevad temale korda minu igatsused ja valud. Tema ei tunne neid, ei võigi tunnetada. Oli aeg, kus ma sellest temale kõnelesin, aga ta ei saanud mu jutust aru. Ega ma pane seda temale peale, ta ei võigi sellest, mida ta ise ilalgi ei ole tundnud, saada aru. Tõsi — mul on siin tuttavaid, võib-olla sõpru, aga need ei ole seda, mida olete teie mulle näitunud, gusel silmapilgul. Ei — see maa ei ole minu kodu, minule koduks, mul on siin külm, igav, vahel nii, et ähvardab mind tappa.»

«Kui te nii igatsete kodumaa järele,» tähendas üks meist, «meie hulgast, «eks või siis sirma minna. Kui ka te ei

olevõime, ometi mõneks ajaks. Mis seal siis on. Varandused ei ole muidugi on, mis viga sõita. Või kogunisti jääda siin, sest seal on varandusega inimesel elada küll võimalik.»

Jah, vend, ka mina olen sageli selle peale mõelnud, kuidas ma valmistanud selleks mitmeid plaane ja otse lapanud selle üle ettegi rõõmustanud. Vähemalt oli see minu negadegi sageli kinni mu mõttes. Aga kuhu ma olen? Mu naine ei taha sellest midagi kuulda. Tema ei ole see muidugi ilmaaegne varanduse hävitamine, mille ta ei näe mingit eesmärki. See on ju tema kodu, tema maa. Tal on õigus. Jah, sõbrad, — sinna, kus ma olen, on mul kerge, usun — need ajad on mõõdukas, ei ole — kui olin noor ja laevalt ära põgenesin ja öid ja saatsin metsas. Aga noormees, see on teine asi. Ma olen enesesse usku, lootust oma jõusse ja tulevikku. Aga kui oled jäänud vanaks, siis kaob see kõik ja kinnigesse uttu. Vahest nagu silmaksid, aga seal kaob jälle kõik käest ja järele jääb vana jõuetu inimene — kodumaale minek on ees nagu mäe tõusmine, aga mu käed ei võta, ma ei suuda sellest üle astuda. Uskuge, mu sõbrad — ma olen selleks nõrk. Ma ei taha sellest ise aru.»

Ta langes pea rinnale ja me nägime, kuidas silmist tilgusid pehmesse, valgesse habemesse pärilipisarad.

«Vaikis. Ka meie vaikisime, sest meil ei ulatunud meile mõistust, et öelda sellele vanale inimesel mõnda sõna.»

«Nüüd, sõbrad,» algas ta veidi aja pärast üsna rahuloleval toonil. «Ma näen nüüd üle kogu inimese elu. Ma on, päris tühine. Vähemasti saan sellest mina nii, olen seda küll mitu korda üksi mõelnud. Olen siin elanud mitmeid ameteid, olen liikunud siia-sinna nagu puuleht, mida tuul kannab ühest kohast teise. Nüüd küsin sageli eneselt: mistarvis olen ma elanud? Olin kodumaal lapse- ja poisikesepõlves. Need olid heledad päevad, aga kellel oli sellest minu elust kasu. Ma olen seal — jäi minu koht nüüd tühjaks, oli kellel minu puudu? Ei. Võib-olla esmalt küsiti, kuhu ma olen, ja see oli kõik. Veeresin sellejärele aastaid ringi maailma meredel, aga kellel oli sellestki kasu. Siin olen

nüüd viibinud aastaid, aga üks ole see üsna ilus poiss, kas oleksin siin olnud või mitte. Või on sellest ka midagi kasu, et ma siin teile, sõbrad, või teistele näitan, mis neil võtavad nii sageli meelega peast. Ma ei usu, et see minu siinolekut õigustaks. Kas poleks parem, kui seda trahterit ei oleks siin uulitsa nurgal. Aga mina ei ole näinud, kus inimene joob ja raiskab, ja viimase varanduse, isegi riided seljast, ja üks on ka selles süüdi. Ma olen näinud, kus kakeldakse, kus löuakse tülil ja inimene kantakse ära raamil või ta jäetakse getult lamama siiasamasse põrandale. Ja see on halb, sest, et ma müüsin neile jooki, mis võttis peast neile suguse oia. Ja see ongi siis mu eluülesanne, et ma siis see kasu, mis mu elu saadab. Ei, sõbrad, ma ei taha seda kust küljest iganes soovite, aga ma ei loota, et elust kellelegi kasu, ei ka minule enesele, vaid see kõik on tühja joosnud.»

Jumalaga jättes haaras ta meist kinni, suudles ta
et armastaja ei oska panna oma huultesse
kirge. Otse vastikuks muutus see. Enesel silmad
raias, kõneles ta meile:

«Armsad sõbrad, uskuge, mina siia ei jää. Ma
näete, mina lähen ennemalt Saaremaale kui teie. Ma
lähen siit ära, lasen enese mätta Kihelkonna suu
Sinna jah — seal on need, keda tunnen, kelle
tean, kellega olen ühes elanud, kui olin poisike. Ma
nad imestavad, kui leiavad minu enese juurest
vadki — kus sa olid selle aja, me pole sind näinud
kõnelen neile, kõnelen ka seda, kuidas igatsen
hakkas vaevama. M.ks ei peaks ma kõnelema»

Me kiitsime seda heaks, olgugi et teadsime: ei läbi
kuhugi. Kullap oled hommegi rinnuli letil ja
pudelkorgiga.

«Nil ei maksa meil sinu poole enam sisse astuda»

«Oh ei. Vist homme ei sõida veel,» vastas

«Peab enne siin joonde seadma. Aga ma lähen, ta
tingimata.»

«Ega maksa aga ka kaua aega viita. Mis tunda
tud — eks see ole homme mureta.»

Lahkusime.

Paar päeva möödus — meil ei olnud võimalik
seda linna. Esimesel võimalusel ruttasime
Kajaku trahterisse, et näha, kuidas täna ta Saaremaale
sõiduga lugu. Mõistagi, et seda lubadust pidasime
juspäi valmistuseks ja et see tubli uinaku järel
jälle haihtus.

Ja mis leidsime. Toomas Kajak oligi ära sõitnud
küll mitte Saaremaale, vaid sinna, kuhu viimaks
läheme. Tõsi — võib-olla oleks see loomulikult
vitanud, aga ta oli samal õöl, kui me tema juurest
kusime, enese elu ise lõpetanud.»

MEES, KELLEL KÕIK KÕIGE PAREMAS KORRAS ON

Ma mõltsin oma laevaga juba teist päeva Tallinna
sadama, aga välja ei saanud. Kange tuul puhus ülevalt
pealt niisuguse võimuga, et sadamas olevate lae-
vade mustid, raad ja kõied tuule käes kaeblilikult vin-
tsid.

Muuhugi oli ilm päris illus, ainult ei saa välja sõita.
Selle seisukord teeb meremehe meele lõpmata
sõnna, sest kõik nädalad ja päevad on ju hoolega
pandud.

Ma olin laeval viibinud, aga poiste rõõmsad ja
õnnelised näod, mis nad musti ja määrdunud kaarte
võltsid, ajasid mind päris vihale. Jah, mis neil
võisab laev või terve kuu aega siin paigal.

Ma astusin laevast kaldale, vaatasin teravasti mere
pinnale, soovisin, et tuul kohe vaikiks. Isenesest mõista
oleksin ma selle soovi täideminemist, sest üksikud
õhukiiresti kihutavad pilvetükid üleva taeva all
olutsid ette, et ilm pikemalt samasuguseks kõhedaks

oleks kuuldus sügava mere mühin.

Ma liksin pikkamisi sadamast välja rannale. Siin võis
ole jõudu täitsa tunda. Lained ulatusid kividest üles-
poole kõrgele kaldale ja vahutavad veemäed uhtusid
võltsid vastu sadama seina. Igal inimesel võis see pilt
ole näha olla, kuid mina sellest palju ei hoolinud:
ole mehele harjunud, igapäevane nähtus.

Meest oli palju randa tulnud uhket lainete tantsu
vaatama. Siin ja seal istusid inimesed kaldal kive

peal ja kui mõni laine nende juurde ulatus ja lüüsi üle pritsis, siis oli kilkamist ja naeru küll.

Imelik! Minu südame tegi see tuule seis kangeks ja aga nemad võisid veel naerda ja sellest lõbu tunda.

Rahvast käis minust ühtelugu mööda. Minul tundmata võõrad näod, ainult imeks peab panema, kas neid inimesi kõiki maailma tarvis on. Kas neil igapähe mingit ülesannet ja kohust on?

Seal leidsid mu silmad pikkamisi möödaminnes näo, mille peale mu vaade seisma jäi. Keskmise, keskealine mees, mõlemal pool lõugasid harvad tukad, lõua otsas pisuke punakas habemetood madal nina, väikesed teraselt ringivaatavad silmad, habe ei sündinud selle ümmarguse näoga ja ta ninaga sugugi kokku ja andis talle naljaka veldra jooni. Tal oli hall suvepalitu seljas ja kepp käes.

«Tee, mis tahes,» mõtlesin ma, «see nägu on nii tuttav. Aga kes ta on?»

Kas võõras mees oli tähele pannud, et ma teda silmitsesin, või oli minu nägu temale ka tuttav, või jäi seisma ja vaatas minule otsa.

«Härra, kas meie ei tunne teineteist,» ütles ta ja juurde astudes. «Kui ma õieti mäletan, siis olete vististi härra Kalm, kes omal ajal merekoolis käis.»

«Üsna õige,» ütlesin ma, «ka teie nägu on mulle tuntud, olgu küll, et kahjuks ei mäleta, kus me kokku puutunud. Küllap minu harv pea selle süüdi on. Kas oleksite nii lahke ja ärataksite mu mälestuse unest üles.»

«Ah-ah-ah!» hakkas ta sellejuures naerma, aga lahti, mis nüüd täitsa ümmarguseks avaks muutus, näole veel vastikuma jume andis. «Kas teie ei mäleta. Sellest on — noh, pagana päralt, olen ise ka maganud — noh, olgu umbes 12 aastat tagasi, kui koos «Konstantini» peal merel hädas olime. Jah, 1888. Paldiski, jah, 1890. aasta oktoobrikuus, tean väga. Mina olen ju Kadak; mina olin üksik veel mees, hing sees selsis.»

«Ah sooh,» venitasin ma ja mulle tuli kõik meelde. «Jah, nüüd ma tean küll.»

«See on ju väga tore,» ütles ta lähemale astudes.

«Teie saime sellel puhul headeks tuttavateks ja nii ja pärast jälle satume kokku. Teie olete ikka mees? Eks? Kuidas siis käsi käib?»

«Mina minul nüüd käia on; vaatan: kange tuul vastu, ma saadama välja. Meel üsna nukker, palju aega on kaduma.»

«Tulja, vaadake, missugused pisukesed, otse üla ulatunud mured teil on. Kas inimene siis peab ilmas nii töökoorma all olema?»

«Vaatas sellejuures tõsiselt, nagu pilkavalt minu suuna ja et mu meel veidi mõruks läks.»

«Kahjuks ei tea ma muud ülesannet nimetada kui töö.»

«Ma mäletan, tulite teie sellel puhul Kuressaarest ja Haapsalust peale ja tahtsite endale Tallinnas tööd saada. Teie olete ju ameti poolest rätsep?»

«Ah!» naeris ta jälle. «Teie mälu on liiaks harv, teie vahetate mind ka praegus mõne teisega ära.»

«Tulin sellel puhul Riias peale ja mind kutsuti korraldama Tallinnasse, Peterburisse, Moskvasse, Odessasse ja mõnesse muusse linna. Riias olin ma Kobe kontori- ja asjatalitaja. Seal oli minul vaenlane; see kaebas minule ja ajas asjaloo nii kaugele, et peremees minu vastu hakkas tegi. Ma ei ole niisugune inimene, kes ei laseb ütelda, loomu poolest olen liiga äkildane.»

«Kas seal. Ma andsin peremehele paar soolast mööda ja ta sõitsin ära. Mis minul viga oli ära sõita, sest suurema linna kontoristid kutsusid mind juba kirja ehitama oma juurde. Kobe kontori just mina õit- ja pöördumise ja vanamehe tütar armastas mind kui hull.»

«Kas veel viimisel ööl minu juurde ja tahtis minuga minna põgeneda, aga ma tõukasin teda ta isa pärast ära. Nagu pärast kuulsin, olla neiu südame- ja hüljeks hüpanud, kus ta oma viletsale elule lõpu andis.»

«Ta ei suutnud ilma minuta elada. Sellest ajast alates hakkas kuulus kontor — mina olin ta seltskonnale töstnud — allamäge minema ja igapäev tundsin ma sellest suurt rõõmu, kui vanamees minule kõige haledama palvekirja järele saatis ja mind minna palus. Ma ei tea, kudas temaga nüüd lugu on.»

«Kas teie siis ei tea, käite ju vist laevaga vahel Tallinnas ja Kadak?»

«Käin küll, aga kahjuks ei tunne ma mitte sellist kontorit.»

«Noh, kust seda teada ongi, ta on kustunud, l nud - ilma minuta ei saanud ta elada. Ühed ütlevad, et vana Kobe olla omale revolvriotsa suhu pannud ja siis takka trikli peale vajutanud, teised teavad, et ta Peterburi alevi serval veikest seebipoodi pidanud. Onn, kui ta, seepigi müüa on, niipalju ta ikk vahelt teenib, et võib ennast puhtaks pesta. Aga...»

«Või nii,» ütlesin ma pikkamisi, «ma olen eksinud. Aga kuidas siis teie käsi näüd ka kätte juhtub seda, kui inimene kord tee käest ära kaotab, tahab pärast naljalt enam otsa peale saada.»

«Mina ei või seda mitte ütelda, sest minul on iga sõrme otsas saadaval. Mina olen praegu Baeri kontori juhataja. Kas teie olete selle kont tegemist teinud?»

«Ei.»

«Kahju, väga kahju. Iga kaupmees otsib meelt, sest ilma meleta on tal võimatu elada. Iga laev juhhib sammud meie poole, lootes, ehk langeb meile kõik üle ääre keeb, temale ka mõni tilgakene. Ilma meleta kustuks Tallinnast elu, ilma meleta siia puudus ja näg valitsema. Meie õue peale majade vahele osav mees ära, on ka ette tulnud meie omad inimesed ei oska värava peale tulla. Ah, väekordsed seigest rauast aidad ja need on kolle kaupa täis ja kui meie oma aitade ukseid meil vaks kinni paneme, siis peab suurem hulk Ven vabrikuid oma katelde alt tule ära kustutama. siis tantsib kogu see maa, õieti ütelda terve riik kontori pilli järele» (ta pani suu üsna minu laele) «ehk õigem ütelda keerutab Baeri nimel minu ümber. Vaata, mina» (ta ajas pea sirgeks ja tõus vastu rindu), «mina olen see mees, kes selle selle järje peale on tõstnud. Häbi tunnistada, aga tõsi on, jääb tõeks: Baer kauples omal ajal turu kaladega, kellel punane liha on. Noh?»

Ta vaatas imetõsiselt minule otsa.

«Imelik, et ma sellest kontorist veel kuuld ole,» pomisesin ma rohkem enesele ja mul oli n

ma niivõrd suurtest ja tähtsatest kaubamajadest

ma hakkab viimaks vilu,» ütles ta selga tuule poornates. «Kas teate, läheme kuhugile sisse ja midagi vana tutvuse mälestuseks tulla. Minul on ja janu. Siinsamas ligidal on üks hotell, küllap seal midagi leidub.»

«Läksime.»

«Lahda võorastemajasse jõudes tellis ta terve mitmesugust toitu, viina ja õlut. Tema lustiue oli mind ka veidi rõõmsamaks teinud ja minule jook ja jook kaunis hästi. Aga minu sõnnu oli kõrval nagu kassi näugumine õnukoera haua kõrrelda.

«Jah, suured lihatükid aplasti suhu, vajutas selle kinni ja suutäis oligi kadunud. Justkui oleks polenud maapind vihmapiisad enesesse neelanud. vahel valas ta pudelist klaasi täis ja see läks kirssele.

«Küll, et ma otse imeks panin, kuidas need rasvunud sellest peenikesest kaelast nii kerge vaevaga läbi minema, siiski äratas misugune minu minus tema vastu nagu veidi jälkuse sarnast meeld.

«Kui olid meie taldrikud lagedad. Riismekesed korvadel hoolega ära, nagu üks korralikult kasvatatud kukk kunagi, ja kui ta kõigega valmis oli, tungis ta rinnast midagi kokkulitsunud õhkamuse sarnasellepeale vaatas ta ainiti minu otsa ja ütles: «Aanal!

«Tulge, vana sõber, kas olete siin enne söömas olnud?»

«Ei.»

«Ah vaata,» tähendas ta vaevalt kuuldavalt ja läbi ukse prao perenaise poole silmates, «kui sa üksi ol tulnud, küllap siis oleksid näinud, mis oleks ette tulnud. Oi, mind nad tunnevad, kui nad aga minu ei tunnevad, siis panevad nad selle kõige parema välja. «Mina, see toidus maitstes sulle kaunis hea — aga,» muutus pead, «pean ütlema, minu suust läks ta küll alla. Sõin nõnda ütelda moodi parast. Aga neil

siin ju ei tea kui häid toitusi tagavaraks ei ole. Õlu see siis on, ei tahaks teda õige suhu võtta.

Sellepeale valas ta paar klaasi üksteise poole ja viskas nii kergesti tühjaks, justkui oleksid klaasid täis olnud.

Olgu küll, et mina neljast pudelist õllest vaid ühe pudelit olin ära joonud, ütles ta tõsiselt minu otse vaadates:

«Ega mina seda imeks pane, kui teie õlut jätate seda. Ega teil seal mere peal teda valida ole. Aga lugu on teine. Linna paremates võõrastemajades on ju iga sorti tagavaraks. Ja niisuguste inimeste seas, nagu mina olen, toovad nad ikka kõige parema välja. Aga häda puhul käib ka seegi, juba viis pärast pead sa ta ära jooma.»

Ja ta heitis viimase õlle kergesti kerisele.

Mina vaatasin imestusega, aga omas mõttes arvanud ma selle inimese kohta veel mingile otsusele.

«Ah, kas sa suitsetad ka?» küsis ta, oma poole kärmesti ära kulunud paberrossikotti välja kalhates. Teravasti mulle silmadesse vaadates.

«Mõnikord ikka ka,» vastasin ma pikaldaselt.

«Noh, ma arvan, kus see meremees nüüd nimepühimudest vaba võib olla. Panevad ju teised, noh teie see rahvas nüüd ütleb, ah, panevad ju vahest ka pöetahagi, aga su suu nurgad on puhtad. Ah, ah, ega sa pahaks pane, vana tuttava jutt, ole hea!»

Ta tegi sigarikoti lahti ja ilma, et ise selle peale vaadanud, ulatas teise minu poole.

Kott oli täitsa tühi, seega ei olnud minul seal midagi võtta.

«Noh, o.e hea, — ah, vaadake, seal sõidab kont Roop,» tähendas ta aknast uulitsale vaadates. «See on nii minu järel nagu vana karu mee järel. Ta on põlvili maas oma juurde teenistusesse kutsunud Jumala pärast, kui ta teaks, et ma siin olen, kohus ta siin minu kallal justkui luupainaja. Tõesti, need nad oma alaliste palumistega päriselt elu hapuks pange ette!»

Ta vaatas nüüd ise ka sigarikoti peale.

«Taevake, ma olen justkui jabur, see on ju tub

acc, oleks sa nüüd kotti ära võtnud, õigus ka, ma pakkusin. Aga see kott maksab oma poolsada kuni hobierubla. Ta rauad on puhtast kullast ja nahk on ühe austraalia tõhu nahk, mis nahka annab kõige haruldasemaks ja kallimaks peed. Ja sellel kotil on mitmesugused keerulised mälestused. Mina ei annaks teda ka kolmesaja rubla eest. Minule andis ta mu endine kontorist Redan, kuid kuulnud oled.»

«Lahjaks ei olnud ma ei kotti andmisest ega kontorit. Peanist kõige vähematki kuulnud.»

«Mis see siis on, eks ikka suitsu pea saama.»

«Lahjastas.»

«Noh, kelner, missugused paremad sigarisordid on teil tagavaraks?»

«Meil, vaadake, härrad, Maidi vabrikust on palju. Ühed on sealt usna uued: «Podi von», 10 tükki 100 kop., magusad ja kanged ja lõhn on nii hea, et see olse magama unutab. Neid tarvitatakse väga palju. Siis on veel vabrikust «Kurjaštši Vagon» väga head sordid. Üks uus sort nimega «Beregis» on eelmise ajaga kuulsaks saanud. Isandad suitsetavad kaua, kuni pakk otsas. 10 tükki pakis 160 kop.»

«Kus on veel...»

«Hea küll, hea küll!» ütles ta käega õrnalt kelneri kätt vehkides. «Ega meie teie sigariladu hakka üles ehitama. Tooge õige paar uut sorti ära.»

«Tuli kelner kahe sigaripakiga tagasi.»

«Noh, katsume esmalt järele, mis see «Beregis» on. Kas see võib pealt olema, aga ega ma usugi, et see suur pakis olema.»

«Kui tossasid meil tubakajunnid näos. Mina ei ole kunagi suitsumees, sellepärast ei või ma ka ütelda, mis sigarid sellest küljest väärt olid, aga tema proovis väga asjatundliku näoga. Laskis selili toolile, vaadake, tõmbas suitsu alla, puhus peenikeses joas suitsu välja.»

«Pettusekraam, muud ühtegi,» ütles ta viimaks. «Ma ei taha teile ta meeldib, aga mina neid küll ei taha. Ma ei taha harilikult iga päev eht väljamaa sigarisi, 10 tükki 300 kop. Need on eht, siit niisuguseid ei saa,

nad segavad tubaka ikka ära. Kui vastikuga ta ei lahe, päris sõnnik. Aga ma ei viska neid naru vastu nägu. Lähen kontoris, pistan aidamehele peale, temale on nad parajad.»

Niiviisi iseeneses kõneldes imes ta sigarit nii vana ja ahnelt, et lõuad kergesti, nagu halva lõõtsa, lahkusid, sissepoole lohku löid ja teine halli suitsu sisse otse ära kadus. Minu süda läks kanget suitsu hingates tõesti sandiks.

«Nii ta on, kui inimene paremaga ära harjunud, ega siis niisugust sõnnikut küll ei tahaks suhu võtta, saadan, põletab ise ka.»

Tuli oli tõesti sõrmede juurde jõudnud.

Nüüd algas selle lühikese tungla otsaga vehkle, kus ta ise sigarit ei väsinud sõnnikuks, pehmeteks m'ks jne. sõimamast. Viimaks oli tungal niivõrd kene, et harvad habemekarvad nina all ühtelapsi kesisid.

Kuid ära ta seda sõnnikut ei visanud.

Kui enam kuidagi ei olnud võimalik suitsetada, tassis ta tungla otsa peale ja pistis tasku.

«Meie väravas istub iga päev üks sant. Ah, ma tunnen teda, see on esimene võrukael ja hommikust õhtuni venitab ta möödaminejatele seda laulu: «Oh kui on mu päevad, seda kõik mu vennad näevad.» Ta keegi ei kuule. Mina olen talle igakord rubla annud, aga täna annan talle selle sigari otsa. See on tõesti...»

Ja ta hakkas südamest heameelega naerma.

Seal kõlas teinepoolt küljest aiast kerge tasane hää, läbi lahtise akna tuppa. See oli üks tuttav sõnadest ei saanud aru, mis keeles nad õieti olid.

See näis teda tublisti ergutavat.

«Hoi, laul,» ütles ta peale selle, kui natuke aru kuulatanud. «See tuleb minule armsaid silmapiiride meelde ja nimeid sellest ajast, kus ma veel poiss olin. Minu pruut laulis siis ka aias minu akna all, ma teadsin, et ta just minule laulis.»

«Ah teie olete siis naisemees. See on ilus,» lausumise sin ma.

«Muidugi, muidugi, naisevõtmisega tegin ma head sehviti. Ja need noorusaastad annavad mulle...»

...negadest võiks, kui viitsiksin, pikki ja väga huvitavaid romaane kokku kirjutada. Kõik päris enese

...ta ole; aga minul küll niisuguseid keerulisi lugusid ei ole olnud,» tähendasin ma, sest vana tuttav huvitatult tublisti ja mina tegin omas mõttes tema kohta mõne pisikese otsuse.

«Teda ma tean, ma mõistan, et sinu naisevõtmisega seotud lugu oli. Saite tuttavaks, sa kosisid ära ja...»
«Ei, kõik. Minuga ei olnud asi mitte nõnda. Minu...»
«Ma arvasid ennast kaks tüdrukut raskesti ja kolmas...»
«...samasadamas kuuli omal peast läbi.»

«...talimata kais minust kerge ehmatusehoog üle.

«...asi on nõnda, aga minul ei olnud sellejuures vähematki süüd. Nad olid lihtsalt mind nautnud, mina hakanud ja panid käed enese elu kulge, ilma...»
«...sellest oleks aimugi olnud. Kõik kolm olid...»
«...sajatuhandelise kapitaliga neid. Parisest...»
«...süda selle peale mõeldes haledaks, aga tead,...»
«...eest, minul ei olnud kõige selle juures raasupri...»
«...ja kolme naist ei oleks ma ju kuidagi saanud...»

«...»

«Ma ei saa sellest aru.»

«Muidugi ei saa, sest sa ei tunne suure linna elu. Sinu...»
«...al tütarlapsi küll, aga tublidest kosilastest jälle...»
«...mudus. Ja kui siis nii minusugune mees siin viate...»
«...la ilmub, siis on nad kohe selle kallid, justkui...»
«...al hivenad õnge sööda ümber. Kohe, kui ma siia...»
«...an ma vana kontorist Redani lütreaga tuttavaks...»
«...lotter oli nende aia vastas ja kui ta laulis, siis...»
«...ta ainult minule. Ja meie hakkasime äksteist otse...»
«...armastama, sest mis seda neiu viga on armas...»
«...küll suur maja ja põhjatu suur kapital järele on...»
«...peale selle ta oli ainuke laps. Ja seal hakkas nüüd...»
«...põhtumisi tulema. Ühel tuulesel päeval päästsin ma...»

Karu paadi liiva pealt lahti ja tõin oma käte...
«...la tutre paadist kaldale. Seal siis vooras kätest...»
«...elektriväge selle neiu sisse, nii et ta pärast enam...»
«...ei saanud ja kuuli omast peast läbi laskis. Teised...»
«...neiu olid jälle rikka kaupmehe Maringi tütar ja...»
«...oluk. Minul oli kaupmehega läbikäimist, sattusin...»

nende perekonda, naljatasin nagu noor inimene kummal ka tütardega ja minu lõbus ümberkäimine rikkus nende meeled. Nad lasid endid mõlemad, aga üteldakse, et nad olla isekeskis tülisse läinud, teineteist lasknud. Aga mane jutt võib ka väga õige olla. Aga jumala ees minul ei ole selle juures süüdi.»

«Jah, need on küll iseäralised lood.»

«Ogu kudas on, aga ka sellepoolest, mis abel puutub, käib mu käsi väga hästi. Paremat ei saagi soovida.»

Meie jutustasime veel ühest ja teisest asjast. Kui tõusime püsti ja ta pistis käe püksitasku, et arvet vaadata.

«Näe nüüd, kus pagana lugu,» ütles mu sõber tõmbasin kodus teised riided selga, aga rahakoti olin tasin teiste pükste tasku. Peaasi on ju, et ma olen linnakoha, korralikult riides peab uulitsale ilmuma. Kusul on võimalik vä ja maksta? Rehnung jääb ikka kanda, sõidame siis ühes meile ja ma tasun ära.»

«Oh pole tarvis,» urisesin ma omaette ja ilma tema mata heitsin pilgu, nagu ma seda enne mitu korda teinud, ta «korralikkude» riiete peale. Pükste pööritid olid hästi viletsad, teise põlve pealt vististi nämmendades juba. Pahema kuuevarruka peal oli suur must nööp pükste harude otsad olid tublisti läbi kulunud ja varjused saapad nagu oleksid minu silmis teine teisest peegeldunud.

Mina maksin arve välja. Tuli söögi-joogi eest 1 rbl. 3 rbl. 20 kop., sigarite arve peale selle.

Kui välja jõudsim, oli päike kaunis õhtusse jundunud aga tuul oli endist moodi tugev. Paksud tolmepölgad lendasid uulitsal üles, nii et hinge tahtis kinni hoida.

«Noh, jala meie kül. ei lähe ja ega siit voorimees saa. Mis sa tahad teha.»

«Aga sealt tuleb ju tühi voorimees.»

«Ah, see on ühehobuse-voorimees, nähakse viie hobuseloom ees olevat. Niisugusega mina juba ei saaks, see teeks mind narriks. Ei — heil!»

Praegu oli just ühest kõrvaluulitsast kahehobuse voorimees välja sõitnud. Voorimees kuulis kuul et ta kihutas tulist meie juurde.

«Oh, see on juba vähe mõistlikum,» ütles ta voorimeest rattavitsadega sõiduriista silmitsedes. «Ma pean meeles, et sa hästi sõidad,» tähendas ta talle. «Uulitsal tukkumist ma ei salli. Pärnu uulitsale nr. ...»

Järgi tuulekeerd pistsid head hobused jooksu. Voorimehekonna minuti pärast olime juba eesmärgil.

«Ah maksa sa talle välja!» ütles ta minule. «Ega ma ei taha õhtul küll ära ei lase. Võib olla, et kontorist tulevat poolt külatsema tuleb, siis võite miskit sehviti teha. Meile võib tänane õhtu veel suure kasu saata. Mina olen küll head meest õnnemaale aidanud.»

Ma maksin voorimehe välja.

«Värv, mille ette meie seisma jäime, oli põhjatu tõmatala, otse hingede pealt upakile vajunud. Olu oli kividest korralikult ära prugitud ja need haisevat muda ja sõnnikut täis. Pahemat kätt ei olnud kõrval oli pood ja sealt vaatas viletsasti tühi, eemalt näha määrinud näoga naine välja, ta kuuesabast umbes 6-aastane kangesti rööpne poisikene kinni hoidis.

«Ma tean, et vaatest ja nägudelt võis kõige suuremat hädadest näha.»

Kui meie õue jõudsim, võttis meid läkastama panev, tuul vastu, sest kõrge plank ei lasknud tuuleõhku karta. Kogu hoovipealne oli osalt mustuse, osalt lollu poriga kaetud ja siin ja seal seisis vana inetu kott nagu silgutündrid, tubakakastid, paar petrooleumilampikus koos. Peale selle tundsin ma selgesti, et poõritama ajavat seasõnniku haisu. Umberringi olid tallid ja keset õue suur kalkunikari. Nende ümber olid vastiku, otse tigea näoga noornees, noorukid paljaste jalgade otsas, ja söötis linluudele vististi leivaraasukest. Ühes teises kohas lõhkus vana kollane habemega mees, pruunikas topitud, mõnest kohast kinnine jakk seljas, puid ja eemale lendavaid laastid loojas ta kõrval umbes 8 aastane poisikene.

Kui meie hoovi peale jõudsim, ei pannud meid peale poõkese keegi tähele. See jooksis siis ka meile vastu ja ütles minu sõbrale: «Krahvihärä, krahvihärä, kiirelt kiiret teid taga otsimas.»

Nüüd nägid meid teised ka.

«Volli, mis sa seal lobised,» kurjustas vanamees, kui meie edasi läksime, vaatasid teised meile järel.

Ta korter oli hoovi tagaotsas. Otse värin käis muud läbi, kui meie hoovi peale astusime, aga palju oli veel minu ehmatus, kui selle viletsa korteri ukse avades seisma jäin.

See oli madal, lossivajutatud majakene, otse ühe pikkune, mille alla inimesel hirm on pugged. Suur kivi oli trepiks ja mingi kõveraks taotud rauatükk oli käerauaks. Nöör käis ukse seest läbi ja see oli madal sellepärast, et sellega seest linki üles tõsta.

«Vaadake, siin ma elan,» ütles ta rõõmsasti. «Ma nii lahke, ela ikka justkui maal. Ma võiksin siin sees oma suures majas elada, aga lastel on seal lüü. Aga siin hoovi peal suur ruum ja minul ilus aed ja tädade.»

Seda üteldes näitas ta käega pahemale poole tõesti paari sülla pikkune ja kolm jalga lai aiaribade oli. Olgu küll, et seal sees peale kokkusõlmitud pöödnööride ja ühe vana nudi kirve ühtegi puud ega pöödnöör näha ei olnud, näitas ta seda aeda suure uhkusega.

«Eks ta lähe aleviski niisugust suure aiaga korter pidada kalliks küll, aga minu kohta see juba natuke tähenda. Eks astume sisse.»

Toast kostis laste vingumine, kisklemine, sõneldamine ja ulgumine. Vahelt sekka kuuldi neid käreloogu mehe jäme jõud taltsutama.

«Noh, lähme sisse,» ütles ta ja hakkas juba noori kinni.

«Ei, olgu peale, ei ma tule ühtigi. Ilm on vaikselt ja peanud ja ma pean täna õhtul veel laevaga välja sõitma. Minu mehed ootavad.»

«Oh, olgu nüüd niisugune jutt. Meie tahame veel teie ühe õhtu pidada. Tule!»

Ja ta hakkas minu varrukast kinni.

«Ei, olgu, ma ei või,» ütlesin ma ja tõmbasin vahtla lahti. «Minu mehed ootavad, pean minema. Jumalaga!»

«Tehke nii kui tunnete, ega mina keelda voi! Ah kahju küll!»

«Jah, kahju küll! — Jumalaga!»

Ma tulin ära.

Vanamees seisis värava lähedal hoovi peal. Ma pidin teda küsima minema, mis mees mu «sõber» õige on, lollakas või suur kelm, aga kui ma taha vaatasin, ta ikka seal ja vaatas mulle järel. Minul tuli hirm peale ja ma ruttasin väravast välja.

Minul nägin seda väikest Volli paari teise poisiga üheskoos. Ma astusin lapse juurde ja ütlesin:

«Teda laps, kes see mees oli, kellega ma seltsis tulin?»

«Aga nagu ei oleks mind esimesel silmapilgul ära tundnud, vaatas ainiti.»

«Ah see mees — kas krahv?» küsis poiss viimaks.

«Jah, see, keda sa krahviks hüüdsid.»

«Ega mina teda üksi hüüa, teised kõik ütlevad talle krahviharra; ütleb ise aga, et ta kontorist olla.»

«Ega ta siin on?»

«Ma seda ei tea.»

«Mis amet tal on?»

«Jah, seda ma tean küll,» ütles poisike rõõmsasti.

Katb Nälkja telliskivivabrikus hobuseid ajamas. See on ka Nälkja maja, kus meie elame. Näete, seal see katusega maja see telliskivivabrik ongi.»

«Jah, see on nii. Säh sulle paar kopikat, mine osta endale

VEDAJA

1

See oli varasel kevadel, sellal kui varesed alles ei olnud veel pesi. Siis on hommikuti lumehangel kare koidu ja loikudel õige paks jääkirm. Aga' küll tundub, et õhus niisket tuult, õhtul leegitseb lääne taevakõrgel metsad löövad kohisema, mis nagu kuulutaks neile elu tõusmist.

Lendasid kaks varest külaveerelt sinise kuuskuu. Nad tõid külast talvel hangele heidetud raupale karvu, mida neil hädasti läks vaja pesa ehitamiseks.

Metsa ääres seisis armetu saunahütt. Ta kerkes ümbritsevaist hangist nagu lõpnud ja urmsek, looma luukere. Sarikad püsti, mis paistsid paljalt tühjaks küjkontidena.

Varesed istusid sarikalle puhkama tiibu.

«See on vana maja,» tähendas isavares. «Mõtlen nagu läbi une, mil ta ehitati siia metsa veerde ja siis alles noor.»

«See on vilets maja,» tõendas teine vares. «Igat miinul metsast lennates otsin ta üles. Arvan alati, et see vana maja on vältel kokku on langenud. Aga imelik, isegi vana marud ei ole teda hävitanud. Mina tean ta lugu.»

«Sina tead?»

«Sellest on aastat kakskümmend tagasi, kui siia elama kolm inimest. Siis ehitati ka see maja ja tal oli ta õige kena. Ta oli neile koduks. Kaks olid suured, aga kolmas — oi, see oli pisuke, oleks küllalt mahtunud isegi varese tiiva alla. Aga varsti hakkas

see inimene, mees, nende seltsist. Ja sellest ajast on muud tehtud kui loobitud vahetevahel katusele ja seeläbi. Ja aasta-aastalt muutus see maja inetu-

haksus maja üks roostetanud sagarail. Vares on ette-
tõtt linn. Nad tõusid lendu ja tõttasid tiibu uhjutades
kevadises tuules kohiseva kuusemetsa poole.

Majast tuli välja noor neiu. Küllap tungisid talle
silmi kevadise päikese heledad kiired, nii et
ta varjama silmi käega valguse eest.

Suurel ajal tuli neli meest teed mööda metsa veerelt.
Nad läksid läbi saunavärvast. Puude varjul ei olnud
keegi reejalase jälgedes jääkirm ja see läks praksata-
lõtki jala-astudes. Mehed olid Saarna külast, nad
el parandamast kroonumetsa aeda. Neil oli kaasas
noor poissike, kes oli soojendanud aiavitsu tulel ja
nõid väsinult lonkis järele.

«Ei, ütles Palupere sulane Jaak. «Astume tasa —
Elsa on õues. Ei tea, mis ta vaatab. Holab käti
eest.»

«Ei näe, vaatab ju teine Palu veski poole. Ootab
võib-olla. Ei tea, kas see peaks ikka teise võtma?»

«Ei, kuhu ta pääseb. Küllap vanadel juba oskab.
Võib-olla ole siis tore elada. Ega olegi teisel vaja
võtta. Küllap Elsa ema veab isegi salved täis.»

«Ei, mis on, ja rääkige, mis tahate,» tähendas Jõe-
Välja, «aga tore tüdruk on Elsa igatahes. Ütlege
hõbe, kelle võiks seada tema kõrvale.»

«Ei, jäid seisma ja vaatasid eemalt neiu.

«Ei, kes seda nüüd ütleb, et ta ilus ei ole. Nii-
miks noppida ka ilma vanaeide arstimiseta.»

«Ei, võetakse, et ei pidada olemagi mingit ilu,» kõne-
les Palupere Jaak. «See olla vanaeide kunst, et inime-
d anna nii näevad.»

«Aga nja niisugust lori.»

«Ei, lori või mitte, mina nüüd seda tean. Aga mine
Piipre poisid kõnelevad. Kui nad õhtu kahe-
kolme on, ei saada Elsa ja vanaeide vahel kuigi
võrd vahet.»

«Kas nemad on näinud?»

«Kas nemad on näinud?»

«Olevat näinud. Piipre poistel on teada, et kui õhtul tuppa võib vaadata, ilma et vanaeidel seltsi aimugi. Ja siis olla näha selgesti, missugune õieti on»

«Eks see või olla õige küll,» arvas Kääma M. «olen minagi teda näinud lapsest peast. Mis ta ole kümne aastani — päris plika-rääbus. Aga see teine sirguma ja muutus päev-päevalt ilusamaks. Sest saati on ju teine niisuke imelik ja omadelt anna ka praegu keelegi ligi. Eks ole teada, kas oskab»

«Kui vanaeit oskab vedajaks käia, mis tal silmigi petta.»

«Aga Piipre poisid võiksid sealt august teda ka vaata seale näidata.»

«Mine sa nüüd teistele nõu andma. Eks ta oma ise auk, kust võiks vaadata.»

«Mis tühja me siin vahime. Lähme minema!»

Poisid läksid kiiresti mööda sauna eest kävelu. Väravast möödudes ütles Palupere Jaak järel jäänud poisikesele:

«Hüüa sal!»

«Mida?»

«Hüüa: «Va võlu tütar!» Hüüa kõvasti, nii et kuulda»

«Võlu vanamoori tütar!» hüüdis poiss.

Poisid surusid pead maha ja läksid kiirel sammul Saarna poole.

2

Elsa tuppa astudes istus vana võlu ahju ees neljapäevalisel järil ja kooris kartuleid. Leedes auras valges kolmejalgsel raual, mille all leegitsesid ristanna tuled, pulgad.

Toakese seinad olid seest vooderdatud halli lüpsa sauega. Aja vältel oli savi mitmelt poolt maha langenud, nii et paistsid koidest urmseks puretud puit. Olgugi et savipõrand oli pühitud, kuid sellest tõusid hüplesid musttuhanded tolmukübemed aknast seest välja giva loojeneva päikese kiirte kahlus. Vaikese neidulise akna ees olid valged eesriided, mille vahel vana vanas toobis peatselt õiepungi avav palsam.

Valged ja hoopis hõredad olid vana nõiä juuksed. Ta koverasse oli vajunud ta luulahja keha. Lastes koverasse veega täidetud kaussi sulpsatades kooki tuli või kohendades tuld aurava paja all, varisevad sõrmedised käed.

Vananimene ei pannud tähelegi tütre tuppamatulekut. Ta oli oligi ta kõrvakuulmine niivõrd kova, et ei kuuletanud, kui üks kääksus roostetanud sagarail.

Vananimene akna all oleva väikese laua aarde ja toetas tähele käele.

Vananimene tõusis püsti, ropsis puhtaks oma põlle. Ta läks peatuma akna all istuval tütrele.

«Kas oled toas? Arvasin sind olevat väljas. Ei kuulnud, millal tulid.»

Vananimene vaatas ainiti välja, kus kogu ilm säras ja helkis päikese valguses.

Vananimene lausus Elsa ette ja kortsulisest palgest vaatasid ta silmad ainiti.

«Mida sa oled nutnud! Mis sul on?»

«Midaagi,» lausus tütar. Aga tal oli nähtavasti tõneldat, sest suure vaevaga jõudis ta praegugi hoida pisaraid.

«Mida minagi tean,» sõnas vananimene. «Aga ega ta ole vaja.»

«Tule, ema, ma tahaksin siit ära minna. Ma ei taha enam olla.»

Vananimene tungisidki pisarad ta pikaripsmeliste lauludele.

Vananimene vaatas veidi aega vaikides.

«Mida sa tahaksid minna?»

«Ma ei tea. Ükskõik kuhu. Mis ma siin teen. Teist ei tahaks ma minna kevadel Sassi mõisa põldu.»

«Mida mina sind nüüd keelaks,» kõneles ema. «Aga tahaksin küll, et oleksid siin niikaua, kui mina küs.»

«Mida oleksid siis sinagi, kes mu silmad kinni vaatab?»

«Parast mine, kui soovid. Jumala ilm on ju suur ja kõik leidub sinugi jaoks kusagil kohake.»

Vananimene ei lausunud sõnagi, küll olid ta silmad nüüd aga kalgvel.

«Sa oled ju ennemalt läbi saanud, küllap saad nautida. Võib olla, et ma ei elagi üle tänavust kevadet. (Ühtlasi raiub luis-kondes — kaua see nõnda kestabki!) enne mulda ja mine siis, kes see sind enam siin loob peabki. Milleks siis täna nii nutad? Eks see olnud enne negi teada. Tean — sind põlatakse minu pärast! Need jutud enne järele jää, kui mind viiakse siia aeda.»

«Ei, mitte sellepärast.»

Vanainimene vaatas ainiti.

«Mitte sellepärast? Mis siis veel?»

«Kuidas mu isa surma sai?»

«Sinu isa? Kas ma pole seda sulle kõnelnud? Tal oli muidugi nõrk jää, see oli esimeste külmaade ja Leiva jõgi on sealt kohast allikane. Oleks ta kümme-kond süda ülevalt poolt üle jõe, seal oleks vaikne, ega oleks siis murdunud. Seda olen sulle kõnelnud.»

«Aga mis külas räägitakse?»

Olgugi et need silmad olid vajunud sügavale, nüüd lõi neiski leek avalikuks.

«Oh, nad on siis ka sulle seda kõnelnud? Rääkinud?»

«Jah!»

3

Elsa kuulis seda lugu ja kandis teda nädalate jooksul oma südames päeviti ja öösiti. Ei olnud kedagi, kellele oleks kaevanud valu. Üksi kanda koormat sünnitab mekordset piina.

Mõni nädal tagasi ajas kokku Männiku poole hulga poisse ja tüdrukuid suletalgule. Oli ometi hiljaks jäänud see talitus ja võiski karta, et kolded olid kevade tulles hõlga väärtuslikku varandust. Tuli ka kokku vanu mehi, kellel oli lõbus istuda talguajaks hoitud kobrutavat õlut võõdiliskes dest.

Pika laua ääres istusid poisid-tüdrukud. Viimased olid lõõnud kuumendama sooja toas tuld ja elavast kõnest. Püüti ruttu teha lõpp, te oodata oli peale seda poole ööni ja kauemini.

... ja ringmängu. Ootasid südamed silmapilku, mil nad end viibivat võimsate käte vahel.

... lõppedes koristati laud puhtaks, toodi lauale kuu raskemakorruga kattuva klimbisupi vaagnad, millele aurasisid kausid, täidetud healõhnalise sealihaga. ... hakkis algas Aru Tiina kõrge, heleda häälega ... millele isegi vanemad mehed püüdsid kaasa

... tga kõõminegi kestnud kaua, sest kõige oodatavamad ... ilknagi silmapilgud, mil inimesed tööst vabadena ... anduda meeldivale vallatusele.

Ampere Hein istus akna all laudpingil ja mängis har ... Oi, kuidas need helid tegid rahutuks hinge, ... kuuma kütsid verel. Kivipõrandal keemita ... Tüdrukute laiade rõivaste hämmad seisid ... poisid löid uhkesti oma rautatud apsatitega ... pakivist põrandat. See nõudis jõudu, sest tuge ... tüdrukute ja poiste pruuniks tuuldunud nägusid ... peagi higi. Nad käisid ukse vahel jahutamas, ... lumele, mis täiskuu valgusel kiirgas ja

... ilus kevadtalve õõ.

... niisugune õõ, nagu siis oli, kui need kupja ... ära viisid.»

... ütles Ahvena Mart õuest tuppa tulles.

... kuidas see lugu õieti oli?» küsisid mitmed nooremad ... Isegi õige suures tares kogunes uudishimulisi ... Mardil õlber.

... see mõni uus lugu ole. Olete ju kõik kuulnud.»

... kuulnud küll, aga üks räägib ühte-, teine teistmoodi.

... ta õieti oli? Sina ju tead päriselt.»

... nüüd Martki seda teab. Eks ta ole niisama ... kuulnud.»

... nüüd mina ei tea, siis ei tea seda keegi. Kuul ... korda vana Kadaka Pärdi enese suust. Olime ... Pärdis mõlemad köstri juures pooletera ... nädal.»

... see Pärt seda siis nii teadis?»

... ke, tema ju see oligi, kes seda kõike oma sil ... nuga. Ja ma ütlen, enne surma see vanamehel ... valja ei läinud. Ega ta lausunud mulle üks või

kaks korda: hoidku issand ise, et keegi ristilinnu... näeks niisugust asja.»

«Kuidas see siis õieti oli? Kõnele!»

«Mis seal oli, eks ta ikka nii olnud. Koigil on ju... ega see kubjas Karl nüüd kedagi kindas käega tulnud silitama. Olnud teine niisugune äkildane nagu pu rohi. Vanemaks jäädes hakanud teine jooma, aga... oma ametis sellepärast hooletuks jäänud. Kõ... vanaldase tüdruku, nimega Ädi kusagilt rannast. Kuidas see nüüd tuli, mine tea. Õeldi, et seepärast õige lugu. Käinud toomas mõisale kalu, olnud... ja näe — pärast ei saa lahti. Siis nad ehtasid... seesama hütt, mis praegugi seal Leiva jõe kaldal.»

«Sellest on küll tükk aega tagasi.»

«Noh, aastat paarkümmend tuleb ikka. Aga... niisugustel asjadel pikka püsi ole, eks seda ole... maltki nähtud. Käis teine esiotsa mõisas, oli seal... tis, aga viimaks hakkas nii jooma — ei tulnud... äragi. Jumal teab, kuidas nad seal elasid. Juba... kuuldi, et naine käia vedajaks. Eks ole, kus... ka tuld.»

«Ah juba siis teati?»

«Noh, kus sellega. Eks ta nende viguritega... tulnudki. Aga mis Karl võis parata, kes ennea... suguse asja peale annud, mis temagi võib teha... elu läks ikka allamäge. Tormakas nagu ta oma... poolest oli kogu eluaja — nüüd ei pidanud... mingit piiri. Aga nad elasid ikkagi ja teati... neil seal kodus ei olla millestki puudus. Aga... tean, või kes seda üldse teab, sest ega see Ädi ole... olnud niisugune inimene, et lubab võõrast vaadata... pudrupatta.»

«Oi need on seal praegugi kõrgid küllalt.»

«Seda on ta olnud eluaja. Aga hea küll, ma... seda lugu, nagu vana Kadaka Pärt oma suuga... Oli olnud niisama küünlapäeva järele, kui nad... Parila kõrtsis istunud. Esmalt olnud seal ka... lõpuks jäänud mehed üsna kahekesi — tema ja... Karl.»

«Lähme õige minema,» käinud Pärt peale, aga... vastanud:

«Min on sinul minuga asja. Tahad — mine, ma sind... et pea.»

...juures vaadanud niisuguse vihase võõra pil-
Part ütles ikka, käinud tal otse südamest läbi.
Aga mis see va Pärt siis oligi, eluaja üks pehme
lanega ja järeleandliku meelega tõss inimene. Ja
kuu üks lähed ja jätab siis teise maha. Ka tema
oh edasi. Kõrtsmik kustutanud tule ära. «Mis valgust
...vis,» öelnud. «Kuu paistab aknast niikuinii sisse,
...ab teile tukkumiseks küllalt.»

...lnud kahekesi suures toas, teine teisel pool seina
...pungil. Silmad tikkunud vägisi kinni. Akitselt nii-
...toidumus kontides, justkui oleks kandnud mitu-
...kommend versta rasket kandamit.

...lana nad seal nii tukkunud, ega vana Pärt seda
...tulenudki. Võib-olla oli juba üle pooleöö aeg, aga
...olu ta küll polnud kuulnud. Seal kostnud õuest
...sugune kära, nagu raske müdin. Olnud selge kuu-
...just niisama kui tänagi öösi. Laiad valguselai-
...tugenud läbi akna põrandale. Vanamees arvanud:
...ongi juba hommikupoole öö. Need on küll Viire
...mehed, kes lähevad palgikoormatega linna poole.
...tombavad teised hobused kõrtsi ette puhkama.
...tulevad sisegi. Pärt ajanudki enese üles. Luud-
...hüüvalutanud. Ega see olegi ime, kõva pingi peal
...õö läbi. Kõrtsituba olnud külm nagu koera laut.
...tunud akna alla. Vaevalt võinud näha läbi ruutude,
...tunud kaetud ilusate jäaroosidega. Aga niipalju
...nainud, et õues olnud helevalge justkui päeval.
...maantee viinud läbi lume nagu repetanud pael
...ku poole. Teate isegi, läheb ju tee seal surnuaia
...et mööda. Esmalt pole Pärtil õige midagi silmi
...tunud, aga peagi hakanud ta nägema. Ega unine
...kohe suurt märka, arvanud olevat põõsad, mis
...davavad silme ees. Seal hakanud aga ikka rohkem
...toidum seletama. Ja nüüd näinudki, et surnuaia poolt
...mur rahvaparv. Nende ees käib torupillimees ja
...tulijad löövad aina tantsu. Part arvanud esmalt
...nt Saarna poisid. Eks need ole ju seda liiki inime-
...kes jauravad sageli külavahel päikese tõusani.
...le, mis hakkavad teised minu kallal lõöpima, mõel-

nud vanamees ja läinud ahjukurusse, kust teda ei näe. Ometi olnud temal sealt sissetuhjand data.

Karanudki kõrtsiuks nagu iseenesest lahti ja napp ja kolinaga tulnud võõrad mehed tuppa. Kõrts täitunud isemoodi sinika valgusega. Torupillimäng nud pingile, löönud sõrmilist ja teised aina tont. Pärt vaadanud neid ainiti, aga kedagi ei tundnud nende hulgast, puha võõrad näod. Ja imelik, nende mine kuulnud, nagu oleks toas käinud paakaval dal loomakari oma sõrgadega. Ja selle sinika valgusel näinudki Pärt, et nii mitmel olnud saabata mel jalgade otsas sõrad. Vanal Pärtil tulnud hirm, nii et ta juuksed tõusnud püsti ja süda löönud jääda seisma. Ta tahtnud lugeda issameest osanud ainult mõne esimese sõna, nagu pühitud ra. Nii küpsetanud hirm ta meele ja mõistuse. Ta tunud enese ikka rohkem ahjukuru põhja ja pole p nud hingatagi.

Seal vaikinud. äkitselt torupill ja üks hää. «Rutake, varsti laulab kukk.»

«Kas võtame ta ühes?» küsinud teine.

«Mis veel küsid,» vastanud mitmed. «Tema järele tulimegi.»

Ja seal haaranudki mitmed kinni kupja-Karli leti kõrval pingil maganud. Tõstnud ta üles, näinud mees olnud tühine õletuust ja viinud välja. Kõrtsi läinud nende järel paugatades kinni.»

«Pärt jooksis muidugi akna peale vaatama, kust läksid?» küsis keegi poiste hulgast.

«Kus nüüd seda. Pärt ei julgenud liigutada. A hommikul, kui kõrtsirahvas liikumas, sõandanud ta koda oma peidupaigast.»

«Kas pärast seda ei nähtud kupja-Karli enam elu sana?»

«Kus teda siis nähti. Kadus teine nagu tina. Eks mina maleta seda küllalt, aeti teist kogu otsima. Aga kust sa otsid, kui teda keegi polnud nud.»

«Part kõneles muidugi, mis oli näinud?»

«...olt polnud sest midagi kuulda. Või temagi jul- lallap mõtles, ei tea, mis juhtub, kui kõik välja

«Aga mees ei suutnud siiski hoida keele taga. jult pääses ikka lihkuma ühe suust teise suhu. See it on ju nagu mäekülge mööda alla yeerev kivi. On llood pandud käima, kes ta siis veel kinni peab.»

«Ja nii jäigi mees kadunuks?»

«Kadunuks just mitte. Kevadel, kui jõed lahti läksid, kadid Asuküla mehed ta Leiva jõest oma heinamaa ladalt. Oli jäänud sinna lepa juurikate külge. Nägin oma silmaga. Oli nagu juba nii urmine, otse paljad luga oleks teda nüüd keegi näo järele tundnud.

«Ah ise tundis ära, muidugi riidetest.»

«Kas maeti ikka surnuaeda?»

«Sinna küll. Räägiti, et olla ise kõrtsist tulles läbi it jooke kukkunud. Aga mis sa tühja juttu ajad, ise- gu oleks siis, kui Pärt poleks oma silmaga näinud. a arja nüüd sellest matmisest, kas ta siis seisiski uue paigal. Eks ole teda nii mitugi näinud minevat uo sauna poole. Vana Kargu Tiitu ehmatas poolsur- ude. Tulnud talle vastu — tema mis tema, vaadanud pl otsa altkulmu.»

Vanamehe jutustuse lõppedes tuli toast, kust kuuldus ite kila, kambri Luuguse perenaine.

«Arge ajage oma lori,» ütles perenaine. «Elsa on ka a ja leie siin kõnelete tema isast. Ons seda tarvis?»

«Noh, mis seal siis on,» vastas üks punase peaga tsike. «Kas tema seda siis ei ole ise kuulnud?»

«Kust ta seda kuulis. Ega ta ju kellegagi palju seltsi.»

«Noh, hea küll. Mina tahan seda talle öelda. Tütar eks ometi oma isast kõik teadma.»

«Kuss — katsu sa,» hoiatas Luuguse perenaine.

lalgutoas lauldi ringmängu ja iga salmi lõpul kee- tubesid paarid ringi sees tantsu.

«Mist küstus laua kohal rippuv lamp.

«Teie koerusi seal!» hüüdis Leebiku vanamees, kes te laua ääres, olekann põlvel. «Te ei näe, mis oma lugu el teete. Kellel on tikk?»

kuuldus pimedas toas tüdrukute kilkamine.

«...al tundis Elsa oma palge vastu käivat kellegi sooja hüpõõhku. Ja talle sosistati kõrva:

«See oli sinu isa, kelle tondid viisid ära elusalt Põlva kōrtsist. Ta surnukeha viskasid nad Leiva jooke».

Tõmmati tikust tuld. Poisid ja tudrukud naerid nõrk leek valgustas avararuumilist talutuba.

Aga Rae Elsa oli kadunud.

4

Rae saunast versta kolm vastuvoolu oli Palu. Aasta kolme eest asus sinna kusagilt Viljandist mees, kes oli jahvatamises osav, ja see ka sendi loole kilejäänud veski varsti korda. Nüüd olid seal pool osaltki uued hooned, söödid üles tõmmatud, poolt dest puhastatud ja veski võis ööd-päevad töötada.

Hästi seatud veski tõmbas kokku ümberkaudse rohkesti jahvatajaid, nii et tuli oodata sageli poolte päevade, poolte ööde kaupa. Aga ega selle tõmbekellegi tuli. Vesikikambris leegitsesid jämedad loole leedes ja nende valgusel oli nii mõnus kõnelda. Aga läks hoogsalt.

Möldriametit oskasid mõlemad, niihästi isa kui poeg. Uhteviisi olid nad vastutulelikud ja püüdsid täita kodukide soove.

Nüüd kevadel olid jääd läinud, vesi veidi juba tõusnud, aga jätkus temast parajasti jahvatamiseks. Ja seal tuulevarjus päikesepaistelistel küngetel loole haljendama noored naadid, kuna kuuskede alt loole mõni päev tagasi siniseid õlanguid. Maa, mis hõlmas loole tulles oli urmne, inetu nagu igapidi lõhki klõbinud parandas hoogsalt oma haavu ja ehtis end kiiresti loole lise rüüga. Läks päev — ikka suurema hoolega loole nägematu käsi mäekülgi, tippides siia ja sinna loole. Jõe veeni kummarduvad lepad nõretasid urbade loole kased avasid endid hiirekõrvute.

Iga öö ja päev kuulutasid ühtelugu: kevad tuleb.

Oli juba õhtu, ainult kõrgeile puie ladvute loole metsa taha kadunud päike oma viimseid kiiri. Ka loole vilu oli metsaalune õhk. Jõe kohal kerkis udu loole heljus ja lookles nagu ahju suits. Noor rohi lak loole jaks ja väga noorte lehtede kuljes hiilgasid loole tilgad.

Aga küllap oli maa veel pehme. Ega muidu oleks loole kollast käivat suvist jalgrada mööda minev noorhoolega otsinud kohti, kuhu astuda. Siin oli matas, loole või voolust kaldale visatud puutiikk. Ta otsis loole ja sööstis ühelt teisele.

Loole oli Palu möldri poeg Annus.

Annus jõudis ta jõe kõverdusele, kus ulatus tugev ja loole Rebasselja kuusik jõeni. Siin olid voolud aastate loole kevaditi näidanud oma jõudu. Iga aasta viisid loole kõrge kalda küljest tüki kaasa, paljastades tugevale kuuskede juuri ja neid viimaks langetades sügavale.

Iga saanudki mineja mööduda kohast, ilma et loole loonud seisatama, et korraks vaadelda neid vee loole heitlemise tagajärgi. See oli üks huvitavamaid loole loogu Leiva jõe jooksul, sest ei jõua ju loendadagi loole neid nimetähti, mis aastate vältel lõigatud suurte loole siledakoorelistesse tüvedesse.

Loole kuusemetsa alla, läks Annus jalga ada mööda. Loole seal kuuldus kuuse otsas orava naksatus ja loole padenes ülevalt alla kollaseid käbilehti.

Loole vilu õhk heljus metsa all, üleval kohisesid loole kuuskede ladvad.

Loole ja hämarik oli, nagu oleks käes juba hiline loole õhtu.

Loole paistis läbi hõreda metsa valgus. Seal algas loole jõe org, mis tõusis pikkamisi luhahelinaamaadest loole loole karjamaaks ja pärast Saarna küla põldudeks. Loole loomas metsa veerel Leiva jõe ääres oligi Rae loole.

Annus jäi seisma. Ta oligi kolme kuuse juures, kus loole loolegi korda ennemalt oodanud. Elsa ei tahtnud, et loole loole poole Rae sauna astub. Siin olid nad kokku loole loole ja siin oligi ta teda suudelnud esimest korda. Loole loole nädalat ei läinud selle tüdruku kuju korrakski loole loole. Käis nagu vari temaga alati kaasas. Loole loole võis juba ette aimata, et vanemad nende abiellu- loole vastu seisavad, sest oli ometi Elsa ema, vana loole loole inimene, kellest isegi veskiliste hulgas oli nii loole loole juttu. Ei tahtnud õige inimene temaga kokkugi loole loole, nii elas ta oma tütreaga üksikut, teistele loole loole elu.

Oli veskikojas kordigi, kus Annus püüdis olla noma mata tõenduses, et Ädi käib vedajaks. Siis arvas kord vanem mees heaks selle kohta lausuda: «Ärge muretseda, arvake, noormees, et niisugust asja ei ole. Küllap ilmselt sünnib nii palju kurja. Kus me seda kõike nüüd leida? Aga ega selle juures maksa ometi kahelda, mida nad teavad. Ega ole teda üks või kaks korda nähtud?»

«Kes seda võib siis öelda, et tema see just oli?»

Selle peale naerutati.

«See on ju õige, ega ta oma kella kaela sead, järele teda võiks teada. Aga eks inimesed ikkagi. Kui tulejuga nähakse sisse minevat Rae sauna, ja varsti selle peale süüdatakse seal tuli toas peale, eks siis seal pea ikka midagi olema. Eks ta tuleb oma teekonnalt koju ja muutunud uuesti inimeseks?»

Annus teadis neid lugusid ja ta ei suutnud keegi nii kõnelda, et see poleks enam vedaja lugu. Oli ju neid, kes temale lausuvad: «Jumal teab, kui see lugu on, või mina nüüd seda võin tõendada,» ometi tundus, et see inimene ütles seda noormehe meele heaks. Pärastpoole, kui külas teati kõnelda Annuse Elsa kokkusaamisest, siis tuli ette, et mees ei teadnud Annuse juurdetulekul nii mitmel korral järsult lõpetatki.

Aga oma südames kandis noormees tüdruku kuju alaliselt kaasas. See oli talle väärtuslikuks varanduseks, mida ta üksi jäädes heal meelel ainiti vaatles nagu pildike, kes leidnud silmale väga meeldiva asja.

Ka siin oodates tulid talle meelde need jutud, kus pühkis nad võimsalt eemale, nagu klaasilt ära anast mustus, mis segab ta heledust ja läbipaistvust.

Ja ta hing oli elevil ja rõõmus, kui kuuldus mees eemal jääkirme jalaastumisel. Ta tundis, kui ta tuleb.

Tüdruk oli vististi jooksnud, sest ta hingeldas ja põsed punetasid. Ta suured mustad silmad olid sama sügavad kui nende taga olev paks kuusmõõne ta tihe tume juus palistas ta nägu niisama, kui mees parras tõmbab viirge heledale väljale.

Ja küllalt tundis noormees, kuidas tüdruku kätt ta ses kergelt ta mehises peos.

See oli ilus, et tulid, Elsa. Kas tead, minul on täna kõnelda õige tõsist.»

Ta pikkade tumedate ripsmete alt vaatasid silmad teda mehele otsa.

Ma olen sulle ütelnud, Elsa, et sind armastan. Aga ma ei ole ometi vähe.»

Annus naeris, kuid tüdruku nägu jäi endiselt tõsiseks. Ta lõi ta silmad hoopis maha.

«Ma ei pärigi, mis mulle veel vaja,» hüüdis Annus. «Ma olen ometi siia ja vaata mulle ainiti otsa.»

Ta võttiski Elsa võimsalt oma käte vahele. Selle noor mees hoogus soojust.

«Tead, Elsa, ma tulen võib-olla homme, võib-olla järgmise päeva pärast teile. Ma tahan sinu emaga rääkida.»

«Kas sa ei ole küll ehmatuse, võib-olla isegi valu hoog, mis läbi käivat Elsa ihust. Ta lõi silmad Annuse peale ja neis peegeldus hirmu avaldav küsimus.

«Kas sa kõneled mu emale?» sosistas ta.

«Ma ma kõnelen? Seda sa peaksid ometi teadma.

«Kas sa ei käia eluaja siin kohtamisel. Mina ütlen

«Kas sa ei taha sind omale naiseks võtta. Aga mis sul

«Kas pole täna nii kui ennemalt?»

«Ma arvan, parem oleks, kui sa seda ei teeks.»

«Miks?»

«Kas sa ei ole käed langesidki tüdruku ümbert valla. Aga tüdruk vaatas maha. Ta ei vastanud.

«Kas sa ei ole endine Elsa? Mis sul

«Kas sa ei tea, sinu vanemad ei annaks selleks

«Kas sa ei luba.»

«Minu vanemad! Kuidas sa selle peale tuled?»

«Kas sa siis pole kuulnud, mis kõneldakse minu

«Kas sa ei ole isast?»

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

«Kas sa ei ole kuulnud? Miks ta pole kuulnud, aga

mahajäetud oli ta ees seisev neiu. Ta tundis end
hoogu, et tema peab teda kaitsema kõige vastu.

Ja tema usaldab end tema hooleks, seda ta tundis ja teadis.

Võimsalt surusid ta käed tüdruku oma rinnale vastu. Eks tulnudki neis kätes avalikuks kogu see jõud, mis teda suudab kaitsema kõige vastu, mis küllalt talle selleks, et temast eemale hoida kõike, mis ähvardab talle halba. Kas ei tõendanud siis see huulte surumine, et ta on temaga üks ja sama isik, et nad jäävad maalt lahutamatuks, et nad ei saagi elada temast eraldi. Eks uppunud nad ometi mõlemad sellesse lõpmatu õndsusse!

Kui andis mahti kirehoog, siis lõi Annus end naerma:

«Näe, mis on sinul meeles. Mis on mul asja ajajuttudega. Tulgu siis mulle veel kõnelema, kui minu naine. Ma võtan ometi sinu, mitte sinu ema.»

Ja kogu kevadine öö hõiskas ja hüüdis.

5

Ema nuttis, isa kirus ja ütles valjusid sõnu, aga pidi jäi oma otsuse juurde.

«Kui te mind ei lase Elsat kosida, siis lähen ma ära. Aga tema ma ikkagi omale naiseks võtan.»

Üteldes need sõnad, läks Annus toast välja ja paugutades ukse enese järel paugutades kinni.

«Sa armas jumal, niisugune õnnetus,» hädaldas ema. «Kui ma siamaale ei uskunud, aga nüüd ma uskan, on kõik selle vanamoori tegu. Sa issand — mis õnnetus nüüd pidi tulema meie peale. Pime tead, nagu poleks mujal tüdrukuid. Kes teda keelab, keda tahes, aga ometi mitte seda. Sa ei või omale lubada.»

«Mis pean siis mina tegema?» hüüdis mölder ema ta panema kõi.

«Sina taevane aeg, kas siis vanematel ometi õigust ei ole?»

«Õigust? Mis ta küsib su õigusest. Läheb minema — on kõik. Kuidas sa saad täismeelest keelduda.»

«Aga noomiks, nii et tuleks teisel ometi meel pähe. Kui ta siis ise tõesti sellest aru ei saa?»

«Ja ju kõnelesid, siis ka kuulsid, mis sulle ütles.»

«Aga kuhu me siis paneme oma silmad. Ei — ma ei taha. Sõda tahab otse lõhki minna. Ennem kas mingi rahu, ega siis oleks seda häbi silme all.»

«Ää aja niisugust lori,» tähendas mölder kannatamatult. «Ta läheb ära. Mida pagan siis me, kaks vana, teeme. Kellele juudale siis meilgi vaja töötada, teistele pärast jagelda.»

«Mis me siis peame tegema?» hüüdis ema.

«Muud kui las võtab. Ega ta võta naist minule ja minule. Ise nad kahekesi elavad.»

«Eks ma ütle,» hüüdis ema uue hooga. «Eks sina niisugune, annad talle alati järele. Kuula ometi, mis teised inimesed räägivad.»

«Võta oma laul, nagu poleks ma seda küllalt kuulnud. Või nüüd mina võin neile panna toppl suhu.»

Mölder tõusis püsti ja sammus pahandatult toast välja.

«Ei ole midagi imestada, kui möldriema tähendas Lauka perenaisele, et ta süda rinnus valutab, justkui valaks seda noaga. See tulnud nii, ilma et nad oleksid üksteisest aimanud. Seal ütleb Annus äkitselt: «Ma tahan Rae Elsa omale naiseks ja me teeme pulmad juba kevadel.» Uskuge perenaine, see teade löönud põlved nõrgaks. Ja ega Annusel see kõik teadmata, mis ta isast ja emast kõneldakse. On see nüüd õige, mitte, kas see inimene siis jumal on, et ta läbi näeb, kas see on tõsi, et kõik seda usuvad. Ja ons neil nüüd ja niisugust inimest. Aga mis sa teed, poiss on nagu teadusega löödud.»

«Lauka perenaine kaldus arvamisele, et see kõik ema poolt peale pandud. Eks niisuguseid asju ennemaltki ette tulnud. Aga ega see kaua kesta. Alust on nii: elavad teised üheskoos üle esimese öö, ja lahutub see võim ja pärast elavad koos alalises tülis ja vaenus. Ega niisuke asi inimestele kunagi õnne too. Mõne teisegi naabriperenaise pool äratas möldriema

mare ja ahastus kaastundmust. Oli ka neid, kes ei osanud õpetama, kuidas niisugusest halvast asjast pääseda. Aga kuidas sa arstid suurt meest. Ega ta ole laps, et võtaksid kätele. Pealegi oli Annus vanem viimasel ajal hoopis külmas ja naxis läbikauni.

Oli ka neid küllalt, kes tundsid südames rõõmu. Noormees Annus, oli teine alati kõrk ja uhke, pealegi las, trotslik vahel peretütarde vastu — vaata, kui ta püüdis oma püüdisse: Rae sauna Ädi tütar!

Ema ei astunud tagasi võitlusväljalt. Mida ta valjuks ja hurjutusega ei saanud, katsus ta kätte võita heleduse ja hellusega. Ta leidis selleks ühel õhtul paraja põhjuse. Oli ilus õhtu, loojenev päike valgustas heledasti rõõmsa ruumikat tuba, mis harilikul ajal lõi alati lõhnaga, mis meeleolu.

«Kuule, Annus, ma tahaksin sinuga kõnelda,» tähendas ema. «Sul on ju aega?»

«Mis sa siis räägid?»

«Kas sul on ikka pulmadega tõsi taga? Millest sa räägid?»

Poeg silmitses ema kahtlevalt. Sellast pehmet ei polnud ta siamaale emalt tükil ajal kuulnud.

«Eks ma ole seda teile juba öelnud.»

«Ütlesid küll, aga eks sellest pea veel kõnelema ei kuulnud, mis külas kõneldakse.»

«Noh, sellega pole mul vähematki asja.»

«Ei, sa ei tea, mis ma arvan.»

«Muidugi neid vanu jutte.»

«Ei mitte. Me oleme siin nurgas võõrad. Aga ei ollagi esimene. Aasta paari eest olnud keegi teine noormees niisama: tema võtab aga Elsa omale.»

«Noh, mis sellest,» naeris Annus. «Peab ikka tore tüdruk, keda ihaldatakse.»

«Ei ollagi ta ilus ühti. Niisama ainult silmad. Ema osata nii teha, et näed teise ilusana.»

«Kuule, ema, jäta niisugune rumal jutt.»

«Ää ütles ühti, et rumal on. Ega mina ole seda teinud, kõik külas teavad. Ütlevad ka seda, et see noormees sinuga sugugi õige polla. Ka see teine poiss olnud sama — alles pärast saanud aru.»

«Kuule, ema,» hüüdis poeg, «see jutt on juba

oma selle üle ei vihastagi. Aga seda ma ütlen: ta on niisugune tüdruk, kes ainult minule tuleb meelde. Keegi teine teda ei saakski.»

«Ta on tarvitsenud möldriemal hädaldada ja möldril öelda. Ühel päeval astus Annus vaatemale ette.

«Kas lubate mind võtta Elsa või mitte?»

«Ta loomist võis saada aru, et ta nõuab lõplikku vastust.»

«Ma ei luba mind Elsat tuua siia, siis lähen ma teie hõime ära.»

«Puh!» lausus isa.

«Oleks teile vist ükskõik. Aga ma saan õige hea tütre. Praakli metsas raiuvad lätlaste liipreid, ma annan järelevaatajaks. Päevapalk on hea.»

«Pole sul vaja minna kuhugi,» tähendas isa. «Kodus on sul tööd küll.»

«Ma lubate siis?»

«Jaga sa meile võta naist. Ise sa võtad, ise sa elad.»

«Ma ei peeti vaikselt, sest halbade teede pärast arvati, et ei maksagi kutsuda kaugelt tuttavaid ja sugulasi.»

«Ma peale pulmi omandas elu kohe argipäevase ilme.»

6

«Eks esimest korda üksi oma uues kodus kanibrisse,» ütles ema äkitselt, nagu oleks ta pandud vangis.

«Tähtis hinge, süda peksis, nagu oleks teinud mingi vigade, ei julgenud hingatagi täie rinnaga. Isegi kahtluda, arvates kuuldavad olevat sammud kogu

«Valjas kuuldusid hääled, teenijate hüüded, sulutud laulud, puude olsa pandud puuridest rästaste vilistamine.»

«Elsa oleks astunud akna alla, välja vaadanud,» ütles ema, «ningi ennetundmatu kartus hoidis teda tagasi. Ta

«Ta ei keegi tuleks ja teda kutsuks, aga keegi ei tulnud. Ta astus tasa samme, võttis kätte ukseingi, et

«Ta ei valja oma puurist, aga ta käsi ei suutnud avada. Ta

«Ta ei, millesse ta oli sattunud, oli talle hoopis tundmatu ilm.»

«Ta oli väga hästi meeles silmapilk, mil ta astus siia»

majja. Need olid võõrad ja külmad näod, mis teda ei võtsid. Ema pilk otse öhkus vaenust. See tundus, et oli ju temalt riisunud ta ainsa poja ja kas ema ei võinud seda ilmaski anda andeks.

Ja pealegi niisugune tüdruk!

Ta silme ette kerkis ta ema pale. Ta polnud näinud teda paaril päeval. Kuidas ta nüüd ihaldas teda! Ta tagasi oma endisse kodusse, kus oli nii kitsas, aga nii hea ja meeldiv ja armas.

Need suured ruumid olid talle siin võõrad ja lühikesed.

Kui Annus viibis ta juures, ununes meelest tema nad uppusid siis kiresse ja ihasse teineteise ja tema ära minnes tuli üksikuse, tühjuse ja kurbuse tagasi kahekordse jõuga. Kokku puutudes mehe ja naise, matemaatika ja teenijatega tundis ta, kuidas vaatajad pilgud teda läbi puurivad. Need pilgud olid teravad, teravad, et otse sünnitasid valu. Ta ei saanud vanainimestele kuidagi läheneda. Nende vahel olid vahekate, millest võis küll läbi näha, mis oli spetsiaalselt võrd kindel, et teda ei suutnud keegi purustada. Teda kord, kus ta otse meeleheitel püüdis minna tööle või toimetusele, aga igakord tõrjuti ta sealt tagasi. Ema vaatas talle otsa ja mingisugune muie ilmus juba kortsurikkale näole.

«Oh, mis sa, laps, nüüd ennast vaevad,» tähendas ta. «Küllap me saame isegi sellega toime.»

Selle juures heitis juuresolev teenija Elsale pilgu.

Elsa hinge haavas niisugune ülespidamine valu. Miks tõrjutakse teda igalt poolt eemale. Teda ei võeta siin. Kas nad kardavad teda? Kui ta oma käe tõstis, külg paneks, selle läbi tekiks siis õnnetus. Kõik tahaks neid kõiki armastada, nende vastu olla hea, seda kõike tema poolt sugugi ei taheta. See on ta põlgus, mis neid sunnib teda igalt poolt lükkama.

Nüüd oli ta jälle üks oma kambris, keegi ei küsinud teda, kellelgi ei olnud teda vaja peale Annuse.

Ta istus akna all, vaatas välja, kus kevad oli hoopis, ja ta põsile veeresid rasked, jämedad pisarad.

Annuse tuppa tulles ei suutnud ta seda kõike tagasi, mis vaevas ta südant.

«Oled ikka alles väike laps,» tähendas mees, teda sealt haarates süle. «Mis sa hädaldad? Meil eluaeg küllap jõuad tööd teha küllalt. Las nad nüüd teha, sa pead sina aga noorikupõlve.»

Mehe juuresolekul ununeski piin, mis üks olles tema südamele ränga koormana.

Tõusis kätte suvi. Kui viidi vikatid ilusale jõeasale, läks Elsa perega ühes. Kui vikat käis sahinat läbi rohvast rohvast ja kui rehad tõmbasid kokku hästilõhnad, siis oli töö niivõrd tiidus, et sundis unustama õnne ja südame ahastused. Saad tõusis sao kõrvale, tõusid läbi päeva hobustepoiste hõisked ja küünlad. Heinu tallates oli kuum, nii et higi jooksis mööda nägu. Ohul oli keha nagu puruks sõtkutud, nagu oleksid sõtkunud liikmed üksteisest katkeda ja kui inimene tõusis voodi, lamas ta seal minuti paari pärast nagu

ta ise palju heinatööst osa ei võtnud, sest temal liiga ära veskis. Teda nähti harva ja sellepärast tundus see ka ime, kui nii mõnelgi ajal ei märgatud, ta kannab enesega tusast nägu.

Kord Annuse tuules veskikotta, nägi poeg, et vana-isa silmitseb hoolega viljakirstu. Nähes poega, ütles

«Annus, tule siia!»

«Mis seal on?» küsis poeg, astudes isa kõrvale.

«Vaata siia! Selle kirstu olen ma ikka nädala jook-
luis korjanud. Aga nüüd olen juba kolmteist päeva
siin, aga vaevalt üle poole.»

Annus vaatas isale küsivalt otsa.

«Kui see asi niiviisi edasi läheb,» kõneles isa, «siis
tule, et me seda veskit ometi kuigi kaua ei pea.»

«Tule sellest, et tänavu vähe inimesi käib. See oli vili vilets, mis neil siis õige ongi jahvatada. Ometi on nüüd ometi tiidus tööaeg.»

Isa laskis kirstukaane kinni.

«Iga nad tänavugi ela õhust. Küllap peab ikka olema
süüa kui mullugi. Näe, mullu oli veski leepealne
täis, aga mis siin siis praegu on. Needki ju minu
nad.»

«Millest sa arvad selle siis tulevat?» küsis poeg.

Isa ei vastanud poja küsimuse peale, vaid
«Ja mis see kõige hullem: räägitakse, et Prantsi
tänavu jahvatust kallalt. Ja mis veski see seal on
siisamaale paljas logu, ei saanud vanamees
tarbekski. Aga nüüd olla teist tublisti kolend
Jahvatada ei oska, aga inimesed lähevad»

Annus vaatas isale otsa. Ta näis midagi mõtlevat
mis vanamehe hingel lasus. Noh, lasku ta kuulda
siis tõepoolest see, mida ta ometi ei suutnud
Kui nüüd kuuleks omade kõrvadega.

«Kas sa, isa, siis tead, miks meile ei tulla
tama? Miks nad lähevad Prantsile? See on ju lühike
tee on sinna halb, murra rattad puruks.»

«Kas ma tean? Kuidas minagi pean seda teadma
aga eks nemad külas tea. Eks nad tea, miks nad
ei tule.»

«Ons nad sellest kõnelnud?»

«Eks need jutud käi ringi. Ja kui liigud nende
eks puutu nad siis sinugi kõrvu.»

«Noh, Eks ütle siis ka mulle. Vähemalt ei ole
midagi kuulnud.»

«Ei pea ju julgema sila tuua vilja. Vana Sarve
tähenndas veel eile: «Ega teie veskisse julgeta vilja
jätta.»»

«Miks?»

«Kardetavat, et vili öösel ära viiakse.»

«Öösel ära,» kordas Annus, aga tundus, nagu
keegi kinni pigistanud ta kurgu, kust hääl ei lähe-
tulla. Veldi rahunedes astus ta isa ette, vaatas
otsa.

«Isa, — ma saan aru, mis sa mõtled. Aga kas
usud siis seda, mis külas kõneldakse? Kas sina
seda tühiseks ebausuks?»

«Usun ma või mitte,» põikles mölder, «aga seda
sa ometi isegi, et nad ei taha meile tulla jahvatada.
Mis see palju aitabki, kui mina ei usu, ega see
kuigi palju muuda nende arvamisi. Nad ju kõigil
külas aina kõik, et olla nähtud juba kevadel meie
poolt vedajat tulevat ja läinud üsna puude latvade
läbi Rae sauna poole. Viidaku mehed kallanud Nooni
teelt just alla küla poole, kui nad mõlemad nähtud

olnud päris selged ja nad kõnelevad seda iga-

on lihtsalt laimust!» hüüdis Annus. Aga ta tun-
oleks tahtnud veel midagi öelda, kuid mitte
sandsat ei tulnud üle huulte.
Eks teed mööda toa poole, raskelt, nagu üks
koorem.

7

Laes augusti lõpp. Tänavu oli hea lõikuseaasta.
Kevadest peale tuli vihma, jälle sooja, nii et siin-
tõlvapõhjaga koredatel maadel lõi vili haruldase
alasvama. Nüüd oli sirp põldudel teinud oma töö.
Ehkki ära veetud kollaste hakkide read, mis alles
kõiksid üle põldude nagu sirged sodurite read.
Tõukid nüüd iga päevaga pikemaks, tundus juba
lähinemist. Ohtul muutus veekitiigi pinna
saga sula pigi. Kui aga tõusis üles kuu metsa
pani ta vaikse veepinna läikima, nagu üks
tõttunud hiilgava klaasikorruga. Siin ja seal lõi
põlluroo ja kalmuse ääres, siis jooksid ringlained
noorid üle vaikse vee. Kuu pale värises värvenda-
epinnas.

Veskil oli rohkesti tööd. Juba hommikul vara
lulamehed, sest veskil maksab kord: kes enne
hõbe ka ennemalt jahvatab. Hobused nootasid
puude küljes ja korrakski ei vaikinud veskikivide
me murin ega vesirattale langeva voolu kohin.
Ühel öhtul, oli ligi juba pooleöö aeg, aga
oli käis ikkagi ringi ja samba küljes vilkus naera
jahutolmuga kaetud kardlambi tuli.

Annus oli tänase päeva üksi veskis, sest isa sõitis
lulaulu ajal linna. Oli veel viimane kingatäis
Annus tahtis jahvatust jätta hommikuks, aga
isa palus ikka täna valmis teha.

«Lulame hommikuks,» tähendas Annus. «Viskad hobu-
tee varul rangid kaela ja viid ära. Ma lasen sul
kõigepealt läbi.»

«Oh pojake,» soigus vanamees. «Laske ikka näüd-
labu, palju ilma see aega võtab. Hakka sellepärast
jälle tulema.»

«Noh, kaugel sa nüüd oled. Mis sa taga äärel...
«Mis ma nüüd teen või olen, aga kui kodu...
siis ikka teine kohal. Murest nagu ära»

«Mis muret sul sellega siingi on. Kes ta...
viib.»

«Kes teda nüüd küll viib,» lausus vanamees...
val toonil. «Aga see peotäis mul teda on. Iga...
nagu tähtsam, kui tead, et on teine kotiga...
gas.»

Annus andis järele. Mehed vaikisid. Vesik...
sid ühetoonilist, tumedat viit. Oli hakanud...
ilid viskasid vahetevahel rabinat piisku vastu...
katust.

«Eks see ole nüüd küll,» algas vanamees, kelle...
tavasti vaikimine oli läinud igavaks. «Ega nüüd...
palju niisuguseid asju usta. Aga ega need ma...
ka kadunud ole. Eks ole ma neid isegi näinud...
silmaga.»

«Mida?» hüüdis Annus. Ta oleks küll sellele...
mehele kisendanud kõrvu, et ta on rumal. Oh, ta...
olekski niisuguse praegu siit välja visanud nagu...
Eks tema olegi see, kes neid rumalaid, teotavaid...
oma keelega ringi kannab. Selle juures pole küll...
matki kahelda, et ta neid ise ei usuks. Aga Annus...
dus tagasi. Võiks ometi kuulda, mis see vanamees...
kõneleb. Mingi iha oli tal selle järele.

Mis ta on siis oma silmaga õieti näinud?...
kõnelgu.

«See oli sellal, kui olin alles õige poisike. Te...
Särevere mõisas. Ega ma olnud seal küll teomehe...
aga mu ema oli seal karjaaias ja nii oli mulle...
sinna mõnda kergemat asja. Nagu see ikka on, ann...
mõisast sageli koormate kaupa vilja linna. Ühel...
lâinud vana Priimu Kustas ja Loigu Jüri viljako...
tega linna. Jüri parem hobune, pingutanud teine...
harusid ja teinud sõitu. Aga Kusta loom ees üleni...
ei jõua ega jõua edasi, muidugi jäänud mee...
maha. Olnud külm, selge öö, aiateivad aina pa...
Kustal kipub kangesti uni peale, tee mis tahes, a...
dagi ei saa silmi lahti. Seal käinud äkitselt mingi...
satus, regu nagu oleks pääsenud kivi tagant...

... pistnud jooksma, otse versta maad ühe hingega.
peatanud vanamees looma, kuhu sa, pime, ikka...
seal näeb, et üks kott koormast kadunud. Keera-
... teine ringi, läinud tagasi, küll otsib ja vahib kõik...
... läred läbi, aga kus sa seda leiad, mida maas...
... kott jäigi kadunuks. Ega ole teha midagi, kee-
... teine jälle linna poole. Jõudis Kuivala kõrtsi,
... hobune lasipuu küljes. Jüri juba tundi pool-
... puhanud, külitati teine seina ääres laval...
... kust põrgut sa siis nii kaua tuled?»

... seal salata. Kustas kõnelebki oma õnnetusest.
... ta sul siis kadus,» arvab Jüri. «Eks ta ole ikka...
... kraavis. Paneme su koorma hoovi ja lähme...
... otsima. Kuhu sa siis niiviisi võid minna.»
... hõlva vaeva näete,» tähendanud keegi teelistest, kes...
... kõrtsi tulnud ja Kusta juttu kuulnud. «Sellest...
... dusti ilma küll.»

... udas see siis on? Kes ta sealt pidi viima?»
... kohap viijaid on,» vastanud teine teeline. «Jõnd-
... parajasti Kärü männikust välja, kui vedaja meie...
... üle Niidiaru heinamaa. Päril kaselatvade...
... suutnudki teine kõrgele tõusta. Ja ajas kan-
... välja sädemeid, nähtavasti oli teisel raske koo-
... lullap vedaski teie vilja.»

... sina siis usud niisugust rumalust?» tähendas
Annus vanamehe jutu lõppedes.

... minul seal uskuda või mitte, kui inimesed oma...
... silmaga näevad.»

... inimesed näevad,» osatas Annus meelepahaga vana-
... Eks ole minagi näinud, kuidas öösel täht kukub,
... tuleviir taga. Loll oleksin, kui hakkaksin seda...
... vedajaks.»

... pojuke, nüüd jumala tähti räägi. Kurjast on nii-
... asjad, muud midagi. Sellest on aastat kümme-
... tagasi, olin Vahuveres väljavahiks. Talvel olid ka...
... hooleks. See oli küünlapäeva ajal, oli selge...
... öö. Käin edasi-tagasi, oli käes juba üle poole-
... Igal pool vaikne, ei kippu-kõppu kusagil, ainult...
... utab vahetevahel aiateivas. Lähem viinavabriku...
... järde, aurutoru otsa juures õhk nagu veidi leigem.
... linna seisatama. Silmad kisuvad kinni. Eks see

vahiteenistus ole niisugune. Öösel ole ülevah, võt sellepärast päevalgi hõlpu antakse. Paksud rinded ja, justkui kandam kogu öö õlgadel. Ega saa midagi arugi, kui silmad kinni lahevad. Ega näe midagi kuigi kaua magada, see oli nagu räämastus, midagi tuli. Kutsikas jookseb äriinal jalgade vahelt läbi silmad lahti, ei saa esmalt arugi, kus õige on.

Vaatan ringi — vaikne igal pool. Kuu oli taevas, vee taha, niisugune hall hämarus igal pool, kus ei näe vesi silme ees. Sirutan, kondid päris kangeks, lähen minema tallide poole. Seal langevad silmad aida poole ja ihu lööb korraga kangeks. Näen aida lakast vilgub tuli. Ei tea esiti, mis see on, aga nagu tulla häält, aga see ei tule, sest igal pool on vaikne. Astun sammu-paar ja tuli kaob silmalt. Nägin ometi seda oma silmaga. Pistan kae talle vilistada, aga vist olid lapsed vile sealt paigalt juba kuulnud. Aga ega sul üksi ikka maksa sinna minna, sest on keegi valvamas kusagil nurga taga, lööb sul õhku hoobi pähe, oledki valmis. Ei saa piiksatadagi. Mõni lähen toon abi, tulgu tallmeister ühes, siis ikka ei lähe kaks meest. Tallmeister elab sülda sada eemal aia oja. Lähen ja pean ikka aita silmas. Ei ole enam midagi. Mis seal näha peabki olema, ait ihu kanda, paksude kiviscintega. Mis neil viga seal on, ei tea. Jõuan just purde peale, aga seal löödi mind kinni nagu naeltega. Ihust käib läbi kange vaht, mis hoog. Just aida unkast tulebki välja vedaja, ta madalalt, päris haavalatvade vahelt läbi. Näen teda selgesti, sest ega see koppel, kust ta läbi läks, oleks siindest kuigi kaugel. Kõikus teine üles ja alla. Nägin kuidas teine oma pikka nina pööras ühele ja teisele poole. Lendas üle välja, vaos ikka allapoole ja alla poole ja kadus Pihuvare metsa taha. Sinna ta läks mu silmist.

Seisin seal paigal nagu sammast. Mõistus ei võetud peast, ei oska minna edasi, ei tagasi. Ihust ikka rohkem ja rohkem pilve, hakkas tulema hõlmad meid.

Ilommikul pimedas kamul tuleb tallmeister, näeb teda ja ütleb: «Kuule, sul õige koeraelu, tule talli...»

Lähen talli, aga ikka kipitab kangesti südame peal. Lähen, kõnelen talle viimaks loo ära. Läheme siis aia keski, vaatame igale poole, aga näha mitte midagi. Seal pool maas kena õhuke lumekord. Jutt läheb peagi aida mõisat laiali. Ja seal ta ongi, valitseja leiab, et aida salvest on tõesti vilja kadunud ja laest olla laud talle kangutatud. Ega härra sellest kahju saa, peab mu pidgumatukese kinni — seal ta siis on.»

«Noh, oli see siis teada, kes vedajaks käis?» küsis Annus.

«Kas ta olnud ka, aga mis see aitab. Küllap oli Salu temast teadis rahvas seda kõnelda, ja Salu poole seegi minu silmist. Ega Rein muud jaksanud teha oma kohta, oli ju teine jõukas mees. Kest tema selle jõugi võttis, ega see tema koht ma ei teiste eest ei tea mis parem olnudki.»

Annus ei lausunud selle jutu peale sõnagi. Ei olnudki ta aega kõnelda, sest kivide müra teatas, et ivad on aida all langenud. Annus jooksis vibu juurde, laskis selle aida allalangev vesivärv sulges veevoolu. Kivõll ühes vesirattaga jäi raginal seisma.

8

Annus läks pikkamisi mäekülge mööda toa poole. Oli tal keegi, nagu oleks kandnud seljas koormat. Midagi langes, mida oleks tahtnud sealt ära leida, aga ei saanud. Muidugi olid need vanameeste jutud rumalus, sest ometi noorpõlv enam ei usu. Aga siiski tulid nad aida meelde, lendasid ümber, nagu oleks kogu õhk aida all langenud, nad helisesid kõrvus, nagu poleks muud aida all kuuldagi.

Annus oli järele jäänud — vaikne, veidi umbsepoole poole öö. Suurte haabade nahksed lehed loperdasid aida all tuules. Uhetooniliselt kostis jõekohin tammil. Aida all sajud olid toonud jõeveele tublisti lisa.

Annus tundis kerget roidumust kontides.

Annus ei läinud ta veel tuppa, vaid langes rinna alla laiale. Ilma et oleks isegi midagi kavatsenud, ta tundis äkitselt enese silmitsevat, kas ei juhtu silma alla puude latvade looklevat tulejuga.

Niisugune narrus! Midagi selletaolist ei ole
vaikne raskeõhuline öö ümberringi.

«Ah olengi niikaugel, et juba usun vanamehe runnet
juttu. Seal pole ju midagi iseäralikku. Mehed
vilja ära ja mis siis pärast viga välja arvata
lugu. Teised usuvad ja nemad naeravad muidugi.
Eks ole niisuguseid lugusid enamaltki elte tuul
lakast võis ju vanamees tuld näha, ega seal ole midagi
iseäralist. Alles hommikul lähevad vaatama, mõistagi
lumi jäljed kinni kattis. Oleks kohe läinud, küllap
siis ka vargad aidast tabanud.»

Annuse meel muutus kergemaks, nagu oleks ta
senud kandam, mis rõhus ta südant ja tekitas tunda.
Nüüd tundus talle tasane tuul nii pehmena, koostis
Ka kuulis ta eemalt partide prääksumist kaldal
pilliroost. Tarvis minna lähematel öödel neid valvata
muidugi kui on kuuvalgus. Tuli koer ta juurde, ta
Annuse vastu. Noormees silitas looma pead
poolt heljus sõnniku ja loomade haisu.

«Hea küll,» tähendas ta. «Kauaks siin vahin, ta
tuppa minna.»

Minnes läbi toa eest, nägi ta äkitselt oma toa
valget kuju. See kadus ruttu. See oli muldugi
naine. Rõõm tuli südamesse, sest teine ootas teda
öö otsa. Oleks ta seda teadnud, ega ta olekski
viitnud, olles rinnuli lattaial.

Astudes tuppa, kuulis Annus naise mõõdukat
mist. Seisis eemal, ootas, et Elsa küsiks, miks ta
jõi nii kauaks veskisse.

Voodist kostis edasi magaja hingamine.

Annus astus voodi ette ja tõmbas tikust tuld.

Elsa magas. Ainult seda nagu oleks Annus
nud, et roosakad pikaripsmelised silmalaud löld
tule valgustusel värisema.

Tikk kustus. Elav süsi langes põrandale.

Jälle oli ümberringi pime.

Annus naeratas. Ah nii. Ta tõmbas äkitselt
pealt ära teki ja pani oma käe ta soojadele
rindadele.

Elsa ärkas. Kiskus ruttu teki tagasi ja hüüdis:

«Kes siin on?»

«Nägin ju sind aknal, kui väljast tulid. Sa ju
tuli.»

«Ma magasin.»

«Koneled tühja,» vastas Annus, pannes käe naise
dele juustele. «Olgugi et ruttu ära läksid, kuid
spuust nägin selgesti.»

«Lukkas mehe käe ära ja mässis end uuesti teki
se oli nagu peitu põgenemine selle eest, kes
võidumeelne.»

«Näalõige tabas Annuse hinge. Ta vajutas ham-
mal kokku ja astus akna alla.»

«Oli pime öö, nii et silm ei seletanud paari sü-
dat üle õuemuru.»

«Ta ei kõrvus. Oli nii vaikne, et kuuldus kolmandast
selgesti kella tiksumine. Aga rinnus peksis
ta ja hoobid olid valjud, nagu oleks keegi taganud
vasta vastu seina. Neid lööke pidi ometi seegi
ta kes lamas seal eemal voodis. Olgugi et ta hin-
moodukalt, aga Annus teadis, et ta ei maga. Ta
tema poolt häält, ootas, et ta hüüab teda. Kas ei
tule ta nüüd juba voodist, ettevaatlikult, tasa. Astub
põranda ja sirutabki käed ta järele. Ta ootab, ootab,
ta tahab siis haarata süle ta pehme, sooja ihu ja
n katta üleni tulikuumade suudlustega.»

Aga ikka ja ikka ei tulnud midagi. Ta ei kuulnud, et
teda kutsunud nimepidi, olgugi nii tasa, et oleks
ed aust ainult hingeõhuga.

«Ta ongi viimaks nii uinunud, ilma et oleks minuga
kuulnud sõnagi. Oligi ta akna all? Muidugi oli. Aga
ta nüüd seda salgab? Miks ta lukkas kannatama-
hul eemale käe. Võib olla, et uinusk.»

«Ta tulnud kogu ööl und. Võib-olla ei olegi Elsa teda
kuulnud, võib-olla ongi ta temale olnud alati vastik.
«Ta ei ööl hulguvad mornid mõtted ringi, ilma et nad
ta selleks küsima luba, missuguse kuju nad võta-
ta. Nad on ka pimedal ööl järelejätmatult pealetungi-
ta et inimene nendest kuhugi ei pääse.»

«Kõrksul olid Elsa ja Annus muutunud teineteisele
«Ta, nii et nad ei leidnud sõnu. Kumbki neist püüdis
ta plikude eest põigata kõrvale. Võõrastav tundus
«Niisugune seisukord ja Annus võttis hoogu mõnigi kord

pärmiseks, miks ta õhtul tema eest aknalt jooksva voodi, aga alati jäi tal sõna tulemata suust.

Veski oli täna rohkesti jahvatust ja kibe tegevus lasknud närivaid mõtteid esineda kuigi tugeva hoopiga. Peletas nad laiali nagu arad linnud. Päeva jooksvad südamesse asunud rahu, naerataski noore naise hoidude tujude üle. Toa juurde lõunale tulles otsustas Elsale teha tugevasti etteheiteid ja pärast haarata võimsalt oma süle. Muidugi lahkuks siis kõik nendest sünnitas südames nukrust, ja läheb laiali, nagu paiste eest põgeneb udu.

Elsat ei olnud kodus.

Ena käest kuulis Annus, et noorik olevat juba aja eest ära läinud.

«Ega mina tea, kuhu ta läks,» lisas vanainimene juurde meelehärmiss. «Sa tead ju, et tema minuga ei ole. Hoiab mu eest teine kõrvale, nagu oleksin talle ei tea mis kurja.»

Ena ja poeg istusid vaikides söögilaual. Oleda neil oleks olnud teineteisele kõnelda, kuid ei teinud mingiks jutuks algust. Ometi ulatusid nende põlve teineteise hinge põhja.

Lõpuks ei suutnud vanainimene kanda vaikimist kust ja lausus, nagu rohkem enesele:

«See on nii imelik. Teie hoiate mõlemad meid kahest eemale, justkui oleksime me mõned kurjad. Mina ei tea, miks siis Elsa mind nii põlgab.»

«Küllap oled selleks andnud ka põhjust, et ta hoiab eemale,» vastas Annus, ilma et oleks heitnud poe ema poole.

«Mis põhjust nüüd mina,» kõneles ema. «Ehk ennemalt tema vastu, aga mis siis mina võin poega? Ega me ole läinud talle sellegiparast midagi ütlema.»

«Küllap teeksid sedagi,» naeratas poeg, aga ei tulnud nagu vihameelest. «Sellepärast hoiabki eemale, see sul on keele taga.»

Vanainimene ei lausunud selle peale sõna, vaid pisaraid ei suutnud ta hoida tagasi, mis veeresid tema vägivaldselt kortsunud palgeile. Ta tõrjus need ära pollenurgaga.

«Ma ei tea, mis nüüd minul peaks olema,» leidis

endi aja pärast. «Sa tead ju seda niisama hästi omagi, et oleme siin võõrad. Kui kõik räägivad ja arvavad, kas oli see siis minule üsna ükskõik. Eks on isagi, et tänavu jahvatust on hoopis vähem.» «Kas see on siis minu süü?» küsis Annus, aga häälest tulnud ta teha tundmatuks tagasihoitud ärevust. «Ega mina seda ole ütelnud,» vastas ema. «Aga kui see tuleb meelde, kuidas me enne elasime ja kui hästi oleksime võinud ka nüüd elada, kui...»

«Aga sellest siis nüüd minule halised,» hüüdis Annus, sest vanainimese sõnades tundus midagi, mida ei saaks välja kannatada.

Ena peale tõusis ta üles, ja söömist pooleli jättes läks Annus toast välja.

9

Hilja õhtul toa juurde tulles leidis Annus, et ta naine ei ole veel tulnud koju. Katsus teha üht-teist, aga ei leinud ta mõte ainult ühte kohta: kus ta siis on? Mõis ta min, et sellest temale sõnagi ei lausunud? Võib olla, et ta ei tulegi enam tagasi. Alaliselt kasvas ta aru, kui et tundis õhupuudust toas. Ta tõmbas selga paljtu ja läks välja.

Ena leidis ta enese jalgrajalt, mida mööda sammus oma poole. Paremal pool mürmelas vesi kares- ja kividel ja pahemat kätt kohises paks kuusik. Ena ei ole tundmus, nagu libiseks midagi ta kaest, ta küll püüab kinni hoida kõigest väest. Aga oli ta nii vähe võim, mis ähvardas käest kiskuda ta eluõnne ja suutnud sellele võimule panna vastu.

Kas ei ole see rahutus kõik ilma põhjuseta? Mis on imet, et Elsa läks korraks ema poole ja viibis seal hilja õhtuni. See on ju teada, et tal ei ole oma elu lüüa lobus elada, aga kas ta ei ole teda siis armastanud ja kas see armastus ei tasu siis kõike. Need jutud, mis käivad, võivad ju ta elu kihvitada, aga eks ta ole tema varju ja hoole all.

Kas ta salgas eile seda, et teda aknal ootas? Ta ei ole eksinud. Kas ei lükanud ta isegi tema kätt oma lootusega, millest tundus põlgus? Nüüd ta vii-

bibi ema juures? Ja kui kõik neid lugusid kinnitavad, et ema, kust teab siis tema seda, et need ei ole tõelised?

Äkitselt tundus, nagu oleks kae langenud ta silmalt ja ta ei saanud enam midagi öelda. Ta teadis, et ta ei saanud enam öelda, et ta ei oleks ta hakanud nägema imeselt. Kuidas ta teadis seda, et niisuguseid lugusid ei ole? Inimestel selleks ka põhjust on, et nad vilja ei lase vedada veskisse. Inimesed on ometi seda näinud, nii nagu ta on näinud, et ta ema käib vedajaks. Kes saab öelda, et ta ei oleks ta ajada vaele, et tondid ei viinud ta isa elusalt ja nende tütar ongi tal naiseks. Aga ka sellel naisele on saladusi, mida ta mees ei tea ja mida ta mees ei avalda. Kui see oleks olnud tema poolt ainult tema mees, miks ta tegi lõpuks, nagu magaks? Miks ta ei läinud, et läheb kodunt ära?

Noormees mõtles ja need mõtted andsid pohpohp tundis enese nüüd õnnetumana. Ta käik on pikaldas, sest ta teadis, et ei olegi kuhugi rutata. Jõudis lagedale, kus talle vastu puhus kooli röske öötuul. Eemalt viikus nõrk punakas tulehüüe, nagu oli Rää saun.

Metsa tagant maanteelt kuuldus vankri müra.

Sauna juurde jõudes pidas Annus aru, kui ta astuda. Sirutaski käe uksele, aga käsi ei tahtnud tagasi. Milleks seda? Kes teda siin siis õige ootab? Kui ta naine oleks ihaldanud tema siinolekut, küllap ta oleks sellest juba hommikul kõnelnud.

Võib-olla polegi teda siin.

Ta astus akna alla, millel oli ees riie, ja jättis taama. Toast kostis tasane kõne. Eesriie lubas, et ta kohast teda tuppa vaadata.

Laua ääres, millel põles väike lamp, istus Elsa ema. Ema vaatas ainiti tütre peale ja kõneles.

Nüüd kõneles Elsa, järkjärgult muutus ta kõne elavaks. Viimaks lõi ta käed silme ette ja hakkas nutma. Vanainimene tõusis üles, astus tütre juurde ja pani ta pea peale. Ta huuled liikusid.

Elsa pea toetus kätele. Ta vaatas ainiti ema seisva lambi tulele. Annus nägi ta nutust peaaegu silmi.

Äkitselt tõusis Elsa üles, suudles ema suure õnnetusega ja läks siis voodi juurde, kust võttis suurrätiku

Annus ruttas välja väikesest jalgvärvavast. Jõe ääres ta seiskatama, vaatas tagasi: igal pool must, pime öö. Annus ruttas kodu poole, kiiresti, higi otsal. Jõudes emaale jõe käärule, jäi ta seisma — istus kivile —

Annus ta seal käis?

Äkitselt pistis üks imelik mõte: kas ta ei läinud ema meele selleks, et teda paluda: ära käi vedajaks, ära vea ema ära veskist.

Kui rumal mõte.

See mõte jäi äkitselt kindlasti peajärgu, nagu oleks ta kinni löödud naelaga. Ta ei saanud ega suutnud seda kuidagi ära heita.

See poleks õige, kui ta seda Elsa käest küsiks. Ta peaks talle andma selle kohta selgust.

See oleks ometi hoopis ta naisele. Kas ta polenud öelnud, et ei usu niisuguseid rumalaid jutte.

Ja ta usub siiski.

Annus kuulis samme, nägi isegi lähenevat inimese kogu, kes temast möödumas.

«Elsal!»

«Väljaseks kerge kiljatav karjatus.

«Mina ootasin sind. Kui sa käisid?»

«Ema pool,» vastas naine.

«Sa astusid kõrvustikku, aga ei leidnud kõnelemiseks. Annus oli kõik ometi valmis kavatsenud, aga see see meelest ära lennanud. Mis selles oli siis, et Elsa käis kord ema pool?»

«Sa kuulduski nende kätte ühetasane veekohin. Nad rääkisid peagi koju.

Annus haaras kinni naise käest.

«Kas sul külm?»

«Ei!»

«Oleme veel väljas.»

«Ei ole juba hilja. Toast ei paistagi enam tuld.»

«Väljast. Aga miks sa kodunt täna ära läksid? Ma tahtsin oelda — miks sa sellest mulle sõnagi ei kõnelnud?»

«Ma arvasin, et see on sulle ükskõik. Sa olid ju veski juures. Arvasin, et tulen kohe tagasi, aga aeg läks ära.»

Annus näris oma huuli.
 «Kuule, Elsa, sul on minu eest midagi salata»
 Naine vaatas mehele otsa.
 Äkitselt haaras Annus naise ümbert kinni ja rääkis
 teda.

«Kas sa pahandasid?»

Elsa ei vastanud. Aga ometi tundus Annusele, et
 naise huuled olid elutud, isegi nagu oleks ta teda ennast
 lükanud õige võimsalt.

Otse kurguni kerkis suruv vihaga segatud tundus.

«Lähme tuppa,» ütles Elsa, sest nad ei saanud kumbagi
 sõnagi kõnelda.

«Ei. Ma ei tule. Elsa, — sa varjad minu eest midagi.
 Sa valetad mulle. Sa ei armasta mind.»

Ahastus kuuldus neis sõnades.

«Miks sa nii mõtled?» küsis naine.

Äkitselt tundis Annus oma hinges põhjatut haledust.
 Ta armastas oma naist, ta oli temaga olnud nii lõpuks
 õnnelik. Alati ometi viibis see inimene temaga olnud
 nüüd ta hüüdis talle niisuguseid sõnu. Tõsiselt ja
 vald vaatas ta Annuse otsa.

«Ma arvasin. Sa läksid kodunt ära, ilma et mulle
 lausuksid sõnagi. Sa olid ema juures. Sa nulsid
 kõnele minule ära. Kõnele.»

«Mis mul kõnelda on. Sa peaksid seda isegi tennisele
 kõnelda.»

«Ma ei tea.»

Elsa vaatas enese ette. Ta ütles vaikselt nagu
 nal, nagu hingeõhuga tulid sõnad suust:

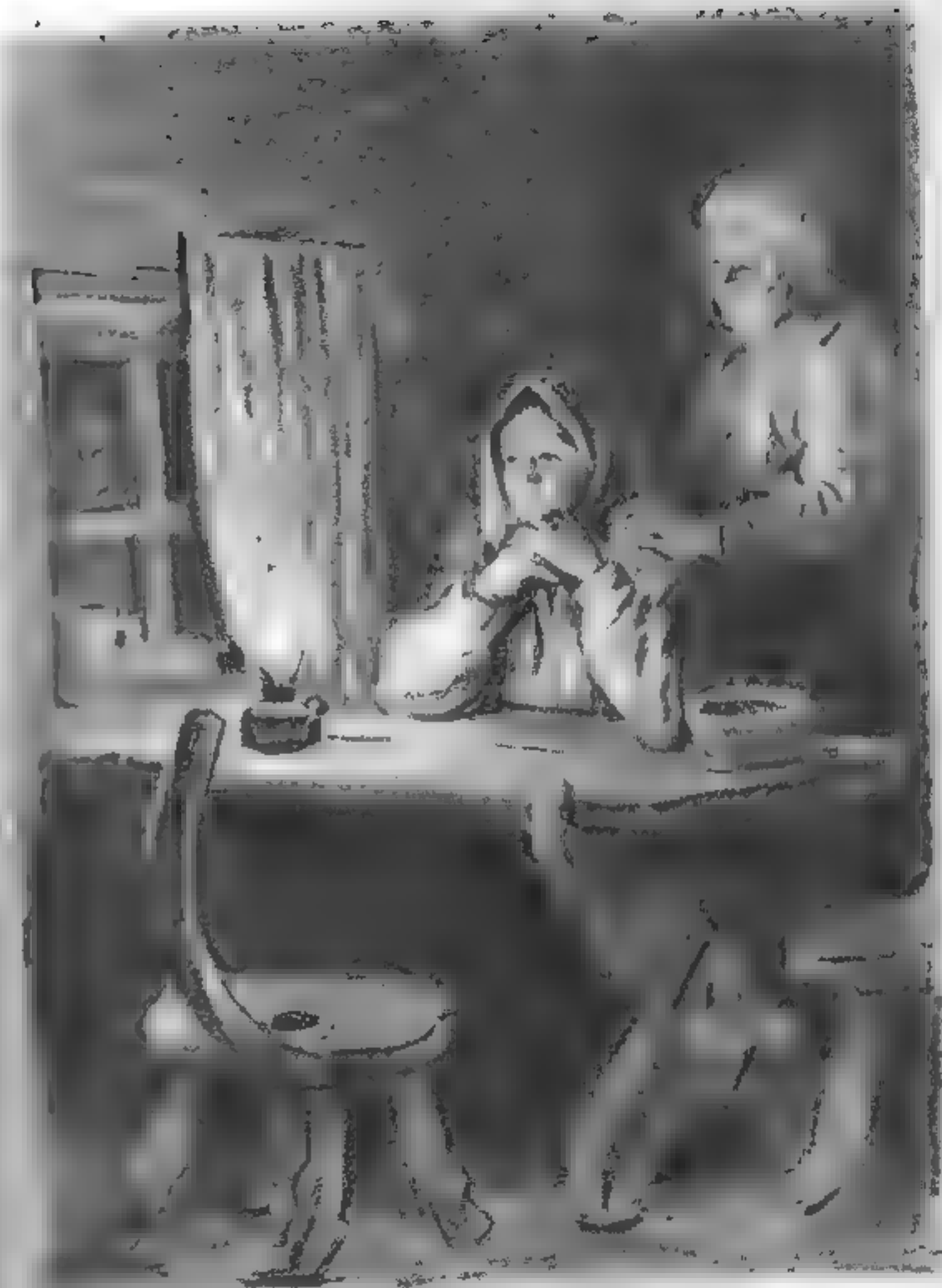
«Sa ei tea. Eks ole mina sind teinud õnnetuks.»

«Sina? Ma ei mõista sind.»

«Miks sa ei mõista. Mina olen selles süüdi, et sinu
 elu poolest enam oma vanematega nii kui enne. Alati
 Alles üleeile kuulsin, kui ema ütles isale: «Sa jumal
 das see ometi on. Annus justkui võõras inimene
 kõnele meiega sõnagi.» Ma saan ju sellest küllalt aru
 mina ei oleks pidanud sulle tulema naiseks.»

Elsa kõneles vist küll esimest korda, mis alati oli
 rõhunud südamele.

Annus tundis, et naine on talle praegu armastust
 kunagi enne. Ta sai aru, et naisel oli põhjust kurvastada
 ja muidugi läks ta oma hädas otsima lohutust ema kätte.

Elsa pea toetus kätele. Ta vaatas ainult enda ees
 seisva lumbi tulele.

male ja naise vahele oli juba esimesest päevast
kuristik ja nad polnud otsinud alguses purret,
kõndu nad oleksid pääsenud üksteise juurde. Võõ-
rliid nad jäänud ja võõrastustunne pärastpoole
lasvas.

— see peab muutuma,» hüüdis Annus. «Usu —
mumad ei põlga sind. Need jutud, mis kõneldakse,
tõht lori, neid ei pane ometi keegi tähele. Mis süüdi
on sinul? Tule, lähme tuppa.»

Annus võttis naise käest kinni, tõmbas ta enese vastu
and läksid külge küljel mööda jalgrada üles mäevce-
b. Sin lõi neile vastu röske, pehme sügisöö tuul.

Metselt karjatas Elsa. Ta tõmbas ära oma käe ja lõi
mõde ette kaks kätt.

Annus nägi ka Annus.

Annus poolt tuli vedaja. Tulejuga jooksis üsna
alalt üle metsa, nii madalalt, et näis jäävat kohati
male puude latvade varju. Annuse eest oli, nagu
ta lennanud Arupere poole, mis üksikult Palu
mku ääres, aga tõepoolest pööras ta siis kahe Ilie
poole, kust algab Lasila nõmm. Varsti laskus
madalamale, madalamale ja kaduski lõpuks metsa

ende liikmed olid halvatud, huuled tardunud, nii et
annud kõnelda sõnagi. Mis oleks neil olnudki öelda,
mõlemad nägid teda ja mõlemad teadsid ka, mis
oli, mis möödus nende silmade eest.

«see oli?» sosistasid lõpuks Elsa huuled.

«see oli vedaja,» vastas Annus. «Laskus alla vist
perede juures. Jah, sinna ta küll vist laskus.»

Annus-Elsa läksid tuppa, aga neil ei olnud teineteisele
gi kõnelda. Noorik hoidis otse hinge kinni, sest ta
soovinud, et teda siin poleks olnud. Kuidas julgeb
madata silmi oma mehele. Kas veel on paremat
tunnet ja ta tundis, et ta südames tõusis mõte: see
on tema ema. See mõte ajas talle hirmu peale, ta
tõusis mices, kes seda ometi niid tead, võtab ta
tubast välja. Nüüd saab ta aru, et need jutud
olnud talle võetud. Ja tema on selle inimese tütar.

«see oli lõpmata hirm, ta värises, nagu oleks tema kal-

Ka Annus mõtles: tema ta oli, tuli ja Rae suu nagu me seda mõlemad nägime. Tütar teab ta salga silamaale. Ta teab. Ja selleks läks ta palus oma ema, et see ei läheks vedajaks. Ta palus silmaveega. Aga ema ei võtnud kuulda ta palvet. Neil inimestel ometi õigus, kui nad ööseks jätta veskikotta. Neil on õigus, küllap nemadki näinud. Oli himu üles tõusta ja vaadata. Võib-olla siia veskisse. Küllap tuleb seegi sellel viil kirstus ei tõuse.

Kõik see teadmine tuli suure hooga ja selgus, et ei lubanud silmapilguks tõusta vähemalt ümberlõkkamiseks.

10

Jätкус kingas vilja jahvatamiseks veel kühnaks minutiks, kui rattakambri kostis ragin, see veskivõll ja vaikis kivide mürin. Mehed jooksisid vesiratta pooled kaarepuud olid murdunud ja jooksisid vesi vesiväravast vesiratta alla laudpõranda.

«Imelik küll,» sõnas veskiline, «mis põrgut need rattapuud katki murduma. Eks näe, puu on terve olnud. Kuidas ta küll teise lõhki kiskunud ja valge teine alles.»

Mõlder silmitses veidi aega vaikides.

«Kus mina seda tean,» lausus ta. «Ega midagi. Hea, et on laupäevaõhtu, homme on Laimla Antsu. Niipea kui ära parandame, lasse ta läbi.»

Annus võttis lambi ja läks müüriäärt mööda kambri. Siin selgus peagi õnnetuse põhjus: see oli lausa nurjatus, sest teiseks rattapuuks läbi ja laupäevast palk. Siin oli tal veel sees lõhe. Kandis ainult üks puu. Imelik, kuidas see polnud veel all juba ennemalt murdunud. Pehastunud puu päris näppudega laotada.

Kui Annus tagasi tuli ja astus kinga juurde, küljes põlevat lampi ära kustutama, lõi ta kinga. Eks jäänud ennemalt ometi vilja kinga, aga nüüd oli see sealt kadunud.

Veskiline viis viljanatukese ära, et vedaja ei saaks ta ära tassida.

«Noh,» kippas Annuse südamele. Polnud küll põhjust seltsust, aga ta ei jõudnud vaikida. Ometi püüdis ta asjast kõnelda hoopis ükskõikselt, niisuguse häälega, pidi kinnitama, et ta teeb sellest juttu ainult ikkalt.

«Müü nähes pidi seal kingas veel veidi vilja järel jätta. Aga nüüd oli king tühi. Madis vist viis vilja

aga ei lausunud sõnagi, vaid lõi korraks pilgu pojale kätte. Veidi aja pärast sõnas ta:

«Noh, mis ta sellest peotäiest pidi siis sinna jätma. Aga seda hobuse rakendamist.»

«Müü seal nä peotäis teist olnud, küllap oli ikka oma hobuse. Mis vaeva see hobuse rakendamine nüüd. Aga siis tulla on.»

«Müü muutus isa äkitselt kannatamatuks ja ta hääles muutuvalt jõhkrust.

«Noh, sina nüüd seda mõõtsid, palju seal oli või ei olnud. Eks sa küsinud ta käest, miks ta vilja ära viis.»

«Müü sellel ütlemisviisil oli niisugune heli, mis kinnitas, et nüüd pärid, miks ta vilja ära viis. Sina ise ei saanud seda põhjust teadma ometi kõige paremini.

«Müü aja pärast tähendas isa: «Kuule, sa mine homme Antsu ja kutsu Ants esmaspäevaks vesirattast parandama. Arvan, et rattapuud saame Hündinurmelt raatutud puudest. Põrgut seda tüli oli nüüd veel vaja, paneb ta paar tööpäeva.»

«Müü lõunat läks Annus Laimlale. Madalasse vabalasest astudes põgenesid lapsed nagu arad linnud keldesse, kust paistsid ainult nende määrdunud jalad. Lahja mustavereline ja tusase näoga naine tõi jast põhjaga tooli, lõi selle põllega puhtaks ja kutsus külastajad istuma.

Aga ega Annusel siin olnudki aega viita. Tal oli asja hoopis enese poole, aga teda pole vististi kodus?

«See roist nüüd ilmiski pühapäeviti kodus,» tähendas naine. «Mis ta siin vahiks, pühapäev ei ole ju tööpäev.»

«Müü lea, kus peaks taga kokku saama. Oleks nii-öelda hädaline asi.»

«Kus siis mujal kui Härjanõmme kõrtsis. Seal istuvad ja lakuvad päevad läbi. Ei tule neil pa-ilmaski mõistus pähe. Viimased kopikud ajavad kõrist alla, aga kodus, kes seda kusib. Kodu on söö või seina vahelt sammalt.»

Ega Annusel olnud vajagi kuulda naise klõpsu olnud tal tema e öelda pooltki sõna lohutuseks. et Ants oli osav töömees ja teda sageli nõu, ko-sus ja puudus vahtisid siit peitmatalt kalal-ek teada siitpoolt meeste viisid. See Härjanõmme nad puupaljaks, sageli tolgendasid nad seal p-kaupa. Mehed olid nagu pimedusega löödud, et ka helgel päeval väljatulemiseks ukseauku minemiseks teed.

Annus läks läbi metsa käivat jalgrada, s- mööda lühenes tee paari versta võrra.

Annus tundis, et tal on õige imelik minna ko- polnud sinna pühapäeviti jalaga saanud, aga kol- ta täna rahvast täis. Oleks vahel olnudki tahinud minna sinnapoole, aga igakord jättis ta manged ja katki selle nõu.

Kuulduski välja sumin kõrtsitoast. Mis on päeva õhtupoolikul tehagi. Lamad voodis ja vahel haigeks jäävad küljelund. Igav on. Lähed välja, mööda põlluäärt, mööda metsaveeru - ja oleks juures. Seal juntud kokku teiste külameestega ja koos lähele siis vaatama, mis seal kõrtsi pool p- kuulda. Aeg läheb lõbusamini, ei näegi, kui kää- kukelaulu aeg.

Annuse kõrtsi astudes oli suur tuba tihedalt Vanad mehed istusid leti ääres, poisid tüdrukud l- sid seina ääres pikal pingil. Audaku Mart taatus p- dal, lauldes mingit otsatut laulu, õllekapp kää-

Annust nähes hüüdis Mart: «Näe, hullu, k- kõneled, ongi ta sealsamas.» Tuli siis Anna, c- tale kää ümber kaela. «Sintst oligi sin p- Kes pagan seda oleks teadnud, et sina siia tuled. minu silmad sind siin näinud kogu suve. Joo on c-

Ta ulatas õllekapa Annusele.

Annuse kõrtsiastumine avaldas mõju. Elav jutustamine valkis korra, nagu oleks see äkitselt katki l-

ollu ei leitud uut algust. Aga see oli ometi silmapil- be. Peagi kogunes ka teisi Annuse ümber ja nad viisid k- l- ette. Kõrtsmiku käsi tõusis oodates käsku, mida p- valama.

«Hea, kas oleksin tänagi tulnud,» kõneles Annus, d- oli veidi asja. Kaisin Laimlal Antsu otsimas. ad teist kodus. Kodused arvasid, et siit ehk teise on.

«Noh, kust mujalt siis,» naeris Arupere Jaan. «Kus o- siis mujal ikka on. Eks kuule, lärmitseb teine taga- ibris, ta on täna suur ja lai vend.»

«Ta kutsus Antsu tagakambrist nimopidi. Okele ilmus sagrais habemega tugevakondiline mehe- pu. Ta vaatas ainiti, küsides, miks teda siia kutsuti. pool harilikult tagakambri oma sõpradega, sest ta on peenike meistrimees.

«Istus ta ette. Peale teetamist lausus, et lema n, kes tahaks temaga paar sõna kõnelda. Hea oleks, Ants võtaks endale homme aega, tuleks nende poole. v- iratas ära parandada

«Tulin, kuulsin,» tähendas Ants. «Selgest oli siin Eks ma'p tule. Tulen, teen nii, tämpigu otsas või homme kuradit, ega katki saa.»

Kuuldus naer.

«L on see Ants mees,» lausus keegi. «Ega ole t, eks tema tee ikka küll.»

«Kus siis oleme sellest asjast rääkinud. Homme hou- uku tuled siis?»

«Muidugi, muidugi!» hüüdis Ants, «aga ega see ikka e- u lähe. Tule sina nüüd ka korra, tahapoole e- me ratta liigud. Need teeme tublid.»

Ants lükkas Annuse enese ees tagakambri.

«Vahela ilmusid mõned poisikeseohtu noormehed adasid neile järele.

«Tagakambri istusid laua ääres metsavaht Viip, e- p- alla telliskivivabriku meister Antonov, Suitsu- homme Kustas.

«Hea toeta siia veidi,» tähendas Ants, «ja jutusta see m- . Logge veel üks klaas.»

«Hästi toodud klaasi valas Ants õlut täis ja nüüd löid d- kl- asid kokku.

«Kuradi lugu on see küll,» tähendas Suits. «Nüüd kibedal tööajal laheb ratas purul midagi, pane veski mitmeks päevaks seisma.»

«Teine rattapuu oli tehtud omal ajal pilli puust,» arutas Annus. «Vaatasin, poeta näpuga imeks, kuidas see ühe poole puu jõudiski nii kaugele pidada.»

Selle jutu juures kõngutas Ants sõnalausumata. Väga hästi oleks võinud ta liigutust võtta sõna. «Noh, sina mees niisugusest asjast küll kuigi pat tea.»

«Tänavu ikka jahvatust on?» küsis Vilip. «Ei, hea lõikus ja mis inimene siis teeb, peab ju ikka teie palvele. Ega sa siis ometi terveid ivi söö.»

«Mis neil möldritel tänavu viga,» arvas Ants. «Näe, ajab ju Prantsi vanamees enese tänavu. Ants oli ju terve nädala seal seda vana logu pidamas.»

«Pole viga, nüüd töötab hästi,» tähendas Ants. «Kui võitnud vakk.»

«Võib ju olla,» ütles Antonov. «Aga kevadel kui et suur vesi toob teise alla, nii et ei jää asetki. Aga tänavu Prantsi vanamees aina muheleb. Olen näinud ise paari päeva eest mulle: «Noh, pole viga. Palun annab mulle õige tublisti tööd. Aga eks see nii on, sest kõik inimesed tahavad elada.»»

Annus tundis, kuidas keegi pani käed ta tooli talle ja seisma jäi selja taha. Annus vaatas üle õla, nähes endine Vaidla mõisa puusepp Rein, kes aasta koormaga sealt lahti sai ja nüüd end niisama juhuslikult tooli talle istus. Suurema osa oma ajast veetis mees kottides ja õnnelik, kui keegi tema poole viinapiisa või õllekappa põhja ulatas.

Silmad olid tal täna pundunud ja hoogsalt noogutas vanamees peaga. See oli nähtavasti märgiks, et ta ei tea midagi kõnelda.

Annusel oli veidi piinlik. Vanakesest oli teada, et ta ei oska oma suud hoida. Kõik, mis tal mõttes, libises tema keelele. Selle avasuu pärast oli ta sagedasti kannatanud. Teati tema viise ja kombeid ja nüüdki oli kambri ühes

l naha poisikesi. Küllap nemadki tahtsid kuulda, vanamehel on öelda.

«Noh, kuidas siis sinu käsi ka käib?» küsis Annus. «Mall sõbralikult. «Pole sind hulgal ajal olnud näha.» Vanamees ei näinud seda küsimust võtvatki arvesse.

«Ah teil tallati võll katki,» kõneles ta.

«Lille noogutas ta tähtsalt peaga.

«Ei, sa eksid. Võll on terve. Ainult vesiratta teine aljapuu murdus. Mis seal siis imet, oli teine läbi ja oli pihastunud.»

Vanamees noogutas peaga. See ütles küllalt selgesti: «Ei, mis siin kõneled, on tühi jutt.»

Annusel oli halb. See oli ometi kindel, et vanamees on peanoogutamise ja jutu tõsidust eitas. Sellest ei küll kõik juuresolijad aru, sest miks nad siis muudki ei vahtisid. Küllap olid selles asjas vanamehega üksikud.

«Võib olla, et oleks teine pidanud vastu veel nii muldu

«Aga nüüd on ju sügisel veerõhk tugev, pihastunud puu, murdus.»

«Tühi jutt,» kõneles vanamees. «Ei veeraskus rõhu nii tugev.»

Annus aimas vanamehe mõtet. Aga siin oli küll kõige parem sellest mitte anda märku. Aga midagi peab ometi ütleva, sest vaatasid vanamehe poole lauasistujad, oligi vahel näha rohkem päid.

«Mis see sinu arvates siis pidi olema?» tähendas

«Mulle, sellejuures võimsalt kutsudes muiet huulile. «Ei, ta tugev olnud, siis oleks ta ometi praegugi

«Vale puhas,» tähendas vanamees. «Ma ütlen sulle, et see võll rauast vesiratta puud. Puruks murduvad kindlasti murduvad.»

«Sa ajad päris jabura juttu. Kuidas nad siis murduvad?»

«Murduvad. Ma ütlen, pole midagi imet, kui ka võll murduvad.»

Annus tundis hulga teravaid pilke end torkivat kindlalt naeru.

«Sa oled purjus. Sa ei tea, mis kõneled.»

«Ma tahtis pöörata vanamehele selja.

«Mina purjus,» hüüdis vanamees laavale, «seda ma tahaksin öelda. Aga õige on see, mis on sinu. Nagu seda siin näid ei teaks igamees.»

«Mis see on siis, millest sa kõneled?»

Annus ei suutnud tagasi hoida viha ja aretuse.

«Mis see on? Seda ma ütlen — tallati puna.»

Annus kargas üles.

«Kes kurat see tahas? Eks ütle siis! Meie kõveriti. Ütle!»

«Miks ma'p ütles. Eks olnud seesama, kes teie viijagi ära võeti.»

«Meie veskest? Kes ütles seda? Kelle vihvectud?»

«Küllap oleks veetud, aga kes see nüüd sinna öösiks jätabki. Nõe, va Madis ei jätanud peotäht kingagi jätta. Ütles — noh, ega see minu vihi ole.»

«Tee, et siit kaod,» kisendas Annus ennast üles. Ta lõi rusikaga vastu lauda, nii et klirisesid sellel olevad klaasid.

«Oo ärge nüüd tülli minge! Teie nüüd jonnate ilmaasju ajada õigeks!» hüüdis Vilip. «Istuge, jätke edasi!»

«Mis niisugune kuradi lori peab tähendama! Lõpetame, aga peas pole mõistuse raasu.»

«Ah minul on lori. Lori jah — olgu lori,» ütles puusepp Rein. «Ega ole üks või kaks kord nähtud teie veskest tulevat. Oota aga, rõhub varsti ka teie. Ah-äh-äh — vaadake, et ei süüta põlema. Ütle, et mu jutt on lori.»

Annusele tungis veri pähe. Ta ei suutnud oma mis teha. Kuul oleks neameelega välja hüpanud aknast. Aga tema põgeneb, põgeneb selle vana mehe eest.

«Kuule, vanamees, jäta oma lori,» hüüdis Ant.

«Olgu lori, aga seda ma ütlen, ega te tema ei saa. Titar istub ju tei, aga eks vana tule teda välja vaatama. Või ta nüüd tühjalt tahabki tagasi minna.»

Annuse otsustamisvõime kadus. Mis ta nüüd teha võis? Sündis i ma tema teadmata — tahtmatagi. Ta hakkas hoobi vanamehele rindu. See langes seliti alla.

«Kuule. Võib olla tahtis Annus talle veel jalgadega kinnitada, aga Vilip ja Antonov haarasid mehel varu kinni.»

«Mis sa — jäta. Ära löö vanameest surma. Sina ei taha ma juttu tahele panned. Tule istu!»

Annusel tuli mõistus tagasi. Ta nägi Reinu vaevaga võidavat. Ta kulmust nirises veri.

«Võit, tõmbas enese meeste käest lahti ja laks ruttu välja välja kõrtsi uksest.»

«Võit, vajus sugise paika alla ja ta kiired valpustasid kullaehles lehtpuumetsa.»

11

Rein märkas noorpaari vahel muutust. Eks veetu lori enamalt alati oma vabad tundeid. Lõuna juures, kui ta alaliselt cemal. Annus ei suutnud juttu jätta. Ka siis, kui isa ammu oli tulinud veskest koju ja Annus sinna. Ei istunud ta õhtul kuuragi tühjalt. Tõlgid. Temale pidi toitu alal hoidma ja võis näha, et ta pärast tulles seda oli hoopis vähe püüdnud. Oli vist ka kordi, mil ta polenud ootul raasugi võtnud.

Rein hulis surutud, rõhutud olek, mis nagu hall lävi- ja sügused ilutaimed: naeratuse huult, hea meele- ja arksa, julge vaate. Inimesed nagu oleksid vastu võtnud, kõneldi veel annul asjalisi sõnu. Reini tõe tupp ulatus see hall oma havigava, närt- ja mõjuga ei kuulnud sealt enama hoolikku kuulustki.

Rein oli kannine, vaikne. Kes teda enamalt tundis, teadis see ka kergesti aru, et see inimene on muutunud. Ta pole see mis enamalt: heasüdameline, rõõmsa meele noormees.

Rein märkas seda muutust juba õige varuult ja see algul teatud heameelt. Eks olnud see küllalt ootunud enamalt südamele valu, kui nägi, et Elsa ei poia ära kiskus. Ema süda ei suutnud andeks anda, et ta selle kaotab, kelle ta oli sünnitanud, kasvatanud ja aastakümneid igapäev kandnud südames. Oi, kui valuline ja arusaamine, et ta poeg läheb temale

kaduma, sünnitas algul valusat piina. Otse pisarad gusid silmi, kui ta mõtles, et selle inimese tütar temalt poja. Kas ei pidanud ta uskuma, et selle ema kunstiteod oma mõju ei avaldanud. Vihha poe, niisugusel punul pisarad silmi. Kui ta nüüd ei näidata lahket nägu noorikule, temaga raske töötada ja ta tema enesest eemale tõrjus, nas oli siis iseäralikku. Kes ei kaitses oma õigusi selle mis talle kallis ja suureväärtuseline.

Märgates kulmenemist poja ja nooriku vahel rõõmustas ema: lööb jahtama see esimene. Külal hakkab aru saama, et mina see olen, kes tal vatanud. Külal hakkab mõistma, et mina olen saaja puged teiste hulka ka mõte: kaua see ta ei siis vastugi peab. Ega see ulata ometi eluajaks.

Aga ometi ei tulnud Annus emale lähemale. Ta sed poja lähendamiseks pörkasid vastu külma, hoo tut vastupanu. Poeg võis nüüd haavata hoopis pol mat südant kui sellal, mil ema arvas, et ta on täitsa kaotanud.

Märgatav oli seegi igapähele, missuguseks oli muut nud Annuse ja Elsa vahekord. Kerge oli pealiskaud vaatllemisel seda näha: nii on küll raske elada. Kui elu algul ollakse nii külm ja avalikult põlgust avald üüskõikne teineteise vastu — kuidas siis selle pika otsa saab.

Ema sai sellest aru. Ta mõistis ka seda, et poja elu muutub õnnetuks ja ta ei saa midagi teha selle he keda ta nii üle kõige armastab. Ta mõtles pikki. Mina võiksin ta kaotada, kui ta ometi oleks õnnel. Mina kaon varsti, aga nemad jäävad kahekesi. Ja nad ei saa teineteise kõrval elada, siis muutub elu mõlemaile piinaks.

Oma südames ei saanud ta teha Elsale ettehe sest see oli ikkagi nii tagasihoidlik, et ei pääse temaga tülitsemagi. Oli neil ette tulnud paaril k sõnavahetus, aga noorik tõmbus ruttu tagasi ja k oma tupp. Mine siis kõnele — seinale, kui tahad.

Viimasel ajal pani ta tähele Elsat. Olgugi ennast hoidis, aga ta silmad tunnustasid siiski jälgi.

Ja ilma et ema oleks suutnud mõeldagi, tundis ta oma südames haledust. Ka tema oli ta poja kõrval õnnetu.

Lina kandis seda teadmist kui rasket kandamit iga päev, ja ei olnud kedagi, kes teda sellest oleks vabastanud.

Televahel püüdis ta sellest leha juttu oma mehega, sellel ei olnud mingit tagajärge. See unuse ja vaikse naga inimene ei suutnud niikaugele mõeldagi. Tema huvi oli jahvatuse ja jahukirstu jumres, sest seal vubunud poisikesest peast. Ta korvad said aru vesikivide ühetoonilisest mürinast.

Loandanud ema seda kõike nii oma mehele juust nagu tema seda mõistis ja oma südames tundis, tuli talle ometi mõte, et see on ehk ainult mõte. Nähtus. Mis siis veel teedki selle vanainimese mõrudamaks, kes eneses oli sageli tusane. Ja kust helkjas meel siis peabki tulema, kui isa ise oli hõn tult ohtuni ühes pojaga veskis. Ennemalt oli neil aine jahvataja mõlder, aga tänavu arvali vanus saada jõe jõuga, sest terade hulk oli endistest aastatest. Mis niisugusel inimesel siis õiget lõbu ongi: ohtul väsinud, nagu läbi peksetud, sööd ja asud hõse. Silmad vajuvad enamaltiki kinni, kui jõuad maha.

Vanusele inimesele lähevad kõik kõrvalised mured olge vähe korda.

Pühapäeva õhtul koju tulles leidis Annus pererahva lauas söömast. Noormehe koht oli tühi. Aga ta ei astunud lauda, vaid istus ahju taha. Pea toetas kahele laele.

Lina tõusis üles, ruttas kööki, kuhu ta oli poja jaoks pannud toitu sooja kohta. Sealt tulles puudutas ta poja olgu ja ütles:

«Noh, tule juba sööma, muidu jahtub ära.»

Annus lõi emale pilgu silmisse. Aga see pilk oli tige, al, nii et see käis vanainimesele otse pistena südamesse. Need olid võõrad silmad — neid ei olnud ta enamalt kunagi näinud. Need tabasid vanainimest nii võimsalt, et käed löid värisema. Ei puudunud kuigi palju — oleks pillanud maha käes oleva kausi.

«Tule juba sööma!» ütles ta uuesti, aga see tuli
kisendamine.

«Ütlesin ju, ma ei taha süüa,» lausus Annus,
üles, läks kambri ja tõmbas jalga säärsaapad. Laskis
välja minnes heitis ta pilgu lauas istujate poole.

«Sa lähed välja?» küsis isa. «Kas said Anna
kokku?»

«Jah. Ta tuleb hommikul,» vastas Annus, ilma et
tagasi vaadanud. Kojas võttis ta seinalt püssi ja
pimedasse öösse.

Ei olnud siin midagi iseäralist. Eks olnud Annus
poisikesest peast ootsiti püssiga väljas olnud. Kuid
lõi ema süda valutama, sest poja pilgud seisisid ta
ees, ta kõrvu kostis praegugi ta pahur, tühinev
Ematunne sai aru, et poja hinges midagi oli, mis
sünnitas suurt sisemist tormi.

Jäädes kahekesi, küsis ema isalt: «Kuule, kuhu
küll Annus minema?» Olgugi et ta ei suutnud
oma häälest ärevust, ei märganud mees selle
palju. Ta heitis naise poole imestava pilgu.

«Kust mina siis seda tean. Kuulsid, et võttis po
Ema ei suutnud kanda üksi oma muret. Ta h
mehele pikalt seletama, mis ta südant nii hirmsasti
vab. «Miks oli ta nii kannatamatu,» ütles ema
nud sööma, kui kutsus'n. Ta vaatas mulle otsa
guga. Ja nüüd pimedal ööl läks püssiga välja.»

Vanameest tüütas see halisemine.

«Ütle, mis rõõmu ja lusti siin peabki olema,» ta
das ta. «See vedaja jutt, ega see kao. Eks seda oli k
dud mulle omalegi. Või mina nüüd tean, ons see
või vale. Kui on nähtud, eks siis ole ikka midagi
neil oli näha. Kui see ei lõpe, viska kõik see kupa
kus kurat ja katsu, et heaga veel pääsed.»

Aga emale ei teinud kogu veskilugu peaaegu
muret. Ei — ta süda kisendas selle järele, et ta p
võiks midagi juhtuda. Ta näeks tema õnne omelt
ses joones, kõik muu oli talle üsna ükskõik. Aga
mees, see ei näinud midagi, selle mõtted seisisid
jahvatamise küljes. Ta ei suutnud ennast hoida, v
tegi mehele etteheiteid, et see sugugi oma lapse
eest ei hoolitse.

See jutt vihastas vanameest. Ta hüüdis südametäiega:
«Jäta kord oma irisemine. Kas mina sundisin teda
seda võtma. Ise ta võttis, eks ta ise ka temaga elagu.
Ise inimesel pole mõistust ja talitab aina oma nina
» eks olgu nüüd siis rahul.»

Vanamees võttis riidest lahti ja heitis voodi.

«Ei saa aru, ei saa aru,» hädaldas naine oma hin
ga ja oli selle üle väga kurb.

Ema ei saanud heita magama. Elsa oli seal kambri
pöök. Ta on rahulik. Miks ei tule ta nüüd välja ja

«Küsi ta: kuhu läks Annus? Aga tean, ei lähe
võib vahematki korda, kas ta mees ei kodis voi

Ema ootas. Ei mingit liigutust. Ei avata ust ega

«Ei see noor naine. Kuidas tal oleks olnud hea meel,

«Isa oleks tulnud, silmad nutul, ja oleks öelnud:

«Tule, lähme vaatama, kuhu läks Annus.»

Ema püüdis enesele manada rahulikke mõtteid. Kuhu
ta siis läks, niisama veidi viitma aega. Võib-olla on
temaga ka leisi. Eks ta ole ennegi olnud väljas öösiti
tööga. Ega ta ole poisike. Küllap tuleb peatselt koju.

«Kutsun ta sööma, sest ta jäi ju ka ilma lõunata.

Ema kuuldunudki sammud. Ema hing täitus rõõmu

«Ega. Kõik oli hea, ilmaaegsed mured.

«Sammud vaikusid. Jälle oli õues vaikne. Kuni

«Mullist tuule kohin alla langenud lülitses, n

«Piksuks siledaks tallatud jalgteid

Aga need rahustavad mõtted lennaskid ratta laiali,
nagu nabra juurest hirmutatud meelikate kahl. Uuesti
mõtted teised mõtted. Annus on sellest elust tüdinenud,
selle armastus on kadunud. See oli pandud armastus
n nüüd on nende vahel suur viha ja põlgus. Nemad
«Kõik on selle nõiavõimu all ja see hävitab nende varan
duse, neid endid, ta poja. Süngel meelel hulgub Annus
«Mõeldas metsas ringi. Teda haarab meel heide ja ta
«Tuleb endale püssiotsa vastu rindu. Kas ei kuuldu

«Kust?

Ema ei saanud hingata. Umbruses oli vaikne ja pime
«Vaikust segas ainult isa ähetooniline, sügav hinga

Jälle sammud, nagu oleks avatud uks. Kas ta ei kuul
«Tule seda päris selgesti. Aga keegi ei tulnud. Hirm hak

kas. See on teada, surnud annavad endist mure suuremise hetkel. Kas ei astunud mullu Jahu Juhale pere nähes tuppa ja kadunud ahju taha. Pärast selle see oli samal silmapilgul, kui ta Poolas laatsandis tuis hinge. Ema tõusiski. Ta läheb E. sa juurde, ja nad lähevad kahekesi vaatama, kuhu sis. A ometi jääb. Nad hüüavad teda metsa all pimed. Eks ta kuule siis nende häält. Aga ta ei läinud. A hoidis teda tagasi minemast sudaööl sel. juurde, kellega nad olid elanud üle poole aasta külmalt, pea sõna kõnelemata.

Ahastus tõusis otse üle pea.

Kuuldusid sammud. Ema kõrvad neelasid ahnelt. Nüüd astuti trepile ja avati uks. Astuti to ja tõmmati üles tuletikk. Süüdati põlema küünal.

Hele valguseviirg langes nagu kuldlõng ul vahelt üle põrandale.

Kuidas küll süda peksis rinnus. Oli suur room.

Nüüd võeti küünal ja kuldlõng liikus po. Kadus.

Annus läks oma kambri.

Ema ei heitnud voodisse. Oli südamele ometi mil ja kerge. Ta astus akna alla ja vaatas pimedasse. Võib-olla liikusidki ta huuled. Oleksid tulnud kü. vale sõnad, oleksid need olnud tänusõnad.

Hakkas vilu. Tulid nagu värinad, olgugi et tal soe. Ruudud õhkusid külma. Ta avas nüüd tava astus tuppa ja läks kassisammul Annuse noor. kambri ukse taha. Kas ta heitis magama? Kas nad leavad?

Aga kamber kuuldi olevat elutu nagu surnuhamb seisis ukse juures ja ootas.

Nüüd kuulis ta. Poeg istus laua ääres toolil, pime toas. Ta liigutas Tool kägises. Kas ta seal see les midagi? Nüüd tõusis ta püsti ja astus akna. Ta toetus vist kahe käega aknalauale ja vaatas kus oli pime oö.

Ema ei jaksanud lahkuda ukse tagant. Annu ometi kodus. Aga ta jalad olid nagu kinni naelutat. Ta ei heitnud voodi, sinna, kus oli ees ta noor. Kas ei läheks ta nüüd sisse ja hüüaks: «Lapsed, m

on? Kas te teineteist ei armasta!» Ta peaks kõik ta, et nad oleksid õnnelikud. Ta peaks seda tegema, oma poja pärast. Ta ütleks neile nii palju arm- onu, nagu ta pole kõnelnud eluaegu.

... ometi ei suutnud ta võtta käega kinni ukse kasi- tega lahti lükata kambri ust.

... ol kuulis ta jälle sõnu, aga need kostsid nagu tume, nagu vanne. Ja raskest langes Annus voodi. Ta läks oma tuppa.

... oli tungis ta kurgus esile. Ta surus endale käd rinna vastu, sest sealt tikkus esile südaööl damine. Vaevaga sai ta ennast hoida. Aga see polnud ta ometigi hoida, et tuli loog sagavast põhjast. Ta surus oma silmnäo vastu palja ja ta nullis, kaua.

... oli tundmus, nagu oleks ta poeg langenud sõga- põhjatusse, pimedasse hauda, kust ei ole kei valjapääsemist.

... el ööl kostis ainult vanamehe vahetevahel lalatud norin.

12

olgugi et öö oli emale õudsete ja hirmuäratavate õudude rikas, peletas hommik ära mured ja ta hakk- mollema, mis peaks võtma ette. Kas poleks sunnis, ta nende mõlematega, poja ja miniaga, kõneleks ol ja püüaks nende elu juhtida õigesse seisukorda. Tak, ules otsida see põhjus, mis on neid teinud teme- vastu külmaks, ja neile kätte näidata, et sel viisil elu võimatu on elada. Raske oleks ju miniaga kõnelda, see inimene oli talle võõras. Ta tundis teda nio nio, nimepidi, aga mis ta süda mõtles, seda ta ei elund. Aga oma poja õnne pärast pidi ta miniaga olema.

... lina otsis kogu ennelõuna juhust, millal pojaga oleks õnnelik pikemalt kõnelda. Paar korda käis Annus ka juures, aga siis oli tal riisugune rutt, et ema ei und teda enese jaoks kinni pidada.

... lomasöögi ajal oli isa pahane, sest Ants ei tulnud ... Nüüd katsuti oma jõuga, aga töö ei näinud sugugi

edenevat. Veskilised tulid, leides eest seisvad kivi, keerasid hobuse ümber ja lahkusid. Muidugi läksid Prantsile.

«Mis sa sinna muidu tuled,» ütles isa lõunasi. Annusele. «Ega me seal ikka midagi tee. Paraku vaata, kuidas Lasinurmel küünisuudega lugu. Karjased on teised lahti kiskunud.»

Annus ei lausunud isa toast lahkudes sõna, käed tugevasti taskutesse, astus akna alla ja tinahalli taevast.

See oli emal oodatud silmapilk. Ta tõmbas ühe astus poja juurde ja pani käe sellele õlale.

Annus ehmatas tuntavalt.

«Mis sa tahad?» küsis ta pooliti pahaselt, pimestades vaadates ema otsa.

«Kas ma siis sinu lähedusse ei tohigi tulla?»

Annus sai aru, et ta toon oli vanainimesele hõlgest pisku pealt talle oleksid valgunud pisarad silma.

«Miks ei tohi,» lausus ta endamisi. «Ega ma ole selle pärast.»

«Ma pidin seda ütlemagi, et oled viimasel ajal muutunud. Ei tunne sind ära. Sa ei kõnele meile inimestega sõnagi. Hoiad aga ühtelugu eemale.»

«Mis te siis tahate,» ütles Annus. «Ega ma ole poisike, et ootate minu poolt naljatamist ja naer.

Noormees pööras uuesti akna poole. Nähtavasti nud ema kõnetamine talle sugugi meelt mööda.

«Ei ole sinult nüüd nõudnudki keegi nalja ega naeru,» lausus ema. «Kuid seda näksime küll, et sinu temalgi oleks hea elada. Aga te olete mõlemad tused ja kinnised. Mis elu see siis sedaviisi on.

«Ah ka temal?» küsis Annus imestades.

«Muidugi,» tähendas ema «Mis vina peabki mu tema vastu olema. Sa võtsid ta ju omale naiseks. Seda siis enam muuta saa. Nüüd peate ometi vabalt kuidas saate elada.»

Annus ei lausunud sõnagi, aga ta palgel mängis üks naerujoon.

«Kas sa arvad, et minu vanainimese silmad ei näe. Te ei ela pooleski enam nõnda nagu keegi. Olgugi et mu süda valutab, aga ma kannatasin. Ei

ole oled temaga õnnelik, eks elage siis peale. Aga elu ei ole enam niisugune.»

Annus pööras ema poole ja vaatas talle veidi aega otsa.

«Ma, ema, oled õige naljakas inimene. Sulle teeb su meel. Mis nõu sa siis annad? Mis ma pean

ma?»

«Mis pead tegema? Elage ilusti teineteisega.»

Annus lõi laialt naerma. Keeras siis ümber.

«Ah jaa, ma lähen vaatan küünisuid.»

«Ara mine veel,» tähendas ema ja haaras kinni noormehe varrukast.

«Ma tahaksin sinuga veel kõnelda.»

«Mis sul siis ütelda on?» hüüdis Annus küllalt kannatatult ja kärsitult.

«Teie vahetõtt ei ole enam õige. Ma tean ju kõik.»

Annus vaatas emale, nähtavasti pidades aru, kas võiks selle vanainimesega, nagu süda oleks ammuigi leidnud väljendada oma vaeva ja piina, või — on liiga hilis ilmaaegu.

«Kas sa seda kõike nii hästi tead?»

«Arvad, et ma ei kuulnud. Eile õhtul koju tulles ei kuulnud sa Elsaga sõnagi. Teie olete nagu võõrad. Te ei leia teineteise jaoks sõnagi. See ajab otse hirmu peale.»

«Kuidas sa seda siis nüüd alles märkad?» lausus pilgates. «On juba tükk aega, kus me teineteisega ei ole kõnelnud.»

«Kas mis see siis tähendab. Sa naerad veel. Mis elu sedaviisi siis on?»

«Kuidas mina seda pean teadma,» tähendas Annus kannatatult, külmalt.

«Kas ütles siis, miks te teineteist ei armasta.»

«Ma jata juba oma pärimised.»

«Sina ei taha minule kõnelda, oma emale.»

Vanainimesele tuli peale haledusehoog, nii et ta silmad valgusid pisarad. «Ma ütlesin seda, mu süda aitas. Eks ma keelanud sind võtmast.»

«Kas sa siis käsib nüüd haliseda. Sina keelasid. Ma tean ma ilma ütlemata. Aga ega ma ole sinule midagi sõnagi kaevanud.»

«Ei ole küll, aga armas jumal, sa oled ju minu laps. Arvad, et ma võin seda rahulikult pealt vaadata, kui su elu hukka läheb.»

«Sinna ei saa ei sina ega mina midagi parata.»

«Sa armas jumal! Ega minagi seda alul ütle arvasin niisama, et on sihuke muidu jutt. Aga pead ikkagi uskuma. Aga eks pea selle vastu abi otsima.»

«Mille vastu?»

«Noh, et te teineteist jälle hakkaksite armastama. Annus hakkas vihaselt naerma.

«Jah, otsi aga abi, mine too vett ja anna melle malle jule, küllap siis asi muutub. Tuleks meil mõmaid suitsetada.»

«Ää sa naera,» tähendas ema. «Ega te mulda elujärke kätte saagi. Kui nad tegid su meele niisuguseks, et nii väga teda tahtsid, eks võin ma teid nüüd minna jälle sekssamaks. Ma jooksen otse ädi poole, tema ehk teab.»

«Katsu sa minna!» hüüdis poeg. «Kui kuulen su otse maha. Ons seda kella veel tarvis.»

Sellepeale pööras ta ümber, läks võttis püssi ja uksest välja.

Ta läks kiirel sammul üle õue, olgugi et oli hiline õhtu.

Varakult tuli mölder veskist toa juurde. Tuska temagi. Ime ei olnud see. Pidi nüüd veski seisma päeva ja ukseid tuli sulgeda enne pimedikku, kuna otel aastatel sellal veski jooksis läbi öö.

Vanamees süütas piibu põlema, istus toolile ja tatas pea kätele.

Tubaka suits lagunes mööda tuba laiali ja kerge vinetis kõikuma lae alla.

«Kus siis Annus on?» küsis isa äkitselt na gudes unest.

«Käskisid ju minna küünisuid vaatama.»

«Mis lori see on. Kes see neid öösi vaatab. Me teist ju ennist minevat mööda jõeäärt.»

«Ega see täna õhtu siis esimene kord ole,» ütles ema. «Jumal seda teab, mis sellest tuleb.»

«Millest?» küsis vanamees nagu ärgates.

«Noh, nende elust ikka. Kas sa siis seda ei näe.»

«Mida pean ma seal nägema?»

«Noh, seda ikka, kuidas nad elavad. Ega see ole kellegi elu, ega sedasi ikka saa kuigi kanna läbi.

«Noh, kui ma keelasin. Aga ega sina keelanud,»

«Noh ütlesid, eks ta võta oma. Seal ta nüüd on.»

«Kurat seda siis pidi teadma,» kirus vanamees. «Noh ega see vale olegi. Räägivad teised alati, olla lüüdnud, kes see siis veel siia vilja toob.»

«Arvad ikka selle tõe olevat, et meie veskist teine vilja veab.»

«Kurad see nüüd teab, on ta tõsi või vale. Mina olen näinud, aga seal räägitakse, et mitmed on siia veskist välja tulevat. Aga ega sinu seda ikuks. Anna kogu see kupatus käest ära ja vaita, ei ole midagi uut saad. Ja missugune ilus algas sinu olemine, kui sa ütlusest kuuldus südamest tulev kihe kaudu.»

«Annus hakkas nutma.»

«Noh, mis sina siis ulud,» tähendas isa, osavõtlik häälel.

«Noh räägid ikka veskist, aga minul on hale meel lapsest.»

«Noh, ega siis vedaja teda su käest vii,» pilkas mõl-

«Nüüd kirjeldas ema pikalt mehele noorpaari seisundit. Kõneles ka sellest, et oli Annusega rääkinud, et see visanud püssi selga ja läinud metsa. Süda on lapse pärast ääreni täis valu ja hirmu. On teine mees näolt ja olemiselt alati nii sünge, ei tea, mis juhtub. Teab enesele viimaks veel otsa peale.

«Nõnda,» tähendas vanamees omaette. «Noh, eks siis ise oma kapsad. Eks saanud teist keelatud. Või arvad, et see sinu ulgumine seal midagi aitab.»

«Noh ükskõiksus ja poja külmus ei hävitanud ema loodust. Isa veski äraandmise ähvardus ei olnud praegusel silmapilgul kuigi tähtis — peaasi, kuidas saaks nii

talitada, et ta poeg oleks edaspidi õnnelik. Ema eneses, mida tuleks ette võtta. Oli ju teada, et Vanemuise Aadu annab vett, mida juues abielupaar hakkab teist armastama. Ka Tiidu Ädi oskab anda niisugust rohtu, mille suitsetamine ära võtab tüli ja teeb, et noormeesed jälle hakkavad teineteist sallima.

Midagi peab ometi ette võtma.

Enne kui ta abi läheb otsima, tahab ta noorikuga sellest kõnelda. See on ometi õige, et Annusel sellel juures ei ole vähematki süüd. Eks Annus ju oleks võtnud võtta missuguse tüdruku tahes, aga küll poeg Elsa poisi ära, nii et ta meel temast enam kudu saanud lahti. Temale kuluks seda ütelda otse suust. Siis saab ometi teada, et kõik teavad, et temal kõige juures on süüdlane. Ema kahetses, et ta oli siinamaale liiga tagasihoidlik ja arg. Ta oleks pidanud juba aegsasti siin vahele astuma ja nende elujärgi parandamise võtma enda kätte. See on kindel, nad ei ole nüüd elanud teisiti ja — ei oleks käinud vedades nende veskis.

Aga ega see oleks nüüdki veel hilja. Kui ta noorik ometi meele paneks pähe, ta silmad avaks.

Mehed olid kogu päeva veskis uut vesiratast ehitamas. Elsa viibis oma kambris. Nüüd on parajasti.

Ema nähes oma kambri astuvat, võis imestust tundmata Elsa näol. See oli talle uudiseks, sest hana ei tõstnud ämm jalga üle läve minna poole.

«Sa oled üksi siin,» kõneles ema, püüdes olla rahulik. «Ma käisin kord veski pool. Mehed on seal uue rattaga nii kibedasti ametis, ei saanud teistegi lõunalegi. Küllap kulub teistel aeg seal õhtuni.»

Elsal ei olnud selle peale lausuda sõnagi.

«Isa ütles kord, et nagu ei maksakski ratast panna, on ju tänavu seda jahvatust nii napipoole. Annus kuulab kord selle Antsu tööle ja nüüd hakkab panema.»

Elsa vaatas kord teravasti emale näkku. Tundis, et ta ei saanud piinliku edasi vaikida. Ta tahtis kõnelda, aga sellest rääkida. Viimaks tähendas ta:

«Ei tea, kuidas seda jahvatust tänavu muuta on?»

Aga nüüd kahetses ta oma ütlust, sest kas ei olnud temalgi see põhjus teada.

«Kuidas minagi seda tean,» põikles ämm. «Aga mis sellestki oleks, kui aga inimesed muidu isekeskis ilusti elaksid. Isa meel on küll pahane, et lähevad nüüd Prantli jahvatama, aga eks me läbi saa sellegi pärast.»

Isa vaatas vaikides enda ette.

«Kui see ole ikka nii,» jätkas ämm oma juttu, «et poeg on vanemale kõige kallim. Aga kui näed, et isa ei lähe, nagu seda sooviksid, siis paneb see ometi tema kangesti valutama.»

Elsa sai vanainimese mõttest küllalt hästi aru. Ta ütles talle, hoides silmi maas:

«Kas on see siis minu süü, kui arvad, et teie poeg ei ole õnnelik?»

«Mis ma nüüd seal ütlen kellelegi süüd, aga ometi on õnnelik, et te kahekesi läbi ei saa. Eks ma näe seda küll. Ega Annus viimasel ajal ole see, mis oli enne.»

«Võib-olla on see teile üsna meele järele,» vastas Elsa. «Võite arvata, et minagi siis õnnelik ei ole.»

«Ää nüüd, laps, räägi ühti niiviisi,» tähendas ema juba tõusva tooniga. «Kas ma nüüd tean, kellel see on, ju te ikka olete mõlemad süüdi. Aga eks ole sinu süda küll valu täis, kui näeb, et ta lapse elu on nii muja minemas.»

«See võib olla,» tähendas Elsa usna rahulikult ja vaikelt. «Mul on ka ema ja ma usun, ega temalgi ole meel rõõmus.»

Nüüd arvas ämm leidnud paraja tee, mida mõelda edasi minna.

«Kui see ole nüüd õige küll, ega minagi seda ütlen. Kui ta suks ta siis ikka nii teeb. Kui tal on vahest midagi puudu, eks tulgu siia, ega ma keela. Jumal tänata, mul ikka on. Aga ta teeb nõnda. See on ometi tema ja sellepärast ei tule nad ka meile jahvatama.»

Elsa tundis, kuidas otse halvatushoog tõmbas ta kogu keha kangeks. Ta tahtis midagi kisendada sellele inimesele näkku, aga ta lõualuud hoiti otse kramp- piteel vastamisi. Mingi õudne külmahoog väristas ta keha.

«See kõik on ometi vale» hüüdis ta viimast silme ette, et varjata pisarate vooli.

«Laps, mis ta nüüd vale on. Mõned on nägite te ju isegi kahekesi Annusega»

«Pea suu!» kisendas ta.

«Kuidas sina minule sinile kargad!» hääletundis ometi küllalt selgesti, kuidas poeg südame ääreni. See siin kisendab talle näkku seda ütleb, mida ometi kõneleb kogu maailm. Ta messe kogus jõudu. Nüüd on silmapilk, mil ta täitma oma kohuse lõpuni.

«Ma oleksin pidanud ammugi kõnelema, aga nõlesin, et see jääb iseenesest aru. Aga nüüd ei pean enam nii minema. Ma ütlen, nii ei või see olla. Ma lähen ise sinema juurde ja ütlen talle: jätka sugune amet maha!»

Elsa silmist kadus pisarate vool. Ta sõotis ette ja kisendas:

«Sa ei tohi minna! Ma enam pole mingit suhtumist lähen ise ja ei tule ilmaski siia tagasi.»

«Sina lähed? Aga sa oled Annuse naine»

«Ma ei taha seda enam olla.»

See ajas ema viha otse leegitsema.

«Ah nüüd ei taha, kui oled saanud teise elu, mis kuida. Aga miks sa enamalt siis tahtsid? Sa võid mõistuse peast? Kas Annus poleks võinud kosi lahkumissuguse tüdruku, aga siis te seda ei lasknud. Jätka teab, mis te talle seal sisse söötsite ja jootsite.»

«Mine, saadan!» kisendas Elsa, jooksis nuka, ta vaatas väikjavil silmil vanainimesele otsa.

«Vaata, kus sõnad!» hüüdis ema. «Ma tean, kui sul oleks võimalik, ajaksid minu hingega auku. Äärge loofke. Eks minul ole ka õigus. Kas ei ole midagi, kes Annuse on kasvatanud. Ma ütlen, ema ei anna ei anna...»

Viimased sõnad muutusid õieti kriiskamiseks. Elsa ämm nüüd isegi teadnud, mis ta tahtis öelda, tal ei olnud ainult mõttes, kuidas võiks päästa oma poega, kui peaks minema see inimene siit, mingu siis ehk ja seavad nad lahti. Võib-olla muutubki elu jälle endiseks. Võib-olla lähevad siis ka Annuse silmad lah-

ma on häbi elada, siis lähevad nad ära, lähevad sinna, kus neid ei tunta. Aga ta peeg jäb ta

ole sõnelemist katkestas meeste tulek ettetuppa

«Laps sa naed!» hüüdis amm ja lahkus toast.

«Laps ei suutnud Elsa mind mõelda kui seda, oleks võimalik siit põgeneda. Kas liipaks välja minna. Närviliselt otsisid ta käed riideid ja ta otsis aega. Ta tõstis üles riidepuntra, kas edasi tagasi aga nüüd ta välja ei pääsenud. Tõstis istusid edasi ääres ja jutustasid. Aga mis su karta, lühen, ei heida nende poole pilku. Ta tõstis kaevamiseks, kuid käsi langes tagasi. Ta ei lähen, ei ole vaja kellelgi näha. Ükskord, kui ta läheb siia ta ei jää. Ta vihkas oma meest.

«Taha jäi ta seisatama. Sada pekses valjusti ühesti tõusis midagi kurgas ja ta põli hambad oma jõuliselt kokku, et ei pääseks valla nutt. Ta peale nagu rahunez meel ja ta korval puulsid ühestoast kostvaid lüäli.

«On ju õige,» kõneles võõras. «Ega sina seda vestitagi pea. Kuulsin, et olid öelnud, muin ta ära, sest astusin siia poole.»

«Kas mina pean siis minema kerjama?»

«Miks siis kerjama. Ma maksan sulle hea hinda. Sa lühjalpool jälle alustada, aga siin sul küll ei lähe. Nende mõju alt pääse, on ju ta tütar siin sul. Ja ära loodagi, et see vanamoor mupea sureb. Nendel on visa hing. Neil läheb huug mõnikord ajaks välja ja pärast ärkavad uuesti uusse. Eks see asi ole küllalt nähtud.»

«Mina ei muu!» hüüdis mölder. «Sellest ei tule midagi. Mina ei anna veskit ära, jahvatan kas või kividega.»

«Läksid uksest välja.»

«Laps nägi äia kõrval kõndivat lühikese k. svuga paksu meega meest. Võõras heitis pilgu akna poole, aga ta tõmbus Elsa aknast kõrvale. Teda see võõras ei huvitas.»

«Laps kuulatas, ainult südame peksmine segas kambrit, ta ei vaikust.»

Nüüd võttis ta oma riidekimbu, avas ettevaatlikult ukse ja vaatas nagu varas Eestuba oli täht

Kikivarvul läks ta üle toa, aga avades välisuks talle vastu ämm.

Teravad pilgud jooksid vastamisi. Elsa lõi "et Nüüd nägi ta, kuidas ämma pilgud peatusid tema kompsul.

Aga ta jäi rahulikuks.

«Need on mu omad riided,» lausus ta rahulikult, «ole siin ühtegi hilpu, mis oleks teie oma.»

Rohkem polnud tal midagi öelda. Ruttu, kergel mul läks ta üle õue, siis toa tagant edasi mööda aia äärt käivat jalgrada.

Ema vaatas, vaatas ainiti, niikaua kui minia kahtas silmist.

14

Elsa äraminek tekitas segadust ja pahandust pöökonuas ja andis elavat jutuvainet ümbruses. Igakuhtas seda lugu oma seisukohast.

«Oli seda kella nüüd tarvis,» kirus mölder, «aga oleme igal pool hammaste vahel. Mis nüüd öeldakse. Kui ennemalt oli neid, kes seda vedada ei uskunud, aga ega nüüd leia ühtegi hinge. See on kindel, miks nad muidu ta siis ära kihutasid.»

Isal oli siiski õigus. Eks otsinud ometi kalkimiga Olli Maanus tänagi möldriga juttu.

«Mis ta nüüd on,» tähendas Maanus. «Küll näete sellest vanamoorist ikkagi pääse. Ega selles lugu, et tütar ära läks — vanal on tee tuttav. Ega niisuguse asja vastu peaksite otsima abi, nii et kohe. Ja taevas teab, kas ongi niisugust abi, mis mõjuks.»

Otse võigas oli liikuda inimeste hulgas. Sulle oleks põletatud külge mingi häbimärk, mis küll ka puutus silma.

Olgugi et ema isa arvamisi pooldas, oli tal siiski algul ikkagi teine mõte, mis esiotsa helkis nagu pöökiir. Võib-olla ongi Annusel sellest hea meel, et ära läks: Mingu! Ega tema teda küll lähe

looma. Lahutavad viimaks hoopis ära. On ju küll hull, et sellest kõigest kõneldakse, sest kus niisugust asja ei ole tulnud. Aga eks pea ära kannatama. Läheb keegi viimaks mööda ja inimene pääseb kõigest sellest. Ameerikal inimesel alles elu ees, eks olgu pärast targem. Aga peaasi, ta pääseb, sest mis elu see siis lõpuks oleks olnudki.

Nüüd tundis ämm õieti, kuidas ta oma südames seda inimest vihkas. Alles nüüd võis ta endale kirjeldada, kui halb inimene see Elsa on. Eks olnud tema ju Annuse poeg, kasvanud, üles kasvatatud, ja mine kõnelema, siis teab teine silmle. Ei — kus sa nüüd niisuguse inimega elad. Tema ei tule toast väljagi, juba üle poole aasta siin, aga niisama võõras alles, justkui oleks tulnud eile. Kas ta ei oleks pidanud olema tänulik, sest ta ei tulnud kahe tühja käega. Aga ei, kargab teine silmle. Ja see vana — ega seal nüüd võigi olla midagi varet — on ju mitu inimest näinud. Ja näe, kui kargas teine vihaseks, kui oli sellest jutt.

Aga on teisel seda tarvis? Kas pole see ometi päris

Kuid lõpuks löid ema kindlad seisukohad kõikuma, sest ta ei näinud poega mitte õnnelikuna, nagu ta oli olnud.

Kohe teate järel, et ta naine on ära läinud, langes Annus süngesse meeleollu ja see muutus otse lga tunnetu rõhuvamaks.

Anna püüdis korda paar pojale läheneda, aga Annus hoidus sellest kõrvale.

Kuuldes naise äraminekust, käis Annuse südamest läbi valuhoo. See oli, nagu oleks keegi löiganud sinna otse valusa haava.

Li oli viimasel ajal viibinud iselaadi olekus, millest ta isegi aru ei saanud. Oli ta toas, siis vajus ta hing kinni, nii et ta oma naisele ei saanud läheneda. Midagi pool ta südame ärevusse, aga kas oligi see viha ja põlgus. Ta ei teadnud seda. Ta hiilis isegi salaja vaadata oma naist ja siis surus ta rusikasse oma käed. Oli hinges midagi tunlekeeru taolist, mis tekitas seal sees mürsu. Oli ka kordi, mil ta oleks läinud Elsa juurde ja lähenenud talle: kõnele ometi, kõnele minuga, see vai

kimine teeb hulluks. Aga ta ei teinud seda. Sila
ta äkitselt nagu viha kerkivat selle inimese vastu.
viha oli nii tugev, hoogus, et nõudis tagasih
õige suurt vaeva. Ta põlgab teda, ta ei ta
ilmaski enama näha see inimene seal ei o
naine.

Nisugusel puhul jäi ta äkitselt uskuma, et
käib ve ajaks, veab ära nende veskest vilja, ta
kui nad mõlemad nägid. See ei olnud armastus,
ennemalt tundis ta vastu, see oli nii sünnitatud
ja nüüd see kaob.

Kas ta näebki seda, mis nägu ta naine õige
ei ole viimaks tõed needki jutud, mis kinnitavad
olevat hoopis inetu.

Võib olla, et ta tõepoolest ei näe.

Aga eemale jäädes kisti äkitselt ta käest tööriist
jäi mõtlema. Põhjatu igatsusega Elsa järele täht
süda. See igatsus oli niivõrd tugev, mõjuavaldav, et ta
oleks tahtnud kohe joosta toa juurde, teda haatata
sundelda meeletult, pea panna ta põlvele, haata
jõuga ta jalge ümbert ja ta otsa vaadata lõpmata
Naise pilt asus ta silme ette justkui elavana. Nad
uskunud ta üntegi juttu, naeris nende üle, sest ta tead
et ta naine on kõige ilusam. Ta janunes sund
järele ja ta hing lõi värisema, mõeldes läbielatud
likke tunde.

Aga nüüd ei olnud tal enam seda naist. Ta ei ta
tagasi.

Üle pea lõi ahastusevoog kokku ja püüdis teda
mataca, tehes talle lõpmata piina ja valu.

«Ei, ma ei või ilma temata elada. Ka mina lähen
ma otsin ta üles!»

Tunded vaheldusid alatasa, lükates üht ära te
See kõik mõjus lõpmata väsitavalt. Annus käis ro
nagu haige, ta silmade vaade oli eneses.

«Aga miks ta läks ära?» küsis ta eneselt. «Kas ta
armasta mind?»

«Mingu, mingu — ah nii — ma olen siis temast
lahti. Kui ta mind ei armasta, ega minul ole siis
vajagi.»

ent lõi ta mõttehoog äkitselt seisatama.

mis ta pidi siis tegema? Kas sina seda siis ei
sina teda kõik põlgasid? Kas oli tema näinud
ajal sinu poolt armastust? Kas ei olnud sina
võib olla? Kas ei põrganud tema siit kscada-
b olla, kui ta naal jäb ta, et, ehk oleb
mees, kes on ta vastu hea. Sam puu tti ta
ja siis otsib ta selle teise juurest loosti. Jah
a el puhul unustab ta sinu täiesti.

Annus tundis, kuidas armukadedus ta südame haaras
võimu. Oi — see tundmus oli uus. Ei oleks nii-
el puhul midagi takistuseks, selle teise lööks ta
mõuks. Elavana tõusis ta ette see seisukord ja süda
põlvis viha mõjul suureks.

Õnne ei tulnud talle und, sest mõtted lendasid üks-
te järel ta peajus ringi. Hommikul oli ta väsinud,
alunud, aga ometi ei olnud ta suutnud jõuda otsusele,
mita teha.

val töötas ta veskis täitsa automaatselt, sed ta
olud alati jahvatuse juurest eemal.

Peaks teadma, mis teha. Kas kõneleks selle üle
aga? Aga mis sellest kasu. Eks tulnud ema elegi
juurde ja lausunud: «Kui tal son hea ei olnud ja
pooksis, eks mingi peale. Ega tema ikka inale n i
kolba.»

Aga see ema ütlemine oli ometi nii õudne, ta kõrva-
alus, et ta ema kalgilt eemale lükkas:

«Mee, mine! See on sinu, see on teie süü, et ta ära
Nüüd saite, mis tahtsite. Aga ega midagi kaueks
jää!»

Nii ta ütles. Muidugi oli see emale arusaamatu ja
ollap seegi peletas temalt une kogu ööks.

agakord tulles tuppa, oli Annusel tunne, nagu ootaks
naine ees. Olgugi et ta küllalt kindlasti teadis, et
seal ei ole, avas ta ukse ettevaatlikult, hing täidetud
otusega, ja silmad otsisid ruttu ringi. Muidugi oli
nii tühi.

Nii möödus päeva kolm.

Oli öhtu. Annus jäi täna välja hiljemaks. Toa juurde
alles oli pere kogunenud juba söögilauda. Ta tuli tasa

sisse, tasa, ettevaatlikult nagu varas. Ta suri ukselingile, vaatas tuppä. Tuba oli nagu haud, ole elavat hinge.

«Elsa, Elsa!» hüüdis Annus hingeõhuga.

Nüüd tõmbas ta ukse kinni ettevaatlikult. Lül kikiarvul. Ootas veidi väljas ukse ees, kas kuulnud ta samme. Keegi ei tulnud vaatama. Kuulnud, et ta käis uuest.

Ruttu läks ta üle õue, hoides aia ääres kreekide varjule. Tuli ta juurde kollane koer sabatades. Ta tõrjus looma valju käeliigutusega eemalt istus rohule ja vaatas talle ainiti järele.

Varsti oli Annus metsa ääres, kus ta kiiresti mööda jaigteed. Ta otse jooksis, nagu oleks hiljuti armukohtumisele. Ta ei kuulnud paremalt kostvat jõekohinat, ei pannudki seda tähele, ka sattus vihmaveest korjunud loiku. Oli tunne, nagu puudus olnud õhust. Metsa all oli pimedik. Ta ei kuulnud ette, pörkas vahel üksiku tee ääres kasvav vastu.

Alles siis lõi ta seisatama, kui nägi nõrka kollat gust.

See paistis Rae sauna aknast.

15

Annuse tuppä astudes istusid Elsa ja ema mööda laua ääres.

Annust nähes kargas Elsale puna palge. Ta mad maha, ärevuse mõjul ei suutnud isegi hoida olevate käte värisemist.

Ema tõusis üles, astus Annusele vastu. Uut tooi, lausus ta: «Ah sina tulid. Nüüd õõsi, eks ole väljas pime? Istu ka.»

Annus ei kuulnud vanainimese sõnu. See sent oli tema naine, aga nüüd jooksis ta tema juure. Metsikult peksis ta süda, sest nii ihaldamisväärt polnud ta teda ennemalt kunagi näinud. Kui õnn ja magusad olid ometi need silmapilgud, mil ta

tema järele, mil nad mõlemad uppus. põhjatusesse.

«Nüüd kõik on möödunud? Kas see on jääda kadunud?»

ta vaatles üksisilmi ainiti Elsat, kellel silmad kaetud dampsimeliste laugudega.

«Kuldas sina, Elsa, siin oled?» küsis Annus.

Aga ta hääletoon oli tume, ilma helita.

Vanainimene ruttas vahele.

«Mis tal siin siis viga, eks ta ole oma ema juures. Ja anna olengi nii haiglane, et see mulle üsna õnneks.»

Annuse kõrvust läksid mööda vanainimese sõnad.

«Kuule, Elsa, miks sa siin oled?» kordas Annus oma ommust.

«Ma siin pean olema?» lausus naine.

«Ega teil midagi selle vastu ole, et ta ära tuli,» tõttas vanainimene seletama. «Ma olen ikka kahetsenud, et ma ta ennemalt ei keelanud.»

«Aga sa ei kõnelnud minule sõnagi, et ära lähed,» ütles Annus.

«Mis ma pidin sellest kõnelema. Eks sa kuulnud seda ma käest. Küllap oleks parem olnud, kui oleksin juba nemalt ära tulnud.»

Nüüd alles esimest korda lõi Elsa pilgu üles ja vaad oma mehele otsa.

Annuse hinges kestis mäss. Ta tundis, nagu oleksid ed inimesed kuidagi kindlustatud, nii et ta ei pääse end ligi. Ta otsis sõnu, mida öelda, aga midagi ei tulnud tulla üle huulte.

«Kui see nõnda oleks, ega ma oleks täna õhtul siia tulnud.»

«Aga näo üle lehvis puna.»

Vanainimene astus uuesti vahele.

«Ega Elsal küll maksa sinna tagasi minna. Kuidas need inimesed, kes teineteist põlgavad, suudavad nüüd ühe katuse all elada. Mis elu seegi on. Kas teil, lapsed, oleks parem, kui hoopis lahku jääksite. Elsa on mulle kõik kõnelnud. Ega ole su vanemal süüdki, kui nad teda ühavad.»

«Kõik astus Annus oma naise ette ja vaatas talle

«Aga kui ma seda ei taha,» ütles ta surutud aga küllalt kindlalt. «Ma tahan, et sa tagasi tuled. Kuule, ütle mulle, kas sa põlgad mind?»

Elsa ei lausunud sõnagi. Kiire verejooks pani ta põsed, kaelagi punetama. Kas ei olnud kogu ta edaspidine elu otsustamisel. See inimene, kas ta teda põlgab. Kas ta siis ei tea, et ta teda armastab, armastab rohkem kui ühtegi teist maailmas. Sellepärast tuligi ta ära, et ta teda nii meeletult armastab. Ta tundis ometi, et see mees oli jäänud ta külma, et need teised teda seal põlgavad, et raske, lõpmata raske seal elada. Ta oleks tahtnud heita kõige täiega sisse armastuse merre, aga ta tehtud seda viimasel ajal enam võimalikuks. Ja ta ei tuis tema hinge lõpmata ahastusega, ahastusega, teda hirmsasti piinas ja rõhus. Küll oli temagi seal olnud pisaraid, aga kes neid siis nägi. Eks olnud tal neid kuivatada ja külma veega pärast silmi niisutada, sest ta oli ju üks, alati üks ja maha jäetud. Ta oli vahel tulnud mõttesse nõuda seletust oma mehest ämmalt, öelda neile, et ta ema on täitsa ilma süüta, ilma maski ei suutnud ta teoks teha oma mõtet. Mis olnud sellest olnudki kasu, sest nad poleks teda ometi uskunud. Eks näinud ta ometi ise mehega ühes, kui vedasid ta Rae sauna poolt, ja kas ei märganud ta seda, kui mees otse sellest silmapilgust muutus. Ja see pani tema enesegi sellel korral värisema. Seda mees ometi Annus selgesti.

Ja nüüd seisab see mees tema ees ja küsib: «Kas põlgad mind?» Oi, ta oleks talle vastu kisendanud oma armastan sind, aga see hüüdis sündis ainult ta ometi, suust kuuldavale ta ei tulnud.

«Kas tuled minuga kaasa?» küsis Annus.

«Ei. Mina ei tule!» ütles Elsa ja ruttas teispoole, nagu häbelik tütarlaps ema selja taha. Ta tahtis et ära peita, sest ta polnud sugugi kindel, et ei siruta selle järele, keda ta süda igatses.

«Ah sa ei tule? Sa ei tule tagasi minu juurde?»

Annuse käed surusid kramplikult tooli leeni.

«Ei.»

Annus vajus mõttesse, ta lõug laskus rinnale, pilgud vuhlsid ta ees põrandal. Äkitselt käis ta kehast läbi teadvatus, ta ärkas nagu unest.

«Hea küll. Sa ei tule,» kõneles ta enesele. «Noh, olgu nii. Ei näe sina mind enam, ei näe mind keegi.»

Ta keeras ringi. Ainult üks kiire pilk vilksatas üle tema. Aga see pilk oli nagu viimane loojeneva päikese pilk, mis nüüd jäädavalt kaob ööpimedusse.

«Ara mine veel,» ütles ema noormeest tagasi hoides. Ta tuli selleks sealt ära, et teie perekonnas jälle oleks rahul. Sellest pead sa aru saama. Ma tean, ta armastab sind.»

«Mind? Armastab? Miks ta ei tule siis minuga ühes?» Annus vaatas imestusega vanainimese peale.

«Ta arvab ometi, et nii on sulle ja su vanematele hea.»

Annus naeris.

«Ema arvab. Mina aga ütlen, et see nii ei ole. Ma poleks ometi muidu tulnud ta järele.»

«Hea küll. Ta tuleb sinuga tagasi. Muidugi tuleb. Nii see naine siis jääbki oma mehe juurest, pealegi nad nad mõlemad on nii noored kui teie...»

«Ema!» hüüdis Elsa.

«Ole sa, laps, nüüd vagusi. Las mina kõnele. Teie tulete edaspidi ilusti, küllap seda näete. Ütlete siis, et mina tõtt kõnelesin. Et mu tütar ära tuli, on ju muidugi nii süü. Aga uskuge, mina teen selle heaks, ja siis ei ole kellelgi talle teha mingit etteheidet.»

«Ema, mis sa kõneled!» hüüdis Elsa. «Mis süü siis mul on?»

«Ole sina nüüd üsna rahul. Teie armastate teineteist, ja sellest ole küll. Teie elate õnnelikult. Nüüd mine Elsa, ilusti oma mehe seltsis, mine sinna, kus on sinu kodu.»

Ta lõi käed silme ette. Ta nuttis. Miks nutt tuli, tundis tema nüüd seda teadis. Aga seda ta teadis ja tundis, et ta seda meest seal kõigest südamest armastas ja seda ta teadis ometi ise kõige paremini, kui suurt ahastust talle sünnitas sealt lahkumine ja kuidas ta tulles illedas metsas seisma ja laskis vabalt voolata pisarad ja ei surunud tagasi valju nuuksumist.

«Jää, tütar, üsna rahule. Annus tuli su järele. Ma siia jääksid, kus ei ole sinu paik. Võib-olla on veel vaevalt tänaseks-homseks ja mis sa siis ukse võtad. Sa oled ometi tema naine. Lapsed, mõlemad minu armastan ja mina tahan kõik teha, et edaspidi midagi ei segaks teie õnne. Võite julged olla,» talu ta lõpuks naeratades, «et mina tänasest peale ei veskisse ega ka kuhugi mujale vedajaks ei lähe.»

Annus tahtis midagi öelda, isegi nagu oleksid ta nud ta huuled, aga tal oli häbi, sõna ei tulnud suust.

«Näete, kui vana ma olen. Aga eks mul ole hea naine, kui te nüüd mõlemad ühes siit lähete. Nüüd on peaaegu aeg, ärge mingegi jõe äärt mööda. Mõnest kohast kallas nii lausik ja libe. Hoopis parem, kui lähete karjamaa teed. Mis teil siis ruttu ongi, jõuate küll.»

Varsti langes kokku külm jääsein, mis nende vahel oli kerkinud, ja noored südamed leidsid uuesti teineteist. Nad olid selles pisukeses toas õnnelikud, just nii nagu kui poole aasta eest. Mõlemad tähendasid emale, et nad tulevad teda sageli vaatama. Annus andis lootust, et nad vanemad nüüd Elsa vastu võtavad hoopis sõbralikult. Tema märganud, et Elsa äraminek on nendesse avaldanud rõhuvat mõju. Igasugune lahke helk kadunud tema majast sellest päevast. Kui tema oli Elsa vastu viinud sel ajal niisugune imelik, siis tahab ta nüüdsest peale olla hoopis teistsugune. Küllap ta näeb, et tal uuendustulamiseks ei pea olema mingit põhjust. Mis ta nüüd kõneleb — kõnelgu — kes jõuab kõikide suid sulgeda. Aga küllap need jutud ka kaovad.

Oli juba hilja, kui mõlemad valmistusid lahkuma.

«Kuule, tütar, suudle mind, enne kui lähed. Kõik — näete ju, kui vana ja vilets ma olen, kas ongi muu homme enam. Kuule, Annus, ole ta vastu hea.»

Lahkumine oli õige kurb ja meeli rõhuv. Alles kui nad asusid soojast ruumist jahedasse sügisese õhku, muutus meel veidi kergemaks.

Toas lükkas vanainimene ära kerge eesriide akna eest ja vaatas ainiti pimedasse öösse. Ta vaatas hulkuma ilma et midagi oleks näinud.

«Olgu peale, seda võib ka homme,» tähendas ta tulles akna juurest ja sellele ette lükates eesriide.

Naeru alla sattus Palu möldri perekond, sest teade oli ärajooksmisest lendas kiiresti mööda valda. Oli küllalt neidki, kes ei suutnud tagasi hoiduda avaldamast oma kahjurõõmu, sest kus on siis palju leida inimesi, kes ei tunneks selle üle heameelt, kui nad jultub äpardus.

«On ometi neile paras,» kõnelesid naised Aaviku. «Käis see Annus alati nina püsti. Ulike oli teine tüdruk, aga näe nüüd, kuidas see uhkus maha rohmuti. Vana lükkas sauna eit oskas mehel võtta meele peast, alles pärast läksid teisel silmad lahti. Aga mis sa nüüd arvad. Küllap hakkab teine külas tüdrukud taga ajama, aga hoidku need endid. Ega tema ole kellegi volja, on ju ilmselt ikkagi tema naine.»

«Ma tean seda asja üsna selgesti,» tähendas Arupere tüdruk. «Võtnud Annus Elsa käest kinni, visanud uksest välja ja hüüdnud: «Hoia, et näitad siin veel oma nägu.»» «Ma loonud teine ukse nii kõvasti kinni, et kõik maja elanikud päriselt värisenud. Seda kõnelesid teenijad Mari ja Mall mõlemad.»

«Ega jumala vits jää ikka tulemata,» arvas Vidriku tüdruk, kes oli usklik inimene ja istus palvemajas esimeses pingis. «Ega nende abielu olnud siis issanda talitamine, see oli ju kurjast peale pandud. Ega niisugune lugu kaua vastu pea. Eks ole seda ennagi nähtud.»

Kogu loole põimiti siin ja seal ehteid külge ja varsti jättisid need tagasi Palule. Siis alles nägi möldripaar, niisuguse kella külge nad olid seotud.

Jutud tulid tagasi vaeste naiste suu läbi, esmalt argisest astudes üle läve, aga peagi olid nad majas niivõrd võimsal jalal, et ei lasknud perenaisele kogu pikal sügisel ööl tulla und.

Kui siis leiti, et ühel ööl oli Annus noorikuga tagasi tulnud ja Annuse näol hommikul püsis rahulolu ja isegi rõõmu ilme, lõi siiski ema süda õige rõõmsalt tuksuma. Olgu mis on, ei saa ometigi seda asja muuta ja kui ta poeg leiab olevat enese õnneliku, miks peab siis tema seda õnne temalt riisuma. Küll oleks ta läinud heamee-

lega tegema noorikule etteheidet, miks astus ta suguse inetu sammu, hoidus aga siiski tagasi.

Kuid esiotsa peab ta tema vastu olema kalli lahke, seda nõuab temalt tingimata Annus.

Aga nüüdki jäi noorik tagasihoidlikuks, eemale, väliselt see samm kuigi nähtavat muudatust ei teinud. Ainult see ei jäänud ema eest varjule, et Annus viibis tema peal kõige hellusega ja tuli ta veski talle ajal, mil see tal muidu viisiks ei olnud.

Nii möödusid paar päeva.

Täna hommikul tähendas Elsa Annusele, et ta lahuta heameelega ema vaatama, sest ta jäi koju nii hõlpsalt ja haigena. Võib olla, et ongi heitnud voodi, kuhu ta läheks vaja hädaliselt abi ja toetust.

«Ära mine nüüd päeval,» ütles Annus. «Lähme õhtu poole kahekesi. Siis võime olla seal kauemini. Tulame seltsis tagasi.»

Elsa jäi sellega rahule. Mehe osavõtt ta ema eest valmistas talle rõõmu.

Õhtu eel tuli Mäe Andres veskile. Annust nähes ütles ta, kas Rae ema neil ei ole. Nende lapsed käinud paaril korral otsimas, aga üks olnud kinni. Oleks hädasti vaja läinud. Nende sõnul ajanud ristluude vahel mingi umbpaistetus, oleks viinud, et ta oleks muljunud. Kui ta siin oleks, kas ei võiks ta õhtulgi tulla kaasa. Tema viib vanainimese hõlpsalt koju.

Annus jäi mõtlema.

«Teda ei ole kogu päeval kodus. Kus ta siis peab olema? Temal, vanakesel, ei olnud ometi asja kaugel kodust minna.»

Seal tärkas ellu temas üks mõte ja see kasvas hõlpsalt suureks, nii suureks, et ei tahtnud kuidagi mahtuda ta peaaaju. Kas ei õelnud vanake: võib-olla ei näe ta enam. Kas ei õelnud ta naeratades, et ei lähe enam ilma maski vedajaks. Kui teda nüüd enam ei olegi? Võib-olla heitis voodi ja suri selsamal ööl. Tema juures ei olnud kedagi, ei olnud ühtegi, kes oleks vajutanud kinni tema silmad.

Teiselt poolt pistis kusagilt vahele mõte: aga kui ta enam ei ole, siis lõpevad ka need inetud jutud.

Kuid ei võida temast ka kõnelda. Isegi nagu heameelt ei valmistanud see mõte.

Tema juurde minnes otsustas ta sellest mitte sõnagi rääkida Elsale.

Tema ootas juba ja nad ruttasid ühes Rae sauna juurde.

Tuba oli pime — üks kinni.

«Kus ema on?» küsis Elsa.

Ta häälest kuuldus hirm.

Nad koputasid tugevasti, nad hüüdsid.

Ei tulnud vastust.

«Kas on ema surnud!» karjatas Elsa. Ta surutas käe otse kõrvale kivi taha, kuhu ema võtme hõlpsalt peitnud. Võtmed leides avasid nad ukse ja läksid sauna.

Siin ei puutunud midagi iseäralist silma. Tuba oli tühi. Aga võis aru saada, et kogu päeva vältel ei olnud siin inimest sees olnud. Oli kinnine, surbunud.

«Kus ema on?» hüüdis Elsa, Annusele hirmunult otsa vaadates.

«Võib-olla on ta külas.»

Ei. Ema ei jää ilmaski nii hilja välja. Kus ema õieti on?

Nad ootasid, ootasid. Elsa hüüdis: «Kus ema on? Ema ei ole enam. Ta on surnud!»

Annuse süda oli rahutu. Kuhu on jäänud see vanainimene? Kas teda polegi enam? Kas oli tema see, kes ei elust põgenema selle vanainimese?

Ka hommikul ei tulnud ta koju, ka mitte järgmisel päeval. Külas teda polnud ja kuhugi kaugemale ei võinudki see vanainimese-kõbu oma jõuga rännata.

Kogu vallas sünnitas Rae saunaeide kadumine ärevust.

«Jumala vits!» arvasid ühed, «ega see võinudki tehti olla. Küllap oli seesama ots mis mehel. Eks see ole küllalt hoiatuseks, et inimene ei annaks ennast nii tugeva kurja kätte.»

«Ah jätke oma jutt. Kes teab, kuhu vanake viidi,» ütlesid teised. «Küllap ongi varsti jälle kodus.»

«Ärge ajage, vana inimene, suutis teine vaevalt jalga tõsta jala ette. Võib-olla läks metsa tooma seljatait

hagu, tuli peale südamenõrgestus. Sinna siis ku...
Vald peab ometi minema otsima, sest ega võl...
mest jätta metsloomade süüa.»

Ka vallatalitaja leidis, et viimaselt kõneleja jut...
all õiguse põhi. Aetigi vald välja otsima vanahoon...

See oli ometi poisikestele lõbus: kogu Rae kuu...
ja kees hõiskamisest. Kuid mitmetunniline otsu...
andnud tagajärgi.

Võib-olla tahtis minna mööda jõe äärt. Aga ju...
on libe ja kallas vildak. Ei tee halba, kui ka ju...
silmata.

Sellel oli tagajärg.

Mitte kuigi kaugel Rae saunast, seal kohas, k...
käärus vaikne vesi, silmati veest väljaulatuvald...
Varsti tõmmati kaldale otsitav.

«Küllap hakkas teine minema veskisse, aga libe...
kukkus vette. Oma jõuga ta välja ei saanud.»

«Oled hull peast. Sa ütled — veskisse. Aga no...
siis siia tuli. Veski on ju sealpool.»

«Eks ole viimaks seesama koht, kus aidamee...
Kes nende asju teab, võib-olla olid mõlemail...
samad peremehed.»

Sellest ajast kadus ka vedaja veskis käimine ja pe...
tuli aeg, mil Palu veski kivid kogu öö laulsid üht...
närivat unist viisi.

Aga Rae saun jäi üksi, vihm määndas palke...
katkus katust, üldse oli see koht veidi õudne.

EI OLE AEGA!

...on mõisa kärneri naine Anna Paj...magas raskesti.
...oli voodi magaja naisega, voodi kõrval lapsel...
...all laud, kus peal vedelesid toidujätised, laua ääres
...toolid ja akna all mehe pika saarega saapad.
...kõrval seisid kõrvustlikku
...sigadelaudad, kuna pahemal pool oli kupja
...Aeg-ajalt kuuldis läbi seina kupja naise kange
...mille peale mees öösiti käratas: «Saadan võtaks,
...lase magada. Hommiku ole enne päeva väljas.»
...järel kuuldi kubjas üles tõusvat, ta otsis pimedas,
...siis tikuga tuld ja peagi tundus kanged, vastikut
...lõhna kärneri toas. See vastik hais tikkus
...landseina pragude.

...oma magas kärneri naine imeraskesti. Ta oli põranda
...pesnud ja sealjuures ühtelugu aidanud haiget last.
...eelmisel ööl ei saanud ta nahka silmle, sest Leeni
...ühtelugu ja hakkas haledasti nutma. Lapse karju-
...äratas ka mehe magamast, see pööras siis teisele
...le ja ümises omaette: «Et sa saaksid ühe rahulise
...lunapiilgu, ühtelugu ulub. Võtaks seda elu!» Naine surus
...lapse rinde vastu, ja kui väike tundis, et tal seal oli
...hne ja soe, siis jäi ta ka vakka. Pool tundi, tunni aega
...oldis Anna lapsukest kätel, viimaks surid need niikau-
...le, justkui oleksid nad puust, ja kui ta last tahtis ütle-
...õrnasti ja ettevaatlikult panna kiike, lõi see silmad
...hti ja hakkas uuesti nutma. Ruttu võttis ema lapse
...katele ja ütles: «Jumal hoia, mis sul vaesel siis ometi
...on!»

...oma õhtul oli laps olnud veidi parem ja Anna heitis
...peale seda, kui mees natukeseks lubas välja minna,

vähaks ajaks voodi. Noor inimene, pika, hoopu, valge lahja, otse sissevajunud näoga, paksude pruunide juustega, jumeta kahvatanud huultega, magas sisse. Ta parem käsi rippus üle voodi ääre. Nähtavaid haavasid ei olnud, kuid suikunud last kiigutades. Jalad puutusid pea madalale, aegaviitmata tõusta, kui läbi une kõrvu kostab laps. Laua peal oleval lambis oli vist õli jäänud vähesel määral, oli taht halvasti sees, aga kogu tuba täitus loka, panevast vastikust petrooleumihaisust. Mõisast vanadest ajalehtedest oli välja lõigatud ja seintel kinnitatud kindralite pildid. Need saksa kindralid olid tõsiselt ja kurjalt, vist mitte rahul olles oma ametiga ja seisukorraga, mille va. vajad nad pidid olema, ja ööd läbi.

Kärneripaar oli selles korteris elanud juba ligi kahekümmend aastat; igal suvel lubati nende tuba seest puhtaks tunda, kuid ikka oli see tegemata jäänud ühel või teisel põhjusel. Nüüd oli läbi mitmest kohast seintel ära pühitud, ainult ristamisil lõõdud varvad ja lagapoolid olid pehastunud palgid paistsid silma. Kui paremalt poole puhus tugev tuul, siis võis toas tunda südant peenestavat seasõnniku haisu. Kuid seda juhtus siiski ainult harukordadel.

Anna magas raskesti, sellepärast ei kuulnud ta, et juba oli nutnud hulk aega õige tugevasti. Naine ei olnud ta mõnikord hoogude vahel vaikinud, aga talle sellest mattis miski ta kurgus hinge kinni, nii et ta ei saanud seda ei saanudki. Kord-korralt läks nutt valjemaks, kuid damaks, aga ema ei kuulnud lapse häält. Ta magas ja surnu.

«Tule jumal appi, mis sellel lapsel ometi on,» kutsus rahutuks minev kupja naine. «Ta ei kuule, kas keegi teine või surnuks. Kus see Villem siis ise peaks olema?»

«Ära söövad, kurjadvaimud, su hinge seest,» pööras kubjas ja pööras teisele küljele. «Villem. Sa kütsid Villemit. Eks ta ole seal, kus iga õhtu. Mängib mõisa poole tallmeisteri toas kaarte. Ega see sealt nupea tule. Mida teha, logab aias päevade kaupa. Katsugu, oleks valge, ega see Anna kuule, puhu või pasunaga.»

Lapse nutt läks ikka valjemaks, teravamaks. Villem gestis teisele poole seina kuulda, et hinge kinni naab

Volaks kurat!» pahandas kubjas. «Näid kuula siin öö nende lõugamist pealt, aga homme ole juba enne teie tuisu talli ees. Niisugune elu ei ole kusagilt võetav.»

Ah, sina mõistad ikka naisele süüd ja see pole midagi, mees õõ otsa kaarte mängib. Sinul on kahju, et sa ei ole. Sa...

Homme ei saanud edasi rääkida. Äge kõhahoog mattis hinge kinni.

«Jah, mis neil naistel siin siis teha ongi,» urises mees.

Ah, teha ei ole,» pahvatas naine, kui kõhahoog järele

«Jah, teie, ega te teiste tööd näe. Ma ei ole läbi teie teine lapsega, ei saanud silma kinni. Mees magab kuni kott, hing veel täis, kui laps nutab. Eks ma tea omast teest. Hoidku jumal seda naise elu!»

Magaksite ja logeleksite päevad-ööd otsa, ega teil oleks siiski hea.»

Villem kurjavaimu, kuidas ta võib sul hinge seest võtta. Oled sa, raibe, enam teinud kui minna. Oled sa oma asemel, küllap siis laulaksid teist laulu. Aga mis on see siis on — laps karjub ju enese lohki.»

Lapse nutt käis nüüd hoogude, ägedate tõmbemiste kaupa.

Homme ajas enese voodist üles, otsis voodi ääre alt, leiab ühe alt ära murdunud toolijala ja kolks sellega korda vastu seina. Viimaks kuuldi teises toas kobinud sammude astumist ja tasast juttu.

Anna ärkas vastu seina lõõdud loopidest, ei saanud ta esmalt unisest peast aru; pea küis ringi, kõik liikmed olid välja veninud, kogu keha haige, nagu läbi pekstud. Kui püsti tõusis, lõi vaaruma, pidi kakkuma ja naulit voodiotsast kinni haarates suutis ta ennast hoida.

Aga niisugune segane olek ei kestnud kaua, lapse nutt tegi ta pea selgeks. Uniselt kahmas ta valkese lahja, nagu sulg, lapse enda kätte. Laps vaikiski korraks, avas värvita hallid silmad. Aga pea vajusid need kinni ja ta hakkas haledasti nutma.

«Suur jumal, mis sul vaeškesel siis ometi on! Ole omeli vagusil!»

Anna läks, nutja laps kätel, laua juurde, millel seisis ja ema savist kruus veidi magusaks tehtud suhkruveega.

Kangekaelselt pööras laps pea kõrvale, ajas ab
pärani, nii et ei saanud kuidagi anda talle juu
lõi ta pea kaugele tagasi, tahes end maha visata
sülest, ja hakkas uuesti veel valjemini, otse läka
nutma.

«Sa jumal, mis sul siis on!» kõneles ema, last
suu juurde ja tiidsasti käies mööda tuba. «Mis
on, et sa ometi terveks ei saa! Jää vagusi — sa
kas sa siis terveks ei saagi? Kus sul see valu on
kohus? Ma triilgin!»

Kui ema käe lapse palava ja paistetunud koha
pani, näis, nagu oleks laps jäänudki rahalikumak

«Vaata, kui ma triilgin, siis saab kohe terveks
nuta enam!»

Ja ema lahjale, jõuetule, pisaratega kaetud pa
ilmus naeratus.

Aga varsti nakkas laps uuesti vintsklema, lõi pea ta
ja ta keha läks korraka puukangeks. Hoogus nutt
tus õhuahmimiseks.

«Sa taevane jumal — ei anna järele! Mis sa ta
Vaata, mis ma sinule otsin! Vaata!»

Ja ema läks lapsega laua juurde, kiskus ühe ta
sahtli lahti ja pakkus lapsele määrdinud katkist
räbalat.

Laps ei avanud silmigi.

«Mis ma teen siis sulle? Kus sul vaesekeesel valu
Kus kohas? Sina heldene jumal, ta ei ole ka veel kol
Jää vait, kussu, kussu! Sa oled ju ema süles.»

Laps vaikis väheks ajaks.

«Leeni saab terveks, siis ma toon marju. Leeni ka
suureks, nii pikaks kui emagi. Ma teen Leenile mu
ded. Toon Leenile kõik, mis ta tahab. Jää aga
magama!»

Jälle hakkas laps äkitselt nutma, lõi kangeks ja
tus siniseks.

«Sa suur jumal! Sa sured ju praegu. Ei tea, kuhu
siis nii kauaks ometi jääb. Sa armas Jeesus, oleks
tohtrit, aga ega seda ole. Kussu, kussu, mis sul siis
on!»

Naine käis kiiresti mööda pisikest tuba ja va
lapse tugevasti suu juurde.

Lamp põles endist viisi tumedasti ja laotas laiali halba
nuti.

Lapse nutt muutus veel kibedamaks, rõhuvamaks, ta
otsukord lootusetumaks.

«Oh sa suur jumal, jäta ta ikka elama! Jeesus, Jeesus,
ta ta terveks! Mis sul vaesekeesel siis ometi on? Sa hel
dene aeg, kuhu ta siis nii kauaks jääb. Ehk on voolmed,
tahaks Koolme Kaie järele, tema mõistab voolmesõnu.»

Lina kõndis lapsega veel kiiremalt mööda tuba. Pihta
lõikas nagu noaga, käed olid rammad, aga ta kiigu
vaikest vahetpidamata, surus lapse suu juurde, pakkus
ta juua, jutustas temaga alaliselt ja naeratas liht
ta ta enese palgeid mööda alla veeresid pisarad.

Vänuks jäi laps vaikselt, ta kibe nägu oli rahulik ja
lungas kiiresti, lõõtsutades.

Lasa, ütlemata tasa ja ettevaatlikult pani ema lapse
kõrke. Kartes lapse ülesärkamist, ei julgenud hingatagi.
Hellasti kattis ta lapse tekiga. Kui sellega valmis oli, hei
tus veel pilgu lahjasse hädalisse kahvatanud näkku ja
pühkis siitsijaki varrukaga silmi.

«Ei ta tulegil! Sa jumal, mis ta siis iga öhtu vahib seal
tallmeistri toas. Ma lähen kutsun ta õige ära.»

Noorik tõmbas rätiku ümber ja ruttas lase uksest
välja.

Väljas oli ilus kevadine öö. Tuuleõhk villipehme, lõhna
rikas. Ta kandis ühes varaste lillede ja puude noorte leh
tede lõhna. Mõisa taga tiigis, mis pillirooga, konnaosja
dega ja jõekõrkjatega pea päriselt oli kinni kasvanud,
krooksusid konnad. Mõisa vahel oli vaikne. Ka öövaht oli
pluu äärde puupaku peale istudes ja seal valvates uinu
nud magama.

Noorik ruttas kiiresti tallmeistri toa poole. Ta läks
ilgikallast mööda, kaugelt trepi ees kasvavast puisti
kust ringi. Saksad olid toolid välja trepile toonud ja istu
tid seal kevadisel ööl, vestes rõõmsasti juttu. Otse müri
nal jooksid konnad vette ja nõnda soikus ka mõnes kohas
vähaks ajaks nende krooksumine.

Tallmeistri toa aknast paistis tuli. Noorik heitis pilgu
ruumi väikesest neljaruudulisest aknast, kus ühe ruudu
asemel ees oli papitükk. Jaa, siin ta on. Neljakesi istusid
nad väikese laua ümber ja mängisid kaarte.

Anna otsis üles ukselingi. Nähtavasti oli see roomanud, üks üldse alla vajunud, sest ta liikus raskesti kääksus. Öövahi koer, kes nuuskis eemal tiigikaldal, hakkas haukuma.

Kojas oli pime ja vänge hais tungis ninna. Anna roomanud esmalt arugi, mis hais see on, aga kui ta käed püstitasid seinale peal rippuvate hobuseriistade vastu, teadis ta kohe, et see on tõkat, mis siin nii kaugele ei lehkab.

Tallmeister oli õhtul hobuseriistu määrinud.

Seestpoolt tõmmati uks äkitselt lahti ja tallmeister punane habe ja nässnina tuli nähtavale.

«Kes siin on?»

«Mina.»

«Kes sina?»

«Mina. Kas meie Villem on siin?» küsis Anna ja tõusis tuppa.

Mehed istusid väikese laua ümber, mis oma ajal üles tõmmatud punase krobeline värviga, nüüd aga lüüdnud valgelapiliseks. Puutüki peal, millest tallmeister tavasti oli hakanud välja voolima kingaliistu, seisis kaadega lamp. Mokaade vahele oli tahma korjunud lambi kohalt tõusis lae alla paks suits. Terve ruum täidetud õhus heljuvate tahmatükkidega ja kange hais oli haisuga. Paar meest olid paljaste jalgega, kuna neil oli pliidi äärelle kuivama pandud sokid laiade laotatud lehkadele. Akna ääres simpisu peal seisis pudel. Viin seal olnud viin sees, kuid nüüd pilkus ainult tühjaks põhja peal.

«Kuule, Villem, sina oled siin. Laps on kodus ja haige.»

«Noh, mis Villem võib talle teha. Ega ta mõni toa ole.»

«Kuule, tule nüüd ruttu koju! Kuule!»

Naine tõmbas meest õlast.

Villem kiskus öla kannatamatult lahti, vaatas vaatalevale mehele teravasti otsa ja küsis:

«Noh, kas saame ka midagi. Mis sul on?»

«Pada pool.»

«Oh, jäta nüüd järele — tule koju. Laps on väga haige. Ta sureb!»

«Küll see naisemehe elu on aga ka orjus, ei lase mitte lümpigi teha,» ütles noor, segamisi juustega ja pahura näoga poisikene.

«Kas muud midagi ei ole?» küsis Villem.

«Risti pool ka.»

«Teeme siis risti trumbiks ja pada aitab.»

«Villem, jäta järele! Mine Koolme Kaie järele! Ta triigib, ehk aitaks.»

«Jaa, põrguelu on see naisemehe oma küll,» naeris tallmeister, mille juures ta suu laiati venis ja nägugi muutus hoopis vastikuks. «Ei mina niisugust kolki enesele küll kaela sidunud ja ei ole minul nüüd ka Koolme Kaiega asja.»

«Aga see on tore,» rõõmustas Villem, kui ta oli naise tõnganud küünarnukiga tagasi. «Ma ütlen, me paneme nad laua alla.»

«Oh jäta nüüd ometi, tule ju!»

Naine haaras kaartidest kinni, mis olid niivõrd muslud, et neid vaevalt võis tunda.

«Nonoh — ära kisu lõhki! Need on alles minu omad,» hüüdis tallmeister.

«Ära, kurat, jändal!» kisendas Villem ja püüdis kaardid naise käest ära kiskuda.

«Ma ei lase lahti — tule koju — laps sureb.»

«Kui ta sureb, ega sinul oleks aega olnud siis sliia postist,» tähendas üks lauasistujaist.

«Saa aru! Lase lahti! Minul ei ole aega tullal!»

«Sa pead tulema. Tule ruttu!»

«Lase lahti!»

Villem tõmbas äkitselt ja selle juures rebenes üks kaart pooleks.

«Sa saadan, su eest ei saa kusagil mahti.»

Nüüd tõusis mees üles, haaras naise õlast kinni ja viskas ta uksest välja. Ühe käega hoidis ta sissetikkuja naise eest ukse kinni, kuna teisega taha seadis luuavarre.

Pea oli uks kinni ja mehed istusid uuesti lauda.

«Iris, kurivaim, lõhki,» lausus Villem kaartidest vaadates. «Aga see oli risti seitse, sellepärast võib veel mängida küll.»

«Ega sellest enam mingit tule,» tähendas tallmeister. «Ajaj kaest segamini. Hakkame õige otsast uut partiid.»

«Tule koju, Villem! Kulla pai Villem, tule täna! Laps sureb tõesti. Ta igatses sind. Tule koju!»

Ukse tagant kuuldus tasane nutt.

Kuid see hääl oli nagu tuule kaebus katusera millega inimese kõrv on ära harjunud. Kõik kuus seda, aga keegi ei pannud tähele.

Varsti lahkus Anna ukse tagant. Ta läks küll te viisil vankudes mööda tiigikallast tagasi. Hommiku poolne taevakaar seisis punases leegis ja tuuleõhust kargust. Ka saksad olid trepi pealt tolmadesse läinud — heledasti särasid suured selged ründ klaverimängu võis kuulda jalgteele.

Noor naine värises kõigest kehast. Suurt vaeva ta ei tahtnud, et ta jõudis koos hoida oma hambad.

Korteri ette jõudes kuulatas naine veidi aega. Ta vaikne. Ema südamesse tungis lootusekiir. Ta vaevast valu andis nüüd vist tagasi. Küllap saabki terveks.

Tasa ja ettevaatlikult avas Anna ukse, aga äge tusehoog rabas ta puukangeks. Ta tütar oli voodi peal kupja naine, kellega nad ilmaski hästi läbi ei saanud põlvitas voodi ees. Ta palvetas.

«Mari! Mis seal on?» hüüdis Anna.

Vana naine tõusis pikkamisi üles, tegi ristitähelise lapse kesse otsa ette. Siis pööras ta ümber, vaatas tõsisel, tavalisel pilgul ukse vahel seisja naise poole ja kõneles.

«Mina ei saa küll aru, mis inimesed teie olete. Jooksin mõlemad kodust ära ja lasete lapsukese niiviisi surra. Ma tuln siia, koputasin küll selja peale, aga mattis tal hinge kinni: minu käte pealt viis Jeessuke hinge oma juurde. Teie ei olnud kumbki seda väärt, et ta selle lapse ootaks teile jätnud. Imelikud inimesed!»

PÄEVAPILTNIK

See oli ühel ilusal päikesepaistelisel hommikul, kui meie töötuppa noormees tuli. Varsti tutvustati teda meie kooli uut ametivenda ja meie kui viisakad ja haritud inimesed võtsime teda lahkesti vastu.

Ta oli mõni päev peale 23 aasta vana, paras pikk, kuivapoole inimene. Juba esimesel silmapilgul tuln ma otsusele, et ta küll vist väga hea jooksja on, sest ta kehahallitus oli selleks igapidi kohane.

Meie saime pea nii tuttavaks, et üldine elav jututamine ilma takistamata edasi võis minna.

Kohe selgus, et ta suur päevapildikunsti armastaja ja austaja on. Varsti sattus ta mõnega meie hulgast juba ajedasse vaidlusesse, sest kõik ei tahtnud seda sugugi toeks pidada, et päevapildikunstil kõige suurem tulevik ees seisab.

Aga ta oskas oma tõendusi nii peenelt ja osavalt läbi arutada, et tema arvamiste vastu tõesti palju ütelda ei jäänud. Chtlasi tuli aga ka avalikuks, et ta ise suur päevapiltnik oli, kes sellel väljal uusi teesid, uusi seisukohti otsib.

Järgmisel hommikul tuli ta teenistusesse, väike must kastike kaenlas. Pärastpoole kuulsin ma, et seda aparaati «kodakiks» kutsutakse, ja nägin hiljemini ka seda, et sellega ilmas küll kõige rohkem kurja võib teha.

Aga seda viimast näevad lugejad mu jutustusest isegi.

Ta võttis meid päeva jooksul mitu korda üles. Kohe võls näha, et ta mitte lihtne asjaarmastaja ei ole, vaid kunstnik, sest ta seadis meid niisugustesse seisukordadesse, nagu seda teistel päevapiltnikkudel meelde ei

tule. Ja kui kergesti see ta käes laks. Ainult silmapiltnaks — ja olgi üles võetud.

Meile kõigile tegi ülesvõtmine tublisti lõbu.

Ta näitas meile ka oma pilte, mida tal mitusada. Seal saudles vanapiiga karvast koerakest, seal panti põõsa taga saapapaelasid kinni, seal andis gümnasist koolipoiss plangu nurga taga plikakesele suud jne.

Üks pilt teisest naljakam ja ta ise ning mehed saime sellejuures tublisti naerda.

Seal hoidis keegi meesterahvas käega naiste ümber kinni, kuna ta käsi nagu suur kummikott selja peal lamas; ühel naisterahval oli parem silm põrmast veidi madalam, kellelgi noormehel oli kange matorkav pikk kael jne.

Ta seletas, et need vead aparaadist tuleval, «kodak» ei olevat veel kõikepidi täielik. Aga sellel aparaadil olevat suur tulevik.

Läks mõni aeg edasi ja meie ametivend pildistas laval parajal juhtumisel.

Ma lähen ühel hommikul teenistusesse ja leiame mõned ametivennad eest, kes isekeskis elavalt kõnelevad ja naeravad.

Kui ma naermise põhjuse järele küsisin, üteldi mulle, et ma küsigu härra Allikalt — nii oli päevapiltniku nimetada kõige uuemat pilti näha.

Aga mis seal siis oli?

Ei muud midagi kui üks paar, kes kuskil nurga taga üksteist ahnelt suudlesid. Mehe nina oli hoopis sisse veninud, kuna naisterahva silmad jälle suured nagu gukarbid olid. Pilt ise oli segane, paistis nagu labirint. Aga ometi võis ära tunda, et need härra Kivi ja Klaos olid, kellest aga keegi seda ei teadnud arvata. Ma läksin Kivist kõneldi, et ta alati näo kõrvale käänata, kui ta rahvas talle uulitsal vastu tuleb, ja ma ise olen Kilaose käest tõendust kuulnud, et talle see tungis kõige võõras olevat, mis inimesi sunnib suudlema.

Ja seal ta nüüd oli.

Pärast said Kivi ja Klaos ise ka teada, et nende sõnadus nõnda-ütelda dokumentide varal avalikuks on muutunud, ja taevast hoidku seda häledat ja vihast pahandust.

Kellele järgnes. Asi laks niikaugele, et mõlemad meilt lahkusid ja südameäiega — paari läksid.

Vaened õnnetud!...

Meie sõber pildistas edasi.

Varsti oli ta juba laiemas ringkonnas oma pildistamise läbi tuttav ja kui inimestel kuskil liikumist oli või midagi nii iseäralist, siis vaatasid nad enne hoolega läbi, kas nad härra Allikat tema väikese musta aparaadiga kuskilt ei näe lähenevat.

Aga kes kord kunstnik on, kellele taevast niisugused heetulistised anded on andnud, ega siis igapäevased inimesed selle käest ikkagi pääse.

Sellest see siis ka tuli, et härra Allik ikka parajaid kohtumisi ülesvõtmiseks tabas ja ta piltide hulk, kus väga palju tuttavaid nägusid leidis, kasvas aeg-ajalt suuremaks.

Entuseks oli seal kaks pilti jõuka ja lugupeetud kaupmehe Raha tütre. Ühe pildi peal oli näha, kuidas neiu oma aknast välja ronis, jalad ees, ja teise peal jälle, kuidas neiu sealsamas suvemaja alla taga tuntud ajaajajaniKKu Joosepiti kirglikult suudles.

See pilt tegi väga palju pahandust, sest kaupmees kasutas oma lapsi väga viisakalt. Ema olla nuttes ütelnud: «Meks mu tütar ära surnud, mu süda ei oleks mitte nii palju täis kui nüüd. Mõtelge, ta ronib aknast välja ja laseb da ajakirjanikunäru, kes viina joob ja jumalat ei usu, suudelda.» (Peab tähendama, et see sugugi kindel ole, kumb teist suudles. Seda ei suutnud pilt selgitada.) Ja kõneldi veel, et isa olla tüdrt löönud, ja mõned teadsid isegi seda ütelda, et noored inimesed tahta hullasse või Lõuna-Ameerikasse põgeneda...

Varsti sünnitas meie ametivenna uus pilt jälle põhjatu meel tormi.

Meil peeti suur näitemüük ära — muidugi heategevaks tarbeks —, kus kõige agaramad ja ustavamad proud mehed olid. Kuid sellest näitemüügist ilmus paar imepilti. Ühe laua taga istus proua, kes kõigile tuttav oli ja kelle aususe peal musta küüne väärt mustust ei leidnud, ja võttis näitemüügi kassast raha, ja teise pildi peal pistis seesama proua raha oma tasku.

«Taevas hoidku — see on hirmus, siin kahlu talu
ausaid inimesi varguses, siin ei lasta enam elada
sugune piltnik, kes inimesest aina silmapilkselt
kuskilt nurga tagant pilte teeb, tuleb maha lasta
tusse tarvis kaevata Kohtusel!» käis hüüd ühest
otsast teise.

Seisukord oli niivõrd tõsine, et isegi meie
tõivonnad — ta elu eest värisesime.

Kuid kunstnik naeris — naeris.

Ükskord näitas ta meile pilti, mille kohta igan
tunnistama, et ainult kunstnikusilm misugust sead
suudab otsida.

Pildikese peal oli vana, püगतud habemega, pe
armsa näoga vanamees ja ta magas suures talu
oli võrdlemisi hästi välja tulnud ja iganüks tund
magajas vanamehes Hiobi kiriku kõstri ära. Kui ta
malt vaatasid, siis nägid, et seal ka orel oli, tund
kooripealse ära, ja nüüd võis igamees juba ise mö
köster magab jutluse ajal.

Juba ammu kõneldi vana kõstri sügavast unest
kellel oli seda tarvis uskuda, ja viisakus käsi in
ikka head kõnelda. Aga siin ei kõneldud keegi, vaid
näitas, et köster magab.

See pilt sai imeruttu kuulsaks ja asi läks niikaupel
selle pildi mõjul Hiobi kiriku konvendi järgmise
oleku päevakorrapunktide hulka kõstri magamise
võeti.

Ja siin nägin ma ka ära, missugune kuri tõugu
«kodak» on.

Ühel hommikul — see oli just enne konventi
vana köster meie juurde ja ta nägu oli väga unne
rahutu. Mõned vaidlesid, et ta silmad isegi midagi
tunnistust andnud.

«Vaata, noormees,» hakkas ta kõnelema, «mis
kurja tööriistaga mulle oled teinud. Nüüd on mu
miseasi päevakorda üles võetud ja mõned tahavad
lahti lasta, kuna teised palga vähendamise lepit
kas tead, noormees, see ei ole sugugi õige. See po
riist, millel hinge ei ole, nägi küll, et ma magas
ma olin sügavas issanda rahu ja mõtlesin oma
peale. Ja nüüd hävitad sa mu elu, sest mu vaenda

avad su käest mu pildi homme konvendi ette viia. Iga
leed sa sellega mulle väga palju halba.»

Vanamees võttis nüüd sinise äärega rätiku ja pühkis
ta ütles ise sealjuures, et silmad tult kardavad,
et minu peale mõjus see niivõrd tugevasti, et enese
õnnemiseks täit jõudu pidin kokku võtma.

Meie vaatasime küsivalt üksteise otsa.

«Ole viga,» ütles Allik. «Läheme täna kirikusse ja ma
meist sealsamas uue pildi, aga ma ütlen: ajage sil
d paranil!»

Mei nad tegid. Pilt tuli hea. Köster vaatas erksalt nagu
kavasikas, ja kui pilt konvendi ette toodi, pandi
vanamehele paarkümmend rubla palga juurde...

Meie päevapiltnik otsis parajaid julgameid edasi.

Mei tuli see viimane lugu, mis tal krela mardis.

Me ei tundnud meie linnas ausat seltskonnategelast
etelajat härra Langsi. Ei olnud ühtegi ettevõtet, mis
Langsi kaastegevuseta oleks korraldamis, ja kui ta
vaatendama lõõnud pea nähtavale tuli, siis omandas
seltskond väga auväärilise oleku.

Mei sugune eeskujulik perekonnaisa veel härra Langs
Paljud olid ta käekäigu üle kadunud ja teda seati
ematele heameelega eeskujuks.

«See on mees, kes oma jalga ei lase vääratada,»
kõneldi tema kohta ütelda.

Aga korraga ilmus mu ametivenna pildikogusse uus
pilt juurde. Olgugi et ta teda palju ei näidanud, aga
oli teati sellest pildist linnas imelikke laiguid kõneldat.

Meie küsi, kes need jutud laiali kandis!

Me pilt oli iseenesest üsna lihtne. Kuskil toas istus
vanamees, naisterahvas põlve peal. Olgu küll, et mõned
kõneld, nagu paistaks vanamehe silmadest iseäralik
osa, aga mina seda küll ei märganud. Kuid seda nägin
küll, et ta nägu üleüldiselt jume oli omandanud,
mei siis inimese näole tekib, kui ta süda midagi väga
kõneld otsani täis on.

Mei isikut võis pildi peal isaks pidada, kes leerist
oli saanud tütre iseäraliku hingelise õnnetundmusega
kõneld on tõmmanud.

Mei pidi ilus pilt. Õnnelik seisukord, mida ainult
kunstnikusilm üles leiab.

Kuid asjal oli nõnda ütelda oma faktiline külg. Aga, et pildil kujutatud meesterahvas meie aus Loo aga ka seda teati, et tal neil päevil ühtegi tütar lahti ei saanud.

Ja nüüd lõhnas see tore seisukord kangesti vana ajas terve seltskonna aevastama. Teati ka sellest ka mäherdust revolutsiooni see pilt Langsi kodus oli nitanud, ja isegi mitmed kinnitasid, et proua Lang konsistooriumisse lahutamise palve sisse andnud.

Meid kõiki rõhus see juhtum nii kangesti, et keegi ei sõandanud päevapiltniku käest küsimagi, kust ta niisuguse seisukorra kinni oli püüdnud.

Aga mis sellest küsidagi, sest mis siis temal meelde vis läheb: väike pröks ja pilt ongi valmis.

Ja see pilt, nagu tähendatud, murdiski meie armu kaela.

Uhel hommikul tuli meie peremees sisse ja kutsus päevapiltnikuga õige tõsiselt.

«Vaadake, ma pean teist lugu, aga ma pean teile veel palju rohkem lugu, kui teil seda pagana muuta. Teie bikest kaenla all ei oleks.» (Peremees vaatas hirmu pilgul päevapildiaparaadi poole.) «Aga vaadake, teie lugu on niisugune: keegi ei julge enam päevavalgust ärisse tulla, ei julge siit mööda minna, sest — teie teab, mis võib juhtuda. Inimesed on uulitsal käes, teie mul, vaadatakse hoolega ette ja taha, sest taevast kust nurga tagant teie oma pröksu võite teha. Terve kondlik elu jääb suikuma, sest kes julgeb kodunt välja tõsta. Terve linna peal lasub rõhuv olek, mis teie tus teie aparaadi pärast sünnitab. Nagu teie selle võite näha, ei saa ma teid enam teenistuses pidada.»

«Kas nüüd kohe võin lahkuda?» küsis päevapiltnik.

«Jumal hoidku — miks mitte. Ma ei taha teile niisuguseid takistusi teha.»

Ja peremehe häälest kostis niisugune suur rõõm, nagu Juhan Liivi merehädalise häälest, kui see kiskis: «Kurat — jalad põhjas!»

Ja meie ametivend võttis oma aparaadi kaenla alla läks viiet lüües laia maailma.

Sest oli mitu aastat möödas, kui ma ükskord Pärnu sadamast aurulaevaga välja sõitsin. Kui laev parajasti allast eemale hakkas nihkuma, nägin oma tuttavat päevapiltnikku laevasillal seisvat ja aina pröksutavat.

«Hei — hei!» karjusin ma ja vehkisin kätega, sest ma ei tahtnud ta nime ära unustanud.

Ta ärkas mind nägema.

«Oi, tulise pihta — sina — sina!»

Ja nüüd tõmbas ta suure paki päevapiltniku taskust välja ja hüüdis: «Oi, siin on toredaid ülesvõtteid — siin on...»

Ma ei kuulnud, sest masinate müdin mattis ta hääle.

LEPAPÖÖSAS

Pastor Krieg lameskles suvemaja rõdul sohvalil. Saksamaa usuteadlase Hamburgi uuemat kirikut «Uued voolud evangeeliumi kirikus». Imestusväär vusega ja selge loogikaga astus raamatu kirjutajate voolude vastu välja. Jõudes otsusele, et need viivad usu alla ta kõrgelt, kõlbliselt aujärjelt, pani auto hingevarjasele tungivalt südamele, nende vastu kindlalt välja astuda.

Läbi lugenud peatüki, lükkas härra Krieg sirmitseva ette, et end varjata hommikuste heledate päikeseloozest. Seepeale laskis ta raamatul langeda rinnale, käed üle pea, vajutas silmad kinni ja nii lamades puutus uuesti tungida mõtteterava autori kirjutise sisusse.

Avati rõdu uks. Kaks noormeest tulid sisse. Üks neist oli Kriegi ohvitserist venna poeg, vaenelaps, kelle kahevõitluses oli haavatud surmavalt. Krieg võttis poe sikesse enda juurde, sest aastat paar peale isa surma ka ta ema kõhatüüfusse. Nüüd oli ta juba nooruse teise semestri üliõpilane. Teine oli Viljandist dr. Theodor poeg, kes õppis kolmandat aastat kuskil pealinna koolis. Tänavu suvel andis ta siinsamas lähedal Aram mõisas paruni pojale joonistusetunde.

Vabal ajal viibisid noormehed pea alati koos.

«Kuule, Leo...»

«St,» tegi Kriegi vennapoeg ja näitas käega poole, mille tagant paistsid õpetajahärra Kriegi jalad.

Kikivarvul lähenes Leo lellele ja silmitses teda. Õpetajahärral oli raamat rinnal, käed üle pea ja silmad kinni.

Kassisammul kauges noormees.

«Lell magab, kõneleme tasa,» sosistas ta sõbrale. «See on tore. Teine päev läheme jälle sinna.»

«Aga tead sa — kes need õige on?»

«Tean. Nägid, see punaste juustega ja teine lühike, aga paks, on kaupmees Marbergi tütre. Aga see kolmas, see paksude mustade juustega, see on linnakooli inspektori Smirnovi tütar. See on kaupmehe pool suvitamine.»

«Ma poleks seda uskunud.»

«Mida?»

«Et sellel punapeal on niisugune tore keha. Justkuiarmorist raiutud. Kui niisugune oleks tunnis modelleeritud Nad on vist ennemaltki käinud seal suplemas?»

«Metsavahi poeg ütles, et igal hommikul.»

«Sealt lepapöösast on tore vaadata. Tihe teine ja ega ole kaugemal, vahest sammu kolmkümmend. Otse jõekäärude peal.»

«Aga see mustade juustega?»

«Ega seegi ole halvem. Aga nägid, kuidas see ujus — justkui kala? Läks kord vee alla, mul lõi päriselt hinge lüüsi. Mõtlesin, et upub. Aga tuled veel välja? Tahtsin midagi joonistada.»

«Hea küll, ma tulen. Mul on romaan veel poolel.»

Poisid väljusid.

See, mis pastor Krieg kuulis, otse halvas teda. See on selge, poisid käivad salamahti vahtimas, kui tüdrukud teispool kaldal suplevad. Missugune alatus. Ah, nii alla on noored inimesed langenud. Kas see pole küllalt loob?

Krieg pani imeks, kuidas ta oli ometi suutnud poiste jutustust kuulata. Mis asi keelas teda üles kargamast, et neile siinsamas anda õiget õpetust? Mis oleksid need talle lausunud, kui ta oleks astunud nende ette? Ma kuulsin, mis te kõnelesite, aga kas te seda siis ei tea, et see käib igasuguste viisakusereeglite vastu, et niisugune tegevus on äärmiselt alatu, et seda vähegi kõrgemate tunnetega inimese enesele kuidagi ei või lubada. Ainult haiglased eroolikud roomavad salamahti niisugustesse kohtadesse, kust nad näevad alasti naisi. Kas te ei tea, et niisugune tegu on otse kriminaalne kuritegu, mis toob karis-

tuse. Oi, kui palju oleks tal olnud öelda neile kollandele.

Ah nad käivad vahtimas seal jõekäärul. Tule appi, tema teab küllalt seda käaru. Ja kaugel seal teine kallas on, katsu käega. Ja seal teispoolel on lapsed alasti — varjatud mitte midagi, ja poisidavad ainiti. Nad nägid siis ju kõike. Nad pidid omadega.

Taevas hola, missugune hirmus lugu.

Pastor Krieg käis toas ägedail sammel.

Kas polnud ta kasvatanud seda poissi küllalt hoolikasti? Kas polnud ta alati püüdnud süvendada tema kolle mõistet? Aga see nüüd on. Poiss läheb salaja poost vahtima alasti naisi.

Nimetage ometi üks isik meie vaimulikkude perekonnast, kes oleks valjemini tõstnud häält kombelise korra langemise vastu. On küllalt teada kordi, kus ta ennast kaotades muutus niivõrd ägedaks, et mõned arvasid tarvitada teda pärast jutlust rahustada. Oli neidki tema tuttavaid ja ametivendade hulgas, kes kartsid ta tervise eest. Nad palusid teda, et ta võtaks endale puhkuseaega ja lahkuks maale kosutama närve. Ja tänavu võttis ta kuuldud nõuannet ja valis endale kosutuspaiaks kauni suvilakuililusa Vidriku jõe kaldal.

Aga mis puutus see kõik närvidesse? Eks aeg olnud niisugune, mis pani talle suhu valjud sõnad. Kas olid ta sõnad kinni elule? Kas ei olnud pastor Kriegil kogu aeg teada, kuidas just naised need on, kes viivad mehed (mõistagi nõrgaloomulised) langemisele. Ta polnud näisi, jäädes sel põhjusel ise ka poissmeheks. Tema oli saanud omaks arvamine, et mees, kes viibib naise läheduses, kuidagi on kahtlane oma kõlblise ja kombelise poolest.

Ja seal ta nüüd on. Tema oma majas, ta oma loode all valve all kasvanud noormees läheb salaja vahtima alasti naisi.

Hea, et ta seda ise juhtus kuulma. Kui see oleks talle vaks saanud üldiselt — kas see häbi poleks talle olnud kanda raske? Siin pidi ta küll tänama nende kergemeelsetust, kes niisuguseist asjust lobisevad avalikult.

Noh, hea küll, ei pea edaspidi enam tulema nende huilt sellelaadilisi kõnesid.

Mis poistega teha?

Ismaalt sähvas tal peast läbi kasvandik minema kihutama. Kas võib tulla niisugusest inimesest veel mingit head, kes juba niivõrd noorelt rikkes?

Aga kuhu sa ajad vaeselapse. Satub ilma kätte, kus tal ei ole ühtegi hoiatajat, nõuandjat, sellevastu aga küllalt neid, kes heameelega tagant tõukavad. Aga siin — võiks ometi katsuda teda parandada. Teed neile selgeks nende alatuse. On nad ju ometi inimesed, tulevad aruannisele, tunnevad häbi ja kahetsevad.

Aga kuidas lähed neile sellest asjast kõnelema. Võib-olla on kangekaelsed, ajavad surju tagasi ja siis võib sattuda veel pahemasse seisukorda.

Aga väga hea oleks, kui neid otse tabada kuriteolt. Alles seal võiks neile teravalt löigata südamesse, neile anda valusaid, põletavaid hoope, alasti kiskuda nende avetatud hinge. See lugu ei läheks neil meelest eadepoole.

Pastor Krieg isegi rõõmustas oma kavatsuse üle.

Ilujapeale tulid poisid õhtul suvilasse. Opetaja Kriegi laski ja tõsist nägu nähes hävis ka nende lustlik suve-meeleolu.

„Ah, nende noored südamed põlevad niisuguses patuhimu tules,“ mõtles pastor Krieg.

Õhtul pidas ta väga mõjuva palve. Ta palus selgel sõnal issandalt jõudu võitlemiseks, kui saadan tahab inimese südames äratada patused mõtted ja lihahimu. Ta tekkis küllalt selgeks teha, kuidas niisugused himud olgu inimese kui ka terve rahva kisuvad porri. Tundus, et see palve olevat ebapäevakohane, aga ometi vajutasid mõlemad noored mehed oma silmad alla. Pastor Krieg oli põhjust arvata, et ta sõnad polnud lennanud tühjale.

Langemisel hommikul lahkus pastor Krieg kella üheksa ajal kodust. Ega seegi polnud kuidagi haruldane, sest ta armastas ennemaltki teha katkestvaid rännakuud ilusas Jumala looduses.

Ta sammus algul põhja poole, kust paistis sinetav, roonirikas männimetsa parras. Seal ootas ta veidi aega

senini, kuni päike tõusis kõrgele ja ta kiirtes hül-
hüplema aiad, puud ja pöösad. Siis pööras ta liibl-
lõuna poole, kust jõudis veidi teispoole kääru jõe k-
Nüüd polnud kuigi palju maad kääru kasvavasse
kusse. Vaadanud esmalt hoolega ringi ja leidnud
duses ühtegi hinge, astus ta kiiresti pikil samm-
lagendiku ja kadus kääru kaldal kasvavatesse
tesse.

Hõlpus oli aru saada, et see on inimesele tore
koht. Astus üsna veepiirdeni, istus jämedale, k-
kasvanud lepatüvele ja jäi sinna ootama.

Siit võis selgesti näha üle jõe. Ja siit vahtisid
alasti naisi teisele kaldale. Tulgu nad siia. Ta ast-
nende juurde, tabab nad ja katsugu nad siis veel
tagasi.

Paksu- ja lihavaleheliste leppade all oli õhk j-
tedel säras kaste. Võib-olla seisis hõbetilgad sin-
päeva, sest siia ei pääsenud päikese kiired neid pol-
Kalda ääres kasvavas rohus löid kalad vahel salpe-
mööda laisalt jooksvat veepinda lendasid pikkade
vate tiibadega kiilid.

Eemal helenes kõik päikese säras. Küllap päike
kogu oma soojuse ja valguse korraga valada ilma-

Niisugune meeleto pillaja on ju suvi.

«Kui hea sa oled, meie looja,» hüüdis pastor
hing, «aga miks on inimeste südamed maast-mad-
nii halvad? Nad ihkavad seda, mis on hirmus sinu
ees ja mida sa oled keelanud.»

Äkitselt käis ta kuulmeisse hele kiljatus. See kuul-
teiselt kaldalt. Seal nad olidki — need kolm. Kõik ke-
suveriides. Paljaste jalgega, riided üles tõstetud, h-
sid üksteist vette, naersid ja kiljusid.

Pastor Krieg oleks siit põgenenud, aga kuidas sa-
välja leppapöösast. Igal hetkel oli oodata noormehi.

«Vesi on külm,» hüüdis punasepealine.

Inspektori tütar võttis seljast pluusi. Päästis
paksu kaarenmusta palmiku. See tõmbas joone ta va-
särگی. Orn pits kattis napisti üle poole neiu kõrg-
rinladest. Vaiksem kolmest oli toonud suure kol-
jõenupu ja pistis selle varre inspektoritütre rinnale
vahele.

Ta ei saanud kiskuda sealt oma vaudet kuidas see kõik
korraga langes kokku ta jalge all, mille peal ta oli
arvanud end seisvat kullalt kindlasti.

Ikka nad naersid, kiljusid ja loopisid üksteisele vee-
pisku.

Pastor Kriegi tähelepanu äratas murduva oksa praksa-
lus. Ruttu tõmbas ta enese hoopis kõssi laialeheliste lep-
pade varju. Sealsamas kuuldus tasane kõne ja talie tun-
tis ninna paberossi hais.

«Nüüd on paras neid tabada,» mõtles Krieg ja tahtis
lousta, kuid kangeks jäänud jalad püüdsid teda esiotsa
lukkistada. Veel tuletas ta meelde, missuguste sõnadega
langeb ta kallale noortele kurjategijaile.

Kuuldus hele kiljatus, seepeale suur plahvatus, millele
järgnes kõva sulistamine. See kõik kiskus pastor Kriegi
pilgu teispoole kaldale.

See oli mustajuukseline, kes oli karanud vette. Nüüd
ujus ta jõel kiiresti, julgesti ja vabalt. Ega ta kartnud
kiiret voolu, ajas otse üle sügavuse üsna kääru äärde. Ta
oli vees täitsa kodus. Ükskõik, olgu rinnuli, olgu selili, nii
et ta tugevad rinnad tõusid kõrgele veest, igapidi oli ta
müster. Vahel kadus ta hulgaks ajaks vee alla. Teisel
kudal kuuldus hädaldushüüdeid. Pastor Kriegil ähvardas
hüda jääda seisma. Kas ei uppunud inimene nende
nähes? Aga näe — sealt eemalt tõusis ta lumivalge keha
plikkade mustade juustega uuesti veepinnale. Langes
nagu ränk koorem südamele. Nagu vali tuul oli viinud
pastor Kriegi meelest kõik selle, mis pärast ta õige oli
alla tulnud. Ta vaatles ainiti — ei kuulnud ta kõrvad
isegi õige valju juttu, mis kostis eemalt põõsast. See näh-
tus halvas teda, ta oli nagu luupainaja võimuses, mil-
lest kuidagi ei suutnud vabaneda.

Nüüd oli sellel seal villand suplemisest. Astus välja
veest ja istus veepiirdel liivale, kuna ta selja taga seisis
paks pilliroopuhmastik. Ta marmorist raiutud keha viibis
heledas päikesesäras ja sealt polnud üle jõe kääruni vis-
tisti rohkem kui jalga kolmkümmend.

Endid olid riidest lahti võtnud ka teised neiud. Nemadki
tulid vee äärde, kastsid endid poolest kehast voogudesse,
kiljusid ja naersid heledate häältega.

Nähtavasti ei osanud nad ujuda, aga vallatada oli
omeli nii mõnus.

Mis see siis oli, mis härra Kriegil peksis rinnus? Ta ei
annud kiskuda sealt oma vaadet. Kuidas see kõik kor-

raga langes kokku ta jalge all, mille peal ta oli arvanud
end seisvat küllalt kindlasti.

Ja ta ei tõusnud kõveralt lepatüvelt, vaid surus
veel tugevamalt paksude lehtede varju ja vaatas üle
vaatas veel siiski, kui seal ei olnud enam kedagi. Arvan
heledad kiired siratasid ruskelt liivalt ja tasases loo-
liikusid tumedad pillirootutid.

HEA ABINÕU

«Oh sa issand!»

«Jah, kell oli neli.»

«Kell neli. Sa taevake!»

«Ja missugune ta olil Üleni mudane. Nagu surnu, just-
tul surnu! Ma ehmatasin ennast keeletuks.»

«Taevane aeg! Aga mis te siis nüüd tahate teha?»

«Mu pea käib päris ringi,» ütles paruniproua Blox,
klõps silmade ette pannes ja nuuksuma hakates. «Seal ta
nugab praegu nagu surnu. Oh jumal, ta ei ole oma
nägugi.»

«Ah mis! Poisil nahk kuumaks kütta,» lausus parun
Blox, kes tuseselt aknast välja vaatas.

«Armas vend, see ei aita,» tähendas paruni õde,
umbes 40-aastane neiu. Tal olid kaks pikka soolatüükalaa-
dulist vistrikku pale peal, mis vist ka omal ajal kosila-
medki olid ära peletanud. Muidu oli ta hea südamega ja
pani niisama kui vendki karske elu peale suurt rõhku. Ta
oma ja tark nõu maksis perekonnas palju.

«Missugune armas poisikene Evald on,» kõneles õde
edasi. «Kuidas pidi siis temaga niisugune lugu juhtuma?»

«Ega ta üksinda oleks kuhugi läinud, aga teised on
teda viinud,» kõneles ema. «Ta läks õhtul kooli balli
peale, kust ta kell 12 pidi tagasi tulema. Nii on ennegi
olnud. Oh kahju, et ma talle järele ei saanud!»

Ema hakkas uuesti jälle nutma.

«Noh — ta oleks võinud sealt ka isegi koju tulla,»
ülles parun tumedalt. «Kaheksateistkümne-aastane noor-
mees peaks juba teadma, mis teha.»

«Armas vend, ära ole vali. Ma usun seda küll, et ta
tuleb.»

«Sa jumal — kell sai üks, ta ei tulnud koju. Mu läks rahutuks, lõikas nagu noaga, me saatsime järele. Teener tuli tagasi. Pidu oli ammu lõppenud, olid sealt juba ära läinud. Kell saab kaks, ei tule ta. Teenijad jooksid väljas ringi, aga kust sa otsid jumal — kuidas süda valutab. Ons siis nüüd küpe vähe!»

«Aga kus ta siis oli?»

«Ma jooksin ise südaööl parun Klodti juurde, poeg käib ka koolis. Nende poiss magas juba. See niipalju rääkida, et meie Evald tulnud teistega koju. Noorhärä von Prax olnud ka nende seltsis. Ja tead, missugune inimene see noor Prax on! Ma tulin koju, mu pea käib ringi. Kell saab juba kolm, aga ei tule koju. Kisu kas või süda lõhki, aga kust sa ta võtad. Sa ei tea, mis ema niisugusel puhul peab tegema!»

«Sa armas issand!»

«Seal kõlistatakse. Ma ruttan ülepeakaela sinna. Vorimees ukse ees ja meie Evald troska peal. Sa issand mudane, ise sealjuures nagu surnu: vähe aga kott. Teener tassib ta tuppa. Voorimees naerab ja ütleb: «Pole viga, noorhäräl pisuke «pohmel», see läheb pea maha. Ma oleksin voorimehe käest küsinud, kust ta Evaldi töö, aga mu süda ei kannatanud.»

«Kas tal on löögijälgesid küljes?»

«Ei. Me kutsusime arsti, pesime ja puhastasime ta ning panime voodi peale. Arst katsus ta läbi. Viimast ütles: «Ei, tal ei ole mingit viga, ta on ainult tugevalt purjus!» Armas Eva, oleks arst öelnud, et tal sootibi või pimesoolepõletik on, tõesti, see ei oleks mulle nii suurt südamevalu teinud. Ja ma käisin teda pärast mitu korda vaatamas. Magab teine nagu surnu, vahel ägab, verettkagi ei ole huultes. Tal vaesel peab hirmus raske olla.»

«Ma olen seda ammu öelnud,» kõneles nüüd parun vahele, kes pikkade ja raskete sammudega taas edasi tagasi käis. «Meie rahva juures on viimasel ajal kõdumise märkisid näha. Niisugune lugu on terve rahva surma kuulutaja. Rüütli poeg tuuakse joobnud koju. Ta ajab ümber. Kes võib teada, kus ta ööl ka?»

«Taevane aeg, ega siis ei ole tarvis nii väga paha mõelda.»

«Ma ei mõtle midagi, vaid ma kõnelen, mis ma olen näinud. Vaata praegu kusagil avalikus paigas ringi. Meie soost noored mehed ajavad igasuguselt naisterahvaid taga, kellel ilus nägu on. Kas nad küsivad ka, kuidas nende tervislik seisukord on. Ja sedakaudu tungivad ka kõiksugused haigused meie hulka ja hävitavad need, kes me muldugi arvu poolest väikene oleme.»

«Aga inimestel peaks ometi meel peas olema!»

«Meel peas,» naeris vana parun vihaselt. «Seal ta on. Kas ei ole ma oma poega alati hoiatanud, aga seal tunakse ta purujoobnult koju. Kes teab, kus urkas ta ööd mööda saatis ja missuguse naisterahva kaenlas ta kogu selle aja viibis.»

«Aga kui kardate, arst võib ju...»

«Olgu see jutt. Seda võib nüüd küll, kus ma midagi kahtlen. Aga ta läheb pärastpoole kavalamaks ja oskab mu eest peita. Ta ju häbeneb. Ja nõnda võib rike kergesti sügavasse veresse minna. Ma tean — meie soost noormeeste hulgas on haigeid mehi küllalt olemas.»

«Teda ei ole tarvis edaspidi üksinda kuhugi minna lasta,» arvas paruniproua.

«Seda võib ju teha, aga mis mees temast siis kasvab, kui teda kahekümne aasta vanuselt nagu lapsukest peab käekõrval talutama. Meil on tublisid iseloomusid vaja, aga nõndaviisi kasvatades ei saada neid mitte.»

«Armas vend, see on õige. Ka mina olen mõelnud, kui hirmus see on, et ka meie soost noored mehed nüüd isegi talupojasoost inimestega seltsis avalikkudes majades käivad. Aga taevane aeg, kas seal midagi seadust ei ole?»

«Mis seadust? Kas seda, mis need majad ära keelab? See on asjata mõelda,» tähendas parun.

«Aga kui mitte seda, kas siis niisugust seadust enam ei ole, mis talupoegi keelab sinna minemast, kuhu meie soost inimesed käivad?»

«Ah, ah, ah, neetud raha on see seadus,» naeris parun vihaselt. «Kellel seda on, sellel on kõik ukse ees lahti. Ja peab ütlema, palju teda meie meestel viimasel ajal tõesti ei ole. Ja kui kaugele meie oleme alla langenud! Mulle kõneldi, et Valvere noorhärä tantsinud avalikus majas oma kutsari pojaga seltsis.»

«Sa issand!» kiljatas paruni õde.

«Aga igatahes peame püüdma Evaldit niisuguste tade pealt tagasi hoida,» kõneles õde edasi. «Mina praegu midagi meelde.»

«Mis siis?» küsis paruniproua ja ta hääles kõlas lootus.

«Kas see ei aitaks, kui teie praegu koju ühe noore, tütarlapse võtaksite. Evald on terane, priske poiss, hakkaks tüdrukut armastama ja ma usun, ega ta kodust ära ei läheks. Kui ta vanemaks läheb, saab ta maks, ega siis ka enam nii kardetav olegi: oskab su rohkem ette vaadata. Muidugi teada, see neiu peaks täitsa terve olema.»

Valitses natuke aega vaikus, kuna parun selle paneku üle nähti sügavasti järele mõtlevat.

«Ega see nõu paha ole,» arvas parun lõpuks.

«Kust peaks niisuguse tütarlapse saama?»

«Pea, mul tuleb meelde,» kõneles õde. «Lintzide juures elab kojamees, sellel on tütar küll nii vana. Ilus on neiu küll justkui ingel. Kui ma teda nägin, panin mõtteks, kuidas ometi kojamehel nii ilus laps võib olla. Teenima paneksid nad tütre ka, ema just kõneles sellest. See oleks sünnis. Tüdruk on, oota, ah jah, 17-aastane, seega on ta Evaldile just paras.»

«Aga kui Evald teda armastama hakkab?» muretses paruniproua.

«Mis sellest,» tähendas paruni õde. «Mis sest, seltsiparemini ja kindlamini seisab ta siis kodus. Seda ei maksa keelata. See tuhin läheb varsti mööda ja siis, kui ta on tarvis, võib tüdruku jälle minema saata.»

*

Varsti toodi noor neiu, kellel paksud mustad juuksed olid tulised mustad kirglikud silmad ja rõõmus ning hea line meel oli, paruni perekonda teenima. Talle just kindlat ametit ei teatud anda — pidi nii ühte kui teist tegema, talle jäi rohkesti vaba aega järele ja ta puutis noore paruniga tihti nelja silma all kokku.

Ja noorele parunile muutus kodu kõige lõbusamaks kohaks.

VARAS

Turul oli kauplemine kõige suuremas hoos. Pisikesed poisid jooksid paljaste jalgadega, mida päike oli punaneks põletanud ja mis haavadega kaetud, ja hüüdsid heledate hääletega kərbsepaberit, saapamäärdekarbikesi jne. Põksude pundunud nägudega vaheltkauplejad naisterahvad käisid ühe vankri juurest teise juurde, tülitsetes mainimistega, sest nad tahtsid kauba poolmuidu enda kätte kiskuda. Määrdinud kalameestenaised olid sõnavahelusesse sattunud, kuna tugevate kehadega, rasvaste nägudega sealihakaupmehed nende nalja naerdes pealt kuulsid.

Igal pool voolas, tungis, liikus inimeste jõgi nagu kevadine vesi paisu taga.

Ma käisin ringi ja olisin saaki. Mitu korda tahtsin juba käe kellegi taskusse rahakoti järele välja sirutada, aga ikka tuli sinna mingi takistus vahele.

Ma olin oma meeles tänase päeva peale pahane, sest kui ma turult juba varastada ei saa, siis on see päeval ynhest palju raskem. Poodidesse tungimisel peab väga ettevaatlik olema ja vaksalites ning kõrtsides ei ole varastamine ka mitte hõlbus, iseäranis veel siis, kui tungimur ei ole.

Seal panin ma enese ees üht noorepoole naisterahvast tähele. Ta kauples silakalu, pistis ka juba käe taskusse rahakoti järele, kuid jättis siiski ostmise nõuks.

Ta läks edasi.

Ma käisin ta järel ja nägin, et ta tagapool olevat tasku sugugi tähele ei pannud.

«See on kas liig ettevaatamatu või alles turueluga har-

jumata,» mõtlesin ma. «Kui nüüd korda ei lähe, saa sa ilmiski midagi kätte.»

Ta jäi ühe kalakoorma juurde seisatama, vaatas ümber ja küsis, kas need värsked on. Sellejuures vaatas ta pahema kaega ühe kolmenaelalise kala peast üles ja tõstis siis parema käe pöidla ja esimese sõrme kalga lõua üles. Ta vaatas lõpuseid, kas nad helepunased on.

See oli mulle paras silmapilk.

Ma tungisin veidi ta peale, pistsin ruttu käe tema rahakotti oligi minu käes. Hea õnn oli ka minul sellest, et kalakaupmees parajasti kellegi ostjaga tulin sisse, sest viimane ei tahtnud 1/2 loodi lasta arvesse panna.

Ma läksin ruttu turu lähedal oleva tsirkuschoone alla, et oma saaki üle silmata.

Kott oli vanaldane, katkine ja temast leidsin ma ainult 2 rubla 7 kop.

Mu meel sai veidi tusaseks, sest igatahes lootsin oma remat saaki.

Aga mis teha — peab ka sellegi leppima.

Ma läksin ümber tsirkuschoone ja lähenesin selle poole uuesti kalaturule. Südames asus lootus: ehk läbi kuidagi korda oma tänasele saagile midagi juurde hankida.

Juba eemalt nägin, et rahvas ühes kohas hünatab. Koos oli. Ka paar linnavahti ruttasid sinna poole.

«Võib-olla kaebab ehk naisterahvas oma varast,» mõtlesin rahakotti taga. Võib aga ka olla, et seal mõni teine mees ametivend on, kellel õnneks ei läinud ja kes teo pealt tabati. On ju neid küll, kes liig ettevaatamatult ja juhuslikult talitavad ja ilma, et nad parajat silmapilku oskaksid oodata.»

Ma lähenesin ettevaatlikult inimestekogule, püüdes ennast nii seada, et mind eemalt tulema nähtaks.

Nii ka oligi. Seal kaebas seesama naisterahvas, kelle taskust ma koti ära võtsin, oma varandust taga. Ütleb, et olijad aitavad teda kurta ja tema meeleheaks varastada, olgugi — jumala eest, ma tean, et mitmed nende siunajatest ise valmis on rahakotti võimalikul puhul näppama. Kui teie ei peaks minu ütlust uskuma, siis olge hea, tehke katset. Visake rahakott vankri alla maha ja oodake, kas see, kes seal varast kõige käreloom on,

annab, selle nüüd üles tõstab ja sinu kätte annab. Seda ei tee.

Leenesest mõista, et see naise ahastus mulle ainult otse tegi. Mis tähendus on paaril rublal selle inimese kohta, kelle kott juba toidukraami lais oli ostetud. Ta annustab selle pea ära ja mingit haava ei jää talle järele.

Ma nihkusin veidi lähemale.

«Vaene, õnnetu inimene,» kõneles üks pruuni näoga naisterahvas kalamüüjale. «Seal ta nüüd nutab, ei julge tulla koju minna. Inimene tehakse turul paljaks ja ületajaja ning vahid ei saa varast kätte.»

«Ii tea, kui palju on ära varastatud?»

«200 rubla, kopikad veel peale.»

«Sa püha jumal!» hüüdis teine käsi kokku lüües. «Nii suur summa!»

«Ta võtnud kaasa, pidanud arveid maksma minema ja nüüd on inimene paljas.»

Ma kuulsin seda juttu ja surusin käega kõvasti südame peale:

«Kuidas ma siis omegi vaatasin.»

Ruttu läksin uuesti tsirkuschoone taha ja hakkasin seal rahakotti sisu läbi katsuma.

Aga naruses kotis ei olnud ka nüüdki mitte kopikat rohkem.

Ma mõtlesin — mõtlesin.

Ah soo! Ma sain asjast aru.

Sellel inimesel ei olnudki rohkem kotis raha. Ta kõneleb 200 rublast just sellepärast, et seega enese vastu suuremat kaastundmust äratada. Aga ta püüab ühtlasi ka näidata, kui jõukas inimene ta on, võib-olla ehk kuulab keegi ta võlauskujust, kui suur kahju tal on, ja kannatab võlaga. Võib olla, missuguseid alatuid plaanisid ta selle häbemata valega veel tahab täide saata. Ka ajalehed kirjutavad pärast 200 rubla vargusest, kuna minul ainult paar viletsat rublakest peos on.

Ma läksin vihaseks ja olin valmis rahakotti eemale puiskama.

Aga ei. Mistarvis valetamisele niisugust voli anda. Ma lähen ja viskan koti talle vastu nägu ja kisendan kõigile, et ta alatult valetab.

See mõte oli äkitselt niisugune, mida tingimata
täide saatma.

Ma pigistasin kotiräbala peosse, tungisin rahva
gast läbi ja jäin ulguja naise ette seisma.

«Kuulge, see on häbemata vale, mis ta siin 200
vargusest kõneleb!» hüüdsin ma viha pärast
häälega.

«Siin on ta rahakott. Mina varastasin selle ära
on ainult mõni kopik peale paari rubla sees. Mis ta
rublast kõneleb — on kõik vale.»

Ja ma virutasingi südametäiega rahakoti ta jalgade
ette maha.

Naine jahmatas tõesti ja ümberseisjad vaatasid
tades üksteisele otsa.

Aga varsti kogus ta ennast. Sedaliiki inimesed on
tamisega harjunud. Kohe pistis ta uuesti kiskuma
kuna linnavaht mu õlast kinni haaras.

Ja uskuge — minu juttu ja kinnitust ei pandud
legi. Niipalju oskavad need inimesed õigusest
pidada. Kellelgi nendest ei tulnud pähe seda mõelda,
kui kotis tõesti oleks 200 rubla olnud, ega ma siis seda
oleks tulnud ta jalgade ette viskama.

Politseinikud viisid mind rahva sõimusõnade
ära.

Mind trahvitakse tugevasti ja vangis on mul aega
mõelda: vargal ei maksa ilmaski õiguse kaitses
astuda.

REHE ALL

Sajab vihma, aga ei saja ka. Need on lühikesed lilled,
tulevad kange tuulega, aga varsti jälle kaovad.
Puu oksade küljes ripuvad läbi päeva suure lüve tilgad,
tuumehke aadrakurg on märg ja külavahelisel lakusel
leel läigivad veeloigud.

Kui sa eemale vaatad, siis näib, nagu oleks keegi
tnud kogu silmaringi, taeva laotuse hallide, määrdi-
ud ja korratult lõhkirebitud kardinatega. Tihe, vesine
ool jookseb vihmaillidega võidu üle kesa, põllupeenarde
koigutab puunenud raudreie õisi. Tuul tungib künni-
nole märgadest riidetest läbi iha juurde, tekitab vastikut
hunnit, kargab õunapuuaia ringi, kust ta üle aia loobib
tuntud põllu mustale mullale kolletanud lehti nagu
lulbraha peotäisi. Viimaks, hullamisest vassinud, peitub
ta lähedal olevasse tumedasse okaspuumetsa.

Sealt kuuldu veel kohin, aga see on niihästi lõbus
trvitamine kui ka raske ohkamine.

Imelik on see hilissügis. Kogu ilm on muutunud vanaks
mugaks. Päike ei viitsi voodist õieti väljagi tulla; vae-
valt suutis ta ärgata, kui juba peatselt jälle uinub. Suvise
hõltskamise asemel kuuldu katkuv kõha ja terve elu lii-
gub tasa, nagu karkudel. Igalt poolt paistab hall tüdi-
mus, nagu sellegi kortsuliselt palgelt, kes tunneb, et on
kadunud ta noorusjõud.

Meie lõpetame sulase Mardiga kahekesi kõrrekündi.
Adrad lõikavad kahinal niisket mustjaspruuni kobedat
põllupinda ja muld langeb laia päela sarnase läikiva
musta ribana eelmisele vaale. Ikka laieneb ja laieneb
mustav mullapind.

Ega meie ei tultagi. Teame väga hästi, et meil on salapärane hallikarvaline hämarus meie juures, saame oma tööga valmis. Jalad on rasked, ja kui keegi jäädkki seisatama, siis tunned niuetes närivat valu. Meie ei kõnele sõnagi, ainult üksikud hülled kumiranguil segavad elutsa sügisvaikust, mis ümbriseb kesäl.

«Saaks ometi panna piipugi,» ütleb Mart juba kolmandat korda künnipöörangul. Aga ta ei pista kätt tahtu sealt välja võtta suitsuriistu. Seda ei maksakski teha. Tuul on tiheda vihma peksnud läbi hõreda riide, tuleb üles niiskunud ja märg tael ei võta tuld.

Ma vaatan taile otsa. See nägu on mulle tuttav, ma tunnen juba lapsest saadik neid kortse. Need nägud on nagu kivisse raiutud — vähemalt ei ole minna näinud liikuvat. Kortsulist palet, mille nahk kinni on vanud kontide külge, piirab nūri tuhakarvaline lahaabe, mida ta igal laupäeval nagu harjunud kombe järgi paletite pealt ja lõua otsast ajab ta enese valmistatud paletiga. Ta paksud juuksed on kooldunud ülespoole, ja keha vajunud vimma ja pikad jalad on põlvede kolmettepoole kõverad. Kui Mart lööb oma suured käed abikurgede külge, siis leiab ta sealt toetust ja uuesti saadab ta adra järel, oma raskete jalgega musta vao poole mööda.

Meie saame oma tööga valmis, lööme adrad nulli puhtaks ja läheme koju. Teel hakkab külm. Tuulel nagu oleks nüüd rohkem võimalik riidetest läbi tungida ja ta märjad riided kleeibivad ihu külge. Vahetevahel raputavad külmavõbinad kogu keha.

«Kuule, läheme rehe alla. Seal ei ole täna leitsel.»

Mart ütleb mulle nõnda, aga sellejuures ei pööra ta sugugi oma nägu minu poole. Minult vastust ootamata lähebki ta juba rehetuppa.

Rehetuppa astudes tungib iseäraliselt meeldiv lohn sinna. Sa jääd esmalt seisatama, sest see soojus, mis ülega sind siin äkitselt üle kallatakse, voolab ruttu läbi märgadest, koredatest riidetest, jõuab ihu juurde, paneb sind korrakski suurema hooga värisema. Aga see ei ole enam endine külmustunne. Väljas on ilm vist muutunud veidi selgemaks ja kustuva eha valgusel näed ahtest maa

lippuvaid õlekõrsi nagu jämedaid kuldnite. Mööda elinaääri seisvad rukkivihud kummardavad oma rasked pead sügavasti sinu poole.

Mart laotab sasid laiali, võtab mõned vihud, paneb need pea alla ja heidab nüüd raskelt, täie kehaga sasidele. Sealjuures tungib ta rinnust nagu ohkamine, aga ometi ei ole see ohkamine. Sedasama häälitsemist kuuled ka looma juures, kui ta maha heites peale rasket tööd seab oma keha meeldivasse seisukorda.

Meie lamame nüüd mõlemad selili ja vaatame ülespoole. Esmalt on veel valge ja pilk uitab ringi mööda vihutüvesid. Aga tuba muutub ikka pimedamaks. On, nagu tõmbaks keegi järk-järgult akna ees paksu eesriide ikka koomale ja koomale, kuni su eest kinni kaetakse viimane valgushelk.

Ma katsun esmalt kõnelda ja küsin Mardilt:

«Kuule, kas sa hunti oled üsna ligidalt näinud?»

«Olen.»

«Kas tal on suured küüned?»

«On suured küll,» vastab Mart natukese aja pärast.

«Kas see peaks tõsi olema, et hunt magajat looma ei murra?»

«Ei — mur-ra!»

Viimased sõnad, silbid katkenevad ja kostavad kuskilt kaugelt, sügavalt. Varsti kuulduvad ühetoonilised, tihti katkestatud norskamised. Need tulevad sügavast töömeherinast.

Nüüd sa tunned, kuidas su liikmetest hakkab ära põgenema jõud. Kää tõstmiseks pead kokku võtma kogu oma lihitejõu. Varsti ei jaksa sa liigutada ühtegi liiget; need nagu oleksid ära kistud su küljest. Sa ei leiagi ennast enam üles, sind nagu ei oleks üldse olemaski. Sa püüad mõelda, aga see mõte on nagu pisike nõrk tuluke, mida loolega pead hoidma peo sees, mis aga vägisi ähvardab kustuda. Veel käib mõni mälestus sinu eest nagu vari mööda, mõtted lähevad korraks uuesti mustale hiilgavale künnipõllule, kus vihmaillid ajasid sind taga. Veel kuuled, kuidas keegi uksest käib, siis kuuled üksikuid hääli; võib-olla kostavad need kambrist, õue pealt, metsast, võib-olla taeva alt.

Pikkamisi hakkad sa nüüd liuglema, kuskile sügav
otsata pimedusse, aga sa ei tunne mitte hirmu, sa
tahagi vastu panna, sest sa oled ära kaotanud
enese käest.

*

«Tõuse ometi üles, sa sured siin palavasti!»

See on minu ema. Ta seisab minu juures ja aitab mu
sasidelt püsti.

Tuikudes lähen toast kambri, kus hele valgus mu
meist silmist läbi peajju immitseb ja seal mulle p
mööda tagasi nõiub mõistuse ja mõtlemisvõimu.

PULMALIPP

Kõige kõrgema puu otsa panduna lehvib ja lustiliselt
kohedas hommikutuules ja paistab kogu ümbrusele. In-
mesed näevad teda kohe, jäävad seisma, vaatlevad hulk
nema ja ütlevad:

«Pulmalipp lehvib!»

Kas on võimalik pulm ilma pulmaliputa? See oleks
poolik pulm, see ei olekski pulm.

Juba ammu enne pulma mõeldakse pulmalipu peale.
Võetakse rublased, suurte roosidega ja heledate lehte-
dega villased rätikud ja õmmeldakse üksteise külge. Jät-
kutud rätikutest kasvab kangas, ja mida pikem, mida
lalem, seda uhkem on pulmalipp. Niisugune pulmalipp
palstab sagedasti kümme versta ümberringi.

*

Karjamaa serval kasvab viietelstkümne-süllane kuusk.
Selle otsa pannakse täna lehvima pulmalipp.

Keegi ei mäleta külas hästi enam seda aega, millal oli
see puu pisukene; millal ta igal suvel päikese poole
kõünravõrra tõusis. See puu on vanem kui kõige vanem
müük kogu vallas, kelle habe on lumivalge ja kes väga
pikkamisi astub, toetades hoolega kepi najale. Selle kuuse
poolkuivanud oksad on hõredalt kaetud punakate okas-
tega. Talvel ei lähe ükski lind otsima tema otsast varju,
sest ta harvad raod ei suuda kinni hoida tormavat põhja-
tuult. Ainult valgetel suveöödel tulevad varesed ta oksa-
dele, sest sealt leiavad neid kõige ennemalt esimesed
koidukiired.

Mitmendat korda tõmmatakse selle kuuse latva pulmalipp, selle ülesarvamiseks kuluks hulk aega. Juba vana pulma ajal on see kuusk kandnud pulmalippu. Sinna puu alles tihe, paistis kaugele kui vägev tumelehtne püramiid ja mühises mõnusasti tuulehoos.

Ja nõnda on ta ka pärastistes aastates petetud pulmapidudel alati seisnud esimesel kohal.

Kes viib pulmalipu sinna üles? On teada, et isegi meelsed karjapoisid, kes oma julgustükkidele palju ei tõmba, ilmaski ei julge minna selle kuuse latva peale, neilegi on ta liig kõrge.

Ainult ühe peale pannakse lootus. See on tugeva ehitusega ja julge vaatega Kingu Rein. Kõik pulmapidud vaatavad tema poole.

Rein tõuseb juuresolijate silmis kangelaseks.

Noormees kinnitab endale siledaks hõõveldatud ridva, millele lipukangas ümber mässitud, nõõrda keha külge ja hakkab kuuse otsa ronima. See on eldav tav tee. Kõigi allolijate südameid täidab rahutus, keegi ei lähe teda hoiatama.

Kui Rein oma raske koormaga redeli pealt alumi oksadele jõuab, asub ümbrusesse täieline vaikus. Inimesed kõnelevad sosinal. Teatakse väga hästi: üks vana rahutus, üks vaelevõte ärakuivanud mureda oksa järele ja Rein võib ülevalt kukkuda.

Ainult kaks meest, vana Joost ja Annus, kes oma leks võtnud asja korraldamise, hüüavad ülesronijale otse sikuid juhatusi.

Toll-tollilt kisub Rein enese ülespoole läbi kuivad oksade. Kes teraselt vaatab, see näeb, kuidas ta pruun põlenud käsivarrest nurgub tume veri ja valgub varukasse. Teraskõva kuivanud kuuseoks on vihaselt haavanud pealetungija käsivart.

Aga sellest hoolimata — ikka ülespoole!

Rein on nüüd juba nii kõrgel, et talle kätte paistab naaberküla. Seal on laialdased viljapõllud, üksikud peidetud rohelistesse lehevanikutesse, paremal pool hõbe roheline madal karjamaa-mets. Noormees jääb oma kindetaval teel veidi seisatama ja lõbutseb uhke vaatepildiga. Kui ta sealt midagi allolijatele ütleb, siis peab ta kisendama.

All sosistatakse. Kõikide nägudelt paistab ärevus, isegi lirm. Raske varras pääseb vahel oksade vahelt kõikumajale ja ähvardab Reinu enesega alla kiskuda. Iga uus võte, iga uus samm poolkuivanud oksadel sünnitab allolijate rünnus ikka suuremat rahutust.

Isegi varesed lendavad lähemate väljade kevadkünnilt üles ja tulevad vaatama hulljulget meest. Nad lendavad pliret ja kraaksuvad.

Nüüd on Rein üleval. Alt võib selgesti näha, kuidas noormehe raskuse all kõigub käsivarrejämedune puulatv ja isegi tõmbub veidi looka. Puu kehast jookseb rahutus alla juurteni, sest ümberringi nähakse kerklvat puu juuri katlev siike kare.

Rein tungib veelgi ülespoole. Võib-olla ehk on puulatv seal juba niivõrd peenike, et mees sellest ulatub peoga ümber võtma.

Nüüd on ta viimaks eesmärgil. Rein hoitab ainult käsivarre jõul puu ümbert kinni. Ta päästab pikkamisi raske lipuvarda enese ümbert lahti, toll-tollilt nihkub esmalt ümber lipuvarda mässitud kangas, siis valgeks hõõveldatud lipuvarras punakasrohelistest kuuseladvast helesinise taeva poole.

Pikkamisi keerutab Rein lipukanga varda ümbert valla ja ahnelt haarab kõhe tuul kergest riidest kinni. Varsti on lipukangas täitsa lahti, varras paeltega puu külge kõvasti kinni seotud ja Rein hakkab alla tulema.

Kui Rein on jõudnud alla tugevatele oksadele, siis tuleb allolijate ridadesse elu tagasi. Seal naerdakse, hüütakse ja hõisatakse.

Pulmalipp lehvib.

Lipp mängleb ja uhkleb oma heledate värvidega päikese paistes. Tuulehoog annab talle mõne silmapilgu jooksul sajanäolise kuju: vahel lööb hoog ta kitsaks pikaks paelaks kokku, harutab siis ruttu jälle lahti ja tõmbab lipukanga sirgeks, pannes teda kergesti lainetama ja näidates allolijatele helepunaseid verekarvalisi roose. Sealsamas näib jälle, nagu ei hoolikski hoog sellest naljatusest ja loogeldes langeb lipp alla. Uuesti haarab tuulehoog temast kinni ja kujudemäng hakkab uuesti otsast.

Kogu ümbrusele paistab pulmalipp silma ja tulles tuba-

dest jäävad inimesed teel ja tööl seisma, vaatlevad ja ütlevad:

«Pulmalipp lehvib.»

Alumiste oksade pealt hüppab Rein kergesti maha. Riided on kistud mitmest kohast lõhki, ta käsivarred on imbumad verd ja ta kaelal ja paelal on kriimustusi.

Nüüd läheb kõige nägusam neiu julge mehe juurde ja paneb talle oma käega õitsva lille rindu. Pulmapoimees pakub talle vöödilisest kannust kobrutavat olul

Ja uuesti vaadatakse sinisel taevapõhjal lehivad pulmalippu.

*

Neil, kes ees sõidavad, on kõige tulisemad hobused ja vankri aisade küljes ka kõige heledamate hääletega lapsed. Oodates kaabivad loomad vankrite ees mulda, kummitades nende valjaste ja sedelgate küljes haljakshõõrutud vankri kiirgavad päikese säras.

Algab pulmasõit.

Asutakse vankritele. Mehed võtavad tugevate kätega ohjad, kuna nende kõrval istuvad naised korraldama oma kõrgete mütside siidist paelu, et need sõidul tuulele hästi lehviksid. Eelvankris istub ka pulmalipu kandja, ta on väiksem lipp, tehtud valgest kalingurist ja kirjutatud punaste paeltega ruutudesse ja ristidesse. Ta peenike ja veidi painduv varras on punaste paeltega ümber põlvitatud ja isegi lipukandja käsivarre küljes ripuvad uhked pikad paelad. Olgugi lipp raske, olgugi et tuul teda tupest vasti kisub kiirel kihutusel, kuid sellegipärast hoiab lipp kandja ta kergesti nagu sule üleval.

Enne kui pruut vankrile astub, mis lipuvankri järel kihutab, heidab ta veel korra pilgu kuuseladvas lehivad lipu peale. Iseäranis tugev tuulehoog on sellest praegu kinni haaranud ja ta plaksud kuulduvad ülevalt selgelt siia alla.

Pruut istub vankrile ja sõit algab.

See on metsik sõit, meeletu kihutamine. Varsti langetavad loomade külgedelt valged vahutordid, aga selle hoolimata ei taha keegi eelmisest vankrist maha jääda.

Ägedasti kisub tuul pulmalippu, kaugele kostavad pulmaliste hüüded ja hõisked.

See on sõit — uude elu.

KASEMAHL

Just niisama, nagu lööksid sa haavad elavasse ihhu ja saalt niriseks siis veri.

Seda värsket verd meie ihaldame, sest ilma selleta ei ole maal õieti kevadet olemaski. Sulle tuleb külaline. Ta tulad on pikast teest väsinud, tuul on ta keele ja kurgu ära kuivatanud ja väsinult laskub ta toolile. Siis pakud sa talle värsket, kosutavat mahla. Ta joob pika sõõmu, leiab karastust, unustab väsimuse ja ärksus ja heameel nautuvad ta näole.

Ilma kasemahlata, ilma selge vereta, mis tilkhaaval imbub puust, ei saa ollagi kevadet.

Rüüstates on kevadised tuuled sõitnud juba mõni nädal üle määrdunud hangede, üle laiade lumeväljade ja koplis löstavad mustavad künkad oma inetuid päid. Kõrge laas, mis kopli ümber piirab, lööb kohama, pehmelt ja tumedalt, ja mitmed tõendavad, et nad orasepõllul on kuulnud loo lõõritamist.

Seal astub isa ühel õhtul pinuasemele, kus kasemahl üksteise peale loobitud, valib sirge ridva ja saeb selle otsast jalapikkuse tüki. Terava noaga voolib ta ühele poole laia tahu, millele peitliga sisse lükkab sügava soone. Otsa hooletab ümmarguseks, umbes nii jämedaks nagu auk on, mis sünnitab suur oherd. Mahlatila ongi valmis.

«Kuule, võta sina kapp,» ütleb ta kõige vanemale lastest, kes kogu aja seda tegevust suure põnevusega pealt vaatavad, pöörab siis ümber ja läheb kopli poole, oherd kaenla all, tila käes.

Lapsed saavad aru, et nad võivad kaasa minna, küsida ja kõnelda.

Koplis on suured laiaharulised kased, tüved kaetud paksu halli korbaga. Pealt vaadates näivad nad uinuvat rahuliselt talveunes, aga ometi on teada, et ärganud nendes elu. Need on vanad puud ja nad kaupa on nad seda perekonda kosutanud magusa mahlaga.

Isa teab väga hästi, missuguse puu mahl on kõige magusam. Ta läheb otsekohe kruusakünkal kasvava kase juurde, mille pikad oksad ripuvad vabalt nagu nelu tised jauksed.

Jõudes kase juurde, laseb ta puule varju poole kade oherdiga augu. Niipea, kui külm teras puutub puu vaip sisetki liha, löövad kergesti värisema ta narmasoksad ja haavast ilmuvad verepisarad, mis langevad alla moodi krobelist koort. Oherd lõikab tugeval rõhumisel alust pehmesse, tooresse puusse. Niisama kui haav inimkehas: mida sügavamale teras tungib, seda suurema hoo valgub haavast veri. Lapsed korjavad üles ümmargused laastud, mida sülitab oherd suust, ja imevad neid.

Auk on sees, tila ees ja nüüd peab ootama mõned minutid. Esmalt ilmub valge mahl aralt, ettevaatlikult tila rennikesse, valgub seal pikkamisi edasi. Nagu ka daks langeda uuesti mullapinda, kust puu juured imevad ta alles hilja aja eest. Varsti langeb esimene tilk kapa põhja ja selle järele jookseb alguses veidi aega nirkas.

Vaevalt on mahlakord katnud kapa põhja, kui lapsed seda kilgates ruttavad üksteise eest maitsema.

Tõepoolest, ilma mahlata ei ole kevadet.

*

Mööda teed ruttab teekäija. Ta kurk on kuiv ja vana kevadine tuul käristab lõhki õrna liha punasell huulid. Tee ääres kraavides pilgub vesi, mis sinna kokku valgunud sulavast lumest ja kevadistest sadudest, millega maapind puhtaks pesti talvisest kõntsast.

See vesi ei kõlba juua.

Seal näeb teekäija äkitselt teine pool aeda koplis mahlakasse. Ta hüppab üle aia, joob tugeva sõõmu ja rändab lustlikult edasi värskendatud jõul.

*

Terve talu uinub, ainult vana haiglane kaheksakümneaastane emake on ärkvel. Ta silmade eest käib läbi terve punoraam oma tuhandete kirjude piltidega. Ta mäletab veel seda aega, kus ta noor, õitsev ja nāgus oli ja siia talu toodi. Aastakümneid on ta siin mööda saatnud, pikk aeg on elades saanud otsa, ta on siin õnnel hõisanud, aga ta lõhkikistud südamega valanud pisaraid. Astuga ta teole kuhu tahes, igal pool leiab ta mälestuslilli valmeid ja veripunaseid. Nüüd on ta aga elust nagu välja hõudetud, ta on oma osa lõplikult labi manglud ja ta ei tea aru, et tarvis on ära astuda näitelavalt jädavalt.

Õõ läheb talle igavaks. Kõik hingavad, ainult tema ei peab valvama. Ta igatseb inimeste seltsi, ta tahab kuulda, teada anda, et ta veel ei ole surnud.

«Helene, tütreke! Helene!»

«Mis sa tahad vanaema?»

«Kas sa ei tooks mulle koplist värsket mahla?»

Noor neiu tõuseb ruttu üles, katab oma painduvad käsi-varred ja kõrged rinnad suure rätikuga ja jookseb kergesti nagu vaim üle õue. Kevadine õhk puudutab karmilt ta õrna, kuuma ihu, kuna kollane täiskuu maalib läbi õuepuude lehita oksade mitmesuguseid kujusid külmetanud maapinnale. Koplis lööb neiu süda veidi kartma, sest kuuvalgel liiguvad kaskede all valged laigud. Ta kallab mahla ruttu kannu ja jookseb kiirelt tuksuval südamele loo juurde tagasi.

Vanaemake joob värsket, kosutavat mahla. Vaatab siis oma sügavassevajunud silmiga noorele neiu otsa.

«Sa oled hea laps, jumal andku sulle elus õnne. Ka mina olin kord sinusugune. Nüüd olen ma vana, aga eks keegi ole hea. Sina ju oledki mina.»

Ja vanake uinub peagi magama värsket mahla rahulolevusel.

Talu uinub, aga kasehaavast tilgub vahetpidamata kappi värsket, kosutavat verd.

HEINAMAAL

Kõrvetav päike, tolmane tee ja alaliselt lõõtsuv kutsutav tuul olid meie reisivaimustust suuresti jahendanud. Meie nüüd kivisel teel vankriga meile vastu tuli talumees, ja ta ütles meile seda ja küsisime:

«Kuulge küla-mees, palju siit on veel Paju küla maad?»

«Ah külasse — noh mis siit saab? Eks ikka versta võrd ega vähem ühti.»

«Viis versta? See on hulk maad. Aga kuhu teie tahate?»

«Ah mina — ega ole minna kuigi kaugemale. Tpr... nüüd looma, kas siis oled nii tühi?»

Ta tõmbas ägedasti paremat ohjajahu, sest loom ruttas ahmima tee kaldalt lihavat rohtu ja ähvardas vankri vedada kraavi. «Mina lähen siiasamasse heinamaale.»

«Kas heinamaa on kaugel?»

«Ei ole. Kuulete! Seal nad ju ongi.»

Pahemalt poolt tee kõrvalt kostis vikatiluiskamine.

«Kuulge, kas võiksite meile oma juures õõmaja anda?»

«Kuidas õõmaja?»

«Niisama. Teie lubate meid oma heinamaal puhata värskel heintel, ja kui võimalik, annate õhtul ka veidi leiba kehakinnituseks.»

«Mis mina sellest keelan, aga ega meil ole siin midagi.»

«Ei ole viga. Meie magame heameelega heinte sees. Teile ei taha meie olla kuidagi tülikaks.»

«Kui aga ise lepite, mis mina keelan. Kui jumal ilus ilma annab, siis saame juba homme õhtuks kuhja valmis.»

«Nii siis. Sõitke eel, meie tuleme järel!»

Ta keeras tee pealt üle hagudest tehtud silla madalale heinamaale. Vankri rattad olid lõiganud sügavad kraavid pelmesse maasse, justkui musta seepi, ja siin ja seal roonmasid laiad pajupõõsad mööda vesist kamarat üksteise juurde.

«Teil näib olevat õige madalapoolne heinamaa? Sooma?»

«Muidugi soo. Eks küla-meestel ole kõigil sooheinamaad. Näete, sealt, kus läheb mets kõrgemaks, hakkavad moisa maad. Seal on ilus aruhein, aga küla-mehed on kõik aetud sohu.»

«Aga kui teie vee ära laseksite, siis läheks vahest ka selle heinamaa pind kõvemaks ja hakkaks kasvama parem rohi.»

«Võib olla, et see ka hea oleks.»

«Aga seda tuleks muidugi teha. Kui üks ei jaks, siis teine jaks.»

«Eks seda tuleks ikka teha küll. Nõõ, tõmba ikka, tõmba!»

Ja suure vaevaga vedas väike hobune sügavassevaju- and vankrirattad välja sitkest mudataolisest mullast.

«Pole viga, varsti jõuame pärale.»

Maa tõusis veidi kõrgemaks ja kased muutusid kün-gaste otsas lihavamaks ja valge-, siledakooreliseks. Päike seisis eemalolevate kõrgete kuuskede ladvus ja jahenenud süvine tuuleõhk kandis eneses rohkesti magusat värsket heina lõhna. Kaste oli lühikesele rohutüüle heitunud ja pesi puhtaks meie saapad valgest teetolmust. Siit ja sealt kuuldusid vikatiluiskamise helid ja vahetevahel kandis tuul enesega saladuslikku niidukahinat, mis kuuldus nagu liiglalooma suutäitekaupa rohuahmimine. Vahetevahel hüppas meie ees konn putukaid taga ajades üle rohutüü.

Puhas õhtune värskus mõjus karastavalt ja elustavalt. Meie püüdsime isegi seda kinnitada, et nüüd aru saame, mis maameest köidab ta kodukoha külge.

Jõudsimme kuusemetsa äärde. Siin oli maa hästi kõr-gem, murupind kõva, nii et rattad sisse ei lõiganud. Sel-lel põhjusel oli ka siia asendatud kuhjalava. Selle ümb- rus olf otse üle külvatud saadudega.

Meie läksime niitjaid vaatama. Nad lõid viimaseid

kaari. Paar naisterahvast ja nõndasama palju muud tööl.

Meie ilmumine eksitas veidi töötajate kodukorda. Naisterahvas laskis kohe oma punasetriibulise seina alla, nii et see kattis ta paljad sääred, kuna teine poole pealt võttis roosilise sitsjaki ja üle ajas.

Niitmine läks peale jõuandmise ja jõu vastuvõtmise endise hooga.

Päris mängutöö — vähemalt pealtvaataja meelest — gestid käib vikat läbi rohu, nii kergesti, et see vanda sünnitab täielist lõbu. Öhtusest kastest niiske rohi halli ühte ja koguneb ilusasse kaarde. Kaared on asendatud mõõdupäraselt üksteise kõrvale siledakshööveldega heinamaal. Vahetevahel jääb niitja seisatama, et tal maast peotäie niisket rohtu ja pühib sellega üle vikatera. Selle peale kuuldu hele, taktiskostev luiskamine.

Ilus on see niitmine, pealt vaadata päris lõbus. Aga see on tal veaks, et muutuvad käenahad seest sarviseks ja pihtade sooned keppide taoliseks.

«Hea küll,» ütles vanem mees, jättes niitmise poole. «Palju enam ei ole, saab hommikul kastega kord vikatit teritada.» Ta võttis maast peoga rohtu ja pühis sellega üle vikati.

Vikatid visati kuhjalava juurde kaskede otsa ja tühjaksid jooksid kuusemetsa poole.

Varsti muutus metsa all elavaks. Siit ja sealt kuuldusid tugevad hüüded ja need kasvasid peagi kõrgeks, kinniseks kavaks viisiks:

«Sealt ju, mu kullake, paistab su maja.»

«Kuhu tüdrukud jooksid?» küsis peremees, korjates põõsast kulu ja raage ja süüdates neid põlema.

«Allikale,» tähendas noormees, katkus siis pahasaadoksalt lehe, pani selle huulile ja sammus lehtpilli läbi metsa poole.

Iselaadiline, täiesti omapärane on öhtu heinamaal. Sellel silmapilgul unustatakse korraks väsimus. Kõrvuti jooksvatelt heinamaaribadelt tulevad noored inimesed kokku, naljatavad, lõbutsevad ja isegi tantsivad. Teine heinamaa on nagu üks suur pere, kes unustab oma igapäevase töö raskuse öhtuses üürikeses lõbutsemises.

Peremees oli toonud hea hulga kuivi hagu ja tuli karrus heledasti põlema. Ta kollakas leek tõusis nagu mängides üles, kuna hall suitsujuga tõusles püstjoones kõrgemale ikka enam ja enam segunes öhtuse halli õhuga ja viimaks hoopis kadus.

«Noored inimesed magavad heintes,» jutustas peremees, «aga minul on siin tule ääres parem. Sääsed tüütavad seal, aga siit peletab suits nad ära.»

«Üks neiu, küll kurb ta meel, sest peig on eksind kosjateel...»

Kuuldus jäme, laisalt veniv viis. See viis hulkus esmalt üksipäini, aga veidi aja pärast asenes talle teinepoolt hele, kõrgeltkäiv viis kõrvale, kuni nad viimaks sulasiid ühte ja lagunesid rõõmsaks vallatuks naeruks. Mitmelt poolt paistsid läbi sakiliste udujoonte kollased leegid ja nende ümber liikujad inimestekujud. Justkui rahatuled, nagu neid endistel aegadel nähti soodes, mille ümber kurnad vaimud kaitsesid mullapõue peidetud varandust.

See elu, mis viivuks avaldub öhtul heinamaal, vaikib peagi. Ta on õletuli: tõuseb korraks, pillub sädemeid, aga väsib ruttu.

Inimesed kogusid tulede juurde ja hakkasid sööma õhtust. Sellejuures olid nad vaiksed ja kiired. Vihaselt ja ilma armuta vajusid nende tugevad hambad leivasse. Ilma armuta hävitati viletsat lahjat toitu, isegi nagu suure vihaga, kätte tasuda selle eest, et ta alaliselt taga ajades rüüsub inimestelt igasuguse elulõbu.

Nende söömist vaadeldes võis aru saada: see vilets toit ja inimene on verivaenlased, kes üksteist hävitades ilmaki kokku ei lepi.

Söömine kestis kõigest paarkümmend minutit.

«Kuulge,» ütles peremees tüdrukutele, «eks tehke võõrastele ase värsketesse heintesse.»

Meie palusime, et nad endid meie pärast ei tülitaks, sest meil on hea olla igal pool.

Nad magasid teinepool suurt saadu, meie jälle teinepool.

Mulle ei tulnud und. Vajudes sügavasti värsketesse

heintesse, vaatasin taeva poole, nārisin sellejuures k... heinakõrt ja imesin selle magusat mahla. Kuu oli... tõusnud ja seisis kuusiku kohal, nagu oleks ta rip... puude latva haruldaseks ehteks. Kui kuu kõrgemale... sis, vaatas ta minule ainiti otsa, kurvapoolne n... kolletanud näol. Oi, oleksin ma luuletaja, siis ole... aru saanud kuu jutust. Igatahes oskan nüüd ette... tada, mispõhjal kuust nii palju armastatakse k... Ta võib jutustada, tarvis aga teda mõista.

Kaua ei lastud mind kuu peale mõelda. Mulle läbi... keegi oma ühetoonilise vingumisega. See oli s... pirisemine oli vali, ütlesin, nagu lövi mõirganime... istus mu kulmule ja ruttu suruski oma nina läbi... vere järele. Ma ajasin ta ära, aga peagi tungis ta... ma kallale. Niisugune meeletu julge pealetükkimine... piiritu verejana ajasid hinge täis ja ma katsusin teda... nuks lüüa.

Mulle ei tulnud und. Aga ega ma und ei oodanudki... nii mõnus ja hea on lamada värskes heintes. Kogu... libiseb su silmade eest mööda, taga ajades just niisama... kiiresti üksteist nagu kujud elavate piltide teatris p... kistud linal. Seal lõpevad pildid äkitselt ja lõuend... ilmuvad mitmed säravalt valgustatud küsimused: Mis... inimene siiski on — kas mitte niisama kui see kokk... vanud neisitina õis sao küljel. Kus on kõik need end... seltsimehed? Kus need tõotused, lubadused, ühised v... ded? Kõik kadunud — nii kadunud, nagu ei oleks o... midagi. Ja kas sellest on siis kahju? Ei tea. Aga el... tahavad kõik? Kas kõik — kas ka need, kellele elu ei p... mingit lõbu? Neid ei olegi; igaühel on elu, igamees... dab teda kõige ülemaks ja igamees leiab temast ka k... rohkem. Aga siiski — kõik oleme niisama nagu see s... line uduviirg seal pajupöösaste vahel. Tuleb tuul... on kadunud, ja kes teab siis, milleks oli teda just tar... Aga võib-olla ehk oli ometi?

Seal äratas mind äkitselt kerge kahin. See kuuldi... teinepoolt saadu.

«Mine ära!» hõljus õhus hingeõhk. «Siin on ju... teisi.»

Nüüd sain ma aru, et keegi tugevate käsivarte pen... tõuseb ja salamahti vaatab sao tagant meie peale. Olgu...

et ma sügavast heina seest midagi ei näinud, tundsin ma... aliski tema vaadet, ta silmi.

«Nad magavad. Nad ei kuule midagi. Ennä, kui kuu... leksidki, mis siis. Need on ju võõrad. Kas sa ei luba mind... lis olla oma kõrval?»

Vaikus. Ainult ilgelt häbematu sääsk keerutab mu pea... kohal oma tüütava pirisemisega.

«Kuule, Liisal Sa ei usu. Ma tean, sa ei usu!»

Need sõnad ütles mees rõhutud, katkestatud häälel.

Sosin.

«See ei ole tõsi,» jutustas mees ägedusega. «Ma ju... llen sulle. Ma lähen sügisel ära.»

«Kus ma tean uskuda. Küllap leiad mujalt kellegi... teise.»

Mees tõusis istukile.

Ma mõistsin: tüdruku vastupanek tegi ta pahuraks. Ta... pidi meelepaha alla neelama ja rahustuma. Ta jahutas... muidugi oma kuumat otsaesist ja vaatas metsa kohal seis... vat kollast kuud. Umberringi valitses sügav vaikus, ainult... äsk lendas tüütavalt pirisedes ringi ja otsis kohta, kust... ta kõige kergema vaevaga võiks saada sooja verd.

Mees pöördus tüdruku poole.

«Ah see on sinul ükskõik, kas ma lähen või jään?»

Tüdruk ei lausunud sõnagi.

«Sa ei ütle midagi.»

«Mul ei olegi ütelda.»

«Ma lähen siit ära.»

«Miks?»

«Ma tahan hakata omaette elama. Ja ma tahaksin ka... sinu siit ära viia. Aga sa ei taha minuga tulla?»

Heinad kahisesid.

«Olen ma ütelnud seda.»

Need sõnad üteldi tasa, aga ometi tundus neis rohkesti... ornust ja iha.

«Sa siis tuleksid? Miks sa siis oled ikka niisugune!»

Mees langes tagasi kõige kehaga heintesse.

«Kuule,» hakkas ta kõnelema nüüd suure hingega, ha... ruldase kuumusega. «Meie läheme linna. Ma hakkam... voorimeheks, käin väljas ja sa oled kodus. Meil on oma... ette tuba, löödud seest tapeetidega. Ega sul ei ole tarvis... seal kellegi käsku kuulda; sa võid teha, mis tahad, isegi

päeval magada niikaua kui tahad. Ütle nüüd, kas tuled minuga kaasa?»

Vaikus. Ma nagu oleksin läbi heinte tundnud sinu hingeõhku ja näinud ärevusest tormiliselt kerkivat rõõmu.

«Ütle, kas tuled!» sosistas kuum hingeõhk. «Sa tule muidugi. Ma tean, ma saan 200 rubla laenata, see võib küll hakata. Ma võtan sinu siis omale. Sa oled minu naine...»

«Ei mitte. Ma ei lase.»

«Miks? Sa arvad, et ma petan sind.»

«Eks ole ennegi petetud.»

«Jumala eest, mina ei ole niisugune. Ma ei peta sind. Sul peab hea olema. Ma ei ütle sulle mitte ühtegi halba sõna. Ega sul ei ole tarvis teha mingit tööd. Sa paneb enesele siis kübara pähe.»

«Mis sa nüüd ajad!»

«Mis siis, linnas käivad kõik kübaraga. Me tuleme vahele ka maale, nähku siis ja rääkigul! Sõrmus läks ju linna. Mis tal viga. Nägid ju ise, kui maal käis.»

Vaikus.

«Miks sa nii vagusi oled?»

«Mis ma pean tegema.»

«Eks naera ometi. Ega sa mind siit enam ära ei aja. Ega sa enam ütle, et ma sind petan.»

«Miks ma ei aja, aga sina ei lähe ju.»

«Muidugi ei lähe. Vaata nii!»

«Ära hulla...»

«Sa pead ju ometi teadma, et ma sind viin linna. Ma viin tõesti — ma ei peta. Ma ostan sulle kübara... ja mis sestki, kui nüüd... ega ma ei jäta sind maha.»

Võtaks saatan neid sääski. Paar tükki olid endid ju minust verd täis imenud ja nendesse kohtadesse tekkinud muhud.

*

Soojad päikesekiired äratasid meid hommikul unest. Ole heinamaa minnes nägin neid kaht üksteise järele niitvat kastest läikivat rohtu kaartesse. Küllap nad praegu veel elasid nende magusate lootuste vallas, kuhu kandis neid ilus suveöö.

TEEL

Suvine põuatuul jättis järele alles päikese loode ajal oma hingeldamisetaolise lõõsumise. Jõudes seljandikule, kus metsatee jookseb mööda kitsast, kõrgelekerkivat selgroogu, nägime veel korra verevat päikeseserva.

Tulin isaga kalarannast, kus kalasaak oli sellel puhul väga hea, nii et meie vanker raksus raske koorma all. Tihti langes ratas halval teel sügavasse roopa, ja niisugusel puhul kartsin, et meie sõiduriist langeb hoopis kokku. Aga ta pidas ometi vastu. Väike leppruun noogulas peaga, surus oma keha sirgele, nii et välja kerkisid ta jämedad lihased, ja tõmbas ratta välja sügavast roopast.

Mäletan seda väikest vana hobust väga hästi. Ma ei olnud teda teistsugusena näinudki. Olgugi et meil veel oli teisi hobuseid, ilusaid, rammusaid, vallatuid loomi, siiski suutis ainult tema võita isa lugupidamise. Kui teised hobused vahel taga ajasid õues vasikaid, või jälle purustasid kergelt ettepanud viljapuuaia värava, siis ei võidud leppu ilmaski tabada niisugustelt tegudelt.

«Nüüdsed hobused on kergemeelsed ja rumalad,» ütles isa, ja ta tarvitas oma teekäikudel ainult vana leppu.

Ei olnud teed, mida ta ei oleks tundnud ja ei tulnud seda kordagi ette, kus ta õigelt teelt oleks kalkanud kõrvale. Ta tundis kõik käänakud ka kõige kõrvalisematel teedel ja värava taga oskas ta alati seisma jääda õiges kauguses. Kuigi ta päeval oli saanud ainult üks kord kuivi heinu ja kogu päeva palav päike teda vaevanud raske vankri ees, ei suuda sügava kraavi kaldal kasvav lihav rohi teda siiski kõrvale meelitada teelt.

Ta ruitab väaramatult, kõrvalekaldumatult.

Pooleski ei ole vana lepp nii nägus nagu need toad, kelle lühike karv hiilgab päikesepaistel ja kes nõrgalt ajavad laiali oma helepunased ninasõõrmed. Ta pikk lepp on segamisi, ilma läiketa, isegi ära vanunenud ja tal lühike karv, kes keegi seda lakka põiminud, ega ka sügenud ta küljel karva. Ka ei ole ta jooksumingisugust uhkust ega kergust. Ta paneb ikka oma jala tugevasti maha, nagu peaks ta alati kahtlema, kas on jalgealune ka küllalt kindel.

Aga need jalad on juba käinud paarkümme aastat mööda auklist ja kivist teed, ja tänagi ei väärata tal tollivõrra. Kui sa eemalt kuulad, siis ei leia sa vana mürinat mingisuguseid järske tõmbeid, vaid see kes tundide kaupa ikka ühesuguselt. Kui noored hobused kuuldes plitsaplaksu tõstavad päid, justkui uhkustades nad sellega, et neile nende kohuseid meelde tuletatakse plitsaga, siis on vanal lepul selle kohta hoopis teistsugune arvamine. Tema põlgab plitsa, isegi puuoksakest, olgu sellel küljes pehmed, õrnad lehed. Kui isa tahab, et peaks astuma kiiremini, siis ei ole tal tarvis sellejuure liigutada ohjegi. Ta ütleb ainult nõnda: «Kuule, sa pead vististi veidi kiiremini astuma. Nõnda ei saa meie peale päevaloodeks kojugi.» Sellest on siis ka küll. Ta tõmbab oma laiadest ninasõõrmetest korraks tugevasti tuult, ja varsti kuulakse vankri mürinat ägedamas, kiiremas tempos.

Nõnda on ta teed käinud aastakümned ja ei teata ta mitte ühtegi juhtumist ette heita, kus ta ei oleks jõudnud eesmärgile. Võib olla, et see isegi mõne juures kaastunne must äratub, kui ta vaatab, kuidas väike loom hakkab vedama rasket koormat mööda auklist teed. On ju teada, et ees seisab kolmkümme versta, viiskümme versta. Ei ole sugugi ülekohus arvata, et ta seda teed ei suuda vastu pidada, et ta teel seisma jääb ja kibedatest lõõkadeest hoolimata edasi ei liigu. Aga need kartused ei lähe täide. Tema sooned on terasest taotud ja raske päeva lõpul on need ikka ühtemoodi sitked ja painduvad. Ja samm-sammult hävitab ta kolmkümme, viiskümme ja enamgi versti. Kui ta jõuab õue värava taha, raputab

ja hirnub kord heleda häälega. See on võiduhõise inskuste äravõitmise järel.

Nii tuli ta ka tänagi raske koorma ees.

Pea ei paista enam seljandikultki päikese serv. Taevakaarel on paksud õõpilved nagu hooletult kokkuloobitud katkised villased vaibad murdes. Meie vajume kogu oma nuklise teega, mäeseljandikuga pehmesse, paitavasse hämarikku. Taevavõlv, mis päeval pilvita ja helesinine, muutub tuhakarva halliks ja tõuseb ikka kõrgemale ja kõrgemale. Meie peade kohta asub piirita lühjus. Väga kõrge vilgub mõni tähekene tuhmilt.

Tee ääres kasvavad kummälgi pool lihavad lepad, mille virved ja leherootsud on kaetud valge lepapilmaga. Algav õõ on teinud leppade laiad lehed pehmeks ja niiskeks ja need ulatuvad vankrile paitama meie palgeid. Harva tõuseb tee servalt mingisugune lind vurinal lendu. Meie vankri mürin peletas ta õhtuse uinaluse.

Jõuame mäeveerule, kust algab karjamaa. Mäe alt paistavad kuused suurte mustade tompudena taeva poole. Sealsamas kuuskede all magavad loomad, mäletsedes masinlikult mälu ja nende kellatilgutid liiguvad kindlas taktis. Karja keskel seisab tugev härg hoolega valvel, kuni kuni ta valvekorra annab sellele edasi, kes võibaud karja juures usalduse.

Karjamaa poolt liugleb mööda sihti tuulcõhk. Selles tundub loomade hingeauru. Kaugemal mäekallakul seisab talu, mille mustavad hooned paistavad puude vahelt. Talu koer, kes siamaale rahulikult uinus, ärkab unest, tõstab pikaldast, venivat ulgumist, mis pikapeale jaguneb üksikute suutäite kaupa haukumiseks. Sellepeale jookseb ta mõned korrad ümber hoone ja heidab uuesti magama, arvates, et ta on küllalt hästi täitnud oma kohuse.

Nüüd jõuame seljandikult alla ja meie tee poeb paksu kuusikusse. Näib, nagu tahaks ta meie eest end ära peita, arvates, et siin valitsev pimedus meid peaks tagasi kohutama. Kuid hobune leiab ka siin teed ja isa laseb ohjad hoopis lõdvale, usaldades ennast täiesti looma hooleks.

Siin on vaikne ja soe. Öösiine jahedus ei suuda läbi tungida paksest kuuseoksisest, sest need katavad meid katusena. Meie ümber heljub veidi lämbunud metsaõhk. Niisuguse õhu tekitavad puude all mädanenud okkad ja

sammal, ja sa tunned, kuidas ta mõjub raskendavalt isegi nagu uinutavalt. Vankri rattad langevad ühe künka juure pealt teisele. Need juured käivad üle tee. Nad on mulla seest väljas, nagu vana inimese sooned, kes on kandnud ilmas palju raskusi ja väga lahjaks jäänud tise surve all. Veidi kohutavalt kostab meie vankri nurgast ja see on mu eest nii vali, et seda peaks igatahes kuulama üle kihelkonna.

Isa istub mu kõrval. Ta on küünarnukid toetanud tuu vasti põlvile, vaatab ainiti enese ette, tugev pea lüü nud veidi rinnale longu.

Mis ta peaks küll mõtlema? Ma ei suuda seda enne sugugi ette seada. Niipalju saan ma aga siiski aru, et ta mees on küll väga rohkesti läbi elanud. Ta keha on rohkesti vimmas, tugevad liikmed kanged ja paks habe hõõr keha.

Ma vaatan teda kõrvalt salamahti — nagu vargust. Miks on vanad inimesed hoopis teistmoodi kui lapsed? Meie hõiskame, kargame, kisendame, aga nemad on vaiksed ja tõsised. Väga harva, kus ma teda olen näinud näitavat, aga pilves nägu selle eest üsna tihti. Kui ta üks oleksin, siis kardaksin ma siin. Aga kas tema ta kardab? Ta on ju tihti öösiti üksipäini teel. Ta ei kardavist tontigi, ka vist seal kohas ta ei kardagi, kus rändajad kaupmees surnult leiti ja kus kuuse küljesse on rajatud rist.

Nüüd tulevad mulle mitmesugused lood tontide ja meelde ja ma vaatan hirmul kõrvalolevasse pimeduse. Seal kuuskede vahel on küll keegi püsti — seal on nagu seda võib selgesti näha, kuidas nad liiguvad. Nüüd näib nagu oleks mu isa jäänud magama — võib-olla ehk on äragi surnud. Mul hakkab hirm. Vanker langeb kõrva juure otsast suure hooga auku. Ma haaran ägedasti kinni isa käsivarrest.

«Mis sul on? Jäid tukkuma? Vaata aga, poiss, et sa ei jää magama.»

Isa hääli julgustab mind. Mul on hea meel. Ma ei taha aga enam tagasi langeda üksildusehirmu tundes.

Kaugelt, kaugelt kuuldub midagi ulgumisetäolist.

«Mis see on? Kas hundi ulgumine?»

«Ei. Praegu nad ei ulu. See ei ole nende aeg. Nad saavad nüüd süüa küll.»

«Kas sa oled nende ulgumist kuulnud?»

«Küllalt.»

«Millal?»

«Ennemalt oli neid rohkesti. Mitukümmend ühes karjas; istusid lume peal ja ulusid — suud ülespoole. Nad ootasid oma andi!»

Seda olin ma kuulnud, kuidas neile taevast leiba visatakse. Kellelegi külamehele kukkunud tükk ree peale ja alles siis lahkunud hundid ta järelt, kui neile kätte hõlunud nende osa.

Rohkesti saladuslikku oskas rahvas huntidele ümber panuda ja lapsed kuulasid neid jutte magama hirmuga. Ka täna kõneles isa sellest, kuidas sootli hundi silmad hiilunud sügiseööl küünlatuledena. Hundid ajanud taga külmkinga. Rahvasuus ei ole hundid pooleski lihtsad verejanulised murdjad, vaid neil on täita kõrged ülesanded. Isegi kord aastas tulevad nad suure karjana lagedale väljale, kus siis koos aru annavad oma tegevusest.

Niisuguseid koosolekuid on nii mitmedki nägema juttunud.

«Aga ütles mulle, isa, kas oli meie koht juba siis niisugune, kui olid alles noor?»

Ta vaatab kord mu peale, nagu imestades, kust võtan ma selle küsimuse. Siis vaatab ta uuesti jälle enese ette ja hakkab jutustama. Ta kõneleb nüüd üksipäini vabalt neist raskustest, mis ta on läbi elanud ja mis vimma on vajutanud selle tugeva mehe. Kui ta algas, siis oli koht harimata, vaene ja ta pidi tegema tööd ööd ja päevad. Toll-tollilt nihutati edasi — iga päev tuli uuesti minna lahingusse. Rabadesse pidi laiendama koha piire, tuli võidelda tuiskava liiva vastu, et see tehtud tööd enda alla ei mata, ja sealjuures jäid järele kehva toidu võtmiseks lühikesed vaheajad. Terve pikk eluaeg on siin maeatud mullapinda, ei ole siin sündinud midagi kogemata või iseenesest. Kõiki ettevõtteid tuli tublisti niisutada hügiga. Muidugi ei ole endise ja nüüdse koha vahel enam midagi ühist, aga ometi kõige selle juures on ta ise otsa saanud ja ära kulunud. Aga nüüd on ta siiski rahul, sest ta on eesmärgil. Igatahes on teistel siitpeale edasi minna hoopis kergem.

Ta kõneleb vabalt — ta kõneleb iseenesele — ta kõneleb seda kõik ära südame pealt, mis sinna on kogunud pika aja kestel. Sellejuures ei tulegi tal sugugi meelde seda küsida, kas ma sellest aru saan või mitte.

Ma ei saanud ka tõepoolest aru, aga ma aimasin midagi.

Ma aimasin, et see mees mu ees oma kaardid, mis aastakümned hoidnud oma põues suure saladusena, nüüd lahti teeb ja minule sõrmega näitab neid jämedaid jooni, millest on mitmed veripunased.

Äkitselt jäi hobune seisma ja meie olime oma karjamaa värava taga.

«Ah meie oleme juba siin!»

Ma kargasin vankrilt maha ja jooksin avama väikese Paksu metsa alt jõudsin lagedale liivakünkalisel künka maale, kust vastu käis kuiv, liivatee lõhnaga segatud tuul. Idapoolisel taevakaarel punetas juba kerge kuu ja kuulsin ka, kuidas esimesed öölinnud argset hääletasid metsa serval.

Ma ei istunud enam vankrile, sest mööda kõva, tavaliselt mura oli hommikuses jaheduses hea joosta. Kange liikumise pääsis uue jõuga voolama veri. Veel veidi olemegi kodus. Seal kuulduski meie koera ulgumine. Siis vaikis see ja mõne silmapilgu pärast tuli ta nagu tavaliselt meile vastu. Ta kiunus, haukus, sööstis üle põõsaste, hüppas mu najale püsti, tahtes isegi kinni haarata hobuse ninast. Ta heameelel ei olnud piiri.

Jõudes koju, tabas mind äkitselt rammestav väsimus ja kui heitsin pehmesse voodi, siis alles tundsin, et mõnus on olla kodus. Aga ka nüüd, enne seda kui uinusin, kerkis mu ette veel korraks pimedas metsas vahel näha isa, kes enesele jutustab oma elulugu.

JÄRV

Kui kuidagi juhtun leidma vaba aega, siis ruttan sind korraks vaatama, mu kodukoha järve. Ma tean, sa ei muuda oma meelt, sa jääd ikka endiseks, nagu sind mäletan lapsepõlveaastaist. Sinu lai rind hingab endise vabadusega, su kohas uhjutavad niisama valged kajakad oma pikki tiibu ja kisendavad vahetpidamata rahutud hääled. Kui ma lükkan paadikese siin, pinnale ja lõin mõladega mõned tugevad hoobid su selgesse vette, siis kiigutad sa mind endise hellusega. Täna on sinu juures niisama kui aastate eestki; mingisugust muutust ei ole märgata. Nüüd saan ma aru; sinu päike paistab soojemini kui mujal, sinu tuul kallistab õrnemalt ja hellemalt, sinu meel ei ole muutlik ja sinu pinnal on ka suurel inimesel nii hea hõisata, sest rind on korraks vaba muredest ja raskustest.

Külalt paar versta eemal on järv peidetud suurde metsa. Ta on nagu muinasjutuline varandus, mille juurde võib pääseda ainult asjatundja juhi juhatusel.

Kui talvel põhjatuul määratseb vabalt nurmedel, puude ladvul vingub ja mõnele poole kokku ajab hoonekõrgused hanged, siis ei lähe külast ühtegi teed järvele. Ainult siin ja seal näed sügavas lumes küti jälgi, või teises kohas leiavad silmad tasases lumevalbas hundi hüppeid, kes küla poolt tulnud koera valvamast ja hirmutusest põgenenud paksu laande.

Kui aga järv on vaba lumekorralt ja esimene külm leda kaanestab hiilgava, läbi paistva klaasiga, siis valitseb ta peal iga päev elav liikumine. Külalt tulevad mehed, teravad jäärauad saabaste all, rasked nuiad seljas ja ajavad pilliroo käärudes taga vilkaid kalu.

Suvel läheb järvele kitsas metsatee. Edeva metsas mis põgeneb su eest ühe põõsa tagant teise taha, katab pealt kinni suurte puude oksad. Sa kõnnid nagu kühvil võlvi all. Tee ääres kasvavad saared, lepad, haavad, kuused, kuna põõsaspuid: sarapuud, kukepuud ja muid nad punuvad puudemüüri alt niivõrd tihedaks, et sa eest kõrvale ei näe sammugi. Siin võib tee kõrval metsas kükitada su läheduses, ilma et mõlema ligidus üksteise peale avaldaks mingit mõju. Tee äär on hoolega ja palistatud paksu rohuga nagu tumerohelise sametiga. Päikese kiired ei suuda ka kõige pikemal päeval tulla alla tungida ja kastetilk istub läbi päeva uhkesti kroonide lehe kurdudes.

Maa läheb madalamaks, kuna tee ääres õõnsates aedades pilgub must maakevesi. Seal jääd sa äkitselt seisma ja su ees eemal läigib sinine järvepind. Vähe paistab teda puude vahelt, aga sa tunned seda lõbusat vaadet. Koer heidab lõõtsutades su jalge ette ja ta laseb vahet rippuda oma pika, helepunase keele.

Järve ääres on maapind niivõrd niiske, et seal pilliroo ja heinputked põõsastes kasvavad mehepikkuseks. Vahetaks jõuadki järve äärde välja, aga sa paned loomade imeks, kuidas siin astud tasa ja ettevaatlikult. See on vana sõber, kelle kätt sa südamlilikult surud, sealjuures maitsedes vaikselt jälleenägemise lõbusust.

Aastate vältel on ta jäänud karvapealt selleksmaks. Needsamad käärud, needsamad saared. Niisama hulgub nuuskiv kajak ta pinnal ja silmitseb hoolega vett. Ainult seda võiks märgata, et ta kallaste mets on muutunud vahest kõrgemaks ja suursugusemaks, ja selle tõttu omandab järv rohkemal määral härrandlikkust ja mellikkust.

Argipäeval valitseb järvel täieline vaikus. Laiapõhjalisel lodjal on hoolega tõmmatud kaldale, seal kummuli ja nüüd valendavad nende narmalehõõrdeid ja valgekspleekinud põhjad päikese paistel. Julge istub metspart hoolega paksusse põõsasse peidetud peal. Keegi ei tule teda siia eksitama ja igatsedes ootab ta aega, kus oma poegekarijaga võib saaki otsida pilliroo kals madalapõhjaline vesi.

Sa istud üsna vee ligidale kivile. Need on need kivi

Aastate vältel on ta jäänud karvapealt selleksmaks. Needsamad käärud, needsamad saared.

rud, kust sa lapsepõlves jooksid karates järve voogesse ja pärast jälle siledale, punakale liivale joonistasid terava rldvaga hobusid, koeri, kirikuid ja puid. Praegu jookseb kõrkjate vahel peenikeste jalgadega liivatill ja karjub vahetpidamata oma hädalise häälega. Ülevalt tulevad lained üksteise järele järve rannale. Sa oled neile haruldane külaline — nad tahavad sind hulga aja tagant näha ja jõudes su jalge juurde, muutuvad nad madalal liival peeniks paeluks ja sosistavad sulle tuttavat sõnu.

Sa ei pane tähelegi, kui kaua sa järve ääres istud. Sa näed, kuidas paksu metsa vari nihkub veele ikka ligemale ja ligemale. Viimaks sirutab metsaparras oma mustava varju kaugele järve pinnale. Veel heidab eha ta peale helki ja virvendav sulakuld särab keskpaigast silmipimestavalt. Sa näed äkitselt oma jalge ees taeva-laotuse, kus põhjatus sügavuses hulguvad tumedad ööpilved luulekujudes. Üle veepinna lendab noolekiirusel pardipaar, tagasi tulles toiduotsimiselt, padrikusse pesale.

Järv heidab uinuma. Üksikustunne tekitab veidi õudsust. Sa astud tasa ja suure ettevaatusega, et kuidagi mitte segada sügavat rahu. Nüüd tulevad sulle meelde mitmesugused lood järvevalmudest. Sa tunned, et peale sinu on siin veel keegi, kuid need on su vaate eest varjatud. Öökulli inetu huilgamine, niisama ka veelindude liibade vingumine paneb sind vähe hirmuma, mis aga siiski ei ole hirm.

Sa saad aru, et järv peab olema öösel enese päralt, oma saladustega, oma nägemata elanikkudega, kes seda ei salli, et surelik tuleb neid siia tülitama.

Kui sa metsa alla jõuad, on seal juba pime. Sinul on tundmus, nagu peaks kõik puudealune, see mustav mets, elama ja liikuma. Aga see elu on sulle võõras ja sa tunned, kuidas kerge hirm sind kannab kitsal metsateel.

Kõige ilusam on järv hommikul. Juba enne päikese tõusu oled sa lootsikuga ta lainetel. Hommikul puhub kõrge tuul ja see mõjub ärritavalt. On külm, aga ei ole külm. Sa näed, kuidas silmaringi taha peidetud päike pillub hiilgavaid valgusjooni. Kui sellest uhkest kiirtemängust küllalt, tõstab kuninglik päike suurepäralise rahuga oma pea. Kalda padrikus ärkavad veelinnud unest

ja lendavad nooltena oma pikkade, väledate, vinguvate peaaegu vett puudutavate tiibadega mööda vee pinda. Udu põgeneb loogeldes metsa poole. Siin ja seal kauged des lööb ta korraks seisatama, nagu tahaks ta kaudu kaelsest vastu panna, aga peatselt kihutavad päiksekülmad ja hommikutuul ta käärudest välja. Sa unustad nend hoopis oma õngekorgi ja vaatled ainiti ja väsimata avanevat vaatepilti. Teisel pool kaldal piirab kõrge mets parras kümnevärvilises valguses järve, kuna päikeselõhed kuldavad vee pinna su eest mitme sülla laiuselt. Sa saad aru, et terve järv on muutunud üheks elavaks olenduseks, kes nüüd ärkab unest. Sa võid järve hommikud tundide kaupa vaadelda, ilma et temast tüdineksid. Selle aja sees on juba päike tõusnud kõrgele ja ta kiired tungvad su riietest läbi. Kogu keha langeb äkitselt iseäranisesse rammestusesse; sa sirutad enese tugevasti välja. Su silmad lähevad raskeks. Kui võimalik, heidad pikot paadi põhja, kus siis lained sind hellasti kiigutavad ja sulle elavalt jutustavad lugusid igavesest armastusest ja truudusest.

Pühapäeva õhtul valitseb järve ääres igal pool elust sest sellel päeval tulevad inimesed kogu ümbrusest järvele aega viitma. Pisikesed paljaste jalgadega ja päevitanud nägudega poisikesed sõtkuvad oma tumedanahaliste jalakestega pehmes ja siledas liivas. Suuremad karrivad püksid kõrgele ja otsivad libeda veesambla korraks kaetud kivide alt vähke. Need poisikesed ei julge vee noormeeste hulka minna, kes pikutavad hulgana järve ääres pehmel murul, ja nende hõiskamine, hele naer lendab nagu veelindude parv üle järve vee. Järvel sõitvad paadid libisevad mööda veepinda ja kui sa eemalt vaatad nagu iseenesest ülestõusjaid aere, mis kastuvad kindlamõõduliselt vette, siis muutub noorte inimeste koormatud paat su eest suureks veelinnuks, kes pikalt teelt tulles aeglaselt ja väsinult liigutab tiibu. Paadid istuvad valgete jakkidega ja triibuliste seelikutega tüdrukud ühes poistega sõudepingil ja toetavad oma jalad vastu põhikaarti. Rõõmsa laulu ja vallatu naeru helid lagunevad järvel laiali igasse külge. Veeal peal istuvad vanad mehed, suitsetavad ja jutustavad oma nooru päevist.

Järve armastatakse, aga ometi on vahel ka aeg, kus teda kardetakse ja ta eest isegi hirmu tuntakse. Laupäeva õhtul on järv enese päralt ja siis ei liigu ükski paat ta pinnal. Lai veeväli on üksik ja isegi liivatill ei jookse sel õhtul oma peenikeste jalgadega mööda järveranna siledat liiva.

Järve on kohalik rahvas pununud paljude aastate jooksul üleni muinasjuttude pärga. Need lood antakse vanemate poolt lastele edasi ja nad on ka tänini niisama huvitavad ja uued kui aastakümnete eest. Kui on salkkond külainimesi õhtul koos, siis kõneldakse heameelega järvevaimudest ja tuntakse sellejuures kerget erutavat hirmu. Siis muutub järv nende eest suureks valmude-asupaigaks, mis neile küll lõbu pakub, aga sellejuures siiski nende eest täiesti saladuslikuks jääb. Võidakse küll ta lainete koha kuulda, ta selges vees ennast palaval päeval karastada, aga mis peituneb seal sügavas järve südames, see jääb teadmatuks.

Ja nad ei tahagi, et see neile teada oleks, sest siis ei oleks see mitte enam lõbus, lahke, aga sellejuures siiski hirmuäratav järv.

SAAREL

Tõmbasin lausikpõhjaga paadi kaldale üle kivide, mis kaetud nilbe samblakorraga. Kui kalad olin korist. istelaua alla, õnged söödaga ööseks visanud vette, loikusse nõrgunud vee kapliga välja loopinud, astusin kaldale ja ringutasin istumisest kangeks jäänud liikmeid.

Sellest oli ligemale paarkümmend aastat mööda, kui viimaks püüdsin oma kodukoha järvel kalu. Täna jõudis siia, olin korraga nagu vana tuttava seltsis, kes millegi kogu aja on rahulikult oodanud. Ta kiigutas mind selle sama hellusega, lained jutustasid paadi külje vastu sedasama keelt, mida nad ei olnud unustanud aastate jooksul. Kogu see paarkümmend aastat oli läinud muu lühikene uni ja mu eest oli, nagu oleksin viibinud oma viivukese aja eest siin.

Seesama vaatepilt, seesama kiirgav kiirtemäng eemal kollasel kaldaliivastikul, needsamad mahedad värvid võõdid kõrgel kaldal kasvava segametsa puude ladvul.

Tasa ja pehme laskub õhtune hämarus järvele ja mässib kõrge kalda, metsa ja laia liivastiku su vaate eest hoolega pehmesse musta vaipa.

Viimaks ei ole enam muud näha kui korraümber sulgipigi taoliselt hiilgav, kõikuv veepind.

Ja siis sõitsin ma ööseks saarele.

Tehes virgaks, otsisin mitu sületäit kuivi puid, kandsin need kõrvu kasvava kase ja kuuse alla tuttavale tulealale, katkusin kulu, murdsin peeni kuivi raage ja peitsin selt lõi loitma hele leek.

Ta ulatas esimeses lõbutujus ja vallatuses nähvimiseigi kase lehti ja kuuse okkaid.

Niipea kui tule öösel metsas üles teed, kaob õudsus ja sul on mõnus seltsiline, lõbusam tihti veel kui teine inimene. Tulel on midagi iseäralist, arusaamatut, saladuslikku, — elu, mis sulle küll midagi ei ütle, mis aga siiski sinuga alaliselt jutustab. Sa vaatad ainiti vilkuvat leeki, mis luurava pimeduse peletab, mitu sülda eemale põõsaste taha. Alguses ei ole leekide vallatu tantsul ja heal isul piiri. Nad maalivad valge kase tüvele ja eemalkasvavate noorte leppade lehtedele mitmesuguseid imelikke kujusid. Aga pikapeale jäävad leegid rahulikumaks, väsivad vististi oma närvilisest tantsust, ja hakkavad sööma tõsiselt jämedaid puid. Suure veevaga poeb leegikene puie vahelt läbi, otsib esmalt nagu ahastades kohta, kust võiks kinni haarata, kuid kustub peagi. Aga esimese katse nurjaminek ei suuda raugestada tema agarust, niesti tuleb ta, suurema jõuga ja visadusega, ja peagi on ta katkestamatult puu küljes kinni.

Leekide mäng pimedal ööl on elu, täis huvi ja ilu.

Ma murdsin endale pehmeks asemeks noori, laiade lehtedega lepaoksi, katsin need õrna roluga ja heitsin pikali. Pea panin kase najale. Kuulsin ta lehtede sabinat ja tundsin ta südame värisemist.

See oli muidugi jällenägemisrõõmust vanade sõprade vahel.

Soojus tungis riidetest läbi, tekitas mu kehas ülimõnusat tunnet, aga tegi sellejuures minu ka niivõrd rammimaks, et hooga tuli rammestus.

Imelik, kuidas selle aja jooksul siin ei ole sündinud mingit muutust. Kõik niisama; nagu ei olekski sa siit ära olnudki. Sa oled ilmas mitmel pool rännanud, maitsnud mitmesuguseid rõõme ja raskusi, aga nüüd on see, nagu ei oleks midagi olnud. Kumb on nüüd see õige unenägu? Kas see, et sa oled vanas tuttavas kohas pimedal ööl tule ääres, või see, et sa juba paarkümmend aastat siit eemal oled viibinud? Või on kogu su elu unenägu?

Eemalt kuuldub lainete kohin. See kohin on sulle tuttav, sest sa oled seda kuulnud kogu lapsepõlveaastad. Aga ega see paljas kohin ole, see on kõne, sealt kuuluvad üksikud sõnad.

«Meil ei tee aeg midagi,» jutustavad nad. «Meie näeme — sina ei ole enam see endine, kes kargas jul-

gesti üle pea voogesse. Meie jääme alati nooreks ja meil on sinu noorusest järel hea mälestus.»

«Ka mina ei tahtnud sind alguses kohe ära tunda. Liikumised on hoopis nürimad, su vaates puudub line vallatus. Hoopis teistmoodi olid sa siis, kui ometi malt olid minu all ööd. Siis jooksid sa pimeduses aarde, hõiskasid seal ja su hääli oli lainete kohinaga ilusti kokkukõlas. Eks mina ole ka selleksamaks jäänud, sest ka täna varjan sind niisama oma pehme teedega öösise niiskuse eest nagu sel ajalgi, kus sa laps põlves magasid mu varjul.»

«On sul see juhtumine veel meeles, kus kord leidsid valju vihma ajal minu all varju?» kõneles kuusk. «Kui praegugi peaks sadama, usu — ka nüüdki suudaksin sinu väga hästi katta.»

Seal pidi üks noor lepp ka midagi ütlema, aga ka näitas talle hoiatades näppu:

«Ärge teie kõnelge. Teie vanus on niivõrd väike, et seda kellegi mõistus ei saa üles arvata.»

«Aga ometi — meie kuulsime temast oma vanemalt. Ja sinul ei ole sugugi tarvis nii kõrk olla, sest sinu meie just head teemegi.»

«Ärge suurustagel!»

«Ei sugugi. Iga sügisel katame maapinna oma paksude lihavate lehtedega ja neist valmib sind toitev muld. Pealegi olid sina see, kes lopsakalt elama hakkasid meie esiisade surnukehade vahel. Saare kivid sind ei toida.»

«Oh tühja, ärge tülitsege,» lepitasi lained. «Aga vaadake, mis meie tahtsime küsida. Sa oled nüüd mõnel pool käinud, aga ütle puhtast südamest: kas oled kunagi näinud ilusamat järve?»

Ma kinnitasin muidugi, et maa peal võimatu on leida midagi ilusamat.

«Vaadake, see on juba midagi. Meie usume, kui sa sinna mitte ei oleks ära läinud, siis ei oleks sa ka tulnud sellele arusaamisele. Vähemalt ei oska meie järve siin lugu mees mitte nii hinnata.»

«Noh, paljas järv ikka üksi ei suudaks seda olla,» kõneles saar. «Ma usun, meie just anname järvele peaaegu huvi. Meid on siin viis. Meie peal pesitavad linnud, meie paneme võõradki järvest vaimustusega kõnelema.»

Ilma et tähelegi oleksin pannud, seisis suur vähk mu ees.

«Ma tulin sind vaatama, sest ma tean ju küll, et meie püüdmine valmistas sulle lapsena kõige suuremat lõbu. Ma usun, see on sul väga hästi alles meeles, sest nooruseajad ei unu ilmaski.»

Ma ei saanud temale veel vastatagi, kui kalda poolt hakkasid kostma magusad muusikahelid.

«Näe imet,» ütles kask, «ka järvevaimud tulevad sind vaatama.»

Kalda poolt, kust leppade vahelt paistis hiilgav vee-pind, kerkisid järvevaimud üles ja tulid minu poole. Need olid naisterahvad, pikkade lehvivaste juustega, järve põhja kubrarohest pärjad peas ja laiadest lipulehtedest hiilgavad riided üll.

Nad asusid mu ümber ja hakkasid laulma. Nende viisidel ei olnud selle lauluga, mis ma mujal ilmas — olgu lahtistel rahvapildudel või kinnistes seltsimaja-ruumes — olin kuulnud, mingit sarnadust. See oli hoopis iselaadi muusika, laul täis kirglikku elu ja kiitust oma armsale järvele, oma kaunile asukohale. Need viisid tungisid mulle südamesse; mõtlesin, et neid siia kuulama jään terveks eluajaks.

«Teie laulate talle oma viise,» ütlesid lained, «aga meie tahame te oma kätele võtta ja teda kligutada.»

Ja suure kohinaga veeresid külmad lained mu peale ja haarasid mind sülle.

Tuli oli kustunud, hommikune niiskus mu peale langedes ja mu kehast käisid läbi külmavärinad. Kase otsas, mu pea kohal ja eemal põõsastes laulsid linnud kõigest väest kiitust tõusvale päikesele.

HEAD TEED!

Keset pikakasvulist noort metsa seisab üksik seenu puu. Aastakümneid on ta kõikunud tuultes; ei suutnud teda murda ka kõige valjemad maruhood. Tema külvatud on kogu ümberolev mets. Tema ladvast korjas tuul seemneid ja siblis nad kobedasse mulda. Ei ole temaealiste enam ühtegi järele jäänud, isegi nende mälestused on jäädavalt kadunud.

Ainult tema on veel siin.

Aga mis on temagi — iseennast ei tunne ta. Vaevalt jookseb ta soontes veel nii palju verd, et ta okkad suudavad omandada roheline värv. Ta hiilgav, kullakarva läikiv koor on muutunud korbaks, kärelõhed on igal pool külgedel ja kasvud ei ole tal poole tolli pikkusedki. Ta tunneb jõuetust ja vaevalt jätkub tal elamiseks rammu.

Kartma lööb ta. Kui tuul tuleb, siis paneb see ta vanakuma ja ainult suure vaevaga suudab ta seisma jääda. Kuid see ei olegi veel maru.

Aga ka maruhoog ei jää tulemata. Ta tuleb eemalt tuisates, väänutab noorte puude painduvaid latvu ja kihutab taeva all paksud pilved laiali. Viimaks jõuab ta vana puu juurde. Terve inimese-ea on ta tagasi löönud maru pealekäimised — aga nüüd ta tunneb, kuidas raugub vastupanemise jõud.

Maruhoog kisub ta kõverasse nagu looga. Kärelolu täiskasvanud liha on kaotanud sitkuse ja prahvatades langeb ta pooleks.

Nõnda kaob vana seemnepuu sealt lagedalt. Esmalt on see võõras ja harjumata, kui su silm enam seda ei lei, keda tabas pilk aastate kaupa kõige enne.

Aga ka see on ainult ajutine. Lähuvad mõned ajad ja ta unustatakse täitsa. Ainult üksikud juhtuvad temast isekeskis kõnelema, kui üldse juttu tehakse vanadest ja vägevatest.

*

Paari päeva jooksul teadis seda kogu küla, et vanaema on heitnud voodi. Iseenesest tekkis arvamine, et ta sealt enam üles ei tõuse. Siinjuures mäletati kõikide nende nimesid, kellega ta võis olla ühealine ja seal selgus, et viimased neist olid lõpetanud oma teekäigu juba kümnekonna aasta eest. Temaaegsetest ei olnud külas enam järel mitte ühtegi.

Tema aga oli siinamaale vastu pidanud ja viimasel ajal väljas olnud otse inimese eest. Nüüd tuletati üksikuid lugusid meelde, kuidas ta tänavu sui oli heinu kokku pannud, linu rohinud, kartuleid mullutanud. Ei leidnud suures talukohas töid, kuhu ta ei oleks käsi külge löönud.

Külaharvas tuli vanaema vaatama. Ühel oli rätikus hästi alal hoitud punase küljega õunu, kuna teine kausiga ta ette lauale pani munaõikudega kirjatud pudru. Vanaema pidas õunu peos, tänas pudru eest, aga ta ise neist kõige vähematki ei maitsenud. Kui siis võõrad talle jurnalagajamiseks käe andsid ja teda mõne lihtsa sõnaga trööstisid, tulid neil endil selle juures pisarad silmi. Haigevoodi juurest ära tulles sosistasid nad:

«Ta enam küll ei jäe!»

Kahetsakümmend aastat oli ta tee pikk. Ei olnud nendest pea mitte ühtegi järele jäänud, kellega ta ühes eluloommikul rändamist algas. Mõned nõrgad olid kohe alguses maha jäänud, teised vahest poole teeni jõudnud. Ainult üksikud olid, kes temaga truuisi tee lõpuni püüdsid rännata, kuid ka nende vastupanemise jõud rauges — enne sihile jõudmist.

Ainult tema oli üksi järele jäänud.

Saatus lõi talle hoop-hoobi järele, kuid need löögid ei suutnud ta tugevat loomust kõikuma panna.

Esmalt kiskus surm ta kõrvalt mehe. Pisarad, mis palgele tulid, pühkis ta kareda käega ära ja varsti kuuldus ta kindel hää rahulikus toonis, mis uuesti käskis ja korraldas. Siis lõi saatuse talle uusi haavu, sest aeg-ajalt

viidi üks nendest tema kõrvalt ära, kes olid talle kõige armsamad.

Aga ikka pidas ta vastu. Ta lastelastest kasvas n. põlv ja kui noorus ta ümber hõiskas, siis sundis temagi näole vahetevahel naeratuse. Ta seletas endale, et ta ilmaaegu ei ole elanud ja seda suurema hellusega püüdis ta noort põlve oma varju all kaitseda. Ta oli seltskondlikult elav raamat: «Ei olegi ilmas niisugust raskust, mis inimese suudaks lõplikult maha rõhuda.»

Nüüd oli ta eluülesanne täidetud ja ta ihaldas kogu vältavat, kosutavat puhkust. Ta huuled liikusid ja hinge õhuga tuli mõtte avalikuks: «Ma vististi enam ei tõuse!» Igakord elus oli tal usku saatuselöögist võitu saada, aga nüüd ta ei lootnudki. Ja mistarviski! Ta tundis, et ta vana on, liiga vana. Kõik on temast taganenud: ta jõud, ärkus, mõtlemisvõim, nägemine, kuulmine. Mistarvis üldse elada, kui sa enam nende teiste hulka ei sünni. Ta heitis voodisse ja ootas surma.

Suures talutoas oli ta süng asetatud akende vahel seinale äärde ja peremini kattis vanaema oma kerge, pehme vaibaga. Seal ta lamas selili ja vaatas lakke. Paari päevaga olid ta silmad vajunud sügavasse, kortsu-rikas nägu omandanud halli, tuha karva. Talurahvas katsub tabada niisugust nägu järgmise ütlusega: «Ta on mulla karva.»

Tasa ja ettevaatlikult astuti udest ja otse hinge kinni hoides kõndis ümmardaja üle toa. Vahetevahel võttis peremini julgust, kummardus haige üle ja küsis, kas ta süda midagi soovib.

«Andke mulle tilk külma vett!» ütles vanaema ja see ka oligi kõik ta soov.

Kui lapsed tulid ja ta voodi äärde jooksid, siis püüdis neid sealt eemale tõrjuda. Aga ta võttis nende käed kinni, kortsunud näole ilmus naeratuseilme ja ta sosistas: «Laske nad olla, ega nad midagi teel!» Kõige kangekaelsem oli väike kähharpeaga poisikene. See oli tema kõrval ülal kasvanud ja nüüdki läks ta vanaema juurde magama. Oma koha tahtis ta kinni hoida viimase silma pilguni.

Kogu pere aga ootas vanaema lahkumistundi.

Sügisene õhtu. Täna oli haruldaset ilus sügispäev. Kogu päeva paistis päike ja nüüd õhtulgi mängisid ta kiired vahtrate ja jalakate koltunud lehtedel. Haruldane päev, justkui pidupäev omasuguste niiskete, hallide, tüüdlavate ilmade hulgas.

Kõik on tuppä tulnud, sest salaja sosistades anti midagi üksteisele teada. Ka naabritelust ja veel kaugemaltki on kogunenud täna õhtuks vanaema voodi ümber. Inimesed vaikivad, kokkusurutud südamed rinnus. Vanaema lamab voodis ja vaatab enda ette. Vahetevahel segab vaikust haige raske hingamine ja rinnust tungiv ägamine. Kui ainiti ta vaatab, nagu oleks silmade ees mingisugune kindel punkt. Võib-olla ehk püüab ta silmitseda selle väga pika ärakäidud tee algusega. Võib-olla ehk otsib ta neid tuttavaid, kellega ta ühes algas, aga kes jäid temast ammugi maha.

Akitselt katsub ta ümber pöörata. Nähtavasti otsib ta kedagi. Kui ta käest küsitakse, mis ta tahab, ajab ta oma värvita silmad suureks ja küsib:

«Kas on öö?»

«Ei. Veel on päike üleval ja ta kiired paistavad.»

«Ma ei näe neid!»

Ta jääb uuesti endisesse seisukorda.

Vähe aja pärast muutub ta jälle rahutuks. Nüüd ütleb ta, et tarvis ahi küdema panna, sest toas on külm.

Aga tuba on soe ja higipisarad seisavad vanaema näol.

Teda kaetakse õrnalt vaibaga.

Varsti lükkab ta teki pealt ja katsub üles tõusta. Jälle minnakse ta juurde ja küsitakse ta soovi. Aga ta ei ütle sõnagi. Ainult laiadel, arusaamatuil pilkudel vaatab ta ringi. Ta käed otsivad ja kui ta midagi leiab, siis peab ta sellest tugevasti kinni. Uuesti langeb ta patjadele, veel mõned rasked hingetõmbed ja ongi kustunud kaua väldanud elu. Aga ka oma surmas näitas ta üles, et ta saatusest on võitu saanud. Teda ei suudetud mitte ära hävitada, vaid ta lahkus vabatahtlikult, ja niisama kindel ja mõõdukas, kui oli ta elamine, oli ka ta viimasele tee minnek.

Ja ümberseisjad ütlevad talle sosinal:

«Head teed!»

PIIRAJA

Ma olin haige, väga haige.

Kust ma endale häda külge sain, selle kohta oli igaüks oma arvamine. Üks ütles maast, teine jälle veest. Võib olla ehk olin jäänud kusagile magama, kust satlusid maa-alused mu kaela peale, võib aga ka olla, et haigu ojast tuli, kuhu suveajal koguneb sügavaisse aukudesse vasekarvalist maaget.

Mind arstiti kõige suurema hoolega. Raske peast maha anda rohtude nimesid, mis kõik pandi mu kaela peale. Iga külaline, kes mu häda nägi, oskas omapoolt ka midagi õpetada. Aga kõik need pealemäärimised ei suutnud mu kaela terveks teha ja päev-päevalt lagunes laulmale inetu kärn.

Isegi kirikuproua ja kaupmehe-emanda käest toodud salvid ei suutnud mind terveks teha.

Kord juhtus söekaupmees nägema mu haiget kaela.

«Miks te lapse kaela ära ei arsti?» ütles ta emale.

Nüüd jutustas ema pikalt sellest, kuidas mingisugune rohi selle haiguse vastu ei aita. Isa, kes seal juures seisis ja õhku saatis mehiseid suitsupilvi, kinnitas oma vaikimisega ema kõnet.

«Aga kas te siis Niidi Ingli juures olete käinud?»

«Oh taevaket!» hüüdis ema käsi kokku lüües. «Kuidas mina tema olen unustanud. Ei, tema juures ei ole me mitte käinud.»

«Imelik — selle unustate hoopis ära, kes teie lapse võib terveks teha,» ütles söekaupmees kergel noomitusel. «Ta on teil lähedal, aga inimesed tulevad mitmekümne versta tagant temalt abi otsima.»

Ka isa tegi sel puhul emale etteheite.

Mis oli siinamaale unustatud, siis rutati seda nüüd võimalikult pea saatma täide.

Ingli saunake oli kaugel nõmmikul heinamaal pikkade valgete kaskede vahel. Sinna ei läinud mingit kindlat vankriteed. Ainult mõnes kohas võis näha, nagu oleks ratta rauast viits lõiganud ettevaatamatult kargesse.

Seda huvitavam oli aga sinnaviiv jalgrada. See jooksis meie ees läbi paksu rohu ühe puu tagant teise taha, tegi siin ja seal pöösastes pettemängu. Kui ta meid küllalt oli narritanud, siis tuli ta viimaks lagedale nõmmik-heinamaale ja viis meid otsejoones Ingli sauna juurde.

Aastad olid lossakile vajutanud valgete kaskede vahel oleva sauna; isegi katuseräästa surunud vägivaldselt vastu maad. Siin ja seal oli seintele tugesid äärde pandud, mis aastate kaupa kandsid suure truudusega oma koormat. Üksikuses ja suures vaikuses ootas vana majake oma viimast tundi.

Täielises kokkukõlas seisis saunaomanik oma eluhoo- nega. Vana ta oli ja nagu vari liikus ta muruga üleni kaetud õuel. Sügavat saladuslikku rahu segas ainult pörsakese vingumine, kes oma vabadust kurtis väriku taga kitsas ruumis. Mõnikümmend sülda majast eemal mäletses rammus lehm, köis sarvis.

Terve inimese-ea oli see saun siin seisnud. Mitu, mitu aastat tagasi peeti seda majakest saksasaunaks. Siis olid ta seinad valgeks lubjatud ja valge korsten hiilgas õhtusel päikesepaistel just niisama nagu praegu nende jämedate kaskede valgekoorelised tüved. Hoolas perenaise- käsi pühkis akende ruudud puhtaks, pani pottidega lilled aknalauale ja siblis kevadel lilleseemned ukse ette kobedasse mulda.

Siis elas väikeses üksikus majakeses eemal nõmmiku seljakul heameeleline naeratus ja magus rahulolemine.

Seal kerkisid tumedad pilved ja katsid kinni sauna- elanikkude eest päikese lalike palge.

Pereisa oli mõisas puusepaks, mille eest ta ka võis tarvitada väikseid saunamäid. Haigus tuli tühisest asjast, nii tühisest, nagu seda harilikult karta ei teata. Pisike kriimustus. Seda suurem oli imestus, kui ühel õhtul lesk

külast käis tuttavaid palumas, et need teda mehe mullu-
sel veidi avitaksid.

Nüüd elas lesk kogu rea aastaid üksipäini oma väike-
pojaga. Ta otse unustati külas, sest teda nähti har-
va. Ainult mõned üksikud otsisid ta üles kaugelt nõu-
melt, sest teati kõnelda, et ta parandada mitmesuguseid
haigusi.

Alles siis hakati teda jälle sagedamini meelde tule-
tama, kui ta poeg, mustade käharate juustega ja suurte
lahkete silmadega noormees, Niidi saunast pühade ajal
külla tuli, ilusti viiulit mängis ja noorte tüdrukutega ker-
gesti tantsis. Ei olnud külas seda tütarlast, kelle süda
kadeduses ei tuksatanud, kui noormees endale teise kaa-
tantsijaks kutsus.

Ühel kevadel rändas noormees kodust välja. Ema
ootas ta käest kirja ühe nädala, teise nädala, aga ei tul-
nud mingit teadet. Viimaks sai ema siiski kirja ja see
jutustas, et lained olid välja heitnud ta poja surnukela-
kusagile mererannale tasasele liivale.

Ei olnud vanale inimesele tarviski ütelda, mispärast
meie olime ta üles otsinud. Lahkelt ja kaastundmust
avaldaval pilgul vaatas ta minule otsa, astus mu juurde,
katsus oma peenikeste õrnade sõrmedega mu kaela ja
lausus:

«Vaene laps! Sa oled küll rohkesti valu kannatanud
Aga nüüd saad sa varsti terveks.»

Selle peale vaatas ta mu ema peale:

«Sa oled imelik inimene! Miks siis ennemalt ei tul-
nud?»

Mu emal oli väga paha ja ta ei leidnud enese vaban-
duseks mingit mõjuvat põhjust.

«Oodake veidi!» kõneles ta ja läks meie juurest ära.
Ta jooksis kiiresti nagu vari üle muru, kergesti nagu
õhtutuul. Pikendas lehma kõit aasal, viskas peoga por-
sale virna ette, ruttas siis üle õue tuppa. Varsti tuli ta
sealt välja, käes väike kasepahast tehtud ja läikivaks
poleeritud karbik.

«Lähme siis!»

Ta sammus ise kiiresti kahe kõrge kase poole.

Kaskede vahele jõudes langes ta põlvili, pani käed

risti ja vaatas taeva poole. Ma nägin, kuidas ta huuled
liikusid ja ta silmist paistis mulle iselaadiline valgus,
sära.

Peale palvet omandas ta kortsuline nägu jälle lahke,
naeratava ilme.

Kaskede vahel oli haljas rohutukk, kuna ümberringi
päike oli põletanud maa punaseks. Selle halja rohutuka
äärde käskis ta mind langeda põlvili.

Ta tegi oma karbikese lahti, kust seest välja võttis
noakese ja sameti sisse mässitud ristiga rublatüki. Halja
rohu peale kummardudes kraapis ta noakesega ristiga
rubla küljest mitmesse kohta rohu sisse hõbevalget. Selle
peale lõikas ta noaga ettevaatlikult rohust välja karge-
tükkikese, surus sellega mu palet, kaela ja tõmbas ümber
haige koha piire ja tegi sinna peale riste ja pani siis
rohutüki suure hoolega tagasi endisele kohale. Kolm
korda kordas ta oma arstimisviisi.

Niipea kui külm muld puutus mu kaela, avaldas see
mu peale rahustavat mõju. Kohe andis järele kärisev
valu kaelanahas. See piiramine oli imehea, meeldiv, nii
et ma iga kord heameelt tundsin, kui ta võttis uue mulla-
tüki.

Kui ta piiramise lõpetas, pani ta käed uuesti risti ja
palus. Siis tõusis ta maast üles, surus oma pahema käega
õrnasti mu haiget kaela ja sõnas sõbralikul, helirikkal
häälel:

«Pole viga, väikene, nüüd kaob see kohe. Sa vaeneke
said küllalt valu kannatada.»

Juba teel kodu poole kadus mu kaelast terav, näriv
valu. Öösel magasin magusasti. Hommikul öeldi mulle,
et kärnad on lõõnud kuivama ja ma ise tundsin seda,
kuidas nad kihelesid magusasti.

Nõmmikult on saun ammu kadunud, isegi ta aset ei
tunne nooremad. Ka seda ei teata, kuskohal piiraja Ingel
surnuaial puhkab. Lihtne puust rist, mis külainimesed ta
hauale panid, on ammu ümber langenud ja tuul ja talv
vajutanud hauakünka määtasaseks. Aga siiski on siin
külas ja kihelkonnas inimesi, kes mäletavad neid sõbra-
likke sügavaid silmi, helirikast, imelikult julgustavat
häält. Ta mälestus ei kao sellel põlvel.

NIISUGUNE AEG

Nagu roheline linapõld laotus mu ees laiali ühetasane noor männik, kuna kaugel tagapool allaveerev päike vajus kõrge metsaparda taha. Mitme aasta eest oli see määgi mõnusam ajaviitmise paik. Siin ei suutnud sellel ajal vaikida, sest lõbus oli kuulata, kuidas hüüded tagasi ruttasid metsa rinnalt, veidi tumestatult. Siis oli nii sugune aeg, kus rind alati valmis on hõiskama, kus süda taksab alati tugevasti.

Istudes kollasekooreliste mändide hulgas, tulid meelde sajad mälestused. Vanad mälestused on samasugused kui endised head sõbrad. Nad pistavad oma käe sulle pihku ja paljas nägemine valmistab lõbu ja kosutust. Siis võtad nad vastu nagu kallid külalised heameelega ja elad läbi ilusaid lugusid endisist aegadest.

Istusin mäeveerul vanade mändide hulgas, mille külgedel suured kärelõhed. Ohus tundus meeldivat vaiguhaisu. Mu ees oli lage, mööda mäekülge allaviiv tee, mida mööda lapsed teevad kivisid alla lastes piksemürinat. Teine pool küljel on äravõitmata kindlused, mille peal vaenlased tormijooksul valavad ilmaaegu verd.

Mind äratas mu minevikumõtetest kuiva oksi pröksuv mürdumine. Haljaste mustikavarte vahel looklevat jalgrada mööda tuli minu poole vana mees. Ta järele käis poisike, kes vahetevahel lõi vedrutava männijuurega vastu puude külgi. Neil mõlemail olid männijuurte kimbud seljas, mille küljest ei olnud veel pudenenud healõhnaline kollane liiv.

Ma tundsin vanakest ja palusin teda veidi jalgu puhata.

Vanaks oli ta jäänud. Ta hallid silmad olid vajunud sügavasse kortsulises palges, kuna pikad kulmukarvad katsid silmad peatselt hoopis kinni. Kui ta piipu pani, löid ta käed kangesti värisema. Suure vaevaga suutis ta põlema süüdata kuiva tubaka.

«Vanaks oled sa küll jäänud. Kui ma viimaks sind nägin, siis olid sa veel hoopis ärksas. Aga sellest on ka möödas hulk aastaid.»

«On küll. Eks need aastad anna endid kõigile tunda.»

«Mis sa siis nüüd teed? Kas oled ikka veel külameeste heinamaa vahiks?»

«Oh ei — see amet on ammugi nooremate hooleks. Ma pununi korve. Juurte eest ei ole tarvis raha maksta. Ma oskan neid teha ja sellega teenin omaile toobi tangu ja vahest mõne kopika rahagi.»

«Elad sa üksi oma saunas?»

«Ei. Meie oleme kolmekesi. Tütar on oma pojaga minu juures.»

«Kas tütar on mehel? Kus ta mees siis on?»

«Tal ei olegi meest.»

«Kas ta on lesk?»

«Ei.»

«Aga see on ju ta poeg?»

«On. Eks ilma meheta või ka poeg olla.»

Vanamehe silmades ilmutus midagi.

«Miks mitte, miks mitte. Missugune tubli, priske poisik!»

Väike poisike oli meid esmalt veidi aega vaadelnud. Nüüd jooksis ta mäe külge mööda allamineval jalgrajal, järele vedades pikka looklevat juurt. Seda kujutas ta muidugi kuldkrooniga ussidekuningaks.

«Te panete vahest imeks, et mu tütrele on poeg, kuna tal ei ole meest ega ole ka lesk?»

Vanamees vaatas enda ette maha.

«Ei sugugi. Mina ütlesin aga muidu. Harilikult on ju abiellu ja lapsed ühenduses.»

«Teil on õigus, sest mina arvasin omal ajal ka nõnda. Nõnda arvavad ju kõik. Aga nüüd ma mõtlen teisiti.»

«Mina ei ole mitte nende hulgas, kes tõttavad naisterahvast niisugusel korral süüdistama. Aga ma arvan ikkagi, et see ka teile oleks parem olnud, kui teil nüüd

majas oleks noor mees. Igatahes ei ole see mitte tülita lapse süü, kui ta mehele ei saa, sest ta võib ennast selles juures vahest üsna vähe aidata. Hea on ka seegi, kui mees lapse ülespidamiseks emale toetust annab.»

«Mu tütar oleks küll mehele saanud, aga ta ei läinud. Mees tahtis teda, ma sundisin ka, aga ta ei läinud. Ega ole ta siamaale temalt lapse jaoks vastu võtnud kogu katki.»

«Teie tütar sai ehk aru, et see mees perekonda ei jõua toita, et ta on halbade kommetega inimene ja mistarvil ennast siduda siis ka niisuguse külge. Kõige parem: igaüks läheb oma teed.»

«Seda ei või ütelda. Ta on viisakas mees ja teenib head raha.»

«Aga miks ta siis temale ei läinud?»

«Küllap ta teda ei sallinud.»

«Aga ta pidi ju ennemalt teda ometi armastama?»

«Ma ei tea, aga arvan, mu tütrele oli siis niisugune aeg. Ka minu meel oli esmalt väga paha. Teate — on ju häbi. Aga pärast mõtlesin selle üle järele ja tulin viimaks teisele arvamisele.»

«Ja missugune oli teie arvamine?»

«Näete, puuseemned langevad ülevalt mulda ja mõne aja pärast tõusevad noored taimed. Siin on maa neid täis. Miks nad küll kasvavad?»

«Imelik! Muldu ei tuleks ju puid.»

«Aga ega siis puu seda tea, et puid tarvis läheb. Eks see ole puule ükskõik. Ma arvan, et seeme sellepärast mulda langeb, et ta tahab elada. Ma tulin kord niisugusele mõttele ja ma olen seda veel kaua mõelnud.»

«Olgugi nõnda, aga kuidas see nähtus siis teie arvamist põhjendab? Kas tahate ütelda, et see poisikene juba ootas enne emaohusse saamist oma sündimist?»

«Kuidas seda ütelda, seda ma ei tea. Aga seda ma arvan, et elu ikka tahtis tulla, ja kui jõudis selleks aeg, siis ta ka tuligi.»

«Kuidas teie tulite niisugusele arvamisele?»

«Ah, kuidas ma tulin. Teate, kui ma teada sain, et mu tütar mind on häbistanud, siis tahtsin ma teda nuhelda. Meie soo seas ei olnud niisugust asja ja kas on siis hea jääda ilma naeruks. Aga ma ei saanud oma mõtet täide

viia. Mind nagu oleks tagasi hoitud. Mulle tuli niisugune mõte. Näed ju isegi — seal on loomad. Kui neil aeg on, siis nad otsivad metsa tihnikutes üksteist, aga pärast lähevad jälle igaüks omale poole. Ega nad sellepärast üksteist lähe otsima, et nad kardavad loomade sootsalõppemist. Ei vist. Elu tahab tulla ja nad tunnevad, et on niisugune aeg.»

«Ja see mõte rahustas teid?»

«Ma jäin üsna rahule ja mu meel ei olnud tütre peale sugugi paha. Ma arvasin, et ta nõnda on teinud, nagu ta tegema pidi. Ega minagi selle vastu ei oleks olnud, kui ta pärast oleks mehele läinud. Aga kui ta mulle ütles, et ta ei taha mehele minna, siis ei sundinud ma teda ka.»

«Ja ka pärastpoole ei ole te asja leidnud oma tütrele midagi ette heita.»

«Ei. Mina ei näe sugugi, et ta on teinud mingit halba. Meie saame läbi. Väike poiss käib minuga seltsis juuri otsimas ja ma ei arva, et ta siis teistsugune oleks olnud, kui mu tütar oleks läinud sellel korral mehele. Ei läinud — noh, ei läinud — hea küll.»

Selle aja jooksul oli poisikesel saanud mängimisest himu täis. Ta tuli joostes vanamehe juurde, võttis ta ümbert kinni ja ütles:

«Lähme koju — ema on ehk juba kodus.»

«Kohe, kohe,» lausus vanake ja ajas oma kangenud liikmed üles.

Ka mina tõusin, astusin poisikese juurde ja vaatasin talle otsa. Laps silmitses mind oma suurte, siniste silmadega veidi kartlikult.

«Hallo! Hallot!» huikasin täie jõuga. «Kuule, väike mees, katsu, kas sul on kõvem häält!»

Ta tõmbas enese mu käte vahelt lahti, jooksis kiiresti mäest alla, jäi seal korraks seisatama ja vaatas minu poole. Äkitselt kuuldus selge, hele hää läbi õhu.

«Hallo, hallo, huii, hallo!» heljusid helid ka siis veel vaiguhaisuga segatud õhus, kui vanake poisikesega mu silmist oli kadunud noorte mändide taha.

BIBLIOGRAAFILISI JA SELGITAVAI D MÄRKUSI

Jakob Mändmetsa teosed esitatakse käesolevas kaheköitelises valikus autori elu ajal manud viimaste väljaannete järgi; ain saks erandiks on novell «Katkirjutud kaljas», mis trükitakse siin 1924. a. väljaande («Meri», II tr.) järgi, kuna selle viimane trükk autori elu ajal erilmehse kooliväljaandena (Jakob Mändmetsa, «Katkirjutud kaljas». Redigeerinud ja vene- ning saksa keelse sõnastikuga varustanud B. Pravdin. Tartu 1926.) ei kujuta endast autori redaktsiooni. Trükkis mittemunud teosed «Külamehed» ja «Alatu inimene» avaldatakse ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas leiduvate käsikirjade järgi. Keeleliselt on käesolevas väljaandes Mändmetsa teoseid, eriti käsikirjalisi ja varasemaid, «Kogutud teostes» mittemunud töid mõnevõrra redigeeritud, et lähendada neid tänapäeva ortograafiale, püüdes seejuures igati säilitada autori keelelist omapära.

Peidetud pärandus

Teose esimene variant, mis kannab pealkirja «Raha pakkus» («Raha pakus»), on kirjutatud möödunud sajandi viimase kümnendi keskel. Hiljem töötas autor teose ümber, seda avardades ning pannes sellele pealkirjaks «Peidetud pärandus», millise nime all teos esmakordselt ilmus «Postimehe» joone all 1899. a. suvel, kuuludes seega Mändmetsa esimeste trükimusta näinud teoste hulka. «Kogutud teostes» avaldamisel töötas kirjanik teose veel kordselt ümber.

1. «Postimees» 1899, nr. 117—123.
2. Kogus «Koduküla vainult», J. Ploompuu kirj., Tallinn 1900. (Sama pealkirjaga.)
3. «Kogutud teosed» I, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1928.

Lainete laul

Ilmus esmakordselt pealkirja all «Nina rannalt» «Postimehe» eralisas 1900. a. algul. Novellikogus «Meri» avaldamiseks töötas autor teose põhjalikult ümber ja andis sellele pealkirja «Lainete laul», «Mere» II trüki jaoks viimistles kirjanik novelli veelgi, seda tihendades ning ära jättes lõppepisoodi (peategelase laiba leidmine), nii et peategelase hukkumist meres võib ainult aimata.

1. «Postimehe» eralisa 1900, nr. 29—35. (Pealkirjaga «Nina rannalt».)
2. Kogus «Koduküla vainult», J. Ploompuu kirj., Tallinn 1900. (Sama pealkirjaga.)
3. Kogus «Meri», «Noor-Eesti» kirj., Tartu 1914. (Pealkirjaga «Lainete laul».)
4. Kogus «Meri», II tr. Tallinna Eesti Kirjastus-Uhlsuse kirj., Tallinn 1924. (Sama pealkirjaga.)
5. «Kogutud teosed» II, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1929. (Pealkirjaga «Lainete laul».)

Uus õpetaja

Ilmus esmakordselt «Postimehe» joone all 1900. a. pealkirjaga «Juhisaare kiriku kellamees», millise nimetuse all on teos saanud üldiselt tuntuks. Käesoleva sajandi 20-ndate aastate keskel töötas kirjanik teose põhjalikult ümber, seda märksa laiendades, ja palgutas ta pealkirja all «Uus õpetaja» novellikogusse «Läbi rüdi».

Pauluse kiriku konvent — kiriku konvent on kiriku majapidamist juhtiv asutus; ta koosnes enamalt kiriku eestseisjast mõisnikust, kirikuõpetajast ja valdade võõrmündritest. Harilikult on kirikutel mõningate pühameeste nimed, mis muidugi katoliku ajast pärit. (Autori märkus «Läbi rüdi» käsikirjast.)

Vanal ajal katsutud kirikut ehitada mitmele poole — paljude kirikute ehitamine meie maal on ühenduses muinasjuttudega; kirikut ei saadud igale poole ehitada, ainult siis, kui õige koht leiti, võis töö minna korda. (Autori märkus «Läbi rüdi» käsikirjast.)

Peretuppa pääses kõõglukse kaudu — vaimulikkude juurde pääsesid koguduse talupojad ainult kõõglukse kaudu. Selles asjas pidasid vaimulikud hoolega kinni mõisnikkude poolt antavast eeskujust. Kirikumõisa esiüks oli ainult mõisnikkude jaoks. Peretoas oodati, kuni õpetaja jutulesoovija lasi kutsuda. (Autori märkus «Läbi rüdi» käsikirjast.)

Maakogudus, saksakogudus — ka kirikus ei olnud erinevad ühiskonnaklassid võrdsed: talupojad kuulusid maakogudusse, mõisnikud ja muud kõrgemast seisusest inimesed saksakogudusse.

Läheb armuadra peale — tähendab paugule minemist; kõnekäänd on tekkinud feodalsmaegsest pinnamööduühikust adramaa sellal, kui paugit ei makstud rahas, vaid naturas sissetulekutena maast.

1. «Postimees» 1900, nr. 95—101. (Pealkirjaga «Juhisaare kiriku kellamees».)
2. Kogus «Koduküla vainult», J. Ploompuu kirj., Tallinn 1900. (Sama pealkirjaga.)
3. Mändmetsa «Kodumaa jutud» I valik, J. Ploompuu kirj., Tallinn [1919]. (Sama pealkirjaga.)
4. J. Ploompuu kirj., Tallinn [1921]. (Sama pealkirjaga.)
5. Kogus «Läbi rüdi», «Looduse» kirj., Tartu 1927. (Pealkirjaga «Uus õpetaja».)

Lahjavere tumm

Teos ilmus esmakordselt jutukeste ja kirjelduste kogus «Oma õuest», mille trükkimiseks tsensor on loa andnud 26. VI 1900. Seega kogumik «Oma õuest» ilmus küll tõenäoliselt varem raamat «Koduküla vainult» (tsensori luba 12. IX 1900), kuid mases avaldatud novellid olid kõik juba varem, kui «Oma õuest» trükk anti, ilmunud «Postimehes» ja seega ilmunisajalt varem. Kirjutamisajalt on aga «Lahjavere tumm» ja teised kogumad «Oma õuest» ilmunud lood kogus «Koduküla vainult» ilmunute märksa varasemad, olles loodud tõenäoliselt juba läinud sajandi viimase kümnendi algupoolel, ning nende trükipääsemiseks andis tõuke «Jahisaare kiriku kellamehe» ja teiste hiljem kirjutatud teoste menu.

1. Kogus «Oma õuest», J. Ploompui kirj., Tallinn 1900.
2. «Kogutud teosed» III, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1930.

Aated ja ained

Teos on kirjutatud tõenäoliselt käesoleva sajandi algul, ilmus esmakordselt «Kiire» I albumis 1901 pealkirjaga «Aated ja vaa-
ted». «Kogutud teostes» avaldamiseks töötas kirjanik teose ümber ja muutis selle pealkirja.

«Niva» — kord nädalas ilmuv illustreeritud perekonna-ajakiri, mida anti välja Peterburis a. 1870–1918 ja mis oli võrdlemisi laialt levinud mitmesugustes lugejate-ringkondades, sealhulgas ka Baltimaal. Eriti tähtsat kultuurilist osa etendasid «Niva» kaanannetena ilmunud silmapaistvate vene kirjanike M. V. Lomonosovi, D. I. Fonvizini, A. S. Gribojedovi, I. S. Turgenevi, I. A. Gončarovi, F. M. Dostojevski, V. G. Korolenko jt. teoste kogud.

1. Albumis «Kiired» I, Tartu 1901. (Pealkirjaga «Aated ja vaa-
ted».)
2. «Kogutud teosed» I, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1928. (Pealkirjaga «Aated ja ained».)

Mesinädalad

1. J. Ploompui 10. «Rahvaleht» («Ülestõusmise pühadeks» 1901). (Pealkirjaga «Tõlbi Tõnu mesinädalad».)
2. «Kogutud teosed» II, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1929. (Pealkirjaga «Mesinädalad».)

Oru ääres

Teos ilmus esmakordselt jutukeste ja kirjelduste kogus «Õitseliste jutud» 1901, kuid on tõenäoliselt, nagu teisedki selle raamatu lood, kirjutatud märksa varem, juba läinud sajandi lõpul.

1. Kogus «Õitseliste jutud», J. Ploompui kirj., Tallinn 1901.

Raha

1. «Postimehe» lisaleht 1901, nr. 162, 173 ja 179 juures. (Pealkirjaga «Imelik mees».)

2. «Kogutud teosed» III, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1930. (Pealkirjaga «Raha».)

Kui valgus tuli

Teos ilmus esmakordselt pealkirja all «Uus lamp» 1901. a. lõpul lihtsa mälestuskilnuna J. Ploompui «Rahvalehes». Seda kogus «Isa talus» uuesti avaldades töötas kirjanik teose põhjalikult ümber, andes tööle laiemat ideelise tähenduse, ja tõi sisse konservatiivsete vaadete kandjana vana sulase Mardi kuju. Ilmselt on Mändmets teose ümbertöötamisel mõnevõrra eeskujuks võtnud soome kirjaniku Juhani Aho laastu «Kui isa lambi ostis», mis ilmus esmakordselt eesti keeles 1902. a. lõpul.

1. J. Ploompui 11. «Rahvaleht» («Jõululeht» 1901). (Pealkirjaga «Uus lamp».)
2. Kogus «Isa talus», «Teaduse» kirj., Tallinn 1913. (Pealkirjaga «Kui valgus tuli».)
3. Kogus «Isa talus», II tr., «Kooh» kirj., Tallinn 1921. (Sama pealkirjaga.)
4. «Kogutud teosed» II, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1929. (Sama pealkirjaga.)

Tont

Teos ilmus esmakordselt eraldi raamatuna 1902. a. kandes ala-
pealkirja «Tõsine kujutus Eestirahva elust». «Kogutud teostes» avaldamisel töötas autor teose ümber, vähendades ebausuväljenduste ning rahvapruukide kirjeldusi, mida esimeses variandis oli rohkem. Vastavad ebausunahtused olid veel levinud möödunud sajandi lõpul Saaremaal ning neid on noor Mändmets 90-ndate aastate algul üles kirjutanud. (Vt. ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakond, fond 91, mapp 6:3, vihik I.)

Võta veel pärast, mis hundi suus... — Rahva seas oli kord laialt tuntud jutt, mis koha müümise mõisnikkude pettuseks kinnitas, ja see leidis ka palju uskujaid. Sellel põhjusel jätsid ka mitmed kohad ostmata, kellel see oleks võimalik olnud, kuna võõrad kohad nende eest ära võtsid. Mõned ei tasunud jälle võlgu ja jäid pead (s. o. põhivõlga, mida tuli tasuda vastavate osamak-
sudena teatava aja jooksul — O. K.) ära, kuni kohad oksjoni alla läksid, ja siis läksid ka nende silmad lahti. (Autori märkus I trükile.)

Eks see valla poolitaminegi ole siis üsna ilmaaegu... — Rahva seas liikusid mitut moodi jutud maakogu või semstvovalitsusest, mida mitmed peatselt arvasid ka siia jõudvat. Kuid õiget teadmist nimetatud valitsuse seisukorra ja sisseseadmise üle oli väga väheste taluinimestel. (Autori märkus I trükile.)

Uus maja jääks küll mõne vedaja elukorteriks... — Rahvas arvas, et vedaja ehk pisuhänd pärast peremehe surma kuskil üksikus tühjas majas edasi elab ja kolistab. (Autori märkus I trükile.)

1. J. Kuke kirj., Tartu 1902.
2. «Kogutud teosed» I, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1928.

Lubjapõletaja

1. Kogus «Piipad», J. H. Vahtriku kirj., Tallinn 1902.
2. «Kogutud teosed» III, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1930.

Sugulaste seas

1. Kogus «Piipad», J. H. Vahtriku kirj., Tallinn 1902.
2. «Kogutud teosed» III, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1930.

Pulmad

1. Kogus «Piipad», J. H. Vahtriku kirj., Tallinn 1902.
2. «Kogutud teosed» III, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1930.

Kraavikaevaja

1. Kogus «Piipad», J. H. Vahtriku kirj., Tallinn 1902. (Pealkirjaga «Sündinud lugu».)
2. «Kogutud teosed» III, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1930. (Pealkirjaga «Kraavikaevaja».)

Külamehe au

1. Kogus «Talgud», G. Schneideri kirj., Tallinn 1903. (Pealkirjaga «Talgud».)
2. «Kogutud teosed» II, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1929. (Pealkirjaga «Külamehe au».)

Laadalugu

1. Kogus «Talgud», G. Schneideri kirj., Tallinn 1903. (Pealkirjaga «Sügisene laadalugu».)
2. «Kogutud teosed» III, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1930. (Pealkirjaga «Laadalugu».)

Häbitundmatu

Teos ilmus esmakordselt albumis «Külakaker» II 1904. a pealkirja all «Häbitundmatu Viu» «Kogutud teostes» avaldamisel töötas autor teose ümber ja muutis selle pealkirja.

...olla nii raske kohver... — sõna «kohver» on siin tarvitatud tähenduses «veimevakk»; veimevaka raskuse järgi ei hinnatud üksi pruudi rikkust, vaid ka virkust, sest veimevakas leiduv riideesemetest kaasavara tuli tollal valmistada kõik käsitsi.

1. Albumis «Külakaker» II, Tallinn 1904. (Pealkirjaga «Häbitundmatu Viu».)
2. «Kogutud teosed» II, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1929. (Pealkirjaga «Häbitundmatu».)

Ahervare

1. J. Ploompuu 16. «Rahvaleht» («Lihavõtteleht» 1904).
2. G. Pihlaka albumis «Kolmekordne paradüüs», Tallinn 1904.
3. «Kogutud teosed» I, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1928.
4. Seerias «Kooli Kirjavara» kaksikteosena «Ahervare. Vana püss», Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.

Und

1. J. Ploompuu 16. «Rahvaleht» («Lihavõtteleht» 1904). (Ilma autori nimeta, pealkirjaga «Kalapüügil».)
2. Kogus «Isa talus», «Teaduse» kirj., Tallinn 1913. (Pealkirjaga «Und».)
3. Kogus «Isa talus», II tr., «Kooli» kirj., Tallinn 1921. (Sama pealkirjaga.)
4. «Kogutud teosed» II, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1929. (Sama pealkirjaga.)

Teelahkmel

1. J. Ploompuu 19. «Rahvaleht», 1905. (Pealkirjaga «Isamajas».)
2. «Tallinna Kaja» 1915, nr. 24—25. (Tsüklis «Küla. Jutustused ja kirjeldused Eesti külast», pealkirjaga «Teelahkmel».)
3. Kogus «Küla» äratõmbena «Tallinna Kajast», «Maa» kirj., Tallinn 1915. (Sama pealkirjaga.)
4. Mändmetsa «Kodumaa jutud» I valik, J. Ploompuu kirj., Tallinn [1919]. (Sama pealkirjaga.)
5. «Kogutud teosed» II, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1929. (Sama pealkirjaga.)

Kõnelus venel

1. J. Lilienbachi albumis «Edasi» II, Tallinn 1906. (Pealkirjaga «Lihtne lugu».)
2. «Kogutud teosed» III, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1930. (Pealkirjaga «Kõnelus venel».)

Toomas Kajak

1. Kalendris «Aeg» 1907. aastaks. (Ilmus 1906. a. lõpul.)
2. «Kogutud teosed» III, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1930.

Mees, kellel kõik kõige paremas korras on

«Oh kui rasked on mu päevad, / seda kõik mu vennad näevad...» — algusread Muhu köstri ja kirjamehe C. V. Freundlichi (1803—1872) luuletusest «Jänese õhkamine»

1. Kalendris «Meie Matsi täht-raamat» 1908. aastaks. (Ilmus 1907. a. lõpul.)

Vedaja

Teos ilmus esmakordselt ajalehe «Koit» kirjanduslikus lisa tükikaupa vaheldumisi muu materjaliga 1908. a. algul, kandes pealkirja «Pisuhänd». «Kogutud teostes» avaldamisel töötas autor teose ümber ja andis sellele nimeks «Vedaja», nagu nimetatakse oma peremehele vilja vedavat pisuhända Saaremaal. Sama ainet ja süžeed kasutas Mändmets ka näidendi loomiseks — öieti võib tema 1908. a. ilmunud ja järgmise aasta algul «Estonias» lavastatud 4-vaatuslikku draamat «Ema» selle jutustuse vabaks dramatiseeringuks pidada. «Ema» on ilmunud ka vene keeles.

1. «Koidu» kirjanduslik lisa 1908, nr. 3—10. (Pealkirjaga «Pisuhänd».)
2. «Kogutud teosed» II, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1929. (Pealkirjaga «Vedaja».)

Ei ole aega

1. J. Lillienbachi albumis «Mõtted» I, Tallinn 1909.
2. Mändmetsa «Kodumaa jutud» I valik, J. Ploompuu kirj., Tallinn [1919].
3. Kaksikteosena «Kiir kaugusest. Ei ole aega», J. Ploompuu kirj., Tallinn [1922].
4. «Kogutud teosed» II, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1929.

Päevapiltnik

Juhan Liivi merehädalise häälest... — vihje Juhan Liivi jutule «Peipsi peal», kus üks tegelane pärast laguneva jäävälja õnnelikku ületamist hüüab: «Jaak, maa, kurat, jalad on juba põhjas!»

1. «Eesti Kodu» 1909, nr. 15.

Lepapõõsas

Teos ilmus 1909. a. lõpul korraka kahes kalendris; «Kogutud teostes» avaldamisel töötas autor teose ümber, jättes ära lõpu, kus pastor tabatakse teolt — lepapõõsast vahtimiselt.

1. «Virulase» Adress-kalendris 1910. aastaks. (Ilmus 1909. a. lõpul.) (Pealkirjaga «Lepapõõsas».)
2. Kalendris «Meie Matsi täht-raamat» 1910. aastaks. (Ilmus 1909. a. lõpul.) (Sama pealkirjaga.)
3. «Kogutud teosed» III, Eesti Kirjanduse Seltsi kirj., Tartu 1930. (Pealkirjaga «Lepapõõsas».)

Hea abinõu

1. «Virulase» Adress-kalendris 1910. aastaks. (Ilmus 1909. a. lõpul.)
2. Kalendris «Meie Matsi täht-raamat» 1910. aastaks. (Ilmus 1909. a. lõpul.)

Varas

1. Kalendris «Meie Matsi täht-raamat» 1912. aastaks. (Ilmus 1911. a. lõpul.)

Rehe all

1. Kogus «Isa talus», «Teaduse» kirj., Tallinn 1913.
2. Kogus «Isa talus», II tr., «Kooli» kirj., Tallinn 1921.

Pulmalipp

1. Kogus «Isa talus», «Teaduse» kirj., Tallinn 1913.
2. Mändmetsa «Kodumaa jutud» I valik, J. Ploompuu kirj., Tallinn [1919].
3. Kogus «Isa talus», II tr., «Kooli» kirj., Tallinn 1921.

Kasemahl

1. Kogus «Isa talus», «Teaduse» kirj., Tallinn 1913.
2. Kogus «Isa talus», II tr., «Kooli» kirj., Tallinn 1921.

Heinamaal

1. Kogus «Isa talus», «Teaduse» kirj., Tallinn 1913.
2. Kogus «Isa talus», II tr., «Kooli» kirj., Tallinn 1921.

Teel

1. Kogus «Isa talus», «Teaduse» kirj., Tallinn 1913.
2. Kogus «Isa talus», II tr., «Kooli» kirj., Tallinn 1921.

Järv

1. Kogus «Isa talus», «Teaduse» kirj., Tallinn 1913.
2. Kogus «Isa talus», II tr., «Kooli» kirj., Tallinn 1921.

Saarel

1. Kogus «Isa talus», «Teaduse» kirj., Tallinn 1913.
2. Kogus «Isa talus», II tr., «Kooli» kirj., Tallinn 1921.

Head teed!

1. Kogus «Isa talus», «Teaduse» kirj., Tallinn 1913.
2. Kogus «Isa talus», II tr., «Kooli» kirj., Tallinn 1921.

Piiraja

1. Kogus «Isa talus», «Teaduse» kirj., Tallinn 1913.
2. Mändmetsa «Kodumaa jutud» I valik, J. Ploompuu kirj., Tallinn [1919].
3. Kogus «Isa talus», II tr., «Kooli» kirj., Tallinn 1921.

Nüügu aeg

1. Kogus «Isa talus», «Teaduse» kirj., Tallinn 1913.
2. Kogus «Isa talus», II tr., «Kooli» kirj., Tallinn 1921.

VAHEMTUNTUD SÕNADE SELETUSI

auklaul — lorilaul, milles ebasüüdsaid sõnu ei laulda valjul häälel välja.
 hagerik — osm, hurtsik; varjualune.
 hatul — villale kulunud.
 hürvendama — irtakil olema.
 hõbevaskedega [hobuseriistad] — läikivast vask- või messingplekist ilustustega [hobuseriistad].
 juss, jusshein — harjashein (lühike, sitke soohein).
 juuk — virts, roiskvesi; seiskunud [taari] pära.
 jõrm — segane, uimane; pooleldi meelemärkuseta.
 kahu — algav, kerge külm.
 kalakida — kalarapped, kalasisikonnad.
 kappel, [-pil] — väike kapp, kibu, ka puust kühvel vee väljaloopmiseks paadist.
 kapukas — jämedast lõngast kodukootud sokk.
 kare, [-rge] — kündmata, harimata maa; muru.
 kastinnitsa — võõrastemaja (vene k. гостиница).
 kauta — kaudu.
 kebi, kebjas [-a] — kerge, kergejalgne, kärmas; kena, õrn.
 kenu, kenus [olema] — [hobuse kaela] uhkelt kõveras olek.
 kidev — kidur, põdur, haiglane.
 kigatsema — kilkavalt häälitsema, kõõrutama.
 kiim — iha, himu, isu.
 kiilgav — hiilgav, läikiv.
 kila — kilkav häälitsus.
 kilge — kaldale tehtud tuli märguandmiseks või sihinäitamiseks laevadele.
 kilgendama — helkima, sätendama.
 kimar — kräsus, lokkis [karv, juus]; korts, kurd.
 kimmel — täpiline, valkjashall hobune.
 king, [-a] [veskis] — renn, mida mööda vili veskikivile jookseb.
 kivi kangur — kivi hunnik.
 kolvalge — eha; mõnikord ka aovalguse tähenduses.
 koost, [-a] — puulusikas.
 kroni — hobusekronu.
 kruupinder — kruvikeeraja.
 kuumeldama — viletsaks, paljaks tegema; ära närima, sööma.
 kõlajas, [-a] — kõhn, kõhetu, lahja, sale.
 labu — väike [heina-]kuhi.

lakk, [-i] — müts, kaapkübar.
 lapimees — vahimees, kubjas.
 laudjas, [-a] — hobuse selja tagapoolne osa.
 lautis, [-se] — [maitsmiseks viidav] värske, äsjavillitud või -ankurdatud õlu.
 lautsik, [-u] — lavats, magamislava seina küljes.
 lehtlauk [hobune] — tähekujulise lauguga [hobune].
 leisik, [-a] — raskusemõõt (20 naela e. 8 kg).
 lendva — äkiline haigus, rabandus.
 lepp, [-u] — lepakoorekarva hobune.
 lige, [-da] — märg.
 lood, [loe] — raskusemõõt.
 luukur — lonkaja, lonkur.
 lõmm, [-u] — kooritud puuhalg, millest kistakse peerge.
 läkk, [-i] — läga, pori, muda, sopp.
 lühikurk — voki osa: auk, millest läbi lõng kerib poolile.
 lüht, [-i] — voki osa: tiibpool.
 maage — rohkesti rauda sisaldav vesi.
 meski — käärimata õlle või viina vedelik.
 mähk, [-a] — paks puumahl; mähkaeg — periood, millal puu koor on lahti.
 neel, [-u] — kalasõõt, eriti unna otsas (väike kala, vihmauss jne.).
 niiste — [põleva peeru otsast] mahalangev süsi.
 nortsima — jämedalt, hooletult, ruttu, pika pistega õmblema.
 paargu — parkoda, püstkoda, suvekõök, õuekõök, roovialune.
 penn, [-i] — sarikapaari siduv rõhtpuu.
 pire, [-da] — rahutu, paigalpäsimatu.
 poolamari, -leht — pohl, pohlaleht.
 porsuma — kohevile tõusma, pehmeks minema, paisuma (eriti maapinna kohta).
 prei — hobuste jalgade nahapõletik.
 puguvasikas — kirjak, kirju vasikas.
 pupardama — väherdama, püherdama, uperpallitama.
 pupardus — uperpall, väherdus.
 puseriti [hambad] — risti-rästi, viltu [hambad].
 pärreldama — pärlendama.
 redeli võllas — redelvankri pealmine külgpuu.
 reial, reiale, reialtse — rehe all, rehe alla, rehealuse; rehealune on elamiskambrite ja rehetarega ühe katuse all olev avar ruum, kus peksti reht ning hoiti tööriistu ja talvel ajutiselt ka kari-loomi.
 renthärä — mõisarentnik.
 repetama — pehastama, pehkima, mädanema.
 rüma — mürin, eriti tormilainete puhul.
 rümama — mürisema, kohisema, rajuma, märatsema.
 saapakoonud, -koonikud — saapakotad.
 saunavaja — saunaesik.
 simps — simss, serv.
 sinat — senat.
 soonetis — allikane koht, porilomp soos, mis kevadel kõige esimesena muutub ülepääsmatuks; oja.

sõre, [-da] — hõre, harv, jämedasõmeraline.
 taevasikk — tikutaja (soolind).
 tavaar — kaup (vene k. товар).
 tiidus, [-dsa] — kiire, kärmas, vilgas.
 tiidsasti — kiiresti, ruttu, kärmelt, vilkalt.
 tonger, [-gr] — piirivalvur, rannavaht.
 toosekoht — tuliselpüügi koht.
 tooselkäik — tuliselkäik: kalapüük ahinguga (västraga) tule valg-
 gel.
 tuher [lumi] — teraline, vana, kare [lumi].
 tuher [tee] — tuisanud [tee].
 tuhkur — tuhakarva hobune.
 tukkama — tukerdama, väsinult midagi tegema, takerduma.
 tõhakas — tige, õel; suureline, kõrk.
 tüma — pehme, soine.
 tüss, [-i] — paks, jäme kodukootud riie.
 tüssijõkk, [-i] — tüssist jakk, pihtkuub, poolpalitu.
 udi, [-dja] — peenike latt, teivas.
 uisk — suur, pikk lodi [suurema rahvahulga üle väina viimiseks].
 umbes — täpselt, täiesti (saarte murdes).
 undlik [surnu] — ebaloomulikku, õnnetut surma surnud inimene.
 ungur, [-i] — loomakohitseja, hobuseruunaja.
 urne [laud] — puukoi-auke täis [laud].
 varm, varmas, [-a] — kärmas, kiire.
 vedaja — pisuhänd (olend eesti mütoloogiast, kes veab oma pere-
 mehele varandust, eriti vilja, kokku).
 veelomm, [-i] — veelomp.
 venitseõli — arnikatinktuur.
 vispel — pudrumänd [-na].
 voolmed — äkiline sisemine haigus.
 võhmas — soosaar.
 võlu — nõid, võlur.
 võõrmünder — talupoegade seast valitav palgata kiriku-ametnik.
 võõrmündrihärja — kiriku hooldajaks olev mõisnik.
 õlangas — ülane, anemoon, eriti siniülane e. sinilill.
 õsuma — [sirbiga] lõikama [vilja].
 änges [rinnad] — ahistatud olekus, kitsikuses, kinni olevad [rinnad].
 üksinõua — ühel meelel, ühes nõus.

SISUKORD

O. Kruus. Jakob Mändmetsa elust ja loomingust	5
Peidetud pärandus	29
Lainete laul	65
Uus õpetaja	79
Lahjavere tumm	153
Aated ja ained	160
Mesinädalad	201
Oru ääres	228
Raha. Vana külakarjase jutustus	245
Kui valgus tuli	270
Tont	277
Lubjapõletaja	345
Sugulaste seas	354
Pulmad	367
Kraavikaevaja	378
Külamehe au	392
Laadalugu	407
Häbitundmatu	421
Ahervare	445
Und	460
Teelahkmel	468
Kõnelus venel	481
Toomas Kajak. Hälbinud inimese elu	489
Mees, kellel kõik kõlge paremas korras on	499
Vedaja	512
El ole aega	581
Päevapiltnik	589
Lepapõõsas	596
Hea abinõu	603
Varas	607
Rehe all	611
Pulmalipp	615
Kasemahl	619
Heinamaa!	622
Teel	629
Järv	635
Saarel	640
Head teed!	644
Piiraja	648
Niisugune aeg	652
Bibliograafilisi ja selgitavaid märkusi	656
Vähemtuntud sõnade seletusi	664

*Koostanud, eessõna «Jakob Mändmetsa elust ja loomingust»,
bibliograafilised ja seletavad märkused ning vähemtuntud
sõnade seletused kirjutanud Oskar Kruus.*

Якоб Мэндметс

СОЧИНЕНИЯ

Том I

На эстонском языке

Иллюстрации О. Кангиласки

Оформление П. Резвеэра

Портрет Я. Мэндметса Р. Кальё

Эстонское Государственное Издательство

Таллин, Пярну маantee 10.

Toimetaja E. Puskar

Kunstiline toimetaja H. Viisur

Tehniline toimetaja O. Kasemets

Korrektorid S. Rüdala ja E. Toobis

Ladumisele antud 6. I 1956. Trükkimisele
antud 2. II 1956. Paber 54×84, 1/16. Trüki-
poognaid 41,75 + 15 lisalehte. Formaadile
80×92 kohaldatud trükipoognaid 35. Arvutus-
poognaid 36,95. Trüklarv 20 000. MB-00868.
Teilmise nr. 172. Trükikoda «Kommunist».

Tallinn, Pikk tän. 2.

Hind rubl. 13,90.